

www.qbz.gov.al

FLETORJA ZYRTARE E REPUBLIKËS SË SHQIPËRISË

Botim i Qendrës së Botimeve Zyrtare

Viti: 2025 – Numri: 52

Tiranë – E enjte, 13 mars 2025

PËRMBAJTJA

	Faqe
Vendim i Këshillit të Ministrave nr. 824, datë 26.12.2024	Për miratimin e Strategjisë Kombëtare të Specializimit Inteligent (S3) 2025–2030 dhe të planit të veprimit për zbatimin e saj..... 5863

VENDIM**Nr. 824, datë 26.12.2024****PËR MIRATIMIN E STRATEGJISË
KOMBËTARE TË SPECIALIZIMIT
INTELIGJENT (S3) 2025–2030 DHE TË
PLANIT TË VEPRIMIT PËR ZBATIMIN
E SAJ**

Në mbështetje të nenit 100 të Kushtetutës, me propozimin e zëvendëskryeministrit, Këshilli i Ministrave

VENDOSI:

1. Miratimin e Strategjisë Kombëtare të Specializimit Inteligjent (S3) 2025–2030, të planit të veprimit për zbatimin e saj dhe të anekseve, sipas dokumenteve, që i bashkëlidhen këtij vendimi dhe janë pjesë përbërëse të tij.

2. Ngarkohen Zëvendëskryeministri, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit, ministrinë e linjës dhe institucionet e tjera përgjegjëse të përcaktuara në strategji, në planin e veprimit dhe në anekset e saj për zbatimin e këtij vendimi.

Ky vendim hyn në fuqi pas botimit në Fletoren Zyrtare.

**KRYEMINISTËR
Edi Rama**

**STRATEGJIA KOMBËTARE E
SPECIALIZIMIT INTELIGJENT(S3)**

20 | 20

25 | 30

Mirënjohje

Ne dëshirojmë të shprehim mirënjohjen tonë të sinqertë për Komisionin Evropian për mbështetjen e tyre thelbësore në zhvillimin e kësaj strategjie.

Falënderojmë të gjitha institucionet dhe organizatat e sektorit publik dhe privat brenda Republikës së Shqipërisë për përkushtimin e

palëkundur dhe kontributin e tyre thelbësor në zhvillimin e Strategjisë së Specializimit Inteligjent (S3). Ne i jemi thellësisht mirënjohës Qendrës së Përbashkët të Kërkimit të Komisionit Evropian për angazhimin e tyre të vazhdueshëm dhe pjesëmarrjen aktive.

Finalizimi i S3, një proces kompleks dhe gjithëpërfshirës që përfshin shumë institucione kombëtare, nuk do të ishte i mundur pa mbështetjen dhe koordinimin e zëvendëskryeministres znj. Belinda Balluku, kryetare e Komitetit Ndërmnistror të S3, së cilës i shprehim falënderimet tona të veçanta.

Për më tepër, angazhimi i qëndrueshëm dhe ekspertiza e Ekipit Kombëtar të Specializimit Inteligjent kanë qenë vendimtare për finalizimin e Strategjisë së Specializimit Inteligjent (S3). Vështirëtimet e tyre të thella dhe të kuptuarit gjithëpërfshirës i dinamikave vendase kanë qenë thelbësore në formësimin e një strategjie që është edhe ambicioze dhe e përshtatur me nevojat dhe aspiratat unike të zhvillimit të Shqipërisë. Falënderime të veçanta shkojnë për ekipin kryesor të S3: ass.prof. Linda Pustina - Drejtuese e Ekipit S3 që nga fillimi i këtij procesi në Shqipëri, pasioni dhe profesionalizmi i së cilës kanë qenë të dobishëm në kontributin dhe shtyrjen përpara të procesit duke u koordinuar me të gjitha institucionet dhe partnerët përkatës; dr. Florensa Haxhi - Eksperte Drejtuese e përfshirë veçanërisht në hartimin e strategjisë dhe planit të veprimit; dhe z. Arben Shkodra – përfaqësues i sektorit privat duke u koordinuar me palët e interesit gjatë gjithë procesit, me fokus të veçantë gjatë fazës së Procesit të Zbulimit/ Identifikimit përmes Sipërmarrjes (EDP). Pjesëmarrja e tyre e vazhdueshme nënvizon një përkushtim për të siguruar zbatimin e suksesshëm dhe qëndrueshmërinë e nismave S3.

Falënderime të veçanta shkojnë për institucionet /organizatat kombëtare dhe ndërkombëtare që kanë kontribuar në zhvillimin e kësaj strategjie në faza të ndryshme ndër vite:

HYRJE

Në vitet e fundit, vendet dhe rajonet në Bashkimin Evropian (BE) kanë zhvilluar Strategjitë e Specializimit Inteligjent (S3) si një mjet i ri për nxitjen e inovacionit dhe zhvillimit rajonal.¹ Qasja S3, e cila po fiton interes në rritje në mbarë botën, përfaqëson një koncept të politikës së inovacionit të bazuar sipas vendit, i cili synon të identifikojë fushat premtuese, të referuara si fusha prioritare, për ndërhyrje publike dhe private për sa u përket zonave dhe fushave premtuese të inovacionit ku vlera e shtuar e bazuar në njohuri mund të rritet. Ajo thekson potencialin e lidhjeve ndërsektoriale, përveç industrive tradicionale dhe promovon diversifikimin në bazë të këtyre lidhjeve.

Duke qenë një proces gjithëpërfshirës, fushat prioritare nuk përcaktohen nga lart-poshtë vetëm nga politikëbërësit, por përkundrazi dakordësohen përmes një dialogu gjithëpërfshirës midis palëve të interesit të territorit, i quajtur Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes (EDP), që përfshin politikëbërës nga ministri dhe agjenci të ndryshme qeveritare, palët e interesuara të sektorit privat, akademisë dhe shoqërisë civile ose të ashtuquajturin “Helika e Katërfishtë”. Këto fusha prioritare identifikohen bazuar në pikat e forta ekonomike, inovative dhe shkencore të vendit, njohuritë e ekspertëve dhe dialogun me palët e interesit, ku ky i fundit është një nga veçoritë kryesore të procesit strategjik.

Futja e S3 në Ballkanin Perëndimor duhet të shihet në kontekstin e strategjisë së zgjerimit të BE-së, e cila ofron një perspektivë anëtarësimi dhe parashikon mbështetje për disa fusha të politikave, duke përfshirë zhvillimin socio-ekonomik. Si e tillë, S3 u bë pjesë e agjendës rajonale të BP6, si pjesë e shtyllës së rritjes inteligjente në MAP REA 2017–2020 dhe pjesë e Planit të Veprimit për Tregun e Përbashkët Rajonal 2021–2024 në kontekstin e Procesit të Berlinit dhe të Agjendës së BE-së për Ballkanin Perëndimor 2021–2027. S3 është gjithashtu pjesë e kapitullit 20 “Ndërmarrjet dhe politika industriale” dhe kapitullit 25 “Shkenca dhe kërkimi” të *Acquis* të BE-së në kuadrin e integritimit të Shqipërisë në BE.

Për të mbështetur ekonominë e Ballkanit Perëndimor në hartimin e strategjive të tyre të

specializimit inteligjent (S3), Qendra e Përbashkët Kërkimore (JRC) e Komisionit Evropian ka zhvilluar një kuadër të plotë për S3. Ky kuadër përshkruan të gjitha hapat e nevojshëm nga hartimi fillestar deri te drafti përfundimtar i dokumentit strategjik, duke shërbyer si një udhëzues për zbatimin e tij. Ndryshe nga strategjitë tipike rajonale ose sektoriale, kjo strategji e specializuar përdor një metodologji specifike, e cila është miratuar nga JRC dhe Komisioni Evropian. Gjatë gjithë procesit të zhvillimit, Komisioni Evropian ka ofruar ekspertizë thelbësore, ka organizuar seanca të dedikuara trajnimit dhe ka monitoruar e validuar me kujdes çdo fazë të kuadrit strategjik.

Në ditët e sotme, fokusi në politikën e inovacionit është edhe më i domosdoshëm për shkak të nevojës në rritje për t’u përgjigjur sfidave shoqërore të dekadës së fundit. Shqipëria ndodhet në një udhëkryq, duke u përballur me një botë që po ndryshon më shpejt se kurrë. Është një kohë plot sfida, por gjithashtu e mbushur me mundësi. Duke njohur nevojën për të ecur përpara dhe për të mbetur në hap me zhvillimet, Shqipëria nisi rrugëtimin e saj drejt Specializimit Inteligjent që në vitin 2016 me eventin e parë të titulluar “Eventi Kombëtar për Specializimin Inteligjent”, i mbështetur nga TAIEK. Kjo nismë u mbështet zyrtarisht nga TAIEK dhe u regjistrua në platformën S3 të Qendrës së Përbashkët Kërkimore (JRC) të Komisionit Evropian në vitin 2017.

Duke njohur rëndësinë e Strategjisë së Specializimit Inteligjent (S3) për qeverinë shqiptare, u krijua një Komitet Ndërmarrës për S3 me urdhër të Kryeministrit, i mbështetur nga Ekipi Kombëtar i S3 dhe i drejtuar nga Zëvendëskryeministria, znj. Belinda Balluku (shih shtojcën 1). Ky komitet ka për detyrë të monitorojë, hartojë dhe zbatojë Strategjinë S3. Detyrat e tij kryesore përfshijnë sigurimin e progresit në hartimin dhe zbatimin e S3, promovimin e koordinimit institucional në nivel të lartë, shqyrtimin e draftit përfundimtar të S3 dhe dokumenteve të lidhura me to, rekomandimin e masave të nevojshme ligjore, koordinimin me iniciativë të tjera të lidhura me të dhe promovimin e planifikimit financiar për masat S3. Komiteti zhvillon diskutime tematike për të mbështetur hartimin dhe zbatimin e S3.

¹ Ky seksion bazohet në: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022->

Ekipi Kombëtar S3 (S3T) është një strukturë e nivelit teknik, e përbërë nga përfaqësues nga institucione/organizata të ndryshme, që i raportojnë Zëvendëskryeministrit dhe kontribuojnë drejtpërdrejt në procesin e zhvillimit të strategjisë duke mbledhur dhe analizuar të dhëna, duke përcaktuar vizionin, objektivat strategjike, dhe planin specifik të veprimit, dhe sigurimin e zbatimit të të gjithë komponentëve të specifikuar në planin e aktivitetit (udhërrëfyes). Detyrat kryesore përfshijnë hartimin e strategjisë, vlerësimin dhe rishikimin e bazave dhe udhëzimeve ligjore, koordinimin me partnerët ndërkombëtarë dhe vendas dhe pjesëmarrjen në takime kombëtare dhe ndërkombëtare që lidhen me specializimin inteligjent. Drejtuesi i S3T është përgjegjës për komunikimin, organizimin e punës dhe raportimin, dhe mund të angazhojë ekspertë dhe të krijojë grupe teknike pune. S3T fton ekspertë vendas dhe të huaj, shoqërinë civile dhe palë të tjera interesi të marrin pjesë në takime sipas nevojës për procesin e hartimit të strategjisë.

S3T Shqiptar zhvilloi një Udhërrëfyes Kombëtar S3 bazuar në Kuadrin e JRC, duke ruajtur një perspektivë rajonale. E pozicionuar si një strategji ombrellë, S3 ndodhet midis Strategjisë Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim (SKZHI) dhe strategjive sektoriale, që nënkupton se strategjitë sektoriale do t'i referohen dhe do t'i përshtaten si S3 ashtu edhe SKZHI. Në vijim të udhërrëfyesit, Shqipëria përfundoi analizën fillestare të kontekstit përmes hartëzimit sasior dhe cilësor të potencialit ekonomik, inovativ, shkencor dhe teknologjik të vendit, duke identifikuar fushat prioritare për shqyrtim të mëtejshëm gjatë fazës së Procesit të Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes (EDP). Që nga fillimi i saj, Shqipëria ka bërë përparim të jashtëzakonshëm në formësimin e kuadrit të saj S3, të udhëhequr nga parimet e përshkruara nga JRC dhe Komisioni Evropian. Krijimi i një ekipi të dedikuar të S3 në vitin 2018, i cili zhvilloi me kujdes një udhërrëfyes S3 në përputhje me kornizën e JRC-së, ishte një hap i rëndësishëm drejt këtij procesi. Ky udhërrëfyes theksoi një perspektivë rajonale, duke e pozicionuar S3 si një ombrellë strategjike që lidh Strategjinë Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim (SKZHI) dhe strategjitë sektoriale.

Ky proces jo vetëm që plotëson, por edhe përforcon qëllimet e strategjisë kombëtare, duke nxitur një mjedis të favorshëm për inovacionin dhe

sipërmarrjen. Ai nënvizon rolin jetik të inovacionit në rritjen ekonomike të Shqipërisë dhe përputhet me objektivat e Bashkimit Evropian, duke pasqyruar aspiratat e Shqipërisë për në BE. Strategjia mbështet zhvillimet miqësore me mjedisin dhe ato digjitale sipas udhëzimeve të BE-së, duke udhëhequr investimet strategjike për të adresuar sfidat si mbajtja e profesionistëve të aftë, rritja e iniciativës sipërmarrëse dhe kultivimi i një mjedisi miqësor për sipërmarrjet e reja. Ai bazohet në kornizat ekzistuese për të mbështetur bizneset e vogla, për të nxitur inovacionin dhe për të zhvilluar aftësi për një shoqëri të bazuar te dija. Duke vënë theksin te shërbimet digjitale, qeverisjen transparente dhe mbështetjen ekonomike të drejtuar nga teknologjia, zhvillimi i strategjisë u drejtua nga procesi i zbulimit/identifikimit përmes sipërmarrjes (EDP). Kjo qasje gjithëpërfshirëse, *bottom up* (nga poshtë-lart) angazhoi palë të interesit nga qeveria, akademja, sektori privat dhe shoqëria civile për të përcaktuar një vizion strategjik dhe aktivitete transformuese, duke siguruar që strategjia të përmbushë nevojat unike dhe potencialin ekonomik të Shqipërisë.

S3 mbështetet nga disa prioritete kryesore që synojnë ta transformojnë Shqipërinë në një qendër inovacioni dhe zhvillimi të qëndrueshëm. Midis këtyre 3 fushave kryesore prioritare është identifikuar:

- **Energjia e rinovueshme dhe burimet natyrore:** kjo fushë synon konsolidimin e Shqipërisë si lider në energjinë e rinovueshme dhe menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve. Ajo synon të ndërthuri qëndrueshmërinë mjedisore me rritjen ekonomike, duke u fokusuar në teknologjitë dhe praktikatat që ulin ndikimin mjedisor duke rritur sigurinë e energjisë. Zhvillimi i këtij sektori është vendimtar për të ardhmen e Shqipërisë, duke e pozicionuar atë si një palë të përgjegjshme në skenën globale të angazhuar për të luftuar ndryshimet klimatike.

- **Turizmi i qëndrueshëm dhe i larmishëm:** duke përfituar nga peizazhet e saj unike kulturore dhe natyrore, Shqipëria kërkon të ripërcaktohet si një destinacion për turizmin e qëndrueshëm. Ky prioritet synon të tërheqë një audiencë globale duke ruajtur integritetin ekologjik dhe historik të vendeve të tij. Strategjia mbështet përmirësimet e infrastrukturës, proceset e marketingut dhe projektet e bazuara në komunitet që përmirësojnë përvojat e vizitorëve dhe nxisin zhvillimin ekonomik lokal.

- **Zinxhiri ushqimor i shëndetshëm dhe i qëndrueshëm:** duke theksuar kalimin drejt bujqësisë organike dhe prodhimin e ushqimit të qëndrueshëm, kjo fushë është në përputhje me tendencat globale për shëndetin dhe qëndrueshmërinë. Ai mbështet adoptimin e praktikave që garantojnë sigurinë ushqimore, përmirësojnë sigurinë ushqimore dhe reduktojnë ndikimin mjedisor të bujqësisë. Duke promovuar këtë sektor, Shqipëria mund të përmirësojë mirëqenien e popullsisë së saj dhe të krijojë një model për praktikatat e qëndrueshme bujqësore në rajon.

Për të mundësuar zhvillimin e sektorëve prioritarë, është thelbësore të ndërmerren masa dhe të investohen në disa fusha. Këto veprime janë hapa themelorë për arritjen e objektivave të këtyre sektorëve prioritarë:

- **Zhvillimi i kapitalit njerëzor:** fokusimi në investimin në programet e arsimit dhe trajnimit që rrisin aftësitë në të gjitha nivelet, veçanërisht në fushat prioritare STEM dhe S3, dhe promovimi i të nxëniet gjatë gjithë jetës për të adresuar rikualifikimin dhe aftësimin e nevojshëm për ekonominë qarkulluese dhe zhvillimet e AI do të mbështesë përgatitjen e fuqisë punëtore të nevojshme për sfidat e së ardhmes. Duke nxitur një kulturë të inovacionit në shkollat, duke përfshirë diasporën dhe duke ofruar stimuj për rikthimin e profesionistëve të aftë, strategjia do të synojë ruajtjen e talentëve dhe parandalimin e emigrimit.

- **Mbështetja e kërkimit dhe inovacionit:** duke krijuar një mjedis bashkëpunimi midis akademisë, bizneseve dhe qeverisë. Forcimi i marrëveshjeve për praktikatat, shkollat e dyfishta të AFP-së dhe panairët e inovacionit është thelbësor. Përmirësimi i proceseve të transferimit të teknologjisë duke zhvilluar qendra inovacioni, parqe teknologjike dhe grupime, të cilat lehtësojnë bashkëpunimin dhe diseminimin e zhvillimeve teknologjike në sektorë të ndryshëm. Nxitja e kulturës së inovacionit, veçanërisht te të rinjtë, do të mbajë individët më të kualifikuar në Shqipëri dhe do të tërheqë talente botërore. Kjo qasje është çelësi për ruajtjen e një avantazhi konkurrues në një botë që ndryshon me shpejtësi.

- **Mbështetja e mjedisit të biznesit dhe inovacionit:** nxitja e një klime miqësore për biznesin, duke theksuar procedurat e thjeshtuara dhe përmirësimet rregullatore, duke parashikuar

stimuj për fushat prioritare S3, duke siguruar përputhshmëri me standardet e BE-së. Përmirësimi i qasjes në financa dhe kredi dhe mbështetje financiare, së bashku me mbështetjen e financimit publik të K&I përmes platformave informative dhe komunikimit strategjik, konsiderohen elementë kyç. Nxitja e praktikave të qëndrueshme dhe zgjidhjeve digjitale në sektorë, të mbështetur nga politika të favorshme fiskale dhe korniza rregullatore, do të tërheqë investime dhe do të nxisë rritjen ekonomike.

- **Digjitalizimi dhe lidhshmëria (konektiviteti):** përsheptimi i transformimit digjital të sektorit publik dhe privat dhe përmirësimi i lidhshmërisë. Kjo përfshin zgjerimin e infrastrukturës digjitale, rritjen e aksesit në internet dhe promovimin e përdorimit të teknologjive digjitale në industri të ndryshme për të përmirësuar efikasitetin dhe lidhshmërinë, duke përfshirë AI dhe të nxëniet e makinerive (*machine learning*).

Strategjia S3 nuk është thjesht një udhërrëfyes, por një angazhim për një të ardhme ku njohuria, inovacioni dhe qëndrueshmëria drejtojnë zhvillimin e Shqipërisë. Kjo qasje synon ta mbajë Shqipërinë me hapin e kohës, konkurruese dhe vizionare mes ndryshimeve të shpejta globale. Në seksionet në vijim, do të eksplorojmë thelbin e Strategjisë Kombëtare S3, duke u fokusuar në sektorët kryesorë jetikë për rritjen e Shqipërisë dhe fushat e identifikuar nga Procesi i Zbulimit/identifikimit përmes Sipërmarrjes. Nga viti 2025 deri në vitin 2030, Strategjia Kombëtare S3 e Shqipërisë do ta udhëheqë kombin përmes sfidave aktuale, duke hedhur një themel të fortë për prosperitetin dhe rritjen e ardhshme.

Seksionet e mëposhtme do të ofrojnë një analizë të detajuar të Strategjisë Kombëtare S3, duke theksuar iniciativat kryesore dhe fushat prioritare jetike për zhvillimin e ardhshëm të Shqipërisë. Këto seksione do të nxjerrin në pah rrugët inovative të identifikuar përmes Procesit të Zbulimit /Identifikimit përmes Sipërmarrjes. Duke u shtrirë nga viti 2025 deri në vitin 2030, Strategjia S3 është krijuar për të adresuar sfidat aktuale dhe për të udhëhequr Shqipërinë drejt një të ardhmeje të begatë dhe të lulëzuar.

Përmbajtja

1. Konteksti dhe tendencat globale
2. Kuadri Strategjik Kombëtar
3. Politika dhe Instrumentet e BE-së

4. Konteksti rajonal
5. Procesi i Specializimit Inteligjent në Shqipëri
6. Hartëzimi i Potencialit Ekonomik
7. Procesi i Zbulimit të Sipërmarrjes
8. Sektorët strategjikë dhe fushat prioritare
9. Plani i Veprimit
10. Korniza Financiare
11. Qeverisja
12. Monitorimi dhe vlerësimi
13. Komunikimi S3

Shtojca 1 – Përbërja e Komitetit Ndërmarrës dhe Ekipit Kombëtar të S3

Shtojca 2 – Hartëzimi i potencialit ekonomik

Shtojca 3 – Procesi i EDP

Shtojca 4 – *Workshop*-et rajonale

Shtojca 5 – Plani i Veprimit

Shtojca 6 – Plan i komunikimit

Shtojca 7 – Lista e shkurtesave

1. Konteksti dhe tendencat globale

Në peizazhin e sotëm global që ndryshon me shpejtësi, Komisioni Evropian ka identifikuar 14 megatrendet globale që po riformësojnë botën që njohim ne. Këto tendenca janë forca të fuqishme transformuese që po ripërcaktojnë mënyrën se si funksionojnë shoqëritë dhe ekonomitë, duke ndikuar në gjithçka, nga zhvillimet teknologjike deri te ndryshimet demografike.² Ato paraqesin sfida dhe mundësi, jo vetëm për Evropën, por për kombet anembanë globit, përfshirë Shqipërinë. Këto megatrendet janë pjesë e një përpjekjeje të vazhdueshme për të monitoruar dhe analizuar tendencat afatgjata që kanë ndikim të rëndësishëm.

Në kontekstet e politikëbërjes dhe të planifikimit strategjik, duke përfshirë atë të Shqipërisë, këto tendenca ofrojnë një kuadër për të parashikuar sfidat dhe mundësitë e ardhshme, duke formuar kështu përgjigje strategjike afatgjata. Komisioni Evropian luan një rol vendimtar në drejtimin jo vetëm të politikave të BE-së, por edhe në ndikimin e përpjekjeve të planifikimit strategjik të shteteve anëtare dhe vendeve kandidate. Kjo mbështetje është thelbësore për përafrimin e strategjive kombëtare me objektivat më të gjerë të BE-së dhe për sigurimin e zhvillimit koherent të politikave në të gjithë rajonin.

Si hap fillestar në procesin e prioritizimit, është përpiluar një listë e gjatë prioritetesh për të identifikuar fushat socio-ekonomike-teknologjike që mund të paraqesin mundësi ose sfida për Shqipërinë. Kjo përmbledhje merr parasysh megatendencat globale teknologjike, sociale dhe ekonomike, strategjitë përkatëse të politikave të brendshme dhe tendencat e specializimit të shteteve anëtare të BE-së. Tema të tilla si ndryshimet klimatike dhe tranzicioni energjetik, digjitalizimi i proceseve dhe produkteve, ndryshimet në natyrën e punës dhe sistemeve arsimore, ekuilibrat demografikë dhe migrimet, dhe ndikimi i urbanizimit janë megatrendet kryesore që ndikojnë në peizazhin socio-ekonomik të Shqipërisë.

Tendencat në AI

Inteligjenca artificiale (AI) po përparon me shpejtësi, duke riformuar industritë dhe jetën e përditshme. Një prirje domethënëse është përmirësimi i Përpunimit të Gjuhëve Natyrore (*Natural Language Processing* - NLP), duke i bërë sistemet e AI më të mirë në kuptimin dhe gjenerimin e gjuhës njerëzore, e cila është thelbësore për aplikacione si chatbot dhe shërbimet e përkthimit. Në vizionin kompjuterik, AI tanimë është perfeksionuar në analizimin e imazheve dhe videove, me ndikime të dukshme në diagnostikimin e kujdesit shëndetësor, automjetet autonome dhe sigurinë. Një tjetër prirje thelbësore është rritja e Edge AI, e cila përpunon të dhënat në nivel vendor në pajisje, duke reduktuar vonesën dhe duke përmirësuar privatesinë. Llogaritja kuantike gjithashtu ka potencial për zgjidhjen e problemeve përtej aftësive të llogaritjes klasike, me implikime të rëndësishme për zhvillimin e AI. Për më tepër, AI po bën përparime në bujqësi, duke optimizuar rendimentet e të korrave, duke monitoruar shëndetin e tokës dhe duke automatizuar proceset bujqësore për të rritur efikasitetin dhe qëndrueshmërinë. Për më tepër, AI po revolucionarizon kujdesin shëndetësor me përparime në diagnostikimin dhe trajtimet e personalizuara, duke përshpejtuar zbulimin e barnave dhe duke përmirësuar kujdesin ndaj pacientit. Në sektorin e financave, AI është duke u përdorur për zbulimin e mashtrimit, menaxhimin e

² Ky seksion bazohet te

https://knowledge4policy.ec.europa.eu/foresight/tool/megatrends-hub_en

riskut dhe tregtimin me frekuencë të lartë, duke rezultuar në sisteme financiare më të sigurta dhe efikase, ndërsa në transport, AI po nxit zhvillime të mjetet autonome të transportit, duke optimizuar rrjedhën e trafikut dhe duke parashikuar nevojat e mirëmbajtjes për të siguruar një udhëtim më të qetë dhe më të sigurt. Për më tepër, analitika parashikuese e drejtuar nga AI po bëhet një gur themeli i strategjive të biznesit, duke i lejuar kompanitë të analizojnë sasi të mëdha të dhënash për të parashikuar tendencat dhe për të marrë vendime të mirëlllogaritura.

Me zhvillimin e këtyre teknologjive, etika në AI po merr gjithnjë e më shumë vëmendje. Adresimi i (*biases*) në modelet e AI për të siguruar paanësi në të gjithë demografinë është thelbësor. Transparenca dhe shpjegueshmëria janë thelbësore për ndërtimin e besimit, pasi përdoruesit duhet të kuptojnë proceset e vendimmarrjes të AI. Çështjet e privatisë janë shumë të rëndësishme, duke kërkuar siguri të fortë të të dhënave dhe respektim të rregullorëve si GDPR. Për më tepër, ndikimi i AI në punësim është i rëndësishëm, duke nxitur përpjekje për të rikualifikuar punëtorët larguar për shkak të automatizimit.

Iniciativat arsimore po përqendrohen gjithashtu në integrimin e etikës së AI, duke siguruar që profesionistët e ardhshëm të jenë të pajisur me njohuritë për të naviguar në implikimet etike të teknologjive të AI pasi balancimi i inovacionit me konsideratat etike është thelbësor për të siguruar që përfitimet e tij të ndahen gjerësisht. Për më tepër, AI po përdoret për të mirën sociale, duke adresuar sfida si ndryshimet klimatike dhe kujdesin shëndetësor për të arritur objektivat e zhvillimit të qëndrueshëm.

Ndryshimi i klimës³

Bota përballlet me sfida të shumta mjedisore të nxitura nga aktivitetet njerëzore. Emetimet e tepërta të gazeve serra nga djegia e lëndëve djegëse fosile kontribuojnë ndjeshëm në ngrohjen globale. Shpyllëzimi për bujqësinë dhe zhvillimin urban e përkeqëson këtë duke reduktuar numrin e pemëve që thithin dioksidin e karbonit.

Ndotja nga aktivitetet industriale, depozitimi i mbeturinave dhe përdorimi i kimikateve ndot ajrin,

ujin dhe tokën, duke ndikuar në ekosistemet dhe shëndetin e njeriut. Përdorimi i tepërt i burimeve natyrore çon në varfërim dhe degradim mjedisor. Humbja e biodiversitetit për shkak të shkatërrimit të habitatit, ndotjes dhe mbishfrytëzimit kërcënon stabilitetin e ekosistemit dhe mbijetesën njerëzore. Fatkeqësitë natyrore të lidhura me klimën, si uraganet, përmbytjet, thatësitat dhe zjarret po bëhen më të shpeshta dhe të rënda.

Rritja e temperaturave globale po shkrin majat akullnajore dhe akullnajat, duke kontribuar në ngritjen e nivelit të detit dhe duke rrezikuar komunitetet bregdetare. Acidifikimi i oqeanit dëmton jetën detare, veçanërisht koralet dhe butakët. Këto ndryshime prishin produktivitetin bujqësor dhe disponueshmërinë e ujit, duke ndikuar në sigurinë ushqimore dhe duke rritur mungesën e ujit. Migrimi i shkaktuar nga klima është në rritje, duke çuar në presione urbane dhe konflikte të mundshme mbi burimet.

Shqipëria po i adreson këto sfida duke nënshkruar Marrëveshjen e Parisit, më 2016, duke u zotuar të reduktojë emetimet e gazeve serra dhe të përshtatet me ndikimet klimatike. Strategjia Kombëtare e Shqipërisë për Ndryshimet Klimatike dhe ligji për ndryshimet klimatike miratojnë integrimin e masave klimatike në legjislacionin kombëtar. Strategjia Kombëtare e Energjisë 2018–2030 synon një përmirësim 15% në eficiencën e energjisë dhe Plani Kombëtar i Energjisë dhe Klimës (NECP) 2022–2030 i mbështet këto synime. Shqipëria merr pjesë gjithashtu në Programin LIFE dhe në Deklaratën e Sofjes mbi Agjendën e Gjelbër për Ballkanin Perëndimor, duke promovuar qëndrueshmërinë mjedisore.

Adresimi i këtyre sfidave globale kërkon përpjekje urgjente dhe të koordinuara për të zbutur ndryshimet klimatike, për t'iu përshtatur ndikimeve të tij dhe për të mbrojtur mjedisin për brezat e ardhshëm.

Efikasiteti i energjisë

Efikasiteti i energjisë po shfaqet si një fokus kryesor global, i nxitur nga nevoja urgjente për të luftuar ndryshimet klimatike dhe për të ulur gjurmët e karbonit. Inovacionet në këtë fushë po përparojnë

³ “Komunikimi i Katërt Kombëtar i Shqipërisë për Ndryshimet Klimatike” -Ministria e Turizmit dhe Mjedisit dhe Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim. (2022). Republika e Shqipërisë: Aktivitete mundësuese për përgatitjen e komuni- kimit të katërt kombëtar dhe raportit

të parë të përditësuar dyvjeçar sipas Konventës Kuadër të Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike. Fondi Global i Mjedisit.<https://www.undp.org/albania/publications/fourth-national-communication-albania-climate-change>

me shpejtësi, me rrjetet inteligjente që udhëheqin rrugën në transformimin e rrjeteve të energjisë elektrike. Këto rrjete përdorin teknologjinë digjitale për të menaxhuar dhe monitoruar rrjedhën e energjisë elektrike në mënyrë efikase, duke rritur besueshmërinë dhe qëndrueshmërinë e shpërndarjes së energjisë. Pajisjet me efikasitet energjie po bëhen normë, me termostate inteligjente, ndriçim LED dhe sisteme të avancuara HVAC që reduktojnë ndjeshëm konsumin e energjisë. Projektet e qëndrueshme të ndërtesave po fitojnë gjithashtu vëmendje, duke përfshirë praktikën e ndërtesave të gjelbra, si izolimi i përmirësuar, dritaret me efikasitet energjetik dhe sistemet e energjisë së rinovueshme për të reduktuar ndikimin mjedisor të strukturave. Shtyja globale për burimet e rinovueshme të energjisë, duke përfshirë energjinë diellore dhe të erës, po forcohet nga Zhvillimet e rëndësishme në teknologjitë e ruajtjes së energjisë. Këto risi sigurojnë që energjia e prodhuar nga burimet e rinovueshme mund të ruhet dhe përdoret në mënyrë efikase, edhe kur dielli nuk shkëlqen ose kur era nuk fryn. Në mbarë botën, politikat që nxisin eficiencën e energjisë po zbatohen, të mbështetura nga investime të konsiderueshme në kërkime dhe zhvillim që synojnë krijimin e zgjidhjeve më të qëndrueshme të energjisë. Ky ndryshim global drejt eficiencës së energjisë jo vetëm që po ndihmon në zbutjen e ndryshimeve klimatike, por gjithashtu nxit rritjen ekonomike përmes krijimit të vendeve të punës dhe industrive të gjelbra.

Tendencat në ushqim

Sektori global i ushqimit po kalon ndryshime transformuese të nxitura nga teknologjia, qëndrueshmëria dhe preferencat në zhvillim të konsumatorëve. Teknologjia bujqësore është në krye të këtij transformimi, duke përdorur AI, dronët dhe Internetin e Gjërave (IoT) për të optimizuar rendimentet e të korrave dhe për të menaxhuar burimet në mënyrë më efikase. Këto teknologji u mundësojnë fermerëve të monitorojnë shëndetin e tokës, të parashikojnë modelet e motit dhe të menaxhojnë kontrollin e dëmtuesve në kohë reale, duke rezultuar në praktika më të qëndrueshme bujqësore dhe produktivitet më të lartë. Ka një zhvendosje të konsiderueshme globale drejt ushqimeve me bazë bimore dhe të kultivuara në laborator, e nxitur nga kërkesa në rritje për konsum të qëndrueshëm dhe etik. Këto alternativa jo vetëm që reduktojnë ndikimin mjedisor të prodhimit të

ushqimit, por gjithashtu adresojnë çështjet që lidhen me mirëqenien e kafshëve dhe sigurinë ushqimore. Konsumatorët në mbarë botën po bëhen më të ndërgjegjshëm për zgjedhjet e tyre ushqimore, duke çuar në një rritje të popullaritetit të dietave me bazë bimore dhe zëvendësuesve të mishit. Për më tepër, teknologjia blockchain po përmirëson gjurmueshmërinë dhe sigurinë e ushqimit, duke siguruar transparencë nga ferma në tryezë. Kjo teknologji i lejon konsumatorët të ndjekin rrugëtimin e ushqimit të tyre, duke verifikuar origjinën e tij dhe duke u siguruar që ai përmbush standardet e sigurisë. Kjo rritje e transparencës po rrit besimin e konsumatorëve dhe po nxit praktika më të qëndrueshme dhe etike të prodhimit të ushqimit në nivel global.

Tendencat në konkurrencë

Në ekonominë globale, konkurrueshmëria ndikohet gjithnjë e më shumë nga transformimi digjital, inovacioni dhe qëndrueshmëria. Vendet dhe bizneset po investojnë shumë në teknologji për të ruajtur avantazhin e tyre konkurrues. Adaptimi i shpejtë i teknologjive të avancuara si 5G, blockchain dhe AI po revolucionarizon industrinë, po rrit efikasitetin dhe po krijon mundësi të reja për rritje. Aftësitë digjitale po bëhen thelbësore për fuqinë punëtore, me një theks të fortë në të mësuarit e vazhdueshëm dhe adaptimin. Rritja e punës në distancë dhe industria e koncerteve po riformëson tregjet e punës në mbarë botën, duke theksuar nevojën për fleksibilitet dhe të mësuar gjatë gjithë jetës. Bizneset po fokusohen në përmirësimin e aftësive të punonjësve të tyre për të mbajtur ritmin me përparimet teknologjike dhe për të qëndruar konkurrues në tregun global. Praktikën e qëndrueshme po bëhen gjithashtu një faktor kryesor konkurrues, pasi konsumatorët dhe investitorët gjithnjë e më shumë u japin përparësi kompanive të përgjegjshme për mjedisin. Bizneset që adoptojnë praktika të qëndrueshme, të tilla si ulja e emetimeve të karbonit dhe investimi në energjinë e rinovueshme, po fitojnë një avantazh konkurrues. Ky ndryshim global drejt qëndrueshmërisë po nxit inovacionin dhe po krijon tregje të reja për produkte dhe shërbime të gjelbra.

Sistemet arsimore

Sektori i arsimit po kalon një transformim të rëndësishëm, i nxitur nga disa tendenca kyçe. Të nxënët digjital dhe teknologjia arsimore (EdTech) po revolucionarizojnë mënyrën se si mësojnë studentët,

me platforma *online*, burime digjitale dhe aplikacione arsimore që ofrojnë përvoja fleksibël dhe të personalizuar. Të nxënit e personalizuar përshtat arsimin sipas nevojave individuale, lehtësuar nga teknologjitë e të nxënit të përshtatur dhe analitika e të dhënave, ndërsa modelet e të nxënit të përzier kombinojnë të mësuarit tradicional në klasë me të mësuarit *online* për një përvojë arsimore më tërheqëse dhe fleksibël. Inteligjenca artificiale (AI) dhe të nxënit e automatizuar (*machine learning*) po përdoren për të zhvilluar sisteme inteligjente të mësimdhënies, për të automatizuar punët administrative dhe për të ofruar reagime në kohë reale, duke krijuar mjedise mësimore më efikase. Ekziston gjithashtu një theks në rritje në edukimin STEM (Shkencë, Teknologji, Inxhinieri, Matematikë) dhe STEAM (duke shtuar Artet), duke i përgatitur studentët për karrierën e ardhshme në një botë të drejtuar nga teknologjia. Krahës kësaj, fokusi në aftësitë e buta si mendimi kritik, kreativiteti, komunikimi dhe bashkëpunimi po bëhet më i theksuar, duke njohur rëndësinë e tyre për suksesin modern të fuqisë punëtore.

Edukimi i qytetarisë globale po has rritje, duke synuar të zhvillojë qytetarë globalë të informuar dhe të përgjegjshëm duke edukuar studentët për çështjet globale, ndërgjegjësimin kulturor dhe qëndrueshmërinë. Koncepti i të mësuarit gjatë gjithë jetës thekson edukimin e vazhdueshëm dhe zhvillimin e aftësive gjatë gjithë jetës së një individi, thelbësor në një treg pune që ndryshon me shpejtësi. Gjithëpërfshirja dhe aksesueshmëria janë gjithashtu fokuset kryesore, me përpjekjet për ta bërë arsimin më gjithëpërfshirës për studentët me aftësi të kufizuara dhe nga komunitetet e marginalizuara duke përdorur teknologji ndihmëse dhe praktika mësimore gjithëpërfshirëse. Të mësuarit e bazuar në projekte dhe përvoja, të cilat përfshijnë projekte të botës reale dhe aktivitete praktike, po përmirësojnë përvojën praktike dhe rezultatet e të nxënit. Shkollat po përqendrohen gjithnjë e më shumë te shëndeti dhe mirëqenia mendore, duke përfshirë të nxënit social-emocional (SEL) në kurrikula dhe duke ofruar burime dhe mbështetje për shëndetin mendor. Për më tepër, praktikatat e edukimit të gjelbër dhe të qëndrueshmërisë janë duke u përfshirë për të rritur ndërgjegjësimin mjedisor dhe për të nxitur përgjegjshmërinë.

Së fundi, mikrokreditet dhe certifikatat alternative po fitojnë popullaritet, duke njohur aftësi

dhe kompetenca specifike dhe duke ofruar opsione fleksibël të të nxënit që i ndihmojnë individët të përshtaten shpejt me ndryshimin e kërkesave të punës. Këto tendenca pasqyrojnë një peizazh arsimor në zhvillim që i jep përparësi përdorimit të teknologjisë, mësimi të personalizuar dhe të përzjerëshëm, dhe një qasje holistike ndaj zhvillimit të studentëve.

Agjenda digjitale

Agjenda digjitale po transformon ekonominë, shoqëritë dhe strukturat e qeverisjes në mbarë botën përmes disa tendencave kryesore. Interneti me shpejtësi të lartë dhe rrjetet celulare, duke përfshirë shpërndarjen e 5G, po e bëjnë ndërlidhjen më të aksesueshme globalisht, duke mundësuar aplikacione digjitale të avancuara. Të dhënat e mëdha dhe analitika po revolucionarizojnë industrinë duke nxitur vendimmarrjen dhe inovacionin, ndërsa inteligjenca artificiale (AI) dhe *machine learning* po automatizojnë proceset dhe përmirësojnë përvojat e klientëve. Interneti i Gjërave (IoT) po lidh pajisjet dhe sensorët, duke transformuar sektorë si bujqësia, kujdesi shëndetësor dhe qytetet inteligjente me të dhëna në kohë reale dhe sisteme inteligjente. *Cloud computing* ofron burime të shkallëzuara dhe fleksibël, duke mbështetur punën dhe bashkëpunimin në distancë pa investime të rëndësishme paraprake në IT. Financat digjitale, duke përfshirë inovacionet *fintech* dhe teknologjinë *blockchain*, po riformësojnë peizazhin financiar, duke rritur përfshirjen dhe duke mundësuar modele të reja biznesi.

Qeveritë po përdorin teknologji digjitale për të përmirësuar shërbimet publike, për të rritur transparencën dhe për të angazhuar qytetarët përmes iniciativave të qeverisjes elektronike. Megjithatë, rritja e digjitalizimit sjell gjithashtu shqetësime të shtuara për sigurinë kibernetike dhe mbrojtjen e të dhënave, duke kërkuar masa të forta për të ruajtur besimin. Praktikatat e qëndrueshme digjitale po fitojnë vëmendje, me përpjekjet për të reduktuar ndikimin mjedisor të teknologjive digjitale dhe për të nxitur një ekonomi qarkulluese. Aftësitë digjitale dhe gjithëpërfshirja mbeten prioritetet globale, duke siguruar që të gjithë të kenë aftësitë dhe aksesin e nevojshëm për të marrë pjesë në ekonominë digjitale.

Bashkëpunimi ndërkombëtar është thelbësor për adresimin e sfidave dhe shfrytëzimin e mundësive, me standardet dhe politikat globale që ndihmojnë në

harmonizimin e praktikave digjitale përtej kufijve. Ndërsa këto tendenca vazhdojnë të zhvillohen, ato formojnë bashkërisht një të ardhme digjitale elastike dhe gjithëpërfshirëse.

Balancat demografike dhe migrimi

Popullsia e Shqipërisë më 1 janar 2023 ka qenë 2 761 785 banorë, duke pësuar një rënie prej 1,1%, krahasuar me 1 janarin 2022. Zhvillimet e fundit demografike tregojnë gjithashtu se popullsia e Shqipërisë po tkurret dhe po plakët.⁴ Kjo është për shkak të një niveli të ulët të lindjeve dhe më e rëndësishmja, migrimit neto negativ. Shumica e studimeve parashikojnë se rënia demografike do të vazhdojë. Popullsia urbane është rritur nga një e treta në fillim të viteve 1990 me një përlllogaritje prej pothuajse dy të tretat (62%) në 2020 dhe pritet të vazhdojë të rritet. Qyteti më i madh është Tirana, që nga 1 janari 2022, zinte rreth 32,9% të popullsisë së përgjithshme, duke vazhduar të jetë një nga qarqet më të populluara të vendit, e ndjekur nga Durrësi dhe Fieri me përkatësisht 10,4% dhe 10,0%.

Sipas Raportit të fundit të Zhvillimit Njerëzor, i publikuar në vitin 2020 dhe që pasqyron të dhënat e vitit 2019, Shqipëria renditet e 69-ta mes 189 vendeve me një vlerë të Treguesit të Zhvillimit Njerëzor (HDI) prej 0,795. Tirana (0,820), Vlora (0,802) dhe Durrësi (0,802) kanë “vlera shumë të larta të HDI”, të ndjekura nga qarqet si Gjirokastra (0,794), Korça (0,790) me “vlera të larta HDI”.

Strategjia e Specializimit Inteligjent të Shqipërisë merr në konsideratë këto tendenca dhe sfida globale, nga nevoja urgjente për qëndrueshmëri mjedisore dhe fuqia transformuese e teknologjisë, të peizazhet në zhvillim të punës dhe arsimit, dinamika e rritjes së popullsisë dhe ritmi i shpejtë i urbanizimit. Kuptimi dhe përshtatja me këto tendenca është thelbësore në formimin e një të ardhmeje të qëndrueshme dhe të begatë për Shqipërinë në kontekstin global.

Ndryshimet në natyrën e punës

Mënyra se si puna po ndryshon ndikohet në mënyrë dramatike nga teknologjia, natyra globale e biznesit dhe pasiguritë ekonomike. Automatizimi dhe teknologjitë e reja po riformësojnë rolet e punës dhe aftësitë e kërkuara, duke theksuar rëndësinë e

aftësive digjitale dhe teknologjike. Ekziston një nevojë kritike për të përshtatur kurrikulat në të gjitha nivelet e arsimit dhe për t'u fokusuar në përmirësimin dhe rikualifikimin e fuqisë punëtore. Pandemia e COVID-19 ka përshpejtuar prirjen drejt punës në distancë, duke ndryshuar ekuilibrin tradicional midis punës dhe jetës personale. Iniciativat si Marrëveshja e Gjellbër Evropiane po nxisin qëndrueshmërinë në vendet e punës, duke u përafëruar me vlerat e brezit të ri në lidhje me pritshmëritë e tyre nga puna e tyre.

Kompanitë po i japin gjithnjë e më shumë përparësi nismave mjedisore dhe po kryejnë punë që i shërbejnë një qëllimi përtej fitimit. Po shfaqen tendenca të reja në organizimin e punës, të tilla si orari fleksibël dhe industria në rritje e koncerteve. Megjithatë, këto marrëveshje moderne të punës paraqesin gjithashtu sfida, të tilla si sigurimi i stabilitetit financiar dhe ruajtja e një ekuilibri të shëndetshëm punë-jetë. Në të ardhmen, puna pritet të shihet më shumë si një mjet për përmbushjen personale dhe një mënyrë për të kontribuar në mirëqenien shoqërore dhe mjedisore. Punonjësit po kërkojnë punëdhënës që i japin përparësi qëndrueshmërisë dhe organizatat e drejtuara nga qëllime të forta janë të gatshme të lulëzojnë.

Në përgjithësi, këto tendenca globale janë duke formësuar të ardhmen e industrive, duke nxitur rritjen ekonomike dhe duke promovuar një botë më të qëndrueshme dhe të barabartë.

2. Kuadri Strategjik Kombëtar

Në kontekstin e zhvillimit të Kuadri Kombëtar për Specializimin Inteligjent (S3) për Shqipërinë, vlen të përmendet se ai është në përputhje strategjike dhe lidhet me një sërë dokumentesh strategjike të përshkruara më poshtë.

Strategjia Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim Evropian (SKZHIE): SKZHIE 2030 është dokumenti publik strategjik më i rëndësishëm në Shqipëri, vizioni i të cilit për vendin karakterizohet nga cilësia e lartë e jetës, kapitali njerëzor i fortë, institucione të qëndrueshme dhe një ekonomi rajonale dinamike dhe të integruar. Ky model siguron që S3 jo vetëm të përafrojë objektivat

⁴ Komunikimi i Katërt Kombëtar i Shqipërisë për Ndryshimet Klimatike” -Ministria e Turizmit dhe Mjedisit dhe Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim. (2022). Republika e Shqipërisë: Aktivitete mundësuese për përgatitjen e komuni- kimit të katërt kombëtar dhe raportit Faqe| 5872

të parë të përditësuar dyvjeçar sipas Konventës Kuadër të Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike. Fondi Global i Mjedisit.<https://www.undp.org/albania/publications/fourth-national-communication-albania-climate-change>

e SKZHIE-së, por gjithashtu t'i mbështesë dhe përmirësojë ato në mënyrë aktive.

SKZHIE për 2022–2030 synon të forcojë ndërthurjen e objektivave social-ekonomikë dhe mjedisorë me reformat e përgjithshme të qeverisjes. Ajo përfaqëson një fazë kyçe, veçanërisht teksa Shqipëria punon drejt anëtarësimit në Bashkimin Evropian dhe përballet me sfidat globale si pandemia COVID-19. Strategjia nënvizon angazhimin ndaj reformave të orientuara drejt BE-së dhe fokusohet në fusha si bujqësia, energjia, digjitalizimi, turizmi dhe përpjekjet kundër korrupsionit, me integrimin evropian si parim udhëzues.

Në kontekstin e zhvillimit të qëndrueshëm, Shqipëria ka demonstruar elasticitet dhe përshtatshmëri, e karakterizuar nga rimëkëmbja ekonomike pas pandemisë, strategjitë efektive të shërbimit shëndetësor dhe një avancim i qëndrueshëm drejt objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm (SDGs). Fokusi në të drejtat e njeriut, bashkëpunimi rajonal dhe një sërë nismash nënvizojnë qasjen progresive të Shqipërisë drejt krijimit të një shoqërie më gjithëpërfshirëse dhe më të begatë.

Në përputhje me SKZHIE-në, S3 fokusohet në fusha kyçe si bujqësia, energjia, turizmi, digjitalizimi dhe kapitali njerëzor, thelbësore në rrugën e Shqipërisë drejt anëtarësimit në Bashkimin Evropian dhe tejkalimin e sfidave globale si pandemia COVID-19. Ky përafrim tregon përkushtimin e Shqipërisë ndaj zhvillimit të qëndrueshëm, siç dëshmohet nga rimëkëmbja e qëndrueshme ekonomike dhe progresi i qëndrueshëm drejt objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm (SDG). Për më tepër, S3 përfshin parimet e të drejtave të njeriut dhe bashkëpunimin rajonal, thelbësore për nxitjen e një shoqërie shqiptare më gjithëpërfshirëse dhe më prosperuese.

Në fund të fundit, S3 është parashikuar si një plotësues strategjik i SKZHIE-së. Dizajni dhe përafrimi i tij me SKZHIE-në janë të dobishëm në krijimin e një të ardhmeje ku qytetarët shqiptarë mund të gëzojnë standarde të përmirësuara jetese, mundësi ekonomike gjithëpërfshirëse dhe integrim më të afërt me komunitetin e gjerë evropian.

Përafrimi strategjik do të bëhet edhe me strategji të tjera sektoriale përkatëse për fushat prioritare S3 (Strategjia e Zhvillimit të Energjisë, Strategjia e Turizmit, Strategjia Kombëtare për Bujqësinë dhe

Zhvillimin Rural dhe strategjitë e fushave ndërsektoriale) - S3 do të jetë në përputhje me dokumentet strategjike që janë në procesin e zhvillimit lidhur me: tranzicionin e gjelbër, Agjendën Digjitale, Ndryshimet Klimatike, Ekonominë Qarkulluese, zhvillimin e NVM- ve, Promovimin e Eksportit dhe të tjera:

Strategjia e Zhvillimit të Energjisë – Ministria e Infrastrukturës dhe Energjisë në Shqipëri, në përputhje me Strategjinë Kombëtare të Energjisë (2018–2030) dhe rekomandimet e Komunitetit të Energjisë, ka finalizuar draftin për Planin Kombëtar të Energjisë dhe Klimës (NECP) që mbulon periudhën 2021–2030. Ky plan përputhet me Strategjinë e Specializimit Inteligent të Shqipërisë (S3), veçanërisht në Zhvillimin e sigurisë së energjisë, integrimin e tregut të brendshëm të energjisë dhe rritjen e eficiencës së energjisë. Ai fokusohet në diversifikimin e burimeve të energjisë, përmirësimin e masave të kursimit të energjisë dhe zhvillimin e teknologjive inteligjente të energjisë. NECP gjithashtu i jep përparësi dekarbonizimit të ekonomisë, duke synuar reduktimin e emetimeve të gazeve serrë në përputhje me Kontributet e Përcaktuara Kombëtare të Marrëveshjes së Parisit. Për më tepër, ai nënvizon rëndësinë e kërkimit, inovacionit dhe konkurrencës në sektorin e energjisë, duke theksuar financimin për kërkimin dhe zhvillimin, thelbësore për rritjen e qëndrueshme të Shqipërisë dhe aspiratat e integritit evropian.

Strategjia e Turizmit – Ministria Shqiptare e Turizmit dhe Mjedisit po zhvillon Strategjinë e Turizmit 2024–2030, duke vënë theksin në angazhimin e publikut nëpërmjet sondazheve për të ndërtuar një platformë gjithëpërfshirëse, që synon zhvillim, që drejton tendencat e tregut dhe forcon marrëdhëniet e sektorit publik-privat. Kjo strategji fokusohet në krijimin e turizmit elitar, të qëndrueshëm që respekton mjedisin. Reagimet e para tregojnë mbështetje të fortë publike për zhvillimin e turizmit që rrit cilësinë e jetës së banorëve dhe thekson rëndësinë e përfshirjes së komunitetit lokal në vendimmarrjen e turizmit. Strategjia Kombëtare e Zhvillimit të Turizmit 2024–2030 pritet të finalizohet në pranverë, duke synuar nxitjen e rritjes së qëndrueshme, gjithëpërfshirëse dhe inovacionit në sektorin e turizmit në Shqipëri, që përputhet plotësisht me kuadrin e strategjisë S3.

Strategjia Kombëtare për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural – Strategjia Kombëtare për

Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural 2021–2027, e hartuar nga Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural në kuadër të Instrumentit për Asistencën e Paraaderimit (IPA), fokusohet në modernizimin e bujqësisë, duke rritur zhvillimin rural dhe përafrimin e sektorit bujqësor të Shqipërisë me standardet e BE-së. Elementet kryesore përfshijnë përmirësimin e produktivitetit bujqësor, menaxhimin e qëndrueshëm të tokës, diversifikimin e ekonomive rurale dhe rritjen e cilësisë së jetës në zonat rurale. Kjo strategji përputhet me Strategjinë e Specializimit Inteligjent (S3) nëpërmjet fokusit të saj tek inovacioni, praktikat e qëndrueshme dhe diversifikimin ekonomik, duke kontribuar në rritjen e përgjithshme të Shqipërisë dhe objektivat e integritetit evropian.

Strategjia e Zhvillimit të Investimeve të Biznesit (BIDS) – Strategjia e Zhvillimit të Biznesit dhe Investimeve (BIDS) 2021–2027 është orientimi qendror i Qeverisë Shqiptare për zhvillimin ekonomik afatmesëm me fokus NVM-të dhe investimet. Vizioni i kësaj strategjie është të kemi një ekonomi shqiptare konkurruese, të drejtuar nga inovacioni dhe e bazuar në njohuri, e cila krijon vende të reja pune dhe cilësore, duke shfrytëzuar mundësitë që ofron transformimi digjital dhe transformimi i zinxhirit ndërkombëtar të vlerës, me theks në zhvillimin e qëndrueshëm, integritetin evropian dhe integritetin rajonal.

Qëllimi i politikës ndahet në tre objektiva, si: tërheqja dhe ndërkombëtarizimi i investimeve, zhvillimi i NVM-ve, sipërmarrja dhe inovacioni dhe zhvillimi i kapitalit njerëzor.

Strategjia e Zhvillimit të Biznesit dhe Investimeve (BIDS) 2021–2027 përputhet në mënyrë të përsosur me Strategjinë e Specializimit Inteligjent (S3) duke njohur dhe pranuar kontributin e rëndësishëm që NVM-të mund të japin - si shtylla kurrizore e ekonomisë - dhe *startup*-et për një më ekonomi më inovative dhe të bazuar në dije, krijimi i vendeve të punës cilësore dhe përmirësimi i strukturës ekonomike.

Arsimi si një fushë ndërsektoriale – Strategjia Kombëtare e Arsimit 2021–2026 synon përmirësimin gradual të sistemit arsimor duke ndjekur prioritetet e përcaktuara. Sipas vizionit të Strategjisë, vëmendje e veçantë i kushtohet Arsimit

të Lartë, Kërkimit dhe Inovacionit si sektorë që ndikojnë drejtpërdrejt në përmirësimin e sistemit arsimor bazuar në nevojat e tregut të punës. Strategjia e Arsimit dhe Formimit Profesional 2023–2030 synon të përmirësojë performancën e sistemit ekzistues të AFP-së nga këndvështrimi i ofrimit të cilësisë dhe rezultateve arsimore, efektivitetit dhe rëndësisë për nxënësit (të rinj dhe të rritur), si dhe për tregun e punës dhe arsimin e mëtejshëm.

Agjenda Digjitale – Agjenda Digjitale Shqiptare dhe Plani i Veprimit për 2022–2026 fokusohet në zhvillimin e teknologjive digjitale në informatikë, përpunimin e të dhënave, inteligjencën artificiale dhe sigurinë kibernetike për të rritur konkurrencën globale të bizneseve, administratës publike dhe qytetarëve. Ajo përcakton objektivat për digjitalizimin e shërbimeve qeveritare, zhvillimin e aftësive të sigurisë kibernetike dhe përmirësimin e angazhimit digjital të qytetarëve. Plani thekson rëndësinë e transformimit digjital në të gjithë sektorët, përfshirë arsimin, me fokus zhvillimin e aftësive digjitale. Zbatimi do të matet me indekse globale dhe evropiane, duke siguruar progres në politikën, sigurinë dhe infrastrukturën digjitale. Kjo strategji nënkupton përkushtimin e Shqipërisë për zhvillimin digjital për rritjen ekonomike dhe mirëqenien shoqërore.

Kërkimi shkencor⁵ – Strategjia e miratuar lidhur me arsimin e lartë në Shqipëri, e njohur si Strategjia Kombëtare e Arsimit 2021–2026, synon të ofrojë një vizion gjithëpërfshirës për të ardhmen e Shqipërisë. Ky dokument strategjik synon të trajtojë kufizimet e rëndësishme për zhvillimin dhe të përmirësojë cilësinë e jetës përmes përmirësimit të qeverisjes, rritjes ekonomike dhe përfshirjes sociale, duke u mbështetur në strategjitë e mëparshme dhe duke pranuar sfidat aktuale globale si pandemia COVID-19. Ai gjithashtu thekson rëndësinë e përafrimit me standardet e Bashkimit Evropian dhe nxitjes së integritetit të Shqipërisë në ekonomitë rajonale dhe globale. Gjithashtu qeveria ka miratuar edhe Strategjinë Kombëtare të Kërkimit Shkencor, Teknologjisë dhe Inovacionit 2023–2030, e cila i kushton vëmendje të veçantë zhvillimit të arsimit, si një e drejtë themelore kushtetuese dhe përgjegjësi publike, nëpërmjet së cilës synohet të krijohen, zhvillohen dhe të mbrohen dijet përmes

⁵ Strategjia Kombëtare e Kërkimit Shkencor, Teknologjisë dhe Inovacionit 2023–2030 dhe Plani Zbatues i Veprimit Faqe | 5874

(miratuar me VKM-në nr. 542, datë 20.9.2023, botuar në Fletoren Zyrtare, viti 2023 – numër 139.

mësimdhënies, kërkimit shkencor, formimit të specialistëve të lartë dhe të shkencëtarëve të rinj, në përputhje me prioritetet e zhvillimit të vendit, duke kontribuar në rritjen e standardeve të demokracisë në vend. MAS-i mbështet prioritetet strategjike dhe interesat e zhvillimit të vendit, integrimin e mësimdhënies me kërkimin shkencor dhe nxitjen e bashkëpunimit ndërkombëtar në fushën e arsimit të lartë, në kuadër të zhvillimit ekonomik, social dhe kulturor në nivel kombëtar dhe rajonal.

Shqipëria ka miratuar së fundmi Strategjinë Kombëtare për Zhvillimin e Sipërmarrjes Inovative për të nxitur ekosistemin e saj të *startup*-eve. Kjo nismë, e drejtuar nga ministri i Shtetit për Sipërmarrjen dhe Klimën e Biznesit, bazohet në fushat prioritare të paracaktuara të Strategjisë së Specializimit Inteligent (S3), me potencial të lartë për inovacion dhe rritje ekonomike, duke siguruar që burimet të shpërndahen në mënyrë efektive në zonat ku Shqipëria ka një avantazh konkurrues. Programi i mbështetjes së *startup*-eve brenda kësaj strategjie është i strukturuar në tri faza: mbështetja e ideve fillestare, zhvillimi i prototipave me bazë klientin, kategorizimin e bizneseve me produkte të konsoliduara si edhe praninë e tyre në treg. Kjo qasje gjithëpërfshirëse synon të nxisë inovacionin, të nxisë rritjen ekonomike dhe të rrisë aftësitë teknologjike të Shqipërisë në sektorë me rëndësi strategjike.

Strategjia për Diasporën – “Strategjia Kombëtare për Diasporën Shqiptare 2021–2025” përvijon një kornizë gjithëpërfshirëse për angazhimin e diasporës shqiptare në zhvillimin socio-ekonomik të Shqipërisë. Ajo e konsideron diasporën si një aset jetik, duke synuar të forcojë dhe lehtësojë marrëdhëniet e Shqipërisë me vendet pritëse dhe të rrisë rolin e diasporës në zhvillimin e Shqipërisë. Strategjia fokusohet në shfrytëzimin e potencialit të diasporës përmes organizimit dhe integritetit më të mirë, përmirësimit të lidhjeve arsimore dhe kulturore dhe shfrytëzimit më efektiv të remitancave dhe investimeve. Ai synon gjithashtu të mbrojë të drejtat e komuniteteve shqiptare jashtë vendit duke nxitur pjesëmarrjen e tyre në sferat

ekonomike dhe sociale të Shqipërisë përmes politikave dhe nismave të synuara. Strategjia siguron që shteti shqiptar t’i përshtatet kushteve globale dhe procesit të integritetit evropian, duke theksuar një qasje sistematike, gjithëpërfshirëse që përfshin rishikimin e strategjive të mëparshme dhe vendosjen e një rruge të qartë, të zbatueshme përpara. Strategjia e Diasporës Shqiptare përputhet në mënyrë të përsosur me Strategjinë e Specializimit Inteligent (S3) duke nxitur një qasje të ndërlidhur ndaj zhvillimit socio-ekonomik dhe duke shfrytëzuar potencialin e diasporës për të kontribuar tek inovacioni dhe rritja ekonomike e Shqipërisë.

3. Politika dhe instrumentet e BE-së

Ndërsa Shqipëria përafron Strategjinë e saj të Specializimit Inteligent (S3) me qëllimin kryesor të integritetit në Bashkimin Evropian, ajo merr pjesë aktive në programe të ndryshme të BE-së me fokus inovacionin. Këto programe luajnë një rol vendimtar në formësimin e strategjisë S3, pasi ato ofrojnë platforma për Shqipërinë për të integruar praktikatat më të mira evropiane në inovacion, kërkim dhe transformim digjital.

Strategjia e Specializimit Inteligent të Shqipërisë, në përputhje me politikat evropiane dhe burimet e financimit, shpreh përkushtimin e vendit për të ecur në rrugën e parimeve evropiane të zhvillimit teksa angazhohet plotësisht në këtë rrugëtim. Ky përfaqëson një vizion, jo thjesht një strategji, për integrimin e ekosistemit të veçantë në kuadrin më të gjerë të Zonës Evropiane të Arsimit, Zonës Evropiane të Kërkimit, Zonës Evropiane të Inovacionit dhe Tregut të Përbashkët Evropian. Strategjia e Specializimit Inteligent (S3) për Shqipërinë është dizenuar për t’u përafruar me disa politika kyçe të BE-së, duke siguruar një qasje të koordinuar ndaj zhvillimit rajonal, inovacionit dhe rritjes ekonomike. Ja se si S3 kontribuon dhe përputhet me disa nga këto politika⁶:

1. Agjenda e Re Evropiane e Inovacionit: S3 synon të pozicionojë Shqipërinë në krye të inovacionit të thellë të teknologjisë dhe *start-up*-eve, duke zhvilluar teknologji të reja për t’u përballur me

⁶ https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/https://clustercollaboration.eu/eu-cluster-partnershipshttps://s3platform.jrc.ec.europa.eu/en/w/interregional-cooperation-and-smart-specialisation-a-lagging-regions-perspective?p_1_back_url=%2Fsearch%3Fq%3DIndërrajonale%2BCooperation%2Band%2BSmart%2BSpecialization%253A%2Ba%2BLAgging%2BRegions%2BPerspektivëhttps://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20125/263444/

Vademecum_JRC_Fernando%20Merida.pdf/ed3601b7-7a04-a4e1-eca7-c3607411a9ec?version=170000.
https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20125/263444/Vademecum_Osvaldo%20La%20Rosa_presentation_def.pdf/73a1977b-b4ec-6efe-9156-246c6b906f9d?version=1.1&t=1619520730374

sfidat shoqërore dhe për të përmirësuar aksesin në treg.

2. Politika industriale evropiane: nëpërmjet S3, Shqipëria forcon konkurrencën e saj industriale, duke nxitur një ekonomi të qëndrueshme, elastike dhe të digjitalizuar që nxit krijimin e vendeve të punës dhe pozicionon industrinë e saj si përshpejtues të inovacionit dhe rritjes.

3. Marrëveshja e Gjellbër Evropiane: S3 mbështet transformimin e Shqipërisë në një ekonomi me burime efikase, në përputhje me objektivat e BE-së për një ekonomi konkurruese dhe të gjellbër.

4. Një Evropë e përshtatshme për epokën digjitale: S3 lehtëson transformimin digjital të Shqipërisë, duke e bërë atë të favorshme për bizneset dhe duke kontribuar në arritjen e një Evrope neutrale ndaj klimës deri në vitin 2050.

5. Perspektiva e Besueshme e Zgjerimit për Ballkanin Perëndimor: S3 përfshin iniciativa për të nxitur sipërmarrjen, për të mbështetur transferimin e teknologjisë dhe për të nxitur ekonominë qarkulluese, duke rritur angazhimin e BE-së me Ballkanin Perëndimor.

6. Plani Ekonomik dhe Investimeve për Ballkanin Perëndimor: S3 është mjet për nxitjen e rimëkëmbjes ekonomike afatgjatë dhe integritetit ekonomik rajonal, duke mbështetur reformat e nevojshme për integrimin në BE dhe krijimin e vendeve të punës.

7. Agjenda e Ballkanit Perëndimor për Kërkimin dhe Inovacionin dhe Arsimin, Trajnimin, Rininë dhe Sportin: rrit bashkëpunimin me BE-në, duke u fokusuar në specializimin inteligjent. Kjo agjendë mbështet jo vetëm arsimin dhe trajnimin, por edhe kërkimin, inovacionin dhe fusha të tjera të ngjashme, duke promovuar zhvillimin gjithëpërfshirës dhe përafrimin me prioritetet strategjike të BE-së.

8. Plani i Veprimit të Përbashkët Rajonal të Tregut për 2021–2024: S3 rrit konkurrueshmërinë dhe atraktivitetin e rajonit, duke nxitur integrimin me tregun e përbashkët të BE-së.

9. Agjenda e Gjellbër për Ballkanin Perëndimor: S3 përputhet me objektivat e ekonomisë së qëndrueshme të Marrëveshjes së Gjellbër Evropiane, duke promovuar një ekonomi qarkulluese dhe praktika të qëndrueshme bujqësore.

10. Agjenda Digjitale për Ballkanin Perëndimor: Mbështet tranzicionin e ekonomisë digjitale dhe rrit përfitimet e transformimit digjital në të gjithë Shqipërinë.

11. Plani i Ri i Rritjes për Ballkanin Perëndimor. Plani i Ri i Rritjes përputhet me Strategjinë e Specializimit Inteligent (S3) për të nxitur rritjen ekonomike dhe për të përgatitur Shqipërinë për anëtarësimin në BE. Fushat kryesore përfshijnë zhvillimin e infrastrukturës ekonomike dhe shërbimeve të avancuara digjitale, përmirësimin e zhvillimit të aftësive dhe edukimit, nxitjen e kërkimit dhe inovacionit, zhvillimin e teknologjisë, zhvillimin e zonave rurale përmes bujqësisë së qëndrueshme, rritjen e turizmit dhe ruajtjen e mjedisit, dhe nxitjen e energjisë së rinovueshme dhe menaxhimit efikas të burimeve. Ky përafrim siguron një qasje gjithëpërfshirëse ndaj inovacionit, konkurrencës dhe zhvillimit të qëndrueshëm.

12. Strategjia e BE-së për Rajonin e Adriatikut dhe Jonit (EUSAIR): synon të mbështesë prosperitetin ekonomik dhe social në rajon. Strategjia e Specializimit Inteligent (S3) luan një rol kyç në këtë përpjekje duke lehtësuar investimet e synuara dhe duke nxitur inovacionin në sektorët kyç. Duke u përafruar me objektivat e EUSAIR, S3 ndihmon në zbatimin e strategjive të specializuara që nxisin fuqitë rajonale, rrisin konkurrencën dhe nxisin zhvillimin e qëndrueshëm. Kjo qasje e koordinuar siguron që burimet të përdoren në mënyrë efektive për të nxitur rritjen dhe konvergencën socio-ekonomike në rajonin e Adriatikut dhe Jonit.

13. Agjenda e BE-së për Aftësitë: S3 rrit aftësitë e fuqisë punëtore shqiptare, duke mbështetur të mësuarit gjatë gjithë jetës dhe arsimin profesional për të përmbushur nevojat e tregut të punës.

14. Agjenda e BE-së për Lëndët e Para Kritike (CRM): S3 përputhet me Aktin Evropian të Lëndëve të Para Kritike, që synon të sigurojë një furnizim të qëndrueshëm dhe të qëndrueshëm të lëndëve të para kritike thelbësore për industrinë e Evropës dhe që identifikon një listë të lëndëve të para kritike dhe strategjike thelbësore për teknologjitë për tranzicionin e gjellbër dhe digjital dhe vendos standarde për zinxhirin strategjik të furnizimit me lëndë të para që do të arrihet deri në vitin 2030. Masat e parashikuara në S3 për periudhën 2025–2030 mbështesin agjendën e BE-së për të ulur varësinë nga furnizuesit e një vendi të vetëm dhe për të forcuar qëndrueshmërinë industriale me qëllimin për t'u bërë një partner strategjik i BE-së në sektorin e lëndëve të para.

Instrumentet që mbështesin zbatimin e objektivave të S3

Disa instrumente të BE-së janë vendimtare në zbatimin dhe arritjen e objektivave të S3:

1. Horizon Europe 2021–2027: Si programi më ambicioz i BE-së i Kërkimit dhe Inovacionit, ofron mundësi që përputhen me objektivat S3, duke inkurajuar inovacionin dhe Zhvillimet teknologjike në Shqipëri.

2. Programi LIFE: Mbështet tranzicionin e Shqipërisë drejt një ekonomie të qëndrueshme, qarkulluese dhe neutrale ndaj klimës, e cila është një objektiv kryesor i S3.

3. Programi i Evropës Digjitale (DEP): Lehtëson integrimin e teknologjive digjitale në biznese, gjë që është themelore për qëllimet e transformimit digjital të S3.

4. Evropa kreative: promovon larminë kulturore dhe mbështet sektorët kulturorë në Shqipëri, duke rritur fuqinë soft (digjitale) dhe aspektet e inovacionit kulturor të S3.

5. IPARD: ndihmon Shqipërinë në përgatitjen për anëtarësimin në BE, duke mbështetur zhvillimin rural dhe sektorët e bujqësisë që janë aspekte kyçe të S3.

6. Erasmus+: ofron mundësi arsimimi dhe trajnimi që janë jetike për ndërtimin e kapitalit njerëzor të nevojshëm për të arritur objektivat e S3.

7. Programi i BE-së për Tregun Unik: përmirëson funksionimin e tregut të brendshëm, i cili është thelbësor për zbatimin e suksesshëm të S3 në përafrimin e Shqipërisë me standardet e BE-së.

8. Programet e BE-së për zhvillimin rajonal dhe urban: shpesh përfshijnë komponentë që nxisin inovacionin, duke mbështetur iniciativat e zhvillimit urban dhe rajonal të S3-së.

9. Korniza e Investimeve të Ballkanit Perëndimor (WBIF): Fokuset në zhvillimin socio- ekonomik, duke mbështetur projektet e inovacionit të lidhura me S3 në energji, mjedis dhe infrastrukturë sociale.

10. Projektet dhe iniciativat e transferimit të inovacionit dhe teknologjisë: lehtësimi i transferimit të teknologjive dhe inovacioneve të reja, kritike për suksesin e S3 në Shqipëri.

11. Shkenca e Hapur në Evropë (NI4OS-Europe): Lehtëson aksesin në informacion, të dhëna dhe burime shkencore, duke përmirësuar ekosistemet e kërkimit dhe inovacionit në të gjithë

Shqipërinë dhe duke u përputhur me theksin e S3 mbi parimet e shkencës së hapur.

12. Programet ndërkufitare dhe programet e tjera IPA (Instrumenti për Asistencën e Paraaderimit) specifike për sektorin: luajnë një rol vendimtar në këtë kontekst. Këto programe lehtësojnë bashkëpunimin dhe integrimin rajonal, duke siguruar fonde dhe burime për projekte të përbashkëta në arsim, trajnim dhe zhvillim të aftësive. Për shembull, IPA II mbështet projekte që përputhen me prioritetet e S3 si turizmi i qëndrueshëm, energjia e rinovueshme dhe bujqësia, duke nxitur inovacionin dhe ndërtimin e kapaciteteve përtej kufijve.

13. Programet e BE-së që lidhen me sektorin e lëndëve të para, të tilla si Partneriteti Evropian i Inovacionit për Lëndët e Para dhe Horizon Europe: mbështesin kërkimin, inovacionin dhe praktikatat e qëndrueshme në menaxhimin e burimeve.

Kjo përshkruan se si Strategjia e Specializimit Inteligent (S3) është jo vetëm një politikë e pavarur, por edhe një komponent kritik i përafrimit më të gjerë të Shqipërisë me strategjitë dhe objektivat e Bashkimit Evropian. Nëpërmjet këtyre përafrimeve dhe instrumenteve mbështetëse, S3 është gati të ndikojë ndjeshëm në trajektoren e zhvillimit të Shqipërisë, duke rritur integrimin e saj në BE dhe duke nxitur rritjen e qëndrueshme.

4. Konteksti rajonal

Gjashtë vendet e Ballkanit Perëndimor (BP6) janë në procesin e finalizimit ose kanë filluar tashmë zbatimin e strategjive të tyre S3 dhe kanë identifikuar tashmë fushat prioritare me potencial për specializim inteligjent në vitet e ardhshme. Është e një rëndësie të veçantë që vendet në rajon të përqendrohen në marrjen e iniciativave dhe përpjekjeve bashkëpunuese ndërmjet aktorëve qeveritarë, studiuesve, bizneseve dhe aktorëve të tjerë shoqërorë për të dhënë rezultate novatore që kontribuojnë në zhvillimin e secilës prej ekonomive të Ballkanit Perëndimor dhe rajonit. Procesi i specializimit inteligjent duhet të shërbejë si një mjet për të identifikuar sektorët prioritare rajonale në lidhje me ato kombëtarë. Ideja është që çdo vend të specializohet në një fushë ku ka më shumë përparësi dhe potencial për sa u përket burimeve dhe kapitalit njerëzor, duke i mundësuar rajonit të përfitojë dhe të rrisë avantazhin e tij konkurrues.

Bashkëpunimi ndërmjet vendeve të BP6 Shqipëria, Bosnja dhe Hercegovina, Kosova, Mali i

Zi, Maqedonia e Veriut dhe Serbia, u intensifikuan kur liderët e Ballkanit Perëndimor miratuan Planin Shumëvjeçar të Veprimit për Zonën Ekonomike Rajonale në Ballkanin Perëndimor (MAP REA), në Samitin e Triestes të mbajtur më 12 korrik 2017. MAP REA, synonte të mundësonte qarkullim të papenguar të mallrave, shërbimeve, kapitalit dhe fuqisë punëtore të kualifikuar; duke e bërë rajonin më tërheqës për investime dhe tregti; dhe përsheptimin e konvergencës me BE-në, duke sjellë kështu prosperitet për qytetarët e Ballkanit Perëndimor. Më 10 nëntor 2020, drejtuesit e BP6 miratuan në Samitin e Procesit të Berlinit të mbajtur në Sofje, Planin e Veprimit të Tregut të Përbashkët Rajonal (CRM AP) 2021- 2024. Ai bazohet në arritjet e Zonës Ekonomike Rajonale (REA).

Strategjia e Specializimit Inteligent është përfshirë si në Zonën Ekonomike Rajonale (REA) ashtu edhe në Planin e saj Shumëvjeçar të Veprimit (MAP REA), si dhe në Tregun e Përbashkët Rajonal (CRM AP). Kjo do të thotë se është një prioritet rajonal dhe kombëtar për vendet e BP6 dhe bashkëpunimi ndërmjet tyre gjatë këtij procesi është thelbësor.

Prandaj, është me rëndësi thelbësore që vendet e BP6 të bashkëpunojnë për të mundur shkëmbimin e ideve dhe përvojave mbi aspektet kyçe që duhet të përfshihen në Strategjitë S3 për të maksimizuar potencialin e tyre për rritjen e performancës ekonomike të secilit vend dhe rajon. Për më tepër, një theks i veçantë duhet t'i kushtohet rolit dhe rëndësisë së bashkëpunimit ndërmjet secilit prej këtyre vendeve në rritjen e performancës së sektorëve të përbashkët prioritar. Në këtë kontekst, përveç 28 eventeve kombëtare të EDP-së, Ekipi Kombëtar S3, organizoi 3 takime dypalëshe me përfaqësues institucionale, akademike dhe të biznesit nga Kosova, Maqedonia e Veriut dhe Mali i Zi me synim promovimin e specializimit të inteligjent, bazuar në identifikimin e prioriteteve të interesit të përbashkët me këto vende fqinje me synim zhvillimin e rrugëve të bashkëpunimit⁷. Takimet u organizuan në bashkëpunim me Ekipet Kombëtare S3 të tria vendeve gjatë periudhës qershor – korrik 2023. Qëllimi i tyre ishte identifikimi dhe priorizimi i aktiviteteve që lidhin

inovacionin, kërkimin shkencor dhe zhvillimin ekonomik në fushat e përbashkëta prioritare S3.

Këto *workshop*-e rajonale luajtën një rol kyç në nxitjen e bashkëpunimit ndërkufitar, shkëmbimin e njohurive dhe rritjen e integritetit rajonal. Gjetjet dhe rekomandimet nga *workshop*-e t e çdo takimi do të shërbejnë si kontribut për hartimin dhe zbatimin e Strategjisë së Specializimit Inteligent në përputhje me rregulloret e BE-së dhe do të shërbejnë si bazë për marrëveshjet dypalëshe dhe shumëpalëshe në fushat e interesave të përbashkëta. Rekomandimet do të ndihmojnë gjithashtu vendet që të absorbojnë dhe shfrytëzojnë më mirë fondet e BE-së të alokuara për zbatimin e kësaj strategjie përmes rritjes së bashkëpunimit dhe angazhimit në projekte të përbashkëta.

Workshop-e dypalëshe Shqipëri–Kosovë: identifikuar si fusha prioritare të përbashkëta që ia vlen të eksplorohej së bashku fushat e TIK-ut dhe të përpunimit të ushqimit.

Workshop-e dypalëshe Shqipëri–Maqedoni e Veriut: identifikuar si fusha prioritare të përbashkëta të bashkëpunimit: bujqësia, industria e prodhimit, energjia dhe lëndët e para.

Workshop-e dypalësh Shqipëri–Mali i Zi: Identifikuar si fusha prioritare të përbashkëta, bujqësia e qëndrueshme dhe zinxhiri i vlerave ushqimore, energjia dhe mjedisi i qëndrueshëm, turizmi i qëndrueshëm dhe shëndetësor, si dhe teknologjitë e informacionit dhe komunikimit (TIK), si prioritet horizontal.

Sfidat, zgjidhjet dhe propozimet për çdo *workshop* të përbashkët janë paraqitur në detaje në shtojcën nr. 2.

Për ta përmbledhur, potenciali për bashkëpunim i identifikuar përmes tri *workshop*-eve dypalëshe u fokusua kryesisht në:

1. Platformat dhe rrjetet e përbashkëta - zhvillimi i platformave të përbashkëta për kërkimin dhe inovacionin, veçanërisht në TIK dhe përpunimin e ushqimit, për të lehtësuar shkëmbimin e njohurive dhe projektet bashkëpunuese.

2. Marrëveshjet dypalëshe dhe rajonale - vendosja e marrëveshjeve formale për bashkëpunim në arsim, kërkim dhe përdorim të teknologjisë në të gjithë Ballkanin Perëndimor për të përmirësuar

⁷ <https://s3albania.org/wp-content/uploads/2023/10/Raporti-Takimet-Bilaterale-1.pdf>

përpjekjet dhe për të maksimizuar përdorimin e burimeve.

3. Financimi i BE-së dhe rajonale - shfrytëzimi i fondeve të BE-së dhe programeve rajonale për të mbështetur iniciativat e përbashkëta, zhvillimin e infrastrukturës dhe ndërtimin e kapaciteteve. Programet si Agjenda e Ballkanit Perëndimor për Rininë, Sportin, Inovacionin 2021–2027 dhe Plan i Veprimit të Përbashkët Rajonal të Tregut 2021–2024 janë thelbësore.

4. Nxitja e Specializimit inteligjent bazuar në identifikimin e prioriteteve: Përdorim i specializimit inteligjent për të identifikuar prioritetet me interes të përbashkët me vendet fqinje dhe për të zhvilluar shtigje bashkëpunimi.

5. Projektet e Zhvillimit të Qëndrueshëm - Fokusimi në praktikat e qëndrueshme në bujqësi, energji dhe lëndë të para për të siguruar përfitime ekonomike dhe mjedisore afatgjata. Projektet e përbashkëta kërkimore dhe inovative në këto fusha mund të nxisin një rritje të qëndrueshme.

Perspektiva rajonale thekson rëndësinë e fokusimit të Shqipërisë dhe vendeve fqinje në iniciativat dhe përpjekjet e përbashkëta për të arritur rezultate novatore që kontribuojnë për secilën nga ekonomitë e Ballkanit Perëndimor dhe për rajonin në tërësi. Ideja është që çdo vend të specializohet në një fushë ku ka më shumë përparësi dhe potencial, duke i dhënë rajonit përparësi dhe duke rritur avantazhin e tij konkurrues.

5. Procesi i specializimit inteligjent në Shqipëri

Inicimi dhe koordinimi

Procesi i zhvillimit të S3 u iniciua zyrtarisht më 2016 nën përgjegjësinë e Ministrisë së Arsimit dhe Sportit dhe të udhëhequr nga metodologjia e Qendrës së Përbashkët Kërkimore (JRC) të Komisionit Evropian. Vendimi lidhej edhe me reformën e arsimit të lartë, pasi kishte nevojë për një bashkëpunim më të mirë midis institucioneve të arsimit të lartë (IAL) dhe bizneseve për t'u përafruar më ngushtë me objektivat e zhvillimit rajonal dhe kërkesat e tregut të punës. Një event kombëtar i organizuar në dhjetor 2016 me mbështetjen e TAIEK mbledhi së bashku një numër të madh aktorësh dhe institucioneve dhe nga tryezat e rrumbullakëta u formua një grup pune joformal me ekspertë të ndryshëm, i cili punoi për zhvillimin e S3. Në vitin 2017, Shqipëria u regjistrua në platformën S3 të Qendrës së Përbashkët Kërkimore (JRC) të

Komisionit Evropian dhe në vitin 2018, me urdhër të Ministrisë të Arsimit dhe Sportit, u zyrtarizua grupi informal i punës me përfaqësues nga institucione të ndryshme, përfshirë biznesin dhe akademinë. Më shumë palë të interesit kryesorë u bashkuan, duke krijuar një grup më të gjerë, duke përfshirë Ministrinë e Arsimit, Sportit dhe Rinisë, Ministrinë e Financave dhe Ekonomisë, Zyrën e Kryeministrit, Departamentin për Zhvillim dhe Mirëqeverisje, Agjencinë Kombëtare për Kërkimin Shkencor dhe Inovacion, Unionin e Prodhuesve, Agjencinë e Zhvillimit Rajonal, IAL-të, Bashkinë e Tiranës etj.

Udhërrëfyesi S3 dhe përgatitja e strategjisë

Ekipi Shqiptar i S3 hartoi një Udhërrëfyes S3 bazuar në Kuadrin e JRC për zhvillimin e një Strategjie të Specializimit inteligjent në nivel kombëtar dhe, në të njëjtën kohë, duke mbajtur një perspektivë rajonale.

S3T ka kontribuar drejtpërdrejt në procesin e zhvillimit të strategjisë duke mbledhur dhe analizuar të dhëna, duke përcaktuar vizionin, objektivat strategjikë dhe planin specifik të veprimit, si dhe duke siguruar zbatimin e të gjithë komponentëve të specifikuar në planin e aktivitetit (udhërrëfyes), duke përfshirë përditësimin e këtij plani në bashkëpunim me JRC dhe Komisionin Evropian.

Komiteti Ndërmnistror, i krijuar me urdhrin e Kryeministrit, u ngarkua me përgjegjësitë thelbësore të monitorimit, hartimit dhe zbatimit të Strategjisë S3. Komiteti i drejtuar nga zv.kryeministria znj. Belinda Balluku luajti një rol kryesor në sigurimin e Zhvillimit në kuadër të hartimit të S3. Një nga funksionet e tij kryesore ishte nxitja e koordinimit të nivelit të lartë të institucioneve për të drejtuar punën në përputhje me objektivat e strategjisë S3.

Kuadri metodologjik

Duke u mbështetur në kuadrin e Strategjisë së Specializimit Inteligent (S3) të Qendrës së Përbashkët Kërkimore (JRC), procesi i zhvillimit të S3 në Shqipëri ndoqi një qasje rigoroze dhe të strukturuar përmes disa fazave të ndryshme. Analiza e kornizës strategjike, shqyrtoi me përpikëri dokumentet ekzistuese strategjike kombëtare për të hedhur një bazë solide. Vendimi fillestar i marrë në përputhje me udhërrëfyesin S3 ishte krijimi i Strategjisë së Specializimit Inteligent (S3) si një strategji qendrore ombrellë që lidh Strategjinë Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim Evropian (SKZHIE) dhe strategji të ndryshme sektoriale. Ky pozicionim strategjik siguron që strategjitë sektoriale

do të përafrohen dhe do t'i referohen si S3 ashtu edhe SKZHIE-së, duke mundur një qasje kohezive dhe të integruar ndaj zhvillimit kombëtar. Ky përafrim lejon një mjedis politikash më koherent ku strategjitë specifike sektoriale janë të harmonizuara me objektivat gjithëpërfshirës të zhvillimit kombëtar, duke rritur efektivitetin dhe sinergjinë e përpjekjeve të planifikimit strategjik të Shqipërisë. Kjo u pasua nga vlerësime të thelluara sasiore dhe cilësore që synonin vlerësimin e kapaciteteve ekonomike, inovative dhe shkencore të vendit. Një qasje e tillë metodike siguroi që zhvillimi i strategjisë të ishte gjithëpërfshirës dhe i bazuar në prova të forta.

Kjo strategji është përshtatur në mënyrë unike me një metodologji specifike të miratuar nga JRC dhe Komisioni Evropian, duke e dalluar atë nga llojet e tjera të strategjive si ato rajonale ose sektoriale. Gjatë gjithë procesit, Komisioni Evropian kontribuoi me ekspertizë thelbësore, lehtësoi sesionet thelbësore të trajnimit dhe kreu monitorim dhe vlefshmëri të vazhdueshme të secilës fazë të udhërrëfyesit të strategjisë. Kjo mbështetje ishte e rëndësishme për të siguruar që S3 t'u përmbahej standardeve të larta të planifikimit dhe ekzekutimit strategjik.

Faza e hartëzimit: identifikimi i fushave prioritare

Në fazën e hartëzimit, u krye analiza sasiore e sektorëve ekonomikë për të identifikuar sektorët potencialë prioritarë për zhvillimin e inteligjent ekonomik të vendit. Është krijuar një ekip analitik S3 i përbërë nga ekspertë të sektorëve të ndryshëm (shih shtojcën nr. 1). Ky proces identifikoi gjashtë fusha prioritare ku Shqipëria ka potencial për t'u specializuar në mënyrë inteligjente: Bujqësia, peshkimi dhe pylltaria; industria e prodhimit; energjia; turizmi; teknologjitë e informacionit dhe komunikimit (TIK); Sektori i Nënkontraktimeve të Shërbimeve të Biznesit (BPO);

Nga një analizë cilësore që pasoi, u morën parasysh për vlerësim të mëtejshëm fushat ndërsektoriale: Ekonomia Blu, Ushqimi i Shëndetshëm, Burimet e Rinovueshme Energjia dhe BPO e Zgjeruar.

Faza e hartëzimit, që përfshin analizën sasiore dhe cilësore, filloi në fund të vitit 2020 dhe zgjati dy vjet. Kjo fazë u përball me disa pengesa, kryesisht për shkak të ndërprerjeve të shkaktuara nga pandemia COVID-19. Vështirësi të hollësishme në

këtë fazë, duke përfshirë metodologjinë e saj, sfidat e hasura dhe gjetjet e rëndësishme, janë shtjelluar tërësisht në kapitullin 6 të dokumentit. Ky kapitull ofron një përmbledhje gjithëpërfshirëse të mënyrës se si u mbledhën dhe u analizuan të dhënat, ndikimi i pandemisë në zhvillimin e procesit të hartëzimit dhe fushat prioritare fillestare të identifikuarat përmes këtyre analizave.

Faza e procesit të zbulimit/identifikimit përmes sipërmarrjes (EDP): Rafinimi i fushave prioritare

Gjatë fazës së EDP-së, e cila filloi në tetor 2022 dhe zgjati deri në korrik 2023, palët e interesit u angazhuan në dialog të strukturuar për të rafinuar dhe vërtetuar fushat prioritare paraprake të identifikuarat në fazën e hartëzimit. Nëpërmjet një metodologjie gjithëpërfshirëse konsultimi që u përcaktua nga JRC e KE-së u realizuan tryeza të rrumbullakëta, *workshop*-e, intervista dhe konsultime, palët e interesit nga helika e katërfishtë kontribuan me njohuri mbi trajektoret e rritjes, sfidat dhe mundësitë brenda secilës fushë – analiza SWOT; objektivat strategjike; vizionin afatgjatë dhe formulimin e politikave. Kjo qasje, e karakterizuar nga një strategji angazhimi nga poshtë-lart, përfshinte 33 evente: 2 evente hapje/mbyllëse, tryeza të rrumbullakëta dhe *workshop*-e (29 evente kombëtare dhe 3 *workshop*-e dypalëshe rajonale) me palët e interesit të helikës së katërfishtë, me gjithsej më shumë se 1650 përfaqësues pjesëmarrës aktivë. Këto ndërveprime dhanë propozime konkrete dhe nxitën bashkëpunimin ndërsektorial, duke kulmuar në një raport themelor të strategjisë, të vërtetuar nga QPK-ja. Kjo përpjekje bashkëpunuese çoi në një përcaktim më të saktë të fushave prioritare, si: bujqësia dhe përpunimi i ushqimit, energjia e qëndrueshme dhe turizmi i qëndrueshëm dhe fusha horizontale, si: mjedisi, digjitalizimi dhe ndërlidhja, inovacioni dhe kërkimi shkencor, arsimi dhe diaspora. Kjo fazë ndihmoi në transformimin e objektivave strategjike në politika konkrete dhe iniciativa vepruese.

Një event përmbyllës për procesin e zbulimit/identifikimit përmes Sipërmarrjes (EDP) u mbajt më 31 tetor 2023, duke shfaqur rezultatet e EDP dhe duke përshkruar hapat e ardhshëm drejt finalizimit të Strategjisë së Specializimit Inteligent (S3). Ky event paraqiti një mundësi kritike për të shkëmbyer njohuri nga raporti i EDP dhe për të diskutuar rezultatet nga takimet dypalëshe me

vendet fqinje. Më shumë se 260 pjesëmarrës përfshinin një spektër të gjerë aktorësh të përfshirë në fazën e EDP, si përfaqësues nga heliksi i katërfishtë (zyrtarë të qeverisë, academia, biznesi dhe shoqëria civile), zyrtarë të nivelit të lartë qeveritar, përfaqësues nga Komiteti Ndërmintor i S3, drejtuesit akademikë, dhe përfaqësuesit e biznesit dhe shoqërisë civile. Në konferencë morën pjesë gjithashtu ambasadorë, përfaqësues të misionëve diplomatike në Shqipëri, Delegacioni i Bashkimit Evropian në Tiranë dhe përfaqësues nga organizatat ndërkombëtare. Për më tepër, EDP lehtësoi bashkëpunimin e zgjeruar rajonal, duke i lejuar Shqipërisë dhe vendeve fqinje si Kosova, Mali i Zi dhe Maqedonia e Veriut të shkëmbejnë përvoja dhe të zhvillojnë ide konkrete projektesh për përmirësimin e bashkëpunimit. Kjo nismë jo vetëm që nxiti partneritetet rajonale, por gjithashtu u linjësua me qëllimet më të gjera të S3 duke përfshirë aspekte të bashkëpunimit ndërkufitar në zhvillimin strategjik të Shqipërisë. Më shumë detaje në lidhje me këtë fazë të rëndësishme jepen në kapitullin 7 të kësaj strategjie.

Vështrim i përgjithshëm i angazhimit të palëve të interesit

Ky proces pjesëmarrës ka siguruar që fushat prioritare të përcaktohen përmes dialogut gjithëpërfshirës midis palëve të interesit, duke lidhur në mënyrë efektive inovacionin dhe kërkimin shkencor me rritjen ekonomike. Përpjekjet e angazhimit përfshinin një gamë të gjerë pjesëmarrësish nga academia, industria, institucionet qeveritare dhe shoqëria civile pjesë e heliksë së katërfishtë, duke theksuar rolin vendimtar të sipërmarrjes dhe bizneseve në identifikimin e prioriteteve strategjike të zhvillimit. Për të mundësuar dialogun e palëve të interesit brenda gjashtë fushave tematike të identifikuar si relevante, Ekipi Kombëtar S3 ka organizuar një sërë eventesh, duke përfshirë evente kombëtare, *workshop*-e sektoriale, tryeza të rrumbullakëta dhe takime dypalëshe, duke përfshirë mbi një mijë pjesëmarrës nga sektorë të ndryshëm. Gjatë gjithë EDP, grupet e punës kanë vërtetuar rezultatet nga faza e hartëzimit, të cilat do të përdoren për të hartuar dokumentin përfundimtar S3.

Komentet e marra u kategorizuan dhe analizuan në mënyrë sistematike, duke u fokusuar në temat më të shpeshta dhe sfidat dhe mundësitë më të zakonshme. Analiza ndihmoi në identifikimin e

fushave themelore ku palët e interesit mendojnë se strategjia ose mund të përmirësohet ose kishte nevojë për të rifokusuar përpjekjet e saj për t'u përshtatur më mirë me peizazhin ekonomik dhe teknologjik të Shqipërisë.

Arritjet kryesore gjatë Procesit S3

Rrugëtimi i Shqipërisë drejt hartimit të Strategjisë Kombëtare të Specializimit të Zgjuar (S3) është shënuar nga arritje dhe momente të rëndësishme. Ky seksion paraqet një pasqyrë gjithëpërfshirëse të progresit dhe sukseseve gjatë procesit të hartimit të S3, duke reflektuar angazhimin e Shqipërisë për të nxitur inovacionin dhe zhvillimin strategjik ekonomik.

Qeverisja dhe koordinimi strategjik: që nga shkurti 2023, zëvendëskryeministri ka udhëhequr procesin S3, duke arritur përmirësim të qeverisjes dhe performancë të lartë. Komiteti Ndërmintor, i cili përfshin të gjithë ministrat dhe palët e interesit relevante, mbështet këtë përpjekje. Mandati strategjik është i qartë dhe i gatshëm për zbatim, me marrëveshje të gjerë politike dhe të palëve të interesit, e demonstruar nga pjesëmarrja e lartë në eventin përmbyllës të EDP-së.

Angazhimi, bashkëpunimi dhe rrjetëzimi i palëve të interesit: procesi S3 ka arritur përfshirje të gjerë territoriale dhe interes të lartë nga palët e interesit të heliksë së katërfishtë, duke rritur ndërgjegjësimin në nivelet më të larta politike. Përmirësimi i bashkëpunimit përmes rrjeteve institucionale të koordinatorëve të S3 dhe konsultimeve të shumta në tryeza të rrumbullakëta me përfaqësues të industrisë.

Strategjia S3 ka qenë e lidhur me Planin e Rritjes për BP6, duke miratuar një qasje nga poshtë-lart nga JRC që promovon një vizion të ri për përfshirjen e palëve të interesit.

Ide dhe qasje e reja dolën nga takimet e ekipit të S3 dhe koordinatorëve, duke rritur përfshirjen e palëve të interesit në konsultimet e strategjisë.

Reformat sektoriale dhe iniciativat ekonomike: reformat e reja tematike sektoriale, të tilla si lëndët e para, janë konsultuar gjerësisht me palët e interesit dhe janë prioritetizuar në bazë të potencialit të identifikuar.

Rritja e numrit të konsultimeve të tryezave të rrumbullakëta me përfaqësues të industrisë, duke rezultuar në rezultate konkrete mbi konkurrencën e biznesit dhe masat ligjore për të mbështetur përdorimin e teknologjive të reja për një gjurmë më të ulët të karbonit.

Vendim për rigjallërimin e Këshillit Ekonomik Kombëtar për të rritur praninë e biznesit në platformat vendimmarrëse dhe të integritimit në BE.

Rishikimi i vazhdueshëm i ligjit për Dhomën e Tregtisë për përmirësimin e funksionimit dhe mekanizmave mbështetës për bizneset, bazuar në praktikat më të mira.

Proceset e derregullimit dhe digjitalizimit të udhëhequra nga qeveria janë duke u zhvilluar me qëllim që të ndihmojnë sektorin e biznesit.

Arsimi dhe formimi profesional (AFP) mbetet një prioritet për qeverinë shqiptare, me bashkëpunim të forcuar rajonal, pjesëmarrje të përbashkët në projekte dhe ide të reja bashkëpunimi rajonal.

Komunikimi dhe vizibiliteti: është krijuar një faqe interneti e dedikuar për S3 (<https://s3albania.org/>), e disponueshme në shqip dhe anglisht, duke ofruar informacion të plotë mbi procesin e S3, takimet, lajmet, eventet dhe dokumentet përkatëse.

Çdo institucion i lidhur me Komitetin Ndërmintor të S3 ka aktivuar një lidhje me faqen e internetit të S3.

S3 është shfaqur dukshëm në media, me programe dhe segmente lajmesh në RTSH dhe rrjete të tjera televizive, duke përfshirë programin e ri televiziv “Smart Albania” në RTSH1, duke shfaqur profesionistë të suksesshëm dhe mundësi për sipërmarrje dhe rritje profesionale në Shqipëri, si dhe programe të tjera televizive kushtuar sektorit të biznesit, të gjitha të krijuara për të informuar publikun rreth mundësive brenda peizazhit ekonomik në zhvillim të Shqipërisë.

Profilat aktive S3 në platformat e mediave sociale, si: Facebook, LinkedIn dhe Instagram rritën më tej dukshmërinë e tij. Ekziston një plan mediatik për të informuar dhe angazhuar palët e interesit, duke adresuar sfidat dhe objektivat nga konsultimet.

Përpjekjet bashkëpunuese dhe zhvillimi i vazhdueshëm: procesi i gjerë i konsultimit gjatë fazës së EDP-së zbuloi nevojën për të forcuar bashkëpunimin midis aktorëve të helikës së katërfishtë, duke mundësuar një strategji fituese dhe duke shtuar vlerën për sektorët prioritarë. Tryezat e rrumbullakëta dhe *workshop*-et kanë qenë vendimtare në bashkimin e aktorëve për të ndarë përvojat, për të identifikuar mundësitë e bashkëpunimit dhe për të propozuar ndërhyrje dhe masa për të lehtësuar këto bashkëpunime.

Masat specifike që lidhen me një proces të vazhdueshëm EDP-je do të përfshihen në strategjinë S3, me disa masa që tashmë po konsiderohen nga aktorë të ndryshëm.

Projekt propozime të shumta dhe sugjerime partneriteti janë dorëzuar si pjesë e përpjekjeve të bashkëpunimit rajonal. Ekipi S3 po merr pjesë aktive në S3 *Community of Practice (CoP) Maritime Sustainable Blue BioEconomy*.

Strategjia e Specializimit Inteligjent është një pikë kryesore e agjendës për qeverinë shqiptare, që drejton investimet në sektorët prioritarë dhe avancojnë një shoqëri të drejtuar nga dija, duke përfshirë të gjithë aktorët dhe rrjetin e Ekipit Kombëtar S3 dhe koordinatorët në çdo ministri dhe institucion.

Inovacioni dhe zhvillimi sektorial: hapa të rëndësishëm janë bërë në zhvillimin sektorial, veçanërisht me hapjen e qendrës rajonale të EIT për lëndët e para në Elbasan, bazuar në marrëveshjen e nënshkruar ndërmjet Ministrisë së Infrastrukturës dhe Energjisë dhe EIT Raw Materials. Ai shënon një moment vendimtar në rrugën e Shqipërisë drejt modernizimit dhe zhvillimit të sektorit të lëndëve të para dhe përgatitjes së tij për sfidat e së ardhmes.

Qendra Shqiptare Rajonale e Inovacionit e EIT Raw Materials, si një qendër për inovacionin, bashkëpunimin dhe praktikën e qëndrueshme, do të jetë një hap i rëndësishëm në transformimin e sektorit të lëndëve të para në Shqipëri, duke përforcuar angazhimin e qeverisë shqiptare për të arritur objektivat e aktit të BE-së për lëndët e para kritike (EU CRM Act) dhe për ta kthyer Shqipërinë në një partner strategjik të BE-së për këtë sektor. Duke pasur parasysh se sektori i lëndëve të para është pjesë e prioritetëve të planit të rritjes për Ballkanin Perëndimor, kjo nismë do të kontribuojë në mënyrë thelbësore në zhvillimin rajonal dhe pozicionimin strategjik të Shqipërisë edhe brenda zinxhirit të vlerës së BE-së. Qendra, e themeluar në dhjetor 2023 dhe e lançuar në prill 2024, simbolizon një hap të madh përpara në rritjen e aftësive të Shqipërisë për lëndët e para dhe menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve.

Studime të ndryshme gjithëpërfshirëse janë përgatitur gjatë viteve në kuadër të procesit S3.

Një studim i njohur, “Raporti mbi ndërhyrjen në vend: vlerësimi i mundësive për zhvillimin e *Cluster*-ave në Shqipëri”, i mbështetur nga Policy Answers, projekt i financuar nga BE, fokusohet në zhvillimin

e grupimeve, veçanërisht në fushat prioritare të S3. Ky raport thekson rëndësinë e mbështetjes së dedikuar për zhvillimin dhe zgjerimin e *Cluster*-ave, duke theksuar vlerën strategjike që ato sjellin në rritjen ekonomike të Shqipërisë.

Një dokument tjetër domethënës, “Dokumenti i shkurtër i politikave mbi ndërmarrjet dhe instrumentet për politikat industriale në funksion të integritetit të përshpejtuar në kuadër të kapitullit 20 të negociatave të aderimit - ndërmarrjet dhe politika industriale”, i mbështetur nga projekti Saneca i financuar nga BE-ja, ofron një analizë gjithëpërfshirëse dhe grup rekomandimesh projektuar për të përmirësuar instrumentet e politikave për sipërmarrjen dhe industrinë në Shqipëri në kuadër të kapitullit 20 të negociatave të anëtarësimit në BE. Ky punim thekson rëndësinë e programeve dhe nismave të ndryshme të financuara nga BE-a, duke shpjeguar modalitetet e aksesit dhe përdorimit të tyre dhe duke ofruar njohuri strategjike për të maksimizuar përfitimet e tyre për integrimin e Shqipërisë në Bashkimin Evropian. Ai shërben si një burim i paçmuar për komunitetin e biznesit në Shqipëri, duke ofruar udhëzime praktike për shfrytëzimin e mbështetjes së BE-së për rritjen ekonomike dhe integrimin e pandërprerë në tregun evropian.⁸

Perspektiva e së ardhmes dhe përmirësimi i vazhdueshëm: procesi i hartëzimit të S3 ka hedhur një bazë solide për nismat e ardhshme, duke përfshirë përmirësimin e vazhdueshëm të strategjisë nëpërmjet përditësimeve të rregullta dhe integritetit të reagimeve nga angazhimet e vazhdueshme të palëve të interesit. Plani i Transformimit Ekonomik (TBI), i cili integron analizën e sfidave sektoriale nga strategjia S3, ilustron angazhimin e qeverisë për të aplikuar qasje novatore dhe transformuese në sektorët prioritarë.

Nisur nga sa më sipër, hartimi i Strategjisë Kombëtare të Specializimit Inteligent të Shqipërisë ka qenë një proces i shumanshëm që përfshin nivele të larta qeverisjeje, angazhim të palëve të interesit, metodologji novatore dhe zhvillim strategjik sektorial. Këto arritje jo vetëm që demonstrojnë qasjen proaktive të Shqipërisë ndaj sfidave ekonomike dhe sociale, por gjithashtu e

pozicionojnë mirë vendin për rritje të qëndrueshme dhe integrim në strukturat më të gjera ekonomike rajonale dhe evropiane.

6. Hartëzimi i potencialit ekonomik

Shqipëria ndërmori hapat fillestarë të analizës së kontekstit, duke ndjekur Kuadrin S3, duke hartëzuar në mënyrë sasiore dhe cilësore potencialin ekonomik, inovativ, shkencor dhe teknologjik të vendit. Të dyja fazat e diagnostikimit sasior dhe cilësor trajtuan sfidat përkatëse që lidhen me disponueshmërinë e të dhënave në rastin e parë, dhe vështirësitë për të kontaktuar me palët e interesit të fushave prioritare të përzgjedhura, për një sërë arsyes duke përfshirë mosbesimin, pasojat pas COVID-it dhe kufizimet përkatëse, si dhe mungesën e informacionit mbi Specializimin Inteligent.⁹

Analiza sasiore ka nisur në fund të vitit 2020 dhe ka përfunduar në vitin 2021, e ndjekur nga analiza cilësore që ka përfunduar në fund të vitit 2022.

Metodologjia për hartëzimin e potencialit ekonomik, inovativ dhe shkencor në Shqipëri u bazua në analizimin e treguesve të tillë si punësimi, eksportet për potencialin ekonomik, sipërmarrjet e inovacionit dhe përqindjen e sipërmarrjeve që prezantuan një inovacion produkti. Për të përcaktuar avantazhet krahasuese, u përdor një analizë sasiore shumëdimensionale, duke u fokusuar në sektorët NACE që shfaqnin avantazhe krahasuese. Koeficienti i vendndodhjes (LQ) u përdor si një tregues për të përcaktuar avantazhin krahasues duke llogaritur raportin e peshës së një sektori në ekonominë e vendit me atë të madhësisë të së njëjtës industri në BE27. Përzgjedhja përfundimtare e fushave të mundshme prioritare u bazua në tri kritere:

Masa kritike (CM): masa e përqindjes së të punësuarve në një industri të caktuar krahasuar me numrin total të të punësuarve në një ekonomi.

Koeficienti i vendndodhjes (LQ): mat shkallën e specializimit (ose përqendrimit) të një industrie në një vend në krahasim me të njëjtën industri në një kontekst më të gjerë. Kjo përftohet duke pjesëtuar madhësinë e një industrie specifike (e matur nga punonjësit) në Shqipëri me madhësinë e së njëjtës industri në BE27. BE-ja u zgjodh si

⁸ <https://s3albania.org/publications>

⁹ <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/w/the-identification-of-smart-specialisation-priority-domains-in-albania-a-mapping-exercise>

referencë pasi strategjia e parashikuar e Specializimit Inteligjent do të fokusohet në nivel vendi dhe jo rajonal.

Indeksi relativ i pagave si paga mesatare (për industri) në raport me pagat mesatare për të gjitha industritë

Masa kritike: vetëm industritë ku madhësia është të paktën 0.10% do të jenë kandidatë potencialë për të pasur një potencial ekonomik; 0.10% përdoret sepse industritë e vogla janë më pak të rëndësishme për politikën ekonomike.

Një industri kalon prirjen për prapen e numrit të punonjësve nëse norma mesatare e rritjes vjetore është të paktën 50% mbi normën mesatare vjetore të rritjes për të gjitha industritë së bashku; është përzgjedhur prapen prej 50% për të lejuar identifikimin e një numri mjaftueshëm të lartë industrish.

Një industri kalon prirjen për prapen e pagave mesatare për punonjës nëse norma mesatare vjetore e rritjes së saj është të paktën 25% mbi normën mesatare vjetore të rritjes për të gjitha industritë së bashku; është përzgjedhur prapen prej 25% për të lejuar identifikimin e një numri mjaft të lartë industrish.

Fushat e shfaqura nga analiza sasiore në Shqipëri, janë:

- (NACE A) *Bujqësia, pylltaria dhe peshkimi:* (A01.6) Mbështetja e aktiviteteve për bujqësinë dhe aktivitetet e kulturave pas vjeljes; (A03.21) Akuakultura detare; (A03.1) Peshkimi;

- (NACE C) *Prodhimi:* (C10.8) Prodhimi i produkteve të tjera ushqimore; (C24.5) Derdhja e metaleve;

- (NACE I) *Akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit mbështetës:* (I55.9) Akomodime të tjera;

- (NACE J) *Informacioni dhe komunikimi:* (J61.3) Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor; (J62.09) Teknologji të tjera të informacionit;

- (NACE N) *Veprimtaritë e shërbimeve administrative dhe mbështetëse:* (N82.2) Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (*Call Center*); (N82.9) Aktivitetet e shërbimeve mbështetëse të biznesit.

Për të mbështetur autoritetet kombëtare në aktivitetet vijuese dhe për të plotësuar analizën sasiore, u krye një analizë cilësore. Kjo u mundësoi atyre të gërmojnë më thellë në fushat e parazgjedhura dhe të eksplorojnë perspektivat aktuale dhe të ardhshme për EDP-në, duke

mbledhur të dhëna jonumerike mbi faktorët jo të prekshëm.

Analiza cilësore kombinoi një anketë *online* me 60 intervista të thelluara me palët përkatëse të interesit në territor për t'u thelluar në dinamikën e sektorit, si dhe për të vërtetuar rezultatet e mëparshme statistikore dhe për të identifikuar nënsektorët dhe pikat me potencial të lartë për inovacion.

Rezultatet kryesore nga mbledhja cilësore e të dhënave janë sistemuar sipas fushave të identifikuar. Janë zbuluar fusha ndërsektoriale me mundësitë dhe pengesat respektive.

Mbledhja e informacionit/të dhënave është bërë kryesisht nëpërmjet anketave dhe intervistave të thelluara (IDI).

Identifikimi i propozimeve të fushave prioritare për procesin e zbulimit/identifikimit përmes sipërmarrjes EDP:

Analiza cilësore konfirmoi rezultatet e hartëzimit sasior dhe e plotësoi atë me detaje të mëtejshme mbi potencialet. Ajo eksploroj sektorët e mëposhtëm: bujqësia, peshkimi dhe akuakultura; industria prodhuese; energjia; akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit mbështetës; informacioni dhe komunikimi; veprimtaritë e shërbimeve administrative dhe mbështetëse.

Në veçanti, mundësi interesante zhvillimi u shfaqën në tranzicionin digjital (me automatizimin e proceseve, riorganizimin e zinxhirëve të furnizimit dhe transformimin digjital që mund të çojë në modele të reja biznesi) dhe në përgjithësi në teknologjitë digjitale (nga aplikimet e inteligjencës artificiale, IoT (interneti industrial i gjërave) sensorë, analitika e të dhënave, deri te robotika). Tranzicioni ekologjik tregoi gjithashtu një potencial të lartë, i cili ka të bëjë, nga njëra anë, me përdorimin inteligjent të burimeve të rinovueshme, zgjidhjet e eficiencës së energjisë, por edhe vëmendjen ndaj modeleve të biznesit që përputhen me standardet dhe kërkesat ndërkombëtare. Po kështu, përvojat në lidhje me turizmin e qëndrueshëm u konsideruan pozitive, veçanërisht kur integrohen me bujqësinë cilësore dhe përpunimin e përgjegjshëm të ushqimit. Në rastin e integrimi horizontal, përvoja pozitive përfshinte integrimin e shërbimeve BPO me zgjidhjet e IT.

Analiza identifikoi gjithashtu nënsektorët e mëposhtëm si potencialisht interesantë për eksplorim të mëtejshëm gjatë EDP: ekonomia blu; ushqim i shëndetshëm; burimet e rinovueshme të

energjisë; BPO të zgjeruara (*business process outsourcing*).

Përmbledhje e rezultateve të hartëzimit cilësor në fushave prioritare

Ky seksion përmbledh gjetjet nga hartëzimi cilësor i çdo fushe të përzgjedhur. Ai nënvizon njohuritë kritike dhe mundësitë e mundshme të identifikuar brenda secilit sektor, duke ofruar një pasqyrë të përmbledhur të fushave strategjike thelbësore për Strategjinë e Specializimit Inteligent në Shqipëri (S3). Analiza e çdo fushe zbulon faktorët kyç që mund të ndikojnë në rritjen ekonomike dhe inovacionin në të ardhmen.

Bujqësia, peshkimi, akuakultura dhe pylltaria: analiza në bujqësi ka nxjerrë në pah kapacitetin e sektorit për zhvillim teknologjik dhe qëndrueshmëri. Mundësitë për inovacion në praktikat bujqësore mund të rrisin ndjeshëm produktivitetin dhe qëndrueshmërinë mjedisore.

Prodhimi: në sektorin e prodhimit, fokusi ka qenë në integrimin e teknologjive moderne për të rritur efikasitetin e prodhimit dhe cilësinë e produktit, të cilat janë thelbësore për përmirësimin e konkurrencës globale të prodhimit shqiptar.

Energjia: analiza e sektorit të energjisë thekson tranzicionin drejt burimeve të rinovueshme, duke reflektuar një ndryshim strategjik kritik të nevojshëm për qëndrueshmërinë dhe pavarësinë e energjisë.

Turizmi: studime të turizmit tregojnë për shfrytëzimin e trashëgimisë natyrore dhe kulturore në Shqipëri për të promovuar turizmin e qëndrueshëm dhe të larmishëm, i cili mund të tërheqë një treg më të gjerë ndërkombëtar.

Teknologjia e informacionit dhe komunikimit (TIK): për TIK-un, dallohet potenciali për transformim digjital në sektorë të ndryshëm, duke treguar perspektiva të rëndësishme rritjeje përmes aplikacioneve inteligjente dhe përmirësimeve të lidhjes.

Sektorë shtesë: vështrime të ngjashme strategjike janë vërejtur në sektorë të tjerë si kujdesi shëndetësor, arsimi dhe infrastruktura, duke nënvizuar ndikimin ndërsektorial të iniciativave të specializimit të inteligjent.

Për një prezantim të detajuar, ju lutemi referojuni raportit “Identifikimi i fushave prioritare për specializimin inteligjent në Shqipëri, procesi i hartëzimit” në shtojcën 2 që përfshin një hartëzim sasior dhe cilësor. Kjo shtojcë ofron të dhëna të detajuara dhe analiza të bollësishme, duke mbështetur drejtimit dhe vendimet strategjike të përshkruara në këtë dokument.

Ekosistemi i inovacionit në Shqipëri: vështrim i përgjithshëm dhe zhvillimet e fundit

Megjithëse procesi i hartëzimit për identifikimin e fushave prioritare u krye disa vite më parë, janë mbledhur informacione shtesë relevante, veçanërisht në lidhje me potencialin shkencor dhe inovativ të vendit, bazuar në raporte të ndryshme dhe iniciativa të vazhdueshme gjatë viteve të fundit. Të dhënat e reja ofrojnë një analizë më të përditësuar të peizazhit të inovacionit në Shqipëri, duke pasqyruar progresin në fusha të tilla si R&D, pjesëmarrja në programet e BE-së dhe Zhvillimet teknologjike. Disa nga informacionet e mbledhura janë të detajuara më poshtë:

1. Performanca në Tabelën të Rezultateve të Inovacionit (EIS) 2023

Shqipëria është kategorizuar si një “Inovator në zhvillim” në Tabelën Evropiane të Rezultateve të Inovacionit (EIS) 2023, me performancë të dukshme në teknologjitë e lidhura me mjedisin dhe shitjet e produkteve inovative. Megjithatë, ajo mbetet nën mesataren e BE-së në disa metrika të inovacionit, veçanërisht në shpenzimet për R&D dhe asetet intelektuale si patentat. Performanca e saj e përgjithshme e inovacionit është në 41.1% të mesatares së BE-së^{10 11}. Pavarësisht kësaj, progresi është i dukshëm, veçanërisht në arsimin e lartë dhe botimet me citime të larta, gjë që tregon pjesëmarrje në rritje në rrjetet globale të njohurive.¹²

2. Kërkimi shkencor dhe pjesëmarrja në H2020, programet Horizon Europe dhe programe të tjera të BE-së

Përparimi i Shqipërisë në shkencë dhe kërkim, siç përvijohet në Raportin e Progresit të BE-së nën kapitullin 25, shfaq një panoramë jo homogjene. Rritja e pjesëmarrjes në Horizon 2020 dhe përfshirja e diasporës përfaqësojnë hapa të rëndësishëm përpara. Megjithatë, vendi përballlet me sfida të vazhdueshme, veçanërisht në rritjen e investimeve

¹⁰ https://research-and-innovation.ec.europa.eu/knowledge-publications-tools-and-data/publications/all-publications/european-innovation-scoreboard-2023_en

¹¹ <https://www.balkaninnovation.com/news/166/european-innovation-scoreboard-2023-western-balkans-innovation-performance>

¹² <https://european-research-area.ec.europa.eu/documents/country-report-albania>

në kërkim dhe adresimin e boshllëqeve në pjesëmarrjen e sektorit privat në kërkime.¹³

Pjesëmarrja e Shqipërisë në Horizon 2020 (H2020) ka pasur sukses të moderuar, duke siguruar 13.97 milionë euro në kontributet neto të BE-së në projekte të ndryshme. Pavarësisht nga një normë suksesi prej 8.74%, vendi po bën përparim të qëndrueshëm dhe ka potencial të madh për një rritje edhe më të madhe përpara. Kjo nxjerr në pah nevojën për përmirësim të ndërgjegjësimit dhe mbështetjes për institucionet në proceset e tyre të aplikimit. Përpjekjet për të rritur angazhimin në Horizon Europe janë të vazhdueshme dhe synojnë të rrisin praninë shkencore në nivel global të Shqipërisë.

Për më tepër, ndërsa nismat si Erasmus+ dhe programi *Creative Europe* kanë nxitur bashkëpunimin ndërkombëtar, nevojiten përpjekje të mëtejshme për të zbatuar plotësisht politikat rinore dhe kulturore, veçanërisht në zgjerimin e aksesit në burimet arsimore në të gjithë Shqipërinë.

Programet dhe iniciativat e financuara nga BE-ja mund të mbështesin ndjeshëm integrimin e Shqipërisë në Bashkimin Evropian, duke ofruar burime që i sjellin përfitime të drejtpërdrejta për komunitetin e biznesit duke nxitur rritjen ekonomike dhe duke mundësuar hyrjen më të lehtë në tregun evropian.

3. Iniciativat kombëtare dhe të BE-së për mbështetjen e inovacionit

Shqipëria ka ndërmarrë hapa të rëndësishëm për të nxitur inovacionin dhe për të mbështetur *startup*-et. Një moment historik është miratimi i Strategjisë Kombëtare për Shkencën, Teknologjinë dhe Inovacionin (2023–2030), që synon zhvillimin e kërkimit dhe zhvillimit në vend, duke parashikuar objektivin prej 1% të PBB-së deri në vitin 2030.¹⁴

Vitet e fundit, qeveria shqiptare është fokusuar edhe në zhvillimin e ekosistemit të inovacionit dhe *startup*-eve. Strategjia për Sipërmarrjen Inovative u miratua dhe tashmë ka filluar zbatimin e saj. Si pjesë e këtyre përpjekjeve, Agjencia për *Startup*-et u krijua për të ofruar mbështetje të drejtpërdrejtë për *startup*-et. Për më tepër, rreth 300 milionë lekë (3 milionë euro) janë ndarë si grante mbi bazë konkurruese nga buxheti i shtetit për të nxitur rritjen e *startup*-eve.¹⁵

Ligji i ri për shkencën dhe kërkimin shkencor në Republikën e Shqipërisë ka parashikuar ngritjen e “Qendrave të Ekselencës”, me qëllim forcimin e bashkëpunimit ndërmjet institucioneve kërkimore dhe komunitetit të biznesit, duke nxitur në këtë mënyrë komercializimin e kërkimit shkencor.

Duke plotësuar këto iniciativa kombëtare, fondet e donatorëve të programeve të tjera të BE-së ofrojnë mbështetje të vazhdueshme, me një theks të veçantë në forcimin e lidhjeve akademi-biznes, mbështetjen e *startup*-eve dhe NVM-ve për iniciativat e inovacionit, të cilat janë jetike për krijimin e një ekosistemi dinamik inovacioni.

4. Patentat dhe publikimet

Megjithëse aplikimet për patenta në Shqipëri mbeten relativisht të ulëta në krahasim me mesataret rajonale, qeveria po merr masa për të adresuar këtë boshllëk. Ligji i ri për shkencën përfshin dispozita specifike që synojnë rritjen e vlerësimit të njohurive, me fokus në krijimin e një mjedisi më mbështetës për transformimin e rezultateve të kërkimit në risi të prekshme.

7. Procesi i zbulimit/identifikimit përmes sipërmarrjes (EDP)

Metodologjia e EDP-së

Procesi i zbulimit/identifikimit përmes sipërmarrjes (EDP) në Shqipëri, duke shërbyer si një aspekt kryesor i Strategjisë së Specializimit të Inteligent, përfshiu një sekuencë përpjekjesh dhe dialogësh bashkëpunues që angazhuan palët e interesit nga helika e katërfishtë (qeveria, akademja, sektori i biznesit dhe shoqëria civile). Ky proces mori një rol kritik në përcaktimin dhe përmirësimin e prioritetëve strategjike të Shqipërisë në sektorë të ndryshëm ekonomikë, duke kontribuar në zhvillimin e politikave dhe nismave të synuara novatore dhe me impakt.

EDP¹⁶ u strukturua me kujdes për të nxitur pjesëmarrjen, duke siguruar një angazhim gjithëpërfshirës në gjashtë fushat prioritare potenciale të paraidentifikuara: bujqësia, sektori i nënkontraktimeve të shërbimeve të biznesit (BPO), energjia, TIK, industria prodhuese dhe turizmi. Palët e interesit u zgjodhën me kujdes për të reflektuar mbi ekspertizën dhe pikëpamje të ndryshme, duke rritur kështu dialogun dhe duke siguruar eksplorim

¹³ <https://european-research-area.ec.europa.eu/documents/country-report-albania>

¹⁴ Draft Strategjia kombëtare për kërkimin shkencor, teknologjinë dhe inovacionin 2023-2030

¹⁵ Përfshirë në Programin Buxhetor Afatmesëm 2025-2027, miratuar nga Qeveria dhe Kuvendi

¹⁶ <https://s3.albania.org/wp-content/uploads/2023/10/Raport-Final-i-EDP-S3.pdf>

të plotë të sfidave dhe mundësive të veçanta të secilit sektor.

Sipas kornizës së S3, përkthimi operacional i këtyre linjave të aktivitetit u krye mbi bazën e një metodologjie në të cilën çdo fazë – si pjesë e një procesi të kalimit në fazë – duhet të fillojë vetëm pasi të ketë përfunduar ajo e mëparshme. I gjithë procesi u nda në 7 faza që çuan në projektimin dhe miratimin zyrtar të S3. Procesi i zbulimit/identifikimit përmes Sipërmarrjes ishte faza e pestë në procesin e hartimit të S3. Ai synonte të mblidhte së bashku përfaqësues nga helika e katërfishtë për të diskutuar perspektivat tashmë

evidente ose latente të inovacionit në fusha të ndryshme të aktivitetit ekonomik dhe identifikimin e fushave prioritare për ndërhyrje, duke filluar nga një analizë SWOT si bazë për formulimin e një vizioni afatmesëm dhe një ndërthurjeje të masave të politikave respektive.

Në fakt, një aspekt kyç i Strategjisë së Specializimit Inteligent ishte një qasje pjesëmarrëse nga poshtë-lart e bazuar në përfshirjen e palëve të interesit nga helika e katërfishtë (biznesi, akademja, shoqëria civile dhe qeverisja qendrore dhe lokale) për të diskutuar dhe identifikuar fushat prioritare për ndërhyrje, si kontribut për përkufizimin S3.

EDP përbëhej nga 6 nënfaza:

Tryezat e rrumbullakëta dhe *workshop*-et, mjete kryesore të EDP-së, lehtësuan diskutimet e thelluara, duke u mundësuar palëve të interesit të nxjerrin njohuri bazuar në përvojën dhe ekspertizën e tyre. Diskutimet u fokusuan në identifikimin e pikave të forta, të dobëta, mundësive dhe kërcënimeve në çdo fushë, duke çuar në një kuptim më të qartë të situatës aktuale të sektorëve dhe mundësitë për specializim inteligjent.

Temat kryesore të konsideruara si rezultate të EDP ishin:

Identifikimi dhe përcaktimi përfundimtar i fushës dhe nënfushave të tij, bazuar në propozime të besueshme dhe dialog bashkëpunues.

Analiza SWOT e kryer në të dyja nivelet, atë të fushës prioritare dhe atë të nënfushës.

- Eksplorimi i mundësive të ndërlidhura të inovacionit, duke theksuar sinergjitë e dukshme midis fushave vertikale dhe horizontale, si dhe mundësitë ndërinovative brenda fushave prioritare vertikale.

- Krijimi i një deklaratë vizioni afatgjatë, duke reflektuar konsensus mbi trajektoren e ardhshme të fushës prioritare.

- Formulimi i objektivave strategjike të rënë dakord për të realizuar vizionin afatgjatë, duke siguruar që ato të jenë INTELIGJENTË: specifike, të matshme, të arritshme, të rëndësishme dhe të kufizuara në kohë.

- Kontributi në ndërthurjen e politikave, duke përfshirë objektiva specifike në përputhje me qëllimet strategjike (objektivat INTELIGJENTË), veprimet e propozuara të politikave për të mbështetur arritjen e objektivave dhe treguesit kryesorë të performancës për monitorimin e progresit gjatë zbatimit.

- Zhvillimi i një plani veprimi që përshkruan hapat e dëshiruar për zbatimin e ndërthurjes së politikave, ose të paktën identifikimin e veprimeve prioritare.

- Eksplorimi i mundësive të transformimit digjital dhe të gjelbër, katalogimi i aplikacioneve të mundshme që ofrojnë përfitime dhe mundësi në këto fusha.

- Vlerësimi i ndikimit në zhvillimin e qëndrueshëm dhe qëllimet shoqërore, duke përfshirë një matricë që ilustron kontributin dhe ndikimin e objektivave strategjike në objektivat e zhvillimit të qëndrueshëm ose objektiva të tjerë kombëtarë të shoqërisë.

- Diskutim mbi vazhdimësinë e procesit të EDP-së, duke mbledhur preferencat e palëve të interesit në lidhje me dialogun e vazhdueshëm përtej përfundimit formal të fazës së EDP-së.

Sipas metodologjisë së përshkruar më sipër, përgatitja e dialogut të palëve të interesit (EDP) u bazua në provat që rezultuan nga faza e mëparshme e aktivitetit (“Procesi i i hartëzimit”), i kryer me mbështetjen e JRC në vitin 2022. Rezultatet kryesore

të procesit të hartëzimit u paraqitën në një dokument që identifikoi gjashtë fusha të mundshme me prioritet paraprak, për të cilat konsiderohej e rëndësishme të kryheshin njohuri specifike në fazën e EDP-së.

Gjashtë fushat prioritare ishin si më poshtë:

- Bujqësi, pylltari dhe peshkim;
- Sektori i Nënkontraktimeve të Shërbimeve të Biznesit (BPO);
- Energjia;
- TIK;
- Industria prodhuese;
- Turizëm (akomodim dhe shërbime mbështetëse).

Procesi i EDP-së

Identifikimi i palëve të interesit ishte hapi fillestar në ngritjen e një Procesi efektiv të Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes (EDP). Ai përfshinte përzgjedhjen e palëve përkatëse të interesit për t'u përfshirë në dialog, duke marrë parasysh fushat tematike të identifikuar gjatë fazës së hartëzimit. Kuadri S3 mandatoi që palët e interesit të zgjidheshin nga subjektet më përfaqësuese aktive brenda fushave tematike përkatëse. Aktorët kryesorë në zinxhirin e vlerës së fushës tematike, kompanitë inovative, departamentet universitare, qendrat kërkimore, dhomat e tregtisë, shoqatat e biznesit dhe organet përkatëse qeveritare si ministritë, entet rregullatore dhe agjencitë publike u përfshinë në këtë proces.

Përzgjedhja e palëve përkatëse të interesit u krye nga ekipi kombëtar i S3, duke filluar me një analizë në tavolinë që synoi identifikimin e subjekteve nga akademia, kërkimi, biznesi dhe shoqëria civile.

Një raund i parë i eventeve EDP që mbulojnë fushat e bujqësisë, energjisë dhe turizmit u mbajt nga tetori deri në nëntor 2022. Eventet e mbetura u zhvilluan midis prillit dhe tetorit 2023. Për të nxitur dialogun efektiv me palët e interesit, u përdorën dy mjete të ndryshme: tryeza të rrumbullakëta dhe *workshop*-e. Për të siguruar efektivitetin e çdo eventit, takimet u caktuan për të shmangur mbajtjen e tryezave të rrumbullakëta dhe *workshop*-eve në lidhje me të njëjtin fushë në ditët e njëpasnjëshme. *Workshop*-et u caktuan gjithashtu në mënyrë periodike në javë të ndryshme për të lënë kohë të mjaftueshme për të përpunuar gjetjet nga tryezat e rrumbullakëta dhe për t'i paraqitur dhe vërtetuar ato gjatë *workshop*-eve kombëtare. Për më tepër, tryezat e rrumbullakëta luajtën një rol të rëndësishëm në

përhapjen e ndërgjegjësimit se çfarë është S3 dhe në rritjen e njohjes së rëndësisë së tij për zhvillimin e drejtuar nga inovacioni në Shqipëri. Pas tryezave fillestare të mbajtura në vitin 2022, për të rritur vizibilitetin e procesit të EDP-së dhe për të promovuar pjesëmarrjen më të informuar, qeveria shqiptare organizoi një takim fillestar të EDP-së në prill 2023, ku morën pjesë 175 përfaqësues të helikës së katërfishtë. Veprimtaria u zhvillua në Tiranë, ku pjesëmarrës ishin 55 përfaqësues të qeverisë, 49 nga biznesi, 34 nga akademia dhe 37 nga shoqëria civile. Për të nxitur dialogun e palëve të interesit brenda gjashtë fushave tematike të identifikuar si të rëndësishme nga analiza e hartëzimit, gjithsej 33 evente u organizuan nga ekipi kombëtar S3 nga tetori 2022 deri në tetor 2023. Nga këto evente, 28 ishin *workshop*-e dhe tryeza të rrumbullakëta kombëtare, ku morën pjesë 964 përfaqësues, nga të cilët 629 pjesëmarrës në tryeza të rrumbullakëta dhe 335 pjesëmarrës në *workshop*-e. U mbajtën një aktivitet kombëtar hapës dhe një event mbyllës, si dhe u mbajtën 3 *workshop*-e dypalëshe me vendet fqinje. Në total, në procesin e EDP-së morën pjesë 1650 përfaqësues nga palët e interesit të helikës së katërfishtë. Kjo fazë përfshiu përgatitjen e një raporti, i cili formoi bazën për strategjinë dhe u validua përfundimisht nga JRC-ja. Për më tepër, Ekipi Kombëtar i S3 dhe koordinаторët nga institucionet pjesë e Komitetit Ndërmnistror u mbledhën më 1 shtator 2023, për një takim një ditor për të diskutuar gjetjet dhe për të zhvilluar propozime për Komitetin Ndërmnistror për S3 në lidhje me prioritetet.

Një event përmbyllës për EDP është mbajtur më 31 tetor 2023, ku rezultatet e EDP-së iu prezantuan të gjitha palëve të interesit që morën pjesë në këtë fazë të EDP si dhe hapat e ardhshëm drejt finalizimit të S3 bazuar në njohuritë nga raporti i përgatitur gjatë fazës së EDP-së dhe rezultatet e takimeve dypalëshe me vendet fqinje. Ky event mbledhi më shumë se 260 pjesëmarrës nga aktorë të të helikës së katërfishtë, ministra dhe zyrtarë të nivelit të lartë të qeverisë dhe përfaqësues të agjencive dhe institucioneve pjesë e Komitetit Ndërmnistror S3, rektorë dhe përfaqësues të tjerë të akademisë, shoqatave, biznesit dhe shoqërisë civile, morën pjesë në këtë aktivitet gjithëpërfshirës. Në konferencë morën pjesë edhe ambasadorë dhe përfaqësues të misionëve diplomatike në Shqipëri, Delegacionit të

Bashkimit Evropian në Tiranë dhe organizatave ndërkombëtare.

Procesi S3 shërbeu gjithashtu si një mundësi shumë e mirë për të forcuar bashkëpunimin rajonal me vendet fqinje, për të shkëmbyer përvojë dhe për të marrë pjesë së bashku në projekte dhe platforma. 3 takimet dypalëshe që patëm gjatë EDP-së me Kosovën, Malin e Zi dhe Maqedoninë e Veriut çuan në ide konkrete për projekte rajonale për bashkëpunim më të mirë. Reagimet e përgjithshme mbi angazhimin e palëve të interesit ishin shumë pozitive, si në aspektin cilësor ashtu edhe në atë sasior. Shumica e të ftuarve iu përgjigjën pozitivisht ftesave dhe konfirmuan pjesëmarrjen e tyre, ku disa sugjeruan që të ftoheshin subjekte të tjera të kualifikuara, duke ndihmuar kështu në përhapjen e ndërgjegjësimit për qasjen S3 midis palëve të interesit.

Për më tepër, EDP-ja nënvizoi rëndësinë e përcaktimit të masave ndërsektoriale që lidhen veçanërisht me përmirësimin e ekosistemit kombëtar të inovacionit. Ai sugjeroi se investimi në kapitalin njerëzor duke rritur aftësitë shkencore dhe teknologjike në të gjitha nivelet ishte vendimtar. Kjo përfshin rishikimin e programeve arsimore dhe të trajnimit për t'u fokusuar në disiplinat STEM dhe kurrikulat specifike që lidhen me prioritetet e S3, dhe investimi më shumë në të mësuarit gjatë gjithë jetës. Gjithashtu, nxitja e një kulture të inovacionit në shkolla dhe midis brezave të rinj, që synon rritjen e talenteve dhe parandalimin e emigrimit të tyre ishte një tjetër objektiv, që do të ndiqej me veprime politike specifike. Si përmbyllje, ishte e domosdoshme të përcaktohej një kornizë specifike mbështetëse për proceset e transferimit të teknologjisë duke rritur lidhjet midis ofertës së teknologjisë, adoptuesve të teknologjisë dhe ofruesve të shërbimeve mbështetëse ndërmjetëse.

Nisur nga kjo përvojë e vlefshme, qasja bottom-up (nga poshtë-lart) do të shërbejë si metodologjia kryesore e konsultimit me palët e interesit për strategjitë kryesore dhe dokumentet e politikave në Shqipëri në vijimësi.

EDP-ja identifikoi prioritetet e mëposhtme të S3 që janë diskutuar dhe miratuar nga Komiteti Ndërmarrës i S3-së.

8. Sektorët strategjikë dhe fushat prioritare

Identifikimi i fushave/ndërhyrjeve prioritare kryesore vertikale dhe horizontale u shfaqën gjatë EDP si fusha jetike në fokus për shkak të potencialit të tyre të lartë ekonomik, inovativ dhe kërkimor e zhvillimor duke krijuar vlera të reja të shtuara për ekonominë. Peizazhi i secilit sektor, i plotësuar nga njohuritë e fituara përmes EDP, ofroi një vizion të rafinuar nga kontributet e palëve të interesit.

Fushat prioritare të identifikimit bazuar në procesin EDP¹⁷

Fusha 1: Energjia e rinovueshme dhe burimet natyrore

Me vendndodhjen e saj të favorshme gjeografike, burimet e bollshme natyrore dhe një angazhim në rritje për kujdesin ndaj mjedisit, Shqipëria ka bërë hapa thelbësorë në shfrytëzimin e energjisë së rinovueshme për të përmbushur nevojat e saj për energji. Për më tepër, sektori i energjisë ka krijuar gjithashtu mundësi edhe më të mëdha për investime, hapje të vendeve të punës dhe rritje ekonomike. Duke njohur rëndësinë strategjike të energjisë së rinovueshme, Shqipëria ka synuar në mënyrë strategjike sektorin e energjisë së rinovueshme si një fushë kyçe për zhvillimin e specializimit inteligjent.

Vizioni: rritja e prodhimit të energjisë së rinovueshme, duke qenë lider rajonal në sektorin e prodhimit të energjisë së rinovueshme dhe lëndëve të para dhe garantimi i shfrytëzimit dhe menaxhimit të përgjegjshëm të burimeve të bollshme natyrore, duke nxitur qëndrueshmërinë mjedisore, sigurinë energjetike, tranzicionin e gjelbër dhe rritjen e konkurrencës së ekonomisë, nëpërmjet investimeve strategjike teknologjive inovative dhe reformave sektoriale që do të krijojnë prodhim të qëndrueshëm dhe të pastër të energjisë në respekt të mjedisit.

Nësektorët:

Energjia e rinovueshme: rritja e diversifikimit të burimeve të rinovueshme të energjisë për një të ardhme të qëndrueshme, duke kombinuar energjinë diellore, të erës, hidrike, gjeotermale dhe të biomasës, duke:

- Nxitur zhvillimin e projekteve të energjisë diellore dhe të erës për të diversifikuar portofolin e energjisë së rinovueshme, duke shfrytëzuar burimet e bollshme të diellit dhe të erës në Shqipëri për prodhimin e energjisë së pastër;

¹⁷ <https://s3albania.org/wp-content/uploads/2023/10/Raport-Final-i-EDP-S3.pdf>

- Inkurajimi i përdorimit të teknologjive që shndërrojnë mbetjet në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomasës për prodhimin e energjisë së pastër, reduktimin e mbetjeve në landfill dhe promovimin e efikasitetit të burimeve;

- Promovimi i një ndërthurjeje të larmishme të burimeve të rinovueshme të energjisë dhe teknologjive të reja për të ulur varësinë nga një burim i vetëm;

- Ngritja e kapaciteteve dhe kërkimit, duke rritur aftësitë dhe kapacitetet kërkimore duke nxitur partneritetet midis akademisë, industrisë dhe qeverisë;

- Mbështetja e një infrastrukture moderne dhe fleksibël e rrjetit të energjisë dhe atij të ruajtjes së energjisë që mund të trajtojë në mënyrë efikase natyrën e ndryshme të burimeve të energjisë së rinovueshme dhe të mundësojë shpërndarjen ndërrajonale të energjisë.

Lëndët e para: rritja e kërkimit, shfrytëzimit dhe përpunimit të lëndëve të para minerale nga:

- Eksplorimi dhe shfrytëzimi i lëndëve të para duke iu përmbajtur qëllimeve të qëndrueshmërisë si Marrëveshja e Gjellbër Evropiane që përfshin zbatimin e praktikave miqësore me mjedisin. Kjo përfshin minimizimin e ndikimit mjedisor, promovimin e riciklimit dhe sigurimin e menaxhimit të përgjegjshëm të burimeve për të mbështetur një të ardhme më të qëndrueshme;

- Mbështetja dhe promovimi i iniciativave që nxisin bashkëpunimin ndërmjet akademisë, biznesit dhe qeverisë, shkëmbimin e të dhënave, njohurive dhe burimeve, dhe inkurajimin e transferimit të teknologjisë, që çojnë në avancimin teknologjik, rritjen ekonomike dhe menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve, në dobi të shoqërisë dhe ekonomisë;

- Inkurajimi i bashkëpunimit dhe pjesëmarrjes në nxjerrjen, përpunimin dhe përpunimin e zinxhirëve të furnizimit të BE-së dhe organizatave/institucioneve si lëndë e parë EIT.

Ruajtja e mjedisit/menaxhimi i qëndrueshëm i pyjeve: zbatimi i praktikave të përgjegjshme të menaxhimit të pyjeve, duke përfshirë ripyllëzimin dhe prerjen e qëndrueshme të lëndës drusore, për të balancuar përfitimet ekonomike me ruajtjen e mjedisit.

Analiza SWOT për energjinë e rinovueshme dhe burimet natyrore në Shqipëri theksoi disa dobësi që duheshin adresuar për të nxitur zhvillimin e sektorit. Mbështetja në burimet tradicionale të energjisë

rezultoi në mospërdorimin e burimeve të bollshme të rinovueshme si biomasa dhe mbetjet organike për shkak të strukturave të pamjaftueshme të riciklimit. Infrastruktura për prodhimin dhe transmetimin e energjisë së rinovueshme është ende e kufizuar, duke përfshirë mungesën kritike të sistemeve të ruajtjes së energjisë. Kuadri rregullator është i pamjaftueshëm, i mungojnë stimujt e mjaftueshëm dhe orientimet e qarta ligjore për të promovuar energjinë e rinovueshme. Kishte gjithashtu një mungesë të dukshme të një masterplani gjithëpërfshirës për zonimin dhe zonat potenciale të investimeve, i shoqëruar nga mungesa e të dhënave mbështetëse dhe kategorizimit të tokës për menaxhim efektiv të informacionit.

Për më tepër, sektori i energjisë së rinovueshme ka gjithashtu një mungesë të kapaciteteve të specializuara të fuqisë punëtore të përshtatura për teknologjitë në zhvillim. Programet akademike dhe kërkimet shkencore të dedikuara për energjinë e rinovueshme janë të pamjaftueshme, duke penguar zhvillimin e njohurive dhe aftësive. Mungesa e një tregu energjie, duke përfshirë sistemet inteligjente të matjes, kufizoi konsumin dhe menaxhimin efikas të energjisë. Së fundi, kishte mungesë të stimujve për bizneset dhe qytetarët për të adoptuar praktika më efikase të konsumit të energjisë.

Analiza SWOT për Energjinë e Rinovueshme dhe Burimet Natyrore theksoi pikat e forta, pikat e dobëta, mundësitë dhe kërcënimet e mëposhtme të kësaj fushe:

Pikat e forta

- Burime të bollshme të energjisë së rinovueshme, duke përfshirë diellin, erën, burime hidrike dhe biomasën.

- Rritja e ndërgjegjësisë dhe mbështetjes së publikut për energjinë e pastër.

- Vendndodhja e favorshme gjeografike për prodhimin e energjisë diellore dhe të erës.

- Potenciali për krijimin e vendeve të punës dhe rritjen ekonomike në sektorin e energjisë së rinovueshme.

- Prioritet i nivelit të lartë dhe mbështetje nga qeveria në drejtim të investimeve për rritjen e kapaciteteve (përfshirë licencat për impiantet e energjisë diellore) dhe finalizimin e interkoneksionit (ndërlidhshmërisë).

Pikat e dobëta

- Mbështetja në burimet tradicionale të energjisë për prodhimin e energjisë elektrike, duke rezultuar

gjithashtu në nivel të ulët të përdorimit të biomasës dhe mbetjeve organike për prodhimin e energjisë për shkak të mungesës së impianteve të riciklimit.

- Infrastruktura ende e kufizuar për prodhimin dhe transnetimin e energjisë së rinovueshme dhe mungesa e sistemeve të ruajtjes së energjisë.

- Kuadri rregullator dhe stimuj të papërshtatshëm për zhvillimin e energjisë së rinovueshme (duke iu referuar nevojës për më shumë akte ligjore).

- Mungesa e një masterplani për zonimin dhe shënjestrimin e zonave me potencial për investime në energjinë e rinovueshme (përfshirë mungesën e kategorizimit të tokës për menaxhim më efikas të informacionit, edhe si pasojë e mungesës së të dhënave statistikore mbështetëse).

- Mungesa e fuqisë punëtore të specializuar për teknologjitë në zhvillim, shumë dinamike për sektorin.

- Mungesa e programeve të dedikuara akademike dhe kërkimit shkencor.

- Mungesa e një tregu energjie (për shkak edhe të mungesës së sistemeve inteligjente të matësve inteligjente të energjisë për matjen e konsumit).

- Mungesa e stimuljeve për promovimin e konsumit më efikas mes qytetarëve dhe bizneseve.

Mundësitë

- Kërkesa në rritje për energji të pastër në tregjet e brendshme dhe ndërkombëtare.

- Akses në financimin dhe mbështetjen e Bashkimit Evropian (BE) për projektet e energjisë së rinovueshme.

- Potenciali për transferimin e teknologjisë dhe bashkëpunimin me partnerë ndërkombëtarë.

- Potenciali për Investime/kërkime në rrjetet inteligjente duke aplikuar konceptin e Internetit të Gjërave (shtëpi, ndërtesa, hotele, rrugë etj.).

- Zhvillimi i analizave të tregut të energjisë lidhur me liberalizimin e sektorit dhe krijimin e Bursës Shqiptare të Energjisë ALPEX.

- Rritja e vëmendjes së qytetarëve dhe bizneseve drejt praktikave të përdorimit të energjisë së qëndrueshme.

- Rritja e stimuljeve për tërheqjen e investimeve dhe zhvillimin e zinxhirit të furnizimit të brendshëm për energjinë e rinovueshme.

- Potenciali për përdorimin e biomasës dhe mbetjeve organike si burim energjie i rinovueshëm.

- Potenciali i aplikimeve të AI dhe teknologjive të reja për zhvillimin e agrovoltikës.

- Kërkesa në rritje për sigurimin e sistemeve të energjisë së rinovueshme të aplikuara në ndërtesat e reja.

Kërcënimet

- Varësia nga energjia e importuar dhe çmimet e luhatshme për shkak të paqëndrueshmërisë gjeopolitike që ndikon globalisht në sektorin e energjisë.

- Konkurrenca nga vendet fqinje në tërheqjen e investimeve për energjinë e rinovueshme.

- Sfidat teknike që lidhen me integrimin në rrjet dhe ruajtjen e energjisë.

- Kosto e lartë e investimeve fillestare në impiantet e energjisë së rinovueshme.

- Çështjet e sigurisë kibernetike që lidhen me menaxhimin e sistemeve energjetike, për shkak të mungesës së aftësive të specializuara.

- Emigrimi i fuqisë punëtore.

- Kuadri i kufizuar stimulues/subvencionimi vetëm për prodhuesit në shkallë të gjerë.

- Rreziku që vjen nga ndryshimet klimatike për stabilitetin e furnizimit me energji të rinovueshme (përfshirë burimet ujore).

Fusha 2: Turizëm i qëndrueshëm dhe i larmishëm

Turizmi i qëndrueshëm dhe i larmishëm u identifikua si një tjetër fushë jetike për Shqipërinë, duke kontribuar ndjeshëm në rritjen e saj ekonomike dhe duke ofruar mundësi të shumta punësimi dhe zhvillimi rajonal. Trashëgimia e pasur kulturore e vendit, peizazhet e larmishme natyrore dhe vendndodhja strategjike gjeografike e bëjnë atë një destinacion tërheqës për udhëtarët ndërkombëtarë dhe vendas.

Duke njohur potencialin brenda nënsektorëve të veçantë, kuadri S3 thekson investimet strategjike dhe përpjekjet promovuese në fusha të tilla si trashëgimia kulturore dhe traditat, turizmi shëndetësor, kulinaria e kombinuara me bujqësinë dhe sigurinë ushqimore, si dhe turizmin natyror dhe rural, i cili përfshin agroturizmin, turizmin e aventurës dhe atë sportiv.

Vizioni: transformimi i Shqipërisë në një destinacion kryesor turistik të qëndrueshëm, duke ofruar përvoja të ndryshme dhe autentike që manifestojnë trashëgiminë e saj të pasur kulturore, peizazhet e bukura, shijen kulinare dhe modele të mirëqenies që kontribuojnë në mirëqenien e komuniteteve të saj. Ne parashikojmë një sektor turistik dinamik, të larmishëm, në mbarë vendin,

gjatë gjithë vitit, që kontribuon në zhvillimin socio-ekonomik të vendit duke nxitur praktika të përgjegjshme dhe duke ruajtur thesaret tona natyrore dhe kulturore për brezat e ardhshëm.

Nënsëktorët:

Turizmi i trashëgimisë kulturore dhe traditës: ruajtja dhe promovimi i vendeve historike dhe kulturore, muzeve dhe traditave të Shqipërisë për të tërhequr entuziastët e trashëgimisë, duke siguruar që trashëgimia kulturore e Shqipërisë do të ruhet, restaurohet dhe promovohet nga:

- Zhvillimi i një politike të re turistike që përputhet me një vizion modern për industrinë.

- Krijimi i narrativave bindëse për Shqipërinë si destinacion turistik.

- Përmirësimi i infrastrukturës, duke përfshirë përmirësimin e lidhjeve rrugore dhe infrastrukturës digjitale në vendet turistike.

Turizmi shëndetësor dhe i mirëqenies: Shqipëria mund të shfrytëzojë bukurinë e saj natyrore dhe burimet terapeutike për të zhvilluar këtë nënsëktor përmes:

- Shfrytëzimit të burimeve termale natyrore dhe ujërave të pasura me minerale në Shqipëri.

- Partneritetit me institucionet kryesore shëndetësore dhe ofruesit e kujdesit shëndetësor për të ofruar trajtime dhe operacione mjekësore me cilësi të lartë.

- Promovimit të Shqipërisë si një destinacion i përbalueshëm dhe i besueshëm për procedurat mjekësore, si fusha dentare, kirurgjia estetike dhe trajtimet e fertilitetit.

- Zhvillimit të resorteve shëndetësore miqësorë me mjedisin që theksojnë qëndrueshmërinë dhe praktikën e ndërgjegjshme për mjedisin, duke tërhequr turistë të ndërgjegjshëm për shëndetin dhe mjedisin.

- Integritet të praktikave shëruese tradicionale shqiptare dhe mjekësisë alternative në ofertat e turizmit shëndetësor. Kjo mund të përfshijë produkte shëruese bimore dhe terapi holistike

Agroturizmi dhe përvojat me produktet nga ferma në tryezë: promovimi i turizmit rural duke lidhur vizitorët me fermat lokale dhe aktivitetet agroturistike, duke vënë theksin në prodhimin e qëndrueshëm të ushqimit. Kjo mund të arrihet në mënyra të ndryshme. Shembujt përfshijnë, por nuk kufizohen tek:

- Ofrimi i tureve dhe përvojave në fermë: inkurajimi i fermave që të hapin dyert për vizitorët

dhe t'i angazhojnë ata në aktivitete praktike si vjelja, prodhimi i djathit, mjelja etj.

- Ofrimi i të ngrënit të produkteve nga ferma në tavolinë: promovimi i konsumimit të produkteve të freskëta të zonës. Ky është me përfitim të dyfishtë pasi inkurajon ushqimin e kultivuar në vend dhe gjithashtu mbështet fermerët e vegjël. Eksperienca të tilla mund të shoqërohen edhe me *workshop*-e kulinarie.

- Ofrimi i tregjeve agrare dhe agrofestivaleve të fermerëve: organizimi i tregjeve të rregullta të fermerëve dhe agrofestivaleve ku prodhuesit vendas mund t'i shesin mallrat e tyre direkt vizitorëve. Këto evente mund të shoqërohen me shfaqje kulturore dhe *workshop*-e për të pasuruar përvojën.

- Inkurajimi i praktikave të qëndrueshme: inkurajoni fermat të adoptojnë praktika të qëndrueshme dhe miqësore me mjedisin. Certifikimi i fermave që plotësojnë kriteret specifike të qëndrueshmërisë për të tërhequr turistë të ndërgjegjshëm për mjedisin.

Ekoturizmi dhe zhvillimi i qëndrueshëm i turizmit: zhvillimi dhe nxitja e iniciativave ekoturistike që kontribuojnë në zhvillimin dhe mbështetjen e komuniteteve të destinacioneve ekoturistike, duke përfshirë ecjen dhe konservimin e faunës dhe florës së egër, turizmin e aventurës dhe atë sportiv dhe agroturizmin, për të përfituar nga peizazhet dhe biodiversiteti i larmishëm i Shqipërisë. Dhënia përparësi e praktikave të qëndrueshme turistike që minimizojnë ndikimet negative mjedisore dhe sociale. Kjo mund të përfshijë menaxhimin e përgjegjshëm të mbetjeve, ruajtjen e burimeve natyrore dhe zvogëlimin e gjurmës së karbonit. Shembujt përfshijnë, por nuk kufizohen vetëm tek:

- Investimi në menaxhimin e mbetjeve, mbrojtjen e mjedisit dhe bashkëpunimin me autoritetet vendore;

- Sigurimi i të dhënave statistikore të besueshme dhe të kuptuarit e tendencave të tregut, lehtëson planifikimin e informuar në sektorin e turizmit, gjë që kërkon një koordinim të zgjeruar midis qeverisë, institucioneve të turizmit dhe palëve të interesit të industrisë për të monitoruar në mënyrë efektive performancën dhe për të zhvilluar strategji të qëndrueshme.

Niveli i lartë i interesit për rritjen inteligjente të sektorit të turizmit në Shqipëri çoi në organizimin e gjashtë tryezave të rrumbullakëta të fokusuara në

iteneraret e mundshme të inovacionit, duke përfshirë turizmin malor, shëndetësor, turizmin bregdetar dhe agroturizmin, turizmin e diversifikuar dhe zhvillimin e tregut të turizmit dhe mikpritjes. Këto diskutime nxorën në pah disa gjetje të përbashkëta dhe specifike.

Workshop-i kombëtar, i zhvilluar në kontekstin e EDP-së, shqyrtoi këto gjetje për të identifikuar pikat e forta, pikat e dobëta, mundësitë dhe kërcënimet për një rrugëtim të specializimit inteligjent në sektorin e turizmit, duke nënvizuar potencialin e Shqipërisë në nënsektorë të ndryshëm si deti, mali, trashëgimia kulturore, zbavitja dhe ekoturizmi. Duke u fokusuar në mënyrë strategjike në këto fusha dhe duke përdorur zhvillimet teknologjike, Shqipëria synon të rrisë konkurrueshmërinë e saj turistike, të përmirësojë përvojat e vizitorëve dhe të maksimizojë përfitimet socio-ekonomike.

Trajtimi i këtyre dobësive është thelbësor për Shqipërinë, pasi ajo synon të kapitalizojë asetet e saj natyrore dhe kulturore dhe të transformojë sektorin e saj të turizmit në një burim të rritjes së qëndrueshme ekonomike gjatë gjithë vitit.

Analiza SWOT për turizmin e qëndrueshëm dhe të diversifikuar theksoi pikat e mëposhtme të forta, të dobëta, mundësitë dhe kërcënimet e kësaj fushe:

Pikat e forta

- Bukuria natyrore: Shqipëria mund të krenohet se ka 4 lokacione të Trashëgimisë Botërore të UNESCO-s dhe natyra e saj është e pasur me plazhe, male të thyer, parqe kombëtare, burime termale natyrore dhe ujëra të pasura minerale, duke ofruar peizazhe të ndryshme dhe tërheqëse për turistët.

- Trashëgimia kulturore: historia e pasur e vendit, vendet arkeologjike dhe traditat kulturore ofrojnë mundësi unike për turizmin kulturor dhe eksplorimin e trashëgimisë.

- Përballueshmëria: krahasuar me destinacionet e tjera evropiane, Shqipëria ofron kosto relativisht më të ulëta, duke e bërë atë një opsion tërheqës për udhëtarët me buxhet të kufizuar.

- Përvoja autentike: peizazhi turistik relativisht i paeksploruar i Shqipërisë i lejon vizitorët të përjetojnë destinacione autentike dhe të paprekura, duke kontribuar në një ndjenjë aventure dhe zbulimi (“turizëm eksperimental”).

- Fokus i lartë strategjik i qeverisë në zhvillimin e sektorit, i cili përkthehet në një politikë fiskale të përkushtuar, një ofertë të skemave financiare

mbështetëse dhe në zbatimin e strategjisë së marketingut për të promovuar Shqipërinë si një destinacion turistik ndërkombëtar.

- Pozicioni gjeografik dhe klima e favorshme.

- Perceptimi i Shqipërisë si një destinacion i sigurt turistik.

Pikat e dobëta

- Kapitali njerëzor/fuqia punëtore: kjo përfshin fuqinë punëtore të kualifikuar, mangësitë dhe mospërputhjen e aftësive, punësimin sezonal, trajnimin dhe zhvillimin profesional, aftësitë gjuhësore.

- Përqendrimi sezonal: industria e turizmit në Shqipëri është shumë sezonale, me një shumicë të vizitorëve që mbërrijnë gjatë muajve të verës, duke çuar në nënshfrytëzimin e burimeve dhe mundësi të kufizuara punësimi gjatë gjithë vitit.

- Boshllëqet në infrastrukturë: ndërkohë që janë bërë përmirësime, ka ende boshllëqe në zhvillimin e infrastrukturës, veçanërisht në zonat e thella malore, duke kufizuar aksesin dhe përvojën e përgjithshme të vizitorëve.

- Cilësia e shërbimeve: cilësia e shërbimeve të mikpritjes, duke përfshirë akomodimin, ngjrenien dhe objektet turistike, ka nevojë për përmirësim të mëtejshëm për të përmbushur standardet ndërkombëtare dhe pritshmëritë e klientëve.

- Zhvillimi i ulët i shërbimeve digjitale brenda bizneseve dhe për aksesin e shërbimeve turistike.

- Pësia e lartë e tregut informal dhe mungesa e standardizimit të biznesit.

- Mungesa e praktikave të qëndrueshme të turizmit, për sa u përket rregulloreve dhe udhëzimeve për të nxitur turizmin e përgjegjshëm, duke përfshirë sistemet e menaxhimit të mbetjeve, praktikat me efikasitet energjetik dhe iniciativat e ruajtjes për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore dhe ruajtjen e ekosistemeve natyrore.

- Zhvillimi jopërshtatshëm i shërbimeve të transportit publik.

- Niveli i ulët i bashkëpunimit ndërmjet sektorit të biznesit, akademisë dhe qeverisë.

- Mungesa e një politike afatgjatë në turizëm, për shkak të kapaciteteve të dobëta planifikuese, duke rezultuar edhe në ndryshime të shpeshta të kuadrit ligjor dhe në mungesë të harmonizimit të rregullave të urbanistikës që nuk i lejojnë kompanitë të planifikojnë investimet e tyre.

Mundësitë

- Investimet në rritje në zhvillimin e infrastrukturës për të mbështetur turizmin, duke përfshirë rrjetet e transportit dhe lidhjet teknologjike, hotelet, resortet dhe qendrat rekreative, për të akomoduar kërkesën në rritje turistike.

- Marketingu digjital dhe prania në internet: shfrytëzimi i platformave digjitale dhe kanaleve të mediave sociale mund të rrisë ndjeshëm vizibilitetin e Shqipërisë, të tërheqë një audiencë më të gjerë dhe të ndërveprojë me turistët e mundshëm.

- Potenciali për diversifikimin e produkteve turistike: turizmi i aventurës, festivalet kulturore, turnetë e gastronomisë dhe qendrat e mirëqenies, mund të tërheqin tregje të veçanta dhe të zgjasin sezonin turistik.

- Bashkëpunimi dhe partneritetet: inkurajimi i partneriteteve publike-private, angazhimi i komuniteteve lokale dhe bashkëpunimi me palët e interesit ndërkombëtare mund të hapë mundësi të reja, të nxisë shkëmbimin e njohurive dhe të mbështesë zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit.

Kërcënimet

- Qëndrueshmëria mjedisore: balancimi i zhvillimit të turizmit me ruajtjen e mjedisit është thelbësor për të ruajtur bukurinë natyrore të Shqipërisë dhe për të parandaluar ndikimet negative të mbipopullimit dhe mbi zhvillimit.

- Destinacionet konkurruese: Shqipëria përballet me konkurrencë nga destinacione të tjera të Mesdheut dhe të Evropës Juglindore që kanë industri turistike të konsoliduara dhe strategji të fuqishme marketingu.

- Faktorët gjeopolitikë: paqëndrueshmëria politike globale ose marrëdhëniet e pafavorshme ndërkombëtare mund të ndikojnë në perceptimet turistike dhe të dekurajojnë vizitorët e mundshëm.

- Shqetësimet mbi sigurinë dhe mbrojtjen: Adresimi i çështjeve të sigurisë dhe sigurimi e një mjedisi të sigurt për turistët është thelbësor për të ndërtuar besimin dhe për të tërhequr udhëtarët ndërkombëtarë.

- Pandemitë dhe krizat globale: goditjet e jashtme, të tilla si pandemitë ose krizat ekonomike globale, më shumë se në sektorët e tjerë, mund të ndikojnë në rritjen dhe stabilitetin e industrisë, duke ndërprerë flukset turistike.

Fusha 3: Zinxhiri ushqimor i shëndetshëm dhe i qëndrueshëm

Bujqësia luan një rol vendimtar në ekonominë dhe shoqërinë e Shqipërisë, duke shërbyer si bazë për stabilitetin ekonomik, mbrojtjen e trashëgimisë kulturore dhe sigurinë kombëtare të ushqimit. Ai është burimi kryesor i jetesës për një pjesë të konsiderueshme të popullsisë, veçanërisht në zonat rurale, dhe kontribuon në mënyrë të konsiderueshme në PBB-në e vendit (18%) dhe në punësim (një e treta). Duke pasur parasysh rëndësinë e saj thelbësore dhe sfidat e shumëanshme me të cilat përballet – të tilla si parcelat e fragmentuara të tokës, aksesit i kufizuar në teknologjinë moderne dhe në burimet financiare, ndikimet e ndryshimeve klimatike dhe nevojën për t'u përafruar me standardet ndërkombëtare – bujqësia u zgjodh si një fushë prioritare për Strategjinë e Specializimit Inteligent (S3) për të shfrytëzuar përmirësimet e synuara dhe zgjidhjet inovative për rritje të qëndrueshme.

Vizioni: transformimi i Sektorit të Bujqësisë për të ofruar ushqim të shëndetshëm duke u fokusuar në zhvillimin e zinxhirit të qëndrueshëm ushqimor bazuar në traditën që maksimizon produktivitetin, rrit vlerën e shtuar dhe nxit rritjen gjithëpërfshirëse, duke siguruar mirëqenien e qytetarëve të saj.

Nësektorët:

- Bujqësia organike e qëndrueshme dhe certifikimi: nxitja e praktikave të bujqësisë organike dhe certifikimit për të përmbushur kërkesën në rritje për produkte organike, duke:

- Investuar në infrastrukturën e përpunimit të ushqimit, strategjia synon të modernizojë dhe zgjerojë kapacitetin për prodhimin e produkteve ushqimore me vlerë të shtuar;

- Ofruar të ngrënit e produkteve nga ferma në tryezë: promovimi i konsumit të produkteve të freskëta të zonës. Ky është me përfitim të dyfishtë pasi inkurajon ushqimin e kultivuar lokalisht dhe gjithashtu mbështet fermerët e vegjël. Eksperienca të tilla mund të shoqërohen edhe me *workshop*-e kulinarie;

- Ofruar tregje të fermerëve dhe agrofestivale: organizimi i tregjeve të rregullta të fermerëve dhe agrofestivaleve ku prodhuesit vendas mund t'ia shesin mallrat e tyre direkt vizitorëve. Këto evente mund të përfshijnë shfaqje kulturore dhe *workshop*-e për të pasuruar përvojën.

- Inkurajuar praktika të qëndrueshme: Inkurajimi i fermave që adoptojnë praktika të qëndrueshme dhe miqësore me mjedisin. Certifikimi i fermave që plotësojnë kriteret specifike të qëndrueshmërisë për të tërhequr turistë të ndërgjegjshëm për mjedisin.

- **Përpunimi i ushqimit dhe produktet me vlerë të shtuar:** Konsolidimi i Shqipërisë si një lider në sektorin evropian të agroushqimit duke përdorur teknologji inovative dhe praktika të qëndrueshme për të rritur vlerën ekonomike dhe kërkesën globale për ushqimet vendase duke:

- Investuar në objektet e përpunimit të ushqimit, për të modernizuar dhe zgjeruar kapacitetin për prodhimin e produkteve ushqimore me vlerë të shtuar;

- Mbështetur zhvillimin e produkteve me vlerë të shtuar që përdorin produkte bujqësore vendase, për të promovuar markat vendase dhe për të rritur dukshmërinë e produkteve vendase si brenda dhe jashtë vendit;

- Vendosur standarde të rrepta të sigurisë ushqimore dhe të cilësisë së ushqimit, ushqimet e përpunuara vendase garantojnë përmbushjen e standardeve ndërkombëtare, duke rritur konkurrencën e tyre në tregjet globale;

- Ngritja e Sistemit të Njohurive dhe Inovacionit në Bujqësi (AKIS), informacioni jetik, praktikat më të mira dhe zhvillimet teknologjike u shpërndahen palëve të interesit brenda industrisë së përpunimit të ushqimit.

- **Peshkimi dhe akuakultura e qëndrueshme:** zhvillimi i praktikave të qëndrueshëm të peshkimit dhe akuakulturës dhe përpunimit për të siguruar një furnizim të qëndrueshëm dhe me cilësi të lartë të ushqimeve të detit duke:

- Zhvilluar praktika të qëndrueshme të peshkimit dhe akuakulturës, për të garantuar qëndrueshmërinë mjedisore dhe shëndetin e ekosistemeve ujore;

- Zbatuar teknika të përparuara të përpunimit, për të siguruar ruajtjen e cilësisë së produkteve të detit, duke përmbushur kërkesat e tregut për freski dhe siguri;

- Nxitur përdorimin e teknologjive të akuakulturës që zvogëlojnë ndikimin mjedisor dhe rrisin rendimentin, kontribuohet në furnizimin e qëndrueshëm të ushqimeve të detit me cilësi të lartë.

- **Prodhimi i bimëve aromatike medicinale (BAM), vajrave dhe ekstrakteve:** pozicionimi Shqipërisë si një qendër ekselence për produkte të

qëndrueshme medicinale dhe aromatike me cilësi të lartë, duke:

- Ofruar trajnime dhe mbështetje për fermerët mbi praktikat më të mira të kultivimit, duke u fokusuar në metodat organike, iniciativa rrit cilësinë dhe tregtueshmërinë e produkteve BAM;

- Vendosur standarde dhe procedura të kontrollit të cilësisë, qëndrueshmëria dhe pastërtia e produkteve BAM sigurohen në të gjithë zinxhirin e prodhimit, nga fusha në treg;

- Zbatuar praktika të mira bujqësore, grumbulluese dhe përpunuese, cilësia e produktit ruhet, duke siguruar që produktet BAM të përmbushin standardet vendase dhe ndërkombëtare;

- Lehtësuar formimin e kooperativave ose shoqatave midis kultivuesve dhe prodhuesve të BAM, forcohet prania në treg, burimet ndahen dhe fuqia negociuese në treg rritet.

Për fushën e bujqësisë, u zhvilluan gjashtë tryeza të rumbullakëta me përfaqësues nga helika e katërfishtë, me fokus bujqësinë, blegtorinë, agropërpunimin, ekonominë blu dhe sigurinë ushqimore, në përputhje me strategjinë bujqësore kombëtare të qeverisë 2021- 2027. Diskutimet zbuluan disa çështje kyçe për t'u marrë parasysh për përcaktimin e një agjende sektoriale të inovacionit, e cila shërbeu si pikënisje për diskutimet në seminarin kombëtar për të identifikuar pikat e forta, pikat e dobëta, mundësitë dhe kërcënimet për zhvillimin e një strategjie të bazuar në inovacion për sektorin bujqësor në Shqipëri.

Analiza SWOT për Zinxhirin e Ushqimit të Shëndetshëm dhe të Qëndrueshëm theksoi pikat e forta, pikat e dobëta, mundësitë dhe kërcënimet e mëposhtme të kësaj fushe:

Pikat e forta

- Burime të bollshme natyrore (përfshirë ujin) dhe biodiversitetin dhe cilësi të tokës.

- Tradita të trashëguara bujqësore dhe blegtorale, veçanërisht në kultivimin e bimëve mjekësore, duhanit, ullirit dhe vreshtarisë, me përhapje të gjerë të praktikave organike (të pa certifikuara), duke rezultuar në cilësi të lartë të produkteve.

- Prania e prodhuesve/fermerëve të specializuar në tregti dhe eksport (por duke mos arritur potencialin e tyre të plotë).

- Kushtet klimatike të favorshme për akses të hershëm të produkteve në tregji (në krahasim me

vendet e rajonit, koha e pjekurisë të produktit është më e shkurtër).

Pikat e dobëta

- Copëzimi i tokës (ligji 7501) dhe fermat e vogla, duke rezultuar në mungesë të kooperativave bujqësore dhe në përgjithësi mungesë bashkëpunimi dhe dobësi të organizatave që përfaqësojnë sektorin.

- Përvetësimi i ulët i teknologjisë së avancuar, duke përfshirë përdorimin e TIK-ut.

- Infrastruktura e papërshtatshme logjistike, veçanërisht në zonat rurale.

- Bashkëpunim i ulët midis sektorit akademik, industrisë dhe qeverisë.

- Mungesa e aftësive në përputhje me kërkesat e tregut (për shkak edhe të numrit të ulët të shkollave profesionale).

- Kuadri ligjor i pasigurt për shkak të mungesës së politikave afatgjata (p.sh. mungesa e politikave për tokën e papunuar) dhe nevojës për rishikim të legjislacionit sektorial (p.sh. për duhanin) dhe për përmirësime në zbatimin e legjislacionit (p.sh., burokracia për dhënien me qira të tokës nga pushteti vendor), duke rezultuar dhe në Informalitetin e sektorit.

- Kuadri institucional i paqartë, duke rezultuar në nevojën për ndarje më të mirë të roleve dhe bashkëpunimit ndërmjet institucioneve të qeverisjes vendore dhe qendrore.

- Financimi i pamjaftueshëm dhe politikat fiskale (përfshirë skemat e rimbursimit të taksave) për kompanitë që përballen me kosto të larta të prodhimit, si dhe për të nxitur kërkimin dhe zhvillimin e aplikuar në sektorin e bujqësisë dhe ushqimit.

- Përputhshmëri e ulët e produkteve me standardet e cilësisë dhe sigurisë për eksport, duke rezultuar në hapësirë të kufizuar për markën Made in Albania, edhe për shkak të zinxhirit të shkëputur të vlerës (p.sh. ambalazhet që nuk prodhohen në Shqipëri).

Mundësitë

- Trendi i vazhdueshëm i rritjes së kërkesës për produkte organike dhe eksplorimi i tregjeve të reja.

- Potencial i lartë transformues që rrjedh nga përhapja e aplikacioneve të avancuara teknologjike në sektorët e bujqësisë dhe të përpunimit të ushqimit.

- Tendenca e fortë e rritjes së turizmit rural dhe agroturizmit.

- Politika të favorshme të qeverisë, duke përfshirë vëmendjen e shtuar ndaj politikave dhe strategjive kombëtare nxitëse dhe tërheqëse për investimet e huaja direkte dhe politikat për tokën e papunuar dhe efikasitetin në përdorimin e tokës.

- Mundësi për akses të gjerë në financim në ekonominë e gjelbër dhe qarkulluese në nivel ndërkombëtar.

- Potenciali për zhvillimin e akuakulturës në ujërat e ëmbla (liqene, lumenj).

- Potenciali për zhvillimin e kompostimit si një prodhues energjie dhe plehu.

Kërcënimet

- Konkurrencë ndërkombëtare me cilësi më të lartë.

- Ndryshimet klimatike, duke rezultuar gjithashtu në erozion më të lartë dhe degradim të pyjeve.

- Paqëndrueshmëria globale, si pandemia COVID-19 dhe konflikti Rusi-Ukrainë dhe kufizimet tregtare, duke rezultuar gjithashtu në rritjen e çmimit të inputeve.

- Emigrimi dhe shpopullimi i zonave rurale.

- Moshë e vjetër e fermerëve.

- Menaxhimi joefikas i mbetjeve nga prodhimi bujqësor dhe përpunimi i ushqimit.

- Kuadri ligjor që mundëson lehtësisht ndryshimin e statusit të tokës dhe përdorimit të saj për ndërtime.

Fushat ndërsektoriale

U identifikuan masa horizontale dhe ndërsektoriale në lidhje me zhvillimin e kapitalit njerëzor, digjitalizimin dhe ndërlidhjen, si dhe përmirësimin e ekosistemit kombëtar të kërkimit dhe inovacionit. Investimi në kapitalin njerëzor duke rritur aftësitë shkencore dhe teknologjike në të gjitha fushat prioritare vertikale është thelbësor. Kjo përfshin një rishikim të programeve arsimore dhe të trajnimit, bazuar në një analizë të nevojave për aftësi dhe kualifikime, që parashikon një fuqizim të konsiderueshëm të kurrikulave, me fokus në disiplinat STEM dhe kurrikulat specifike që lidhen me prioritetet e S3, harmonizimin e sistemit arsimor me Sistemin e AFP-së, rishikimin e kurrikulave nga arsimi fillor deri në arsimin e lartë dhe krijimin e kurrikulave universitare të afta të shoqërojnë Shqipërinë në tranzicionet digjitale dhe të gjelbra dhe të forcojnë specializimin e ekonomisë kombëtare në fushat prioritare S3. Në të njëjtën kohë, investimi në të mësuarit gjatë gjithë jetës është thelbësor për zbatimin e një programi të gjerë të

rikualifikimit dhe riaftësimit të punëtorëve, duke marrë parasysh sfidat e paraqitura nga ekonomia qarkulluese dhe inteligjenca artificiale.

Ndërtimi i kulturës së inovacionit në shkolla dhe midis brezave të rinj që synon rritjen e talenteve dhe parandalimin e emigrimit të tyre është një tjetër synim që duhet ndjekur me veprime politikëbërëse specifike. Së pari, është e rëndësishme të zhvillohet një kontekst i favorshëm që lejon brezat e rinj të qëndrojnë dhe të kontribuojnë në rritjen inteligjente të Shqipërisë. Aktivizimi i portaleve/shërbimeve të informacionit publik të dedikuara për përmirësimin e kurrikulave dhe mundësive të punësimit të lidhura me fushat e specializimit S3 dhe mbështetjen për krijimin e vendeve të dedikuara për inkurajimin e inovacionit të hapur (si laboratorët real/living labs dhe laboratorët digjital të prodhimit) dhe të afta për të shoqëruar kërkesën në rritje për inovacion që vjen nga shoqëria civile dhe inovatorët e rinj duhet të konsiderohen si veprime rëndësishme.

Së dyti, një rol kyç këtu luan përfshirja e drejtpërdrejtë e diasporës. Kthimi i shqiptarëve të talentuar dhe të suksesshëm favorizohet duke dhënë mbështetje financiare të qëndrueshme për kompanitë për punësimin e studiuesve dhe punëtorëve me aftësi dhe eksperiencë të larta pune që vijnë nga jashtë, duke ngjallur besim te brezat e rinj drejt rritjes inteligjente, të qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse të vendit. Qarkullimi i trurit (*Brain circulation*) dhe përfshirja e diasporës nga vendi i tyre i qëndrimit sjell njohuri dhe aftësi në tregun shqiptar, duke mundësuar gjithashtu ide dhe inovacione të reja, transferim njohurish, partneritete të reja dhe projekte të përbashkëta, si një vlerë e shtuar në ekosistemin e inovacionit dhe duke mbyllur boshllëqet për njohuritë dhe aftësitë e evidentuara nga palët e në helikën e katërfishtë përmes EDP-së.

Është e rëndësishme të përcaktohet një kuadër i shëndoshë i politikës industriale/inovative me qëllim të krijimit të një klime të favorshme biznesi për kompanitë për të zhvilluar kërkimin dhe inovacionin. Kjo kalon përmes një rishikimi të përgjithshëm të skemave nxitëse që synojnë promovimin e fushave prioritare të S3 me masa ndihme specifike, duke përfshirë miratimin e politikave të qëndrueshme fiskale dhe përcaktimin e një kuadri legjislativ dhe rregullator të përafruar me standardet e BE-së dhe që mund të inkurajojë investimet nga kompanitë vendase dhe investimet e huaja, si dhe zhvillimin e *Cluster*-ave. Do të jetë e

rëndësishme të arrihet një thjeshtësim i konsiderueshëm i procedurave për fillimin e investimeve të biznesit dhe një paketë politikash për të mbështetur bizneset në aksesin në fonde publike të dedikuara për R&I, duke përfshirë krijimin e platformave informative dhe një strategjie të dedikuar komunikimi. Forcimi i kuadrit nxitës të R&I duhet të fokusohet gjithashtu drejt prezantimit ndërsektorial të praktikave dhe proceseve të qëndrueshme dhe miqësore me mjedisin dhe drejt adoptimit të zgjidhjeve teknologjike digjitale, si në sektorin privat ashtu edhe në atë publik.

Një rol kyç duhet t'i adresohet forcimit të bashkëpunimit midis akademisë, bizneseve dhe qeverisë dhe një përfshirje në rritje të organizatave që përfaqësojnë shoqërinë civile. Ky bashkëpunim mund të arrihet duke forcuar marrëveshjet ndërmjet sistemit arsimor dhe bizneseve për praktikën e kompanive të studentëve dhe studiuesve, shkollave të dyfishta të AFP-së dhe trajnimit në punë, duke bashkëpunuar në organizimin e forumeve të biznesit dhe panaiereve të inovacionit deri në rigjallërimin e diplomacisë ekonomike.

Është gjithashtu thelbësore të përcaktohet një kornizë specifike mbështetëse për proceset e transferimit të teknologjisë (vertikale dhe horizontale) duke «forcuar lidhjet midis ofertës së teknologjisë, adoptuesve të teknologjisë dhe ofruesit të shërbimit mbështetës.» Zhvillimi nga universitetet dhe institucionet kërkimore të të ashtuquajturave aktivitete të Misionit të Tretë, duke përfshirë mbështetjen për *spin-off*-et, dhe krijimin e një rrjeti kombëtar ndërmjetësuesish inovacioni si qendrat e inovacionit industrial, parqet teknologjike dhe *Cluster*-at kërkojnë mbështetje specifike publike. Brenda këtyre hapësirave, palët e interesit të helikës së katërfishtë mund të bashkëpunojnë në mënyrë të qëndrueshme, me qëllim që të ofrojnë qasje më të lehtë në KIBS dhe përputhje më të mirë të kërkesës së NVM-ve për inovacion dhe të nxisin diseminimin e inovacioneve teknologjike në sektorë dhe territor.

Zhvillimi i kapitalit njerëzor

Kapitali njerëzor është themeli i konkurrencës së ekonomive dhe i potencialit të inovacionit. Arsimi është një nga faktorët më të rëndësishëm, i cili ndikon drejtpërdrejt në kapitalin njerëzor. Avantazhi aktual konkurrues i një kombi konsiston në aftësinë e tij për sigurimin e vazhdueshëm të burimeve njerëzore të kualifikuara. Ky proces kërkon një vizion afatgjatë dhe planifikim të

kujdesshëm, pasi kuadrot e mirëtrajnuar që i nevojiten ekonomisë (veçanërisht në industritë me vlerë të shtuar të lartë), nuk mund të sigurohen lehtë dhe shpejt.

Në zhvillimin e zhvillimit të kapitalit njerëzor në Shqipëri, është thelbësore të njihen ndërvarësitë e kësaj fushe me tre fushat prioritare vertikale të Strategjisë së Specializimit Inteligjent (S3) - bujqësia, energjia dhe turizmi - dhe konkurrueshmëria e përgjithshme e vendit.

Fazat e mëparshme të procesit S3 vunë në dukje:

- Theksin në arsimin dhe trajnimin: duke pranuar se arsimi është thelbësor për zhvillimin e një baze konkurruese dhe inovative të kapitalit njerëzor, ka nevojë për programe të specializuara dhe trajnime me cilësi të lartë për të adresuar aftësitë specifike të kërkuara në industritë me vlerë të lartë të shtuar.

- Ndërvarësinë me sektorët kryesorë: zhvillimi i kapitalit njerëzor është i lidhur ngushtë me fushat prioritare vertikale të bujqësisë, turizmit, energjisë dhe burimeve natyrore, të cilat janë thelbësore për konkurrencën e përgjithshme dhe inovacionin ekonomik të Shqipërisë.

- Përmirësimin e infrastrukturave të kërkimit: për të nxitur inovacionin, ekziston një nevojë kritike për të forcuar infrastrukturën kërkimore, të cilat do të rrisin bashkëpunimin midis komunitetit të kërkimit dhe sektorit të biznesit, në përputhje me standardet evropiane të kërkimit.

- Investimin në kërkim dhe bashkëpunim rajonal: rekomandimet përfshijnë rritjen e investimeve në infrastrukturën kërkimore, nxitjen e bashkëpunimit rajonal dhe ndërkombëtar në arsimin e lartë dhe përmirësimin e kuadrit ligjor për të mbështetur një ekosistem të fuqishëm kërkimi dhe inovacioni.

Infrastruktura digjitale dhe ndërlidhja (konektiviteti)

Zhvillimi në fushën e digjitalizimit dhe ndërlidhjes është thelbësor për Shqipërinë, pasi ajo ecën në tranzicionin e saj drejt një ekonomie më moderne dhe konkurruese. Si shtylla kurrizore e ekonomisë së sotme globale, një infrastrukturë e fuqishme digjitale dhe sisteme të ndërlidhura jo vetëm që rrisin efikasitetin operacional, por gjithashtu hapin rrugë të reja për rritjen ekonomike, inovacionin dhe aksesin në tregjet ndërkombëtare. Duke investuar me zgjuarsin në këtë sektor, Shqipëria mund të përshpejtojë integrimin e saj me rrjetet digjitale evropiane, të nxisë një kulturë inovacioni dhe të përmirësojë ndjeshëm shërbimet e sektorit

publik dhe privat. Ky zhvillim është thelbësor për krijimin e një ekosistemi digjital të qëndrueshëm që mbështet synimet afatgjata të Shqipërisë për elasticitetin ekonomik, përfshirjen sociale dhe rritjen e transparencës qeveritare.

Fazat e mëparshme të procesit S3 theksuan domosdoshmërinë për:

- Zhvillimin e infrastrukturës: theks i rëndësishëm është vënë në përmirësimin e infrastrukturës digjitale për të mbështetur sektorët ekonomikë në të gjithë Shqipërinë. Kjo përfshin zgjerimin e qasjes së internetit me brez të gjerë dhe modernizimin e mjeteve teknologjike në shërbimet e biznesit dhe qeverisë.

- Integrimi me rrjetet evropiane: ekziston një fokus në harmonizimin e rrjeteve digjitale në Shqipëri me infrastrukturën më të gjera evropiane digjitale dhe të të dhënave për të nxitur një lidhje dhe bashkëpunim më të mirë, gjë që është thelbësore për integrimin ekonomik dhe social me BE-në.

- Rritja e Shërbimeve Publike: Përpjekjet për digjitalizim synojnë gjithashtu përmirësimin e ofrimit të shërbimeve publike përmes shërbimeve të qeverisjes elektronike, të cilat mund ta bëjnë qeverinë më efikase, transparente dhe të aksesueshme për qytetarët.

- Mbështetja për inovacionin dhe *startup*-et: Inkurajimi i rritjes së *startup*-eve digjitale dhe sipërmarrjeve inovative përmes financimit, mentorimeve dhe inkubatorëve identifikohet si një çelës për të çuar përpara ekonominë digjitale të Shqipërisë.

- Masat e sigurisë kibernetike: me rritjen e digjitalizimit, ekziston një nevojë e shtuar për të forcuar masat e sigurisë kibernetike për të mbrojtur të dhënat dhe infrastrukturën, duke garantuar siguri dhe besim në transaksionet dhe komunikimet digjitale.

- Aftësitë dhe kompetencat digjitale: rritja e aftësive digjitale në të gjitha nivelet e arsimit dhe në fuqinë punëtore është thelbësore për të përfutur plotësisht nga mundësitë e transformimit digjital, duke reduktuar kështu ndarjen digjitale dhe duke nxitur një shoqëri digjitale më gjithëpërfshirëse.

Zhvillimi i kërkimit dhe inovacionit për rritje inteligjente

Specializimi inteligjent i Shqipërisë (S3) vë theks të konsiderueshëm në rritjen e kërkimit dhe inovacionit, duke i njohur ato si elemente kryesore për nxitjen e rritjes së qëndrueshme ekonomike dhe

nxitjen e konkurrencës kombëtare. Duke pranuar ndikimin transformues të këtyre sektorëve, strategjia miraton një qasje gjithëpërfshirëse të krijuar për të kultivuar një ekosistem që ushqen inovacionin dhe kërkimin shkencor. Duke avancuar kërkimin dhe inovacionin, Shqipëria synon të përafrohet më ngushtë me standardet evropiane të kërkimit, të tërheqë talente globale dhe të nxisë sektorë ekonomikë që mund të çojnë në rezultate me vlerë të lartë të shtuar. Ky fokus strategjik është thelbësor jo vetëm për arritjen e përparimit teknologjik, por edhe për të siguruar që vendi të mbetet konkurrues në një ekonomi globale gjithnjë e më të drejtuar nga njohuria.

Fazat e mëparshme të procesit S3 theksuan domosdoshmërinë për:

- Forcimin e arsimit dhe trajnimit: nevoja për përmirësim thelbësor të kurrikulave me fokus në disiplinat STEM dhe kurrikulat lidhur me prioritetet e S3. Theksi mbi të mësuarit gjatë gjithë jetës përmes programeve të rikualifikimit dhe përmirësimit të aftësive për të përballuar sfidat e paraqitura nga tendencat e reja ekonomike si ekonomia qarkulluese dhe inteligjenca artificiale.

- Kultivimin e kulturës së inovacionit: ndërtimi i kulturës së inovacionit në mjediset arsimore dhe midis të rinjve për të parandaluar ikjen e trurit (brain drain). Kjo përfshin krijimin e portaleve të informacionit dhe hapësirave të hapura të inovacionit si laboratorë realë/*living lab* dhe laboratorë fabrikash për të stimuluar inovacionin lokal.

- Angazhimin e Diasporës: nxitja e rikthimit të talenteve shqiptarë nga jashtë duke ofruar stimuj financiarë për kompanitë që të punësojnë punëtorë me kualifikim të lartë nga diaspora, duke mundësuar kështu transferimin e njohurive dhe aftësive në tregun vendas.

- Kornizën e Politikave për Inovacionin: krijimi i një kuadri të fortë politikash industriale dhe inovative për të krijuar një klimë të favorshme biznesi. Kjo përfshin thjeshtimin e procedurave të investimit të biznesit, rritjen e aksesit në financimin publik për R&D dhe përfshirjen e zgjidhjeve të qëndrueshme dhe digjitale në të gjithë sektorët.

- Bashkëpunimin ndërmjet akademisë, biznesit dhe qeverisë: Forcimi i lidhjeve midis universiteteve dhe bizneseve përmes praktikave dhe sipërmarrjeve të përbashkëta për të rritur trajnimin praktik dhe

mundësitë e punësimit në sektorët e kërkimit dhe zhvillimit.

Pas analizës SWOT dhe formulimit të propozimeve për ndërthurjen e politikave, kapitulli 9 pasues mbi Planin e Veprimit detajon se si njohuritë nga EDP kanë formësuar objektivat dhe masat për ndjekjen e zhvillimeve të parashikuara në fushën prioritarë. Për të arritur vizionin, plani i veprimit është fokusuar në zhvillimin e trajektoreve specifike të inovacionit brenda këtyre sektorëve.

9. Plan i Veprimit

Strategjia e Specializimit Inteligent të Shqipërisë (S3) përfaqëson një angazhim strategjik për të nxitur rritjen socio-ekonomike të udhëhequr nga inovacioni dhe për të forcuar konkurrencën në shkallë evropiane. Ky seksion përshkruan një plan veprimi të hartuar me përpikëri që i transformon vizionet strategjike në rezultate të zbatueshme, duke demonstruar një qasje gjithëpërfshirëse dhe të strukturuar që është edhe aspiruese dhe e zbatueshme.

Në thelb të këtij plani veprimi është një përkushtim ndaj hapave të zbatueshëm dhe të matshëm që përputhen me objektivat e S3. Ky plan jo vetëm që detajon iniciativat praktike, por gjithashtu cakton përgjegjësi të qarta dhe krijon një kuadër të fortë për zbatim. Ai ndërlidh në mënyrë efektive sektorë të ndryshëm, harmonizon përpjekjet në nivele të ndryshme të qeverisjes dhe përfshin palë të interesit kryesore nga akademja, industria, qeveria dhe shoqëria civile, duke formuar një plan koheziv për zhvillimin kombëtar.

I projektuar për të qenë fleksibël dhe i përgjegjshëm, plani i veprimit mund të përshtatet me rrethanat në ndryshim, të përqafojë inovacione të reja dhe të trajtojë sfidat e reja. Ai siguron përafrimin me politikat më të gjerë kombëtare dhe rajonale të Shqipërisë, duke përfshirë strategjinë S3 në agjendën e përgjithshme të zhvillimit të vendit si një komponent dinamik dhe sinergjik.

Dokumenti i detajuar i Planit të Veprimit (shtojca 5) përshkruan objektivat, masat, aktivitetet, rolet, përgjegjësitë, shpërndarjen e burimeve, afatet kohore dhe mekanizmat e monitorimit dhe vlerësimit. Ky seksion përmbledh objektivat dhe iniciativat kryesore për çdo fushë prioritarë të identifikuar në S3. Bokset me ngjyrë ofrojnë shembuj të ndërhyrjeve gjithëpërfshirëse brenda fushave prioritarë, duke shpjeguar konceptin, arsyetimin dhe përfitimet. Këta shembuj ilustrjnë aspekte kyçe, por nuk përfshijnë të gjithë planin e

veprimet, i cili përfshin shumë më tepër masa dhe aktivitete të tjera për çdo fushë.

Sfidat e mbetura

Shqipëria përballet me disa sfida ndërsa ecën në rrugën e saj brenda peizazhit ekonomik rajonal, duke u fokusuar në rritjen e cilësisë së të dhënave, mbështetjen e përfshirjes së palëve të interesit dhe sigurimin e shtrirjes strategjike. Përmirësimi i treguesve statistikorë është thelbësor për të kuptuar me saktësi potencialin e inovacionit dhe për të realizuar monitorimin efektiv të fushave prioritare të S3. Angazhimi për të përmirësuar këta tregues mbështet monitorimin dhe vlerësimin efektiv të fushave të S3, duke siguruar që analiza e të dhënave të jetë sa e saktë dhe e cilësisë së lartë.

Mbajtja e një bashkëpunimi të fortë me palët e interesit përmes procesit të vazhdueshëm të zbulimit/identifikimit përmes sipërmarrjes (EDP) është thelbësor. EDP ka qenë novator, duke përfshirë aktorë të shumtë nga të helika e katërfishtë përmes një qasjeje nga poshtë-lart. Sfida tani është krijimi i një sistemi të qëndrueshëm konsultimi që miraton një qasje të vazhdueshme në EDP për S3, duke shërbyer si model për strategji të tjera publike të rëndësishme brenda kuadrit rregullator ekzistues.

Sigurimi që strategjitë sektoriale janë në harmoni me qëllimet kryesore të S3 është një detyrë tjetër themelore. Ky përafrim është kyç për krijimin e një strategjie kohezive dhe efektive si një kornizë ombrellë që udhëheq iniciativat specifike të sektorit.

Masat specifike për adresimin e këtyre sfidave janë përshkruar në planin e veprimit, duke u fokusuar në përmirësimin e metodologjive të mbledhjes së të dhënave dhe rritjen e aftësive analitike. Ka plane për të krijuar një sistem për EDP e vazhdueshme që përfshin konsultime të vazhdueshme me palët e interesit, duke siguruar që dialogu i helikës së katërfishtë të mbetet dinamik dhe ndikues në formësimin e politikave publike. Specifikat e këtij kuadri të vazhdueshëm EDP, duke përfshirë strukturën e tij operative dhe entet përgjegjëse për organizimin e tij, do të detajohen në seksionin e qeverisjes të strategjisë.

Është kryer një vlerësim i plotë për të siguruar përafrimin me strategjitë sektoriale dhe do të rishikohet periodikisht për ta përafruar me kuadrin e S3. Kjo do të përfshijë ngritjen e mekanizmave koordinues për të integruar iniciativat specifike sektoriale nën ombrellën e objektivave të S3.

Duke i adresuar këto sfida me masat e synuara, qëllimi është të ndërtohet një ekosistem inovativ i fuqishëm dhe i qëndrueshëm që çon përpara objektivat strategjike. Ky plan veprimi pasqyron angazhimin e Shqipërisë për të përqafuar ndryshimin, nxitjen e inovacionit dhe sigurimin e një të ardhmeje të begatë. Ai detajon një shteg strategjik drejt realizimit të këtyre objektivave – kolektivisht dhe në mënyrë gjithëpërfshirëse, duke hedhur themelet për një eksperiencë transformuese. Me qëllime të qarta dhe strategji të fuqishme, Shqipëria është e gatshme të përballojë sfidat e saj dhe të sigurojë një të ardhme të lulëzuar dhe novatore për brezat që do të vijnë.

PËRMBLEDHJE E OBJEKTIVAVE TË PLANIT TË VEPRIMIT SIPAS SECILËS FUSHË PRIORITARE

Energjia e rinovueshme dhe burimet natyrore

Kjo fushë prioritare përfshin 3 nënfusha:

- **Energjia e rinovueshme**
- **Lëndët e para**
- **Mbrojtja e mjedisit**

Energjia e rinovueshme dhe mbrojtja e mjedisit

Vizioni: Rritja e prodhimit të energjisë së rinovueshme duke qenë lider rajonal në sektorin e prodhimit të energjisë së rinovueshme dhe lëndëve të para dhe garantimi i shfrytëzimit dhe menaxhimit të përgjegjshëm të burimeve të bollshme natyrore, duke nxitur qëndrueshmërinë mjedisore, sigurinë energjetike, tranzicionin e gjelbër dhe rritjen e konkurrencës së ekonomisë, nëpërmjet investimeve strategjike, teknologjisë inovative, dhe reformave sektoriale që do të krijojnë prodhim energjie të qëndrueshme dhe të pastër në respekt të mjedisit.

Bazuar në këtë vizion, plani i veprimit përshkruan disa objektiva strategjike që ofrojnë një rrugë të strukturuar drejt realizimit të këtyre synimeve ambicioze.

Diversifikimi i portofolit të energjisë (reflekton objektivin strategjik 1.1 “Rritja e investimeve në energjinë e rinovueshme, duke përfshirë liberalizimin e tregut të energjisë.” dhe konkretisht objektivin 1.1, M.1 dhe M.2: “Rritja e ndërgjegjësimit për promovimin e investimeve dhe nismave për BRE dhe eficiencë të energjisë... skema mbështetëse dhe alternativa financimi”): Burimet e bollshme të diellit dhe të erës në Shqipëri ofrojnë një

mundësi të jashtëzakonshme për zhvillimin e projekteve të energjisë diellore dhe të erës. Objektivi strategjik është shfrytëzimi i këtyre asetëve natyrore për të rritur sigurinë tonë energjetike dhe për të promovuar qëndrueshmërinë mjedisore. Duke ecur përpara, ne planifikojmë të thjeshtojmë proceset e lejeve, t'i integrojmë pa probleme këto projekte në infrastrukturën kombëtare të rrjetit dhe të mbështesim në mënyrë aktive kërkimin dhe zhvillimin në teknologjitë diellore dhe të erës për të avancuar efikasitetin dhe kosto-efektivitetin. Për më tepër, masat për mbrojtjen e mjedisit do të jenë integrale, duke siguruar që këto projekte energjetike të ruajnë biodiversitetin dhe të minimizojnë ndikimet ekologjike.

Inovacion i transformimit të mbetjeve në energji (reflekton objektivin strategjik 2:

“Inkurajimi i përdorimit të teknologjive të transformimit të mbetjeve në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomasës për prodhimin e energjisë së pastër, reduktimin e mbetjeve në landfill dhe promovimin e efikasitetit të burimeve.” dhe konkretisht objektivin specifik 2.1:

“Nxitja e përdorimit të biomasës, diellit, lëndëve djegëse alternative, gazit natyror, në konsumin e energjisë në industri”): Duke adresuar sfidat e dyfishta të menaxhimit të mbetjeve dhe prodhimit të energjisë, ne jemi të vendosur të forcojmë përdorimin e teknologjive të transformimit të mbetjeve në energji. Kjo nismë është krijuar për të ulur përdorimin e landfillit dhe për të rritur efikasitetin e burimeve, duke u përafruar me objektivat tanë më të gjerë mjedisore. Në vitet e ardhshme, ne do të zbatojmë politika mbështetëse dhe do të ofrojmë stimuj për bizneset që të investojnë në këto zgjidhje inovative energjetike, duke nxitur partneritetet mes bashkive dhe subjekteve private. Do të instalohen sisteme monitorimi mjedisor për të siguruar që këto objekte të funksionojnë brenda standardeve strikte të pajtueshmërisë mjedisore, duke ulur ndjeshëm ndotjen dhe emetimet e gazrave serrë që lidhen me depozitimin e mbetjeve.

Përqafimi i diversifikimit të energjisë (reflekton objektivin strategjik 3: “Promovimi i një ndërthurje të larmishme të burimeve të rinovueshme të energjisë dhe teknologjive në zhvillim për të ulur varësinë nga një burim i vetëm.” dhe konkretisht objektivin 3.1, M.1: “Promovimi i integritetit dhe investimeve të reja në BRE.”): Në angazhimin tonë për të reduktuar varësinë nga

burimet tradicionale të energjisë, ne do të vazhdojmë të promovojmë një sërë burimesh të rinovueshme të energjisë, të tilla si biomasa, gjeotermale dhe hidrike, si dhe teknologjitë në zhvillim. Strategjia jonë kombëtare synon krijimin e një sistemi energjie elastik dhe të qëndrueshëm. Ne do të ofrojmë grante dhe stimuj tatimorë për të inkurajuar adoptimin e këtyre teknologjive dhe për të siguruar integrimin e tyre në ndërthurjen tonë të energjisë, me një fokus të fortë në minimizimin e ndikimit mjedisor dhe ruajtjen e habitatit natyror.

Përmirësimi i infrastrukturës së rrjetit dhe ruajtjes së energjisë (reflekton objektivin strategjik 4: “Mbështetja e infrastrukturës moderne dhe fleksibël të rrjetit dhe ruajtjes së energjisë që mund të trajtojë në mënyrë efikase natyrën e ndryshme të burimeve të energjisë së rinovueshme dhe të mundësojë ndarjen ndërrajonale të energjisë.” dhe konkretisht objektivin Specifik 4.1 “Investimi në zhvillimin e rrjeteve inteligjente dhe sistemeve të ruajtjes....”): Për të menaxhuar në mënyrë efektive natyrën e ndryshueshme të energjisë së rinovueshme, është i domosdoshëm zhvillimi i infrastrukturës moderne dhe fleksibël të rrjetit. Qëllimi ynë është të sigurojmë që sistemi ynë energjetik të mund të trajtojë në mënyrë efikase këto burime dhe të lehtësojë ndarjen ndërrajonale të energjisë. Planet përfshijnë investime të konsiderueshme në teknologjitë e rrjetit inteligjent dhe zgjidhje në shkallë të gjerë të ruajtjes së energjisë për të stabilizuar rrjetin. Për më tepër, ne synojmë të përmirësojmë bashkëpunimin ndërkombëtar dhe rajonal për të siguruar një kërkesë dhe ofertë të ekuilibruar për energji, duke përfshirë strategjitë e mbrojtjes së mjedisit për të zbutur çdo ndikim negativ në ekosistem.

Zbatimi i praktikave të përgjegjshme të menaxhimit të pyjeve (reflekton objektivin strategjik 5: “Zbatimi i praktikave të përgjegjshme të menaxhimit të pyjeve, duke përfshirë ripyllëzimin dhe prerjen e qëndrueshme e lëndës drusore...” dhe konkretisht objektivin specifik 5.1 “Praktika të qëndrueshme të përdorimit të energjisë”): Iniciativa të tilla si ripyllëzimi dhe prerja e qëndrueshme e lëndës drusore do të përdoren për të balancuar përfitimet ekonomike me ruajtjen e mjedisit. Politika pyjore shqiptare do të ndryshohet për të nxitur përdorimin e teknikave efikase të prerjes që minimizojnë mbetjet dhe ndikimin në mjedis. Për të arritur këta objektiva strategjikë, plani i veprimit

detajon një sërë masash dhe aktiviteteve specifike, secila në përputhje me qëllimet kryesore të rritjes së qëndrueshmërisë dhe nxitjes së inovacionit: Politika dhe Korniza Rregullatore (reflekton objektivin specifik 1.2 “Realizimi i procedurave për lëshimin e lejeve dhe licencave... përmirësimi i kuadrit ligjor dhe rregullator...”): Strategjia thekson nevojën për një politikë të qëndrueshme dhe kornizë rregullatore për të promovuar burimet alternative të energjisë dhe për të rritur efikasitetin e energjisë. Iniciativat kryesore përfshijnë nxitjen e integritetit të investimeve të reja të energjisë së rinovueshme, nxitjen e investimeve nëpërmjet liberalizimit të tregut të energjisë dhe rritjen e likuiditetit brenda tregjeve ALPEX. Përpjekjet fokusohen gjithashtu në rritjen e bashkëpunimit ndërkufitar dhe rritjen e kapaciteteve gjeneruese dhe magazinuese të Korporatës Elektroenergetike Shqiptare (KESH). Këto masa do të zbatohen nëpërmjet krijimit të një Operatori funksional të BER-it, miratimit të stimujve të qartë për teknologjitë e energjisë së rinovueshme dhe rishikimeve të rregullta të politikave për t’iu përshtatur dinamikës së tregut dhe zhvillimeve teknologjike. Një nga reformat kryesore përfshin bashkimin me *Single Day Ahead Coupling*, duke synuar përfshirjen e tregut të energjisë elektrike të Shqipërisë në rrjetin e BE-së dhe potencialisht përjashtimin e saj nga Mekanizmi i Rregullimit të Kufirit të Karbonit të BE-së.

Infrastruktura e energjisë inteligjente (reflekton objektivin specifik 4.1 “Investimi në zhvillimin e rrjeteve inteligjente dhe sistemeve të ruajtjes.”): Ky plan gjithashtu thekson rëndësinë e krijimit të infrastrukturës inteligjente të energjisë, me fokus në zhvillimin e rrjeteve inteligjente, sistemeve të ruajtjes së energjisë dhe mekanizmave për ndarjen ndërrajonale të energjisë. Investimet do të drejtohen drejt vendosjes së teknologjive të rrjetit inteligjent për të rritur besueshmërinë, efikasitetin dhe fleksibilitetin e rrjetit. Zgjidhjet e ruajtjes së energjisë, të tilla si bateritë dhe depozitat pompuese, do të zhvillohen dhe zbatohen për të mbështetur integritetin e energjisë së rinovueshme dhe stabilitetin e rrjetit. Për më tepër, nxitja e bashkëpunimit ndërkufitar do të lehtësojë shkëmbimin e burimeve të energjisë së rinovueshme dhe do të promovojë sigurinë rajonale të energjisë.

Ngritja e kapaciteteve dhe kërkimit (reflekton objektivin specifik 3.2 “Forcimi i partneritetit midis akademisë, bizneseve dhe qeverisë për të kapërcyer

hendekun e aftësive.” dhe veçanërisht M1 “Promovimi i kërkimit dhe studiuesve shqiptarë. Promovimi i projekteve të BE-së.”): Rritja e kompetencave dhe aftësive kërkimore është një tjetër objektiv themelor i planit. Kjo do të arrihet duke forcuar partneritetet midis akademisë, industrisë dhe qeverisë për të identifikuar boshllëqet e aftësive dhe për të zhvilluar programe trajnimi të posaçme. Plani mbështet projekte inovative në fusha si burimet e rinovueshme të energjisë, efikasiteti i energjisë dhe lëvizshmëria elektronike. Veçanërisht, krijimi i Institutit Shqiptar të Eficiencës së Energjisë (AEEI) do të plotësojë hendekun midis industrisë dhe akademisë, duke udhëhequr përpjekjet e Shqipërisë për dekarbonizimin dhe duke nxitur një kulturë inovacioni.

Promovimi i praktikave të qëndrueshme të energjisë (reflekton objektivin specifik 1.1, M.1 “Rritja e ndërgjegjësimit për promovimin e investimeve dhe nismave të BRE-it dhe eficiencës së energjisë.”): Së fundi, strategjia fokusohet në promovimin e përdorimit të qëndrueshëm të energjisë përmes iniciativave të ndryshme. Këto përfshijnë nisjen e fushatave të ndërgjegjësimit publik për të edukuar qytetarët dhe bizneset për përfitimet e energjisë së rinovueshme dhe zbatimin e politikave dhe stimujve për të promovuar praktikën e kursimit të energjisë. Investimi në iniciativat për transformimin e mbetjeve në energji do të reduktojë mbetjet e landfillit dhe do të gjenerojë energji të pastër, ndërkohë që mbështetja e praktikave të menaxhimit të qëndrueshëm të pyjeve do të sigurojë një furnizim të qëndrueshëm me biomasë. Këto masa synojnë kolektivisht të kultivojnë një kulturë qëndrueshmërie dhe efikasiteti në të gjithë sektorin energjetik në Shqipëri.

Përmirësimi i cilësisë së ajrit dhe trupave ujorë urbanë në Shqipëri (reflekton objektivin specifik 3.1: “Promovimi i masave mbështetëse për integritetin e burimeve alternative të energjisë.”): duke zbatuar praktikën gjithëpërfshirëse të menaxhimit dhe monitorimit. Kjo përfshin përditësimin e standardeve, modernizimin e sistemeve dhe sigurimin e pajtueshmërisë me rregulloret e BE-së. Qëllimi është reduktimi i çështjeve shëndetësore të lidhura me ndotjen dhe promovimi i menaxhimit të qëndrueshëm mjedisor.

Zbatimi i politikave të menaxhimit të qëndrueshëm të pyjeve duke siguruar mbledhjen dhe shfrytëzimin efikas të mbetjeve të pyjeve, të tilla

si degët, majat dhe lëvorja e mbetur pas prerjes së lëndës drusore. Për më tepër, futja e standardeve të certifikimit të pyjeve është thelbësore për të garantuar menaxhimin e qëndrueshëm të pyjeve. Plan i përfshin fillimin e projekteve pilot për certifikimin e pyjeve dhe për zbatimin e plantacioneve të biomasës në zona jopjore, duke përfshirë kultivimin e llojeve specifike të pemëve për prodhimin e energjisë. Këto masa synojnë të përmirësojnë menaxhimin e qëndrueshëm të pyjeve, të mbështesin prodhimin e energjisë dhe të kontribuojnë në përpjekjet për ruajtjen e mjedisit.

Objekti i dy nismave të paraqitura në hapësirat ilustruese të mëposhtme është pozicionimi i Shqipërisë si lider në energjinë e qëndrueshme nëpërmjet krijimit të Institutit të Energjisë së Ekselencës Shqiptare (AEEL) dhe zhvillimit të projekteve gjithëpërfshirëse të energjisë së rinovueshme. Duke nxitur inovacionin, duke rritur aftësitë kërkimore dhe duke promovuar përdorimin e burimeve të rinovueshme të energjisë, këto përpjekje synojnë të arrijnë dekarbonizimin, pavarësinë e energjisë dhe rritjen ekonomike.

Iniciativa gjithëpërfshirëse për energjinë e rinovueshme (pasqyron objektivin strategjik nr. 1, 2, 3, veçanërisht objektivat specifike 1.1, 1.2, 2.1, 3.1 dhe 3.2 të Planit të Veprimit)

S3 nxit një qasje drejt zhvillimit të qëndrueshëm duke shfrytëzuar një gamë të gjerë burimesh të rinovueshme të energjisë, duke përfshirë energjinë diellore, biomasën, eolike dhe hidrike. Duke u përqendruar në uljen e gjurmës së karbonit dhe arritjen e pavarësisë energjetike, Shqipëria synon të integrojë këto burime në rrjetin kombëtar për të përmirësuar stabilitetin dhe qëndrueshmërinë.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore

- Promovimi i energjisë diellore: promovimi aktiv i energjisë diellore përmes incentivave për fermat dhe instalimet diellore, duke nxitur adoptimin e teknologjive diellore në të gjithë vendin.

- Prodhimi i energjisë nga biomasa: transformimi i mbetjeve bujqësore dhe pyjore në energji nga biomasa, duke menaxhuar në mënyrë efikase mbetjet dhe duke prodhuar energji të pastër.

- Zhvillimi i energjisë eolike dhe hidrike: përmirësimi i kapaciteteve për përfundimin e energjisë eolike dhe hidrike për të balancuar përzierjen energjetike, duke garantuar një furnizim të qëndrueshëm dhe elastik të energjisë.

- Themelimi i Institutit Shqiptar të Ekselencës së Energjisë (AEEL): kapërcimi i hendekut midis akademisë dhe industrisë, duke udhëhequr kërkimet dhe zhvillimin për të mbështetur përpjekjet e Shqipërisë drejt dekarbonizimit dhe inovacionit në energjinë e qëndrueshme.

Elemente novatore

- Programe incentivuese: zbatimi i programeve incentivuese për zhvillimin dhe adoptimin e teknologjive të energjisë së rinovueshme, duke inkurajuar investimet dhe pjesëmarrjen.

- Kërkimi dhe inovacioni: nxitja e kërkimeve dhe inovacioneve në teknologjitë e energjisë së rinovueshme, duke mbështetur zhvillimin e zgjidhjeve efikase dhe të qëndrueshme të energjisë.

- Sistemet e integruara të energjisë: zhvillimi i sistemeve të integruara të energjisë që kombinojnë burime të ndryshme të rinovueshme, duke optimizuar prodhimin dhe shpërndarjen e energjisë.

Arsyetimi

Strategjia për energjinë e rinovueshme udhëhiqet nga nevoja për të arritur pavarësinë energjetike dhe për të ulur emetimet e karbonit. Duke shfrytëzuar një gamë të gjerë burimesh të rinovueshme të energjisë, Shqipëria synon:

- Uljen e gjurmës së karbonit: ulja e emetimeve të karbonit duke promovuar përdorimin e burimeve të energjisë së pastër dhe të rinovueshme.

- Arritjen e pavarësisë energjetike: Ulja e varësisë nga energjia e importuar përmes zhvillimit të kapaciteteve të brendshme të energjisë së rinovueshme.

- Nxitjen e rritjes ekonomike: nxitja e rritjes ekonomike dhe krijimit të vendeve të punës përmes investimeve në teknologjitë dhe infrastrukturën e energjisë së rinovueshme.

Përfitimet

- Qasje e përmirësuar në energji: Sigurimi i aksesit të besueshëm dhe të qëndrueshëm të energjisë për të gjitha komunitetet, duke rritur cilësinë e jetës dhe mundësitë ekonomike.

- Rritja e konkurrueshmërisë së bizneseve shqiptare duke ulur kostot e energjisë dhe duke nxitur praktika të qëndrueshme.

- Krijimi i mundësive për inovacion dhe përparim teknologjik në sektorin e energjisë së rinovueshme.

Nisma për matjen digjitale dhe përmirësimin e ruajtjes së energjisë (pasqyron objektivat strategjike nr. 3 dhe 4, veçanërisht

objektivat specifike 3.1 dhe 4.1, të seksionit të energjisë së rinovueshme, në Planin e Veprimit)

Kjo nismë fokusohet në përmirësimin e menaxhimit të energjisë dhe rritjen e sigurisë së sistemit përmes dy projekteve kryesore: instalimi masiv i matësve inteligjentë dhe zbatimi i projektit të depozitimit të energjisë me pompim hidro. Këto projekte synojnë modernizimin e infrastrukturës energjetike të Shqipërisë, promovimin e praktikave të qëndrueshme energjetike dhe garantimin e një furnizimi të qëndrueshëm me energji.

Kjo nismë ka për qëllim pajisjen e ndërtesave rezidenciale dhe komerciale në zonat pilot me matës inteligjentë për të mundësuar monitorimin në kohë reale të përdorimit të energjisë. Kjo fuqizon konsumatorët të menaxhojnë në mënyrë aktive konsumin e tyre të energjisë, të marrin pjesë në programet e përgjigjes ndaj kërkesës dhe të reduktojnë ndjeshëm kostot e energjisë.

Për më tepër, zhvillimi i një objekti për ruajtjen e energjisë me pompim hidro do të ndihmojë në balancimin e ngarkesave energjetike duke ruajtur energjinë e tepërt gjatë periudhave me kërkesë të ulët dhe duke e çliruar atë gjatë orëve të pikut. Ky objekt është thelbësor për stabilizimin e rrjetit kombëtar dhe integrimin efektiv të burimeve të rinovueshme të energjisë.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore:

- Monitorimi dhe menaxhimi në kohë reale: matësit inteligjentë u ofrojnë konsumatorëve të dhëna të menjëhershme mbi konsumin e energjisë, duke nxitur përdorimin e saj në mënyrë efikase dhe duke mundësuar marrjen e vendimeve të informuara.

- Ruajtja e energjisë dhe stabiliteti i rrjetit: projekti i ruajtjes së energjisë me pompim hidro ofron një zgjidhje të qëndrueshme për ruajtjen e energjisë, e cila është kritike për zbutjen e ndërprerjeve të burimeve të rinovueshme dhe për rritjen e besueshmërisë së rrjetit.

Elemente novatore:

- Përgjigja ndaj kërkesës dhe incentivat për konsumatorët: integrimi i matësve inteligjentë me sistemet e përgjigjes ndaj kërkesës për të inkurajuar konsumatorët të reduktojnë ose zhvendosin përdorimin e energjisë gjatë periudhave të pikut, duke kontribuar në stabilitetin e rrjetit.

- Mbështetje për energjinë e rinovueshme: projekti i ruajtjes mundëson përdorimin më të madh të energjive të rinovueshme duke ruajtur energjinë e

tepërt dhe duke e shpërndarë atë sipas kërkesës, duke mbështetur objektivat e qëndrueshmërisë së Shqipërisë.

Arsyetimi: duke kombinuar teknologjinë e matësve inteligjentë me depozitimin e energjisë me pompim hidro, Shqipëria mund të krijojë një sistem energjetik më adaptiv dhe efikas. Kjo qasje e integruar jo vetëm që plotëson nevojat e konsumatorëve modernë, por gjithashtu mbështet tranzicionin e vendit drejt një modeli më të qëndrueshëm energjetik.

Strategjia e zbatimit:

- Faza 1: Studimi i fizibilitetit dhe planifikimi: zhvillimi i studimeve të thelluara për të përshtatur projektet me objektivat kombëtarë dhe për të garantuar pajtueshmërinë me mjedisin.

- Faza 2: Vendosja dhe ndërtimi: instalimi i matësve inteligjentë dhe fillimi i ndërtimit të objektit të depozitimit.

- Faza 3: Optimizimi dhe zgjerimi: monitorimi i sistemeve për të rafinuar funksionimin e tyre dhe zgjerimi i shtrirjes bazuar në sukseset fillestare dhe të dhënat e mbledhura.

Kjo nismë synon të përmirësojë infrastrukturën energjetike të Shqipërisë nëpërmjet integritit teknologjik, duke nxitur një mjedis energjetik efikas dhe të qëndrueshëm.

Burimet natyrore – Lëndët e para

Vizioni: Transformimi dhe modernizimi i sektorit minerar në Shqipëri për të nxitur rritjen inteligjente dhe për t'u bërë një kontribues i rëndësishëm në zinxhirin e furnizimit me lëndë të para kritike në Evropë.

Bazuar në këtë vizion, plani i veprimit përshkruan disa objektiva strategjike që ofrojnë një rrugë të strukturuar drejt realizimit të këtyre synimeve ambicioze.

Zgjerimi i depozitave të mineraleve (reflekton objektivin specifik 1: “Orientimi i sektorit minerar të Shqipërisë për t'u bërë partner strategjik i BE-së dhe një kontribues i vlefshëm në zinxhirin e furnizimit të BE-së me lëndë të para kritike”): Një fokus kryesor i strategjisë sonë të ardhshme përfshin zgjerimin dhe eksplorimin e depozitave minerare duke përdorur teknologji të avancuara. Ne synojmë jo vetëm të zgjerojmë rezervat ekzistuese minerale, por edhe të zbulojmë depozita të reja të lëndëve të para kritike (CRM) dhe lëndëve të para strategjike (SRM). Qëllimi ynë është të pozicionojmë Shqipërinë si një partner strategjik në zinxhirin e furnizimit të BE-së

me lëndë të para kritike. Duke menaxhuar në mënyrë strategjike dhe duke përdorur në mënyrë efikase këto burime, ne kërkojmë të rrisim rolin e Shqipërisë në tregun global të materialeve kritike, të cilat janë thelbësore për industri të ndryshme të teknologjisë së lartë dhe të gjelbër.

Përpunimi dhe efikasiteti i mineraleve (reflekton objektivin specifik 3: “Forcimi i përpunimit të mineraleve, rritja e eficiencës së burimeve jo të rinovueshme duke përvetësuar teknologji të reja pa mbetje, duke u përpjekur për t’iu qasur modelit të ekonomisë së gjelbër dhe qarkulluese” të fushës prioritare të lëndëve të para): Përmirësimi i aftësive të përpunimit të mineraleve mbetet një tjetër objektiv kritik i strategjisë sonë. Ne planifikojmë të rrisim efikasitetin e përdorimit të burimeve jo të rinovueshme duke përvetësuar teknologji të reja pa mbetje. Kjo nismë do të përafrtojë praktikën minerare të Shqipërisë me modelet e ekonomisë së gjelbër dhe qarkulluese, duke rritur efikasitetin dhe qëndrueshmërinë e nxjerrjes dhe përpunimit të mineraleve. Kjo qasje jo vetëm që redukton ndikimin mjedisor, por gjithashtu mbështet një sektor minerar më të përgjegjshëm ekologjikisht, duke i hapur rrugën zhvillimit të qëndrueshëm.

Fuqizimi i infrastrukturës dhe kërkimit (reflekton objektivin specifik 4 “Fuqizimi i kapaciteteve infrastrukturore, shkencore dhe njerëzore” të fushës prioritare të lëndëve të para): Për të arritur këta objektiva ambiciozë, strategjia jonë thekson nevojën për të fuqizuar kapacitetet infrastrukturore, shkencore dhe njerëzore të kërkimit në sektorin minerar. Investimi në infrastrukturën moderne dhe nxitja e inovacionit në teknologjitë e minierave janë hapa thelbësorë drejt ndërtimit të një baze të fuqishme kërkimi dhe zhvillimi. Kjo do të mbështesë rritjen e qëndrueshme dhe strategjike të industrisë minerare në Shqipëri. Gjithashtu, ne jemi të përkushtuar të kultivojmë një fuqi punëtore të kualifikuar që mund të çojë përpara ambiciet tona kombëtare në sektorin e lëndëve të para, duke siguruar konkurrencën e Shqipërisë në shkallë ndërkombëtare.

Për të arritur këto objektiva strategjike, plani i veprimit detajon një sërë masash dhe iniciativash specifike, secila në përputhje me qëllimet kryesore të rritjes së qëndrueshmërisë dhe nxitjes së inovacionit.

Zhvillimi strategjik për sektorin e minierave (reflekton objektivin specifik 1 të fushës prioritare të

lëndëve të para, veçanërisht me aktivitetet nën M.1: “Forcimi i bashkëpunimit me institucionet e BE-së/aktorët/organizatat që operojnë në sektorin e lëndëve të para). Për të pozicionuar Shqipërinë si një partner strategjik brenda BE-së, plani ynë përfshin aktivitete dhe masa të detajuara që synojnë nxitjen e bashkëpunimit, modernizimin e kuadrit ligjor dhe optimizimin e përdorimit të burimeve të lëndëve të para të Shqipërisë. Qendra Rajonale e Inovacionit e EIT raw Materials në Elbasan do të luajë një rol kryesor në këtë transformim, duke koordinuar nismat që lidhin zhvillimet vendase me interesat më të gjera evropiane. Kjo qendër është thelbësore për stimulimin e dialogëve teknologjike dhe shkencore dhe përfshirjen e aktorëve shqiptarë në ERMA, duke rritur kështu ndikimin dhe integrimin tonë në sektorin e lëndëve të para të BE-së.

Përafrimi me standardet evropiane për rritjen e ardhshme (reflekton objektivin specifik 1, veçanërisht M.2: “Reformimi i institucioneve dhe optimizimi i ndarjes së përgjegjësisë...” dhe

M.4: “Rishikimi i kuadrit ligjor dhe rregullator të sektorit minerar...”): Ne po iniciojmë një vlerësim gjithëpërfshirës të strukturave tona organizative për të përafruar sektorin tonë minerar me standardet evropiane. Ky ristrukturim do të thjeshtojë operacionet, do të qartësojë rolet dhe do të eliminojë mungesën e efikasitetit, duke rritur kështu përputhjen tonë me Marrëveshjen e Gjelbër dhe direktivat e tjera të BE-së. Përmirësimet në rregulloret mjedisore, minerare dhe tatimore janë planifikuar gjithashtu për të promovuar praktika të qëndrueshme dhe efikase të minierave që janë në harmoni me objektivat strategjike të BE-së, veçanërisht me aktin CRM.

Kërkim proaktiv dhe reforma rregullatore (reflekton objektivin specifik 1, veçanërisht M.3: “Hartimi i një Programi Kombëtar për Eksplorimin e Përgjithshëm me target lëndët e para kritike” dhe M.4: “Rishikimi i kuadrit ligjor dhe rregullator të sektorit minerar”). Programi ynë Kombëtar i Kërkimit është angazhuar të identifikojë dhe zhvillojë në mënyrë të shpejtë depozita të reja të lëndëve të para kritike. Ky program do të përditësojë hartat ekzistuese të mineraleve, do të lançojë fushata gjeokimike dhe do të përdorë teknologjitë më të fundit si dronët dhe eksplorimet gjeofizike ajrore. Njëkohësisht, ne po ndërmarrim një rishikim gjithëpërfshirës të kuadrit tonë ligjor dhe rregullator, duke hartuar një strategji të re kombëtare minerare

dhe duke rishikuar legjislacionin për të arritur standarde ndërkombëtare dhe për të përqafuar qëllimet e qëndrueshmërisë mjedisore.

Modernizimi i praktikave tregtare dhe sigurimi i paanshmërisë së tregut. (Pasqyron objektivin specifik 1, veçanërisht M.5: “Trajtimi i praktikave të padrejta tregtare që lidhen me lëndët e para dhe rritja e zbatimit dhe kontrollit”): Shqipëria është e angazhuar të modernizojë sektorin e saj minerar duke zbatuar mekanizma për të siguruar praktika të drejta tregtare dhe monitorim efektiv të tregut. Këto sisteme të reja do të zbulojnë dhe kundërshtojnë praktikat e padrejta tregtare dhe do të ofrojnë vlerësime të vazhdueshme të dinamikës dhe tendencave të tregut, duke mbrojtur sektorin nga paqëndrueshmëria e çmimeve dhe konkurrenca e pandershme. Sigurimi i financimit të qëndrueshëm dhe monitorimi efektiv (reflekton objektivin specifik 1, në lidhje me ngritjen e mekanizmave të financimit dhe monitorimit të përfshira në aktivitetet e këtij objekti). Zbatimi i këtyre objektivave strategjikë do të mbështetet nga një ndërthurje e financimit të buxhetit të shtetit, fondeve të BE-së dhe kontributeve nga donatorë të tjerë, duke ofruar mbështetjen e nevojshme financiare dhe strukturore për të arritur këto synime ambicioze. Ne po krijojmë mekanizma të fuqishëm monitorimi dhe vlerësimi për të gjurmuar ecurinë e nismave tona, me tregues specifikë të rezultateve të dizenuar për të pasqyruar ndikimin strategjik të këtyre përpjekjeve në zhvillimin e Shqipërisë në sektorin minerar.

Objekti i iniciativave të detajuara në hapësirat ilustruese të mëposhtme është të avancojnë zhvillimin dhe integrimin e teknologjive inovative, veçanërisht të kërkimit (eksplorimeve ajrore dhe me dron) dhe shfrytëzimit inteligjent në sektorin minerar të Shqipërisë. Ky integrim synon të përmirësojë monitorimin, të përmirësojë efikasitetin dhe të sigurojë praktika të qëndrueshme të minierave që i përmbahen rregulloreve mjedisore dhe standardeve të sigurisë.

Integrimi i Vëzhgimeve Ajrore në Eksplorimin e Mineraleve (Pasqyron objektivin specifik 2 në seksionin e lëndëve të para, veçanërisht M.1: Promovimi i Aplikimeve të Teknologjive të Avancuara në Eksplorimin e mineraleve).

Si pjesë e S3, Shqipëria po fokusohet në zhvillimin dhe aplikimin e teknologjive të vëzhgimeve ajrore për aktivitetet e eksplorimit. Këto vëzhgime janë thelbësore për identifikimin dhe

vlerësimin efikas dhe me saktësi më të madhe të vendndodhjeve të mundshme minerare. Përdorimi i teknologjive të vëzhgimeve ajrore për të kryer vëzhgime gjeologjike të gjera do të sigurojë të dhëna jetike mbi depozitat minerare dhe të dhënat nëntokësore, që janë thelbësore për planifikimin dhe vendimmarrjen operacionale.

Elementë novatorë:

- Teknologjitë ajrore rrisin saktësinë e studimeve gjeologjike, duke ofruar të dhëna të detajuara dhe të besueshme që mbështesin vendimmarrjen e informuar.

- Mbulim i shpejtë dhe i gjerë i zonës për të identifikuar depozitat e mundshme minerale, duke minimizuar shpenzimet e kohës dhe burimeve në krahasim me metodat tradicionale.

- Kjo metodë mund të përkufizohet si teknologji e gjelbër me ndikim zero në mjedis.

Teknologjitë UAS/UAV (dronë) për monitorimin dhe menaxhimin e qëndrueshëm

(Pasqyron objektivin specifik 3 në seksionin e lëndëve të para në planin e veprimit, veçanërisht M.2: Promovimi i modeleve të ekonomisë qarkulluese dhe të gjelbër në sektorin minerar dhe objektivi specifik 4, M.1: Mbështetja e infrastrukturës së hapur të kërkimit për sektorin përfshirë akademinë, qeverinë dhe institucionet kërkimore)

Përfshirja e teknologjisë së UAV-ve për monitorimin dhe menaxhimin e aktiviteteve minerare përbën një përmirësim strategjik për mbikëqyrjen operacionale brenda sektorit. Kjo nismë synon përdorimin e dronëve të pajisur me sensorë të avancuar dhe aftësi imazherike për të monitoruar operacionet e vazhdueshme të minierave dhe kushtet mjedisore në kohë reale.

Elementet dhe avantazhet novatore:

- Dronët ofrojnë mbikëqyrje të vazhdueshme të operacioneve të minierave, duke mundësuar reagimin e menjëhershëm ndaj çdo ndryshimi operacional ose mjedisor.

- Përmirësohen protokollat e sigurisë duke ofruar gjeodata të zonave të vështira për t'u aksesuar, duke ulur rrezikun për punonjësit.

- Mbikëqyrja e vazhdueshme ndihmon në respektimin e standardeve mjedisore duke zbuluar devijimet në kohë reale dhe duke siguruar masa korrigjuese të menjëhershme.

- Reduktimi i burimeve njerëzore të nevojshme për monitorim.

Integrimi i këtyre teknologjive të avancuara ajrore dhe dronëve adreson nevojën kritike për

rritjen e efikasitetit operacional dhe pajtueshmërisë mjedisore në sektorin minerar të Shqipërisë. Përdorimi strategjik i këtyre teknologjive synon:

- Të ofrojë të dhëna gjeologjike më të sakta dhe më shpejt se metodat tradicionale të vëzhgimit.

- Të sigurojë një vlerësim të përgjithshëm të operacioneve, duke përmirësuar menaxhimin dhe reagimin e menjëhershëm ndaj çdo problemi të shfaqur.

- Të sigurojë që aktivitetet minerare të kryhen brenda kornizës së ruajtjes së mjedisit dhe pajtueshmërisë me rregulloret.

Përfitimet:

- Për industrinë minerare: akses në teknologji të avancuar për menaxhimin e përmirësuar të eksplorimit dhe shfrytëzimit, duke çuar në ulje të kostove dhe përmirësim të menaxhimit të burimeve.

- Për mbrojtjen e mjedisit: lehtëson pajtueshmërinë më të mirë me rregulloret mjedisore, duke promovuar operacione të qëndrueshme minerare dhe duke minimizuar ndikimet mjedisore.

Përmes këtyre ndërhyrjeve dhe komponentëve të fokusuar, Shqipëria synon të ngrejë ndjeshëm sektorin e saj minerar, duke kombinuar avancimet teknologjike me një përkushtim ndaj qëndrueshmërisë dhe sigurisë.

Turizëm i qëndrueshëm dhe i larmishëm

Vizioni: Shqipëria si një destinacion kryesor turistik i qëndrueshëm, që ofron përvoja të ndryshme dhe autentike që promovojnë trashëgiminë e saj të pasur kulturore, peizazhet e bukura, kënaqësitë e kulinarisë dhe ofertat e mirëqenies që kontribuojnë në mirëqenien e komuniteteve të saj. Ne parashikojmë një sektor turistik dinamik, të larmishëm, në mbarë vendin, gjatë gjithë vitit, që kontribuon në zhvillimin socio-ekonomik të vendit duke promovuar praktika të përgjegjshme dhe duke ruajtur thesaret tona natyrore dhe kulturore për brezat e ardhshëm.

Bazuar në këtë vizion, plani i veprimit përshkruan disa objektiva strategjike që ofrojnë një rrugë të strukturuar drejt realizimit të këtyre synimeve ambicioze.

Zhvillimi i një industrie turistike dinamike dhe të larmishme (reflekton objektivin specifik 1 “Përmirësimi i cilësisë së ajrit urban”, veçanërisht në M1: Përgatitja dhe rishikimi i planeve të cilësisë së ajrit urban për të arritur objektivat kombëtarë dhe M2: Modernizimi dhe përmirësimi i rrjetit të monitorimit; dhe objektivi specifik 2 në dokumentin

“Monitorimi i trupave ujore, veçanërisht në M1: Rritja e cilësisë së monitorimit dhe M2: Rritja e kapaciteteve për monitorim si dhe objektivi specifik 3 në dokumentin “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht në M1: Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative”): Shqipëria është e përkushtuar të transformojë sektorin e saj të turizmit në një industri të gjallë, gjatë gjithë vitit, që shtrihet në të gjithë vendin. Ky objektivi qendror synon të kultivojë një mjedis turistik që është dinamik dhe i larmishëm, që synon të sigurojë qëndrueshmërinë e industrisë dhe të jetë tërheqëse gjatë gjithë vitit. Duke integruar teknologjitë inovative digjitale dhe duke përmirësuar programet arsimore, ne synojmë të pasurojmë përvojën turistike dhe efikasitetin operacional, duke krijuar kështu një forcë punëtore të aftë për kërkesat moderne të turizmit, duke përfshirë aftësitë digjitale dhe të gjelbra. Ky fokus strategjik është krijuar për të ngritur lart sektorin e turizmit në Shqipëri, duke e bërë atë një destinacion elastik dhe tërheqës për turistët nga e gjithë bota, pavarësisht nga sezoni.

Zhvillimi i nënsektorit të Turizmit Shëndetësor dhe të Mirëqenies duke përfutur nga burimet natyrore dhe terapeutike në Shqipëri (Pasqyron objektivin specifik 2 në dokumentin “Monitorimi i trupave ujorë”, veçanërisht në M1: Rritja e cilësisë së monitorimit dhe M2: rritja e kapaciteteve për monitorim; dhe objektivi specifik 1 në dokumentin “Përmirësimi i cilësisë së ajrit urban”, veçanërisht në M2: Modernizimi dhe Përmirësimi i Rrjetit të Monitorimit Për më tepër, përputhet me Objektivin specifik 3 në dokumentin “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht në M1: Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative):

Shqipëria po rrit strategjikisht sektorin e saj të turizmit duke zhvilluar itinerare të specializuara që shfrytëzojnë asetet e saj unike natyrore dhe kulturore. Planet e ardhshme fokusohen në krijimin e një nënsektori të njohur të shëndetit dhe mirëqenies, duke përdorur burimet terapeutike të vendit për të tërhequr vizitorë globalë që kërkojnë përtëritje. Në të njëjtën kohë, Shqipëria është e vendosur të transformojë turizmin e saj kulturor dhe të trashëgimisë përmes teknologjive të avancuara digjitale si realiteti i shtuar dhe virtual, duke i bërë përvojat historike më të detajuara dhe të aksesueshme.

Për më tepër, përpjekjet për të zgjeruar turizmin aventuror dhe rural synojnë të lidhin vizitorët me peizazhet dhe traditat mahnitëse të Shqipërisë përmes praktikave eko- miqësore, duke promovuar turizmin gjatë gjithë vitit dhe zhvillimin e qëndrueshëm rural. Këto nisma do ta pozicionojnë Shqipërinë si një destinacion të larmishëm dhe tërheqës, i gatshëm për të përmbushur kërkesat në zhvillim të turistëve ndërkombëtarë.

Turizëm i qëndrueshëm dhe inteligjent (reflekton objektivin specifik 3 në dokumentin “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht në M1: Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative, me fokus në nxitjen e praktikave miqësore me mjedisin dhe miratimin e teknikave më të mira të disponueshme për inovacion; dhe objektivi specifik 4 në dokumentin “Përmirëso inspektimin”, veçanërisht nën M1: Rritja e kapacitetet e organeve inspektuese për lejet mjedisore përmes përdorimit të teknologjive të avancuara): Ky objektivi është i fokusuar në krijimin e një industrie turistike dinamike dhe të larmishme në Shqipëri, e cila operon gjatë gjithë vitit dhe në mbarë vendin. Iniciativat kryesore përfshijnë digjitalizimin e sektorit të turizmit, përmirësimin e strategjive të marketingut dhe përdorimin e burimeve elektronike për të përmirësuar aksesin dhe menaxhimin e shërbimeve turistike. Mjetet digjitale si aplikacionet dhe hartat elektronike parashikohen t’u ofrojnë turistëve informacion dhe siguri, duke mbështetur kështu bizneset turistike dhe *startup*-et.

Zhvillimi i produkteve dhe shërbimeve të veçanta turistike me fokus në kulinari (Paraqitet objektivi specifik 2 në dokumentin “Monitorimi i trupave ujorë”, veçanërisht nën M2: Rritja e kapaciteteve për monitorim, me theks në promovimin e cilësisë së ujërave të larjes në zonat elitare turistike; dhe objektivi specifik 3 në dokumentin “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht nën M1: Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e inovacionit Industritë, duke u fokusuar në promovimin e praktikave miqësore me mjedisin dhe proceseve të qëndrueshme bujqësore.): Shqipëria është e gatshme të krijojë një vend të veçantë në tregun global të turizmit duke u fokusuar në zhvillimin e turizmit të kuzhinës. Kjo nismë synon të shfaqë trashëgiminë e pasur të kuzhinës dhe kulturën e larmishme ushqimore në Shqipëri, duke tërhequr entuziastë të ushqimit nga e gjithë bota. Strategjia e ardhshme

përfshin partneritetin me shefat e kuzhinës, restorantet dhe artizanët e ushqimit vendas për të krijuar eksperiencë unike gastronomike që nxjerrin në pah kuzhinën tradicionale dhe bashkëkohore shqiptare. Përveç kësaj, fokusi është në kombinimin e tureve kulturore me shëtujtet në natyrë, eksperiencat e kuzhinës, kantinat e verës, turnetë në ullishte dhe sportet aventureske. Këto turne dhe evente kulinare jo vetëm që do të rrisin tërheqjen gastronomike në Shqipëri, por gjithashtu do të stimulojnë ekonominë lokale dhe do të nxisin praktika të qëndrueshme bujqësore.

Zhvillimi i aftësive në turizëm dhe bashkëpunim (pasqyron objektivin specifik 4 në dokumentin “Përmirëso inspektimin”, veçanërisht nën M1: Rritja e kapaciteteve të organeve inspektuese për lejet mjedisore përmes përdorimit të teknologjive të avancuara, me fokus në trajnimin dhe ngritjen e kapaciteteve; dhe objektivi specifik 3 në dokumentin “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht nën M1: Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative, duke theksuar përshtatjen e teknikave më të mira të disponueshme dhe nxitjen e inovacionit.): Duke njohur nevojën kritike për profesionistë të aftë në industrinë e turizmit në zhvillim, Shqipëria është e angazhuar për të përmirësuar arsimin dhe trajnimin brenda sektorit. Planet e ardhshme përfshijnë ngritjen e programeve të specializuara të trajnimit që fokusohen në kërkesat moderne të turizmit, si marketingu digjital, praktikat e qëndrueshme të turizmit, ruajtja e trashëgimisë kulturore dhe përsosmëria e shërbimit ndaj klientit. Bashkëpunimi ndërmjet institucioneve arsimore, aktorëve të industrisë dhe organeve qeveritare do të forcohet për të siguruar që kurrikula të jetë në përputhje me nevojat e industrisë dhe që studentët të marrin përvojë praktike.

Planet e ardhshme përfshijnë krijimin e programeve të specializuara të trajnimit që fokusohen te kërkesat moderne të turizmit, si marketingu digjital, praktikat e qëndrueshme të turizmit dhe përsosmëria e shërbimit ndaj klientit. Bashkëpunimi ndërmjet institucioneve arsimore, aktorëve të industrisë dhe institucioneve qeveritare do të forcohet për të siguruar që kurrikula të jetë në përputhje me nevojat e industrisë dhe që studentët të marrin përvojë praktike. Një Akademi e Aftësive Turistike do të krijohet për të ofruar trajnime gjithëpërfshirëse për profesionistët e turizmit, duke

theksuar aftësitë digjitale dhe të gjelbra. Programet e praktikës dhe të stazheve do të ofrojnë përvojë praktike për studentët, duke i përgatitur ata të shkëlqejnë në një treg konkurrues. Kjo qasje gjithëpërfshirëse synon të pajisë profesionistët shqiptarë të turizmit me aftësitë e nevojshme për të shkëlqyer në një treg konkurrues dhe për të nxitur një mjedis të nxëni dhe inovacioni të vazhdueshëm.

Për të arritur këta objektiva strategjikë, plani i veprimit detajon një sërë masash dhe iniciativash specifike, secila në përputhje me qëllimet kryesore të rritjes së qëndrueshmërisë dhe nxitjes së inovacionit.

Diversifikimi i produktit (pasqyron objektivin specifik 3 në dokumentin “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht nën M1: Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative, me fokus në promovimin e praktikave miqësore me mjedisin në industri; dhe objektivi specifik 2 në dokumentin “Monitorimi i trupave ujore, nën M1: Rritja e cilësisë së monitorimit, duke u siguruar që standardet mjedisore respektohen për të mbështetur zhvillimin e turizmit.) është një gur themeli i këtij transformimi. Shqipëria është e angazhuar të zgjerojë gamën e produkteve turistike të disponueshme, duke siguruar që ato të tërheqin interes gjatë gjithë vitit. Duke zhvilluar një sërë atraksionesh dhe aktiviteteve që tërheqin përgjatë gjithë stinëve, ne synojmë të minimizojmë pikun dhe uljet që lidhen me flukset turistike, duke nxitur një mjedis ekonomik më të qëndrueshëm për bizneset vendase.

Integrimi digjital (reflekton objektivin specifik 3 në dokumentin “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht nën M1: Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative, me theks në përvetësimin e teknologjive digjitale dhe nxitjen e inovacionit në të gjithë sektorët, duke përfshirë turizmin; dhe objektivi specifik 4 në dokumentin “Përmirëso inspektimin”, veçanërisht nën M1: Rritja e kapaciteteve të organeve të inspektimit për lejet mjedisore nëpërmjet përdorimit të teknologjive të përparuara, për të mundësuar monitorimin digjital dhe pajtueshmërinë efikase.) luan një rol kyç në modernizimin e qasjes sonë. Qëllimi është futja e teknologjive digjitale në operacionet e përditshme të ofruesve të turizmit dhe shfrytëzimi i tyre për të riformuar strategjitë më të gjera të zhvillimit të sektorit. Nga sistemet digjitale të rezervimeve dhe turnetë virtuale tek aplikacionet që ofrojnë informacion në kohë reale dhe rrisin

sigurinë e vizitorëve, teknologjia po përmirëson përvojën turistike duke përmirësuar efikasitetin operacional. Kjo shtytje digjitale gjithashtu mbështet përvojat e personalizuara të udhëtimit, duke i lejuar turistët të përshtatin vizitat e tyre sipas interesave të tyre, duke rritur më tej imazhin e Shqipërisë si një destinacion turistik.

Inovacioni bashkëpunues në turizëm dhe mjedis (reflekton objektivin specifik 3: “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht M1: “Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative, duke mbështetur projektet bashkëpunuese, kërkimin dhe përdorimin e teknologjive të reja në sektorin e turizmit për të nxitur inovacionin”; dhe objektivin specifik 4: “Përmirësimi i inspektimit”, veçanërisht M1: Rritja e kapaciteteve të organeve inspektuese për lejet mjedisore, duke mundësuar një bashkëpunim efektiv midis palëve të interesit dhe përdorimin inteligjent të teknologjive të avancuara.): Shqipëria po fillon një udhëtim për të transformuar sektorin e saj të turizmit përmes fuqisë së inovacionit bashkëpunues. Në qendër të kësaj strategjie është krijimi i platformave ndërsektoriale që bashkojnë aktorë nga qeveria, industria, academia dhe shoqëria civile. Këto platforma do të shërbejnë si inkubatorë për idetë kreative, duke u mundësuar grupeve të ndryshme të bashkëkrijojnë zgjidhje që rrisin përvojën e turizmit. Lançimi i Fondit të Ekosistemit të Inovacionit do të sigurojë fonde thelbësore fillestare për të mbështetur projektet bashkëpunuese dhe *startup*-et që dalin nga këto ndërveprime. Për më tepër, do të organizohen sfida të rregullta të inovacionit, duke përfshirë konkurse (*Hackathon*) dhe kompeticione, për të stimuluar zgjidhjen krijuese të problemeve. Duke nxitur një kulturë bashkëpunimi, Shqipëria synon të pozicionohet si një qendër e inovacionit të turizmit, duke u mbështetur në ekspertizën kolektive dhe burimet e aktorëve të saj për të nxitur rritjen dhe zhvillimin.

Zhvillimi i një industrie turistike dinamike dhe të larmishme (pasqyron objektivin specifik 1 në dokumentin “Përmirësimi i cilësisë së ajrit urban”, veçanërisht nën M1: Përgatitja dhe rishikimi i planeve të cilësisë së ajrit urban, duke rritur cilësinë mjedisore për turizmin; dhe objektivin specifik 3 në dokumentin “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht nën M1: Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative, promovimin e praktikave të qëndrueshme të

turizmit, integrimin digjital dhe një shumëllojshmëri produkte turistike gjatë gjithë vitit.): Shqipëria është e përkushtuar të transformojë sektorin e saj të turizmit në një industri të gjallë, gjatë gjithë vitit, që shtrihet në të gjithë vendin. Në qendër të këtij objekti është zhvillimi i strategjive të marketingut që nxjerrin në pah Shqipërinë si një destinacion gjatë gjithë vitit, duke vënë theksin tek atraksionet dhe aktivitetet sezonale. Digjitalizimi i shërbimeve turistike do të luajë një rol vendimtar, me zbatimin e mjeteve digjitale si aplikacionet dhe hartat elektronike për të përmirësuar aksesin dhe menaxhimin e shërbimeve turistike. Për më tepër, përpjekjet për të zgjeruar turizmin aventuresk dhe rural do të lidhin vizitorët me peizazhet dhe traditat mahnitëse të Shqipërisë përmes praktikave ekologjike. Duke integruar teknologjitë inovative digjitale dhe duke përmirësuar programet arsimore, Shqipëria synon të pasurojë përvojën turistike dhe efikasitetin operacional, duke krijuar një forcë punëtore të aftë për kërkesat moderne të turizmit, duke përfshirë aftësitë digjitale dhe të gjelbra. Këto nisma janë krijuar për të ngritur lart sektorin e turizmit në Shqipëri, duke e bërë atë një destinacion elastik dhe tërheqës për turistët nga e gjithë bota, pavarësisht nga stina.

Zhvillimi i produkteve Niche të turizmit (reflekton objektivin specifik 3 në dokumentin “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht nën M1: Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative, duke u fokusuar në promovimin e industrive unike dhe miqësore me mjedisin si turizmi i kuzhinës; dhe objektivi specifik 2 në dokumentin “Monitorimi i trupave ujore”, veçanërisht nën M1: Rritja e cilësisë së monitorimit, sigurimi i cilësisë së ujit dhe standardeve mjedisore për zonat turistike, gjë që është jetike për turizmin kulinar dhe të mirëqenies.): Në përpjekjen e saj për të krijuar një vend të veçantë në tregun global të turizmit, Shqipëria po fokusohet në zhvillimin e turizmit të kulinarisë. Ky projekt është krijuar për të nxjerrë në pah traditat e gjera të kuzhinës dhe kulturën e larmishme të ushqimit në Shqipëri, duke tërhequr adhuruesit e ushqimit në mbarë botën. Shqipëria synon të bashkëpunojë me kuzhinierë vendas, restorante dhe artizanë të kuzhinës për të krijuar përvoja të veçanta të ngrënies që shfaqin pjatat tradicionale dhe moderne shqiptare. Për të rritur tërheqjen e Shqipërisë si një destinacion kulinar, do të organizohen turne dhe evente

gastronomike, të cilat gjithashtu do të forcojnë ekonominë lokale dhe do të mbështesin metodat e qëndrueshme të bujqësisë. Fokusi do të jetë në promovimin e produkteve specifike shqiptare për karakteristikat e tyre unike, të lidhura me origjinën e tyre gjeografike si dhe me njohuritë tradicionale. Të njohura si pronë intelektuale, këto produkte u mundësojnë konsumatorëve të besojnë dhe të dallojnë produktet cilësore, duke ndihmuar gjithashtu prodhuesit të tregtojnë më mirë produktet e tyre dhe të luajnë një rol gjithnjë e më të rëndësishëm në negociatat tregtare midis BE-së dhe vendeve të tjera.

Festivalet vjetore të ushqimit dhe programet ‘nga ferma në tryezë’ do të lidhin turistët me praktikën dhe produktet bujqësore vendase, duke pasuruar më tej përvojën e turizmit të kulinarisë. Nëpërmjet këtyre përpjekjeve, Shqipëria synon të pozicionohet si një destinacion kryesor për turizmin kulinar, duke u ofruar vizitorëve një shijim të traditave të saj të gjalla të kulinarisë.

Turizëm i qëndrueshëm dhe inteligjent (pasqyron objektivin specifik 3 në dokumentin “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht nën M1: Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative, me fokus në praktikën e qëndrueshme të turizmit, transformimin digjital dhe promovimin e teknologjive të gjelbra dhe miqësore me mjedisin dhe të gjelbër dhe objektivi specifik 4 në dokumentin “Përmirësimi i inspektimit”, veçanërisht nën M1: Rritja e kapaciteteve të organeve të inspektimit për lejet mjedisore nëpërmjet përdorimit të teknologjive të avancuara, duke siguruar përputhshmëri me qëndrueshmërinë dhe duke promovuar përdorimin e inteligjent të mjeteve digjitale për menaxhimin e turizmit dhe përmirësimin e përvojës.): Shqipëria është e përkushtuar për të krijuar një industri turistike dinamike dhe të larmishme që operon gjatë gjithë vitit dhe në mbarë vendin, me fokus të fortë në qëndrueshmërinë dhe praktikën e inteligjente.

Iniciativat kryesore përfshijnë transformimin digjital të kompanive turistike nëpërmjet bashkëfinancimit të granteve që mundësojnë adoptimin e zgjidhjeve të avancuara digjitale dhe mjeteve të automatizimit. Zhvillimi i një baze të dhënash të hapura do të mbështesë bashkëpunimet kërkimore dhe biznesore, duke rritur efikasitetin e përgjithshëm dhe aksesueshmërinë e shërbimeve turistike. Për më tepër, do të krijohet një udhërrëfyes

gjithëpërfshirës i tregtisë elektronike, duke përfshirë zhvillimin e studimeve të rasteve dhe fushatave ndërgjegjësuese për pagesat digjitale. Iniciativat inteligjente të turizmit do të përdorin mjete digjitale për t'u ofruar turistëve informacion në kohë reale dhe siguri të shtuar, duke mbështetur bizneset turistike dhe startup-et. Duke promovuar praktika të qëndrueshme turistike që minimizojnë ndikimin mjedisor dhe mbështesin komunitetet lokale, Shqipëria synon të krijojë një industri turistike jo vetëm të qëndrueshme ekonomikisht, por edhe të përgjegjshme nga pikëpamja mjedisore dhe sociale. Nëpërmjet këtyre masave, Shqipëria është e gatshme të bëhet lider në turizmin e qëndrueshëm dhe inteligjent, duke tërhequr vizitorë nga e gjithë bota duke ruajtur trashëgiminë e saj natyrore dhe kulturore.

Objektivi i iniciativave të detajuara në hapësirat ilustruese të mëposhtme është rritja e tërheqjes turistike të Shqipërisë nëpërmjet zhvillimit të mjeteve inovative të fokusuara në inovacionin digjital. Duke përdorur realitetin virtual (VR) dhe realitetin e shtuar (AR), duke përdorur teknologji të avancuara për klasifikimin dhe diversifikimin e zonave turistike, promovimin e produkteve lokale dhe agroturizmin, transformimin e të minierave dhe objekteve industriale të vjetra në destinacione turistike dhe përmirësimin e monitorimit mjedisor, këto masa synojnë të ofrojnë përvoja gjithëpërfshirëse dhe tërheqëse për vizitorët, promovojnë turizmin e qëndrueshëm dhe nxisin zhvillimin ekonomik lokal.

Nisma gjithëpërfshirëse për përmirësimin digjital të turizmit (pasqyron objektivin specifik 3 “Nxitja e industrive inovative”, veçanërisht M1: Përafrimi i kuadrit ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative; dhe objektivi specifik 4 në “Përmirësimi i inspektimit”, veçanërisht M1: Rritja e kapaciteteve të organeve inspektuese për lejet mjedisore përmes përdorimit të teknologjive të avancuara.)

Përmirësimi i përvojës turistike përmes zbatimit strategjik të teknologjive digjitale. Kjo nismë synon të shfrytëzojë fuqinë transformuese të realitetit virtual (RV), realitetit të shtuar (AR) dhe platformave digjitale gjithëpërfshirëse për të pasuruar përvojën e turistëve në nivele të ndryshme. Peizazhet piktoreske dhe trashëgimia e pasur kulturore e Shqipërisë ofrojnë një mundësi unike për të kombinuar turizmin tradicional me teknologjinë

moderne. Duke zbatuar teknologji përfshirëse si RV dhe AR, kjo nismë planifikon të sjellë në jetë historinë dhe kulturën e Shqipërisë në mënyra tërheqëse, edukative dhe të aksesueshme për një audiencë globale. Këto teknologji do t'u mundësojnë vizitorëve të përjetojnë ngjarje historike, të eksplorojnë sitet arkeologjike dhe të kuptojnë rrëfimet kulturore në mënyrë të thellë dhe të gjallë, të gjitha përmes një lenteje digjitale. Për më tepër, nisma synon të përmirësojë aksesueshmërinë dhe kënaqësinë e ofertave turistike të Shqipërisë duke zhvilluar harta të zgjuara interaktive dhe aplikacione të dedikuara mobile. Këto mjete digjitale janë projektuar për të ofruar navigim të lehtë nëpër sitet turistike të Shqipërisë, të pasuruara me përmbajtje multimediale si guida audio, klipe video dhe tregime interaktive. Kjo qasje jo vetëm që kujdeset për generatën me aftësi të avancuara digjitale, por gjithashtu e bën turizmin më gjithëpërfshirës për individët me kufizime fizike ose ata që nuk kanë mundësi të udhëtojnë. Përmes kësaj nisme, Shqipëria nuk promovon vetëm turizmin; ajo synon të krijojë një përvojë gjithëpërfshirëse dhe të pasur për vizitorët, që shfrytëzon inovacionin digjital për të theksuar bukurinë natyrore dhe pasurinë kulturore të saj. Qëllimi është ta bëjë Shqipërinë një destinacion të domosdoshëm në hartën digjitale globale, duke tërhequr një audiencë më të gjerë dhe duke nxitur një lidhje më të thellë mes vizitorëve dhe trashëgimisë së pasur shqiptare.

Ky bashkim strategjik i teknologjisë dhe turizmit pritet të nxisë rritjen ekonomike, të përmirësojë ruajtjen e kulturës dhe të transformojë perceptimin e Shqipërisë si një pionier në turizmin digjital.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore:

- Përvoja me RV dhe AR: Zbatimi i teknologjive RV dhe AR në vendet kryesore turistike, përfshirë muzetë dhe lokacionet historike, për të ofruar përvoja ndërvepruese dhe përfshirëse për vizitorët.

- Harta të zgjuara interaktive: zhvillimi i zgjidhjeve të hartave të zgjuara që ofrojnë navigim në kohë reale dhe përmbajtje të pasuruar mbi monumentet kulturore dhe vendet historike.

- Platforma digjitale gjithëpërfshirëse: krijimi i platformave të integruara që përfshijnë ture virtuale, informacion të zgjeruar kulturor dhe historik, si dhe aplikacione turistike të lehta për t'u përdorur.

- Teknologji të avancuara për klasifikimin dhe diversifikimin e zonave turistike: përdorimi i

teknologjive të avancuara për të klasifikuar dhe diversifikuar zonat turistike.

Elemente novatore:

- Edukim gjithëpërfshirës dhe tërheqës: përdorimi i teknologjive RV dhe AR për të transformuar vizitat tradicionale në përvoja dinamike dhe ndërvepruese të të mësuarit, duke e bërë historinë dhe kulturën të aksesueshme dhe tërheqëse për të gjitha moshat.

- Aksesueshmëri globale: nëpërmjet platformave digjitale gjithëpërfshirëse, ofrohet akses virtual në atraksionet e Shqipërisë, duke u mundësuar përdoruesve globalë të eksplorojnë dhe të planifikojnë vizitat nga kudo në botë.

- Shërbime të përmirësuara për vizitorët: ofrimi i mjeteve digjitale që thjeshtojnë navigimin, ofrojnë informacione të vlefshme dhe lehtësojnë aksesin në shërbimet e lidhura me turizmin.

Arsyetimi: kjo nismë është krijuar për të rritur tërheqjen e Shqipërisë si një destinacion turistik duke përdorur teknologjinë digjitale për të përmirësuar angazhimin, kënaqësinë dhe aksesin e vizitorëve. Ajo synon të:

- Tërheqë një audiencë të larmishme: t'i drejtohet një audience globale me interesa dhe nevoja të ndryshme, nga entuziastët e historisë dhe studiuesit e kulturës deri te turistët rastësorë.

- Promovojë trashëgiminë kulturore dhe natyrore: përdorimi i inovacioneve digjitale për të ruajtur dhe prezantuar trashëgiminë e Shqipërisë, duke promovuar turizmin e qëndrueshëm dhe mirëkuptimin kulturor.

- Përmirësojë përvojën turistike: ofrimi i përvojave të pasura, edukative dhe të përshtatshme për vizitorët, që nxisin qëndrime më të gjata dhe vizita të përsëritura.

Përfitimet:

- Për vizitorët:

- Përvoja të përmirësuara: vizitorët do të shijojnë mënyra më përfshirëse dhe interaktive për të mësuar dhe përjetuar kulturën dhe historinë e Shqipërisë.

- Komoditet dhe aksesueshmëri: mjetet digjitale të avancuara, përfshirë turet virtuale dhe hartat e zgjuara, do t'ua lehtësojnë turistëve navigimin dhe eksplorimin e ofertave të Shqipërisë, duke pasuruar përvojën e tyre të përgjithshme.

- Vendimarrje e informuar: aksesin në përmbajtje dhe burime digjitale gjithëpërfshirëse ndihmon vizitorët të planifikojnë udhëtimet e tyre

në mënyrë efektive, duke maksimizuar shijimin dhe kënaqësinë e tyre.

- Për komunitetet lokale

- Rritja e turizmit: përvojat e përmirësuara turistike dhe aksesueshmëria globale pritet të tërheqin më shumë vizitorë, duke rritur të ardhurat nga turizmi dhe përfitimet ekonomike.

- Ruajtja e kulturës: mjetet digjitale ndihmojnë në ruajtjen e siteve dhe traditave kulturore duke ofruar përmbajtje edukative që rrit ndërgjegjësimin dhe vlerësimin si të vendasit ashtu edhe të turistët.

- Krijimi i vendeve të punës: rritja e turizmit pritet të krijojë vende të reja pune në teknologji, operacione turistike dhe shërbimin ndaj klientit brenda komuniteteve lokale.

Duke ndërthurur inovacionin digjital në turizëm me mbështetjen gjithëpërfshirëse të vizitorëve, kjo nismë jo vetëm pasuron përvojën turistike, por edhe e pozicionon Shqipërinë si një destinacion mendjehapur dhe vizionar në industrinë globale të turizmit.

Promovimi i agroturizmit nëpërmjet promovimit të produkteve vendase (reflekton objektivin specifik 2 në “Monitorimin e trupave ujorë”, veçanërisht M2: Rritja e kapaciteteve për monitorim, duke promovuar standardet e cilësisë për ujërat e larjes dhe zonat agroturistike; dhe objektivin specifik 3 në “Rritja e industrive inovative”, veçanërisht M1: Përafroni kuadrin ligjor me direktivat e BE-së për nxitjen e industrive inovative, duke u fokusuar në promovimin e praktikave të qëndrueshme, miqësore me mjedisin në prodhimin e ushqimit, turizëm dhe bujqësi.)

Kjo nismë synon të pasurojë sektorin e turizmit në Shqipëri duke promovuar agroturizmin dhe konceptin “nga ferma në tryezë”, i cili thekson konsumin dhe përdorimin e produkteve bujqësore të burimeve lokale. Duke integruar përvojat bujqësore me turizmin, kjo nismë synon të forcojë ekonominë lokale, të mbështesë praktikën e qëndrueshme bujqësore dhe të ofrojë përvoja autentike të kulturës shqiptare për turistët dhe banorët vendas.

Karakteristikat kryesore:

- Përvoja “Nga ferma në tryezë”: Mbështetja dhe nxitja e restoranteve dhe hoteleve për të përfshirë përbërës të burimeve lokale në menutë e tyre. Kjo jo vetëm që promovon freskinë dhe cilësinë e produkteve vendase, por gjithashtu redukton

gjurmën e karbonit që lidhet me transportin e ushqimit.

- Vizita interaktive në ferma: zhvillimi i partneriteteve me fermat lokale për të ofruar ture dhe aktivitete që angazhojnë vizitorët në detyra praktike bujqësore si korrja e të mbjellave, prodhimi i djathit dhe kujdesi për kafshët. Këto përvoja ofrojnë një lidhje të prekshme me procesin e prodhimit të ushqimit dhe pasurojnë aspektin edukativ të turizmit.

- Platforma digjitale për agroturizmin: lehtësimi i zhvillimit të aplikacioneve dhe platformave *online* që i bëjnë më të lehtë për turistët dhe vendasit zbulimin dhe rezervimin e përvojave me produktet bio dhe aktiviteteve agroturistike. Këto platforma shërbejnë si një urë lidhëse midis prodhuesve bujqësorë dhe klientëve potencialë, duke përmirësuar aksesin në treg për prodhuesit në shkallë të vogël.

- Tregje vendase dhe agrofestivale: organizimi i tregjeve dhe festivaleve të rregullta të fermerëve që prezantojnë produkte dhe zeje bujqësore lokale. Këto evente ofrojnë një hapësirë për prodhuesit vendas që të shesin mallrat e tyre drejtpërdrejt te konsumatorët dhe shërbejnë si një tërheqje kulturore për turistët.

Elemente novatore:

- Integrimi kulinar: inkurajimi i inovacionit në e kulinari duke integruar metodat tradicionale të gatimit shqiptar me gastronominë moderne, duke krijuar një përvojë të veçantë të ngrënies që vë në pah përbërësit lokalë.

- Mundësi Edukative: Ofrimi i programeve edukative dhe seminare në ferma që i mësojnë vizitorët mbi praktikën e qëndrueshme bujqësore dhe bujqësinë lokale, duke pasuruar përvojën e tyre të udhëtimit.

- Mbështetje Marketingu për Produktet Lokale: Sigurimi i mbështetjes për marketing për fermerët dhe prodhuesit vendas për të rritur dukshmërinë e produkteve të tyre përmes nismave të brendimit që theksojnë cilësinë dhe origjinën lokale.

Arsyetime: Fokusimi në agroturizëm dhe promovimin e produkteve lokale drejtohet nga nevoja për të diversifikuar ofertat turistike, mbështetur ekonominë rurale dhe promovuar praktikën bujqësore të qëndrueshme. Duke lidhur turistët me prodhuesit dhe mjediset lokale, kjo nismë synon:

- Të forcojë ekonominë lokale: mbështetja e fermerëve dhe prodhuesve lokalë duke hapur

burime të reja të ardhurash dhe duke reduktuar varësinë nga zinxhirët tradicionalë të furnizimit.

- Të përmirësojë përvojën e turistëve: ofertimi i përvojave unike dhe autentike që thellojnë kuptimin e kulturës dhe traditave shqiptare.

- Të promovojë qëndrueshmërinë: nxitja e modeleve të qëndrueshme të konsumit ndërmjet banorëve dhe vizitorëve, duke mbështetur objektivat mjedisore të Shqipërisë.

Përfitimet

Për turistët:

- Eksperienca autentike: shijimi i ndërveprimeve të vërteta me komunitetet vendase dhe fitimi i njohurive mbi trashëgiminë bujqësore të Shqipërisë.

- Produkte të freskëta dhe të shëndetshme: ofrimi i vakteve të përgatitura me përbërës të freskët, me burim lokal, që ofrojnë shije dhe përfitime ushqyese të përmirësuara.

Për prodhuesit lokalë:

- Akses i drejtpërdrejtë në treg: mundësi për të pasur akses të drejtpërdrejtë në tregun turistik, gjë që mund të çojë në marzhe më të larta fitimi dhe stabilitet më të madh biznesi.

- Ekspozim i rritur: përfitime nga ekspozimi i shtuar përmes marketingut dhe përpjekjeve promovuese të nxitura nga turizmi.

Kjo qasje strategjike për integrimin e agroturizmit brenda kuadrit të gjerë të zhvillimit turistik dhe ekonomik e pozicionon Shqipërinë si një destinacion kryesor për përvojat e udhëtimit të ndërgjegjshëm dhe të pasur kulturor.

Rivitalizimi i minierave të mbyllura dhe zonave industriale të braktisura dhe zhvillimi i gjeoparqeve (pasqyron objektivin specifik 1 në seksionin e Turizmit në Planin e Veprimit, veçanërisht M2: Promovimi i trashëgimisë minerare dhe vendeve të braktisura industriale si vlerë e shtuar për turizmin.)

Strategjia S3 përfshin masa për të transformuar minierat e mbyllura dhe zonat industriale të braktisura në atraksione kryesore turistike.

Kjo nismë synon të ruajë trashëgiminë minerare dhe industriale të Shqipërisë duke i shndërruar këto zona në auditorë të hapur për qëllime edukative dhe aktivitete rekreative. Gjeoparqet janë territore që shfaqin site gjeologjike, arkeologjike, fetare dhe historike, duke ofruar përvoja edukative dhe rekreative për vizitorët.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore

- Trashëgimia minerare dhe trashëgimia industriale. Transformimi i këtyre strukturave në zona të shërbimit social për evente kulturore, aktivitete shkencore për studentët apo muze të mundshëm për turistët.

- Ruajtja e trashëgimisë: ruajtja e trashëgimisë gjeologjike si një burim natyror i parinovueshëm.

- Infrastruktura turistike: zhvillimi i infrastrukturës turistike për të mbështetur vizitorët, duke përfshirë ngritjen e muzeve të minierave, qendrave të vizitorëve, tureve të udhëzuara dhe programeve edukative.

- Infrastrukturat inteligjente: projektimi dhe zhvillimi i aplikacioneve inteligjente për celulare të dedikuara për turin virtual të gjeositeve dhe parqeve kombëtare.

Elemente novatore

- Programet edukative: ofrimi i programeve edukative dhe tureve të udhëzuara që ofrojnë informacion të thelluar mbi evolucionin gjeologjik të siteve.

- Hapësira rekreative: krijimi i hapësirave që ofrojnë aktivitete si ecje, çiklizëm dhe lojëra eksplorimi të natyrës.

- Turizmi i qëndrueshëm: promovimi i praktikave të qëndrueshme turistike që minimizojnë ndikimin mjedisor dhe mbështesin komunitetet lokale.

Arsyetime

Transformimi i minierave të mbyllura dhe zonave industriale drejtohet nga nevoja për të ruajtur trashëgiminë industriale të Shqipërisë dhe për të promovuar turizmin e qëndrueshëm. Duke ripërdorur këto zona, Shqipëria synon të:

- Tërheqë turizëm Niche: tërheqë turistë të interesuar në gjeologji dhe trashëgimi industriale.

- Promovojë qëndrueshmërinë: inkurajojë praktikën e turizmit të qëndrueshëm që mbështesin ruajtjen e mjedisit dhe zhvillimin ekonomik lokal.

- Përmirësojë edukimin: ofrimi i mundësive edukative digjitale inteligjente që theksojnë rëndësinë e trashëgimisë industriale dhe gjeologjike të Shqipërisë.

Përfitimet

Për vizitorët:

- Atraksione unike: përjetimi i atraksioneve unike turistike që ofrojnë njohuri mbi historinë industriale dhe gjeologjike të Shqipërisë.

- Mundësi edukative: pjesëmarrja në programe edukative që pasurojnë kuptimin e tyre mbi këto site.

Për komunitetet lokale:

- Zhvillimi ekonomik: nxitja e ekonomive lokale përmes rritjes së aktivitetit turistik.

- Ruajtja kulturore: ruajtja dhe promovimi i trashëgimisë gjeologjike dhe industriale lokale.

Monitorimi i mjedisit dhe reagimi ndaj emergjencave (reflekton objektivin specifik 1 në “Turizëm”, veçanërisht M2: Përmirësimi i masave të sigurisë dhe shëndetit turistik, me fokus në zbatimin e sistemeve të monitorimit për sigurinë mjedisore; dhe objektivi specifik 3 M1: Promovimi i praktikave të turizmit të qëndrueshëm, duke theksuar mbrojtjen e mjedisit dhe qëndrueshmërinë në aktivitetet turistike.)

Këto nisma synojnë të avancojnë ndjeshëm monitorimin mjedisor dhe sigurinë e turistëve përmes zbatimit strategjik të teknologjive më të avancuara.

Kjo qasje gjithëpërfshirëse përfshin përmirësimin e aftësive të organeve të inspektimit, me fokus në lejet mjedisore dhe futjen e sistemeve inovative për monitorimin e trupave ujorë, plazheve dhe vijës bregdetare për të mbështetur ekonominë blu dhe turizmin. Gjithashtu, do të prezantohet një aplikacion për llogaritjen e gjurmës së karbonit të aktiviteteve turistike, duke promovuar udhëtimet e qëndrueshme.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore

- Monitorim i avancuar mjedisor: përdorimi i teknologjisë satelitore dhe sistemeve të bazuara në AI për të monitoruar kushtet mjedisore, zbuluar rreziqet e mundshme dhe menaxhuar në mënyrë efektive emergjencat.

- Monitorim i ujërave dhe bregdetit: zbatimi i teknologjive të specializuara për monitorimin e trupave ujorë dhe zonave bregdetare të Shqipërisë, duke siguruar shëndetin dhe sigurinë e këtyre ekosistemeve kritike.

- Aplikacion për gjurmën e karbonit: zhvillimi i një aplikacioni për celularë që ndihmon turistët të llogarisin dhe kuptojnë gjurmën e karbonit të aktiviteteve të tyre, duke inkurajuar zgjedhje udhëtimi miqësore me mjedisin.

Elemente novatore

- Përmes përdorimit të pajisjeve të avancuara të monitorimit, do të mblidhen dhe analizohen të dhëna në kohë reale mbi ndotjen industriale, cilësinë e ujit dhe kushtet e bregdetit.

- Shfrytëzimi i sistemeve të alarmit të bazuara në AI dhe protokolleve të fuqishme të emergjencës për

të ofruar një përgjigje të shpejtë ndaj kërcënimeve mjedisore, duke përmirësuar sigurinë e turistëve dhe komuniteteve lokale.

- Ofrimi i burimeve edukative përmes aplikacionit për gjurmën e karbonit dhe platformave të tjera digjitale për të angazhuar turistët dhe vendasit në praktika të qëndrueshme.

Arsyetimi

Integrimi i monitorimit mjedisor me sigurinë e turistëve është thelbësor për ruajtjen e peizazheve natyrore të Shqipërisë dhe sigurimin e një përvoje të sigurt dhe të këndshme për vizitorët. Kjo nismë synon gjithashtu të forcojë aftësitë e organeve inspektuese mjedisore përmes:

- Pajisjes së inspektorëve me teknikat dhe njohuritë më të fundit për përdorimin e teknologjive të reja për monitorim mjedisor.

- Futjes së mjeteve të avancuara për përmirësimin e kohës së inspektimit dhe rritjen e identifikimit të problemeve, duke garantuar përputhjen më të lartë me standardet mjedisore.

- Trajnimit të inspektorëve mbi metodat moderne të marrjes së mostrave dhe përdorimit të pajisjeve mobile në terren.

- Përvetësimin të pajisjeve më të avancuara të monitorimit për ndjekjen e ndotjes industriale dhe mbrojtjen e shëndetit mjedisor.

Përfitimet

Për vizitorët:

- Siguri e përmirësuar: përvoja turistike më të sigurt me sisteme të avancuara monitorimi dhe reagimi ndaj emergjencave.

- Udhëtim i informuar: marrja e informacionit dhe sinjalizimeve në kohë reale për kushtet mjedisore dhe rreziqet e mundshme.

Për komunitetet lokale:

- Mbrojtja e mjedisit: përfitim nga mbrojtja dhe menaxhimi i përmirësuar mjedisor.

- Siguria në komunitet: rritja e sigurisë së komuniteteve lokale nëpërmjet sistemeve efektive të reagimit ndaj emergjencave.

Duke zbatuar këto masa, Shqipëria synon të përmirësojë ndjeshëm sektorin e saj turistik përmes inovacionit digjital, transformimit të siteve të trashëgimisë, përvojave gjithëpërfshirëse turistike dhe monitorimit të avancuar mjedisor. Këto nisma do të nxisin rritjen ekonomike, do të promovojnë qëndrueshmërinë dhe do ta pozicionojnë Shqipërinë si një destinacion kryesor për turistët në mbarë botën.

Zinxhiri ushqimor i shëndetshëm dhe i qëndrueshëm

Vizioni: transformimi i Sektorit të Bujqësisë për të ofruar ushqim të shëndetshëm duke u fokusuar në zhvillimin e një zinxhiri të qëndrueshëm ushqimor të bazuar në traditë që maksimizon produktivitetin, rrit vlerën shtesë dhe nxit rritjen gjithëpërfshirëse, duke siguruar mirëqenien e qytetarëve të saj.

Bazuar në këtë vizion, plani i veprimit përshkruan disa objektiva strategjike që ofrojnë një rrugë të strukturuar drejt realizimit të këtyre synimeve ambicioze.

Transformimi i sektorit të bujqësisë në një zinxhir ushqimor të qëndrueshëm dhe tradicional (reflekton objektivin specifik 1.1: “Bujqësia e qëndrueshme dhe certifikimi: Rritja e qëndrueshmërisë ekonomike të fermave për të trajtuar sfidat aktuale dhe të ardhshme (p.sh. ndryshimet klimatike) përmes reduktimit të kostos, prodhimit të qëndrueshëm dhe certifikimit”): Përpjekjet e ardhshme në Shqipëri do të fokusohen në transformimin e peizazhit bujqësor duke përmirësuar qëndrueshmërinë ekonomike të fermave. Strategjia synon të rrisë qëndrueshmërinë ekonomike të fermave duke ulur kostot e prodhimit dhe duke rritur qëndrueshmërinë përmes masave të drejtpërdrejta mbështetëse. Këto masa do të stabilizojnë të ardhurat e fermerëve dhe do të mundësojnë planifikim strategjik dhe investime të qëndrueshme, duke përgatitur sektorin për t’u përballur me sfidat moderne si ndryshimi i klimës.

Adresimi i zbutjes dhe përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike (reflekton objektivin specifik 1.2, veçanërisht M1: “Investimet në rritjen e strukturave të përpunimit dhe tregtimit të produkteve agroushqimore dhe të peshkimit”, me synim rritjen e efikasitetit dhe mbështetjen e qëndrueshmërisë në sektorin agroushqimor.): Veprimet e ardhshme do të fokusohen në rritjen e konkurrencës dhe qëndrueshmërisë së sektorëve të bujqësisë dhe peshkimit nëpërmjet investimeve në përpunimin e ushqimit dhe produktet me vlerë të shtuar. Kjo strategji synon modernizimin e infrastrukturës për të rritur efikasitetin dhe cilësinë e produkteve ushqimore, duke mbështetur kështu përpjekjet për zbutjen dhe përshtatjen e ndryshimeve klimatike.

Menaxhimi i qëndrueshëm dhe efikas i burimeve natyrore (reflekton objektivin specifik

1.3: “Peshkimi dhe akuakultura e qëndrueshme”, e cila thekson praktikat e qëndrueshme të peshkimit, ruajtjen e burimeve detare dhe mbështetjen e ekonomisë blu.): Strategjia shtrihet në Peshkimin dhe Akuakulturën e Qëndrueshme, duke synuar të mbështesë praktikat e qëndrueshme të peshkimit dhe ruajtjen e burimeve detare. Kjo përfshin grante për të mbështetur ekonominë blu dhe për të zhvilluar turizmin detar, duke diversifikuar burimet e ardhurave për industrinë e peshkimit duke rritur ndërgjegjësimin për ruajtjen e detit.

Punësimi rural dhe zhvillimi i biznesit zhvillimi (reflekton objektivin specifik 1.4: “Prodhimi i bimëve aromatike mjekësore, vajrave dhe ekstrakteve”, duke synuar rritjen e kapaciteteve prodhuese, promovimin e bimëve aromatike mjekësore dhe mbështetjen e praktikave të qëndrueshme bujqësore.): Shqipëria ka vendosur të fokusohet në diversifikimin e sektorit bujqësor dhe shtimin e vlerës, veçanërisht për prodhimin e BAM), vajrave dhe ekstrakteve. Do të bëhen përpjekje për të përmirësuar kapacitetet e prodhimit dhe ruajtjes, thelbësore për ruajtjen e cilësisë dhe efikasitetit të BAM, dhe për të mbështetur adoptimin e praktikave dhe infrastrukturës bujqësore të avancuar.

Zhvillimi i qëndrueshëm në peshkimin detar dhe të brendshëm (reflekton objektivin specifik 1.3: “Peshkimi dhe akuakultura e qëndrueshme”, që synon balancimin e rritjes ekonomike me ruajtjen e burimeve detare për praktikat e qëndrueshme të industrisë): Shqipëria është e angazhuar të përmirësojë sektorët e saj të peshkimit detar dhe të brendshëm për të mbështetur zhvillimin e qëndrueshëm rural. Ky angazhim shtrihet në forcimin e punësimit rural dhe zhvillimin e ndërmarrjeve, veçanërisht përmes promovimit të turizmit rural dhe agroturizmit, të cilat janë jetike për përmirësimin e kushteve të jetesës në këto zona. Duke forcuar këta sektorë, Shqipëria synon të mbajë dhe të tërheqë një fuqi punëtore të kualifikuar, thelbësore për rritjen e qëndrueshme dhe prosperitetin e komuniteteve të saj rurale.

Menaxhimi i qëndrueshëm i burimeve natyrore (reflekton objektivin specifik 1.3, “Peshkimi dhe akuakultura e qëndrueshme”, që synon balancimin e rritjes ekonomike me ruajtjen e burimeve detare për praktikat e qëndrueshme të industrisë.): Strategjia shtrihet në peshkimin dhe akuakulturën e qëndrueshme, duke mbështetur praktikat e qëndrueshme të peshkimit dhe ruajtjen e

burimeve detare për të siguruar qëndrueshmërinë afatgjatë dhe qëndrueshmërinë mjedisore të këtyre industrive.

Optimizimi i përdorimit të tokës bujqësore dhe plotësimi i kërkesave të konsumatorëve për ushqim të sigurt dhe të qëndrueshëm (reflekton objektivin specifik 1.1 “, veçanërisht M2: “Menaxhimi gjithëpërfshirës i tokës dhe modernizimi”, duke u fokusuar në digjitalizimin e tokave bujqësore, promovimin e bujqësisë organike dhe përmirësimin e konkurrencës në treg.): Duke parë përpara, Shqipëria planifikon të optimizojë përdorimin e tokës dhe të përmbushë kërkesat e tregut për ushqim të sigurt dhe të qëndrueshëm duke përputhur me standardet e BE-së. Kjo përfshin iniciativë si digjitalizimi i tokës bujqësore, promovimi i bujqësisë organike dhe mbështetja e zinxhirëve ushqimorë vendas për të përmirësuar cilësinë e ushqimit dhe qëndrueshmërinë mjedisore. Duke përmirësuar orientimin në treg dhe konkurrueshmërinë, Shqipëria synon të krijojë një sektor të fuqishëm agroushqimor që i përgjigjet në mënyrë dinamike nevojave të konsumatorëve dhe tendencave të tregut global.

Për të arritur këta objektiva strategjikë, plani i veprimit detajon një sërë masash dhe iniciativash specifike, secila në përputhje me qëllimet kryesore të rritjes së qëndrueshmërisë dhe nxitjes së inovacionit.

Rritja e qëndrueshmërisë ekonomike të fermave (reflekton objektivin specifik 1.1: “Bujqësia e qëndrueshme dhe certifikimi”, duke theksuar përdorimin e AI dhe bujqësisë precize për menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë dhe për praktikat e qëndrueshme.): Shqipëria po bën hapa të rëndësishëm për të rritur qëndrueshmërinë ekonomike të fermave të saj, duke u fokusuar në sfida të tilla si ndryshimet klimatike. Vendi po zbaton skema pilot novatore sigurimesh për të zbutur rreziqet nga fatkeqësitë natyrore, duke siguruar stabilitet financiar për fermerët. Kjo nismë plotësohet me adoptimin e teknologjive të bujqësisë precize, si GPS dhe dronët, të cilat mundësojnë monitorimin dhe menaxhimin e saktë të të mbjellave. Këto teknologji optimizojnë përdorimin e burimeve, zvogëlojnë mbetjet dhe rrisin rendimentet, duke shënuar një zhvendosje thelbësore drejt praktikave më të qëndrueshme bujqësore.

Modernizimi i tokës (reflekton objektivin specifik 1.1, veçanërisht M2: “Menaxhimi

gjithëpërfshirës i tokës dhe modernizimi”, duke u fokusuar në dokumentacionin e saktë të tokës, qartësinë ligjore dhe zhvillimin e një ligji për konsolidimin e tokës.): Një komponent kyç i strategjisë së Shqipërisë është modernizimi i menaxhimit të tokës. Prezantimi i një Programi të Dokumentimit të Pronësisë së Tokës siguron që çdo parcelë e tokës bujqësore të dokumentohet me tituj të qartë pronësie, duke vendosur kështu sigurinë juridike dhe duke inkurajuar investimet. Për më tepër, hartimi i një ligji për konsolidimin e tokës synon të përmirësojë efikasitetin dhe produktivitetin e ekonomive bujqësore duke mundësuar rishpërndarjen vullnetare të parcelave të tokës.

Zgjerimi i bujqësisë organike (reflekton objektivin specifik 1.1, veçanërisht M3: “Zgjerimi i bujqësisë organike...”, duke synuar të mbështesë kalimin në bujqësi organike përmes asistencës financiare dhe teknike dhe përafrimit me standardet globale.): Shqipëria është e angazhuar për zgjerimin e bujqësisë organike, e cila përfshin zhvillimin e skemave të mbështetjes financiare dhe teknike për të ndihmuar fermat tradicionale në kalimin në praktikën organike. Ky zgjerim përfshin masa për të mbështetur fermat në marrjen e certifikimit global GAP, duke përafruar produktet vendase me standardet globale të cilësisë dhe sigurisë. Zhvendosja drejt bujqësisë organike jo vetëm që rrit qëndrueshmërinë e praktikave bujqësore, por gjithashtu rrit konkurrueshmërinë dhe orientimin drejt tregut të sektorit agrorshqimor. Rritja e konkurrueshmërisë në bujqësi (reflekton objektivin specifik 1.1, konkretisht M4: “Rritja e konkurrueshmërisë dhe orientimi drejt tregut të sektorit agrorshqimor”, duke u fokusuar në optimizimin e përdorimit të tokës, qëndrueshmërinë dhe përafrimin me kërkesat e tregut.): duke optimizuar përdorimin e tokës dhe duke harmonizuar prodhimin me kërkesat e konsumatorëve për ushqim të sigurt dhe të qëndrueshëm, Shqipëria kërkon të transformojë peizazhin e saj bujqësor. Këto përpjekje synojnë të rrisin mirëqenien e qytetarëve të Shqipërisë dhe të pozicionojnë vendin si lider në prodhimin bujqësor të qëndrueshëm dhe konkurrues në nivel global. Qasja gjithëpërfshirëse për përmirësimin e praktikave bujqësore nënvizon angazhimin e Shqipërisë për të nxitur qëndrueshmërinë ekonomike dhe qëndrueshmërinë brenda sektorit.

Objektivi i iniciativave të përshkruara në hapësirat ilustruese të mëposhtme është përdorimi i teknologjive më të fundit për të revolucionarizuar sektorët e bujqësisë dhe peshkimit në Shqipëri. Duke përdorur mjete novatore të bujqësisë precize, teknologji IoT dhe sisteme digjitale të menaxhimit të tokës, Shqipëria synon të rrisë produktivitetin, qëndrueshmërinë dhe efikasitetin në të gjithë këta sektorë.

Bujqësia precize dhe teknologjitë IoT (Internet of Things) (pasqyron objektivin specifik 1.1 në seksionin e bujqësisë në planin e veprimit, veçanërisht M1: Përmirësimi i produktivitetit dhe qëndrueshmërisë bujqësore duke zbutur rreziqet nga fatkeqësitë natyrore dhe duke optimizuar përdorimin e burimeve përmes teknologjisë, dhe M5: Përmirësimi teknologjik për qëndrueshmërinë bujqësore.)

Shqipëria, përmes Strategjisë së saj të Specializimit Inteligent (S3), synon të revolucionarizojë sektorët e bujqësisë dhe peshkimit duke integruar mjetet e bujqësisë precize dhe teknologjitë IoT (Internet of Things). Këto inovacione janë të dizenuara për të rritur produktivitetin dhe qëndrueshmërinë, duke krijuar një peizazh bujqësor më efikas dhe miqësor ndaj mjedisit.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore

- Vendosja e sensorëve dhe sistemeve të automatizuara për të optimizuar menaxhimin e burimeve, duke përfshirë ujin, mbetjet dhe pesticidet.

- Përdorimi i dronëve për monitorim të saktë, menaxhimin e të mbjellave dhe proceset që lidhen me pesticidet dhe mbetjet etj., duke mundësuar mbledhjen dhe analizimin e të dhënave në kohë reale.

- Përdorimi i pajisjeve IoT për të lidhur proceset e ndryshme bujqësore, duke mundësuar integrimin dhe menaxhimin pa ndërprerje të të dhënave.

Elemente novatore

- Sensorët dhe pajisjet IoT mundësojnë kontroll të saktë mbi përdorimin e burimeve, duke reduktuar humbjet dhe duke rritur prodhimin.

- Dronët ofrojnë aftësi monitorimi në kohë reale, duke u mundësuar fermerëve të reagojnë

shpejt ndaj ndryshimeve në kushtet e të mbjellave.

- Teknologjitë IoT lehtësojnë mbledhjen dhe analizimin e të dhënave, duke mbështetur marrjen e

vendimeve të informuara dhe përmirësuar menaxhimin e përgjithshëm të fermave.

Arsyetimi

Integrimi i mjeteve të bujqësisë precize dhe teknologjive IoT drejtohet nga nevoja për të rritur produktivitetin dhe qëndrueshmërinë e sektorit bujqësor të Shqipërisë. Duke adoptuar këto teknologji të avancuara, Shqipëria synon:

- të optimizojë përdorimin e burimeve dhe të fuqisë punëtore, duke përmirësuar menaxhimin e të mbjellave për të arritur prodhime më të larta me më pak inpute;
- të reduktojë ndikimin mjedisor duke minimizuar përdorimin e ujit, mbetjeve dhe pesticideve;
- të pozicionojë Shqipërinë si një lider në inovacionin bujqësor, duke tërhequr investime dhe nxitur rritjen ekonomike.

Përfitimet

Për komunitetet vendase:

- Rritja e produktivitetit bujqësor, duke siguruar sigurinë ushqimore dhe mbështetur ekonominë lokale.
- Promovimi i praktikave bujqësore miqësore ndaj mjedisit, duke ruajtur burimet natyrore për brezat e ardhshëm.

Për fermerët:

- Optimizimi i burimeve: përdorimi i mjeteve të avancuara për të optimizuar përdorimin e burimeve, duke ulur kostot dhe rritur fitimet.
- Monitorim i përmirësuar: përfitimi nga monitorimi në kohë reale dhe njohuritë e bazuara në të dhëna për të përmirësuar menaxhimin e të mbjellave dhe prodhimin.

Në nivel kombëtar:

- Vendosja e Shqipërisë si një lider rajonal në inovacionin dhe qëndrueshmërinë bujqësore.
- Nxitja e rritjes ekonomike përmes rritjes së produktivitetit bujqësor dhe konkurrueshmërisë.

Nisma AKIS (pasqyron objektivin specifik 1.2 në seksionin e bujqësisë në planin e veprimt, veçanërisht M2: Praktikë inovative dhe të qëndrueshme bujqësore dhe të mbjelljes dhe M3: Transferimi i njohurive dhe Inovacionit në Sektorin Bujqësor dhe Zhvillimin Rural.)

Nisma për sistemet e njohurive dhe inovacionit në bujqësi (AKIS) fokusohet në integrimin e një rrjeti gjithëpërfshirës informacioni dhe shërbimesh mbështetëse në sektorin bujqësor. Ky sistem synon të përmirësojë marrjen e vendimeve duke ofruar

informacion të besueshëm dhe në kohë për palët e interesuara, si dhe duke nxitur inovacionin dhe transferimin praktik të njohurive.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore

- Zhvillimi i një rrjeti të fuqishëm që lidh fermerët, institucionet kërkimore dhe shërbimet këshillimore, duke lehtësuar shkëmbimin e njohurive dhe praktikave më të mira.
- Sigurimi i qasjes së fermerëve në këshilla dhe mbështetje nga ekspertët, duke i ndihmuar ata të zbatojnë zgjidhje inovative dhe të përmirësojnë produktivitetin.
- Lidhja e fermerëve direkt me institucionet kërkimore, për të promovuar zbatimin praktik të rezultateve dhe inovacioneve kërkimore.

Elemente novatore

- Lehtësimi i transferimit të njohurive praktike dhe inovacioneve nga institucionet kërkimore te fermerët, duke mbështetur përmirësimin dhe përshtatjen e vazhdueshme.
- Ofrimi i shërbimeve mbështetëse gjithëpërfshirëse, duke përfshirë trajnimet, ndihmën teknike dhe burimet e informacionit, për të përmirësuar marrjen e vendimeve dhe menaxhimin e fermave.
- Angazhimi i palëve të interesuara në të gjithë sektorin bujqësor, për të nxitur bashkëpunimin dhe për të drejtuar përparimin kolektiv.

Arsyetimi

Nisma AKIS udhëhiqet nga nevoja për të krijuar një komunitet bujqësor më të informuar dhe më të lidhur. Duke integruar një rrjet gjithëpërfshirës informacioni dhe shërbimesh mbështetëse, Shqipëria synon të:

- Sigurojë informacion të besueshëm dhe në kohë për fermerët, për të mbështetur marrjen e vendimeve të informuara.
- Nxisë inovacionin dhe transferimin praktik të njohurive, duke lidhur fermerët me institucionet kërkimore dhe shërbimet këshillimore.
- Shtyjë përmirësimet në produktivitet dhe qëndrueshmëri, përmes qasjes më të mirë në informacion dhe mbështetje.

Përfitimet

Për fermerët:

- Qasje në rezultatet më të fundit të kërkimit dhe praktikave më të mira, duke rritur produktivitetin dhe qëndrueshmërinë.
- Përfitim nga këshillat dhe mbështetja e ekspertëve, duke ndihmuar në zbatimin e zgjidhjeve

inovative dhe përmirësimin e menaxhimit të fermave.

Për institucionet kërkimore:

- Promovimi i zbatimit praktik të rezultateve kërkimore, duke nxitur inovacionin dhe ndikimin në botën reale.

- Angazhimi në projekte bashkëpunuese me fermerët dhe shërbimet këshillimore, duke nxitur një mjedis kërkimor dinamik.

Transformimi digjital i menaxhimit të tokës (pasqyron objektivin specifik 1.1 në seksionin e Bujqësisë në Planin e Veprimit, veçanërisht M2: Menaxhimi gjithëpërfshirës i tokës dhe modernizimi.)

Transformimi digjital është në krye të modernizimit të praktikave të menaxhimit të tokës në Shqipëri. Futja e regjistrave digjitale të tokës dhe sistemeve të hartëzimeve të bazuara në GIS synon të rrisë efikasitetin dhe transparencën e përdorimit të tokës, duke mundësuar planifikimin dhe menaxhimin më të mirë.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore

- Zbatimi i regjistrave digjitalë të tokës për të përmirësuar regjistrimin dhe menaxhimin e pronësisë dhe përdorimit të tokës.

- Zhvillimi i sistemeve të hartëzimit të bazuara në GIS për të ofruar të dhëna të detajuara dhe të sakta për përdorimin e tokës, duke mbështetur planifikimin dhe menaxhimin efikas.

Elemente novatore

- Mjetet digjitale ofrojnë transparencë më të madhe në menaxhimin e tokës, duke reduktuar rrezikun e mosmarrëveshjeve dhe duke përmirësuar llogaridhënien.

- Sistemet e hartëzimit të bazuara në GIS mbështesin planifikimin dhe vendimmarrjen më të mirë, duke optimizuar përdorimin dhe menaxhimin e tokës.

- Regjistrat digjitalë dhe sistemet e hartëzimit e bëjnë informacionin e tokës më të aksesueshëm për palët e interesuara, duke promovuar vendimmarrje dhe bashkëpunim të informuar.

Arsyetimi

Transformimi digjital i menaxhimit të tokës nxitet nga nevoja për të rritur efikasitetin dhe transparencën e përdorimit të tokës. Duke përvetësuar mjete digjitale të avancuara, Shqipëria synon të:

- Lehtësojë planifikimin dhe menaxhimin më të mirë të tokës bujqësore dhe rurale, duke mbështetur zhvillimin e qëndrueshëm.

- Thjeshtojë proceset e regjistrimit dhe menaxhimit të tokës, duke reduktuar barrën administrative dhe përmirësuar ofrimin e shërbimeve.

- Përmirësojë transparencën dhe përgjegjshmërinë në menaxhimin e tokës, duke nxitur besimin dhe bashkëpunimin midis palëve të interesuara.

Përfitimet

Për komunitetet lokale:

- Përfitojnë nga transparenca dhe përgjegjshmëria më e madhe në menaxhimin e tokës, duke reduktuar rrezikun e mosmarrëveshjeve.

- Përfitojnë shërbime më efikase dhe më të aksesueshme për regjistrimin dhe menaxhimin e tokës.

Për fermerët:

- Marrin akses në të dhëna të detajuara dhe të sakta mbi përdorimin e tokës, duke mbështetur planifikimin dhe vendimmarrjen më të mirë.

- Përfitojnë nga proceset e thjeshtuara të regjistrimit dhe menaxhimit të tokës, duke reduktuar barrën administrative.

Portali i fermerit - Transformimi i tregut digjital (pasqyron objektivin specifik 1.2 në seksionin e bujqësisë në Planin e Veprimit, veçanërisht M1: Investime në rritjen e strukturave të përpunimit dhe tregtimin e produkteve agroushqimore dhe të peshkimit, dhe A.7: Transformimi i “Portalit të Fermerit” në një treg digjital gjithëpërfshirës për të kapërcyer hendekun midis agro prodhuesve, shitësve me pakicë dhe konsumatorëve, duke përmirësuar kështu aksesin në treg dhe vizibilitetin e produktit). Kjo nismë synon të lidhë prodhuesit, shitësit me pakicë dhe konsumatorët, duke rritur qasjen në treg, dukshmërinë e produkteve dhe efikasitetin në sektorin bujqësor të Shqipërisë nëpërmjet një platforme digjitale.)

Transformimi i “Portalit të fermerit” në një treg të plotë digjital synon të lidhë drejtpërdrejt prodhuesit agro, tregtarët dhe konsumatorët, duke lehtësuar një tranzicion më të shpejtë të mallrave nga fermat në tryezë dhe duke përmirësuar efikasitetin e përgjithshëm të tregut. Ky transformim digjital është projektuar për të përmirësuar aksesin, për të shtuar

dukshmërinë e produkteve dhe për të nxitur një treg më të integruar bujqësor në Shqipëri.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore:

- Platforma e Tregut Digjital: Zhvillimi i një platforme online të thjeshtë për t'u përdorur, që shërben si një qendër parësore për agroprodhuesit për t'u lidhur me shitësit me pakicë dhe konsumatorët.

- Kapacitetet *e-Commerce*: pajisja e platformës me kapacitete të plota për tregti elektronike, duke përfshirë porositë online, përpunimin e pagesave dhe menaxhimin e logjistikës.

- Menaxhimi i inventarit në kohë reale: zbatimi i mjeteve për menaxhimin e inventarit në kohë reale, që u mundëson prodhuesve dhe shitësve të azhurnojnë dhe menaxhojnë nivelet e stokut në mënyrë efikase.

Elemente novatorë

- Zgjerimi i tregut për prodhuesit: lejimi i prodhuesve të arrijnë një audiencë më të gjerë, duke zgjeruar tregun e tyre përtej konsumatorëve lokalë dhe në territoret rajonale dhe kombëtare.

- Thjeshtimi i proceseve të zinxhirit të furnizimit: përdorimi i mjeteve digjitale për të reduktuar kohën dhe kostot e lidhura me transaksionet tradicionale të tregut.

- Aksesimi në mjete analitike të të dhënave: ofrimi i qasjes për të gjithë aktorët në mjetet analitike për të ndjekur tendencat e shitjeve, preferencat e konsumatorëve dhe kërkesat e tregut, duke ndihmuar në marrjen e vendimeve më të mira.

Arsyetimi: nisma për digjitalizimin e “Portali i fermerit” trajton disa sfida me të cilat përballët aktualisht sektori bujqësor i Shqipërisë, duke përfshirë aksesin e kufizuar në treg për agroprodhuesit e vegjël dhe të mesëm dhe mungesën efikasitetit në zinxhirët tradicionalë të furnizimit. Duke krijuar një treg digjital, iniciativa:

- Të lehtësojë aksesin e konsumatorëve në produkte të freskëta dhe lokale direkt nga burimi, duke promovuar stile jetese më të shëndetshme dhe duke mbështetur ekonominë lokale.

- Të rrisë dukshmërinë e produkteve bujqësore lokale, duke ndihmuar prodhuesit të brendojnë dhe të tregtojnë mallrat e tyre në mënyrë më efektive.

- Të ulë pengesat për prodhuesit e rinj dhe më të vegjël për të hyrë në treg, duke nxitur diversitetin dhe konkurrencën më të madhe.

Përfitimet:

Për agroprodhuesit:

- Qasje në një treg më të gjerë, duke përfshirë konsumatorët ndërkombëtarë, përmes platformës digjitale.

- Përfitime nga tregu online që mund të çojnë në rritje të volumit të shitjeve dhe marzhe më të larta fitimi.

- Kosto më të ulëta marketingu dhe reklamimi falë dukshmërisë dhe mjeteve promovuese të integruara në platformë.

- Optimizimi i shitjeve të produkteve dhe reduktimi i humbjeve nga inventari i pashtur përmes mjeteve të avancuara për parashikimin e kërkesës dhe menaxhimin e inventarit.

Për shitësit me pakicë:

- Përdorimi i mjeteve efikase për menaxhimin e inventarit dhe porositë, duke reduktuar mbistokimin dhe mungesat.

- Lidhja me prodhues të shumtë për të diversifikuar ofertat e produkteve dhe për të tërhequr një bazë më të gjerë klientësh.

Për konsumatorët:

- Blerja e produkteve të freskëta dhe lokale bujqësore nga komoditeti i shtëpisë, me mundësinë e dorëzimit direkt.

- Marrja e informacionit mbi burimin e ushqimit, duke nxitur besimin dhe transparencën mes konsumatorëve dhe prodhuesve.

Duke transformuar “Portalin e fermerit” në një treg digjital dinamik, iniciativa jo vetëm që mbështet rritjen e sektorit bujqësor të Shqipërisë, por gjithashtu përputhet me përpjekjet më të gjera për të modernizuar ekonominë e vendit dhe për të rritur gjithëpërfshirjen digjitale në të gjitha industrinë.

Fushat ndërsektoriale

- Zhvillimi i kapitalit njerëzor

Plani i Veprimt synon të riformësojë sektorin e arsimit dhe të përmirësojë mbajtjen e talenteve, duke u fokusuar në nxitjen e bashkëpunimeve të thella dhe produktive midis akademisë, bizneseve, qeverisë dhe shoqërisë civile – modeli i Helikës së Katërfishtë Kjo strategji ambicioze synon jo vetëm të forcojë lidhjen mes arsimit dhe nevojave të tregut, por edhe të frenojë valën e emigrimit duke e bërë qëndrimin në Shqipëri një mundësi tërheqëse për të rinjtë, veçanërisht në zonat rurale.

Një nga argumentet themelore të këtij plani është se edukimi, ruajtja e talenteve, digjitalizimi dhe konektiviteti dhe inovacioni i kërkimit janë fusha

kritike ndërsektoriale të identifikuar gjatë fazës së EDP. Këto zona kanë një ndikim të gjerë dhe transformues në të gjithë sektorët vertikal. Natyra ndërsektoriale e arsimit, lidhjes digjitale dhe kërkimit dhe inovacionit, si dhe mbajtja e talentëve nuk është vetëm vendimtare për suksesin e fushave prioritare vertikale, si: energjia, bujqësia dhe turizmi, por gjithashtu përfaqëson një pengesë kyçe për zhvillimin e tyre. Pa adresuar çështjet themelore në kapitalin njerëzor, zhvillimin e aftësive dhe kapacitetin e inovacionit kërkimor, arritja e qëllimeve specifike të sektorit bëhet dukshëm më sfiduese. Si i tillë, efektiviteti i masave në këto fusha horizontale ndikon drejtpërdrejt dhe zhbllkon progresin në fushat vertikale, duke i bërë ato thelbësore për suksesin e përgjithshëm të planit. Nisma fillon me një vlerësim të plotë të programeve ekzistuese të praktikës dhe praktikës, duke identifikuar mundësitë për përmirësim. Përfshirja e komunitetit të biznesit pritet të zgjerohet, duke marrë pjesë aktive në përgatitjen e kurrikulave dhe sigurimin e cilësisë, në përputhje me standardet e Agjencisë Shqiptare të Sigurimit të Cilësisë. Një komponent kyç i kësaj strategjie përfshin ngritjen e një sistemi monitorimi dinamik që përfshin reagimet nga të gjitha palët e interesit për të përmirësuar vazhdimisht këto programe. Ky sistem do të gjurmtojë treguesit kryesorë të performancës dhe matjet e suksesit, duke siguruar që rezultatet arsimore të përmbushin kërkesat e industrisë në zhvillim.

Për më tepër, plani mbështet shkollat duale të AFP që ndërthurin të mësuarit tradicional akademik me trajnimin praktik për punë. Kjo qasje e dyfishtë është krijuar për t'u ofruar nxënësve përvoja arsimore gjithëpërfshirëse që janë drejtpërdrejt të zbatueshme në vendin e punës. Strategjia përfshin gjithashtu zhvillimin e kurseve online në platformën Albrain, të cilat do të përfitojnë nga ekspertiza e profesionistëve të diasporës, duke rritur në këtë mënyrë riaftësimin dhe rikualifikimin e fuqisë punëtore shqiptare.

Reformat ligjore janë gjithashtu një aspekt kritik i ndryshimeve të propozuara. Rishikimi dhe rregullimi i kuadrit ligjor synon të mandatojë përfshirje më të madhe të komunitetit të biznesit në zhvillimin e arsimit. Stimuj të rinj, si përfitimet tatimore dhe programet e njohjes, propozohen për të inkurajuar investimet e biznesit në arsim dhe kërkime, veçanërisht ato që përputhen me prioritetet

e S3. Një bashkëpunim i tillë siguron që linja e talentëve që po zhvillohet të përputhet me kërkesat e sektorëve strategjikë, siç është nevoja e turizmit për ekspertë të marketingut digjital apo nevoja në rritje e bujqësisë për teknologjitë inteligjente bujqësore.

Në fushën e të nxënësve gjatë gjithë jetës, strategjia prezanton politika për të mbështetur programet e të mësuarit gjatë gjithë jetës përmes konceptit të mikrokredencialëve, në përputhje me rekomandimet përkatëse të BE-së, të dizenuara për të validuar rrugë të ndryshme arsimore dhe zotërim të aftësive të ndryshme. Bashkëpunimi ndërmjet institucioneve arsimore dhe sektorit të biznesit këtu është thelbësor, duke siguruar që programet e dizenuara të përputhen drejtpërdrejt me nevojat e industrisë, duke promovuar në këtë mënyrë trajnimin në vendin e punës dhe aplikimin e aftësive në kohë reale. Ndërsa Shqipëria po e pozicionon veten në industri si energjia e rinovueshme apo bujqësia digjitale, programet e të nxënësve fleksibël dhe të personalizuar do të jenë jetike për profesionistët që të përshtaten me zhvillimet teknologjike.

Modernizimi i kurrikulës synohet gjithashtu në të gjitha nivelet arsimore për të përgatitur më mirë Shqipërinë për tranzicionin digjital dhe atë të gjelbër. Kjo përfshin rishikimin e programeve të arsimit parauniversitar për të përfshirë lëndë dhe module praktike që nxisin aftësitë në mbrojtjen e mjedisit, qytetarinë aktive dhe kulturën e punës. Sistemi i arsimit të lartë do të shohë një transformim të ngjashëm, me kurrikulat që do të rishikohen për të përfshirë përfaqësuesit e sektorit të biznesit në proceset e zhvillimit, rishikimit dhe vlerësimit. Këto ndryshime do të kenë një ndikim ndërsektorial, duke ofruar një fuqi punëtore të aftë jo vetëm në njohuritë teorike, por edhe në praktike, aftësi specifike sektoriale të nevojshme për sektorë si efienca e energjisë dhe turizmi i qëndrueshëm.

Përpjekjet për të mbajtur talentet dhe për të ulur emigracionin fokusohen në rritjen e atraktivitetit për të qëndruar në Shqipëri nëpërmjet shërbimeve më të mira publike dhe përmirësimit të mundësive arsimore dhe profesionale, veçanërisht në zonat rurale. Incentivat financiare dhe arsimore propozohen për të mbështetur të rinjtë që të kontribuojnë në zhvillimin rural dhe të inteligjent, si përditësimi i kuadrit ligjor për mbështetjen financiare dhe zhvillimi i skemave incentivuese që inkurajojnë kthimin e profesionistëve të rinj në komunitetet e tyre pas studimeve. Kjo ndikon

drejtpërdrejt në sektorët ruralë si bujqësia dhe turizmi, të cilët mbështeten në mënyrë të konsiderueshme në një fuqi punëtore të kualifikuar dhe qasje inovative për të lulëzuar në tregun global.

Qasja gjithëpërfshirëse e ndërmarrë nga Shqipëria synon të krijojë një kuadër të fortë arsimor që jo vetëm plotëson nevojat imediate të tregut të saj të punës, por gjithashtu nxit një forcë punëtore elastike, të zhdërvjellët dhe globalisht konkurruese globalisht. Kjo strategji nënvizon natyrën ndërsektoriale të edukimit dhe mbajtjes së talentëve, të cilat janë kritike për realizimin e objektivave më të gjerë të S3 në fusha kyçe vertikale, si: energjia, bujqësia dhe turizmi. Duke u siguruar që këto fusha themelore të zhvillohen fuqishëm, Shqipëria po pozicionohet për të arritur rritje të qëndrueshme dhe inovacion në të gjithë sektorët e ekonomisë.

Përmbledhja e objektivave strategjikë:

Rritja e sektorit të arsimit (reflekton objektivin strategjik 1: "Transformimi i arsimit dhe zhvillimi i fuqisë punëtore për të mbështetur tranzicionin digjital dhe të gjelbër në Shqipëri", Objektiv specifik

1.1: "Forcimi i bashkëpunimit ndërmjet akademisë, bizneseve, qeverisë dhe shoqërisë civile (Helika e Katërfishtë) për të rritur inovacionin dhe përgatitjen e fuqisë punëtore", M1: "Rritja e bashkëpunimit ndërmjet institucioneve arsimore dhe sektorit të biznesit", Aktiviteti A.2): Duke njohur rolin kryesor të akademisë, bizneseve, qeverisë dhe shoqërisë civile, strategjia synon të forcojë bashkëpunimin midis këtyre aktorëve të helikës së katërfishtë. Kjo qasje bashkëpunuese është krijuar për të nxitur inovacionin dhe për të përgatitur një fuqi punëtore të përgatitur për sfidat e ardhshme. Programet e të mësuarit gjatë gjithë jetës janë duke u theksuar për të siguruar që fuqia punëtore të mbetet e zhdërvjellët dhe elastike, e pajisur për të përballuar kërkesat e një ekonomie qarkulluese dhe nuancat e inteligjencës artificiale. Një shtysë kryesore është drejt modernizimit të kurrikulës arsimore në të gjitha nivelet, duke e përafruar atë me nevojat e tranzicionit digjital dhe të gjelbër. Ky modernizim nuk lidhet vetëm me dhënien e njohurive, por edhe me rritjen e specializimit në fushat e identifikuara si prioritete në S3, duke forcuar kështu kompetencat shkencore dhe teknologjike që në fazat e hershme arsimore.

Strategjia e Specializimit Inteligent për Shqipërinë, siç artikullohet përmes raportit të EDP, përshkruan një qasje inovative dhe të fokusuar drejt

adresimit të çështjeve kyçe në sektorin e arsimit dhe zhvillimit të aftësive. Objektivat dhe masat strategjike synojnë të nxisin një sistem të fortë arsimor, të përmirësojnë formimin profesional dhe të nxisin të mësuarit gjatë gjithë jetës, duke e pozicionuar Shqipërinë për të realizuar në mënyrë efektive në tranzicionin digjital dhe atë të gjelbër. Synimi është modernizimi i kurrikulës në të gjitha nivelet e arsimit për të pajisur më mirë Shqipërinë për tranzicionin digjital dhe atë të gjelbër. Ai thekson domosdoshmërinë e përafrimit të sistemit arsimor me sistemin e formimit profesional (AFP) dhe përditësimin e kurrikulave nga arsimi fillor në arsimin e lartë për të mbështetur Shqipërinë në këto tranzicione.

Ruajtja e talentëve (duke reflektuar objektivin strategjik 1: "Zhvillimi i kapaciteteve të të rinjve dhe ruajtja e kapitalit njerëzor për të nxitur zhvillimin në Shqipëri", objektiv specifik 1.1: "Përmbysja e tendencave të të rinjve drejt emigrimit dhe braktisjes së zonave rurale duke rritur cilësinë e shërbimeve publike të ofruara dhe duke e bërë tërheqës për të rinjtë të qëndrimin në Shqipëri dhe angazhimin në zhvillimin rural", Masa M1: "Gjallërimi i mundësive për punësueshmërinë e të rinjve, punësimin dhe sipërmarrjen nëpërmjet Garancisë për Rinore dhe politikave të ngjashme dhe përmirësimi i programeve dhe shërbimeve që ofrojnë mbështetje për lëvizshmërinë e të rinjve dhe bashkëpunimin mes tyre brenda vendit dhe jashtë tij"): Një sfidë e rëndësishme për Shqipërinë ka qenë emigrimi i të rinjve dhe braktisja e zonave rurale. Për të luftuar këtë prirje, strategjia S3 po krijon hapësira për vende pune inteligjente dhe rritje profesionale që mund të mbajë popullatën e re brenda vendit, veçanërisht në zonat rurale. Janë duke u bërë përpjekje për të kthyer migrimin e të rinjve duke përmirësuar cilësinë e shërbimeve publike dhe duke e bërë jetën rurale më tërheqëse dhe të qëndrueshme. Vëmendje e veçantë po i kushtohet kultivimit të talentëve dhe zhvillimit holistik të të rinjve, me fokus në nxitjen e talentëve të ndryshme përmes programeve sportive, artit dhe artizanatit. Këto nisma nuk kanë të bëjnë vetëm me edukimin, por edhe me rrënjosjen e ndjenjës së përkatësisë dhe mundësive. Në përputhje me konceptin "Rinia për të rinjtë", strategjia synon të ndërtojë një sistem gjithëpërfshirës mbështetjeje që përputhet me aspiratat e brezit të ri. Duke adresuar shqetësimet e ngritura nga raporti i EDP-së, një objektiv strategjik është të rrisim kapacitetet e të

rinjve tanë, duke nxitur një mjedis që jo vetëm ndal prirjen e emigracionit, por edhe e transformon Shqipërinë rurale dhe urbane në qendra të rritjes dhe inovacionit.

Përfshirja e Diasporës (reflekton objektivin strategjik: “Angazhimi i diasporës dhe emigrantëve në të gjitha aspektet e zhvillimit të inteligjent dhe digjital në Shqipëri që çon në një proces më efektiv të integritimit në BE” dhe objektivin specifik 1.1: “Ekspertiza e diasporës ofron kontribut efektiv në gjenerimin e zhvillimit të kapitalit njerëzor veçanërisht në Shqipërinë rurale” dhe objektivin specifik 1.2: Promovimi i zhvillimit teknologjik dhe kërkimit bazuar në kontributin e diasporës për të stimuluar rritjen ekonomike): Në një epokë ku ndërlidhja kapërcen kufijtë, Shqipëria aspiron të shfrytëzojë potencialin e pashfrytëzuar të diasporës dhe emigrantëve të saj globalë, duke integruar ekspertizën e tyre në vetë strukturën e zhvillimit inteligjent dhe digjital të vendit. Ky nuk është vetëm një objektivi; është një vizion për ta udhëhequr Shqipërinë drejt një integritimi më efektiv evropian. Me një pasuri njohurish dhe eksperiencash të shpërndara në mbarë globin, diaspora e Shqipërisë është një mundësi e pazbuluar. Për të kanalizuar këtë potencial, strategjia synon të mobilizojë ekspertizën e emigrantëve për të nxitur zhvillimin e kapitalit njerëzor, veçanërisht në Shqipërinë rurale, ku kontribute të tilla mund të jenë transformuese. Strategjia parashikon një të ardhme ku profesionistët e talentuar, sipërmarrësit e suksesshëm dhe punëtorët e aftë nga diaspora shqiptare ndjehen të nxitur të kthehen dhe të mbjellin farat e përparimit në atdheun e tyre. Synimi është zgjerimi i kanaleve të komunikimit që i ofrojnë diasporës informacion të përditësuar mbi një mori mundësish dhe stimuluesh për angazhim dhe kthim në Shqipëri.

Për të arritur këta objektiva strategjike, plani i veprimit detajon një sërë masash dhe iniciativash specifike, secila në përputhje me qëllimet kryesore të rritjes së qëndrueshmërisë dhe nxitjes së inovacionit.

Rritja e sektorit të arsimit (reflekton objektivin strategjik 1: “Transformimi i arsimit dhe zhvillimit të fuqisë punëtore për të mbështetur tranzicionin digjital dhe të gjelbër në Shqipëri”, Objektivi specifik

1.2: “Përmirësimi i programeve të të mësuarit gjatë gjithë jetës për të nxitur një fuqi punëtore elastike dhe të zhdërvjellët përmes rikualifikimit dhe përmirësimit të aftësive të punonjësve, duke marrë parasysh sfidat e paraqitura nga ekonomia

qarkulluese dhe AP”, M1: “Forcimi i politikave për të siguruar LLL dhe mikrokredencialet...”, Aktiviteti A.1): Masat përfshijnë rishikimin e programeve arsimore parauniversitare për t’u siguruar që studentët janë të pajisur me aftësitë dhe njohuritë përkatëse për fuqinë punëtore në zhvillim, përmirësimin e aftësive gjuhësore për të përmbushur kërkesat e tregut të punës, profilizimin e institucioneve të arsimit të lartë (IAL) bazuar në nevojat e zhvillimit rajonal dhe krijimin e granteve novatore dhe incentivave për shkollat dhe nënësit për të inkurajuar rezultate më të mira studimi, pjesëmarrje në iniciativa miqësore me komunitetin dhe mjedisin dhe zhvillimin e talenteve. Një objektivi i rëndësishëm është adresimi i sfidës së kthimit të tendencës së emigrimit dhe braktisjes së zonave rurale nga të rinjtë, duke i bërë zonat rurale më tërheqëse për të rinjtë që të qëndrojnë dhe të përfshihen në aktivitete zhvillimore. Ai synon të përmirësojë ofertat arsimore dhe infrastrukturën për arsimin e përgjithshëm parauniversitar dhe të AFP-së, të ndërtojë një kulturë inovacioni në shkolla dhe midis brezave të rinj për të parandaluar emigracionin dhe të stimulojë të rinjtë që të kontribuojnë në zhvillimin e ardhshëm rural inteligjent duke forcuar sistemin arsimor dhe zhvillimin e shërbimeve të orientuara drejt të rinjve.

Modernizimi i kurrikulave arsimore (reflekton objektivin strategjik 1: “Transformimi i arsimit dhe zhvillimi i fuqisë punëtore për të mbështetur tranzicionin digjital dhe të gjelbër të Shqipërisë”, objektivi specifik 1.3: “Modernizimi i kurrikulës në të gjitha nivelet për ta pajisur Shqipërinë në nivelin e duhur për tranzicionin digjital dhe të gjelbër, dhe për forcimin e specializimit të ekonomisë kombëtare në fushat prioritare të S3 dhe rritjen e aftësive shkencore dhe teknologjike në të gjitha nivelet”, M5: “Modernizimi gjithëpërfshirës i kurrikulave të AFP-së dhe sistemit të AFP-së bazuar në nevojat e tregut të punës dhe specializimet e ardhshme S3”): Modernizimi i kurrikulave në të gjitha nivelet është një hap themelor në përgatitjen e Shqipërisë për tranzicionin digjital dhe atë të gjelbër, që është një fushë kritike përmirësimi e sugjeruar nga raporti i EDP. Ky objektivi nënvizon urgjencën e zhvillimit të një fuqie punëtore që është e përgatitur mirë në disiplinat STEM dhe përafrimin e arsimit me sektorët në zhvillim të ekonomisë. Masat specifike si modernizimi gjithëpërfshirës i kurrikulave të AFP-së bazuar në nevojat e tregut të punës dhe

specializimet e ardhshme S3 do të trajtojnë drejtpërdrejt mungesën e identifikuar të aftësive në përputhje me kërkesat e tregut. Për më tepër, nxitja e inovacionit brenda kuadrit të formimit parauniversitar dhe profesional do të forcojë kapitalin njerëzor në Shqipëri, duke rritur potencialin e tyre për të kontribuar në rritjen e inteligjente të vendit.

Objekti i iniciativave të përshkruara në hapësirat ilustruese të mëposhtme është të përmirësojë sektorin arsimor në Shqipëri nëpërmjet zhvillimit të kurrikulave që përputhen me nevojat e tregut dhe kultivimit të aftësive të reja. Këto masa strategjike janë krijuar për të përgatitur një fuqi punëtore profesionale dhe eksperte, të pajisur plotësisht për të përmbushur kërkesat e tregut të ardhshëm. Duke zbatuar këto iniciativa, Shqipëria po ndërmerr hapa të rëndësishëm drejt nxitjes së një mjedisi arsimor që jo vetëm i përgjigjet tendencave aktuale të tregut të punës, por gjithashtu parashikon kërkesat e ardhshme të fuqisë punëtore, duke siguruar që qytetarët e saj të jenë të përgatitur mirë për mundësitë dhe sfidat e reja.

Kapërcimi i hendekut digjital: Një Nismë e plotë për Edukimin gjithëpërfshirës në Shqipëri (Pasqyron objektivin strategjik 1 në seksionin e edukimit në Planin e Veprimit: Transformimi i arsimit dhe zhvillimit të fuqisë punëtore për të mbështetur tranzicionet digjitale dhe të gjelbra në Shqipëri, në “Arsimi”, objektivi specifik 3: Modernizimi i kurrikulës në të gjitha nivelet për të pajisur Shqipërinë në nivelin e duhur për tranzicionin digjital dhe të gjelbër dhe për forcimin e specializimit të ekonomisë kombëtare në fushat prioritare të S3 dhe rritjen e aftësive shkencore dhe teknologjike në të gjitha nivelet, Masa 6: Krijimi i granteve dhe incentivave inovativë për shkollat dhe nxënësit në arsimin parauniversitar duke siguruar rezultate më të mira studimi, rezultate më të mira në konkurse, duke rritur pjesëmarrjen e tyre në nisma miqësore për komunitetin dhe mjedisin, dhe zhvillimin e talenteve.)

Projekti synon të revolucionarizojë arsimin digjital në Shqipëri duke adresuar disa çështje kritike, duke përfshirë mungesën e pajisjeve teknologjike, aksesin në internet dhe aftësitë digjitale të nxënësve, mësuesve dhe atyre që kanë braktisur shkollën. Kjo nismë gjithëpërfshirëse është krijuar për të ndërtuar një mjedis edukativ modern dhe gjithëpërfshirës që kapërcen hendekun ekzistues dhe përgatitet për

sfidat e së ardhmes. Në zemër të projektit është zhvillimi i një platforme të avancuar online të përshtatur për të përmbushur nevojat e ndryshme të komunitetit arsimor shqiptar. Platforma do të ketë një ndërfaqe të thjeshtë për t'u përdorur në gjuhën shqipe, duke siguruar akses të lehtë për nxënësit, mësuesit dhe ish-nxënësit që kërkojnë të rikthehen në arsim. Ajo do të ofrojë libra digjitale dhe burime mësimore për një gamë të gjerë lëndësh, duke mundësuar një përvojë edukative të pasur dhe angazhuese. Platforma do të përfshijë fëmijët me aftësi të kufizuara, të cilët janë detyruar të largohen nga shkolla për shkak të aftësisë së tyre të kufizuar, duke mos pasur mundësi për të pasur akses në arsim dhe shërbime të tjera. Kjo platformë do t'i ndihmojë ata të kthehen në shkollë, por edhe të përfshihen në programe jashtëshkollore dhe të kenë mundësi të kenë akses afatgjatë në pajisjet digjitale.

Qendra e të nxënësve do t'i lejojë mësuesit të krijojnë klase virtuale për ndërveprim në kohë reale me nxënësit, duke përmirësuar procesin e të mësuarit përmes komunikimit të drejtpërdrejtë dhe metodave interaktive të mësimdhënies. Për më tepër, platforma do të përfshijë mjete për dorëzimin e detyrave të shtëpisë dhe testime online, duke lehtësuar angazhimin dhe vlerësimin e vazhdueshëm. Si pjesë e planit të veprimit S3 për zhvillimin dhe mbajtjen e talentëve, platforma mund të integrojë edhe aktivitete jashtëshkollore. Një nga objektivat kryesorë të projektit është pajisja e të gjithë nxënësve, mësuesve dhe individëve në sistemin parauniversitar dhe të arsimit dhe formimit profesional (AFP) me pajisje digjitale të parapajisura me platformën. Këto pajisje do të kenë akses të kufizuar dhe të kontrolluar në përmbajtje online bazuar në moshën e nxënësve dhe faqet e përzgjedhura. Kjo do të shoqërohet me ofrimin e aksesit në internet për të siguruar një mësim të pandërprerë. Për të adresuar hendekun digjital, projekti do të ofrojë trajnime për nxënësit, mësuesit dhe ish-nxënësit për të përmirësuar aftësitë bazë TIK dhe digjitale, duke siguruar që ata të mund të përdorin efektivisht pajisjet digjitale dhe të aksesojnë platformën kryesore për të mësuar online. Projekti do të fokusohet gjithashtu në përmirësimin e përmbajtjes së kurrikulës duke zhvilluar materiale digjitale për të gjitha lëndët, të cilat do të përfshihen në paketën e librave shkollore së bashku me tabletin ose pajisjen digjitale. Mësuesit do të marrin trajnim intensiv IT, duke përfshirë rritet profesionale.

Materiale didaktike, mësim dhe tutoriale do të përgatiten dhe përshtaten për mësimdhënie online, duke adresuar nevojat e kategorive të veçanta të nxënësve dhe duke u përgatitur për sfida të mundshme të ardhshme si COVID-19. Për të mbështetur grupet vulnerabël, platforma do të përfshijë dispozita të veçanta për nxënësit me aftësi të kufizuara, fëmijët që kanë braktisur shkollën për shkak të mungesës së aksesit dhe ata nga shtresa të pafavorizuara socio-ekonomike.

Do të integrohen funksione për ndihmë emergjente dhe shëndetësore, duke ofruar linja të dedikuara për raportimin e dhunës në familje dhe konsultime mjekësore, veçanërisht për ata që jetojnë në zonat e thella rurale. Për më tepër, platforma do të ofrojë përmbajtje kulturore dhe rekreative, si ture virtuale në vendet e trashëgimisë kulturore, akses në libra online dhe programe të aktivitetit fizik, duke pasuruar përvojën arsimore për nxënësit dhe familjet e tyre, veçanërisht për ata me mjete të kufizuara financiare. Ky projekt do të çojë në përmirësimin e aftësive digjitale midis mësuesve, nxënësve dhe ish-nxënësve, duke mundësuar mësim të qëndrueshëm digjital. Duke ofruar akses afatgjatë në pajisje digjitale, do të lehtësohen metodologjitë moderne të mësimdhënies dhe aktivitetet pas mësimore, duke siguruar gjithëpërfshirje dhe akses për të gjithë. Materialet e përditësuara të mësimdhënies dhe të të mësuarit do të përmirësojnë cilësinë e arsimit, si online ashtu edhe me prani fizike. Për më tepër, projekti përputhet me strategjinë e Këshillit të Evropës, duke siguruar të drejtat e fëmijëve për arsim dhe mbrojtje sociale, veçanërisht për grupet vulnerabël. Platforma do të nxisë ndërveprimin e përmirësuar midis mësuesve dhe nxënësve, duke promovuar mësimin interaktiv dhe komunikimin efektiv. Kjo do të lejojë që arsimi cilësor të arrijë nxënësit në zona rurale të largëta që aktualisht marrin mësim në klasa të përbashkëta. Gjithashtu, do të mbështesë brezin e ri të diasporës shqiptare duke e bërë platformën të aksesueshme për nxënësit që jetojnë jashtë, duke ruajtur gjuhën, historinë dhe kulturën e tyre dhe duke e lidhur atë me masa dhe aktivitete të tjera të parashikuara në S3 për Diasporën. Parashikohet gjithashtu rishikimi i kuadrit ligjor të nevojshëm për zbatimin e acquis përkatës, duke garantuar praktikën më të mira arsimore. Ky projekt ofron një zgjidhje gjithëpërfshirëse për arsimin digjital në Shqipëri dhe diasporën e saj, duke promovuar akses të barabartë,

përmirësuar aftësitë digjitale dhe mbështetur zhvillimin e përgjithshëm të nxënësve, mësuesve dhe atyre që kanë braktisur shkollën.

• Karakteristikat kryesore të platformës

- Ndërfaqe miqësore për përdoruesit: Projektuar për përdorim të lehtë nga nxënësit, mësuesit dhe ish-nxënësit në gjuhën shqipe.

- Tekste dhe burime digjitale: Bibliotekë gjithëpërfshirëse digjitale për lëndë të ndryshme.

- Qendra mësimore: Klasa virtuale për ndërveprim në kohë reale.

- Detyrat e shtëpisë dhe mjetet e testimit: aftësitë e paraqitjes dhe vlerësimit online.

- Integrim i aktiviteteve jashtëshkollore dhe të mësimit të gjuhës dhe kulturës shqipe në diasporë: Mbështetje për nisma të tjera të planit të veprimit S3.

• Objektivat kryesore

- Pajisja e të gjithë nxënësve, mësuesve, nxënësve me aftësi të kufizuara dhe ish-nxënësve me pajisje digjitale.

- Sigurimi i aksesit në internet për mësim të pandërprerë dhe aktivitete të tjera.

- Ofrimi i trajnimeve për aftësitë digjitale dhe TIK për nxënësit, mësuesit dhe ish-nxënësit.

- Zhvillimi dhe integrimi i materialeve mësimore digjitale.

- Kryerja e trajnimeve intensive në IT për mësuesit.

• Mbështetje për grupet vulnerabël

- Dispozita speciale për nxënësit me aftësi të kufizuara, ata që kanë braktisur shkollën dhe individët nga sfondi socio-ekonomik i pafavorshëm.

- Veçori mbështetëse të platformës për emergjencat dhe shëndetin.

- Përmbajtje kulturore dhe rekreative për pasurimin e përvojës mësimore.

• Rezultatet e pritshme

- Përmirësimi i aftësive digjitale për mësuesit, studentët dhe ish-nxënësit.

- Mjedis i qëndrueshëm mësimor digjital.

- Rritja e përfshirjes dhe aksesit në arsim.

- Cilësi më e lartë e arsimit, si online ashtu edhe personalisht.

• Përfitime shtesë

- Përputhja me strategjinë e Këshillit të Evropës për të drejtat e fëmijëve.

- Përmirësimi i ndërveprimit dhe komunikimit mësues-nxënës.

- Mbështetja e diasporës shqiptare në ruajtjen e trashëgimisë kulturore.

- Adaptimi i kuadrit ligjor për të garantuar praktikat më të mira arsimore.

Rishikim gjithëpërfshirës i kurrikulës (pasqyron objektivin strategjik në seksionin e Edukimit të Planit të Veprimit: transformimi i arsimit dhe zhvillimit të fuqisë punëtore për të mbështetur tranzicionin digjital dhe të gjelbër në Shqipëri, objektivi specifik 3: Modernizimi i kurrikulës në të gjitha nivelet për të pajisur Shqipërinë në nivelin e duhur për tranzicionin digjital dhe të gjelbër dhe për forcimin e specializimit të ekonomisë kombëtare në fushat prioritare të S3 dhe rritjen e aftësive shkencore dhe teknologjike në të gjitha nivelet, M1: Rishikimi i programeve të arsimit parauniversitar për t'iu përgjigjur më mirë nevojave të tregut aktual dhe të ardhshëm, duke siguruar që studentët të jenë të pajisur me aftësitë dhe njohuritë përkatëse për fuqinë punëtore në evolucion.)

Një nga nismat kryesore në arsim, si një prioritet horizontal i S3, përfshin një rishikim gjithëpërfshirës të kurrikulës në të gjitha nivelet.

Ky rishikim synon të reflektojë përvojat më të mira të së kaluarës dhe të përshtatet me kërkesat moderne, duke u fokusuar te aftësitë digjitale, ndërgjegjësimi mjedisor, lëndët praktike dhe aftësitë për tregun e punës. Parashikohet një përafrim më i mirë midis kurrikulës parauniversitare dhe asaj universitare për të mbyllur hendekun ekzistues. Gjithashtu, është planifikuar një analizë gjithëpërfshirëse për të evidentuar boshllëqet dhe nevojat për lëndë të reja dhe transformimin e atyre ekzistuese, përfshirjen e lëndëve praktike dhe në terren, analizat krahasuese me kurrikulat e mëparshme për të evidentuar avantazhet dhe disavantazhet, si dhe një konsultim të gjerë me prindërit, nxënësit, komunitetin e biznesit dhe universitetet.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore

- Përafrimi i kurrikulës: përditësimi i kurrikulës për të përfshirë komponentët thelbësorë të aftësive digjitale dhe ndërgjegjësimi mjedisor, duke siguruar që nxënësit të pajisen me njohuritë dhe aftësitë e duhura.

- Integrimi i STEM: integrimi i STEM (shkencë, teknologji, inxhinieri dhe matematikë) në arsim për të promovuar mendimin kritik dhe për të përmirësuar aftësitë praktike.

- Metodologji Moderne: Përmirësimi i materialeve dhe metodologjive edukative për të

reflektuar përparimet më të fundit dhe praktikat më të mira në mësimdhënie.

Elemente novatore

- Aftësimi digjital: theksimi i aftësive digjitale si një komponent thelbësor i kurrikulës, duke përgatitur nxënësit për një të ardhme të drejtuar nga teknologjia.

- Ndërgjegjësimi mjedisor: përfshirja e edukimit mjedisor për të nxitur një gjeneratë që vlerëson dhe kupton qëndrueshmërinë.

- Mendimi kritik: promovimi i aftësive të mendimit kritik përmes të mësuarit të bazuar në zgjidhjen e problemeve dhe metodave ndërvepruese të mësimdhënies.

Arsyetimi

Rishikimi gjithëpërfshirës i kurrikulës udhëhiqet nga nevoja për të përgatitur nxënësit për sfidat e një bote që ndryshon me shpejtësi. Duke përafruar kurrikulat me kërkesat moderne, Shqipëria synon:

- Të sigurojë që nxënësit të zotërojnë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të pasur sukses në epokën digjitale.

- Të nxisë një ndjenjë përgjegjësie dhe qëndrueshmërie mjedisore dhe të kontribuojë konkretisht në projekte mjedisore.

- Të zhvillojë një forcë pune konkurruese që mund të përshtatet me ndryshimet teknologjike dhe të nxisë inovacionin.

Përfitimet

Për Studentët:

- Fitojnë aftësi dhe njohuri të rëndësishme që i përgatisin për karrierat dhe sfidat e së ardhmes.

- Përfshijnë një mjedis të pasur mësimor që promovon mendimin kritik dhe aftësitë praktike.

- Libra dhe materiale mësimore të përditësuara me kurrikulën e re dhe përmbajtje digjitale për nxënësit në sistemin parauniversitar.

- Nxënësit përgatiten me aftësi pune të rëndësishme në të gjitha nivelet e arsimit për të qenë të gatshëm për tregun e punës.

Për mësuesit:

- Akses në materiale dhe metodologji të përditësuara edukative që përmirësojnë efektivitetin e mësimdhënies.

- Mundësi për zhvillim profesional përmes trajnimeve mbi praktikat moderne të mësimdhënies.

Fuqizimi i ekselencës: Skema stimuluese për studentët dhe mësuesit e arsimit parauniversitar (duke reflektuar objektivin strategjik 3: Modernizimi i kurrikulës në të gjitha

nivelet për të pajisur më mirë Shqipërinë për tranzicionin digjital dhe të gjelbër, në “Arsimi”, objektivi specifik 3.2: Krijimi i granteve dhe stimuljeve novatore për shkollat dhe nxenesit në arsimin parauniversitar).

Skema nxitëse për nxënësit dhe mësuesit parauniversitar është një nismë gjithëpërfshirëse e krijuar për të ngritur peizazhin arsimor duke njohur dhe shpërblyer përsosmërinë dhe inovacionin në praktikën shkollare. Kjo skemë synon të krijojë një mjedis arsimor dinamik ku mësuesit janë të motivuar për të eksploruar metoda inovative të mësimdhënies dhe për të përmirësuar menaxhimin e përgjithshëm të shkollës. Nëpërmjet një kombinimi të shpërblimeve dhe granteve të bazuara në performancë, kjo nismë jo vetëm që synon të rrisë cilësinë e arsimit, por edhe të sigurojë qasje të barabartë në mundësitë arsimore për të gjithë studentët.

Në thelb të kësaj nisme është zbatimi i një sistemi të dyfishtë shpërblimi që njeh arritjet e jashtëzakonshme të nxënësve, shkollave dhe mësuesve, duke i mbështetur financiarisht për të vazhduar qasjet e tyre inovative. Skema prezanton shpërblime të bazuara në performancë, të cilat lidhen drejtpërdrejt me rezultatet e matshme në performancën e nxënësve dhe inovacionet arsimore. Duke lidhur shpërblimet me rezultatet, skema siguron që incentivat të kontribuojnë drejtpërdrejt në përmirësimet arsimore.

Përveç shpërblimit të arritjeve aktuale, skema ofron grante të konsiderueshme të cilat synojnë të nxisin adoptimin e metodologjive të reja dhe efektive të mësimdhënies dhe praktikave të menaxhimit. Këto grante janë projektuar për të fuqizuar shkollat të zbatojnë ndryshime progresive që mund të kenë një ndikim të qëndrueshëm në përvojën arsimore. Zhvillimi profesional është një tjetër komponent kritik i nismës. Duke njohur se zhvillimi i vazhdueshëm i mësuesve është thelbësor për suksesin e qëndrueshëm arsimor, skema ofron një gamë të gjerë trajnimesh dhe mundësish për të mësuar. Këto programe janë të përshtatura për të ndihmuar mësuesit të qëndrojnë në krye të përparimeve arsimore, duke përmirësuar aftësitë e tyre në mësimdhënie dhe kapacitetet udhëheqëse brenda mjedisve shkollare.

Përparësitë për mësuesit:

- Shpërblime financiare: bonuse të bazuara në performancë për arritjen dhe tejkalimin e objektivave arsimorë.

- Zhvillim profesional: akses në programe të avancuara trajnimi dhe punëtori për të përmirësuar aftësitë e mësimdhënies dhe kapacitetet udhëheqëse.

- Grante për inovacion: financim për të mbështetur zbatimin e metodave të reja dhe krijuese të mësimdhënies dhe projekteve të klasës.

- Avancim në karrierë: mundësi për njohje dhe promovim bazuar në performancën shembullore dhe kontributet në inovacionin arsimor.

- Kënaqësi e rritur në punë: një mjedis mbështetës që vlerëson dhe shpërblen përkushtimin, duke nxitur një ndjenjë më të madhe të arritjes dhe motivimit.

- Mundësi bashkëpunimi: pjesëmarrje në projekte bashkëpunuese me kolegë, duke çuar në ndarje të praktikave më të mira dhe një rrjet profesional më të fortë.

- Shpërndarja e resurseve: akses në burime dhe materiale shtesë për të përmirësuar mësimdhënien dhe përvojat mësimore në klasë.

Për nxënësit, veçanërisht ata nga sfondi i pafavorshëm ekonomik, skema ofron ndihmë financiare në formën e bursave dhe pagave. Kjo ndihmë është jetike për të barazuar mundësitë, duke lejuar të gjithë nxënësit të ndjekin objektivat e tyre arsimorë pa barrën e kufizimeve financiare. Duke ofruar këto mbështetje, nisma synon të zvogëlojë pabarazitë arsimore dhe të promovojë gjithëpërfshirjen brenda sistemit arsimor.

Një aspekt i rëndësishëm i Skemës së Incentivave është përfshirja e një Programi Shpërblimesh për Nxënësit. Ky program është krijuar për të njohur dhe shpërblyer nxënësit për arritjet e tyre në fusha të ndryshme, duke përfshirë:

1. Përsosmërinë akademike: shpërblime për nxënësit që arrijnë rezultate të shkëlqyera në provimet e tyre shkollare gjatë vitit dhe performancën e përgjithshme akademike.

2. Riciklimin dhe iniciativat mjedisore: stimuj për studentët që marrin pjesë aktive në programet e riciklimit në shkolla dhe projekte të tjera të qëndrueshmërisë mjedisore.

3. Aktivitetet jashtëshkollore: njohje për studentët që shkëlqejnë në sport, art dhe aktivitete të tjera jashtëshkollore.

4. Projektet/idetë inovative: çmime për studentët që zhvillojnë projekte apo ide novatore që kontribuojnë për shkollën ose komunitetin.

5. Konkurse kombëtare dhe ndërkombëtare: bursa dhe shpërblime për studentët që fitojnë ose

performojnë në mënyrë të jashtëzakonshme në garat kombëtare dhe ndërkombëtare.

Përfitimet:

- Për mësuesit dhe shkollat: skema ofron përfitime të konsiderueshme duke ofruar një platformë për vlerësimin profesional dhe zhvillim në karrierë. Mësuesit dhe institucionet arsimore që demonstrojnë performancë të jashtëzakonshme dhe praktika inovative njihen publikisht, gjë që jo vetëm përmirëson profilin e tyre profesional, por gjithashtu vendos një standard për cilësinë e arsimit. Për më tepër, nisma përfshin mundësi zhvillimi të karrierës përmes *workshop*-eve, seminareve dhe sesioneve të trajnimit të dedikuara për të përmirësuar aftësitë pedagogjike dhe aftësitë drejtuese. Mbështetja financiare është gjithashtu e disponueshme për shkollat për zbatimin e praktikave më të avancuara të mësimit dhe përmirësimeve infrastrukturore, duke nxitur një mjedis të favorshëm për inovacion arsimor dhe përmirësim të qëndrueshëm.

- Për nxënësit dhe familjet: Në thelb të kësaj nisme është angazhimi për të siguruar që të gjithë nxënësit, pavarësisht nga sfondi i tyre socio-ekonomik, të kenë akses në arsim cilësor. Mbështetja financiare e ofruar nëpërmjet bursave, mbështetjes financiare, dhe ndihmave luan një rol vendimtar në këtë kontekst. Gjithashtu, kjo do të ndihmojë nxënësit të motivohen për arritje më të mira në rezultatet shkollore, performancë më të mirë në aktivitete jashtëshkollore dhe të jenë qytetarë aktivë.

Ruajtja e talentëve (reflekton objektivin strategjik 1: “Zhvillimi i kapaciteteve të të rinjve dhe ruajtja e kapitalit njerëzor për të nxitur zhvillimin në Shqipëri”, objektivi specifik 1.1: “Përmbysja e tendencave të të rinjve drejt emigrimit dhe braktisjes së zonave rurale duke rritur cilësinë e shërbimeve publike të ofruara dhe duke bërë tërheqëse për të rinjtë qëndrimin në Shqipëri dhe angazhimin në zhvillimin rural”, M1: “Gjallërimi i mundësive për punësueshmërinë, punësimin dhe sipërmarrjen e të rinjve përmes Garancisë Rinore dhe politikave të ngjashme, dhe përmirësimi i programeve dhe shërbimeve që ofrojnë mbështetje për lëvizshmërinë e të rinjve dhe bashkëpunimin midis tyre brenda vendit dhe jashtë tij”, dhe M2: “Inovimi dhe përmirësimi i kujdesit parësor shëndetësor dhe shërbimeve të urgjencës në zonat rurale/turistike duke i pajisur ato me teknologji të avancuara dhe

shërbime të integruara dhe me fuqi punëtore /profesionistë të specializuar shëndetësorë”.

Për më tepër, ai përputhet me objektivin specifik 1.2: “Zhvillimi i avancuar i talentëve dhe zhvillimi holistik i të rinjve, duke mbështetur dhe zbatuar një gamë të plotë programesh amatore sportive, arti, artizanati dhe aktiviteteve jashtëshkollore.”, veçanërisht M1: “Zbatimi i një programi gjithëpërfshirës të zhvillimit të talentëve nga duke prezantuar një gamë të larmishme kursesh jashtëshkollore pas shkollës për t’u kujdesur për talentet dhe interesat e ndryshme që identifikohen që në moshë të hershme përmes skemave kombëtare.”):

Raporti i EDP-së theksoi tendencën e braktisjes së të rinjve të zonave rurale, duke treguar nevojën për mundësi zhvillimi tërheqëse dhe të qëndrueshme brenda këtyre rajoneve. Duke nxitur një mjedis mbështetës përmes strategjive të synuara arsimore dhe duke forcuar lidhjen midis akademisë, biznesit dhe qeverisë, ky objektivi adreson drejtpërdrejt ikjen e trurit. Ai përputhet me rekomandimet e EDP-së për krijimin e kushteve të favorshme që motivojnë të rinjtë të qëndrojnë dhe të angazhohen në zhvillimin rural, duke kontribuar kështu në elasticitetin dhe qëndrueshmërinë ekonomike të vendit. Zbatimi i këtyre objektivave dhe masave synon të kultivojë një ekosistem miqësor ndaj inovacionit që jo vetëm ruan talentin, por edhe e tërheq atë nga diaspora. Reformat arsimore të propozuara, si në nivelin parauniversitar dhe atë të arsimit të lartë, synojnë të ofrojnë aftësitë dhe njohuritë e nevojshme që fuqia punëtore e ardhshme e Shqipërisë të lulëzojë në një ekonomi moderne. Duke rritur cilësinë e sistemeve të arsimit dhe trajnimit, Shqipëria aspiron të krijojë një terren nxitës për sipërmarrjen dhe inovacionin, thelbësor për specializimin e inteligjent dhe rritjen e qëndrueshme.

Për të luftuar largimin e talentëve të rinj nga zonat rurale, strategjia përfshin një qasje të shumëanshme për t’i bërë këto rajone më tërheqëse dhe të jetueshme. Kjo përfshin fuqizimin e punësimit të të rinjve, sipërmarrjen dhe forcimin e shërbimeve publike për të rritur tërheqjen e qëndrimit në Shqipëri. Nëpërmjet nismave si Garancia Rinore, ne synojmë të sigurojmë një të ardhme të begatë për të rinjtë shqiptarë pikërisht në atdheun e tyre. Për më tepër, duke sjellë zgjidhje të avancuara teknologjike për kujdesin parësor

shëndetësor dhe shërbimet e urgjencës në zonat rurale dhe turistike, ne po i sigurojmë që të jetosh jashtë qendrave të populluara nuk do të thotë të shkëputesh nga shërbimet thelbësore.

Tërheqja e profesionistëve të specializuar të shëndetësisë në zonat rurale siguron që qytetarët të kenë akses në kujdesin mjekësor të nivelit më të lartë, ndërsa përdorimi i teknologjive inteligjente është parashikuar për të rigjallëruar jetën sociale dhe kulturore në fshatra. Zgjerimi i programeve dhe shërbimeve që mbështesin lëvizshmërinë dhe bashkëpunimin e të rinjve është gjithashtu një gur themeli i planit tonë, duke e bërë Shqipërinë një udhëkryq të shkëmbimit kulturor dhe intelektual. Për këtë qëllim, rritja e transportit ndërqytetar posaçërisht për të rinjtë rrit lëvizshmërinë e tyre dhe pasuron mundësitë e tyre për rritje dhe zhvillim brenda vendit.

Përparimi i zhvillimit holistik të të rinjve, me fokus të veçantë të vajzat e reja, është një tjetër shtyllë e strategjisë. Krijimi i një agjencie kombëtare për të mbikëqyrur edukimin pas shkollës dhe aktivitetet rekreative tregon përkushtimin tonë për të nxitur një mënyrë jetese të shëndetshme dhe zhvillimin e talenteve. Një program gjithëpërfshirës i zhvillimit të talenteve përfshin një gamë të gjerë kursesh jashtëshkollore, duke i njohur dhe i ushqyer talentet dhe interesat e ndryshme që në moshë të re, me skemat kombëtare që ofrojnë mbështetjen e nevojshme.

Iniciativat e detajuara në hapësirat ilustruese të mëposhtme fokusohen në inovacionin e shërbimeve të kujdesit shëndetësor, veçanërisht në zonat rurale, për të siguruar kujdes të plotë për të gjithë qytetarët dhe për të krijuar mundësi për të mbajtur rininë tonë. Këto nisma synojnë të krijojnë një Shqipëri të gjallë, dinamike dhe gjithëpërfshirëse, duke siguruar standarde më të mira jetese ku të rinjtë ndihen të fuqizuar për të qëndruar, për të kontribuar dhe për të nxitur zhvillimin e vendit drejt një të ardhmeje të begatë. Duke rritur atraktivitetin e të jetuarit dhe të punuarit në Shqipëri, veçanërisht në zonat rurale, dhe duke ofruar mbështetjen dhe burimet për të rinjtë tanë për të realizuar potencialin e tyre të plotë, ne po krijojmë terrenin për një komb të lulëzuar që është elastik dhe i gatshëm për sfidat dhe mundësitë e mëtejshme.

Paketa e kujdesit shëndetësor (pasqyron objektivin strategjik 1 në seksionin e mbajtjes së talenteve në Planin e Veprimt: zhvillimi i

kapaciteteve të të rinjve dhe ruajtja e kapitalit njerëzor për të nxitur zhvillimin në Shqipëri, objektivi specifik 1.1: Përmbysja e prirjes së të rinjve drejt emigrimit dhe braktisjes së zonave rurale duke rritur cilësinë e shërbimeve publike të ofruara dhe duke e bërë tërheqëse për të rinjtë qëndrimin në Shqipëri dhe angazhimin në zhvillimin rural, veçanërisht M2: Inovimi dhe përmirësimi i kujdesit shëndetësor parësor dhe shërbimeve të urgjencës në zonat rurale/turistike duke i pajisur ato me teknologji të avancuara dhe shërbime të integruara dhe me fuqi punëtore/profesionistë të specializuar shëndetësorë.) **Synimi është të përmirësohet aksesueshmëria dhe cilësia e shërbimeve shëndetësore në rajonet rurale, duke u fokusuar në mbajtjen e familjeve dhe brezit të ri duke ofruar përfitime shëndetësore gjithëpërfshirëse dhe pajisje moderne mjekësore në nivel lokal. Nisma përdor zgjidhje inovative dhe teknologji të avancuara për të adresuar mungesën e profesionistëve të kujdesit shëndetësor, duke ofruar shërbime dhe konsultime të avancuara si për banorët lokalë, ashtu edhe për turistët.**

Faza 1: Zhvillimi i qendrave të integruara të kujdesit shëndetësor (QIKSH)

- Zhvillimi i gjashtë modeleve të QIKSH-ve në gjashtë zona të ndryshme rurale/turistike. Këto qendra do të përfshijnë: shërbime bazë laboratorike, EKG, ekograf portativ, analiza laboratorike, farmaci etj.

- Menaxhimi në nivel vendor nga mjekë të përgjithshëm ose infermierë të trajnuar.

- Lidhja virtuale me mjekë të mjekësisë së përgjithshme nëpërmjet telemjekësisë për konsultime dhe receta.

- Transmetim digjital i rezultateve të ekzaminimeve dhe recetave të mjekëve dhe farmacistëve.

- Bashkëpunimi me Postën Shqiptare për dërgimin e medikamenteve dhe analizave laboratorike; testimi i dërgesës me dron për zgjidhje me kosto efektive dhe dërgesa urgjente.

Faza 2: Zgjerimi dhe Replikimi

Përdorimi i modeleve të zhvilluara si modele për zona të ngjashme, duke zgjeruar shtrirjen dhe ndikimin.

Koncepti i Qendrës së Integruar të Kujdesit Shëndetësor (QIKSH).

• **Shërbimet kryesore**

- Shërbime laboratorike bazë, EKG, ekografi portative, analiza laboratorike, farmaci etj.

- Menaxhuar nga mjekë të përgjithshëm ose infermierë të trajnuar në nivel lokal.

• Telemjekësia

- Konsultime në distancë dhe receta elektronike.

- Dhënia digjitale e rezultateve të ekzaminimit dhe recetave elektronike.

- Farmacistë të lidhur online për ekzekutimin e recetës elektronike dhe dërgimin në nivel lokal.

• Logjistika

- Bashkëpunim me Postën Shqiptare për shërbimet e dërgesës.

- Integrimi i dërgesës me dron aty ku është e mundur.

Elementet novatore

• Shërbimet e telemjekësisë

- Shërbime klinike në distancë për konsultime dhe ndjekje nëpërmjet platformave digjitale.

- Ulje e nevojës për të udhëtuar dhe mundësi i kujdesit të vazhdueshëm.

• Trajnim për profesionistët e Shëndetësisë në zonat rurale

- Siguron që ofruesit e kujdesit shëndetësor në zonat rurale të trajnohen për

praktikat dhe teknologjitë më të fundit mjekësore.

- Rrit cilësinë e përgjithshme të kujdesit në këto komunitete.

• AI dhe analiza e të dhënave në telemjekësi

- Përdorimi i inteligjencës artificiale për të analizuar të dhënat mjekësore, për të përmirësuar saktësinë diagnostifikuese dhe për të personalizuar kujdesin e pacientit nga distanca.

• Shërbimet e klinikës online

- Zgjerimi i shërbimeve për të përfshirë kujdesin e specializuar nëpërmjet telekonferencës.

- Ofron konsultime dhe më shumë vizita në klinikë përtej shërbimeve mjekësore bazë.

Arsyetimi

Bazuar në konsultimet e EDP-së dhe statistikatat e kujdesit shëndetësor, zonat e largëta kanë një numër të kufizuar mjekësh, por një numër të mjaftueshëm infermierësh. Kjo paketë synon të optimizojë kapacitetet ekzistuese të kujdesit shëndetësor përmes teknologjive të avancuara, duke përmirësuar ofrimin e shërbimeve dhe cilësinë.

Përfitimet

• Për komunitetet lokale

• Qasje e përmirësuar në kujdesin shëndetësor me cilësi të lartë.

• Mbajtja e familjeve dhe brezit të ri duke ulur nevojën për migrim.

• Për Turistët

- Shërbime më të mira të kujdesit shëndetësor gjatë sezoneve të pikut turistik.

- Rritja e kapaciteteve vendore të kujdesit shëndetësor për të menaxhuar kërkesën në rritje.

Me zbatimin e këtyre masave, Paketa e Kujdesit Shëndetësor synon të përmirësojë ndjeshëm shërbimet e kujdesit shëndetësor rural, duke kontribuar në ruajtjen e talenteve dhe zhvillimin rural duke ofruar në të njëjtën kohë shërbime më të mira shëndetësore për turistët.

Pasurimi i arsimit përmes programeve gjithëpërfshirëse pas shkollore dhe qendrave të teknologjisë krijuese (Pasqyron objektivin strategjik 1 në seksionin e mbajtjes së talenteve në Planin e Veprimit: Zhvillimi i kapaciteteve të të rinjve dhe ruajtja e kapitalit njerëzor për të nxitur zhvillimin në Shqipëri, objektivi specifik 1.2: Zhvillimi i avancuar i talenteve dhe zhvillimi holistik i të rinjve, duke mbështetur dhe zbatuar një gamë të plotë programesh amatore sportive, arti, artizanati dhe aktiviteteve jashtëshkollore, M1: Zbatoni një program gjithëpërfshirës të zhvillimit të talenteve duke prezantuar një gamë të larmishme kursesh jashtëshkollore pas shkollës për t'u kujdesur për talentet dhe interesat e ndryshme që identifikohen që në moshë të hershme përmes skemave kombëtare.)

Këto nisma jo vetëm që pasurojnë përvojat arsimore të nxënësve, por gjithashtu fuqizojnë shkollat për t'iu përgjigjur në mënyrë dinamike mjedisit arsimor në zhvillim. Me autonominë për të zhvilluar aktivitete të përshtatura pas shkollës, shkollat janë të pozicionuara më mirë për të kultivuar mjedise që ushqejnë talentet dhe interesat e nxënësve në fusha të ndryshme si STEM, artet, sportet dhe udhëheqja. Kjo qasje u mundëson mësuesve të krijojnë programe që bëjnë më shumë sesa plotësojnë kurrikulën standarde – ata e transformojnë atë duke integruar përvoja të të mësuarit ndërdisiplinor që i përgatisin studentët për sfidat e botës moderne. Për shembull, një shkollë mund të kombinojë elemente të artit dhe teknologjisë për të ofruar kurse në media digjitale

ose robotikë, duke inkurajuar kështu kreativitetin krahas aftësive teknike. Në mënyrë të ngjashme, programet e lidershit mund të përfshijnë skenarë problem-zgjidhës në botën reale, që kërkojnë punë në grup dhe mendim kritik, aftësi thelbësore për sukses në çdo karrierë. Qoftë nëpërmjet bursave për familjet me të ardhura të ulëta apo programeve të përshtatura për nevojat e nxënësve me aftësi të kufizuara, nisma synon të bëjë mësimin jashtëshkollor të aksesueshëm për të gjithë. Kjo përfshirje shtrihet në platformat digjitale që mbështesin këto programe, të cilat zhvillohen me ndërfaqe miqësore për përdoruesit për të siguruar që studentët dhe arsimtarët të mund të lundrojnë lehtësisht dhe të shfrytëzojnë sa më shumë burimet e disponueshme. Komponenti digjital është veçanërisht transformues, duke u ofruar shkollave mjetet për të menaxhuar programet në mënyrë efikase dhe për të matur ndikimin e tyre nëpërmjet reagimeve të prindërve dhe analizave të të dhënave. Kjo teknologji mundëson përmirësimin e vazhdueshëm të ofertave arsimore dhe lehtëson një lidhje më të ngushtë midis shkollave dhe komunitetit më të gjerë, duke përfshirë prindërit dhe organizatat vendore. Duke i angazhuar këta aktorë, shkollat mund të krijojnë një rrjet mbështetës që rrit përvojën arsimore dhe u ofron studentëve burime dhe mundësi shtesë për rritje.

Programe gjithëpërfshirëse pas shkollës

Programet e personalizuar të zhvillimit të talenteve:

- Shkollat do të kenë akses në mjete për të personalizuar aktivitetet pas shkolle, për të përmbushur nevojat specifike të nxënësve të tyre.
- Integrimi i rrjeteve të ish-nxënësve për të ofruar mentorim, udhëzime për karrierë dhe workshop-e për zhvillimin e aftësive.
- Bashkëpunimi me donatorët dhe prindërit për të mbështetur zbatimin dhe qëndrueshmërinë e këtyre programeve.

Integrimi i platformave digjitale:

- Zhvillimi dhe përdorimi i platformave digjitale inovative që lehtësojnë ndërveprimet dinamike midis shkollave dhe komuniteteve të tyre.
- Funksione që përfshijnë mjete për personalizimin e programeve, integrimin e rrjetit të ish-nxënësve dhe angazhimin e prindërve/komunitetit.
- Platforma gjithashtu do të mbështesë menaxhimin dhe monitorimin e programeve pas

shkollore, duke siguruar që ato të përmbushin standardet dhe objektivat arsimore.

Angazhimi i komunitetit:

- Lehtësimi i përfshirjes së komunitetit lokal në aktivitetet shkollore, duke nxitur një ndjenjë përgjegjësie dhe mbështetjeje.
- Organizimi i eventeve dhe *workshop*-eve për të prezantuar arritjet e programeve pas shkolle dhe për të inkurajuar pjesëmarrje më të gjerë.

Zgjerimi i Qendrave Tumo Zgjerimi dhe përsëritja:

- Krijimi i degëve të tjera lëvizëse të Qendrave Tumo—qendra për teknologji kreative që ofrojnë akses falas për nxënësit për të mësuar aftësi të avancuara digjitale.
- Përdorimi i qendrave të ngritura si modele për të zhvilluar qendra të reja në zona rurale, duke zgjeruar ndikimin.

Shërbimet kryesore të qendrave Tumo:

- Kurse në teknologji, dizajn dhe komunikime për të pajisur nxënësit me aftësi konkurruese.
- Akses në pajisje dhe burime moderne për të nxitur të mësuarit praktik dhe zhvillimin e projekteve.
- Partneritete me profesionistë të industrisë për të ofruar praktika dhe përvoja reale.

Elemente novatore:

Zhvillimi i aftësive digjitale:

- Kurse të avancuara në kodim, robotikë, dizajn grafik dhe media digjitale.
- Integrimi i teknologjive në zhvillim si inteligjenca artificiale dhe realiteti virtual në kurrikulë.
- Projekte që nxisin inovacionin dhe të menduarit sipërmarrës te studentët. Bashkëpunimi në komunitet:
- Angazhimi i bizneseve dhe organizatave lokale në mbështetjen e qendrave Tumo përmes sponsorizimeve dhe projekteve bashkëpunuese.
- Krijimi i një rrjeti mentorësh nga industri të ndryshme për të drejtuar dhe frymëzuar studentët.

Qëndrueshmëria dhe inovacioni i vazhdueshëm:

- Zhvillimi i një modeli të qëndrueshëm financimi përmes partneriteteve me donatorë vendas dhe ndërkombëtarë.
- Përditësimi dhe zgjerimi rregullisht i kurseve për të kapur ritmin e përparimeve teknologjike dhe tendencave të industrisë.

Arsyetimi: arsyeja e nismës së Paketës Pas Shkollës dhe Qendrave Tumo bazohet në të kuptuarit se qasja e barabartë në arsim cilësor dhe promovimi i talenteve në të gjitha rajonet është thelbësor për zhvillimin e qëndrueshëm kombëtar. Pabarazitë në mundësitë arsimore midis zonave urbane dhe rurale kanë çuar historikisht në zhvillim të pabarabartë dhe *brain drain* (largimi i fuqisë së kualifikuar punëtore) nga zonat rurale në ato urbane apo edhe jashtë vendit. Prandaj, kjo nismë synon të luftojë këto tendenca duke pasuruar peizazhin arsimor në zonat rurale dhe duke u ofruar studentëve mjetet dhe aftësitë e nevojshme për të lulëzuar në nivel lokal. Futja e platformave digjitale të avancuara dhe ngritja e qendrave të lëvizshme Tumo janë thelbësore në këtë transformim. Këto platforma dhe qendra shërbejnë si qendra të inovacionit dhe të të mësuarit, duke ofruar mjete dhe burime arsimore të fundit që shpesh janë të disponueshme vetëm në mjedise më urbane. Duke i sjellë këto mundësi në zonat rurale, iniciativa siguron që studentët në këto komunitete të kenë qasje në përvoja arsimore me cilësi të lartë që janë tërheqëse, të vlefshme dhe largpamëse. Për më tepër, duke u fokusuar në programet pas shkollës që kujdesen për një spektër të gjerë e interesave dhe aftësive, nisma ndihmon në kultivimin e një grupi të larmishëm aftësish të nxënësit të rinj, duke i përgatitur ata për një sërë shtigjesh karriere. Kjo është veçanërisht e rëndësishme në zonat rurale, ku mundësitë ekonomike janë shpesh të kufizuara. Aftësitë e fituara përmes këtyre programeve i fuqizojnë studentët të kontribuojnë në ekonominë e tyre lokale në mënyra inovative, duke çuar potencialisht në sipërmarrje të reja biznesi dhe projekte komunitare që mund të stimulojnë rritjen ekonomike lokale.

Përfitimet

Për komunitetet lokale:

- Përmirësimi i qasjes në programe të cilësisë së lartë arsimore dhe të zhvillimit të talenteve.
- Ruajtja e talenteve të reja, ulja e shpopullimit rural dhe nxitja e zhvillimit të komunitetit.

Për të rinjtë:

- Përvoja të zgjeruara të të mësuarit dhe mundësitë për të zhvilluar aftësi të avancuara digjitale.
- Rritja e perspektivave të punës dhe aftësive sipërmarrëse, duke fuqizuar studentët të kenë sukses në një treg global konkurrues.

Duke zbatuar këto masa, nisma e Paketës pas Shkollës dhe Platformat Digjitale synon të përmirësojë ndjeshëm rezultatet arsimore në zonat rurale, duke kontribuar në ruajtjen e talenteve dhe zhvillimin e komunitetit. Nëpërmjet zgjerimit të Qendrave Tumo, Shqipëria synon të pajisë të rinjtë e saj me aftësitë e nevojshme për suksesin e ardhshëm, duke siguruar risi të qëndrueshme dhe të vazhdueshme në arsim.

Përfshirja e Diasporës (reflekton objektivin strategjik 1: “Angazhimi i diasporës dhe emigrantëve në të gjitha aspektet e zhvillimit të inteligjent dhe digjital në Shqipëri që çon në një proces më efektiv të integritetit në BE”, objektiv i specifik 1.1: “Ekspertiza e diasporës ofron një kontribut efektiv në generimin e zhvillimit të kapitalit njerëzor veçanërisht në Shqipërinë rurale”, objektiv i specifik 1.2: “Promovimi i zhvillimit teknologjik dhe kërkimit bazuar në kontributin e diasporës për të stimuluar rritjen ekonomike”, dhe objektiv i specifik 1.3: “Rritja e kapaciteteve teknologjike dhe sipërmarrëse përmes angazhimit të diasporës.”): Për ta lehtësuar këtë, merren masa jo vetëm për të joshur këta individë, por edhe për të integruar përvojat e tyre ndërkombëtare në narrativën e zhvillimit lokal. Një element kryesor i kësaj strategjie është programi Diaspora për Zhvillimin (D4D), i cili është krijuar për të mbushur boshllëqet në fushat ku kërkohet inovacion dhe ekspertizë teknologjike.

Synimi është zgjerimi i kanaleve të komunikimit që i ofrojnë diasporës informacion të përditësuar mbi një mori mundësish dhe incitativash për angazhimin dhe kthimin në Shqipëri. Ne kërkojmë t'i harmonizojmë këto masa me Strategjinë ekzistuese të Diasporës, duke siguruar koherencë dhe sinergji.

Për më tepër, duke njohur rolin jetik që luan diaspora në ruajtjen e kulturës dhe ndërtimin e komunitetit, nëpërmjet pjesëmarrjes aktive të diasporës, synohet forcimi i strukturës shoqërore të Shqipërisë, duke festuar trashëgiminë e vendit duke i hapur rrugën një qasjeje me qendër komunitetin ndaj zhvillimit. Nxitja e zhvillimit teknologjik dhe rritjes ekonomike përmes kontributeve të diasporës është një tjetër objektiv. Për këtë qëllim, plani është krijimi i një strukture trajnimit teknologjik që shërben si një urë lidhëse midis aftësive dhe njohurive të emigrantëve tanë dhe nevojave të komuniteteve tona lokale. Kjo strukturë do të presë *workshop*-e dhe iniciativa mentorimi, duke krijuar një shkëmbim të

gjallë të njohurive globale dhe aplikimeve vendase. Prezantimi i një kurrikule të transferimit të teknologjisë, veçanërisht në fushat strategjike të S3, do të shtrihet përmes strukturave arsimore dhe të trajnimit profesional. Kjo kurrikulë do të mishërojë frymën inovative të diasporës sonë, të cilët janë të ftuar të kontribuojnë me zgjidhje që nxisin zhvillimin.

Gjithashtu, krijimi i një Fondi të Diasporës për Komunitetet në bashkëpunim me qeverisjen vendore dhe aktorë të tjerë të interesuar, si dhe një skemë incentivuese për investimet e diasporës në fushat prioritare të S3, synon të nxisë rritjen ekonomike dhe zhvillimin e komuniteteve në Shqipëri, veçanërisht në zonat rurale, duke shfrytëzuar investimet e diasporës. Nëpërmjet fushatave të synuara dhe platformave online, këto iniciativa synojnë të tërheqin investime në fushat prioritare të S3 dhe të adresojnë nevojat e komuniteteve. Përfshirja e diasporës do të sjellë zgjidhje dhe ekspertizë inovative në sektorët kyç, duke kontribuar në qëndrueshmërinë dhe rritjen e përgjithshme të kombit. Këto përpjekje do të angazhojnë edhe diasporën me zonat e tyre të origjinës, duke krijuar kushtet për rikthimin e tyre të mundshëm në Shqipëri.

Së fundi, do të krijohen platforma informative, të cilat do të shërbejnë si gur themeli i strategjisë së komunikimit S3 për zhvillimin e kapitalit njerëzor. Këto platforma do të vënë në dukje ruajtjen e talentëve dhe përfshirjen e diasporës, duke siguruar që diaspora shqiptare të mos jetë thjesht një audiencë, por pjesëmarrëse aktive në rrugëtimin e Shqipërisë drejt një të ardhmeje inteligjente dhe të digjitalizuar. Nëpërmjet këtyre përpjekjeve të përbashkëta, qëllimi është krijimi i një të ardhmeje ku diaspora shqiptare është e ndërthurur ngushtësisht në narrativën kombëtare, duke nxitur zhvillimin e inteligjent dhe duke kontribuar në aspiratat e Shqipërisë për një të ardhme evropiane të begatë dhe të integruar.

Objekti i iniciativave të Përfshirjes të Diasporës të paraqitura në hapësirat ilustruese vijuese është përdorimi i burimeve të gjera, ekspertizës dhe trashëgimisë kulturore të diasporës shqiptare për të nxitur zhvillimin kombëtar dhe për të përmirësuar lidhjet e komunitetit. Këto nisma synojnë të nxisin rritjen e qëndrueshme dhe inovacionin duke inkurajuar pjesëmarrjen e diasporës në peizazhin socio-ekonomik të Shqipërisë. Programet dhe

iniciativat e Angazhimit të Diasporës funksionojnë bashkërisht drejt një qëllimi të unifikuar për përfshirjen e profesionistëve, punëtorëve dhe të rinjve shqiptarë sërish në strukturën e shoqërisë shqiptare duke shfrytëzuar ekspertizën dhe përvojat e tyre globale. Në qendër të kësaj qasjeje është Platforma Albrain, e cila mishëron thelbin e qarkullimit të trurit duke ftuar profesionistë shqiptarë në mbarë botën për t'u angazhuar në projekte afatshkurtra brenda Shqipërisë. Kjo platformë plotëson Programin e Kthimit të Diasporës duke ofruar mundësi të strukturuar për transferimin e njohurive dhe inovacionin, duke nxitur një mjedis bashkëpunues ku njohuritë globale drejtojnë zhvillimin lokal. Së bashku me Programet Arsimore dhe Kulturore, të cilat fokusohen në rilidhjen e brezit të ri me rrënjët e tyre kulturore, këto nisma formojnë një strategji gjithëpërfshirëse për të forcuar lidhjet e Shqipërisë me komunitetin e saj global, duke siguruar rritje të qëndrueshme kombëtare dhe një identitet kulturor koheziv.

Programet e angazhimit të Diasporës: Shfrytëzimi i inovacionit dhe forcimi i lidhjeve globale të komunitetit shqiptar (pasqyron objektivin strategjik 1 në seksionin e Diasporës në Planin e Veprimt: Angazhimi i diasporës dhe emigrantëve në të gjitha aspektet e zhvillimit Inteligent dhe digjital në Shqipëri që çon në një proces më efektiv të integritimit në BE, objektivi specifik 1.1: Ekspertiza e diasporës ofron kontribut efektiv në gjenerimin e zhvillimit të kapitalit njerëzor veçanërisht në Shqipërinë rurale, objektivi specifik 1.2: Promovimi i zhvillimit teknologjik dhe kërkimit bazuar në kontributin e diasporës për të stimuluar rritjen ekonomike, dhe objektivi specifik 1.3: Rritja e kapaciteteve teknologjike dhe sipërmarrëse përmes angazhimit të diasporës.)

Objekti: Programet e përfshirjes së Diasporës janë krijuar për të përdorur burimet e gjera, ekspertizën dhe trashëgiminë kulturore të diasporës shqiptare për të nxitur zhvillimin kombëtar dhe për të përmirësuar lidhjet e komunitetit. Këto nisma synojnë të nxisin rritjen e qëndrueshme dhe inovacionin duke inkurajuar pjesëmarrjen e diasporës në mjedisin socio-ekonomik të Shqipërisë.

Programet e diasporës punojnë kolektivisht drejt një qëllimi të unifikuar për integritimin e profesionistëve, punëtorëve dhe të rinjve shqiptarë përsëri në strukturën e shoqërisë shqiptare duke shfrytëzuar ekspertizën dhe përvojat e tyre globale.

Në qendër të kësaj qasjeje është Platforma Albrain, e cila mishëron thelbin e *brain circulation* (lëvizja e fuqisë së kualifikuar punëtore) duke ftuar profesionistë shqiptarë në mbarë botën për t'u angazhuar në projekte afatshkurtra brenda Shqipërisë. Kjo platformë plotëson Programin e Kthimit të Diasporës duke ofruar mundësi të strukturuar për transferimin e njohurive dhe inovacionin, duke nxitur një mjedis bashkëpunues ku njohuritë globale drejojnë zhvillimin lokal. Së bashku me Programet Arsimore dhe Kulturore, të cilat fokusohen në rilidhjen e brezit të ri me rrënjët e tyre kulturore, këto nisma formojnë një strategji gjithëpërfshirëse për të forcuar lidhjet e Shqipërisë me komunitetin e saj global, duke siguruar rritje të qëndrueshme kombëtare dhe një identitet kulturor koheziv.

Programi i Rikthimit të Diasporës është krijuar për të mundësuar riintegrimin e profesionistëve dhe punëtorëve shqiptarë nga jashtë në atdheun e tyre. Duke ofruar stimuj të tillë si ulje taksash, mbështetje për akomodimin dhe procese të thjeshtuara burokratike, programi e bën tranzicionin më të qetë dhe më tërheqës. Ai kërkon jo vetëm të rikthejë individët, por edhe të tërheqë investime nga diaspora në projektet e zhvillimit lokal, të cilat janë thelbësore për nxitjen e ekonomive dhe infrastrukturës rurale. Ky program ofron një platformë të strukturuar për anëtarët e diasporës për t'u angazhuar në mënyrë aktive me projektet dhe institucionet vendore në Shqipëri. Nëpërmjet partneriteteve të vendosura me organizatat e diasporës, ai lehtëson shkëmbimin e njohurive dhe sipërmarrjet bashkëpunuese në fusha parësore si arsimi, kujdesi shëndetësor dhe sipërmarrja. Programi i vizitave është integral në ruajtjen dhe forcimin e lidhjeve kulturore dhe profesionale mes diasporës dhe Shqipërisë. Ai mbështet zhvillimin e qëndrueshëm kombëtar si nëpërmjet riintegrit afatgjatë ashtu edhe përmes bashkëpunimeve dinamike afatshkurtra, duke nxitur një marrëdhënie të fuqishme, të angazhuar dhe reciprokisht të dobishme midis Shqipërisë dhe komunitetit të saj global.

Platforma Albrain është thelbësore në promovimin e konceptit të *brain circulation*. Ajo fton profesionistët shqiptarë në mbarë botën të lidhen dhe të krijojnë partneritete me aktorë të helikës së katërfishtë në Shqipëri (komuniteti i biznesit, akademia, institucionet e qeverisjes qendrore dhe

vendore dhe organizatat e shoqërisë civile, të eksplorojnë mundësinë për partneritete dhe të përfshihen në projekte afatshkurtra brenda Shqipërisë, duke transferuar kështu njohuritë dhe nxitjen e inovacionit. Ky program krijon një kornizë për këta profesionistë që të kontribuojnë në sfidat vendore nëpërmjet seminareve, konsultimeve dhe përpjekjeve të tjera bashkëpunuese, duke shfrytëzuar përvojat e tyre globale për të nxitur zhvillimin lokal.

Programet Arsimore dhe Kulturore janë projektuar në mënyrë të tillë për të lidhur brezin e ri të diasporës shqiptare me rrënjët e tyre kulturore përmes kampuseve angazhuese verore dhe dimërore. Këto nisma shkojnë përtej angazhimit të thjeshtë sezonal; ato janë një gur themeli në një strategji më të gjerë për të ushqyer një vlerësim dhe kuptim të thellë të gjuhës dhe trashëgimisë kulturore shqiptare midis të rinjve që jetojnë jashtë dhe për të nxitur lidhjet me bashkëmoshatarët e tyre në Shqipëri. Në qendër të këtyre programeve është përfshirja e një pakete gjithëpërfshirëse që promovon gjuhën dhe kulturën shqiptare. Kjo zbatohet përmes një sërë aktiviteteve edukative të strukturuar që ndërthurin mësimin tradicional me zhytjen kulturore, duke siguruar që pjesëmarrësit jo vetëm të mësojnë për trashëgiminë e tyre, por edhe të ndiejnë një lidhje të thellë me të. Aktivitetet janë krijuar për t'u përputhur me frymën rinore, duke përfshirë elemente argëtimi, ndërveprimi dhe zbulimi, të cilat janë thelbësore për të nxitur një lidhje të qëndrueshme me kulturën.

Këto programe synojnë të mbështesin mësimin e gjuhës shqipe në shkollat që ndodhen në vendet ku banon diaspora. Kjo përfshin përgatitjen e marrëveshjeve dypalëshe ndërmjet Shqipërisë dhe qeverive të vendeve përkatëse ose programeve ekzekutive, duke mundësuar integrimin e gjuhës shqipe në kurrikulat arsimore lokale. Duke vepruar kështu, programet sigurojnë që të rinjtë e diasporës të kenë mundësinë të mësojnë gjuhën e tyre mëmë, duke forcuar më tej lidhjet e tyre kulturore me Shqipërinë.

Gjithashtu, këto programe janë në përputhje me nismat strategjike për të mundësuar riintegrimin e familjeve të diasporës në jetën shqiptare. Duke ofruar rrugë për njohjen dhe transferimin e lehtë të krediteve arsimore dhe kualifikimeve të marra jashtë vendit, programet bëjnë një lëvizje të rëndësishme drejt zbutjes së tranzicionit për familjet që mendojnë

të kthehen në Shqipëri. Ky aspekt është jetik në ndërtimin e një ure mbështetëse për ata që dëshirojnë të kontribuojnë aktivisht në zhvillimin e Shqipërisë ose që zgjedhin të rikthehen. Fokusi në lehtësimin e këtyre tranzicioneve nuk ka të bëjë vetëm me riintegrimin kulturor, por gjithashtu përfshin mbështetje praktike në lundrimin në peizazhin arsimor shqiptar, si për shembull asistencë për t'u regjistruar në shkollat dhe universitetet lokale. Ky sistem gjithëpërfshirës mbështetëse siguron që anëtarët e kthyer të diasporës dhe familjet e tyre mund të integrohen në shoqërinë shqiptare me lehtësi dhe besim, duke i bërë me të vërtetë këto programe arsimore dhe kulturore një shtyllë bazë të strategjisë së Shqipërisë për të shfrytëzuar potencialin e komunitetit të saj global për zhvillim kombëtar dhe identitet kulturor koheziv.

Arsyetimi: këto programe gjithëpërfshirëse ndërthuren për të krijuar një rrjet të fuqishëm që mbështet integrimin dhe përfshirjen e diasporës në zhvillimin e Shqipërisë. Duke trajtuar aspektet profesionale dhe kulturore, iniciativat sigurojnë që anëtarët e diasporës të mund të gjejnë rrugë të shumta për të kontribuar dhe për të përfituar nga lidhjet e tyre me Shqipërinë. Nga riintegrimi profesional deri te pasurimi kulturor, çdo komponent i programit është krijuar për t'iu përgjigjur nevojave dhe aspiratave të ndryshme, duke siguruar një qasje holistike ndaj angazhimit të diasporës.

Karakteristikat kryesore:

- Programi për kthimin e Diasporës;
- Platforma Albrain;
- Programet arsimore dhe kulturore.

Objektivat kryesorë:

- **Mbështetje për riintegrim:** pajisja e diasporës shqiptare me mjetet dhe stimujt e nevojshëm për të mundësuar kthimin dhe riintegrimin e tyre në peizazhin socio-ekonomik të Shqipërisë.

- **Angazhimi profesional:** shfrytëzimi i ekspertizës së diasporës përmes programeve që nxisin angazhime profesionale afatshkurtra dhe shkëmbim të vazhdueshëm njohurish.

- **Lidhjet kulturore dhe arsimore:** forcimi i lidhjeve të rinjve të diasporës me kulturën dhe gjuhën shqipe përmes programeve të strukturuar arsimore dhe kulturore.

- **Investimet dhe zhvillimi:** inkurajimi i investimeve të diasporës në projektet e zhvillimit

lokal, veçanërisht në zonat rurale, për të nxitur rritjen ekonomike dhe infrastrukturën.

Rezultatet e pritshme:

- **Lidhjet e forcuar:** ndërtimi i një rrjeti të fortë që lidh diasporën shqiptare me ngushtë me atdheun e tyre, duke rritur përfitimet reciproke dhe angazhimin e qëndrueshëm.

- **Rritja ekonomike:** drejtimi i zhvillimit ekonomik lokal përmes kapitalit dhe ekspertizës së diasporës, duke çuar në krijimin e vendeve të punës dhe përmirësimin e infrastrukturës.

- **Ruajtja kulturore:** nxitja e një ndjenje të fortë të identitetit shqiptar te diaspora, veçanërisht te brezi i ri, përmes programeve kulturore dhe gjuhësore gjithëpërfshirëse.

Kontributet novatore: përfitimi nga përvojat globale dhe qasjet inovative të diasporës në sektorë të ndryshëm duke përfshirë teknologjinë, kujdesin shëndetësor dhe arsimin.

Infrastruktura digjitale dhe konektiviteti

Vizioni: Përdorimi i teknologjive më të fundit për të fuqizuar bizneset, për të përmirësuar infrastrukturën kombëtare dhe për të përmirësuar proceset në të gjithë sektorët. Ky vizion synon të nxisë një ekonomi digjitale gjithëpërfshirëse ku lulëzon inovacioni, efikasiteti operacional maksimalizohet dhe çdo qytetar dhe biznes mund të marrë pjesë plotësisht në një të ardhme të mundësuar digjitale.

Bazuar në këtë vizion, plani i veprimit përshkruan disa objektiva strategjike që ofrojnë një rrugëtim të strukturuar drejt realizimit të këtyre synimeve ambicioze.

Digjitalizimi i kompanive (reflekton objektivin strategjik: “Optimizimi i infrastrukturës dhe konektivitetit digjital për të rritur eficiencën ekonomike”, objektivi specifik 1.2: “Reduktimi i kohës së përpunimit për transportuesit, agjencitë detare, transportuesit e mallrave dhe kompanitë logjistike për të përmirësuar operacionet dhe për të rritur efikasitetin”, M1. “Shërbimet e rinxhinierimit të ofruara nga agjencitë publike të transportit, agjencitë detare, transportuesit dhe kompanitë logjistike”): Në krye është iniciativa për të nxitur digjitalizimin e bizneseve në sektorë të ndryshëm prioritarë. Kjo lëvizje drejt digjitalizimit është më shumë se thjesht një ndryshim në teknologji, është një ndryshim thelbësor në mënyrën se si kompanitë operojnë dhe inovojnë. Duke adoptuar mjete dhe metodologji të avancuara digjitale, bizneset pritet të

përjetojnë një rritje të konsiderueshme në kapacitetet e tyre të inovacionit dhe efikasitetin operacional. Ky objektivi nuk kufizohet vetëm në industrinë e bazuar në teknologji, por shtrihet në sektorët tradicionalë, ku teknologjitë digjitale mund të zhbllokojnë potenciale të reja dhe të nxisin rritjen. Kjo strategji është krijuar për të plotësuar hendekun midis arsimit dhe industrisë, duke rigjallëruar diplomacinë ekonomike dhe duke siguruar që të rinjtë të shohin një të ardhme për veten e tyre brenda kufijve të vendit.

Infrastruktura dhe konektiviteti (reflekton objektivin strategjik: “Optimizimi i infrastrukturës dhe konektivitetit digjital për të rritur eficiencën ekonomike, objektivi specifik 1.1: Përparimi i zhvillimit të infrastrukturës dhe përmirësimi i konektivitetit përmes investimeve strategjike dhe përditësimeve teknologjike”, fokusi është vendosur në tre masa kryesore: M1. “Reduktimi i hendekut digjital dhe ofrimi i shërbimeve gjithëpërfshirëse të broadband”, M2 “Përmirësimi i infrastrukturës së të dhënave dhe mbledhjes së tyre”, dhe M3 “Përmirësimi i shërbimeve digjitale në transportin publik”): Paralelisht me digjitalizimin e kompanive është zhvillimi strategjik i infrastrukturës dhe lidhjes. Duke pranuar se transformimi digjital është i kushtëzuar nga infrastruktura themelore, po bëhen përpjekje për të përmirësuar rrjetin kombëtar dhe konektivitetin. Kjo përfshin jo vetëm infrastrukturën fizike si rrjetet me brez të gjerë dhe atë celular, por edhe integrimin e teknologjive inteligjente që lehtësojnë përvojat digjitale pa probleme. Qëllimi është krijimi i një mjedisi ku teknologjitë digjitale mund të integrohen pa mundim, duke hapur rrugën për një ekonomi më të ndërlidhur dhe efikase.

Efikasiteti i procesit (reflekton objektivin strategjik: “Optimizimi i infrastrukturës dhe konektivitetit digjital për të rritur eficiencën ekonomike”, objektivi specifik 1.2: “Reduktimi i kohës së përpunimit për transportuesit, agjencitë detare, transportuesit e mallrave dhe kompanitë logjistike për të përmirësuar operacionet dhe për të rritur efikasitetin”, M1. “Shërbimet e rinxhinierimit të ofruara nga agjencitë publike për transportuesit, agjencitë detare, transportuesit dhe kompanitë logjistike”,

M2 “Automatizimi dhe digjitalizimi i procedurave doganore dhe logjistike për përdoruesit e portit”): Një aspekt kritik i strategjisë së

digjitalizimit është riorganizimi i operacioneve të sektorëve kyç të shërbimeve, veçanërisht transportuesve, agjencive detare, transportuesve të mallrave dhe kompanive logjistike. Duke ulur kohën e përpunimit, këta sektorë mund të arrijnë një efikasitet më të madh operacional, duke çuar në ofrim më të shpejtë të shërbimit dhe ulje të kostove. Ky objektivi është veçanërisht i rëndësishëm për Shqipërinë, ku efienca logjistike mund të ndikojë ndjeshëm në ekonominë e gjerë. Zbatimi i zgjidhjeve digjitale dhe praktikave moderne të menaxhimit në këta sektorë pritet të rrisë efikasitetin dhe konkurrueshmërinë e përgjithshme të industrisë së shërbimeve në Shqipëri dhe veçanërisht të sektorit të turizmit. Së bashku, këto strategji formojnë themelin e ambicies së Shqipërisë për t’u transformuar në një komb të avancuar digjitalisht. Duke u fokusuar në digjitalizimin e kompanive, duke përmirësuar infrastrukturën dhe lidhjet konektivitetin, si dhe duke përmirësuar efikasitetin e procesit, Shqipëria po pozicionohet për të shfrytëzuar potencialin e plotë të epokës digjitale, duke nxitur ekonominë e saj dhe duke përmirësuar cilësinë e jetës për qytetarët e saj.

Për të arritur këta objektiva strategjikë, plani i veprimit detajon një sërë masash dhe iniciativash specifike, secila në përputhje me qëllimet kryesore të rritjes së qëndrueshmërisë dhe nxitjes së inovacionit.

Infrastruktura dhe konektiviteti (reflekton objektivin strategjik: “Optimizimi i infrastrukturës dhe konektivitetit digjital për të rritur eficiencën ekonomike”, objektivi specifik 1.1: Përparimi i zhvillimit të infrastrukturës dhe përmirësimi i konektivitetit përmes investimeve strategjike dhe përditësimeve teknologjike”, fokusi është vendosur në tre masa kryesore: M1. “Reduktimi i hendekut digjital dhe ofrimi i shërbimeve gjithëpërfshirëse të broadband”, M2 “Përmirësimi i infrastrukturës së të dhënave dhe mbledhjes së tyre”): Objektivi i dytë strategjik synon të kapërcejë ndasinë digjitale duke përditësuar studimet e fizibilitetit për zhvillimin internetit me brezi të gjerë në qarqe të ndryshme dhe duke përgatitur për dosjet e tenderit për zhvillimin e brezit të gjerë rural. Investimet do të drejtohen drejt zgjerimit të fibrave optike në zonat e pambuluara, duke krijuar një shërbim gjithëpërfshirës interneti me brez të gjerë. Investimet e mëtejshme synojnë infrastrukturën e të dhënave, duke përfshirë ngritjen e qendrave të të dhënave dhe miratimin e standardeve ndërkombëtare për mbledhjen,

analizën dhe përdorimin e të dhënave me cilësi të lartë në fushat prioritare.

Efikasiteti i procesit (reflektin objektivin strategjik: “Optimizimi i infrastrukturës dhe konektivitetit digjital për të rritur eficiencën ekonomike”, objektivi specifik 1.1 dhe specifikisht M3: Përmirësimi i shërbimeve digjitale në transportin publik”): Në transportin publik, plani prezanton përmirësimin e shërbimeve digjitale përmes zhvillimit të aplikacioneve në *web* dhe celular për planifikimin e itinerarit në kohë reale, përdorimin e biletave elektronike dhe zhvillimin e kurrikulave të trajnimit për stafin e transportit. Një fushatë ndërgjegjësimi do të promovojë këto shërbime të reja digjitale, me partneritete publike shtesë që pritet të sjellin investime në transportin publik në zonat rurale.

Së fundi, koha e përpunimit për transportuesit, agjencitë detare, transportuesit e mallrave dhe kompanitë e logistikës janë vendosur të reduktohen (reflektimi i objektivit strategjik: “Optimizimi i infrastrukturës dhe konektivitetit digjital për të rritur eficiencën ekonomike”, objektivi specifik 1.2: Reduktimi i kohës së përpunimit për transportuesit, agjencitë detare, transportuesit e mallrave dhe kompanitë e logistikës për të përmirësuar operacionet dhe për të rritur efikasitetin”, M1 “Shërbimet e rinxhinierimit të ofruara nga agjencitë publike...”, M2 Automatizimi dhe digjitalizimi i procedurave doganore dhe logjistike...”). Kjo do të përfshijë shërbimet e rinxhinierimit të ofruara nga agjencitë publike, me një rishikim të përbashkët të procesit të biznesit në zonat portuale, vendosjen e udhëzimeve të reja dhe automatizimin e procedurave doganore dhe logjistike për të mundësuar operacionet më të lehta për përdoruesit e portit.

Këto përpjekje përfaqësojnë një strategji të koordinuar dhe të menduar paraprakisht që synon transformimin e Shqipërisë në një vend digjitalisht të zhdërvjellë dhe të pasur me infrastrukturë, i gatshëm për pjesëmarrje konkurruese në tregun global.

Objektivi i iniciativës së paraqitur në hapësirën ilustruese vijuese synon të revolucionarizojë sektorin e transportit në Shqipëri dhe të zgjerojë infrastrukturën digjitale të orientuar drejt krijimit të një mjedisi më të ndërlidhur dhe efikas si për banorët ashtu edhe për turistët. Duke përdorur teknologjitë digjitale, këto nisma synojnë të

modernizojnë sistemet e transportit të vendit, duke i bërë ato më inteligjente, më të besueshme dhe më të përgjegjshme ndaj nevojave të një shoqërie dinamike. Qëllimi kryesor është përdorimi i zgjidhjeve të avancuara digjitale në infrastrukturën e transportit për të reduktuar mbingarkesën, për të ulur nivelet e ndotjes dhe për të rritur efikasitetin e përgjithshëm të rrjeteve të transportit. Kjo përfshin zbatimin e sistemeve inteligjente të transportit (ITS) që përdorin të dhëna dhe teknologji për të përmirësuar menaxhimin dhe sigurinë e trafikut. Për shembull, semaforët inteligjentë dhe sistemet adaptive të menaxhimit të trafikut mund të optimizojnë rrjedhën dhe të zvogëlojnë kohën e pritjes, ndërsa analiza e të dhënave në kohë reale ndihmon në parashikimin dhe menaxhimin efektiv të modeleve të trafikut.

Krahas përmirësimeve në transport, ka një theks të fortë në zgjerimin e infrastrukturës digjitale në zonat rurale dhe urbane. Kjo përpjekje është thelbësore për reduktimin e ndasisë digjitale dhe për të siguruar që të gjitha rajonet e Shqipërisë të kenë akses në internet me shpejtësi të lartë dhe shërbime moderne të telekomunikacionit. Duke zgjeruar rrjetet me fibra optike dhe duke rritur mbulimin me brez të gjerë *wireless*, iniciativa mbështet vendosjen e pajisjeve IoT dhe lehtëson adoptimin më të gjerë të teknologjive të qytetit inteligjent, të cilat janë thelbësore për monitorimin dhe menaxhimin e mjediseve urbane. Integrimi i teknologjive digjitale në transport dhe zgjerimi i konektivitetit pritet të përmirësojë ndjeshëm cilësinë e jetës për shqiptarët. Për banorët, këto përmirësime nënkuptojnë më pak kohë në trafik, opsione më të besueshme të transportit publik dhe akses më të lehtë në shërbimet thelbësore përmes kanaleve digjitale. Për turistët, transporti dhe konektiviteti i përmirësuar e bëjnë Shqipërinë një destinacion më tërheqës, me navigim më të lehtë dhe akses në informacionin dhe shërbimet turistike.

Zgjerimi i infrastrukturës digjitale (pasqyron objektivin strategjik në seksionin e infrastrukturës digjitale dhe konektivitetit në Planin e Veprimt: Optimizimi i infrastrukturës dhe konektivitetit digjital për të rritur eficiencën ekonomike, objektivi specifik 1.1: Përparimi i zhvillimit të infrastrukturës dhe përmirësimi i konektivitetit përmes investimeve strategjike dhe përditësimeve teknologjike. M1. Zgjerimi i infrastrukturës digjitale dhe rritja e lidhjes në zonat rurale dhe urbane, M2. Revolucionizimi i

transportit sektor përmes integritit të teknologjive digjitale.)

Përmirësimi i konektivitetit:

Shqipëria është e angazhuar të zgjerojë infrastrukturën e saj digjitale për të përmirësuar lidhjen në zonat rurale dhe urbane. Ky zgjerim është thelbësor për nxitjen e turizmit, përmirësimin e shërbimeve në shëndetësi dhe bujqësi dhe mbështetjen e zhvillimit të përgjithshëm ekonomik.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore:

- Rrjetet Wi-Fi të përhapura: instalimi i rrjeteve të përhapura Wi-Fi për të siguruar akses të gjerë në internet si në zonat rurale ashtu edhe në ato urbane. Kjo do të mbështesë nevojat digjitale të banorëve dhe turistëve.

- Vendosja strategjike e pikave Wi-Fi: vendosni pikat Wi-Fi përgjatë itinerareve turistike dhe në vende kyçe për të mundësuar përdorimin e pajisjeve celulare dhe shërbimeve digjitale.

- Stacionet e rimbushjes: Shtimi i stacioneve të rimbushjes në zonat turistike për t'u siguruar që përdoruesit mund t'i mbajnë pajisjet e tyre të ndezura dhe të qëndrojnë të lidhur.

Elemente novatore:

- Rritja e turizmit: duke përmirësuar infrastrukturën digjitale, Shqipëria do t'u sigurojë turistëve qasje më të mirë në informacion dhe shërbime, duke pasuruar përvojën e tyre të udhëtimit dhe duke inkurajuar qëndrime më të gjata.

- Përmirësimi i shërbimeve: përmirësimi i ofrimit të shërbimeve në shëndetësi dhe bujqësi përmes lidhjes më të mirë, duke mundësuar përdorimin e mjeteve digjitale dhe shërbimeve në distancë.

- Mbështetja e ekonomive lokale: forcimi i ekonomive vendase duke u ofruar bizneseve dhe banorëve qasje të besueshme në internet, duke mbështetur tregtinë elektronike dhe inovacionin digjital.

Revolucionarizimi i sektorit të transportit

Integrimi i teknologjive digjitale: Shqipëria, përmes Strategjisë së saj të Specializimit Inteligjent (S3) synon të revolucionarizojë sektorin e saj të transportit duke integruar teknologjitë digjitale si biletat elektronike dhe Google Maps. Kjo iniciativë është krijuar për të përmirësuar sistemet e transportit, duke e bërë udhëtimin më efikas dhe më miqësor për përdoruesit si për vendasit ashtu edhe për turistët.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore:

- Sistemet e biletave elektronike: zbatimi i sistemeve të e-biletave elektronike në të gjitha rrjetet e transportit publik për të siguruar qasje të lehtë dhe për të zvogëluar nevojën për bileta fizike. Kjo do të promovojë një përvojë udhëtimi më të qetë dhe pa kontakt (contactless).

- Integrimi i Google Maps: përfshirja e të gjitha rrugëve të transportit në Google Maps për të përmirësuar lehtësinë e lundrimit. Ky integrim do të sigurojë përditësime në kohë reale dhe optimizim të rrugës, duke nxitur një rrjet transporti më të lidhur dhe më të aksesueshëm.

Elemente novatore:

- Udhëtimi pa kontakt: duke zbatuar biletat elektronike, Shqipëria do të sigurojë një përvojë udhëtimi pa kontakt, duke rritur komoditetin dhe sigurinë për përdoruesit.

- Përditësimet në kohë reale: Përditësimet në kohë reale në Google Maps do t'u ofrojnë përdoruesve informacion të saktë mbi oraret dhe itineraret e transportit, duke optimizuar kohën e udhëtimit dhe duke përmirësuar kënaqësinë e përdoruesve.

- Aksesueshmëria: përmirësimi i aksesit të aksesin e transportit publik për të gjithë përdoruesit, përfshirë turistët, duke ofruar mjete dhe platforma digjitale të lehta për t'u përdorur.

Arsyetimi

Këto nisma nxiten nga nevoja për të modernizuar sektorin e transportit të Shqipërisë dhe për të zgjeruar lidhjen digjitale për të mbështetur rritjen ekonomike dhe për të përmirësuar cilësinë e jetës. Duke integruar teknologjitë digjitale në transport dhe duke përmirësuar infrastrukturën digjitale, Shqipëria synon:

- Përmirësimin e transportit: krijimi i një sistemi transporti më efikas dhe më miqësor për përdoruesit që plotëson nevojat e vendasve dhe turistëve.

- Rritja e lidhjes: Sigurimin që të gjitha zonat, veçanërisht ato rurale, të kenë qasje në shërbime të besueshme të internetit, duke mbështetur sektorë të ndryshëm dhe duke nxitur aktivitetin ekonomik.

- Promovimin e përfshirjes digjitale: ofrimi i aksesit në mjetet dhe shërbimet digjitale të gjithë banorëve dhe turistëve, duke nxitur një shoqëri më gjithëpërfshirëse dhe të lidhur teknologjikisht.

Përfitimet - Për komunitetet lokale:

- Efikasiteti i përmirësuar i transportit: shijimi i sistemeve të transportit publik më efikas dhe të

aksesueshëm, duke ulur kohën dhe kostot e udhëtimit.

- Konektivitet i përmirësuar: përfitim nga akses i besueshëm në internet, mbështetja e arsimit, kujdesit shëndetësor dhe aktiviteteve të biznesit.

- Rritja ekonomike: stimulimi i ekonomisë lokale përmes përmirësimit të infrastrukturës së transportit dhe digjitalit, duke krijuar mundësi të reja pune dhe duke mbështetur bizneset lokale.

Për turistët:

- Përvoja e udhëtimit pa probleme: përjetimi i një përvoje udhëtimi më të qetë dhe më të përshtatshme me biletat elektronike dhe përditësimet në kohë reale në Google Maps.

- Akses i zgjeruar në informacion: qasja në informacione dhe shërbime të rëndësishme përmes rrjeteve të përhapura Wi-Fi dhe stacioneve të rimbushjes.

- Përvoja e përmirësuar turistike: shijimi i një përvoje udhëtimi më të lidhur dhe pasuruese, duke inkurajuar qëndrime më të gjata dhe vizita të përsëritura.

Avancimi i kërkimit dhe inovacionit për rritje të inteligjente

Vizioni: fuqizimi i së ardhmes së shqipërisë nëpërmjet inovacionit bashkëpunues dhe ekselencës teknologjike.

Ky vizion thekson rëndësinë e bashkëpunimit, përsosmërisë teknologjike dhe qëndrueshmërisë në nxitjen e rritjes së ardhshme të Shqipërisë. Duke iu përkushtuar këtyre objektivave dhe masave strategjike, Shqipëria synon të shndërrohet në një qendër kërkimi dhe inovacioni shkencor, duke siguruar pozicionin e saj si një lider që mendon përpara në rajon. Kjo qasje gjithëpërfshirëse siguron që ekonomia shqiptare të drejtohet nga inovacioni, bashkëpunimi dhe një angazhim i thellë për rritje të qëndrueshme, duke vendosur një themel të fortë për brezat e ardhshëm.

Bazuar në këtë vizion, plani i veprimit përshkruan disa objektiva strategjike që ofrojnë një rrugë të strukturuar drejt realizimit të këtyre synimeve ambicioze.

Inovacioni bashkëpunues (reflekton objektivin strategjik: “Sigurimi i transformimit të kërkimit dhe inovacionit përmes inovacionit digjital dhe përparimit teknologjik dhe sigurimi i ekselencës në rezultatet e kërkimit shkencor dhe inovacionit”, objektivi specifik 1.1: “Shfrytëzimi i ekspertizës kolektive, burimeve dhe perspektivave të të gjithë

aktorëve nga qeveria, industria, akademja, dhe shoqëria civile pjesë e helikës së katërfishtë, duke promovuar një qasje sinergjike që krijon një ekosistem inovacioni dinamik dhe efektiv duke rezultuar në përparime të qëndrueshme dhe me impakt”, përcaktimi i një kornize mbështetëse specifike për proceset e transferimit të teknologjisë (vertikale dhe horizontale) duke forcuar lidhjet ndërmjet pjesës së furnizimit me teknologji, adoptuesve të teknologjisë dhe ofruesve të shërbimeve mbështetëse ndërmjetësuese.”): Në qendër të kësaj strategjie është koncepti i inovacionit bashkëpunues, duke shfrytëzuar ekspertizën, burimet dhe pikëpamjet e kombinuara të palëve të interesuara mes qeverisë, industrisë, akademisë dhe shoqërisë civile. Kjo qasje i ka rrënjët në modelin e Helikës së Katërfishtë, i cili nxit bashkëpunimin aktiv midis këtyre sektorëve të ndryshëm për të krijuar një ekosistem dinamik dhe efektiv të inovacionit. Duke bashkuar këndvështrime të ndryshme dhe grupe aftësish, Shqipëria synon të promovojë ndërveprime sinergjike që çojnë në inovacione dhe zgjidhje novatore, duke nxitur kështu një kulturë krijimtarie dhe kërkimi shkencor.

Transferimi i teknologjisë (reflekton objektivin strategjik: “Sigurimi i transformimit të kërkimit dhe inovacionit përmes inovacionit digjital dhe përparimit teknologjik dhe sigurimi i ekselencës në rezultatet e kërkimit shkencor dhe inovacionit”, objektivi specifik 1.2: “Përcaktimi i një kornize mbështetëse specifike për proceset e transferimit të teknologjisë (vertikale dhe horizontale) duke forcuar lidhjet ndërmjet pjesës së furnizimit me teknologji, adoptuesve të teknologjisë dhe ofruesve të shërbimeve mbështetëse ndërmjetësuese,” M1. “Rritja e rolit institucional dhe aftësive të brendshme të agjencive shtetërore si AIDA dhe të tjera për rritjen e pjesëmarrjes shqiptare në evente ndërkombëtare për të nxitur rrjetëzimin, mbështetjen e produkteve “Made in Albania” dhe integrimin në zinxhirët e vlerës globale të sektorëve prioritarë të S3”, M2: “Zhvillimi nga universitetet dhe institucionet kërkimore të aktiviteteve të Misionit të Tretë, duke përfshirë mbështetjen për *spin-off*, dhe krijimin e një rrjeti kombëtar të ndërmjetësve të inovacionit, si qendrat e inovacionit industrial, teknoparket dhe *Cluster*-at, ku palët e interesuara të helikës së katërfishtë mund të bashkëpunojnë në mënyrë të qëndrueshme”): Një aspekt thelbësor i S3 është forcimi i kornizës për

transferimin e teknologjisë, si vertikalisht ashtu edhe horizontalisht. Kjo përfshin ndërtimin e lidhjeve të forta midis atyre që zhvillojnë teknologjinë (ana e ofertës) dhe atyre që e miratojnë atë (ana e kërkesës), së bashku me ofruesit e shërbimeve mbështetëse ndërmjetëse. Duke vendosur rrugë të qarta për transferimin e teknologjisë, Shqipëria kërkon të sigurojë që risitë e zhvilluara brenda akademisë dhe institucioneve kërkimore të gjejnë zbatime praktike në industri dhe shoqëri. Kjo strategji jo vetëm që përshpejton adoptimin e teknologjive të reja, por edhe katalizon transformimin e ideve inovative në produkte dhe shërbime të tregtueshme, duke rritur kështu konkurrueshmërinë e përgjithshme të ekonomisë shqiptare.

Politika industriale/inovative (“Reflekton objektivin strategjik: Sigurimi i transformimit të Kërkimit dhe Inovacionit përmes Inovacionit Digjital dhe Përparimit Teknologjik dhe sigurimi i ekselencës në rezultatet e kërkimit shkencor dhe inovacionit”, objektivi specifik 1.3: “Përcaktimi i një kuadri të shëndoshë politikash industriale/inovative me synimin për të krijuar një klimë të favorshme biznesi për kompanitë për zhvillimin e kërkimit dhe inovacionit”, M1 Rishikimi i skemave incentivuese që synojnë promovimin e fushave prioritare të S3 me masa ndihme specifike dhe duke parashikuar dispozita që mbështesin investimet e sektorit privat në kërkim dhe inovacion”, M2: “Miratimi i politikave fiskale të qëndrueshme”, M3: “Përcaktimi i një kuadri legjislativ dhe rregullator të përafruar me standardet e BE-së dhe që mund të inkurajojë investimet nga kompanitë vendase dhe investimet e huaja, si dhe zhvillimin e Cluster-ave”, M4: Thjeshtim i fortë i procedurave për fillimin e investimeve të biznesit”, M5 “Prezantimi i një pakete mjetesh për hartimin e politikave për të mbështetur bizneset në aksesin e fondeve publike të dedikuara për kërkim dhe zhvillim, duke përfshirë krijimin e platformave informative dhe një strategjie të dedikuar komunikimi”, M6: “Forcimi i kuadrit incentivues për R&I drejtuar drejt prezantimit ndërsektorial të praktikave dhe proceseve të qëndrueshme dhe miqësore me mjedisin, si dhe drejt adoptimit të zgjidhjeve teknologjike digjitale, si në sektorin privat ashtu edhe në atë publik.): Zhvillimi i një kuadri të shëndoshë politikash industriale dhe inovative përbën një tjetër gur themeli të strategjisë. Ky kuadër synon të kultivojë një klimë biznesi të favorshme për kompanitë që të angazhohen në

mënyrë aktive në kërkime dhe inovacione. Ai parashikon politika që nxisin aktivitetet e kërkimit dhe zhvillimit, mbështesin *startup*-et dhe bizneset e themeluara në përpjekjet për inovacion dhe krijojnë një mjedis rregullator që nxit përparimin teknologjik. Qëllimi është që Shqipëria të bëhet një destinacion tërheqës për investitorët vendas dhe ndërkombëtarë që kërkojnë të investojnë në kërkim dhe inovacion.

Digjitalizimi i kompanive (reflekton objektivin strategjik: “Optimizimi i infrastrukturës dhe konektivitetit digjital për të rritur eficiencën ekonomike”, dhe objektivin strategjik: Sigurimi i transformimit të kërkimit dhe inovacionit përmes inovacionit digjital dhe përparimit teknologjik dhe sigurimi i ekselencës në rezultatet e kërkimit shkencor dhe inovacionit”, specifikisht objektivin specifik 1.5: “Inteligjenca artificiale, digjitalizimi dhe siguria kibernetike për një rritje inteligjente”, M1:” Lehtësimi i zhvillimit dhe adoptimit të përgjegjshëm të teknologjive të AI për të gjeneruar vlerë të shtuar për ekonominë, mjedisin dhe shoqërinë”, M2: “Mbështetja e transferimit të njohurive, partneriteteve dhe trajnimeve në AI dhe adresimi i aspekteve të etikës së AI”, M3: Forcimi i kuadrit gjithëpërfshirës të sigurisë kibernetike të Shqipërisë, duke siguruar qëndrueshmëri ndaj kërcënimeve kibernetike dhe duke promovuar bashkëpunimin, ndërtimin e kapaciteteve dhe inovacionin në fushën e sigurisë kibernetike”, M4: “Përsheptimi i transformimit digjital në ndërmarrje”, M5: “Fuqizimi i Kornizave Institucionale dhe Rregullatore për Transformimin Digjital duke përmirësuar politikat dhe duke promovuar inovacionin”, M5. Përmirësimi i kornizave institucionale dhe rregullatore për transformimin digjital duke përmirësuar politikat dhe duke promovuar inovacionin.):

Ky transformim digjital i kompanive parashikohet të arrihet përmes granteve të bashkëfinancimit që mundësojnë miratimin e zgjidhjeve digjitale të avancuara që çojnë në automatizim. Strategjia synon të nxisë partneritete me *start-up*-e për zgjidhje inovative digjitale, të mbështetura nga mbështetja teknike nga akademia dhe një bazë të hapur të dhënash që promovon kërkimin dhe bashkëpunimet e biznesit.

Në fushën e tregtisë elektronike, plani i veprimit përfshin krijimin e një udhërrëfyese, zhvillimin e studimeve të rasteve dhe kryerjen e fushatave ndërgjegjëse për zgjidhjet e tregtisë elektronike

dhe pagesat digjitale. Kjo përpjekje synon të sjellë bizneset shqiptare në krye të tregtisë *online*, duke rritur shtrirjen e tyre në treg dhe efikasitetin operacional.

Institucionalisht, ka një shtytje të konsiderueshme për të forcuar mjedisin për digjitalizim. Vlerësimet gjithëpërfshirëse dhe reforma ligjore janë planifikuar për të ushqyer inovacionin teknologjik. Korniza specifike do të dizajnohen për të mbështetur *cluster*-at e biznesit në TIK dhe sektorë të tjerë me potencial të lartë, me një vëmendje të veçantë në integrimin e inteligjencës artificiale dhe teknologjive digjitale për të nxitur rritjen.

Për të arritur këta objektiva strategjikë, plani i veprimit detajon një sërë masash dhe iniciativash specifike, secila në përputhje me qëllimet kryesore të rritjes së qëndrueshmërisë dhe nxitjes së inovacionit.

Inovacioni bashkëpunues (duke reflektuar objektivin strategjik: “Sigurimi i transformimit të kërkimit dhe inovacionit përmes inovacionit digjital dhe përparimit teknologjik dhe sigurimi i ekselencës në rezultatet e kërkimit shkencor dhe inovacionit”, objektivi specifik 1.1: “Shfrytëzimi i ekspertizës kolektive, burimeve dhe perspektivave të të gjithë aktorëve nga qeveria, industria, akademja, dhe shoqëria civile pjesë e helikës së katërfishtë, duke promovuar një qasje sinergjike që krijon një ekosistem inovacioni dinamik dhe efektiv duke rezultuar në përparime të qëndrueshme dhe me impakt”, M1: “Përforsimi i sistemeve të kërkimit përmes inovacioneve digjitale dhe teknologjike si në nivel politikash ashtu edhe në nivel praktik.): Duke nxitur inovacionin

Bashkëpunues, Shqipëria angazhohet të përdorë ekspertizën, burimet dhe perspektivat e ndryshme të aktorëve nga qeveria, industria, akademja dhe shoqëria civile. Kjo qasje, e rrënjësuar në modelin e Helikës së Katërfishtë, synon të lehtësojë ndërveprime dinamike dhe bashkëpunime sinergjike që çojnë në inovacione revolucionare. Ne planifikojmë të krijojmë platforma dhe forume ndërsektoriale ku do të bashkojnë këta aktorë të ndryshëm, duke u mundësuar atyre të ndajnë njohuri dhe të bashkëkrijojnë zgjidhje. Iniciativa të tilla si Fondi i Ekosistemit të Inovacionit do të ofrojnë mbështetje financiare thelbësore për projektet bashkëpunuese dhe *startup*-et që dalin nga këto ndërveprime.

Transferimi i teknologjisë (reflekton objektivin strategjik: “Sigurimi i transformimit të

kërkimit dhe inovacionit përmes inovacionit digjital dhe përparimit teknologjik dhe sigurimi i ekselencës në rezultatet e kërkimit shkencor dhe inovacionit”, objektivi specifik 1.2: “Përcaktimi i një kornize mbështetëse specifike për proceset e transferimit të teknologjisë (vertikale dhe horizontale) duke forcuar lidhjet ndërmjet pjesës së furnizimit me teknologji, adoptuesve të teknologjisë dhe ofruesve të shërbimeve mbështetëse ndërmjetësuese”, M1: “Rritja e rolit institucional dhe aftësive të brendshme të agjencive shtetërore si AIDA dhe të tjera për rritjen e pjesëmarrjes shqiptare në eventet ndërkombëtare për të nxitur rrjetëzimin, mbështetjen e produkteve “Made in Albania”. Dhe përfshirjen në zinxhirët globalë të vlerës së sektorëve prioritarë të S3”): Transferimi i teknologjisë është thelbësor në përkthimin e inovacioneve kërkimore në produkte dhe shërbime të gatshme për treg. Shqipëria është e përkushtuar për të forcuar këtë kuadër duke rritur aftësitë operationale të zyrave të transferimit të teknologjisë në universitete dhe institucione kërkimore. Ne do të ofrojmë trajnime për ndërmjetësit që lehtësojnë përvetësimin e teknologjisë, duke siguruar një tranzicion të qetë nga koncepti në komercializim. Partneritetet publiko-privat do të inkurajohen, të mbështetura nga politika që nxisin një lidhje të drejtpërdrejtë midis zhvillimit teknologjik dhe aplikimit industrial, duke rritur kështu konkurrencën e përgjithshme ekonomike të Shqipërisë.

Politika industriale/inovative (reflekton objektivin strategjik: “Sigurimi i transformimit të

Kërkimit dhe inovacionit përmes inovacionit digjital dhe përparimit teknologjik dhe sigurimi i ekselencës në rezultatet e kërkimit shkencor dhe inovacionit”, objektivi specifik 1.3: “Përcaktimi i një kuadri të shëndoshë politikash industriale/inovative me synim për të krijuar një klimë të favorshme biznesi për kompanitë për zhvillimin e kërkimit dhe inovacionit, M1: “Rishikimi i skemave incentivuese që synojnë promovimin e fushave prioritarë të S3 me masa ndihme specifike dhe duke parashikuar dispozita që mbështesin investimet e sektorit privat në kërkim dhe inovacion”): Zhvillimi i një kuadri të fortë politikash industriale dhe inovative është thelbësor për vizionin strategjik të Shqipërisë. Ky kuadër do të krijojë një mjedis të përshtatshëm për bizneset që të angazhohen në aktivitete dhe kërkime inovative. Ne do të parashikojmë incentiva tatimore për aktivitetet e R&D dhe do të lançojmë programe

gjithëpërfshirëse mbështetëse për *startup*-et dhe NVM-të, veçanërisht në sektorët e hi-tech. Një platformë rregullatore eksperimentale do të krijohet për të lejuar novatorët të testojnë produkte dhe shërbime të reja brenda një mjedisi të sigurt dhe të kontrolluar, duke inkurajuar kreativitetin gjatë menaxhimit të rreziqeve.

Objektivi i iniciativave të paraqitura në hapësirat ilustruese të mëposhtme është shndërrimi i Shqipërisë në një qendër për kërkimin shkencor dhe përparimin teknologjik, duke siguruar pozicionin e saj si një lider që synon përpara në rajon. Angazhimi ndaj këtyre objektivave dhe masave siguron një të ardhme ku ekonomia e Shqipërisë udhëhiqet nga inovacioni, bashkëpunimi dhe një angazhim i thellë për rritje të qëndrueshme.

Qendra e Kërkimit dhe Zhvillimit të Sigurisë Kibernetike (pasqyron objektivin specifik 1.5 në seksionin e kërkimit shkencor të planit të veprimit: inteligjenca artificiale, digjitalizimi dhe siguria kibernetike për një rritje inteligjente, M3: Forcimi i kuadrit të sigurisë kibernetike të Shqipërisë, në mënyrë gjithëpërfshirëse, duke siguruar qëndrueshmëri ndaj kërcënimeve kibernetike dhe duke promovuar bashkëpunimin, ndërtimin e kapaciteteve dhe inovacionin në fushën e sigurisë kibernetike.)

Objektivi i kësaj nisme është krijimi i një kuadri të fortë për kërkimin dhe zhvillimin në fushën e sigurisë kibernetike, duke bashkëpunuar me AKSK-në dhe universitetet lokale për të krijuar një qendër të re kërkimi dhe zhvillimi.

Partneritet me AKSK-në dhe universitetet:

Një qendër e re kërkimi dhe zhvillimi do të krijohet në bashkëpunim me AKSK dhe universitetet lokale, duke u fokusuar në sigurinë kibernetike dhe disiplina të tjera parësore kërkimore. Kjo qendër do të luajë një rol kryesor në trajnimin, përmirësimin dhe rikualifikimin e profesionistëve në mbrojtjen kibernetike dhe metodologjitë e kërkimit.

Shërbimet kryesore:

- Trajnimi për sigurinë kibernetike: qendra do të ofrojë programe trajnimi të specializuara në fushën e sigurisë kibernetike, duke i pajisur profesionistët me aftësitë dhe njohuritë më të fundit për të mbrojtur infrastrukturën digjitale.

- Kërkim dhe inovacion: kryeja e kërkimeve të fundit në disiplina të ndryshme, duke nxitur inovacionin dhe përparimet teknologjike.

- Bashkëpunimi dhe rrjetëzimi: lehtësimi i bashkëpunimit midis akademisë, industrisë dhe enteve qeveritare për të nxitur përpjekjet për kërkimin dhe zhvillimin.

Elemente novatore:

- Objektet moderne: ofrimi i laboratorëve dhe ambienteve kërkimore të avancuara për të mbështetur kërkimin dhe inovacionin me cilësi të lartë.

- Platformat digjitale: zbatimi i platformave digjitale për ndarjen e njohurive, bashkëpunimin në distancë dhe mësimin e vazhdueshëm.

- Partneritetet publiko-private: nxitja e partneriteteve ndërmjet qendrës kërkimore dhe kompanive private për të përsheptuar komercializimin e gjetjeve të kërkimit.

Arsyetimi

Arsyeja për krijimin e kësaj qendre buron nga nevoja në rritje për masa të avancuara të sigurisë kibernetike në një botë gjithnjë e më digjitale. Kërcënimet kibernetike po evoluojnë me shpejtësi dhe ekziston një nevojë kritike për profesionistë të trajnuar mirë që mund të mbrojnë infrastrukturën digjitale. Duke krijuar një qendër të dedikuar kërkimi dhe zhvillimi, Shqipëria synon të:

- Adresojë mangësitë e aftësive: sigurimi që fuqia punëtore të jetë e pajisur me aftësitë e nevojshme për të trajtuar kërcënimet e sofistikuara kibernetike.

- Promovojë inovacionin: nxitja e një kulture të inovacionit dhe kërkimit që do të çojë në zhvillimin e zgjidhjeve të reja të sigurisë kibernetike.

- Rrisë sigurinë kombëtare: forcimi i pozicionit të përgjithshëm të sigurisë kibernetike të vendit duke zhvilluar dhe zbatuar masa të avancuara sigurie.

Përfitimet

Për komunitetet lokale:

- Mundësi të përmirësuar punësimi: krijimi i mundësive të reja të punësimit në fushën e sigurisë kibernetike, duke kontribuar në rritjen ekonomike.

Ekspertizë e përmirësuar vendore: ndërtimi i ekspertizës lokale në sigurinë kibernetike, duke ulur mbështetjen në burimet e jashtme.

Për bizneset:

- Rritja e qëndrueshmërisë kibernetike: sigurimi i një qasje në trajnime dhe burime më të avancuara të sigurisë kibernetike për bizneset, duke rritur qëndrueshmërinë e tyre ndaj kërcënimeve kibernetike.

- Inovacioni dhe rritja: nxitja e një mjedisi inovacioni që mund të çojë në zhvillimin e

produkteve dhe shërbimeve të reja, duke nxitur rritjen e biznesit.

Iniciativa për investime të biznesit në kërkim, inovacion dhe arsim (pasqyron objektivin specifik 1.3 në seksionin e kërkimit shkencor të Planit të Veprimit: përcaktimi i një kuadri të shëndoshë politikash industriale/inovative me synim për të krijuar një klimë të favorshme biznesi për kompanitë për zhvillimin e kërkimit dhe inovacionit, M6: Forcimi i kuadrit incentivues për R&I drejtuar drejt prezantimit ndërsektorial të praktikave dhe proceseve të qëndrueshme dhe miqësore me mjedisin, si dhe drejt adoptimit të zgjidhjeve teknologjike digjitale, si në sektorin privat ashtu edhe në atë publik.)

Objekti:

Kjo nismë synon të stimulojë investimet e ndërmarrjeve në kërkime, inovacion dhe arsim, duke zbatuar ndryshime legislative dhe duke ofruar incentiva. Nisma synon të përmirësojë bashkëpunimin midis bizneseve dhe universiteteve, të njohë shpenzimet e kërkimit duke i zbritur nga taksat dhe të nxisë një kulturë të nxënies të vazhdueshme dhe inovacionit brenda sektorit privat. Për më tepër, ai synon të nxisë bizneset për të investuar në programe gjithëpërfshirëse arsimore dhe trajnuese që mbështesin zhvillimin e vazhdueshëm të punonjësve.

Incentiva për investime në kërkim, zhvillim dhe arsim

Përmbledhje:

I krijuar për të nxitur kompanitë që investojnë në kërkim, zhvillim dhe arsim, ky program ofron një sërë stimuluesh, duke përfshirë zbritjet tatimore, grantet dhe përfitimet fiskale. Këto incentiva synojnë të motivojnë bizneset që të angazhohen thellë në inovacion, përparime teknologjike dhe programe gjithëpërfshirëse arsimore të punonjësve.

Karakteristikat kryesore:

- Nxitjet tatimore: zbatimi i një politike të rishikuar tatimore që lejon bizneset të zbresin shpenzimet për R&D dhe arsimin, duke inkurajuar kështu rritjen e investimeve në teknologji, procese dhe rritjen e aftësive të punonjësve inovativë.

- Grantet dhe financimet: sigurimi i mbështetjes së drejtpërdrejtë financiare për projektet e kërkimit dhe zhvillimit dhe iniciativat arsimore, veçanërisht ato në partneritet me institucionet akademike. Kjo përfshin financimin për programet e trajnimit që

synojnë përmirësimin e aftësive dhe njohurive të fuqisë punëtore.

- Mbështetje rregullatore: drejtimi i proceseve të miratimit dhe mbështetjes për Kërkim dhe Zhvillim dhe iniciativat arsimore, duke ulur pengesat burokratike dhe duke përsheptuar ritmin e inovacionit dhe zhvillimit të aftësive.

Elemente novatore:

- Projektet e bashkëpunimit: nxitja e projekteve të përbashkëta midis bizneseve dhe universiteteve për të adresuar sfidat e industrisë në botën reale, duke shfrytëzuar ekspertizën akademike dhe aftësitë kërkimore.

- Komercializimi i rezultateve të kërkimit dhe arsimit: lehtësimi i transformimit të gjetjeve të kërkimit dhe arritjeve arsimore në produkte, shërbime dhe aftësi të përsosura të fuqisë punëtore të tregtueshme, duke rritur ndikimin ekonomik dhe konkurrueshmërinë e bizneseve.

- Iniciativat specifike për sektorë: targetimi i industrive specifike përmes incentivave për kërkim dhe zhvillim dhe arsim, duke u fokusuar në sektorët e identifikuar si prioritarë në strategjinë S3, për t'u lidhur me objektivat strategjike kombëtare dhe për të përmirësuar aftësitë specifike të sektorit.

Arsyetimi:

Me ndryshimin e ligjeve në lidhje me sponsorizimet dhe njohjen e shpenzimeve për Kërkim dhe Zhvillim dhe trajnime arsimore, kjo nismë synon të krijojë një mjedis të favorshëm për inovacionin dhe të mësuarit gjatë gjithë jetës. Ajo mbështet transformimin e kërkimit akademik dhe zhvillimit të aftësive në aplikime praktike të biznesit, duke rritur kështu konkurrencën, produktivitetin dhe nxitjen e një ekonomie të bazuar në njohuri. Kjo qasje strategjike siguron që investimet në arsim dhe trajnim të vlerësohen po aq sa ato në kërkimin dhe zhvillimin e drejtpërdrejtë, duke promovuar një fuqi punëtore të plotësuar dhe inovative.

Objekti i iniciativave të paraqitura në hapësirat ilustruese të mëposhtme është krijimi i dy Qendrave të Ekselencës për të shfrytëzuar kërkimin shkencor të avancuar dhe ekselencën që mbështet bashkëpunimin ndërkombëtar, nxisin përparimin teknologjik dhe promovojnë zhvillimin e qëndrueshëm.

Për më tepër, krijimi i qendrave gjithëpërfshirëse që nxisin inovacionin teknologjik dhe bashkojnë industritë krijuese me aktivitetet ekonomike në Shqipëri. Duke zhvilluar struktura të avancuara dhe

duke nxitur mjedise bashkëpunuese, këto projekte synojnë të pozicionojnë Shqipërinë si një lider në industrinë e hi-tech dhe inovacionet kulturore, duke nxitur kështu rritjen ekonomike dhe duke rritur turizmin kulturor.

Qendra e Ekselencës në Nanoteknologji (pasqyron objektivin strategjik në seksionin e Kërkimit shkencor të Planit të Veprimt: Sigurimi i transformimit të Kërkimit dhe Inovacionit përmes inovacionit digjital dhe përparimit teknologjik dhe sigurimi i ekselencës në rezultatet e kërkimit shkencor dhe inovacionit, objektivi specifik 1.1: Shfrytëzimi i ekspertizës kolektive, burimeve dhe perspektivave të të gjithë aktorëve nga qeveria, industria, akademia, dhe shoqëria civile pjesë e helikës së katërfishtë, duke promovuar një qasje sinergjike që krijon një ekosistem inovacioni dinamik dhe efektiv duke rezultuar në përparime të qëndrueshme dhe me impakt, M1 Përforcimi i sistemeve të kërkimit përmes inovacioneve digjitale dhe teknologjike, si në nivel politikash ashtu edhe në nivel praktik.)

Përmbledhje: Qendra e Ekselencës për Nanoshkencat dhe Nanoteknologjinë në Tiranë synon të integrojë Qendrën virtuale të Nanoshkencës dhe Nanoteknologjisë Shqiptare (NANOALB) me grupe kërkimore kryesore nga rajoni dhe Europa, duke përfshirë bashkëpunime me institucione në Itali, Spanjë dhe Izrael. Veçanërisht, do të bashkëpunojë me Institutin Katalan të Nanoshkencës dhe Nanoteknologjisë (ICN2-CERCA) dhe Institutin CERCA (ICERCA), të njohur si entitete kërkimore kryesore. Kjo qendër synon gjithashtu të anëtarësohet si qendër ndërkombëtare e asociuar brenda sistemit CERCA.

Fushat kryesore të kërkimit, zhvillimit dhe inovacionit përfshijnë:

- Shkencat e jetës: shëndeti dhe bioaplikacionet si mjetet diagnostikuese (përfshirë nanosensorët), terapitë që përdorin nanomateriale të modifikuara si bartës të barnave dhe teknika të reja për monitorimin e cilësisë së ujit dhe ushqimit, si dhe inovacionet mjedisore dhe bujqësore.

- Energjia: përdorimi i grafenit dhe materialeve të tjera 1-2D për bateri dhe aplikacione të tjera.

- Inteligjenca: aplikime që lidhen me shëndetin dhe fusha të tjera.

- Nanomateriale: studimi i nanomaterialeve natyrore dhe elementeve të tokave të rralla, duke përfshirë mjetet e karakterizimit.

Këto fusha kërkimore do të mbështesin zhvillimin e teknologjive inovative që nxisin rritjen e qëndrueshme ekonomike në rajonin e Ballkanit. Qendra synon të sjellë ekspertizë të jashtme, të trajnojë gjenerata të reja të studentëve vendas, të nxisë krijimin e *spin-off* dhe të tërheqë investime të jashtme dhe kompani ndërkombëtare.

Në afat të shkurtër: do të krijojë lidhje të forta me grupe kërkimore ndërkombëtare ekselente, duke krijuar për çdo grup aktual një të lidhur nga jashtë, duke vendosur një qeverisje të koordinuar mirë, do të vendosë për operacionet e zhvillimit strategjik, do të integrojë praktikatat më të mira në menaxhimin e RDI nga ICN2/CERCA, aplikimi për logon e HRS4R dhe tërheqja e vëmendjes së komunitetit shkencor të BE-së për të aplikuar për projekte konkurruese si një qendër ekselence në nivele rajonale/ndërkombëtare duke e krahasuar me ICN2.

Në afat të gjatë: misioni i saj do të jetë arritja e ekselencës shkencore dhe teknologjike në nivel ndërkombëtar në nanoteknologji. Ky synim përfshin lehtësimin e integritetit dhe inovacionit në këto teknologji nga kompanitë shqiptare, të Ballkanit Perëndimor, BE-së dhe të tjera, për të adresuar sfidat shoqërore dhe për të ofruar trajnime dhe zhvillim karriere të kalibrit më të lartë për shkencëtarët e rinj, duke krijuar kështu një pol për tërheqjen dhe mbajtjen lokale dhe talent ndërkombëtar në Qendër.

Karakteristikat kryesore:

- Infrastruktura e avancuar e kërkimit: Kombinon pajisje moderne për kërkimin themelor dhe atë të aplikuar në nanoteknologji në fusha të ndryshme shkencat e jetës (teknika e re e shëndetit dhe bioaplikacioneve për monitorimin e cilësisë së ujit dhe ushqimit, mjedisin dhe inovacionin e bujqësisë), energjinë, AI, nanomateriale

- Bashkëpunimi ndërdisiplinor: lidh disiplina të ndryshme shkencore për të nxitur inovacionin dhe transferimin e njohurive përtej kufijve.

- Mbështetje për sipërmarrjen: nxit komercializimin e inovacioneve përmes partneriteteve publike-private dhe programeve të inkubacionit.

Elemente novatore:

- Ngritja e kapaciteteve: rrit kapacitetin shkencor lokal dhe rajonal përmes trajnimeve, seminareve dhe bashkëpunimeve ndërkombëtare.

- Hulumtimi dhe inovacioni: nxit përparimet në nanomaterialet, AI dhe aplikacionet e energjisë.

- Përkthimi dhe shfrytëzimi: lehtëson zbatimin praktik të gjetjeve të kërkimit për të adresuar nevojat shoqërore dhe stimulojnë rritjen ekonomike.

Arsyetimi: krijimi i qendrës nxitet nga nevoja strategjike për të pozicionuar Shqipërinë dhe Ballkanin Perëndimor në ballë të kërkimit shkencor global në nanoteknologji. Kjo qendër synon të katalizojë zhvillimin ekonomik rajonal, të tërheqë investime ndërkombëtare dhe të nxisë një ekosistem dinamik të inovacionit.

Qendra Ndërkombëtare e Ekselencës për Kërkimin dhe Zhvillimin i Shkencave Biomarine (ICMS)

Përmbledhje: E vendosur në mënyrë strategjike përgjatë bregdetit shqiptar në kanalën e Otrantos, ICMS synon të bëhet një qendër ekselence për shkencat detare, duke trajtuar çështje kritike mjedisore si erozioni i detit dhe ndotja e ujit, ndërsa promovon bashkëpunimin rajonal në detet Adriatik dhe Jon.

Karakteristikat kryesore:

- Hulumtimi dhe monitorimi detar: fokusohet në studime gjithëpërfshirëse të biodiversitetit detar, ndotjes dhe dinamikës bregdetare.

- Integrimi arsimor: ofron programe të përbashkëta PhD dhe master në shkencat biomarine, duke rritur lëvizshmërinë akademike dhe bashkëpunimin.

- Zhvillimi komunitar dhe rajonal: përdor kërkimin shkencor për të informuar politikën publike dhe për të mbështetur zhvillimin e qëndrueshëm në sektorin detar dhe atë bregdetar.

Elemente novatore:

- Ekselencia shkencore: aspiron të jetë një qendër kryesore e shkencave biomarine në rajon, duke adoptuar praktikën më të mira nga institucionet e themeluara kërkimore evropiane.

- Integrimi socio-ekonomik: Lidh kërkimin shkencor me zhvillimin socio-ekonomik, veçanërisht në peshkim, ruajtjen detare dhe turizëm.

- Kujdesi Mjedisor: Promovon praktika dhe teknologji të qëndrueshme mjedisore në menaxhimin e burimeve detare.

Arsyetimi: krijimi i ICMS adreson nevojën urgjente për një qendër të dedikuar të shkencave biomarine në Shqipëri dhe në zonën e Adriatiko-Joniane për të përmirësuar monitorimin e mjedisit, për të mbështetur zhvillimin ekonomik dhe për t'u

përafruar me standardet dhe politikën e Bashkimit Evropian. Kjo qendër do të luajë gjithashtu një rol vendimtar në nxitjen e bashkëpunimit rajonal dhe ndërtimin e një të ardhmeje të qëndrueshme për ekosistemet detare dhe bregdetare.

Karakteristikat kryesore:

- Kërkime të avancuara shkencore: ngritja e aftësive kërkimore të Shqipërisë dhe të gjithë rajonit në standardet ndërkombëtare, duke u fokusuar në nanoteknologjinë dhe shkencat biomarine.

- Zhvillimi i Qëndrueshëm: përdorimi i inovacionit shkencor për të adresuar sfidat rajonale në ruajtjen e mjedisit dhe zhvillimin ekonomik.

- Bashkëpunimi Ndërkombëtar: forcimi i lidhjeve me institucionet kërkimore evropiane dhe rajonale për të nxitur shkëmbimet akademike dhe profesionale.

Rezultatet e pritshme:

- Rritja ekonomike dhe inovacioni: nxitja e zhvillimit ekonomik përmes inovacionit teknologjik dhe komercializimit të kërkimit.

- Ruajtja e mjedisit: zbatimi i praktikave të qëndrueshme që ruajnë burimet natyrore dhe promovojnë shëndetin ekologjik.

- Përsosmëri akademike dhe profesionale: zhvillimi i një fuqie punëtore të kualifikuar përmes trajnimeve të avancuara dhe mundësive kërkimore ndërkombëtare.

Arsyetimi: këto nisma përfaqësojnë një investim strategjik në infrastrukturën shkencore dhe teknologjike të Shqipërisë, duke hedhur bazat për rritjen dhe integrimin e ardhshëm në Zonën Evropiane të Kërkimit. Me vendosjen e një prej këtyre projekteve në Vlorë, synohet diversifikimi i infrastrukturës së kërkimit dhe inovacionit në Shqipëri, duke krijuar qendra kërkimore shtesë përtej Tiranës.

Parku teknologjik Durana (pasqyron objektivin strategjik: Sigurimi i krijimit të objekteve më të avancuara për të promovuar inovacionin teknologjik dhe sipërmarrjen, objektivi specifik 1.1: Zhvillimi i një ekosistemi teknologjik dhe inovacioni duke ofruar infrastrukturë, hapësira bashkëpunuese dhe mbështetje inkubacioni për *startup*-et dhe kompanitë e teknologjisë, M1 Themelimi i Durana Tech Park me objekte të avancuara kërkimi dhe zhvillimi, hapësirat e punës bashkëpunuese dhe qendrat e inkubacionit për *startup*-et dhe kompanitë e teknologjisë.).

Durana Tech Park është parashikuar si një strukturë moderne që do të shërbejë si një nyje qendrore për teknologjinë dhe inovacionin. Parku synon të tërheqë kompanitë e teknologjisë dhe *startup*-et, duke u ofruar atyre infrastrukturën dhe burimet e nevojshme për zhvillimin e teknologjive të fundit.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore

- Objektet e kërkimit dhe zhvillimit: parku do të përfshijë laboratorë të avancuar dhe objekte kërkimore për të mbështetur aktivitetet e kërkimit dhe zhvillimit të cilësisë së lartë.

- Hapësirat e punës bashkëpunuese: ofrimi i hapësirave të punës bashkëpunuese ku kompanitë e teknologjisë dhe *startup*-et mund të punojnë së bashku, të ndajnë ide dhe të nxisin inovacionin.

- Qendrat e inkubacionit: krijimi i qendrave të inkubacionit ku *startup*-et mund të marrin mentorim, akses tek investitorët dhe mbështetje për zhvillimin e biznesit.

- Ekosistemi i inovacionit: nxit një ekosistem që inkurajon ndarjen e njohurive, rrjetëzimin dhe bashkëpunimin midis bizneseve, akademisë dhe enteteve qeveritare.

Elemente novatore

- Infrastruktura moderne: pajisja e parkut me teknologjinë dhe infrastrukturën më të fundit për të mbështetur industrinë e teknologjisë së lartë.

- Partneritetet publik-privat: inkurajimi i partneriteteve midis parkut të teknologjisë, kompanive private dhe institucioneve kërkimore për të mundësuar komercializimin e inovacioneve.

- Programet e zhvillimit të talenteve: programe për të tërhequr dhe mbajtur talentet më të mira në sektorin e teknologjisë, duke ofruar mundësi të vazhdueshme mësimi dhe zhvillimi.

Arsyetimi

Krijimi i *Durana Tech Park* nxitet nga nevoja për të krijuar një mjedis të fuqishëm për inovacionin teknologjik në Shqipëri. Duke ofruar një qendër bazë për kompanitë e teknologjisë dhe *startup*-et, parku synon:

- Promovimin e zhvillimit teknologjik: nxitja e zhvillimit të teknologjive të reja dhe zgjidhjeve inovative.

- Nxitjen e rritjes ekonomike: nxitja e rritjes ekonomike duke krijuar vende pune dhe duke tërhequr investime në industrinë e teknologjisë së lartë.

- Rritja e konkurrueshmërisë globale: pozicionimi i Shqipërisë si një lojtar konkurrues në tregun global të teknologjisë.

Përfitimet

Për komunitetet lokale:

- Krijimi i vendeve të punës: gjenerimi i mundësive të reja të punësimit në sektorin e teknologjisë së lartë.

- Zhvillimi ekonomik: stimulimi i ekonomive lokale nëpërmjet rritjes së aktivitetit të biznesit dhe investimeve.

Për bizneset:

- Qasja në burime: ofrimi i aksesit për bizneset në zhvillimet më të fundit, mentorim dhe mundësi investimi.

- Mjedisi bashkëpunues: nxitja e një mjedisi bashkëpunues që inkurajon inovacionin dhe rritjen.

Zona Ekonomike e Artit (ZEK) (Duke reflektuar objektivin strategjik: nxitja e integritetit të industrive krijuese në rritjen ekonomike duke bashkuar kulturën, artin dhe aktivitetet e biznesit, objektivi specifik 1.2: Zhvillimi i një zone të dedikuar për të mbështetur industrinë kulturore dhe krijuese, duke mundësuar bashkëpunimin midis artistëve, sipërmarrësve dhe bizneseve, M1 Krijimi i Zonës së Artit Ekonomik (ZEK) si një qendër për industrinë kreative, duke ofruar hapësira kreative pune, biznes. shërbimet e inkubacionit dhe platformat për bashkëpunim, që synojnë promovimin e turizmit kulturor dhe inovacionit ekonomik.)

ZEK është një projekt inovativ i krijuar për të bashkuar industrinë kreative me aktivitetet ekonomike. I vendosur si qendër për industrinë kulturore dhe kreative, ZEK do të lehtësojë integrimin e artit, kulturës dhe biznesit, duke ofruar një platformë për artistët dhe profesionistët krijues për të bashkëpunuar me sipërmarrësit dhe bizneset.

Shërbimet dhe lehtësitë kryesore

- Hapësirat e punës krijuese: sigurimi i hapësirave të punës për artistët, stilistët dhe profesionistët krijues që të bashkëpunojnë dhe krijojnë.

- Inkubacioni i biznesit: krijimi i qendrave të inkubacionit të biznesit për të mbështetur *startup*-et krijuese me mentorim, financim dhe shërbime të zhvillimit të biznesit.

- Eventet dhe ekspozitat kulturore: organizimi i eventeve kulturore, ekspozita dhe festivale për të shfaqur veprat krijuese dhe për të tërhequr turistët.

- Platformat e bashkëpunimit: krijimi i platformave për bashkëpunim midis artistëve, sipërmarrësve dhe bizneseve për të nxitur inovacionin në art dhe dizajn.

Elemente novatore

- Qendra Kulturore dhe Kreative: zhvillimi i ZEK si qendër bazë për aktivitete kulturore dhe krijuese, duke shfrytëzuar trashëgiminë e pasur kulturore të Shqipërisë.

- Integrimi me aktivitetet ekonomike: promovimi i integritetit të artit dhe kulturës me aktivitetet e biznesit për të rritur vlerën ekonomike të rezultateve krijuese.

- Promovimi i turizmit kulturor: përdorimi i ZEK si një platformë për të promovuar turizmin kulturor, duke tërhequr vizitorë nga e gjithë bota.

Arsyetimi

Krijimi i ZEK nxitet nga potenciali për të shfrytëzuar trashëgiminë kulturore dhe talentin artistik të Shqipërisë për të nxitur rritjen ekonomike. Duke bashkuar industritë kreative me aktivitetet ekonomike, ZEK synon:

- Nxitjen e inovacionit në arte dhe dizajn: inkurajimi i inovacionit dhe kreativitetit në sektorët e artit dhe dizajnit.

- Rritjen e vlerës ekonomike: rritja e vlerës ekonomike të produkteve krijuese dhe produkteve kulturore.

- Promovimi i turizmit kulturor: tërhiqja e turistëve dhe promovimi i Shqipërisë si një destinacion kulturor.

Përfitimet

Për komunitetet lokale:

- Pasurimi kulturor: pasurimi i komuniteteve lokale nëpërmjet rritjes së aktiviteteve dhe eventeve kulturore.

- Mundësitë ekonomike: krijimi i mundësive të reja ekonomike në sektorët krijues dhe kulturorë.

Për artistë dhe profesionistë krijues:

- Mbështetja dhe burimet: ofrimi i mbështetjes dhe burimeve të nevojshme për të pasur sukses për artistët dhe profesionistët krijues.

- Mjedisi bashkëpunues: nxitja e një mjedisi bashkëpunues që inkurajon kreativitetin dhe inovacionin.

10. Korniza financiare

Strategjia e Specializimit inteligjent (S3) është një gur themeli në ndjekjen e Shqipërisë për rritje të qëndrueshme ekonomike dhe rritje të konkurrencës. Ky kapitull detajon implikimet financiare dhe

përkrahjen qasjen e strukturuar të financimit për zbatimin e S3 në sektorë të ndryshëm prioritarë nga 2025 deri më 2030.

S3 do të financohet nëpërmjet një kombinimi të buxhetit të shtetit, fondeve të Bashkimit Evropian, granteve dhe donacioneve, në përputhje me objektivat e përcaktuar në Programin Buxhetor Afatmesëm Kombëtar të Shqipërisë për 2025–2027. Kjo qasje e financimit me shumë burime siguron mbështetje të fuqishme për projektet dhe iniciativat inovative të detajuara në strategji.

Objektivat strategjikë dhe qëllimet specifike sektoriale brenda S3 mbështeten nëpërmjet një ndërthurjeje instrumentesh politikash të përshtatura si për rezultatet e përbashkëta ashtu edhe për ato sektoriale. Këto instrumente janë krijuar për të funksionuar në mënyrë sinergjike, me fondet të shpërndara sipas nevojave specifike të secilit sektor dhe qëllimeve kryesore të S3.

Kërkesat financiare për S3 janë vlerësuar me kujdes bazuar në një analizë të aktiviteteve brenda planit të veprimit. Kostoja e çdo aktiviteti pasqyron burimet e nevojshme për zbatimin e suksesshëm, duke siguruar që të gjitha masat të financohen në mënyrë adekuate për të arritur ndikimin e dëshiruar. Megjithatë, është e rëndësishme të theksohet se këto kosto bazohen në vlerësime paraprake.

Të gjithë objektivat, kryesisht në fushat prioritare: “Energjia e rinovueshme dhe burimet natyrore”, “Zhvillimi i arsimit - Nxitja e inovacionit dhe gatishmërisë së fuqisë punëtore, përmes digjitalizimit dhe modernizimit të kurrikulës”, “Infrastruktura digjitale dhe konektiviteti” dhe “Përpilimi i kërkimit dhe inovacionit për rritje inteligjente”, të identifikuar si në përputhje me Planin e Rritjes, i miratuar nga Komisioni Evropian në tetor 2024, janë shënuar me dy yje në Planin e Veprimit të S3. Kostot për këta objektiva, siç janë përkrahjen fillimisht në Planin e Veprimit të S3, janë krahasuar me kujdes me fondet e alokuara sipas objektivave përkatës në Planin e Rritjes, duke konfirmuar se kostot e tyre mbulohen në një masë të madhe nga fondet e përcaktuara të Planit të Rritjes. Për momentin, kostot e tyre janë ndarë në “buxhetin e shtetit që do të parashikohet” ose në “Hendekun” dhe do të rishikohen brenda një viti nga miratimi i S3. Si pjesë e këtij rishikimi të Planit të Veprimit të S3, do të bëhet një rishikim i plotë për të vlerësuar progresin e zbatimit të Planit të Rritjes. Ky rishikim do të shqyrtojë se cilat masa dhe

aktivitete në kuadër të objektivave kanë filluar të zbatohen, së bashku me buxhetet që u janë ndarë atyre. Çdo rregullim i nevojshëm bazuar në progresin e zbatimit ose alokimet buxhetore do të përfshihet në Planin e Veprimit të rishikuar, duke siguruar që ai të pasqyrojë zhvillimet aktuale dhe të mbështesë harmonizimin e vazhdueshëm ndërmjet

Planit të Veprimit të S3 dhe Planit të Rritjes. Për më tepër, plani i veprimit i rishikuar do të përfshijë buxhetimin për aktivitete të caktuara që aktualisht u mungojnë buxhetet specifike, në pritje të studimeve të nevojshme paraprake për vlerësimin e detajuar të kostos.

- Buxheti total i vlerësuar i nevojshëm:	€ 1,183,685,896
- Totali i parashikuar në Buxhetin aktual të Shtetit (PBA 2025–2027):	€ 443,501,890 (37.5%)
- Buxheti Shtetëror i parashikuar 2025–2030:	€ 222,786,316 (18.8%)
- Fondet e BE-së:	€ 274,311,000 (23.2%)
- Kontributet e donatorëve:	€ 143,982,760 (12.2%)
- Hendeku financiar:	€ 104,834,930 (8.9%)

Tabela e mëposhtme tregon kostot totale të vlerësuara, burimet financiare në dispozicion dhe hendekun financiar gjatë periudhës 2025–2030 të zbatimit të planit të veprimit të Strategjisë së Specializimit të Inteligjent

			Burimi i financimit									
Prioriteti	% e financimit total te S3	Buxheti i parashikuar i nevojshëm (euro)	Totali i parashikuar në Buxhetin aktual te Shtetit (euro)		Buxheti shtesë i parashikuar i shtetit (euro)		Fondet e BE-së (euro)		Kontributet e donatorëve (euro)		Hendeku (euro)	
			Vlera	%	Vlera	%	Vlera	%	Vlera	%	Hendeku (euro)	%
Energjia e Rinovueshme	6.9	81,303,039	773,039	0.95%	78,280,000	96.28%	-	-	1,450,000	1.78%	800,000	0.98%
Lëndët e para	4.6	54,993,500	18,542,500	33.72%	3,900,000	7.09%	6,811,000	12%	-	0.00%	25,740,000	46.81%
Zinxhiri ushqimor i shëndetshëm dhe i qëndrueshëm	33.5	396,870,000	177,470,000	44.72%	10,800,000	2.72%	158,650,000	40%	47,600,000	11.99%	2,350,000	0.59%
Turizëm i qëndrueshëm dhe i jarmishëm	15.0	177,534,461	123,965,701	69.83%	14,417,000	8.12%	9,300,000	5%	1,137,760	0.64%	28,714,000	16.17%
Arsimi	1.0	11,860,000	40,000	0.34%	7,565,000	63.79%	30,000	0%	250,000	2.11%	3,975,000	33.52%
Rruajtja (Mbajtja) e talenteve	2.7	31,794,896	350,650	1.10%	18,957,816	59.63%	2,890,000	9%	6,900,000	21.70%	2,696,430	8.48%
Kërkimi dhe Inovacioni	30.4	359,945,000	116,420,000	32.34%	38,551,500	10.71%	84,930,000	24%	86,495,000	24.03%	33,079,500	9.19%
Përfshirja e Diasporës	5.0	58,730,000	5,630,000	9.59%	44,740,000	76.18%	11,700,000	20%	150,000	0.26%	2,710,000	4.61%
Lidhja Digiditale	0.6	7,370,000	310,000	4.21%	5,575,000	75.64%	-	0%	-	0.00%	1,485,000	20.15%
Komunikimi S3	0.3	3,285,000									3,285,000	100%
Totali S3		1,183,685,896	443,501,890	37.5%	222,786,316	18.8%	274,311,000	23.2%	143,982,760	12.2%	104,834,930	8.9%

Për të adresuar nevojat financiare në afatin kohor të strategjisë, afërsisht 56.3% e buxhetit total do të mbulohet nga buxheti i shtetit, me 37.5% të llogaritur tashmë në Programin Buxhetor Afatmesëm trevjeçar (PBA) për 2025–2027. Fondi i BE-së dhe donatorëve të tjerë ndërkombëtarë është planifikuar të mbulohet nga instrumentet e BE-së dhe programet e tjera të donatorëve aktualisht në fuqi, duke kontribuar në rreth 35.3% të totalit të fondeve të nevojshme për zbatimin e planit të veprimit.

Fondet e mbetura do të sigurohen përmes alokimeve të ardhshme buxhetore dhe negociatave me donatorët, Planit të Rritjes, si një instrument i BE-së i krijuar për të stimuluar zhvillimin ekonomik dhe konkurrueshmërinë në vendet e BP duke synuar fusha kyçe si infrastruktura, inovacioni, transformimi digjital dhe zhvillimi i kapitali njerëzor.

Ai synon të nxisë rritjen e qëndrueshme duke nxitur investimet, duke përmirësuar aspektet rregullatore, duke forcuar kapacitetet institucionale dhe duke ndihmuar vendet e BP në rrugën e tyre drejt integritimit në BE. Ky plan shërben si një udhërrëfyes për integrimin e praktikave dhe teknologjive më të mira globale për të rritur produktivitetin, për të krijuar vende pune dhe për të përmirësuar qëndrueshmërinë e përgjithshme ekonomike. Një sërë objektivash dhe nismash të përcaktuara në Planin e Veprimit të S3 të Shqipërisë janë përafëruar në mënyrë strategjike me objektivat e Planit të Rritjes dhe me shumë mundësi do të financohen nëpërmjet këtij instrumenti:

- Përmirësimet e Mjedisit të Biznesit, si reformat në sistemin tatimor dhe modernizimi i shërbimeve shtetërore të kadastrës.

- Transformimi Digjital dhe Infrastruktura e TI-së, duke u fokusuar në zhvillimin e aftësive të tregtisë elektronike, platformave digjitale dhe përmirësimeve të sigurisë kibernetike.

- Energjia dhe Tranzicioni i Gjelbër, me iniciativa për të promovuar instalimet e energjisë së rinovueshme, reformat e tregut për eficiencën e energjisë dhe futjen e praktikave të qëndrueshme në të gjithë sektorët.

- Kërkimi, zhvillimi dhe inovacioni, duke synuar forcimin e mjedisit të R&D përmes projekteve bashkëpunuese dhe ekosistemeve të inovacionit.

- Edukimi dhe zhvillimi i kapitalit njerëzor, përditësimi i kurrikulave arsimore dhe zgjerimi i aftësive digjitale për t'u përshtatur me nevojat e tregut të punës.

Kostoja e strategjisë S3 është strukturuar rreth parimeve kryesore të kuadrit të planifikimit strategjik të politikave të Shqipërisë, siç përshkruhet në IPSIS. Miratuar me vendimin e Këshillit të Ministrave nr. 290, datë 11 prill 2020, IPSIS integron planifikimin financiar dhe të politikave në një sistem të vetëm. Ai shërben si mekanizmi kryesor për planifikimin, analizimin dhe hartimin e dokumenteve strategjike në të gjitha nivelet, duke siguruar që përafrimi midis planifikimit të politikave dhe buxhetit të jetë i lidhur ngushtë me PBA, i cili përfshin një periudhë trevjeçare dhe përditësohet çdo vit.

IPSIS është krijuar për të përmbushur objektiva të shumtë, duke përfshirë:

- Integrimi i planifikimit financiar dhe të politikave, duke siguruar që të dyja të trajtohen si pjesë e një procesi të unifikuar.

- Përfshirja e investimeve publike dhe asistencës së huaj në dokumentet strategjike sektoriale, të cilat më pas pasqyrohen në PBA.

- Përafrimi i planeve të veprimit 1–3-vjeçarë me strukturën e programit buxhetor, në mënyrë që vendimet për shpenzimet të ndikohen drejtpërdrejt nga qëllimet e politikës dhe rezultatet e pritura.

Sistemi gjithashtu mbështet monitorimin dhe vlerësimin rigoroz. Duke përdorur IPSIS, Shqipëria siguron që performanca e politikave strategjike të gjurmohet vazhdimisht, duke i lejuar politikëbërësit të rregullojnë objektivat dhe financimin për të përmbushur nevojat në zhvillim të vendit. Kjo qasje e integruar rrit transparencën dhe llogaridhënien në shpenzimet publike, duke kontribuar në një qeverisje më efikase dhe përafrim me synimet e

Shqipërisë për integrimin në BE dhe zhvillimin e qëndrueshëm.

Programet aktuale të PBA-së 2025–2027 “si burim financimi” identifikohen dhe përdoren si shuma treguese për kostimin e veprimeve apo masave. Bazuar në parimet IPSIS (shih më lart) strategjia S3 do të përfshihet në procesin e ardhshëm të PBA-së, pas miratimit nga Qeveria e Shqipërisë dhe propozimeve nga ministrinë e linjës për veprimet dhe masat specifike.

Për të zbatuar plotësisht S3, mbetet një hendek financiar prej afërsisht 8.9%, i barabartë me € 104,834,930. Përpjekjet për të mbyllur hendekun do të përfshijnë kërkimin e partneriteteve me organizata të ndryshme, përfshirjen në projekte të reja që përputhen me objektivat e S3 dhe shfrytëzimin e kontributeve nga sektori privat.

Këto rrugë shihen si jetike për sigurimin e fondeve shtesë të nevojshme për të siguruar zbatimin e plotë dhe efektiv të strategjisë. Përfshirja e sektorit privat, në veçanti, pritet që jo vetëm të sigurojë burime financiare, por edhe të nxisë një bashkëpunim më të madh ndërmjet subjekteve publike dhe private, duke rritur ndikimin e përgjithshëm dhe qëndrueshmërinë e strategjisë. Aktualisht jemi në negociata aktive me një sërë palësh të interesuara, duke përfshirë organizatat ndërkombëtare, OJQ-të dhe investitorët privatë, për të siguruar fondet e mbetura. Këto diskutime synojnë krijimin e angazhimeve dhe partneriteteve solide financiare që do të mbështesin zbatimin e plotë të strategjisë.

Për më tepër, një pjesë e konsiderueshme e hendekut financiar është planifikuar të mbulohet nga instrumente të ndryshme financuese të Bashkimit Evropian. Në mënyrë të veçantë, do të synohen programe, të tilla si: Horizon Europe, Erasmus+ dhe nisma të tjera të BE-së që ofrojnë mbështetje financiare për kërkimin, inovacionin, arsimin, NVM-të dhe projektet e zhvillimit rajonal. Duke shfrytëzuar këto burime të BE-së, ne synojmë jo vetëm të kapërcejmë hendekun financiar, por gjithashtu t'i harmonizojmë përpjekjet tona me objektiva më të gjerë evropiane, duke rritur kështu potencialin për bashkëpunim ndërkombëtar dhe adoptimin e praktikave më të mira. Këto burime financimi janë kritike për të siguruar qëndrueshmërinë dhe shkallëzueshmërinë e iniciativave tona, duke na lejuar të sjellim ndryshime me ndikim në përputhje me qëllimet afatgjata të S3.

Për më tepër, Shqipëria është dhe do të vazhdojë të angazhohet me donatorë ndërkombëtarë dhe institucionet financiare për të eksploruar mundësi financimi që mund të mbështesin aspekte të veçanta të S3. Kjo qasje proaktive ndaj financimit kërkon të kapitalizojë iniciativat strategjike të Shqipërisë dhe reformat e vazhdueshme, duke i përafruar ato me mekanizmat e financimit të jashtëm të disponueshëm që mbështesin inovacionin, qëndrueshmërinë dhe rritjen ekonomike. Duke ndjekur në mënyrë aktive këto burime të ndryshme financimi, Shqipëria synon të sigurojë burimet e nevojshme për të përmbushur të gjitha aspektet e S3, duke siguruar që asnjë nismë të mos mbetet e pambështetur.

Ky kuadër financiar jo vetëm që thekson planifikimin e fortë fiskal të S3, por gjithashtu nënvizon angazhimin e Shqipërisë për të nxitur një peizazh ekonomik dinamik dhe inovativ.

11. Qeverisja

Në përputhje me udhëzimet e Komisionit Evropian për zbatimin efektiv të Strategjive të Specializimit të Zgjuar (S3), modeli i qeverisjes së S3 në Shqipëri është i strukturuar për të përfshirë një sistem të mirëpërcaktuar përgjegjësish dhe koordinimi si në nivel politik ashtu edhe në atë teknik¹⁸. Kjo qasje është thelbësore për të siguruar zbatimin, monitorimin dhe përshtatjen e suksesshme të strategjisë.

Modeli i qeverisjes për S3 në Shqipëri, duke iu përmbajtur udhëzimeve të Komisionit Evropian, është një kuadër i mirëorkestruar, që siguron zbatim efektiv nëpërmjet një ekuilibri të udhëzimeve politike dhe ekspertizës teknike. Ky model është thelbësor në drejtimin e strategjisë drejt përmbushjes së synimeve kombëtare të inovacionit dhe zhvillimit.

Procesi, i drejtuar fillimisht nga Zyra e Kryeministrit, hodhi parimet bazë për S3. Megjithatë, struktura e qeverisjes evoluoi me krijimin e Komitetit Ndërmnishtor në shkurt 2023¹⁹ i drejtuar nga Zëvendëskryeministri. Ky komitet është i rëndësishëm në mbikëqyrjen e hartimit dhe ekzekutimit të S3. Siguron që strategjia të përputhet me politikat kombëtare dhe rajonale dhe lehtëson

koordinimin ndërmjet institucioneve të ndryshme. Përgjegjësitë e komitetit janë të gjera dhe domethënëse, duke përfshirë shqyrtimin e drafteve të S3, rekomandimin e masave ligjore, koordinimin me iniciativat e tjera të lidhura, dhe planifikimin për financimin e masave të strategjisë nëpërmjet programimit buxhetor afatmesëm dhe bashkëpunimit me partnerët zhvillimorë.

Komiteti Ndërinstitucional dhe Ekipi Kombëtar S3

Në përputhje me urdhrin e Kryeministrit, struktura qeverisëse e S3 për Shqipërinë përqendrohet rreth formimit të një Komiteti Ndërinstitucional dhe një Ekipi Kombëtar të S3. Kjo kornizë siguron një koordinim dhe mbikëqyrje të nivelit të lartë përgjatë fazave të zhvillimit dhe zbatimit të S3. Një aspekt unik i qeverisjes së S3 është përfshirja e një game të gjerë partnerësh dhe grupesh pune.

Komiteti Ndërinstitucional kryesohet nga Zëvendëskryeministri dhe përfshin anëtarë të tillë si Ministrat përgjegjës për Financat, Ekonominë, Arsimin, Ndërmarrjet, Bujqësinë, Turizmin, Mjedisin, Infrastrukturën, Energjinë, Kulturën, Shëndetësinë dhe Shërbimet Standarde. Përveç kësaj, pjesë e Komisionit janë edhe kreu i ekipit kombëtar të S3 dhe drejtues të organizatave/institucioneve të rëndësishme si Kryetari i Konferencës së Rektorëve, Kryetari i Akademisë së Shkencave, Kreu i Bashkimit të Dhomave të Tregtisë, Kreu i Unionit të Prodhuesve Shqiptarë, Kryetari i Shoqatës për Autonominë Vendore, si dhe drejtues të disa agjencive kombëtare, përfshirë SASPAC, INSTAT, AIDA, AKSHI dhe Drejtorin e Përgjithshëm të DPPI.

Ky Komitet ka për detyrë të sigurojë zhvillimin efektiv të proceseve të hartimit dhe zbatimit të S3. Ai shqyrton dhe jep komente mbi draftin përfundimtar të S3 dhe materialeve të tjera të përgatitura, rekomandon masat e nevojshme ligjore dhe udhëzon punën organizative për nismat legjislative brenda kornizës së S3.

Institucionet e përfaqësuara në Komitet caktuan koordinatorët e S3 për të bashkëpunuar me Ekipin

¹⁸ <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/w/smart-specialisation-implementation-framework-for-the-eu-enlarge-ment-and-neighbourhood-region>

https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/en/w/implementing-smart-specialisation-strategies-a-handbook?p_1_back_url=%2F

[search%3Fq%3DImplementing%2Bsmart%2Bspecialization%2Bstrategies](https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/en/w/implementing-smart-specialisation-strategies-a-handbook?p_1_back_url=%2F)

¹⁹ <https://s3albania.org/wp-content/uploads/2023/06/Urdher-KM-S3-nr-13-dt-7.2.2023.pdf>

Kombëtar të S3 dhe për të shërbyer si pika kontakti për çdo institucion në lidhje me S3.

Përgjegjësitë e Komitetit

- Drejtimi dhe Mbikëqyrja: Komiteti siguron që S3 të jetë në përputhje me prioritetet kombëtare dhe koordinon përafrimin institucional të nivelit të lartë me objektivat e S3.

- Takimet e rregullta: Mblidhet të paktën dy herë në vit ose siç kërkohet nga kryesuesi për

të diskutuar punën e vazhdueshme dhe drejtimet strategjike.

- Diskutimet strategjike: Diskutimet specifike të temave lehtësohen për të nxitur dhe koordinuar iniciativat konkrete që mbështesin hartimin dhe zbatimin e S3.

Ekipi Kombëtar i S3

Paralelisht me mbikëqyrjen politike, Ekipi Kombëtar i S3, i përbërë nga ekspertë të fushave të ndryshme, vepron në nivel teknik. Ky ekip, i parë si Ekipi Menaxhues i S3, luan një rol kritik në menaxhimin e përditshëm të strategjisë. Përgjegjësitë e tyre përfshijnë zbatimin e vendimeve të marra nga Grupi Drejtues, monitorimin e progresit të strategjisë dhe menaxhimin efikas të burimeve. Ky ekip është pika kyçe për sigurimin e vazhdimësisë në zbatimin e strategjisë dhe mbajtjen e komunikimit të hapur dhe efektiv me palët e interesit nga helika e katërfishtë, qeveri, akademi, biznes dhe shoqëri civile. Ekipi drejtohet nga drejtuesi i tij, i cili përveç detyrave të tjera menaxheriale dhe organizimit të punës së ekipit, menaxhon komunikimin me palët e treta dhe raporton përparimin në komitet. Ai mund të angazhojë ekspertë, të krijojë grupe teknike pune, të aplikojë për financim dhe të bashkëpunojë me institucionet vendase dhe ndërkombëtare për të koordinuar aktivitetet brenda kornizës së strategjisë.

Detyrat kryesore të Ekipit Kombëtar të S3

- Zhvillimi dhe miratimi i strategjisë: Ekipi siguron se strategjia është hartuar përmes një procesi gjithëpërfshirës, vlerëson dhe rishikon potencialisht bazën ligjore, procedurat dhe udhëzimet për hartimin e strategjisë. Ata kontribuojnë në mënyrë aktive duke mbledhur dhe analizuar të dhëna, duke përcaktuar vizionin, objektivat strategjikë dhe specifike dhe duke lehtësuar pranimin dhe miratimin e strategjisë nga Këshilli i Ministrave.

- Zbatimi dhe monitorimi: ekipi garanton zbatimin e të gjithë komponentëve të përcaktuar në udhërrëfyes dhe bashkëpunon me Qendrën e

Përbashkët të Kërkimit (JRC) të Komisionit Evropian për të përditësuar udhërrëfyesin sipas nevojës.

- Komunikimi dhe koordinimi: ata marrin pjesë dhe raportojnë në takime kombëtare dhe ndërkombëtare që lidhen me specializimin inteligjent, duke prezantuar kontributet dhe progresin e Shqipërisë në kuadrin e proceseve integruuese të vendit në BE. Ato sigurojnë gjithashtu një koordinim efektiv me partnerët ndërkombëtarë dhe vendas, JRC-në dhe përfaqësuesit e Delegacionit të BE-së në Tiranë.

- Raportimi dhe mbështetja: ekipi ofron mbështetjen e nevojshme për kreun e ekipit kombëtar S3 dhe raporton për ecurinë e punës së tyre çdo tremujor te zëvendëskryeministri.

Sekretariati Teknik

Korniza S3 mbështetet nga një Sekretariat Teknik, i cili realizohet nga SASPAC. Ai ndihmon Komitetin dhe ekipin Kombëtar të S3, duke ofruar një mbështetje shtesë organizative dhe administrative për strukturën qeverisëse.

Funksionet kryesore

- Sigurimi i administrimit të duhur të procesit.

- Ofrimi i mbështetjes teknike për Komitetin dhe Ekipin Kombëtar S3 dhe koordinimi i punës me institucionet e përfshira.

- Organizimi dhe koordinimi i takimeve dhe përgatitja e temave të diskutimit në bashkëpunim me ministrat dhe aktorët e tjerë.

- Kontributi në përgatitjen e dokumenteve të kërkuara për raportet dhe strategjinë S3.

- Raportimi i ecurisë së punës te kryetari i Komitetit dhe kreu i Ekipit Kombëtar të S3.

Modeli i qeverisjes për zbatimin e Strategjisë

Ndërsa S3 përparon, modeli i qeverisjes është planifikuar t'u nënshtrohet përmirësimeve strategjike për të rritur efektivitetin dhe përshtatshmërinë e tij. Në qendër të kësaj strukture të avancuar qeverisëse është Komiteti Ndërmnistror i drejtuar nga Zëvendëskryeministri, i cili do të vazhdojë të funksionojë si organi më i lartë vendimmarrës, duke vërtetuar reagimet dhe rezultatet e gjeneruara nga proceset e monitorimit dhe miratimin e rishikimeve të nevojshme të Planit të Veprimit në përgjigje të zhvillimeve të reja brenda vendit dhe rajonit. Ky Komitet, i krijuar me urdhër të Kryeministrit, përveç detyrave të tjera do të ngarkohet me marrjen e vendimeve për rishikimin e S3, krijimin e grupeve tematike të punës dhe

angazhimin e ekspertëve për tema dhe detyra të veçanta, shqyrtimin e dokumenteve të përgatitura në kuadër të këtij procesi, për të cilat i kërkohet opinioni i Komitetit, diskutimin dhe rekomandimin e masave dhe iniciativave të nevojshme ligjore dhe përafrimin e strategjive të tjera sektoriale me S3, në kuadrin e S3 ose të lidhura me të, të ketë rol koordinues me nismat e tjera që lidhen me S3, të vendosë për planifikimin e buxhetimit dhe financimit të masave nëpërmjet programimit buxhetor afatmesëm për zbatimin e S3, si dhe të vendosë për ndihmën e huaj/donatorët lidhur me aktivitetet e parashikuara në planin e veprimit të S3 etj.

Nën këtë komitet, një shtesë thelbësore në arkitekturën e qeverisjes do të jetë ngritja e një Njësie Monitorimi S3, e përbërë nga një drejtues njësie dhe 6 koordinatorë të lartë me përvojë në fushat e përparësisë vertikale dhe horizontale të S3. Kjo njësi parashikohet të krijohet në kuadër të Ministrisë së Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit, konkretisht në kuadër të Drejtorisë së Përgjithshme të Promovimit të Biznesit dhe Çështjeve të Tregtisë. E ngarkuar në mandatin e saj për t'u bazuar në të dhënat, Njësia e Monitorimit do të gjurmojë dhe analizojë progresin e iniciativave S3, duke siguruar përafrimin me standardet e përcaktuara dhe reagimin ndaj tendencave globale dhe koordinimin me nismën e Planit të Rritjes. Kjo njësi do të ofrojë njohuri thelbësore për vendimmarrje të shkathët dhe rregullime strategjike, duke rritur ndikimin e përgjithshëm të iniciativave S3. Kjo njësi do të shërbejë si Sekretariat Teknik për këtë Komitet Ndërmnistror dhe do t'i raportojë çdo semestër këtij komiteti mbi zbatimin e S3.

Për më tepër, modeli i qeverisjes do të integrojë një sistem të fuqishëm *feedback*-u dhe vlerësimi që kërkon dhe përfshin në mënyrë aktive të dhëna nga të gjithë aktorët e helikës së katërfishtë, duke përfshirë qeverinë, sektorin e biznesit, akademinë dhe shoqërinë civile. Ky sistem është krijuar për të mundësuar raportet e rregullta të reagimeve dhe për të kryer vlerësime të ndikimit, duke siguruar që strategjia të mbetet e harmonizuar me nevojat për një zhvillim ekonomik dhe shoqëror të Shqipërisë.

Një rrjet koordinatorësh do të krijohet nëpër institucione të ndryshme që janë pjesë e Komitetit, si dhe ministri/institucione/organizata të tjera përkatëse pjesë e palëve të interesit të helikës së katërfishtë. Ky rrjet do të lehtësojë komunikimin

efikas, koordinimin e aktiviteteve dhe do të sigurojë që të gjitha palët e përfshira të jenë në linjë me qëllimet e strategjisë dhe proceset e zbatimit. Koordinatorët do të luajnë një rol kyç në lidhjen e përpjekjeve ndërmjet departamenteve dhe në përmirësimin e kuadrit bashkëpunues të nevojshëm për zbatimin e suksesshëm të S3. Rrjeti i koordinatorëve punon ngushtë dhe koordinohet nga Njësia e Monitorimit S3.

Duke rritur bashkëpunimet dhe partneritetet ndërkombëtare, modeli i qeverisjes do të sjellë gjithashtu praktikrat dhe njohuritë më të mira globale në procesin S3 në Shqipëri, duke përforcuar rolin e saj si një model inovacioni dhe zhvillimi të qëndrueshëm në kontekstin evropian. Këto përmirësime të propozuara synojnë të krijojnë një strukturë qeverisjeje më dinamike, të përgjegjshme dhe largpamëse, duke e pozicionuar S3 në Shqipëri si një fener inovacioni dhe rritjeje të qëndrueshme.

12. Monitorimi dhe vlerësimi

Monitorimi dhe vlerësimi janë pjesë integrale dhe përbërëse e çdo strategjie të suksesshme dhe, si e tillë, një domosdoshmëri edhe për një strategji të specializimit inteligjent. Zbatimi efektiv dhe i suksesshëm i Strategjisë S3 do të arrihet nëpërmjet një sistemi monitorimi dhe vlerësimi për të verifikuar progresin në përmbushjen ose jo të objektivave dhe masave specifike të përcaktuara në Planin e Veprimit. Prandaj, S3 do të shoqërohet nga një Plan Veprimi (PV) i përgjegjshëm dhe realist për zbatimin e tij. Plani i Veprimit do të mbulojë periudhën nga viti 2025 deri në vitin 2030 dhe do të shërbejë si mjeti kryesor i monitorimit të S3. Plani i Veprimit është një dokument që mund të ndryshojë dhe mund të rishikohet sipas nevojës, nëse monitorimi dhe vlerësimi zbulojnë se masat e veçanta nuk po japin rezultatet e pritura. Një rishikim afatmesëm i PV-së është parashikuar në një periudhë 3-vjeçare (deri në vitin 2027).

Duke qenë se shumica e aktiviteteve dhe masave janë të reja dhe përfshihen në Planin e Veprimit për herë të parë, me disa prej tyre që kërkojnë studime fizibiliteti dhe vlerësime financiare të modeleve, një përditësim i parashikimeve financiare në Planin e Veprimit është parashikuar deri në vitin 2025.

Zhvillimi i një sistemi monitorimi është thelbësor për të vlerësuar nëse Strategjia Kombëtare e Specializimit Inteligent po zbatohet siç është planifikuar, duke mbështetur kështu vendimmarrjen për propozimet për linjat e veprimit, për ruajtjen e

fushave prioritare ose nevojën eventuale për rregullime, duke qenë një hap drejt një vlerësimi më të thelluar. Ajo i shërben edhe qëllimit të shpërndarjes së arritjeve me zbatimin e strategjisë, pasi është e rëndësishme të ruhet një proces transparent informacioni dhe komunikimi me palët e interesit të përfshira në modelin e qeverisjes së strategjisë.

Sistemi i monitorimit S3 synon të sigurojë të dhëna të dobishme për matjen e zbatimit të strategjisë dhe rezultateve të arritura, gjithashtu për të ndërmarrë çdo veprim korrigjues. Ai do të kryhet nëpërmjet dy llojeve të treguesve: treguesve të prodhimit, për matjen e nivelit të zbatimit të politikave dhe veprimeve përkatëse të vendosura, domethënë produktit të politikave kombëtare për sa u përket veprimeve të kryera dhe treguesve të rezultateve, për matjen e ndryshimeve që ndodhin në sistemet e prodhimit në krahasim me objektivat e S3. MEKI, si organ ekzekutiv i Strategjisë, do të jetë institucioni përgjegjës dhe organi kryesor përgjegjës për monitorimin dhe zbatimin e S3. MEKI do të përdorë një metodologji monitorimi të bazuar në standarde që do të përcaktojnë se si do të kryhet procesi i monitorimit dhe vlerësimit për të krijuar një sistem efektiv, të unifikuar dhe sistematik të raportimit të të dhënave të të gjitha institucioneve të përfshira. Sipas këtij dokumenti strategjik, çdo institucion raporton për nivelin e realizimit të secilit objektiv, masë dhe aktivitet, për buxhetin e ndarë, problematikat e hasura dhe vlerësimin e ecures së strategjisë në përgjithësi. Për të monitoruar zbatimin e angazhimeve të marra, në lidhje me zbatimin e masave, procesi i monitorimit do të kryhet në nivel objektiv.

MEKI do të prodhojë raporte monitorimi dhe vlerësimi gjashtëmujore dhe vjetore, të cilat do të prodhojnë informacionin e nevojshëm dhe në kohë për politikëbërësit mbi ecurinë e zbatimit të masave të parashikuara në Planin e Veprimit të S3 për çdo vit. Gjithashtu, një monitorim afatmesëm do të parashikohet për zbatim në fund të vitit 2027. Plani i veprimit i dokumentit strategjik, duke marrë parasysh shkallën e mobilizimit të burimeve financiare për zbatimin e tij, do të rishikohet çdo 2-3 vjet për të siguruar në këtë mënyrë një vlerësim real për zbatimin e tij. Raportet e monitorimit do të hartohen në bashkëpunim me të gjitha institucionet e përfshira në Planin e Veprimit dhe do të diskutohen në grupet tematike të krijuara për këtë

qëllim sipas objektivave specifike të S3 dhe më pas do të miratohen nga Komiteti Ndërmnistror.

Komiteti Ndërmnistror për S3, i përbërë nga ministritë përkatëse dhe palët e interesit do të mbikëqyrë zbatimin e Strategjisë S3, duke siguruar koordinim të nivelit të lartë dhe përafrim me objektivat kombëtarë. Mandati i këtij Komiteti do të zgjasë për kohëzgjatjen e strategjisë dhe do të mbulojë detyrën e mbikëqyrjes së zbatimit dhe monitorimit. Ai do të ketë një përbërje të ngjashme anëtarësh dhe në këtë mënyrë do të sigurojë vazhdimin e një procesi të mirëmenaxhuar dhe përfshirjen e të gjithë aktorëve përkatës. Komiteti do të mbledhet të paktën çdo gjashtë muaj. Njësia e Monitorimit S3 në MEKI do të mbikëqyrë koordinimin ditor të zbatimit të strategjisë dhe do të mbledhë të dhëna nga ministritë, agjencitë përkatëse dhe palët/subjektet e tjera të interesit të përfshira në masat dhe aktivitetet specifike të Planit të Veprimit. Ai do të përgatisë një raport vjetor që do t'i paraqitet komitetit për zbatimin e Strategjisë brenda tremujorit të parë të vitit pasardhës.

Vlerësimi

Përveç monitorimit të rregullt të përshkruar më sipër, S3 2025–2030 do t'i nënshtrohet një vlerësimi afatmesëm 3-vjeçar në vitin 2028. Vlerësimi do të plotësojë aktivitetet e monitorimit dhe koha e tij do të lejojë korrigjimet e politikave nëse këto janë të nevojshme. Duke marrë parasysh objektivat e përgjithshëm dhe shtrirjen e S3, vlerësimi afatmesëm do të fokusohet kryesisht në progresin e bërë në zbatimin e masave dhe statusin e rezultateve dhe ndikimeve të pritshme. Është parashikuar që ndërkohë që rezultatet dhe ndikimet mund të jenë disi të kufizuara në vitin 2027, megjithatë një vlerësim fillestar do të ndërmerret në këtë fazë me synimin për të ofruar një bazë të arsyeshme të vlerësimit të ndërmjetëm.

Më pas, një vlerësim *ex-post* do të kryhet drejt fundit të ciklit jetësor të Strategjisë S3, me këtë vlerësim gjithëpërfshirës ekspozues që do të ndërmerret për të informuar përgatitjen e Strategjisë së Specializimit Inteligent që pason pas vitit 2030. Vlerësimi afatmesëm do të ndërmerret nga ekspertë të pavarur, të cilët do të udhëheqin zhvillimin e pyetjeve të sakta të vlerësimit dhe metodologjinë. Pritet që korniza e monitorimit të jetë një kontribut i rëndësishëm në vlerësim dhe mund të ketë nevojë të përditësohet si rezultat i vlerësimit afatmesëm.

Përveç kësaj, ekspertët do të duhet të konsiderojnë burime të tjera cilësore dhe sasiore informacioni.

Matrica e kornizës logjike

Vizioni:

Rritja bashkëpunuese, inovacioni dhe krijimi i një mjedisi të favorshëm për bizneset dhe inovacionin

Qëllimet e politikës:

Rritje bashkëpunuese: fokusimi tek investimet në arsim, trajnime dhe zhvillim të aftësive për të ndërtuar kapitalin njerëzor të nevojshëm për një ekonomi më të zgjuar dhe më të adaptueshme. Ky objektivi është thelbësor për krijimin e një mjedisi ku inovacioni lulëzon dhe bizneset rriten.

Qasje e përqendruar tek inovacioni: nxitja e një kulture inovacioni, veçanërisht ndër të rinjtë, për të mbajtur mendjet më të ndritura në Shqipëri dhe për të tërhequr talente globale. Kjo qasje është thelbësore për të ruajtur një avantazh konkurrues në një botë që ndryshon me shpejtësi. Mjedisi i biznesit dhe inovacionit: krijimi i një atmosfere mbështetëse për bizneset, lehtësimi i kërkimit dhe zhvillimit, si dhe promovimi i ideve inovative. Kjo përfshin rregullore të qarta, qasje në financime dhe sisteme mbështetëse që ndihmojnë si *startup*-et ashtu edhe bizneset e konsoliduara të zhvillohen.

Bashkëpunim i integruar: fuqizimi i sinergjisë midis teknologjisë, akademisë, sektorit të biznesit dhe qeverisë. Duke punuar së bashku, këto sektorë mund të çojnë përpara përparimin e Shqipërisë në një mënyrë të integruar dhe kohezive.

Zhvillimi i kapitalit njerëzor: investimi në fuqinë punëtore përmes programeve arsimore dhe trajnimeve profesionale. Kjo përfshin përmirësimin e trajnimeve profesionale, arsimin e lartë dhe mundësitë për mësim të vazhdueshëm për të përmbushur kërkesat në ndryshim të tregut të punës.

Digjitalizimi dhe lidhshmëria: përshpejtimi i transformimit digjital të sektorëve publik dhe privat. Kjo përfshin zgjerimin e infrastrukturës digjitale, përmirësimin e aksesit në internet dhe promovimin e përdorimit të teknologjive digjitale në industri të ndryshme për të rritur efikasitetin dhe lidhshmërinë.

Energji e rinovueshme dhe burime natyrore: synimi për lidhshmëri në energjinë e rinovueshme dhe menaxhimin e përgjegjshëm të burimeve, me fokus te qëndrueshmëria mjedisore dhe rritja ekonomike.

Turizëm i qëndrueshëm dhe i diversifikuar: vendosja e Shqipërisë si një destinacion kryesor për

turizmin e qëndrueshëm, duke shfrytëzuar pasuritë unike kulturore dhe natyrore të vendit.

Zinxhiri ushqimor i shëndetshëm dhe i qëndrueshëm: kalimi drejt bujqësisë organike dhe praktikave të qëndrueshme në prodhimin ushqimor, duke theksuar shëndetin dhe kujdesin ndaj mjedisit.

Objektiva specifike bazuar në FUSHAT PRIORITARE

Energjia e rinovueshme dhe burimet natyrore

- Nxitja e investimeve në energjinë e rinovueshme, duke përfshirë liberalizimin e tregut të energjisë.

- Thjeshtimi i procedurave për dhënien e lejeve dhe licencave për kompanitë që operojnë në sektor dhe përmirësimi i kuadrit ligjor dhe rregullator, përmes zhvillimit të akteve nënligjore dhe udhëzimeve për të lehtësuar zbatimin e ligjeve të lidhura me energjinë.

- Nxitja e përdorimit të teknologjive për kthimin e mbetjeve në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomasës për prodhimin e energjisë së pastër, reduktimin e mbetjeve në landfill dhe promovimin e ndërgjegjësimit.

- Promovimi i masave mbështetëse për integrimin e burimeve alternative të energjisë, rritjen e eficiencës energjetike dhe diversifikimin e burimeve të prodhimit të energjisë elektrike.

- Forcimi i partneritetit ndërmjet akademisë, biznesit dhe qeverisë, për të adresuar hendekun e aftësive dhe për të përmirësuar programet arsimore dhe trajnuese, përfshirë rishikimin e kurrikulave, trajnimin për zhvillimin e aftësive dhe riaftësimin.

- Investimi në zhvillimin e rrjeteve inteligjente dhe sistemeve të ruajtjes së energjisë, për të mbështetur infrastrukturën e rrjeteve inteligjente dhe ruajtjes së energjisë, që mund të trajtojë me efikasitet natyrën e ndryshme të burimeve të energjisë së rinovueshme dhe të mundësojë ndarjen ndërrajonale të energjisë.

- Përmirësimi i infrastrukturës energjetike, përfshirë ndërtimin e qendrave të teknologjisë (TEC) dhe stacioneve të karikimit për të mbështetur transportin elektrik.

- Praktika të qëndrueshme në përdorimin e energjisë.

- Orientimi i sektorit minerar të Shqipërisë drejt një partneriteti strategjik me BE-në, duke kontribuar në zinxhirin e furnizimit të BE-së me lëndë të para kritike.

- Zgjerimi i depozitave ekzistuese të mineraleve dhe eksplorimi i depozitave të reja të mineraleve CRM/SRM.

- Forcimi i përpunimit të mineraleve, rritja e eficiencës së burimeve jo të rinovueshme përmes adoptimit të teknologjive të reja pa mbetje dhe orientimi drejt modelit të ekonomisë së gjelbër dhe rrethore.

- Fuqizimi i kapaciteteve infrastrukturore, shkencore dhe kërkimore e njerëzore mineraleve CRM/SRM.

Turizëm i qëndrueshëm dhe i larmishëm

- Ruajtja dhe promovimi i vendeve historike dhe kulturore, muzeve dhe traditave të Shqipërisë, për të tërhequr entuziastët e trashëgimisë, duke siguruar që trashëgimia kulturore e Shqipërisë të ruhet, restaurohet dhe promovohet.

- Zhvillimi i nënsektorit të Shëndetit dhe Turizmit të Mirëqenies, duke shfrytëzuar burimet natyrore dhe terapeutike të Shqipërisë.

- Turizëm natyror, aventuror dhe rural.

- Promovimi i turizmit rural, duke lidhur vizitorët me fermat vendore dhe aktivitetet e agroturizmit, me fokus në prodhimin e qëndrueshëm të ushqimit.

- Zhvillimi i produkteve dhe shërbimeve turistike të veçanta, me një fokus të veçantë në kulinari.

- Zhvillimi i aftësive në turizëm dhe forcimi i bashkëpunimit.

Zinxhiri ushqimor i shëndetshëm dhe i qëndrueshëm

- Bujqësia e qëndrueshme dhe certifikimi: rritja e qëndrueshmërisë ekonomike të fermave për të adresuar sfidat aktuale dhe të ardhshme (p.sh. ndryshimet klimatike), përmes reduktimit të plotë të kostove, prodhimit të qëndrueshëm dhe certifikimit.

- Përpunimi i ushqimit dhe prodhimi i produkteve me vlerë të shtuar.

- Peshkimi dhe akuakultura e qëndrueshme.

- Prodhimi i bimëve aromatike mjekësore, vajrave dhe ekstrakteve.

- Promovimi i menaxhimit të qëndrueshëm dhe efikas të burimeve natyrore.

- Forcimi i agroturizmit dhe zhvillimit të biznesit në zonat rurale.

Zhvillimi i arsimit: nxitja e inovacionit dhe gatishmërisë së fuqisë punëtore, përmes digjitalizimit dhe modernizimit të kurrikulës

- Forcimi i bashkëpunimit midis akademisë, bizneseve, qeverisë dhe shoqërisë civile (Helika e

Katërfishtë) për të nxitur inovacionin dhe për të rritur gatishmërinë e fuqisë punëtore.

- Përmirësimi i programeve të të mësuarit gjatë gjithë jetës për të nxitur një fuqi punëtore elastike dhe zhdërvjellët përmes rikualifikimit dhe përmirësimit të aftësive të punonjësve, duke marrë parasysh sfidat e paraqitura nga ekonomia qarkulluese dhe AI.

- Modernizimi i kurrikulës në të gjitha nivelet për ta pajisur Shqipërinë në nivelin e duhur për tranzicionin digjital dhe të gjelbër, dhe për forcimin e specializimit të ekonomisë kombëtare në fushat prioritare të S3 dhe rritjen e aftësive shkencore dhe teknologjike në të gjitha nivelet.

- Ndryshimi i prirjes drejt emigrimit dhe braktisjes së zonave rurale nga të rinjtë, duke e bërë tërheqëse për ta që të qëndrojnë në zonat rurale dhe të angazhohen në zhvillimin rural.

Fuqizimi i të rinjve dhe mbajtja e talenteve

- Përmbysja e prirjeve të të rinjve drejt emigrimit dhe braktisjes së zonave rurale, duke rritur cilësinë e shërbimeve publike të ofruara dhe duke e bërë tërheqëse për të rinjtë qëndrimin në Shqipëri dhe angazhimin në zhvillimin rural.

- Zhvillimi i avancuar i talenteve dhe zhvillimi holistik i të rinjve, duke mbështetur dhe zbatuar një gamë të plotë programesh amatore sportive, arti, artizanati dhe aktiviteteve jashtëshkollore.

Përfshirja e diasporës: Rritja e kapitalit njerëzor, teknologjisë dhe kulturës

- Ekspertiza e diasporës ofron një kontribut efektiv në gjenerimin e zhvillimit të kapitalit njerëzor veçanërisht në Shqipërinë rurale.

- Promovimi i zhvillimit teknologjik dhe kërkimit bazuar në kontributin e diasporës

për të stimuluar rritjen ekonomike.

- Rritja e kapaciteteve teknologjike dhe sipërmarrëse përmes angazhimit të diasporës.

Zhvillimi i kërkimit dhe inovacionit për rritje inteligjente

- Shfrytëzimi i ekspertizës kolektive, burimeve dhe perspektivave të të gjithë aktorëve nga qeveria, industria, academia dhe shoqëria civile pjesë e helikës së katërfishtë, duke promovuar një qasje sinergjike që krijon një ekosistem inovacioni dinamik dhe efektiv, duke rezultuar në përparime të qëndrueshme dhe me impakt.

- Përcaktimi i një kornize mbështetëse specifike për proceset e transferimit të teknologjisë (vertikale

dhe horizontale) duke forcuar lidhjet ndërmjet pjesës së furnizimit me teknologji, adoptuesve të teknologjisë dhe ofruesve të shërbimeve mbështetëse ndërmjetësuese.

- Përcaktimi i një kuadri të shëndoshë politikash industriale/inovative me synim për të krijuar një klimë të favorshme biznesi për kompanitë për zhvillimin e kërkimit dhe inovacionit.

- Shfrytëzimi i teknologjive të avancuara, përfshirë AI, imazhet satelitore dhe të dhënat nga UAV, për të nxitur inovacionin, për të përmirësuar proceset e marrjes së vendimeve dhe për të vlerësuar potencialin shkencor dhe inovativ, duke integruar të dhëna statistikore të cilësisë së lartë për të monitoruar dhe përmirësuar efektivisht prioritetet e S3

- Inteligjenca artificiale, digjitalizimi dhe siguria kibernetike për një rritje inteligjente.

Infrastruktura digjitale dhe konektiviteti

- Përparimi i zhvillimit të infrastrukturës dhe përmirësimi i konektivitetit përmes investimeve strategjike dhe përditësimeve teknologjike.

- Zhvillimi i infrastrukturës dhe rritja e lidhjes, duke mundësuar integrimin e pandërprerë të teknologjive digjitale.

- Reduktimi i kohës së përpunimit për transportuesit, agjencitë detare, transportuesit e mallrave dhe kompanitë logjistike, për të përmirësuar operacionet dhe për të rritur efikasitetin.

Energjia e rinovueshme dhe burimet natyrore – Treguesit e rezultateve

- Rritja e përqindjes së investitorëve të trajnuar për burimet e rinovueshme të energjisë (BRE) si rezultat i iniciativave për ngritjen e kapaciteteve dhe numri i fushatave ndërgjegjësuere të kryera për promovimin e investimeve në BRE dhe eficiencën energjetike.

- Rritja e saktësisë dhe shpejtësisë së raportimit statistikor për BRE, pas zbatimit të automatizimit të analizës së të dhënave.

- Rritja e përqindjes së projekteve ndërkufitare të energjisë të nisura pas miratimit të proceseve të thjeshta për leje dhe rregullore.

- Përqindja e rritjes në vëllimin e tregtisë ndërkufitare të energjisë si rezultat i bashkimit me sistemin *Single Day Ahead Coupling*, duke pasqyruar bashkëpunimin e zgjeruar ndërkufitar.

- Reduktimi i përqindjes së shpenzimeve të karburantit për serrat (% në vit).

- Rritja e përqindjes së kapacitetit të instaluar të BRE në të gjithë sektorët.

- Rritja e kapacitetit total të prodhimit të KESH nga burimet e BRE, si rezultat i projekteve të reja për biomasë, energji të erës në det dhe ruajtje të baterive.

- Përmirësimi në përqindje të eficiencës së energjisë dhe performancës në zonat pilot për shkak të iniciativave të kërkimit dhe zhvillimit si dhe përqindja e projekteve R&D të mbështetura.

- Reduktimi i përqindjes së konsumit të energjisë dhe përmirësimi i eficiencës energjetike në ndërtesat e administratës publike, si rezultat i zbatimit të politikave të reja.

- Rritja e përqindjes së pjesëmarrjes së studiuesve shqiptarë në projektet e Marrëveshjes së Gjellbër të BE-së.

- Përmirësimi i përqindjes së efektivitetit të Agjencisë së Eficiencës së Energjisë dhe Inovacionit (AEEI) në adresimin e hendekut midis industrisë dhe akademisë, i matur nga projektet e përbashkëta dhe aktivitetet kërkimore bashkëpunuese.

- Përqindja e të diplomuarve të trajnuar për BRE dhe eficiencën energjetike.

- Rritja e angazhimit të përdoruesve fundorë në tregun e energjisë elektrike, pas instalimit të matësve inteligjentë.

- Kapaciteti total i ruajtjes së energjisë i siguruar përmes projekteve të ankandeve, krahasuar me periudhën para ankandit.

- Rritja e kapacitetit dhe elasticitetit të sistemit energjetik, për shkak të shtimit të projekteve të ruajtjes së energjisë nga hidrocentralet me pompim hidro, i matur nga reduktimi i deficitit të energjisë gjatë ngarkesave të pikut.

- Reduktimi i përqindjes së emetimeve në sektorin e transportit publik vendor, pas prezantimit të automjeteve elektrike dhe stacioneve të karikimit me energji të rinovueshme.

- Rritja e përqindjes së sipërfaqes së pyjeve të menaxhuara sipas praktikave të qëndrueshme, të certifikuara nga standardet e certifikimit të pyjeve.

- Shkalla e përafrimit të sektorit të minierave me objektivat e qëndrueshëm të BE-së, siç përcaktohet në Marrëveshjen e Gjellbër, Aktin Neto Zero të Industrisë dhe Aktin për Lëndë e Para Kritike.

- Rritja e përqindjes së efikasitetit, si rezultat i përmirësimeve të bëra në sistemin e arkivës digjitale të depozitave minerale.

- Rritja e përqindjes së normave të pajtueshmërisë të kompanive minerare me kuadrin ligjor dhe rregullator të përditësuar.

Stabiliteti i tregjeve të lëndëve të para, i reflektuar në ulje të luhatjeve të çmimeve dhe rritje të parashikueshmërisë së tregut, si rezultat i vlerësimit të vazhdueshëm të dinamikës dhe tendencave të tregut.

- Rritja e rezervave gjeologjike për materialet kritike (CRM) dhe materiale strategjike (SRM).

- Përqindja e vendeve të eksplorimit të identifikuara si depozita të reja.

- Rritja e përqindjes së kontributit të sektorit të përpunimit të mineraleve në prodhimin e brendshëm bruto (PBB).

- Reduktimi i volumit të mbetjeve minerare, përmes ripërpunimit, teknologjive të gjelbra dhe nismave të riciklimit.

- Rritja e numrit të projekteve dhe publikimeve kërkimore bashkëpunuese, të prodhuara nga sektori, përfshirë kontributet nga qeveria, akademja dhe institucionet kërkimore.

- Rritja e përqindjes së numrit të studentëve që ndjekin karrierë në miniera, për shkak të granteve dhe bursave të ofruara për ata që angazhohen të punojnë në sektor për një periudhë të paracaktuar.

Turizëm i qëndrueshëm dhe i larmishëm – Treguesit e rezultateve

- Rritja e shkallës së përfshirjes së vizitorëve në vendet kulturore dhe muzetë, e matur nga ndërveprimet me mjetet e realitetit digjital dhe realitetit të shtuar.

- Rritja e normave të angazhimit të vizitorëve në vendet kulturore dhe muzetë, e matur nga ndërveprimet me mjetet e realitetit digjital dhe të shtuar, gjurmët e kompletuara të trashëgimisë dhe përdorimi i sinjalistikës inteligjente dhe hartave interaktive çdo vit.

- Rritja e të ardhurave nga turizmi i atribuohet vendeve të trashëgimisë.

- Rritja e aktivitetit ekonomik të lidhur me turizmin në zonat e klasifikuara dhe të diversifikuara (të matura me shpenzimet turistike, normat e banimit të hoteleve etj.).

- Rritje e të ardhurave të krijuara nga pacientët e huaj që i nënshtrohen turizmit shëndetësor dhe turizmit të mirëqenies (*Wellness*) në Shqipëri.

- Përmirësimi i përvojës së turizmit shëndetësor duke rritur shkallën e kënaqësisë midis turistëve që

vijnë për marrjen e shërbimeve shëndetësore digjitale.

- Përmirësimi i normave lokale të punësimit për shkak të sezoneve të zgjatura turistike dhe zhvillimit të turizmit natyror dhe aventurë.

- Rritja e të ardhurave nga turizmi dhe numri i vizitorëve për shkak të politikave strategjike të mbështetura nga të dhënat.

- Rritje në përqindje e të ardhurave që fitojnë fermerët dhe prodhuesit vendas nëpërmjet shitjeve direkte për turistët dhe pjesëmarrjes në tregjet e fermerëve dhe agrofestivalët.

- Rritja e numrit të turistëve që vizitojnë zonat rurale dhe marrin pjesë në aktivitete agroturistike.

- Përmirësimi i vlerësimeve të kënaqësisë turistike për institucionet e certifikuara të agroturizmit.

- Përqindja e rënies në gjurmën e përgjithshme të karbonit të aktiviteteve turistike brenda rajonit ose destinacionit, krahasuar me një vit bazë.

- Rritje në përqindje e numrit të turistëve që marrin pjesë në eksperiencat e kulinarisë rurale, si qëndrime në ferma, turne kulinarie dhe klasa gatimi, krahasuar me një vit më parë.

- Rritje në përqindje në adoptimin dhe shfrytëzimin e produkteve dhe përvojave të reja turistike të kulinarisë të zhvilluara nga turistët, krahasuar me ofertat ekzistuese.

- Rritja e vlerësimeve të kënaqësisë së klientit dhe komenteve në lidhje me cilësinë e shërbimeve të ofruara nga profesionistët në nënsektorët e S3, duke reflektuar kapacitete dhe aftësi të arritura.

- Përqindja e individëve që kryejnë programe të vazhdueshme trajnimi në turizmin kulturor, krahasuar me numrin total të pjesëmarrësve të regjistruar.

- Rritje në përqindje e kontributit të sektorëve të ekonomisë blu (si peshkimi, akuakultura, turizmi detar etj.) në PBB-në e përgjithshme.

- Përmirësimi i aksesueshmërisë dhe komoditeteve në zonat bregdetare, duke rritur përvojën e përgjithshme të vizitorëve dhe duke mbështetur rritjen e turizmit.

- Ulja e numrit të problemeve shëndetësore dhe sëmundjeve të lidhura me ndotjen e ajrit, si sëmundjet e frymëmarrjes, problemet kardiovaskulare dhe vdekjet e parakohshme.

- Përqindja e rritjes në saktësinë dhe besueshmërinë e të dhënave të cilësisë së ajrit të mbledhura përmes rrjetit të përmirësuar të

monitorimit, siç vlerësohet përmes krahasimit me matjet referente ose kontrollet e sigurimit të cilësisë.

- Rritje në përqindje e numrit të trupave ujqorë që përmbushin ose tejkalojnë standardet dhe objektivat e cilësisë së ujit, siç përcaktohet nga të dhënat e monitorimit.

- Rritje në përqindje në numrin e trupave ujqorë të monitoruar për parametrat kryesorë, krahasuar me mbulimin bazë.

- Përmirësimi i qartësisë dhe konsistencës rregullatore, siç dëshmohet nga vlerësimet e efektivitetit të kuadrit ligjor në nxitjen e inovacionit.

- % e inspektorëve me aftësi të përmirësuara në metodat e inspektimit.

Zinxhiri ushqimor i shëndetshëm dhe i qëndrueshëm – Treguesit e rezultateve

- Rritja e rendimentit bujqësor dhe reduktimi i humbjeve për shkak të fatkeqësive natyrore.

- Përqindja e tokës bujqësore me tituj të përditësuar dhe të integruar në sistemin e informacionit të tokës.

- Rritja e certifikimit organik dhe aksesit në treg për produktet organike.

- Numri i fermave bujqësore që kanë zbatuar monitorimin teknologjik dhe praktikatat efikase të burimeve.

- Përmirësimi i eficiencës së burimeve natyrore përmes teknikave inovative të ujitjes dhe rritjes së qëndrueshmërisë financiare të fermerëve (rritja e aksesit në kredi për fermerët).

- Rritje në përqindje në normat e punësimit dhe nisjes së biznesit midis pjesëmarrësve të programit brenda një viti nga përfundimi i trajnimit.

- Rritja e numrit të kooperativave bujqësore dhe Cluster-ave të regjistruara.

- Zgjerimi i pjesës së tregut, vlerës së shtuar dhe shtrirjes së produkteve të përpunuara agrorshqimore dhe të peshkimit në tregjet vendase dhe ndërkombëtare.

- Rritja në përqindje e produktivitetit të bujqësisë duke aplikuar metrikat e qëndrueshmërisë.

- Rritja e përqindjes së adoptimit të praktikave, teknologjive dhe metodologjive inovative bujqësore midis fermerëve dhe palëve të interesuara bujqësore.

- Rritja e numrit të operacioneve të qëndrueshme detare të certifikuar me standarde mjedisore.

- Shkalla e adoptimit të teknologjive dhe praktikave të qëndrueshme brenda sektorit të bimëve aromatike dhe mjekësore (MAP).

- Rritja e numrit të turistëve që vizitojnë objektet e agroturizmit rural, që kanë integruar infrastruktura inovative ose kanë prezantuar oferta të reja eksperimentale

Arsimi – Treguesit e rezultateve

- Shkalla e punësimit të të diplomuarve si rezultat i bashkëpunimit mes akademisë dhe biznesit: përqindja e të diplomuarve nga institucionet arsimore pjesëmarrëse që sigurojnë punësim brenda fushës së tyre të studimit në sektorin e biznesit, brenda gjashtë muajve pas diplomimit.

- Niveli i angazhimit të aktorëve të helikës së katërfishtë në procesin e EDP.

- Universiteti i Korçës funksionon si qendër inovacioni dhe përdoret si model për universitete të tjera.

- Rritja e përqindjeve të regjistrimit dhe përfundimit të programeve të të mësuarit gjatë gjithë jetës dhe kurseve mikrokredenciale.

- Përqindja e bizneseve në sektorët prioritarë të identifikuar që kanë miratuar programet e reja të përmirësimit dhe rikualifikimit në kuadrin e tyre të trajnimit.

- Përqindja e studentëve të diplomuar që zotërojnë aftësi dhe njohuri që përputhen me kërkesat aktuale dhe ato në zhvillim të tregut të punës, ose përqindja e studentëve që janë të gatshëm për fuqinë punëtore pas diplomimit.

- Përqindja e të diplomuarve me njohuri të shumë gjuhëve që përmbushin kërkesat e tregut të punës.

- Rritja e shkallës në të cilën aftësitë dhe njohuritë e të diplomuarve në universitet përputhen me kërkesat specifike të tregut të punës brenda fushave prioritare S3.

- Përqindja e të diplomuarve të punësuar në fushën e tyre të studimit brenda rajonit.

- Përqindja e të diplomuarve të Arsimit dhe Formimit Profesional (AFP) të punësuar në fusha që lidhen me trajnimin e tyre brenda një viti nga diplomimi.

- Normat e pjesëmarrjes në projekte komunitare dhe miqësore me mjedisin.

- Rritje në përqindje e pjesëmarrjes së të rinjve në iniciativat e zhvillimit rural dhe shërbimet e orientuara për të rinjtë.

- Shkalla e përfshirjes së nxënësve në programe të nxitjes.

- Rritje në përqindje e numrit të nismave dhe projekteve të drejtuara nga studentët, që

demonstrojnë të menduarit inovativ dhe kontribuojnë në një rritje inteligjente dhe të qëndrueshme.

Mbajtja e talentëve – Treguesit e rezultateve

- Përmirësimi i mbështetjes për të rinjtë në punësim, lëvizshmëri, sipërmarrje dhe bashkëpunim, brenda dhe jashtë vendit.

- Rritje në përqindje e aksesit në kohë në shërbimet e kujdesit shëndetësor parësor, në zonat rurale dhe turistike, pas zbatimit të teknologjive të avancuara dhe shërbimeve të integruara.

- Rritje në përqindje e fuqisë punëtore të specializuar shëndetësore, të punësuar në zonat rurale.

- Përmirësimi i kënaqësisë së komunitetit rural dhe cilësisë së perceptuar të jetës, mirëqenies së përgjithshme, ndjenjës së identitetit kulturor dhe kënaqësisë me aktivitetet sociale dhe kulturore, përmes rigjallërimit të jetës sociale dhe kulturore me ndihmën e teknologjive inteligjente.

- Zhvillimi në nivel kombëtar i sistemeve të mbështetjes së talentëve, programeve të shkëmbimit të studentëve dhe funksionalitetit të shkollës, i matur nga angazhimi i shtuar i komunitetit dhe i të diplomuarve, duke nxitur një ndjenjë të qëndrueshme përkatesie dhe mbështetjeje ndër breza.

Zhvillimi i kërkimit dhe inovacionit për rritjen inteligjente – Treguesit e rezultateve

- Rritja e përqindjes së projekteve kërkimore dhe efikasitetit për shkak të zbatimit të risive digjitale dhe teknologjike në sistemin e kërkimit.

- Rritja e pjesëmarrjes shqiptare në evente ndërkombëtare për të nxitur rrjetëzimin, mbështetjen e produkteve “Made in Albania” dhe integrimin në zinxhirët e vlerave globale.

- Rritje në përqindje e NVM-ve që përdorin Shërbimet e KIBS.

- Rritja e investimeve të sektorit privat në kërkim dhe inovacion brenda fushave prioritare të S3, e matur si përqindje e investimeve totale në këto fusha krahasuar me vitin bazë.

- Matja e rritjes së investimeve të huaja në aktivitetet e kërkimit dhe zhvillimit si një ndryshim në përqindje nga viti bazë.

- Rritja e numrit të investimeve të reja vendase dhe të huaja në sektorët e synuar.

- Reduktimi i kohës mesatare dhe numrit të hapave të nevojshëm për fillimin e një biznesi, i

matur para dhe pas zbatimit të procedurave të thjeshtuara.

- Rritja e numrit të bizneseve që aksesojnë me sukses financimin publik për kërkimin dhe inovacionin.

- Rritja e numrit të subjekteve private dhe publike që adoptojnë praktika eko- miqësore, të qëndrueshme dhe zgjidhje teknologjike digjitale.

- Përqindja e industrive që raportojnë integrim të suksesshëm dhe përdorim inovativ të UAS-ve çdo vit.

- Rritja e zbatimit të AI dhe zgjidhjeve të avancuara teknologjike për monitorimin e mjedisit dhe gatishmërinë ndaj fatkeqësive.

- Rritja e grumbullimit të metrikave specifike për inovacionin, si numri i patentave të paraqitura dhe licencat teknologjike të dhëna, për të matur potencialin e inovacionit në lidhje me prioritetet S3.

- Rritja e numrit të sektorëve dhe organizatave që adoptojnë teknologjitë e AI me përgjegjësi.

- Shkalla e pjesëmarrjes në programet e trajnimit të AI, duke përfshirë kurse online, certifikime dhe seminare të specializuara.

- Numri i profesionistëve të AI që kanë përfunduar trajnimin mbi etikën e teknologjive të AI.

- Reduktimi i përqindjes së sulmeve kibernetike të suksesshme kundër infrastrukturës kritike dhe institucioneve publike çdo vit.

- Rritja në përqindje e numrit të ndërmarrjeve që adoptojnë automatizimin, digjitalizimin e proceseve dhe adoptimin e pagesave digjitale, si rezultat i aktiviteteve të zbatuara, përfshirë bashkëpunimin me *startup*-et dhe akademinë, promovimin e tregtisë elektronike dhe përdorimin e sistemeve digjitale të portofolit elektronik.

- Rritja e ritmeve të rritjes në sektorët ku AI dhe teknologjitë digjitale janë integruar.

Infrastruktura digjitale dhe konektiviteti – Treguesit e rezultateve

- Përqindja e ‘zonave të bardha’ të synuara që kanë akses në shërbimet me brez të gjerë.

- Shkalla e përmirësimit në përdorimin e të dhënave, shërbimeve të të dhënave, produkteve të të dhënave dhe burimeve të të dhënave.

- Shkalla në të cilën informacioni i transitit në kohë reale vihet në dispozicion të publikut përmes shërbimeve të uebit dhe aplikacioneve.

- Përqindja e projekteve të shërbimit digjital (informacion mbi itineraret në kohë reale, sisteme

elektronike të biletave, ERTMS) që janë përfunduar dhe janë plotësisht funksionale.

- Ndryshimi në nivelet e ndërgjegjësimit publik dhe nivelet e kënaqësisë në lidhje me shërbimet digjitale të transportit publik.

- Përmirësimi i shpejtësisë dhe saktësisë së ofrimit të shërbimeve për palët e interesuara, si rezultat i drejtpërdrejtë i proceseve të riprodhuara dhe udhëzimeve të reja.

- Reduktimi mesatar i kohës së nevojshme për proceset e zhdoganimit, pas zbatimit të shërbimeve digjitale.

13. Komunikimi S3

Plani i komunikimit për S3, është një mjet jetik për të siguruar që mesazhet dhe arritjet thelbësore të strategjisë t'u komunikohen në mënyrë efektive të gjithë aktorëve përkatës, brenda dhe jashtë vendit. Duke nxitur mirëkuptimin dhe mbështetjen e gjerë, ky plan është thelbësor për zbatimin e suksesshëm të nismave S3, duke nxitur inovacionin, qëndrueshmërinë dhe rritjen ekonomike në Shqipëri.

Komunikimi efektiv është thelbësor për suksesin e strategjisë S3. Ai siguron që të gjithë palët e interesit të helikës së katërfishtë – duke filluar nga institucionet qeveritare, bizneset, shoqëria civile dhe akademia e deri te publiku i gjerë – të jenë të vetëdijshëm për objektivat dhe përfitimet e strategjisë. Një plan i mirë komunikimi ndihmon në sigurimin e mbështetjes, nxitjen e bashkëpunimit dhe sigurimin që palët e interesit të jenë të motivuara për të marrë pjesë në iniciativat e strategjisë. Ky mirëkuptim dhe mbështetje me bazë të gjerë janë thelbësore për arritjen e rezultateve të dëshiruara të strategjisë S3.

Plani i komunikimit udhëhiqet nga objektiva dhe qëllime të qarta të hartuara për të maksimizuar ndikimin e tij:

- Plani synon të rrisë ndërgjegjësimin e të gjitha palëve të interesit për strategjinë S3, duke siguruar që ata të kuptojnë qëllimet, përfitimet dhe rëndësinë e saj. Kjo përfshin ndërgjegjësimin e publikut, bizneseve dhe partnerëve ndërkombëtarë për mundësitë inovative dhe rritjen ekonomike që promovon strategjia.

- Nxitja e angazhimit përmes bashkëpunimit ndërmjet palëve të interesit inkurajohet përmes komunikimit transparent dhe gjithëpërfshirës. Kjo përfshin përditësime të rregullta, seanca ndërvepruese dhe mundësi për palët e interesit për

të dhënë komente dhe për të kontribuar në zhvillimin dhe zbatimin e strategjisë.

- Në lidhje me promovimin e sukseseve duke evidentuar ndikimet pozitive dhe arritjet e strategjisë S3, plani i komunikimit synon të ruajë por dhe të krijojë një mbështetje të veçantë. Theksimi i historive të suksesit dhe përfitimeve të prekshme ndihmon në përforcimin e vlerës së strategjisë dhe inkurajon pjesëmarrjen dhe investimet e vazhdueshme.

- Promovimi i aktiviteteve të Planit të Veprimit S3 duke komunikuar në mënyrë aktive aktivitetet dhe iniciativat e ndryshme të ndërmarra si pjesë e S3. Kjo siguron që palët e interesit të jenë të mirëinformuara për përpjekjet e vazhdueshme, eventet e ardhshme dhe mundësitë për t'u përfshirë, duke rritur kështu angazhimin dhe mbështetjen për strategjinë.

Plani i komunikimit ndikon drejtpërdrejt në zbatimin e strategjisë S3 duke siguruar që të gjithë aktorët të jenë të informuar, të angazhuar dhe mbështetës. Një plan komunikimi i ekzekutuar mirë ndihmon për të harmonizuar përpjekjet e palëve të ndryshme të interesit, duke mundësuar bashkëpunimin dhe duke siguruar që masat dhe aktivitetet e strategjisë janë kryer në mënyrë efektive. Qasja shumëdimensionale e planit siguron mbulim dhe angazhim gjithëpërfshirës, duke rritur kështu efektivitetin e përgjithshëm të strategjisë S3. Për më tepër, plani i komunikimit luan një rol vendimtar në mbajtjen e palëve të interesit të informuara për progresin dhe zhvillimet e aktiviteteve të planit të veprimit S3. Duke ruajtur transparencën dhe duke ofruar përditësime të rregullta, ajo nxit një përfshirje dhe pjesëmarrje më të madhe nga të gjitha palët në zbatimin e Planit të Veprimit. Ky promovim i vazhdueshëm jo vetëm që tregon arritjet, por gjithashtu inkurajon palët e interesit të mbështesin dhe të angazhohen në mënyrë aktive për qëllimet e strategjisë.

Plani përdor një gamë të larmishme mjeteve dhe kanalesh komunikimi për të arritur objektivat e tij:

- Mediat tradicionale: përdorimi i njoftimeve për shtyp, konferencave në media, intervistave televizive dhe radiofonike, dhe reklamave të shtypura në gazetatat kryesore për të shpërndarë gjerësisht informacionin.

- Media digjitale: përdorimi i platformave të mediave sociale (Facebook, Instagram, LinkedIn, YouTube, TikTok), një uebsajt i përmirësuar S3 dhe

njoftimet mujore përmes e-mailit për të ofruar përditësime të rregullta dhe për t'u angazhuar me një audiencë të gjerë. Faqja e internetit S3 ofron informacion të plotë si në shqip ashtu edhe në anglisht, duke siguruar akses për të gjithë palët e interesit.

- Eventet dhe angazhimi: organizimi i konferencave vjetore të S3, *workshop*-eve rajonale dhe *webinar*-eve në internet për të mundësuar diskutimet, për të ndarë progresin dhe për të angazhuar palët e interesit në nivel vendor. Një event diseminues në nivel kombëtar që përmbyll miratimin e S3 u mbajt për të shfaqur vizionet e ardhshme të strategjisë dhe hapat e ardhshëm për zbatimin e suksesshëm.

Aktivitetet kryesore të komunikimit:

- Platformat e komunikimit - përmirësimi i faqes së internetit të S3 Albania, zgjerimi i pranisë në mediat sociale dhe përdorimi i rrjeteve tradicionale të mediave për të shkëmbyer informacione dhe përditësime periodikisht.

- Produktet e komunikimit - krijimi i banderolave digjitale, infografikëve, podkasteve, dëshmime video, buletineve në internet, artikujve promovues për të theksuar arritjet dhe përfitimet e strategjisë S3.

- Bashkëpunime të jashtme - kontribut me artikuj në newsletter-in S3 të Komisionit Evropian dhe bashkëpunimi me platformat EurActiv për të ndarë histori suksesi.

- Angazhimi në nivel vendor - mbajtja e eventeve publike, inkurajimi i palëve të interesit për të

kontribuar me artikuj dhe studime të rasteve dhe kryerja e sesioneve informuese në internet.

Efektiviteti i planit të komunikimit do të vlerësohet rregullisht përmes anketave të palëve të interesit dhe mekanizmave të reagimit. Ky vlerësim i vazhdueshëm lejon që të bëhen rregullime sipas nevojës, duke siguruar që përpjekjet e komunikimit të mbeten të rëndësishme dhe me ndikim. Treguesit kryesorë të performancës të tilla si normat e angazhimit në mediat sociale, trafiku i faqes në internet, mbulimi mediatik dhe reagimet e palëve të interesit do të monitorohen për të vlerësuar suksesin e planit.

Në mënyrë të përmbledhur, plani i komunikimit për S3 në Shqipëri ofron një qasje të strukturuar për promovimin e objektivave dhe arritjeve të strategjisë. Duke angazhuar palët e interesit dhe publikun përmes mesazheve të synuara dhe kanaleve të shumta të komunikimit, plani synon të krijojë mbështetje të gjerë dhe të sigurojë zbatimin e suksesshëm të nismave S3. Kjo qasje gjithëpërfshirëse e komunikimit është krijuar për të nxitur një kuptim më të thellë të strategjisë S3, duke inkurajuar pjesëmarrjen aktive dhe reagimet nga sektorë të ndryshëm dhe përfundimisht duke kontribuar në rritjen dhe zhvillimin e qëndrueshëm të Shqipërisë.

Plani gjithëpërfshirës i komunikimit gjendet në shtojcën 6 të kësaj Strategjie, ndërsa aktivitetet e detajuara dhe buxhetet e tyre përkatëse janë të përshkruara në Planin e Veprimt S3 në shtojcën 5.

Shtojca 1. Përbërja e Komitetit Ndërmnistror, Ekipit Kombëtar S3 dhe Ekipit Analitik S3

Komiteti Ndërmnistror i S3

– Zëvendëskryeministër dhe ministër i Infrastrukturës dhe Energjisë	Kryetare
– Ministri i Financave	Anëtar
– Ministri i Arsimit dhe Sportit	Anëtar
– Ministri i Shtetit për Sipërmarrjen dhe Klimën e Biznesit	Anëtar
– Ministri i Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural	Anëtar
– Ministri i Turizmit dhe Mjedisit	Anëtar
– Ministri i Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Anëtar
– Ministri i Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale	Anëtar
– Drejtori i Përgjithshëm i Agjencisë Shtetërore të Programimit Strategjik dhe Koordinimit të Ndihmës (SASPAC)	Anëtar
– Drejtori i Përgjithshëm i INSTAT	Anëtar
– Drejtori i Përgjithshëm i Agjencisë Shqiptare të Zhvillimit të Investimeve (AIDA)	Anëtar
– Drejtori i Përgjithshëm i Agjencisë Kombëtare të Shoqërisë së Informacionit (AKSHI)	Anëtar
– Drejtori i Përgjithshëm i Drejtorisë së Përgjithshme të Pronësisë Industriale	Anëtar
– Kryetar i Ekipit Kombëtar S3	Anëtar
– Kryetar i Akademisë së Shkencave	Anëtar
– Kryetar i Bashkimit të Dhomave të Tregtisë	Anëtar
– Kryetar i Bashkimit të Prodhuesve Shqiptarë	Anëtar
– Kryetar i Shoqatës për Autonomi Vendore	Anëtar

EKIPI KOMBËTAR S3 PËR PËRGATITJEN E STRATEGJISË

– Linda Pustina, Eksperte, këshilltare e zëvendëskryeministrit	Kreu i Ekipit S3
– Florensa Haxhi, Eksperte, Korporata Shqiptare e Investimeve	Anëtar
– Arben Shkodra, Ekspert, Bashkimi i Prodhuesve Shqiptarë	Anëtar
– Geron Kamberi, Ekspert	Anëtar
– Elsa Dhuli, Eksperte, INSTAT	Anëtar
– Kozeta Sevrani, Eksperte, Universiteti i Tiranës	Anëtar
– Genc Kojdheli, Ekspert, Bashkia Tiranë	Anëtar
– Dhimitër Bako, Ekspert	Anëtar
– Elona Ajazi, Njësia e Mirëqeverisjes, (Zyra e Kryeministrit)	Anëtar
– Elira Demiraj, Ministria e Financave	Anëtar
– Zamira Gjini, Ministria e Arsimit dhe Sportit	Anëtar
– Ana Petani, Ministria e Shtetit për Mbrojtjen e Sipërmarrjes	Anëtar
– Fiona Beqiri, Agjencia Shqiptare e Zhvillimit të Investimeve (AIDA)	Anëtar
– Mirela Muça, AKKSHI	Anëtar
– Aleksandër Xhuvani, Universiteti Politeknik i Tiranës	Anëtar

EKIPI ANALITIK S3

– Kozeta Sevrani, Kryetare e Këshillit Kombëtar të Statistikave, Departamenti i Statistikave, UT	Kreu i ekipit analitik
– Ogerta Elezaj, Pedagogë, Departamenti i Statistikave, UT	Anëtar
– Etugert Llazi, INSTAT	Anëtar
– Migena Muslli, Agjencia Shqiptare e Zhvillimit të Investimeve (AIDA)	Anëtar
– Erjola Reçi, Drejtor i Përgjithshëm i Pronësisë Industriale	Anëtar
– Taulant Muka, Ekspert në mbledhjen e të dhënave bibliometrike	Anëtar

*Znj. Valeria Valeri, eksperte e Projektit “Programit për Zhvillimin Rajonal Shqipëri” asistoi Ekipin Analitik të S3.

Ky publikim është një raport teknik nga Qendra e Përbashkët Kërkimore (JRC), shërbimi i shkencës dhe njohurive i Komisionit Evropian. Ai synon të sigurojë mbështetje shkencore për procesin e politikëbërjes evropiane. Rezultati shkencor i shprehur nuk nënkupton një qëndrim politik të Komisionit Evropian. As Komisioni Evropian dhe asnjë person që vepron në emër të Komisionit nuk është përgjegjës për përdorimin që mund t'i bëhet këtij publikimi. Për informacion mbi metodologjinë dhe cilësinë në bazë të të dhënave të përdorura në këtë publikim, burimi për të cilin nuk është as Eurostat dhe as shërbime të tjera të Komisionit, përdoruesit duhet të kontaktojnë burimin e cituar. Emërtimet e përdorura dhe paraqitja e materialit në harta nuk nënkuptojnë shprehjen e ndonjë mendimi nga ana e Bashkimit Evropian në lidhje me statusin ligjor të çdo vendi, territori, qyteti / zone ose të autoriteteve të tij, apo në lidhje me përcaktimin e kufijëve të tij.

Informacionet e kontaktit

Emri: Elisa Gerussi

Adresa: Edificio Expo, C. Inca Garcilaso, 3, 41092 Sevilje, Spanjë

Email: elisa.gerussi@ec.europa.eu

Qendra shkencore e BE-së

<https://joint-research-centre.ec.europa.eu>

JRC 130660

31221-euro EN

PDF ISBN 978-92-76-56980-0 ISSN 1831-9424 doi: [10.2760/322286](https://doi.org/10.2760/322286) KJ-NA-31-221-EN-N

Luksemburg: Zyra e Publikimeve të Bashkimit Evropian, 2022

© Bashkimi Evropian, 2022

Politika e ripërdorimit të dokumenteve të Komisionit Evropian zbatohet nga Vendimi i Komisionit 2011/833/BE i datës 12 dhjetor 2011 për ripërdorimin e dokumenteve të Komisionit (OJ L 330, 14.12.2011, f. 39). Nëse nuk tregohet ndryshe, ripërdorimi i këtij dokumenti autorizohet sipas licencës Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Kjo do të thotë që ripërdorimi lejohet me kusht që të citohet burimi dhe të referohet çdo ndryshim i mundshëm.

Për çdo përdorim ose riprodhim të fotografive ose materialeve të tjera që nuk janë në pronësi të Bashkimit Evropian, duhet të kërkohet leje drejtpërdrejt nga mbajtësit e të drejtave të autorit.

Si të citojmë këtë raport: Fabbri, E., Gerussi, E., Hollanders, H. dhe Sinjari, I., Identifikimi i domeneve prioritare të Specializimit Inteligent në Shqipëri. Një analizë e hartëzuar. Gerussi, E., Hollanders, H. (redaktorë), Zyra e Publikimeve të Bashkimit Evropian, Luksemburg, 2022, doi: [10.2760/322286](https://doi.org/10.2760/322286), JRC130660.

Përmbajtja

Abstrakt

Mirënjohje

Përmbledhje ekzekutive

1. Hyrje

2. Perspektiva Ekonimike

2.1 Pabarazitë Rajonale

2.2 Bujqësia në Shqipëri

2.3 Ndikimi i Covid-19 në Ekonominë e Shqipërisë

3. Analiza sasiore: potencial ekonomik

3.1 Të dhëna dhe statistika përshkruese

3.2 Metodologjia

3.3 Rezultatet

3.4 Eksportet analiza e mallrave të eksportit

4. Analiza sasiore: potenciali për inovacion

4.1 Të dhënat dhe statistikat përshkrimore

5. Analiza sasiore: potenciali shkencor

5.1 Prodhimi Shkencor

5.2 Prodhimi teknologjik

5.3 Treguesit arsimor

6 Rezultatet dhe më hapat e mëtejshëm

7 Analiza cilësore: kuadri metodologjik, mbledhja e të dhënave

8. Analiza e të dhënave për secilën fushë të përzgjedhur

8.1 Bujqësia, pylltaria dhe peshkimi

8.2 Prodhimi

8.3 Energjia

8.4 Akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit mbështetës (turizmi)

8.5 Informacioni dhe Komunikimi

8.6 Aktivitetet e shërbimit administrativ dhe mbështetës

9. Përfundimi dhe rekomandimet

Referencat

Shkurtesat

Listë shifrash

Lista e tabelave

Anekset

Abstrakt

Analiza e hartëzimit e përshkruar në këtë raport teknik kontribuon në mbledhjen e informacionit të provuar si bazë për përzgjedhjen dhe përcaktimin e fushave prioritare të Strategjisë së Specializimit Inteligjent të Shqipërisë.

Angazhimi i Shqipërisë në procesin e Specializimit Inteligjent nisi në vitin 2016, nga Ministria e Arsimit, Sportit dhe Rinisë, (sot Ministria e Arsimit dhe Sportit) dhe aktualisht i mbështetur fuqishëm nga Kryeministria. Në nëntor 2017, Shqipëria u regjistrua në Platformën e Specializimit Inteligjent të JRC dhe që atëherë vendi ka zbatuar një udhërrëfyes për përcaktimin e një Strategjie Kombëtare për Specializimin Inteligjent, me ndihmën e KE-së dhe sipas kuadrit metodologjik të JRC për Specializimin Inteligjent në vendet e zgjerimit dhe fqinjësisë së BE-së.

Analiza sasiore filloi në fund të vitit 2020 dhe u finalizua në vitin 2021 dhe u pasua nga analiza cilësore që u mbyll në fund të vitit 2022. Ajo theksoi rëndësinë veçanërisht të sektorit të TIK: në fakt, duke kombinuar si potencialin ekonomik ashtu edhe atë të inovacionit në këndvështrimin aktual dhe atij në zhvillim, shfaqen nënsektorët e mëposhtëm: - J60.1 Transmetimi radiofonik; - J60.1 Aktivitetet e programimit dhe transmetimit televiziv; - J61.1 Aktivitetet e telekomunikacionit me kablo (potenciali ekonomik aktual dhe në zhvillim dhe potenciali inovativ); - J61.3 Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor (Potenciali ekonomik aktual dhe në zhvillim si edhe potenciali inovativ).

Analiza cilësore përsosi rezultatet e hartëzimit sasior që çoi në identifikimin e pesë fushave prioritare paraprahe për Strategjinë e Specializimit Inteligjent: Bujqësia, Peshkimi, dhe Akuakultura; Prodhimi; Energjia; Akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit mbështetës (turizmi); Informacioni dhe Komunikimi; Aktivitetet e shërbimeve administrative dhe mbështetëse.

Të dy fazat e diagnostikimit sasior dhe cilësor trajtuan sfidat përkatëse që lidhen me disponueshmërinë e të dhënave në rastin e parë, dhe vështirësitë për të kontaktuar me palët e interesit të fushave prioritare të përzgjedhura, për një sërë arsyes duke përfshirë mosbesimin, efektet pas COVID-it dhe kufizimet përkatëse, si dhe mungesën e informacionit mbi Specializimin Inteligjent.

Për të theksuar mundësitë e shfaqura në tranzicionin digjital dhe tranzicionin ekologjik, analiza ka identifikuar gjithashtu si potencialisht interesante: Ekonominë blu; Ushqimin e shëndetshëm; Burimet e rinovueshme të energjisë; BPO të zgjeruara (Sektori i Nënkontraktimeve të Shërbimeve të Biznesit).

Qëllimi i EDP -së do të jetë eksplorimi i mëtejshëm (Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes) që pritet të nisë në fund të vitit 2022.

Mirënjohje

Në dëshirë të falenderojmë anëtarët e përkushtuar të ekipit kombëtar shqiptar të Specializimit Inteligjent dhe të Institutit të Statistikave të Shqipërisë, të cilët siguruan të dhënat e nevojshme të detajuara, të cilat bënë të mundur analizën.

Redaktorët

Elisa Gerussi

Komisioni Evropian, Qendra e Përbashkët Kërkimore (JRC), Sevilje, Spanjë

Hugo Hollanders

Universiteti i Mاستrihtit, Holandë

Autorët

Emanuele Fabbri

Rajoni Toscana, Itali

Elisa Gerussi

Komisioni Evropian, Qendra e Përbashkët Kërkimore (JRC), Sevilje, Spanjë

Hugo Hollanders

Universiteti i Mاستrihtit, Holandë

Isida Sinjari

Instituti për Politika të Qëndrueshme, Shqipëri

Përmbledhje Ekzekutive

Specializimi Inteligent është një nga nismat kryesore të Agjendës së Ballkanit Perëndimor për Kërkimin, Inovacionin, Arsimin, Kulturën, Rininë dhe Sportin. Ai përfshihet gjithashtu në dokumente të tjera të politikave të BE-së në lidhje me rajonin, siç është Komunikata e vitit 2021 mbi Politikën e Zgjerimit të BE-së dhe Planin Ekonomik dhe Investimeve për Ballkanin Perëndimor.

Angazhimi i Shqipërisë në procesin e Specializimit Inteligent nisi në vitin 2016, në varësi të Ministrisë së Arsimit, Sportit dhe Rinisë dhe aktualisht mbështetet fuqishëm nga Kryeministria. Në nëntor 2017, Shqipëria u regjistrua në Platformën e Specializimit Inteligent të JRC dhe që atëherë vendi ka zbatuar një udhërrëfyes për përcaktimin e një Strategjie Kombëtare për Specializimin Inteligent, me ndihmën e KE-së dhe sipas kuadrit metodologjik të JRC për Specializimin Inteligent në vendet e Zgjerimit dhe Fqinje të BE-së.

Ky studim paraqet një identifikim të parë të fushave ekonomike dhe prodhuese që mund të merren parasysh në përgjdhjen e fushave prioritare për një Strategji të Specializimit Inteligent në Shqipëri dhe përfshin analiza sasiore dhe cilësore.

Qasja e Specializimit Inteligent inkurajon kombinimin e politikëbërjes me konsultimin e palëve kryesore të një ekosistemi rajonal ose kombëtar. Faza e hartëzimit është thelbësore për të zbuluar se cilat specializime nën-sektorale kanë burimet bazë të përshtatshme, aktivitet inovativ si dhe rezultate shkencore dhe teknologjike për të nxitur transformimin ekonomik në afat të mesëm-afatgjatë, dhe për këtë arsye mund të jenë objekt i investimeve të rëndësishme publike. Ky raport teknik përfshin nga njëra anë një analizë sasiore statistikore të hartëzimit të potencialit ekonomik, inovativ, shkencor dhe teknologjik të ekonomisë shqiptare duke përdorur një sërë të dhënash dhe metodologji statistikore, dhe nga ana tjetër një analizë cilësore që mundëson shqyrtimin e tregut, këndvështrimet dhe pozicionimin e palëve kryesore të tregut. Rezultatet e studimit më pas ofrojnë të dhëna për fazën vijuese të EDP – së (Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes). Të dyja analizat përcaktuese janë bazuar në rekomandimet e JRC dhe Kornizën S3 për Zgjerimin e BE-së dhe rajonit e Fqinj, dhe janë kryer nga një ekip ekspertësh ndërkombëtarë dhe vendas me përvojë të konsoliduar në fushat e lidhura me inovacionin dhe specializimin inteligjent.

Në analizën sasiore, potenciali ekonomik është eksploruar nga tregues *aktualë* (ose statikë) dhe *në zhvillim* (ose dinamik) që përdorin të dhëna (punonjës, qarkullim, paga) për periudhën 2011-2018 në nivelin e klasifikimit industrial NACE 2 dhe 3 shifror. Analiza identifikon 13 industri me një potencial aktual ekonomik dhe 16 industri që tregojnë një potencial ekonomik në zhvillim, dy prej tyre kanë potencial aktual dhe në zhvillim: J61.3- Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor; N82.2-Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center).

Hartëzimi i potencialit të inovacionit përdor “Studimin e aktivitetit inovativ” të kryer nga Instituti i Statistikave në Shqipëri (INSTAT) për periudhën 2017-2019. Të dhënat janë të disponueshme në nivelin 1-shifror NACE. Analiza identifikon dy industri 1-shifrore NACE me një potencial inovativ aktual dhe në zhvillim: J-teknologjitë e informacionit dhe komunikimit, dhe M-profesionale, aktivitete shkencore dhe teknike.

Në përfundim, potenciali shkencor është hartuar duke analizuar prodhimin shkencor dhe teknologjik shqiptar, si dhe statistikën që lidhen me arsimin.

Analiza sasiore theksoi rëndësinë e veçantë të sektorit të TIK. Në fakt, duke kombinuar si potencialin ekonomik ashtu edhe atë të inovacionit në këndvështrimin aktual dhe atij në zhvillim, identifikohen nënsektorët e mëposhtëm: - J60.1 Transmetimi radiofonik; - J60.1 Aktivitetet e programimit dhe transmetimit televiziv; - J61.1 Aktivitetet e telekomunikacionit me kabëll (potenciali aktual dhe në zhvillim ekonomik dhe potenciali inovativ); - J61.3 Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor (Potenciali ekonomik aktual dhe në zhvillim dhe potenciali inovativ).

Analiza cilësore kombinon një anketë online me 60 intervista të thelluara midis palëve përkatëse të territorit, me qëllim që të thellohet në dinamikën e sektorit, të vërtetohen rezultatet e mëparshme statistikore si dhe të identifikohen nënsektorët dhe pikat me nivele të larta potenciali për inovacion.

Analiza cilësore vërtet ka konfirmuar rezultatet e hartëzimit sasior dhe e ka bashkangjitur atë me detaje të mëtejshme mbi potencialet. Analiza ka shqyrtuar sektorët e mëposhtëm: Bujqësia, Peshkimi, dhe Akuakultura; Prodhimi; Energjia; Akomodimi dhe Aktivitetet e Shërbimit Mbështetës (turizmi); Informacioni dhe Komunikimi; Aktivitetet e Shërbimeve Administrative dhe Mbështetëse.

Në veçanti, mundësitë interesante zhvillimi u shfaqën në tranzicionin digjital (me automatizimin e proceseve, riorganizimin e zinxhirëve të furnizimit dhe transformimin digjital që mund të çojë në modele të reja biznesi) dhe më shumë përgjithësisht në teknologjitë digjitale (nga aplikimet e inteligjencës artificiale, IoT (Interneti i Gjërave), sensorë, analitika e të dhënave, deri te robotika). Tranzicioni ekologjik tregon gjithashtu një potencial të lartë (i cili ka të bëjë, nga njëra anë, me përdorimin inteligjent të burimeve të rinovueshme, zgjidhjet e efikasitetit të energjisë, por edhe vëmendjen ndaj modeleve të biznesit që janë në përputhje me standardet dhe kërkesat ndërkombëtare. Po kështu, përvojat në lidhje me turizmin e qëndrueshëm konsiderohen pozitive, veçanërisht kur atashohen me bujqësinë cilësore dhe përpunimin e përgjegjshëm të ushqimit. Në rastin e atashimit horizontal, përvojat pozitive përfshijnë atashimin e shërbimeve BPO me IT.

Analiza ka identifikuar gjithashtu nënsektorët e mëposhtëm si potencialisht interesantë për eksplorim të mëtejshëm gjatë EDP (Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes): Ekonomia blu; Ushqimi i shëndetshëm; Burimet e rinovueshme të energjisë; BPO të zgjeruara (Kontraktimi i Palëve të Jashtme të Biznesit).

Disponueshmëria e të dhënave, veçanërisht për hartëzimin sasior ishte një sfidë e rëndësishme, me të dhëna të detajuara ekonomike që nuk ishin drejtpërdrejt të disponueshme, duke kërkuar që ekipi i studimit të ndërtonte të dhëna të përgjithshme NACE 2 dhe 3-shifrore të industrisë nga të dhënat e të qendrueshme të vëna në dispozicion nga INSTAT. Gjithashtu, të dhëna të detajuara mbi aktivitetet e inovacionit nuk ishin të disponueshme duke kufizuar analizën dhe interpretimin në zgjerimin e rezultateve nga NACE 1-shifror në nivele më të ulëta të industrisë.

Po kështu, në rastin e analizës cilësore, nxitja e pjesëmarrjes së palëve të interesit për të marrë pjesë në këtë lloj analize kërkonte përpjekje të konsiderueshme nga ana e ekipit të ekspertëve. Midis mbledhjes së të dhënave dhe interpretimit të të dhënave, analiza zgjati rreth pesë muaj.

Raporti përbëhet nga tetë kapituj. Kapitulli i parë jep një pasqyrë ekonomike të Shqipërisë, duke u përqëndruar në pabarazitë rajonale, sektorin e bujqësisë dhe një referencë të shkurtër për situatën pas Covid-it. Kapitujt 2, 3, 4 dhe 5 paraqesin metodologjinë e përdorur dhe rezultatet nga hartëzimi sasior për potencialin ekonomik, inovativ dhe shkencor, përkatësisht. Kapitujt 6 dhe 7 përshkruajnë analizën cilësore që pasoi atë sasiore dhe kapitujt e fundit nxjerrin disa përfundime të rëndësishme nga të gjithë analiza.

1. Hyrje

Ky raport teknik është hartuar në kuadër të projektit “Mbështetje për Specializimin Inteligjent në rajonin e Zgjerimit dhe Fqinjësisë” të udhëhequr nga JRC dhe synon të shoqërojë ekonominë e Ballkanit Perëndimor në procesin e hartimit të Strategjive të tyre të Specializimit Inteligjent. Specializimi Inteligjent është një nga nismat kryesore të Agjendës së Ballkanit Perëndimor për Kërkimin, Inovacionin, Arsimin, Kulturën, Rininë, dhe Sportin. Ai përfshihet gjithashtu në dokumente të tjera të politikave të BE-së në lidhje me rajonin, siç është Komunikata e vitit 2021 mbi Politikën e Zgjerimit të BE-së dhe Planin Ekonomik dhe të Investimeve për Ballkanin Perëndimor.

Në vitin 2018, JRC prezantoi një Kuadër të Specializimit Inteligjent për rajonin e Zgjerimit dhe Fqinjësisë që synohet të jetë një udhëzues për qeverinë drejt përcaktimit të fushave të tyre prioritare të Specializimit Inteligjent si dhe instrumenteve të politikave përkatëse. Kuadri përfshin pesë faza kryesore – ngritjen e kapaciteteve institucionale, diagnozën, dialogun e palëve të interesit, përcaktimin e përzierjes së politikave, draftin e Strategjisë – dhe ofron indikacione se si të përcaktohen elementët kryesorë për një Strategji efektive të Specializimit Inteligjent.

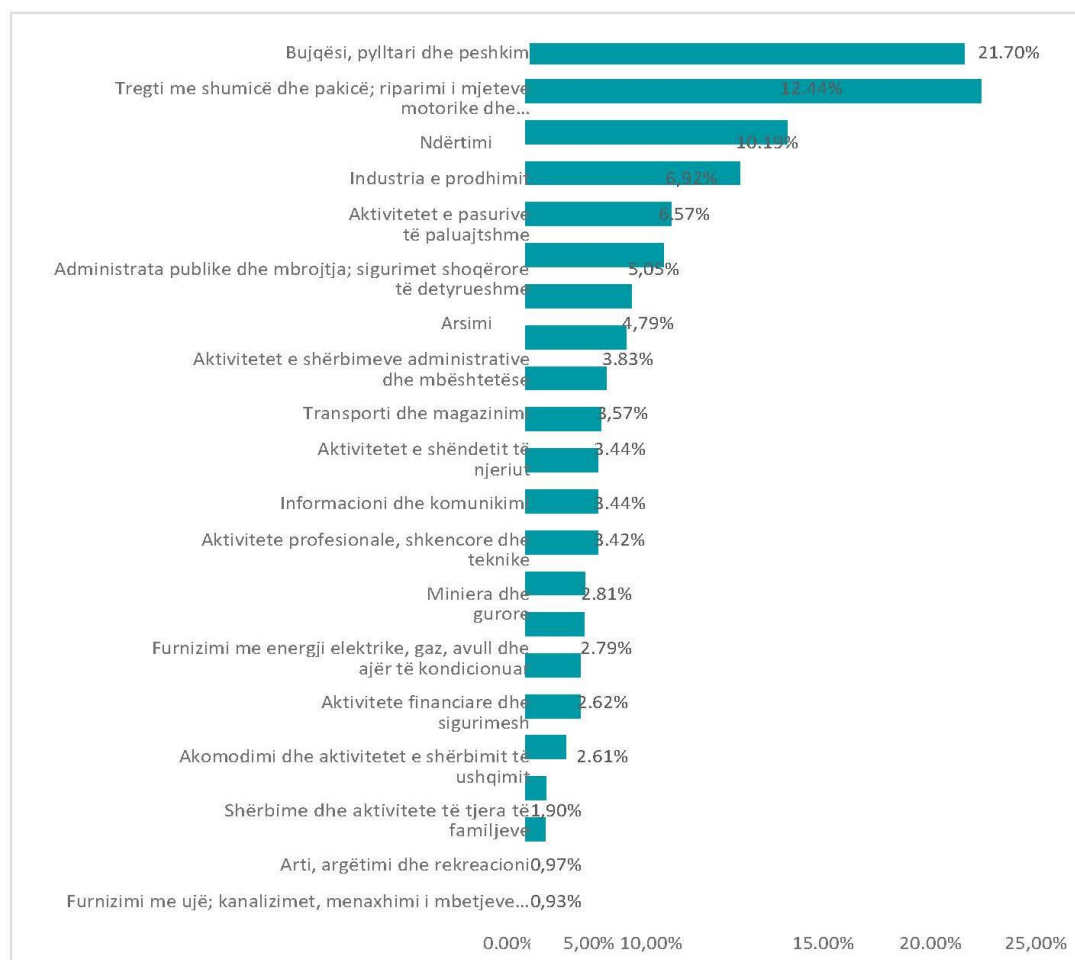
Fokusi i këtij raporti është faza e diagnostikimit të Shqipërisë, duke përfshirë hartimin sasior dhe cilësor të potencialit kombëtar ekonomik, inovativ, teknologjik dhe shkencor për Specializimin Inteligjent. Studimi zgjati gati një vit dhe u mbështet nga ekspertë vendas dhe ndërkombëtarë në bashkëpunim të ngushtë me qeverinë kombëtare dhe institucionet e përfshira në hartimin dhe zbatimin e Strategjisë së Specializimit Inteligjent. Rezultatet janë domethënëse jo vetëm në lidhje me draftin e një Strategjie të Specializimit Inteligjent për Shqipërinë, por edhe për mundësitë dhe dobësitë që thekson raporti: potenciali i lartë i ekonomisë së Shqipërisë nga njëra anë dhe domosdoshmëria e përmirësimit të disponueshmërisë të të dhënave për inovacionin nga ana tjetër. Prandaj, krahas objektivave specifike që ai parashikon, ky raport mund të konsiderohet si një mjet i dobishëm për t'u përditësuar në të ardhmen nga autoritetet kombëtare përgjegjëse për Specializimin dhe për t'u përfshirë brenda grupit të instrumenteve analitike të potencialit territorial.

Raporti përshkruan analizën fillimisht sasimore dhe më pas cilësore të potencialit ekonomik, inovativ, teknologjik dhe shkencor të Shqipërisë për Specializimin Inteligjent dhe identifikon fushat prioritare paraprake që do të përfshihen në dokumentin strategjik përfundimtar. Ai do të shërbejë si pikënisje për fazën vijuese të dialogut të palëve të interesit të EDP.

2. Perspektiva Ekonomike

Sipas të dhënave vjetore, Prodhimi i Brendshëm Bruto (PBB) në vitin 2020 u vlerësua në 1,644,077 milionë lekë (lekë) me një ndryshim negativ nga viti 2019 për shkak të situatës pandemike. PBB për frymë në vitin 2020 arriti në 579 mijë lekë (ose 4681 euro) nga 593 mijë lekë (ose 4819 euro) në vitin 2019. Duke parë vlerën e shtuar bruto (VSHB), përqindjen më të madhe e zë bujqësia, pylltaria dhe peshkimi, e ndjekur nga tregtia me shumicë dhe pakicë, riparimi i mjeteve motorike dhe motoçikletave dhe ndërtimi (Figura 1). Industritë tjera të mëdha janë prodhimi dhe aktivitetet e pasurive të paluajtshme.

Figura 1: Vlera e shtuar bruto me çmimet aktuale sipas aktivitetit ekonomik NACE Rev.2 – shifra 1 (vlerat mesatare), 2016-2020

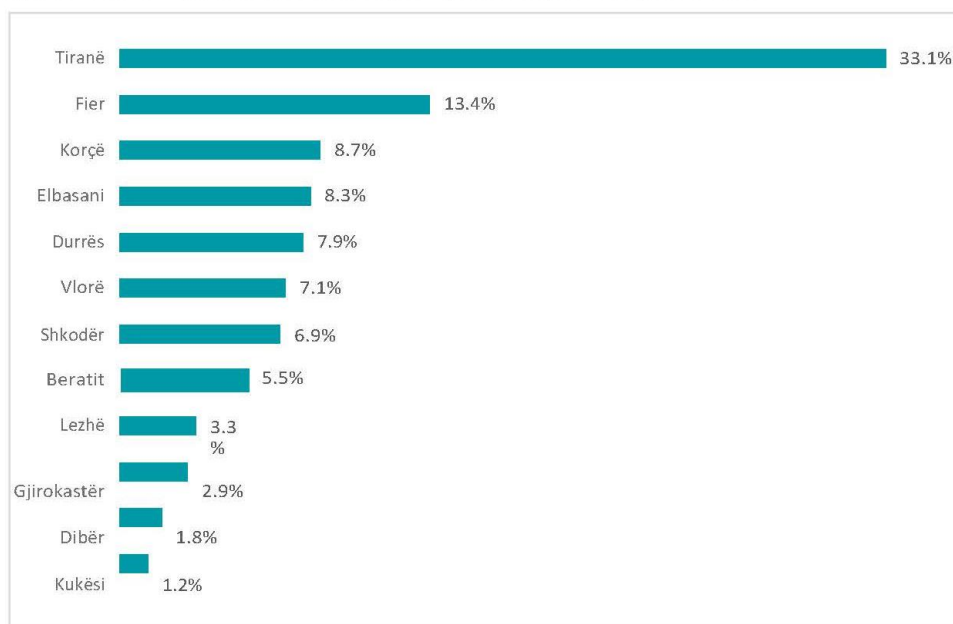

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

2.1 Pabarazitë Rajonale

Shqipëria është e ndarë në 3 rajone NUTS njëshifrore dhe 12 rajone NUTS dyshifrore¹. Firmat e biznesit zakonisht janë të përqendruara në Lindje dhe Veri, duke e lënë pjesën tjetër të vendit me një aktivitet produktiv dukshëm të ulët. Figura 2 paraqet një pasqyrë të shpërndarjes rajonale të sipërmarrjeve: numri më i madh është në Tiranë, i ndjekur nga Fieri dhe Korça.

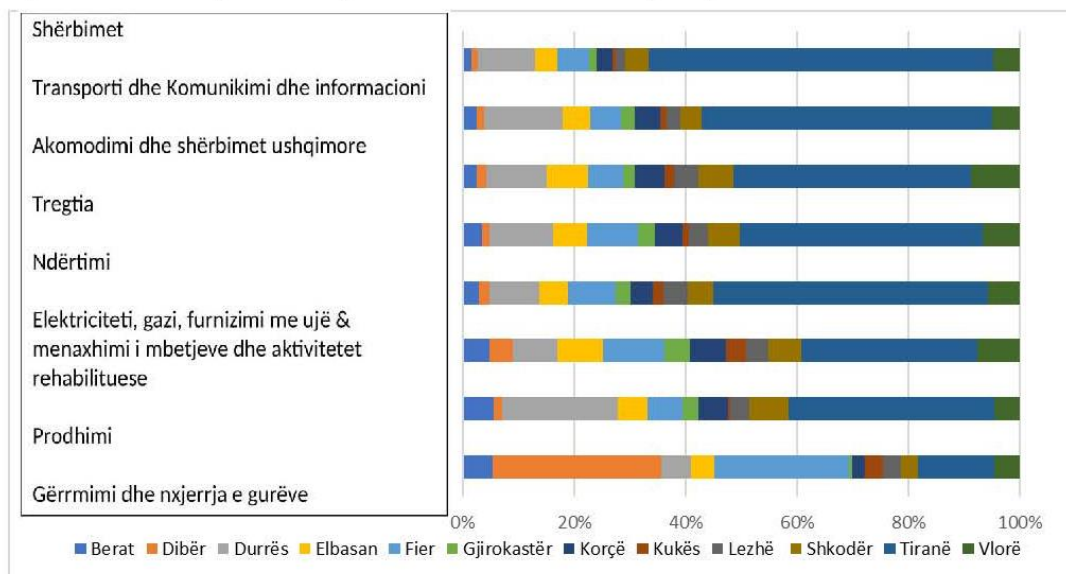
¹AL01 Shqipëria e Veriut përfshin AL011 Dibër, AL012 Durrës, AL013 Kukës, AL014 Lezhë dhe AL015 Shkodër. AL02 Shqipëria e Mesme përfshin AL021 Elbasan dhe AL022 Tiranë. AL03 Shqipëria e Jugut përfshin AL031 Berat, AL032 Fier, AL033 Gjirokastrë, AL034 Korçë dhe AL035 Vlorë.

Figura 2: Numri i sipërmarrjeve aktive sipas rajonit 2-shifror NUTS, 2016-2020

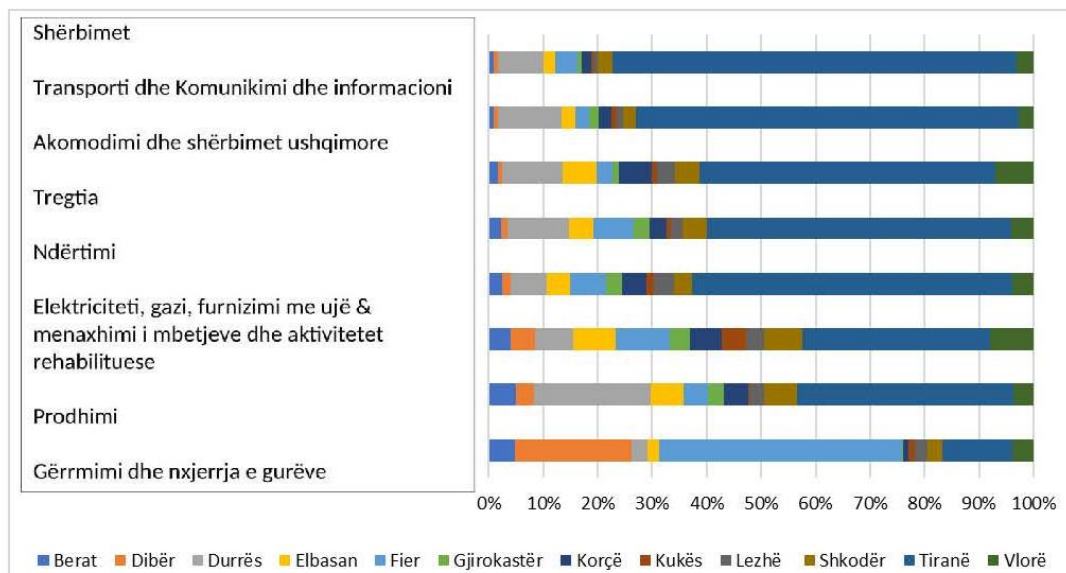
Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

Figura 3 tregon strukturën e punësimit sipas aktivitetit ekonomik në çdo qark. Minierat dhe guroret punësojnë shumicën e punëtorëve të saj në Dibër me 30% të punonjësve, të ndjekur nga Fieri dhe Tirana. Për sektorin e shërbimeve ka një diferencë të konsiderueshme mes Tiranës dhe qarqeve të tjera, ku i pari punëson 62% të totalit të punonjësve në shërbime. Sektori i prodhimit është i përqendruar në Tiranë me 37% të të punësuarve, i ndjekur nga Durrësi me 21% të të punësuarve. Tirana zë gjithashtu pjesë të larta të punonjësve në Ndërtim, Tregti dhe Transport & TIK (përkatësisht 49%, 44%, 52%).

Figura 4 tregon pagat dhe rrogat sipas aktivitetit ekonomik në çdo qark. Minierat dhe guroret në qarkun e Fierit zënë 37% të pagave dhe Dibër 18% të totalit të pagave në këtë sektor. Prodhimi është më i përqendruar në Tiranë dhe Durrës, të cilat përbëjnë përkatësisht 60% dhe 33% të totalit të pagave dhe rrogat. Tirana ka peshën më të lartë në pothuajse të gjithë sektorët e mbetur për paga dhe rroga.

Figura 3: Struktura e punësimit sipas aktiviteteve ekonomik dhe sipas rajoneve, 2015-2018

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

Figura 4: Struktura e pagave dhe rrogave sipas aktiviteteve ekonomik dhe sipas rajonit, 2015-2018

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

2.2 Bujqësia në Shqipëri

Bujqësia mbetet një nga sektorët më të rëndësishëm në Shqipëri, duke kontribuar me 20% në PBB në vitin 2021. Shqipëria varet shumë nga ky sektor për rritjen e saj ekonomike; rreth 24% e territorit të saj klasifikohet si tokë bujqësore (FAO, 2019). Gruri, misri, tërshëra, patatet, perimet, ullinjë, duhani, frutat, panxhari i sheqerit, hardhia, blegtoria dhe produktet e bylmetit përbëjnë pjesën më të madhe të prodhimit që megjithatë mbetet prapa për sa i përket teknologjive dhe pajisjeve që çojnë në norma të ulëta produktiviteti.

Tabela 1 tregon tendencën e kontributit të bujqësisë në PBB-në shqiptare ndër vite. Të dhënat pasqyrojnë zhvendosjen nga periudha komuniste (vitet 80) kur Shqipëria funksiononte si një ekonomi e mbyllur, e ndjekur nga periudha e parë e tranzicionit midis 1993 dhe 1998 kur ndryshimi politik drejt demokracisë çoi në një sistem ekonomie të hapur. Sektori i bujqësisë ka rënë në rëndësinë ekonomike që nga viti 1980, por është duke zënë një peshë relativisht të qëndrueshme të PBB-së në 10 vitet e fundit.

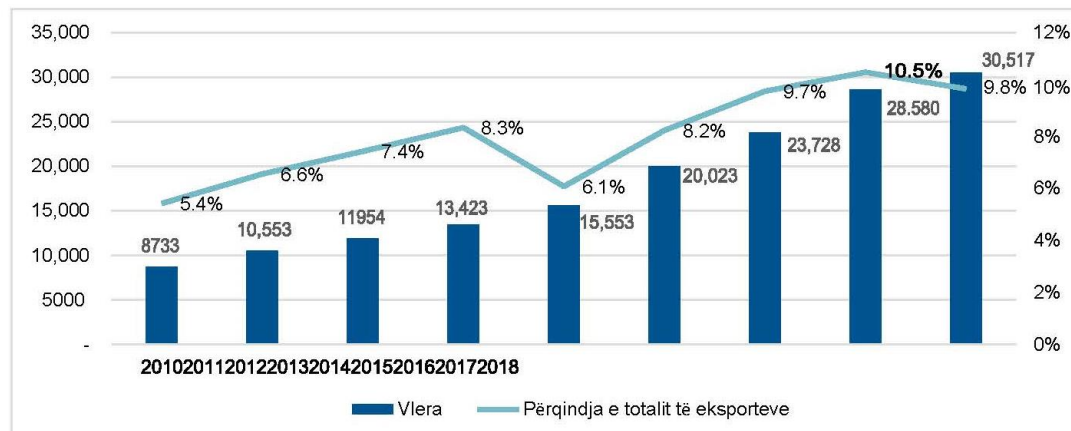
Tabela 1: Kontributi i Bujqësisë në PBB, 1980 – 2021

	1980	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
% e PBB-së	34%	21%	21%	22%	22%	23%	23%	23%	22%	21%	21%	22%	20%

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

Eksportet bujqësore, të cilat përfshijnë blegtorinë, bujqësinë dhe produktet e përpunimit agropërpunues, arritën në 30,517 milionë lekë për vitin 2018 ose 9,8% e totalit të eksporteve me një rënie të lehtë në këtë peshë nga viti 2017. Peshë e eksporteve bujqësore ka ardhur në rritje gjatë viteve 2010-2018 (Figura 5).

Figura 5: Ecuria e eksportit të produkteve bujqësore në totalin e eksporteve, në milionë lekë

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

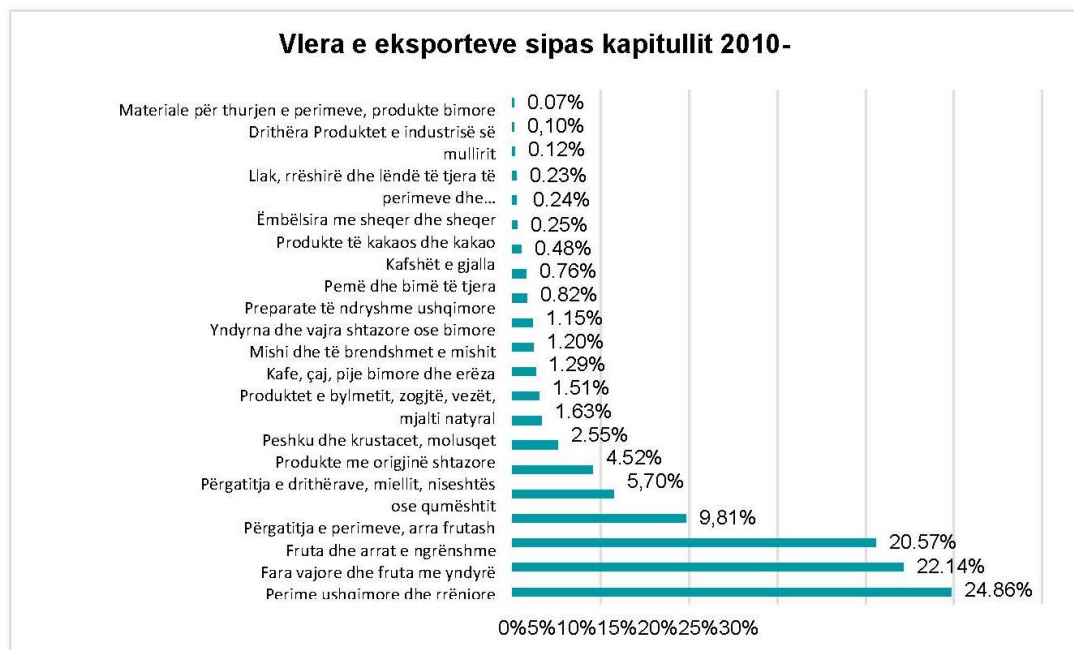
Peshën më të lartë të eksportit e kanë perimet e ngrënshme dhe rrënjore të caktuara me 24,86% (të totalit të eksporteve bujqësore) për një vlerë prej 37,943 milionë lekë të ndjekura nga farat vajore dhe frutat e thata, 22,14% me një vlerë prej 35,248 milionë lekë (Figura 6).

Eksportet e produkteve bujqësore, veçanërisht frutave dhe perimeve, janë rritur dyfish. Në prill 2020 krahasuar me prillin 2019, ka pasur rritje të eksporteve me 14%. Kjo vjen si rezultat i investimeve private dhe publike në sektorin e bujqësisë, veçanërisht në kultivimin përmes serave që krijojnë një avantazh për Shqipërinë.²

Shqipëria eksporton 75% të produkteve të peshkut dhe 99% të bimëve mjekësore dhe aromatike. Bimët mjekësore dhe aromatike të kultivuara dhe të përpunuara në Shqipëri përfshijnë livando, murriz, trëndafil i egër, dëllinjë, boronicë, fara gjembaku, angjinar, kamomil, çajra bimorë, borzilok, gjethe dafine, lule misri, luleradhique, kopër dhe koriandër, e ndjekur nga rreth 300 specie, kryesisht të mbledhura e të egra.³

Figura 6: Vlera e eksporteve sipas kapitujve të produkteve bujqësore për periudhën 2010-2019 (milionë lekë)

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

Shqipëria eksporton gjithsej 80 bimë medicinale aromatike kryesisht në BE, Australi, SHBA, Kanada, Indi dhe Kinë. Eksportet janë rritur ndjeshëm gjatë viteve të fundit duke u dyfishuar që nga viti 2010, duke arritur në rreth 30 milionë USD në 2016 dhe 41 milionë USD në 2019⁴ (Figura 7). Të ardhurat e sektorit ndahen kryesisht në 10 eksportuesit kryesorë.⁵

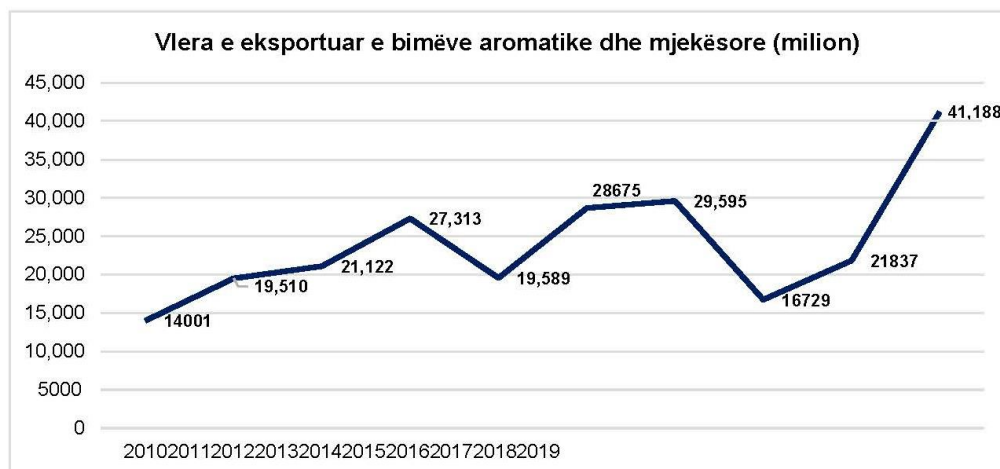
Rreth 90% e fermerëve që kultivojnë bimë aromatike dhe mjekësore ndodhen në qarkun e Shkodrës (kryesisht Malësi e Madhe). Sasia më e madhe e bimëve aromatike dhe mjekësore është kultivuar që nga viti 2010, kryesisht e nxitur nga mbështetja nga skemat e subvencionimit të qeverisë.

²<https://www.italian-network.net/en/in-crescita-le-esportazioni-dei-prodotti-agricoli-albanesi/>

³<https://invest-in-albania.org/industries/agriculture/>

⁴Burimi: Të dhënat e Qendrës Ndërkombëtare të Tregtisë

⁵<https://aasf.com.al/wp-content/uploads/2019/08/Map-EN.pdf>

Figura 7: Eksportet e bimëve aromatike dhe mjekësore⁶

Burimi: International Trade Center, shpjegim i autorit

2.3 Ndikimi i Covid-19 në ekonominë shqiptare⁷

Pandemia e Covid-19 filloi pas tërmetit të fortë të vitit 2019 dhe pati efekte të rënda në ekonominë e Shqipërisë. Me një tkurrje ekonomike prej rreth 4% në 2020⁸ pothuajse të gjithë sektorët kanë pësuar tkurrje. Sipas Ministrisë së Financave dhe Ekonomisë, në fund të tremujorit të tretë të 2020, borxhi publik total arriti në 79,9% të PBB-së, 13,6 pikë përqindje më shumë krahasuar me dhjetorin 2019.⁹

Sektori privat ka vuajtur mungesën e klientëve si në rastin e shërbimeve, turizmit dhe tregtisë, si dhe mungesë likuiditeti, më shpesh në bujqësi, industri dhe ndërtim, me pasojë vështirësi në pagimin e pagave dhe respektimin e taksave. Remitancat gjithashtu u ulën me pothuajse një të pestën në vitin 2020 duke ulur konsumin privat dhe duke rritur pabarazinë sociale në lidhje kryesisht grupet më të pafavorizuara.¹⁰

Tregtia është ndikuar gjithashtu, veçanërisht në sektorët industrialë, dhe rënia e saj filloi që kur Italia, partneri kryesor tregtar i Shqipërisë, u godit për herë të parë nga pandemia. Kërkesa shumë e ulët dhe ndërprerjet në zinxhërit e furnizimit, kanë ndikuar rëndë eksportet që u tkurrën me 35% në 2020¹¹. Tekstile dhe këpucë; Materiale ndërtimi dhe metale; Minerale, karburantet, energjia elektrike janë sektorët që kanë pësuar më shumë dëm.

Kompanitë shumë të orientuara nga importi kanë parë tkurrjen e flukseve të tyre të importit, të cilat në disa raste kanë përfituar produktet vendase. Rënia vjetore e importeve me 5,6 % ka ndikuar kryesisht në: "Minerale, lëndë djegëse, energji elektrike", "Ushqime, pije, duhan" dhe "Tekstile dhe këpucë".

Për të përballuar situatën e vështirë, qeveria shqiptare miratoi dy paketa mbështetëse për personat vulnerabël dhe bizneset e prekura nga pandemia COVID-19, të cilat akordojnë në total 45 miliardë lekë (2.8% e PBB-së). Paketa mbështetëse i drejtohej kryesisht sektorit të shëndetësisë dhe bizneseve të vogla/vetëpunësuarve dhe krijimit të një fondi garancie sovranë për të mbështetur bizneset për të hyrë në overdraft. Pjesë e paketave mbështetëse ishin edhe 2 miliardë lekë të akorduara për ndihma humanitare për më të rrezikuarit. (Ministria e Financave dhe Ekonomisë, 2020).¹²

Një vështrim më i thellë i sektorëve tregon se në tre tremujorët e parë të 2020 Aktivitetet e Bujqësisë dhe Pasurive të Paluajtshme janë të vetmet me rritje përkatesisht me +1,8% dhe +5,94%. Rënie më të fortë e ka shënuar Tregtia, Transporti dhe shërbimet e mikpritjes/turizmit (-27%) dhe Tregtia me shumicë dhe pakicë dhe akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit të ushqimit (-15%).¹³

Turizmi, i cili përbën më shumë se 20% të PBB-së së Shqipërisë, ishte një nga sektorët më të prekur nga pandemia për shkak të kufizimeve të udhëtimit. Në korrik 2020, flukset hyrëse dhe dalëse të turistëve u ulën me rreth 62% krahasuar me vitin 2019.¹⁴

⁶Të dhënat nga: <https://www.trademapp.org>

⁷Ky kapitull është një përmbledhje e raporteve kombëtare dhe ndërkombëtare mbi ndikimin e krizës Covid-19 në ekonominë shqiptare

⁸Raporti i Tranzicionit të ERBD 2021-22: Përmirësimi i sistemit: Ofrimi i dividendit digjital

⁹<https://financa.gov.al/statistika-fiskale-mujore/>

¹⁰Musabelliu M (2020) Përmbledhje e ekonomisë së Shqipërisë: Kostot e pandemisë për Shqipërinë, Vol. 35, Nr. 2 (AI) Dhjetor 2020

¹¹<https://www.oecd.org/south-east-europe/COVID-19-Crisis-in-Albania.pdf>

¹²Ministria e Financave dhe Ekonomisë (2020) Zhvillimi i pandemisë Covid-19, Përmbledhje e Shqipërisë.

¹³Akademia e Studimeve Politike (2021). Sfidat dhe mundësitë për shërimin e ekonomisë së sëmurë shqiptare. Dokument analize.

¹⁴https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/tp044_en.pdf

3. Analiza sasiore: potenciali ekonomik

3.1 Të dhëna dhe statistika përshkrimore

Të dhënat fillimisht diskutohen në nivelin 1-shifror NACE Rev.2, dhe më pas analizohen në nivelin 3-shifror NACE Rev.2 për periudhën 2010-2018. Tabela 4 tregon të dhënat e përdorura për analizën e potencialit ekonomik.

3.2 Metodologjia

Analiza e hartëzimit përfshin një identifikim të industrive me një potencial ekonomik statik ose aktual, të cilat tashmë janë shumë të specializuara me paga mesatare relativisht të larta, dhe industri me një potencial ekonomik dinamik ose në zhvillim, ku punësimi, qarkullimi dhe pagat mesatare janë rritur me ritme mbi mesataren.

Industritë me potencial ekonomik statik ose aktual janë industri të mirëfillta në të cilat Shqipëria është e specializuar në krahasim me BE-në. Këto industri nuk duhet të jenë shumë të vogla dhe të kenë nivele relativisht të larta të pagave mesatare. Rritja e peshës së industrive me paga mesatare të larta do të rrisë pagat mesatare në vend dhe do të kontribuojë në mirëqenien e përgjithshme ekonomike të vendit. Megjithatë, analiza e hartëzimit bazohet në një analizë të të dhënave të mëparshme, megjithëse relativisht të vonë. Analiza mund të anashkalojë industritë në të cilat Shqipëria nuk është ende e specializuar, të cilat janë ende të vogla ose ku pagat mesatare janë relativisht të ulëta, por ku ka shenja të qarta përmirësimi me kalimin e kohës, të cilat mund t'i kthejnë këto industri në industri me një potencial aktual ekonomik në harkun kohor të pak viteve. Këto industri identifikohen si industri me një potencial ekonomik dinamik ose në zhvillim kur ka përmirësime pozitive dhe mbi mesataren e tendencës në punësim, qarkullim dhe paga mesatare.

Potenciali ekonomik statik (ose aktual) është analizuar në nivel 3-shifror NACE për periudhën 2011-2018 duke marrë në konsideratë treguesit e bazuar në numrin e punonjësve si njësi për matjen (p.sh. masa kritike/bazike dhe koeficienti i vendndodhjes) dhe pagat përkatëse. Më konkretisht, janë llogaritur treguesit e mëposhtëm:

- **Masa kritike (CM):** përqindja e të punësuarve në një industri specifike në numrin total të të punësuarve në ekonomi:

$$CM_i = e_i / e,$$

Ku

e_i = numri i punonjësve në sektorin i në Shqipëri

e = numri total i punonjësve në Shqipëri

Industritë me një CM të barabartë ose më të lartë se 0.10% mund të konsiderohen si kandidatë potencialë për të pasur një potencial ekonomik. Pragu është vendosur në 0.10% sepse industritë mikro dhe të vogla mund të mos jenë shumë të rëndësishme për politikatat ekonomike¹⁵.

- **Koeficienti i vendndodhjes (LQ):** mat shkallën e specializimit (ose përqendrimit) të një industrie në një vend në krahasim me të njëjtën industri në një kontekst më të gjerë. Kjo përftohet duke pjesëtuar madhësinë e një industrie specifike (e_i matur nga punonjësit) në Shqipëri me madhësinë e së njëjtës industri në BE27. BE-ja u zgjedh si referencë pasi strategjia e parashikuar e Specializimit Inteligent do të përqëndrohet në nivel vendi dhe jo rajonal. Kjo qasje është përdorur edhe për vende të tjera në zonën e Ballkanit duke përfshirë Malin e Zi në 2018 dhe Maqedoninë e Veriut në 2019¹⁶.

$$LQ_i = (e_i / e) / (E_i / E)$$

ku

¹⁵Nuk ka rregulla të përcaktuara për përcaktimin e këtyre vlerave të pragut. Praktika më e zakonshme është të fillohet me vlerat e pragut të cilat përdoren gjithashtu në studime të tjera dhe më pas ose të përdoren nëse numri i industrive të përzgjedhura përputhet me pritshmëritë, ose të ulen nëse numri i industrive të përzgjedhura është shumë i vogël ose t'i rritni nëse numri i industrive të përzgjedhura është shumë i lartë.

¹⁶Në një studim më të fundit të hartëzimit për Kosovën në vitin 2021, në vend të kësaj është përdorur një përzgjedhje e vendeve fqinje – Bosnja dhe Hercegovina, Bullgaria, Kroacia, Greqia dhe Maqedonia e Veriut – për të cilat janë në dispozicion të dhëna të detajuara ekonomike. Për këtë studim e njëjta pikë referimi, EU27, është përzgjedhur gjithashtu pasi BE është përdorur në studimet e mëparshme të hartës për Shqipërinë, për të cilat ky dhe raporti i 2021 ofrojnë të dyja një përditësim.

e_i = numri i punonjësve në industri i në Shqipëri

ee = numri total i punonjësve në Shqipëri

E_i = numri i punonjësve në industrinë e ekonomisë matës-referencë (here: BE27)

E = numri total i të punësuarve në ekonominë matës-referencë (këtu: EU27)

Një industri e kalon prapun e Specializimit nëse LQ është të paktën 1.25; Zgjedhja e kësaj vlere vjen nga fakti se përdorimi i një pragu më të lartë prej 1.5 do të identifikonte një numër shumë të ulët të industrive të specializuara, duke përdorur një prag më të ulët do të identifikonte shumë industri të specializuara.

- **Indeksi relativ i pagave:** paga mesatare (për industri) në raport me pagat mesatare për të gjitha industritë:

$$aw_i > Z * aw$$

Ku

aw_i = paga mesatare në industri i në Shqipëri

aw = paga mesatare në Shqipëri

Analiza e hartëzimit kombinon treguesit e mëparshëm dhe identifikon ato industri si me masë kritike aktivitetesh ashtu edhe me specializim për punësim, për të cilat:

- madhësia dhe specializimi (LQ) janë mjaft të larta, dmth mbi vlerat e pragut të paracaktuara, dhe
- ku pagat mesatare janë mjaft të larta në krahasim me pagat mesatare për të gjitha industritë në vend dhe të njëjtën industri në BE27:

Potenciali ekonomik dinamik (ose në zhvillim) është analizuar edhe në nivel 3-shifror NACE për periudhën 2011-2018 duke marrë në konsideratë treguesit e performancës së rritjes ose tendencës bazuar në numrin e punonjësve, si njësi e matjeje dhe pagave. Më konkretisht:

- Norma mesatare vjetore e rritjes së numrit të punonjësve (për 2011-2018)
- Norma mesatare vjetore e rritjes për pagat mesatare për punonjës (për 2011-2018)

Një industri identifikohet se ka një potencial ekonomik dinamik ose në zhvillim nëse plotëson kriteret e mëposhtme:

- **Masa kritike:** Vetëm industritë ku Madhësia është të paktën 0.10% do të jenë kandidatë potencialë për të pasur një potencial ekonomik; 0.10% përdoret sepse industritë e vogla janë më pak të rëndësishme për politikën ekonomike.
- Një industri kalon prirjen për prapun e numrit të punonjësve nëse norma mesatare e rritjes vjetore është të paktën 50% mbi normën mesatare vjetore të rritjes për të gjitha industritë së bashku; është përzgjedhur pragu prej 50% për të lejuar identifikimin e një numri mjaftueshëm të lartë industrish.
- Një industri kalon prirjen për prapun e pagave mesatare për punonjës nëse norma mesatare vjetore e rritjes së saj është të paktën 25% mbi normën mesatare vjetore të rritjes për të gjitha industritë së bashku; është përzgjedhur pragu prej 25% për të lejuar identifikimin e një numri mjaft të lartë industrish.

3.3 Rezultatet

Analiza statike identifikon ato industri në të cilat Shqipëria është aktualisht e specializuar në krahasim me BE27, si për madhësinë ashtu edhe për pagat mesatare.

Analiza statike jep rezultatet e mëposhtme:

- 104 industri kalojnë kriterin e masës kritike;
- 50 industri kalojnë kriterin e Specializimit;
- 42 industri i kalojnë të dyja kriteret së bashku;
- 60 industri kalojnë kriterin e pagave Relative;
- 33 industri kalojnë të dy kriteret për Masën Kritike dhe Pagat Relative;
- 13 industri i kalojnë të gjitha kriteret: Masa Kritike, Specializimi dhe Pagat Relative.

Bazuar në kalimin e të gjitha kriterëve, 13 industritë e mëposhtme kanë një potencial ekonomik statik:

- B06.1 Nxjerrja e naftës së papërpunuar
- B07.2 Nxjerrja e xeherorëve jo-metalik
- B09.1 Aktivitetet mbështetëse për nxjerrjen e naftës dhe gazit natyror
- C11 Prodhimi i pijeve
- C19.2 Prodhimi i produkteve të naftës së përpunuar
- C23.5 Prodhimi i çimentos, gëlqeres dhe suvasë
- D35.1 Prodhimi, transmetimi dhe shpërndarja e energjisë elektrike
- F42.1 Ndërtimi i rrugëve dhe hekurudhave
- J60.1 Transmetimi radiofonik
- J60.2 Aktivitetet e programimit dhe transmetimit televiziv
- J61.1 Aktivitetet e telekomunikacionit me kabull
- J61.3 Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor
- N82.2 Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center)

Analiza dinamike identifikoi ato industri në të cilat Shqipëria nuk po tregon aktualisht një specializim të fortë në krahasim me BE27 dhe as nuk ka paga mesatare mjaftueshëm të larta. Megjithatë, këto industri shfaqin tendenca rritjeje që mund të çojnë në një moment kohor ku ato plotësojnë kriteret e përmbushura për të qenë një industri me një potencial aktual ekonomik.

Analiza dinamike jep rezultatet e mëposhtme:

- 62 industri kalojnë tendencën për kriterin e numrit të punonjësve;
- Duke kombinuar masën kritike dhe tendencën për numrin e punonjësve, 30 industri i kalojnë të dy kriteret;
- 94 industri kalojnë prirjen për kriterin e pagës mesatare për punonjës;
- Duke kombinuar Masën Kritike dhe tendencën për pagat mesatare për punonjës, 55 industri i kalojnë të dy kriteret;
- Duke kombinuar masën kritike, tendencën për numrin e punonjësve dhe tendencën për pagat mesatare për punonjës, 16 industri kalojnë të gjitha kriteret.

Bazuar në kalimin e të gjitha kriterëve, 16 industritë e mëposhtme kanë një potencial ekonomik dinamik:

- C10.8 Prodhimi i produkteve të tjera ushqimore
- C13.9 Prodhimi i tekstileve të tjera
- C24.5 Derdhja e metaleve
- C25.9 Prodhimi i produkteve të tjera metalike të fabrikuara
- C32.4 Prodhimi i lojërave dhe lodrave
- E38.1 Grumbullimi i mbetjeve
- F42.2 Ndërtimi i projekteve të shërbimeve komunale
- F43.1 Prishja dhe përgatitja e sheshit të ndërtimit
- G46.1 Shitja me shumicë në bazë të tarifave ose kontratës
- G47.4 Tregtia me pakicë e pajisjeve të informacionit dhe komunikimit në dyqane të specializuara
- I55.9 Akomodime të tjera
- J56.1 Restorante dhe aktivitete të lëvizshme të shërbimit të ushqimit
- J61.3 Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor
- N80.2 Aktivitetet e shërbimit të sistemeve të sigurisë
- N82.2 Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center)
- N82.9 Aktivitetet e shërbimit mbështetës të biznesit n.e.c

Vetëm dy industri kanë një potencial ekonomik statik dhe dinamik:

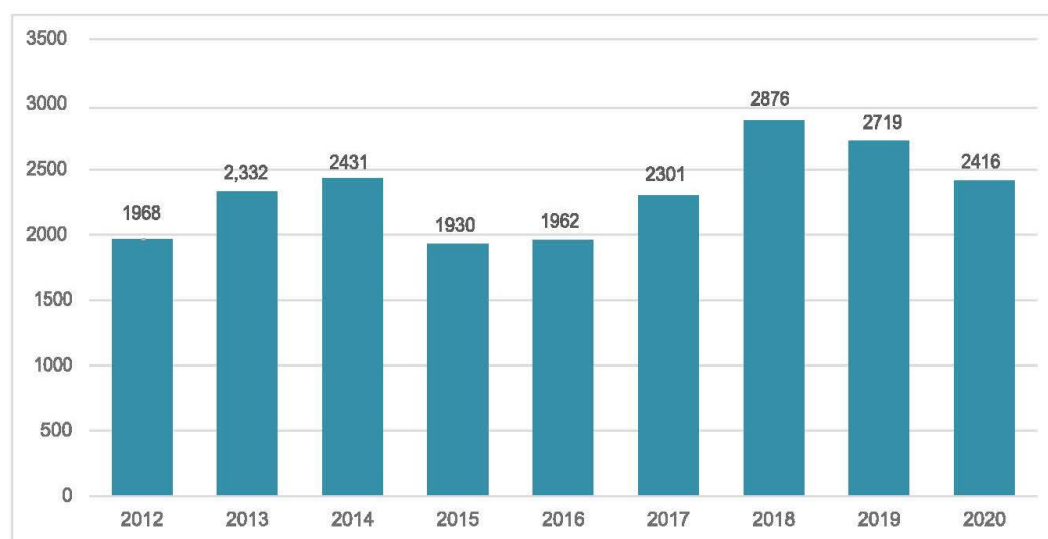
- J61.3 Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor dhe
- N82.2 Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center)

Shtojca 1 tregon rezultate të detajuara për analizën statike dhe dinamike.

3.4 Analiza e eksporteve të mallrave

Një hap i mëtejshëm i analizës ekonomike është përqëndruara tek eksportet e mallrave për të vlerësuar konkurrueshmërinë e industrive. Të dhënat për eksportet e mallrave përdoren për të identifikuar se në cilat produkte Shqipëria ka një specializim tregtar krahasuar me BE-në. Të dhënat e eksportit janë të disponueshme në Nivelin 4-shifror HS¹⁷ nga UN Comtrade¹⁸. Figura 8 më poshtë paraqet vlerën e eksporteve të mallrave për periudhën 2012-2020, e cila tregon një tendencë rënëse në vitet 2015 dhe 2016. Kjo ka shumë të ngjarë për shkak të rënies së theksuar të eksporteve në industrinë e lëndëve djegëse minerale, vajrave minerale dhe produkteve të distilim të tyre; substanca bituminoze; dyllëra minerale (HS27) që është aktiviteti më i madh eksportues në vend.

Figura 8: Eksportet totale (2012-2020) (në milionë USD)

Burimi : UN Comtrade, shpjegim i autorit

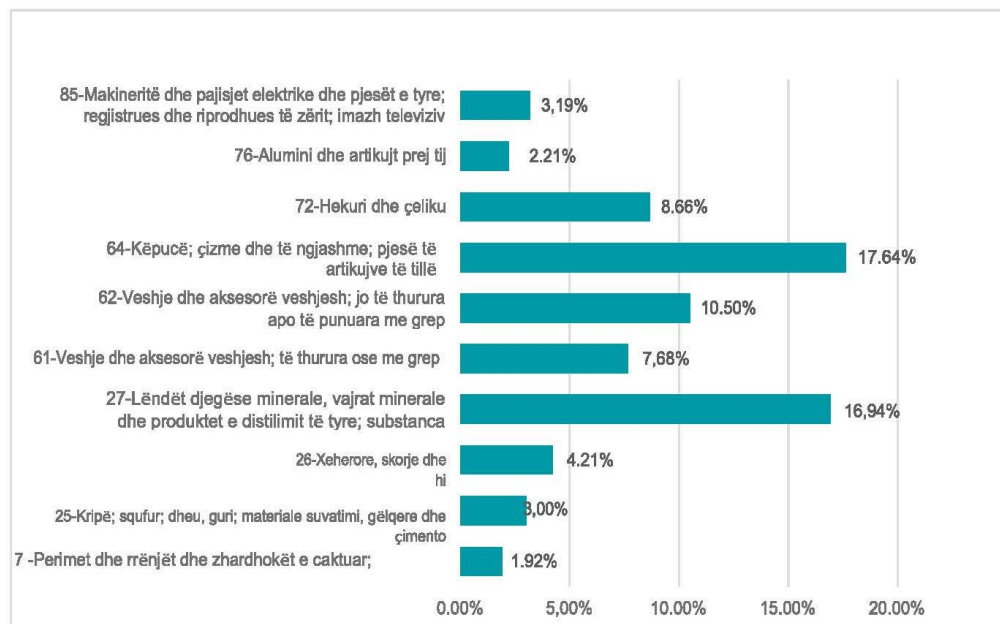
Figura 9 tregon 10 seksionet më të mëdha të eksportit bazuar në vlerën mesatare të eksportit 2012-2020. Industria kryesore e eksportit është HS64 - Këpucët, çizme dhe të ngjashme, pjesë të artikujve të tillë me 17,64% të eksporteve totale të mallrave, ndjekur nga HS27 - Lëndët djegëse minerale, vajrat minerale dhe produktet nga distilimi i tyre me 16,94%, dhe HS62 - Veshmbathje dhe aksesore veshjesh jo të tjerrura ose të thurura me grep me 10%.

¹⁷Klasifikimi i Sistemit të Harmonizuar. <https://www.foreign-trade.com/reference/hscod.htm>

¹⁸<https://comtrade.un.org/Data>

Figura 9: 10 eksportet kryesore për kategorinë e produktit Klasifikimi HS 2-shifror), përmblendhje për 2012-2020 (në milion USD)

Burimi: UN Comtrade, shpjegim i autorit

Analiza e eksporteve është në përputhje me industritë me potencial ekonomik. Shumica e 10 prej industrive më të mëdha të eksportit dhe nënkategorive të tyre përputhen me rezultatet e hartëzimit të potencialit ekonomik. Kategori të tilla si HS27- Lëndët djegëse minerale, vajrat minerale dhe produktet e distilimit të tyre, HS72 - Hekuri dhe çeliku, HS76 - Alumini dhe artikujt prej tij, përputhen me industritë B06.1 Nxjerrja e naftës së papërpunuar, B09.1 Aktivitetet mbështetëse për naftën dhe nxjerrjen e gazit natyror. HS64 - Këpucë, HS62 - Veshje dhe aksesore veshjesh jo të thurura, dhe HS61 - Artikuj veshjesh dhe aksesore të veshjeve, përputhen me industritë me potencial dinamik si Prodhimi i tekstileve të tjera C13.9.

4. Analiza sasiore: potenciali i inovacionit

4.1 Të dhënat dhe statistikat përshkruese

Potenciali i inovacionit është hartuar duke përdorur të dhëna të qëndrueshme nga vitet 2017 -2019 të Anketës së Aktivitetit të Inovacionit (INSTAT, 2020)¹⁹. Përkufizimi i firmave inovative të përdorura në këtë Anketë përfshin si firmat që kanë risi ekzistuese të produktit dhe/ose procesit të biznesit, ashtu edhe firmat që kanë zhvilluar në të kaluarën inovacione që megjithatë kanë qenë të braktisura ose të papërfunduara gjatë periudhës së referencës 2017-2019. Të dhënat janë të disponueshme vetëm në nivel industrie 1-shifror NACE Rev.2 për variablat e mëposhtëm, gjë që e bën analizën më pak të detajuar në krahasim me atë të aplikuar për potencialin ekonomik.

- Numri i sipërmarrjeve në popullatë;
- Numri i sipërmarrjeve inovative;
- Numri i produkteve dhe/ose vetëm sipërmarrjeve inovative të procesit të biznesit;
- Pjesa e sipërmarrjeve inovative që investojnë në Kërkim dhe Zhvillim;
- Pjesa e sipërmarrjeve që blenë teknologji të reja të pa përdorura më parë në sipërmarrje.

Figura 10 tregon peshën e sipërmarrjeve aktive në inovacion dhe peshën e sipërmarrjeve me aktivitete R&D (Research and Development/Kërkim Shkencor dhe Zhvillim) gjatë periudhës 2017-2019. Të dhënat tregojnë se përqindja më e madhe e sipërmarrjeve aktive në inovacion është në NACE J - Informacion dhe Komunikim (62.1%), e ndjekur nga NACE K - Aktivitete Financiare dhe Siguruese (50.9%) dhe NACE M - Aktivitete Profesionale, Shkencore dhe Teknike.²⁰ (41.9%). Pjesën më të vogël të sipërmarrjeve aktive në inovacion e ka në NACE B - Minierat dhe gurorë (13.7%).

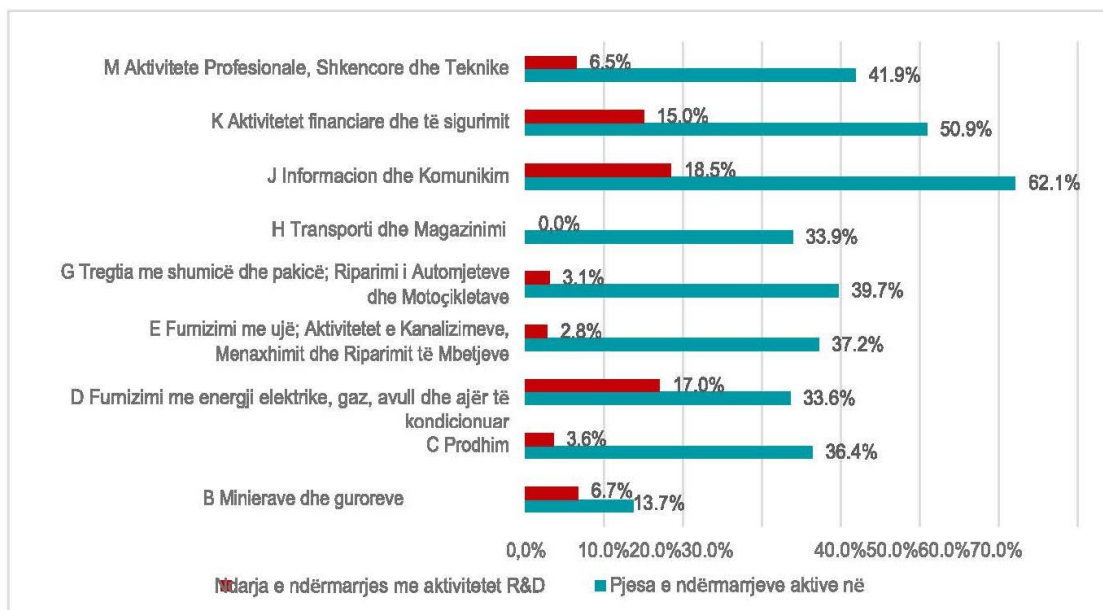
Pjesën më të madhe të sipërmarrjeve me aktivitete R&D e ka edhe NACE J - Informacion dhe Komunikim (18.5%), e ndjekur nga NACE D - Furnizimi me energji elektrike, gaz, avull dhe ajër të kondicionuar (17%). Në H-Transportimin dhe Magazinim NACE asnjë sipërmarrje nuk ka aktivitete R&D.

¹⁹Anketimi i Aktivitetit të Inovacionit u krye në një kampion përfaqësues nga INSTAT në vitin 2020. Popullsia përbëhet nga të gjitha sipërmarrjet që, sipas Regjistrat Statistikor të Bizneseve, ishin aktive në dhjetor të vitit të referencës. Korniza e mostrës mbulon 3629 sipërmarrje. Madhësia e mostrës përbëhet nga 1566 sipërmarrje që kryejnë veprimtari jofinanciare dhe financiare në Shqipëri sipas kategorive të madhësisë së mëposhtme: të vogla (10-49 punonjës), të mesme (50-249 punonjës) dhe sipërmarrje të mëdha (250+ punonjës). Të dhënat janë ponderuar dhe llogaritur në nivelin e popullsisë së sipërmarrjeve. Anketimi është bërë në bazë të një kampioni të shtresëzuar sipas klasës së madhësisë së sipërmarrjeve dhe sipas aktiviteteve (sipas NACE Rev. 2): B Minierat dhe Gurorët; C Prodhimi; D Furnizimi me energji elektrike, gaz me avull dhe ajër të kondicionuar; E Aktivitetet e Furnizimit me Ujë, Kanalizimeve, Menaxhimit të Mbetjeve dhe rehabilitimit; G46 Tregtia me shumicë, me përjashtim të automjeteve dhe motoçikletave; H Transporti dhe Magazinimi; J Informacion dhe Komunikim; K Aktivitetet financiare dhe të sigurimit; M71-73 Aktivitetet Arkitekturore dhe Inxhinierike; Testimi dhe Analiza Teknike; M72 Kërkim dhe Zhvillim Shkencor; M73 Reklamimi dhe Hulumtimi i Tregut.

²⁰Aktivitete ligjore; Aktivitetet e kontabilitetit, kontabilitetit dhe auditimit-konsulencës tatimore; Aktivitetet e zyrave qendrore; aktivitetet e konsulencës menaxheriale; Aktivitetet arkitekturore dhe inxhinierike dhe konsulenca teknike përkatëse; Testimi dhe analiza teknike; Hulumtimi dhe zhvillimi eksperimental në shkencat natyrore dhe inxhinieri; Hulumtimi dhe zhvillimi eksperimental në shkencat sociale dhe humane; Reklamimi; Hulumtimi i tregut dhe anketimi e opinionit publik; Aktivitete të specializuara të dizajnit; Aktivitetet fotografike; Aktivitetet e përkthimit dhe interpretimit; Veprimtari të tjera profesionale, shkencore dhe teknike n.e.c.

Figura 10: Kuota e sipërmarrjeve aktive në inovacion & Kuota e sipërmarrjeve me aktivitetet R&D

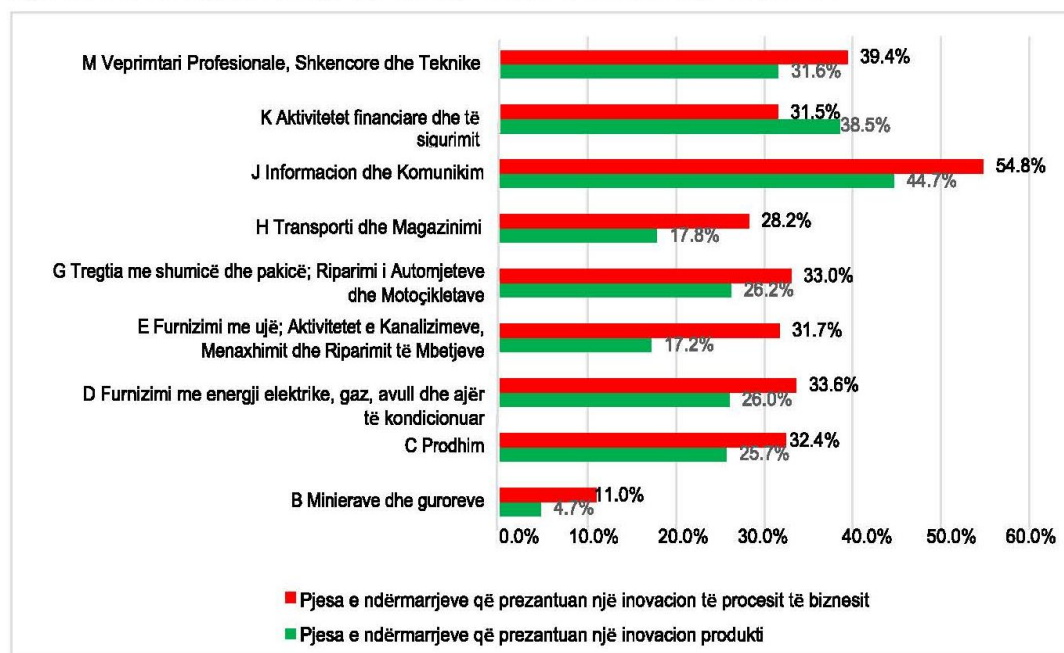

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

Figura 11 tregon përqindjen e sipërmarrjeve që paraqitën një inovacion të procesit të biznesit dhe përqindjen e sipërmarrjeve që paraqitën një risi produkti. Pjesa më e madhe e sipërmarrjeve që prezantuan një risi në procesin e biznesit është NACE J Informacion dhe Komunikim (54.8%), e ndjekur nga NACE M Aktivitetet Profesionale, Shkencore dhe Teknike (39.4%).

Sektori me përqindjen më të vogël është NACE B i Minierave dhe Guroreve (11%), duke shfaqur një diferencë të madhe nga sektorët e tjerë. Informacioni dhe Komunikimi NACE J është gjithashtu sektori që ka përqindjen më të madhe të sipërmarrjeve që kanë prezantuan një risi produkti (44.7%), e ndjekur nga NACE K Aktivitetet Financiare dhe të Sigurimit (38.5%). NACE D Furnizimi me energji elektrike, gaz, avull dhe ajër të kondicionuar ka përqindjen më të vogël të sipërmarrjeve që kanë paraqitur një risi produkti (2.6%).

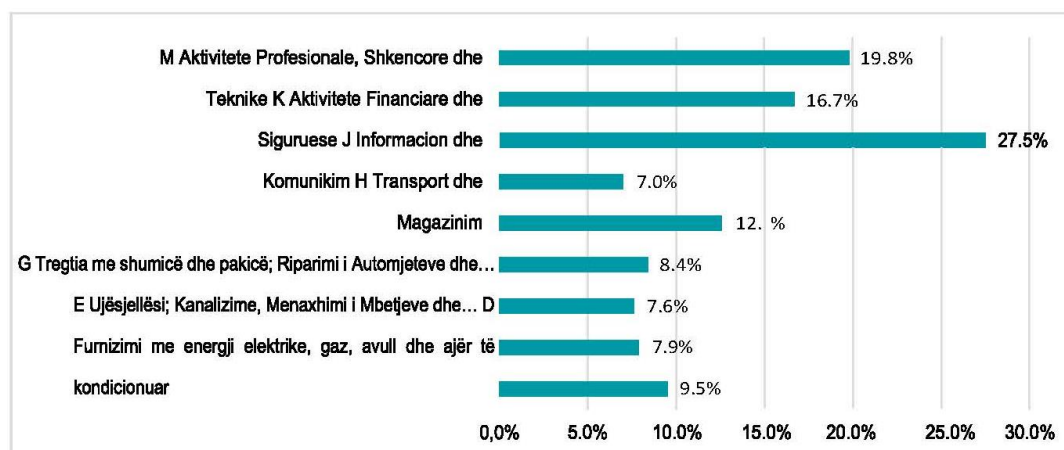
Figura 11: Sipërmarrjet që paraqitin një risi të procesit të biznesit ose një risi produkti

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

Figura 12 tregon se NACE J Komunikim dhe Informacion ka pjesën më të madhe të sipërmarrjeve që kanë blerë një teknologji të re që nuk është përdorur më parë (27.5%), e ndjekur nga NACE M Aktivitetet Profesionale, Shkencore dhe Teknike (19.8%) dhe NACE K Aktivitetet Financiare dhe të Sigurimit (16.7%). NACE H Transport dhe Magazini ka pjesën më të vogël të sipërmarrjeve që kanë blerë një teknologji të re (7%), e ndjekur nga NACE D Furnizimi me Energji Elektrike, Gaz, Avull dhe Ajër të Kondicionuar (7.6%).

Figura 12: Kuota e sipërmarrjeve që kanë blerë një teknologji të re që nuk është përdorur më parë në sipërmarrje

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

Informacioni dhe komunikimi (NACE J) tregon normat më të larta të veprimtarive inovative, të ndjekura nga Aktivitetet Financiare dhe të sigurimit (NACE K) dhe aktivitetet profesionale, shkencore dhe teknike (NACE M). Këto rezultate do të sugjerin që industritë e mëposhtme të identifikuar si me një potencial ekonomik, mund të kenë gjithashtu një potencial inovacioni (duke supozuar se industritë me 2 shifra tregojnë të njëjtën shkallë të veprimtariveve të inovacionit si pjesa 1-shifrore të cilës i përketin):²¹

- Potenciali aktual ekonomik dhe potenciali i inovacionit:
 - J60.1 Transmetim radiofonik
 - J60.1 Aktivitetet e programimit dhe transmetimit televiziv
 - J61.1 Aktivitetet e telekomunikacionit me tela
- Potenciali ekonomik aktual dhe në zhvillim dhe potenciali i inovacionit:
 - J61.3 Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor

²¹Aktivitetet financiare dhe të sigurimit (NACE K) nuk janë përfshirë në analizën e hartëzimit ekonomik pasi të dhënat nuk janë të disponueshme.

5. Analiza sasore: potenciali shkencor

Për të eksploruar potencialin shkencor të Shqipërisë janë përdorur treguesit e mëposhtëm:

- *prodhimi shkencor* gjatë 2010-2019 bazuar në:
 - numrin total të botimeve shkencore për çdo fushë shkencore në Shqipëri
 - numri i përgjithshëm i botimeve dhe citimeve në pesë vende të Ballkanit Perëndimor (Shqipëri, Bosnjë dhe Hercegovinë, Mal i Zi, Maqedoni e Veriut, Serbi)
 - shkalla e specializimit të Shqipërisë në rajonin e Ballkanit Perëndimor për një numër botimesh shkencore.
- *prodhimi teknologjik* gjatë viteve 2010 – 2018 bazuar në:
 - numri i aplikimeve për patentë
- *sistemi arsimor* bazuar në:
 - numrin e studentëve të regjistruar në arsimin e lartë (universitetet publike dhe jopublike) për periudhën 2010-2018;
 - numri i studentëve të diplomuar në arsimin e lartë (bachelor, master, doktoratë) për periudhën 2015-2018;
 - numri i nxënësve të regjistruar dhe diplomuar në arsimin e lartë sipas strukturës së arsimit (gjimnazi, AFP, shkolla të arsimit të mesëm të orientuara) për periudhën 2010-2018.

5.1 Prodhim shkencor

Tabela 2 paraqet numrin total të botimeve shkencore në Shqipëri në 27 fusha nga viti 2010 deri në vitin 2019. Mjekësia ka përqindjen më të lartë me 15.1%, e ndjekur nga Shkenca Sociale me 12% dhe Arti dhe Shkencat Humane me 8.6%.

Tabela 2: Publikimet shkencore sipas fushave

Publikime Shkencore sipas fushave	Numri i botimeve shkencore 2010- 2019	%
1. Mjekësi	1110	15.1%
2. Shkenca Sociale	886	12.0%
3. Artet dhe shkencat humane	633	8.6%
4. Ekonomi, Ekonometri dhe Financë	621	8.4%
5. Shkenca Kompjuterike	506	6.9%
6. Shkenca bujqësore dhe biologjike	476	6.5%
7. Shkenca e Mjedisit	466	6.3%
8. Inxhinieri	427	5.8%
9. Toka dhe Shkenca Planetare	270	3.7%
10. Matematikë	258	3.5%
11. Biokimi, Gjenetikë dhe Biologji Molekulare	246	3.3%
12. Fizikë dhe Astronomi	245	3.3%
13. Biznesi, Menaxhimi dhe Kontabiliteti	155	2.1%
14. Imunologji dhe Mikrobiologji	145	2.0%
15. Kimia	138	1.9%
16. Shkenca materiale	132	1.8%
17. Veterinar	99	1.3%

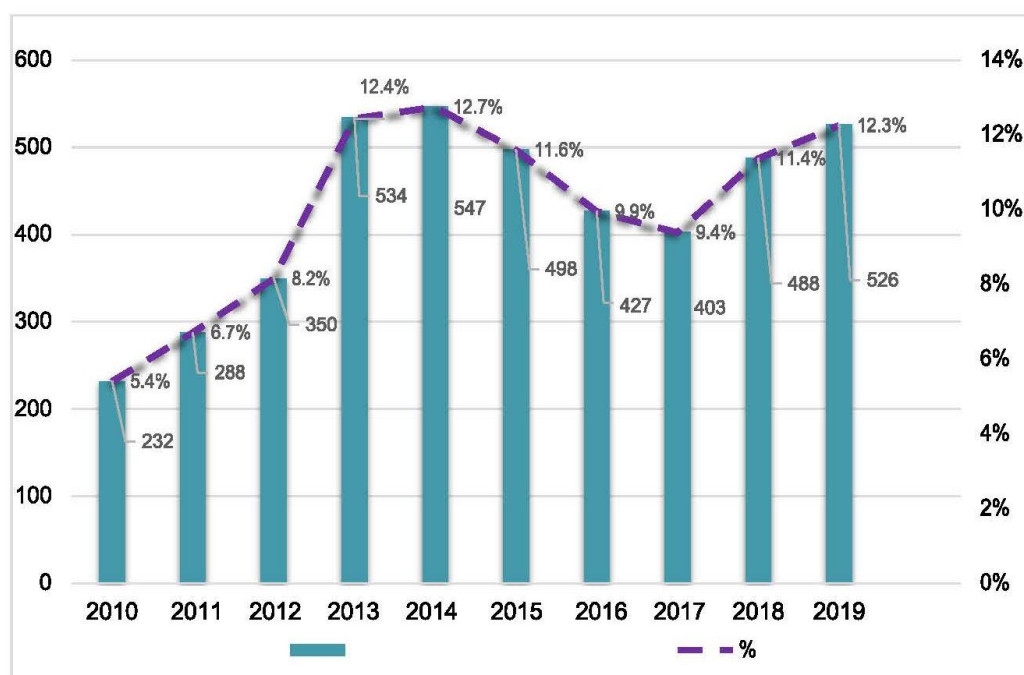

18. Farmakologji, Toksikologji dhe Farmaceutikë	87	1.2%
19. Stomatologji	84	1.1%
20. Energjia	81	1.1%
21. Profesionet shëndetësore	58	0.8%
22. Inxhinieri Kimike	51	0.7%
23. Multidisiplinore	51	0.7%
24. Shkenca e Vendimit	43	0.6%
25. Psikologji	37	0.5%
26. Infermieri	33	0.4%
27. Neuroshkenca Infermierore	27	0.4%
TOTALI	7365	100%

Burimi: SJR (Revista shkencore SC imago dhe Renditja e Shteteve), shpjegime të autorit

Figura 13 tregon numrin e publikimeve shkencore për çdo vit gjatë periudhës 2010-2019. Ka një rritje të vazhdueshme dhe të qëndrueshme të botimeve shkencore, nga 2010 deri në 2014. 2015-2017 tregon një rënie të numrit të botimeve që lidhen veçanërisht me Artin dhe Shkencat Humane, Ekonominë, Ekonometrinë & Financën dhe Shkenca Sociale, e ndjekur nga një rritje e re gjatë 2018-2019.

Figura 13: Trendi i numrit të publikimeve shkencore gjatë viteve 2010-2019

Burimi: SJR (Revista shkencore SC imago dhe Renditja e Shteteve), shpjegime të autorit

Krahasimi i disa specializimeve të rëndësishme shkencore për vendet e Ballkanit Perëndimor (Inxhinieri, Ekonomi, Ekonometri, Mjekësi, Bujqësi dhe Shkencat Biologjike, Arte dhe Shkencat Humane, Shkenca Kompjuterike, Shkenca Mjedisore dhe Shkenca Sociale) të paraqitura në numrin e botimeve shkencore dhe citimeve në

periudhën 2010-2019, jepet në tabelën 3. Është llogaritur në shkallë logaritmike, pra numrat tregojnë logaritmin e numrit total të botimeve dhe numrit të përgjithshëm të citimeve për çdo fushë shkencore, për të kuptuar qartë peshën e citimeve në krahasim me numrin aktual të botimeve.

Tabela 3: Specializimi shkencor përkatës në Ballkanin Perëndimor (gjithsej publikimet dhe citimet në shkallë logaritmike)

	Shqipëria	Bosnjë dhe Hercegovinë	Mali i Zi	Maqedonia e Veriut	Serbisë
Shkenca Bujqësore dhe Biologjike	2.68	2.94	2.81	2.88	3.90
Citime	3.48	3.69	3.50	3.75	4.75
Ekonomi, Ekonometri dhe Financë	2.79	2.28	2.21	2.40	3.02
Citime	2.55	2.73	2.77	2.96	3.50
Inxhinieri	2.63	3.37	2.99	3.24	4.18
Citime	3.01	3.99	3.85	3.89	4.98
Bar	3.05	3.59	2.89	3.39	4.31
Citime	4.12	4.55	3.79	4.63	5.37
Artet dhe Shkencat Humane	2.80	2.64	2.34	2.33	3.28
Citime	3.05	3.23	2.37	3.12	3.96
Shkenca Kompjuterike	2.70	3.29	2.88	3.27	3.95
Citime	3.14	3.84	3.57	3.85	4.63
Shkenca e Mjedisit	2.67	2.75	2.53	2.67	3.65
Citime	3.42	3.56	3.18	3.65	4.59
Shkenca Sociale	2.95	3.00	2.64	2.93	3.71
Citime	3.04	3.42	2.92	3.30	4.26

Burimi: SJR (Revista shkencore SC imago dhe Renditja e Shteteve), shpjegime të autorit

Tabela e mëposhtme tregon se Shqipëria ka përqindje të larta të publikimeve në Mjekësi (15.1%); Shkencat Sociale (12%); dhe Artet dhe Shkencat Humane (8.6%). Mali i Zi në Inxhinieri (14.7%); Mjekësi (11.9%) dhe Shkenca Kompjuterike (11.5%), Bosnja dhe Hercegovina në Mjekësi (23.3%), Inxhinieri (14.2%) dhe Shkenca Kompjuterike (11.8%); Maqedonia e Veriut në mjekësi (17.4%); Shkenca Kompjuterike (13.1%) dhe Inxhinieri (12.1%) dhe Serbia në Mjekësi (16.1%); Inxhinieri (12.1%) dhe Shkencë dhe në Fizikë dhe Astronomi (8%).

Tabela 4: Publikimet shkencore sipas fushave shkencore (2010-2019)

Fusha shkencore	Shqipëria	Mali i Zi	Bosnjë dhe Hercegovinë	Maqedonia e Veriut	Serbia
Shkenca Bujqësore dhe Biologjike	6.5%	9.9%	5.3%	5.3%	6.3%
Artet dhe Shkencat Humane	8.6%	3.3%	2.6%	1.5%	1.5%
Biokimi, Gjenetikë dhe Biologji Molekulare	3.3%	3.2%	3.6%	4.1%	6.2%
Biznes, Menaxhim dhe Kontabiliteti	2.1%	2.8%	1.8%	2.3%	1.0%
Inxhinieri Kimike	0.7%	1.1%	2.1%	1.9%	2.9%
Kimia	1.9%	2.4%	2.1%	3.8%	6.0%
Shkenca Kompjuterike	6.9%	11.5%	11.8%	13.1%	7.2%
Shkenca e Vendimeve	0.6%	0.9%	1.1%	1.1%	0.7%
Stomatologji	1.1%	0.1%	0.4%	0.3%	0.4%
Toka dhe Shkenca Planetare	3.7%	3.1%	1.7%	2.6%	2.2%
Ekonomi, Ekonometri dhe Financë	8.4%	2.4%	1.1%	1.8%	0.8%
Energji	1.1%	2.4%	2.6%	2.4%	2.5%
Inxhinieri	5.8%	14.7%	14.2%	12.1%	12.1%
Shkenca e Mjedisit	6.3%	5.1%	3.4%	3.3%	3.6%
Profesionet shëndetësore	0.8%	1.7%	1.3%	0.8%	0.7%

Imunologjia dhe Mikrobiologjia	2.0%	0.5%	1.0%	1.0%	1.3%
Shkenca materiale	1.8%	2.5%	2.6%	2.7%	5.1%
Matematika	3.5%	6.3%	4.3%	5.3%	5.6%
Bar	15.1%	11.9%	23.3%	17.4%	16.1%
Multidisiplinore	0.7%	0.4%	0.5%	0.8%	0.6%
Neuroshkenca	0.4%	0.3%	0.4%	0.9%	1.0%
Infermeria	0.4%	0.3%	0.4%	0.2%	0.4%
Farmakologji, Toksikologji dhe Farmaceutikë	1.2%	0.8%	1.2%	1.5%	2.2%
Fizikë dhe Astronomi	3.3%	5.4%	3.5%	5.1%	8.0%
Psikologjia	0.5%	0.2%	0.9%	1.6%	0.7%
Shkenca Sociale	12.0%	6.6%	6.0%	6.0%	4.1%
Veterinaria	1.3%	0.2%	0.8%	1.2%	0.7%

Burimi: SJR (Revista shkencore SC imago dhe Renditja e Shteteve), shpjegime të autorit

Për të analizuar më thellë specializimin shkencor në Shqipëri krahasuar me rajonin e Ballkanit Perëndimor, është përdorur Koeficienti i Vendndodhjes.

$$LQ_i = (e_{ij}/e)/(E_i/E)$$

ku

e_i = numri i botimeve në fushën shkencore i në Shqipëri

e = numri total i botimeve në Shqipëri

E_i =numri i publikimeve në fushën shkencore i të treguesit-referencë (matës) të ekonomisë (këtu: BB)

E = numri total i publikimeve në ekonominë standarde (këtu: BB)

Tabela 5 tregon tre fusha shkencore në të cilat Shqipëria ka përqindje botimesh të cilat janë shumë më të larta se ato në vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor për periudhën referencës: Ekonomi, Ekonometri dhe Financë (LQ= 6.324), Arte dhe Shkenca Humane (LQ= 4.277), Stomatologji (LQ). = 2.901). Fushat e tjera në të cilat Shqipëria tregon një specializim shkencor përfshijnë Shkenca Sociale (LQ= 2.468), Veterinari (LQ= 1.786), Shkenca Mjedisore (LQ= 1.695), Tokë dhe Shkenca Planetare (LQ=1.622), Imunologji dhe Mikrobiologji (LQ=1.613).), dhe Biznes, Menaxhim dhe Kontabilitet (LQ= 1,591).

Tabela 5: Fushat e specializimit shkencor në Shqipëri për periudhën 2010-2019

Zonat	Numri i botimeve në rajon						LQ - WB5 Shqipëria- paponde ruar
	Shqipëria	Mali i Zi	Bosnjë dhe Hercegovinë	Maqedonia e Veriut	Serbia	TOTALI	
Shkenca Bujqësore dhe Biologjike	476	650	877	759	7894	10656	1.032
Artet dhe Shkencat Humane	633	218	433	215	1921	3420	4.277
Biokimi, Gjenetikë dhe Biologji Molekulare	246	214	607	581	7776	9424	0,603
Biznesi, Menaxhimi dhe Kontabiliteti	155	186	304	325	1281	2251	1.591
Inxhinieri Kimike	51	71	344	272	3601	4339	0,272
Kimi	138	157	351	547	7570	8763	0,364
Shkenca Kompjuterike	506	758	1967	1872	8968	14071	0,831
Shkenca e Vendimeve	43	62	179	164	937	1385	0,717
Stomatologji	84	7	74	42	462	669	2.901
Toka dhe Shkenca Planetare	270	203	283	373	2717	3846	1.622
Ekonomi, Ekonometri dhe Financë	621	161	191	253	1043	2269	6.324
Energji	81	158	427	343	3149	4158	0,450
Inxhinieri	427	969	2369	1722	15126	20613	0,479
Shkenca e Mjedisit	466	338	564	473	4512	6353	1.695
Profesione shëndetësore	58	110	223	114	884	1389	0,965
Imunologji dhe Mikrobiologjia	145	36	159	139	1598	2077	1.613
Shkenca materiale	132	165	427	380	6393	7497	0,407
Matematika	258	412	721	761	6959	9111	0,654
Bar	1110	784	3899	2479	20220	28492	0.900
Multidisiplinare	51	24	83	111	789	1058	1.114
Neuroshkenca	27	19	75	129	1232	1482	0,421
Infermieria	33	18	62	29	552	694	1.099
Farmakologji, Toksikologji dhe Farmaceutikë	87	52	194	215	2713	3261	0,616
Fizikë dhe Astronomi	245	357	591	721	10079	11993	0,472
Psikologjia	37	15	154	233	904	1343	0,637
Shkenca sociale	886	433	1010	857	5108	8294	2468
Veterinari	99	14	132	168	868	1281	1.786

Burimi: SJR (Revista shkencore SC imago dhe Renditja e Shteteve), shpjegime të autorit

Ndarja e periudhës 2010-2019 në 3 periudha 4-vjeçare secila me një vit të mbivendosur, zbulon ndryshime në modelet e specializimit. Shqipëria është e specializuar në fushën e Imunologjisë dhe Mikrobiologjisë në të 3 periudhat. Shkencat Planetare dhe të Tokës, Shkenca e Mjedisit, Veterinaria, Multidisiplinat janë të specializuara në periudhën 2010-2013. Artet dhe Shkencat Humane, Ekonomia, Ekonometria dhe Financa dhe Shkencat Sociale janë fusha të specializuara shkencore në dy periudha kohore që mbulojnë 2010-2016. Për Stomatologji specializimi është në rritje nga viti 2013 në 2019.

Tabela 6: Fushat e specializimit shkencor në Shqipëri të ndara në 3 periudha²²

Zonat	Periudha 2010-2013	Periudha 2013-2016	Periudha 2016-2019
	LQ - WB5 Shqipëria- e paponderuar	LQ - WB5 Shqipëria- e paponderuar	LQ - WB5 Shqipëria- e paponderuar
1. Shkenca bujqësore dhe biologjike	0,947	0,772	1.148
2. Artet dhe shkencat humane	2.994	2.804	1.151
3. Biokimi, Gjenetikë dhe Biologji molekulare	0,583	0,619	1.099
4. Biznesi, Menaxhimi dhe Kontabiliteti	1.385	0,776	1.097
5. Inxhinieri Kimike	0,415	0,219	0,565
6. Kimi	0,610	0,422	0,755
7. Shkenca Kompjuterike	0,634	0,615	0,820
8. Shkenca e Vendimit ²³	0,255	0,781	0,673
9. Stomatologji	0,684	1.541	3.238
10. Toka dhe Shkenca Planetare	1.705	1.215	1.271
11. Ekonomi, Ekonometri dhe Financa	3.628	3.285	1.388
12. Energjia	0,328	0,391	0,636
13. Inxhinieri	0,422	0,391	0,649
14. Shkenca e Mjedisit	1.638	1.392	1.390
15. Profesione shëndetësore	1.092	0,798	0.600
16. Imunologji dhe Mikrobiologji	1.562	1.512	1,977
17. Shkenca materiale	0,605	0,467	0,719
18. Matematikë	0,689	0,555	0,804
19. Mjekësi	0,681	0,808	1.112
20. Multidisiplinar ²⁴	1.581	0,916	1.142
21. Neuroshkenca	0,354	0,347	0,925
22. Infermiera	1.452	0,847	1.512
23. Farmakologji, Toksikologji dhe Farmaceutikë	0,737	0,758	0,957
24. Fizikë dhe Astronomi	0,579	0,481	0,857
25. Psikologji	0,531	0,374	0,945
26. Shkenca Sociale	1,925	2.111	1.221
27. Veterinari	2.004	1.054	1.456

Burimi: SJR (Revista shkencore SC imago dhe Renditja e Shteteve), shpjegime të autorit

5.2 Prodhimi teknologjik

Në fushën e të drejtave të pronësisë intelektuale, Shqipëria ka bërë së fundmi progres falë përafrimit legjislativ me acquis të BE-së, veçanërisht në lidhje me markat tregtare dhe mbrojtjen ligjore të dizenjove, patentat për shpikjet dhe modelet e përdorimit. Në vitin 2018, numri i aplikimeve për markat e regjistruara u rrit me 24,4% krahasuar me vitin 2017²⁵.

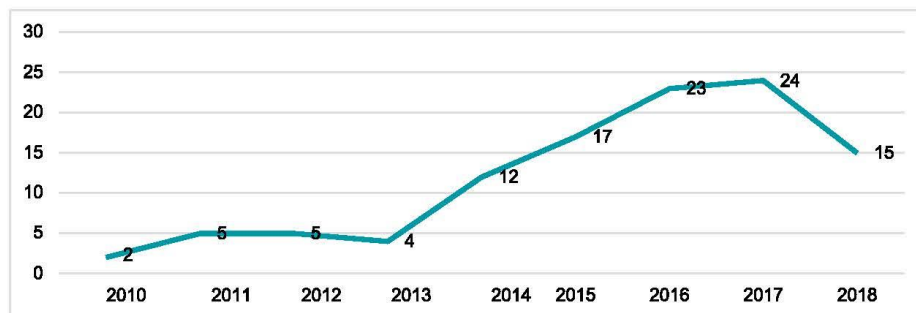
²²Tabela 6 përdor rezultate të paponderuara pasi përndryshe grumbullimi i rezultateve të BB do të dominohej nga rezultatet për Serbinë ku prodhimi shkencor është shumë më i madh se në vendet e tjera.

²³Përshin kategori të tilla si: Sistemi i Informacionit dhe Menaxhimi; Shkenca e Menaxhimit dhe Kërkimi Operacional; Statistikat, Probabiliteti dhe Pasiguria.

²⁴Fusha shkencore "Multidisiplinare" e klasifikimit SJR nuk mund të përputhet drejtpërdrejt me një fushë të përshtatshme shkencore të klasifikimeve të WoS dhe Bibliotekës Universitare Kombëtare, por i referohet të gjitha fushave në mënyrë të barabartë.

Numri i aplikimeve për patentë është i vogël, me më pak se 10 aplikime për patentë në vit deri në vitin 2013, dhe më pas është rritur në 24 aplikime për patentë në vitin 2017 (Figura 14). Këto janë të përqëndruara më së shumti në fushat e Mekanikës, Elektromekanike, Hidroenergjetike/Industria Energjetike dhe Farmaceutike (Tabela 7).

Figura 14: Numri i aplikimeve për patentë kombëtare për të gjitha fushat, 2010-2018

Burimi: MFE, shpjegim i autorit

Tabela 7: Numri i aplikimeve për patentë gjatë periudhës 2010-2018, përmblendhës

Fusha e aplikimit	Numri i aplikimeve për 2010-2018
Elektromekanike	23
Industria hidroenergjetike/energjetike	15
Mekanika	11
Teknologjia e informacionit	9
Farmaceutike	8
Industria e rëndë (hidrokarburet)	7
Industria energjetike	6
Industria ushqimore	6
Industria kimike	4
Industria e lehtë	4
Industria e betonit	3
Art, kompozim	2
Industria e tekstilit	2
Art, Qeramikë	1
Elektrike	1
Elektrofizike	1
Elektroteknike	1
Energjike	1
Industria e hidrocentraleve	1
Fitoterapi	1

Burimi: MFE, shpjegim i autorit

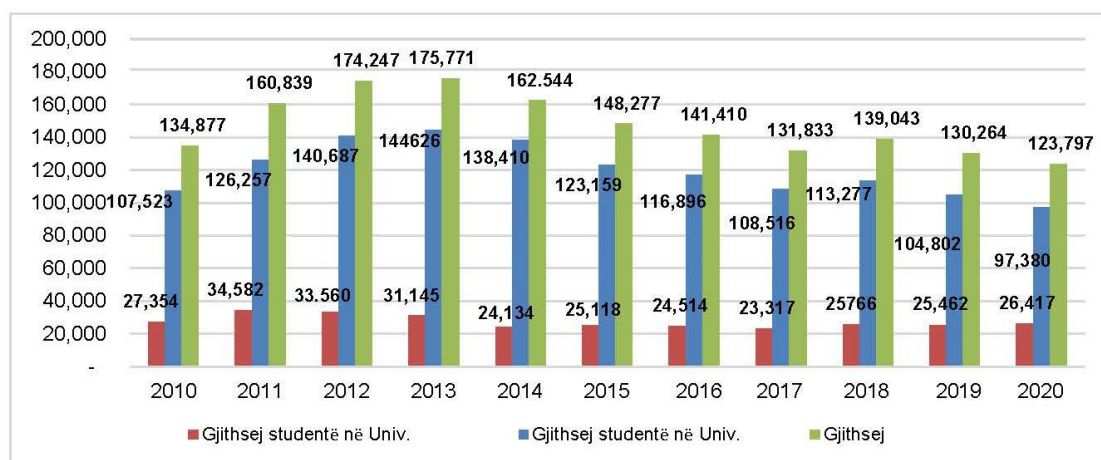
²⁵<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-albania-report.pdf>

5.3 Treguesit e arsimit

Pavarësisht progresit të vazhdueshëm dhe aksesit të lartë në arsimin fillor dhe bazë me një përqindje neto të regjistrimit prej 96%, Shqipëria lufton me përmirësimin e kriterëve të barazisë dhe cilësisë për t'i sjellë ato në përputhje me Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm (SDG-4) dhe qëllimet e arsimit vendas.²⁶

Figura 15 tregon numrin e studentëve të regjistruar në arsimin e lartë për periudhën 2010-2020, sipas tipologjisë së institucionit. Numri i studentëve të regjistruar në arsimin e lartë ka qenë i luhatshëm me kalimin e kohës me një tendencë në rënie. Pasi arriti një kulm në vitin 2013 (rreth 176,000 studentë të regjistruar) u ul me një tendencë të lehtë rritëse në 2018. Rreth 80% e totalit të studentëve janë të regjistruar në universitete publike, 20% e mbetur në universitete jopublike. Universiteti i Tiranës kryeson për numrin e regjistrimeve pasuar nga Universiteti i Durrësit dhe ai Politeknik.

Figura 15: Studentët e regjistruar në Arsimin e Lartë sipas tipologjisë së institucionit, 2010-2020

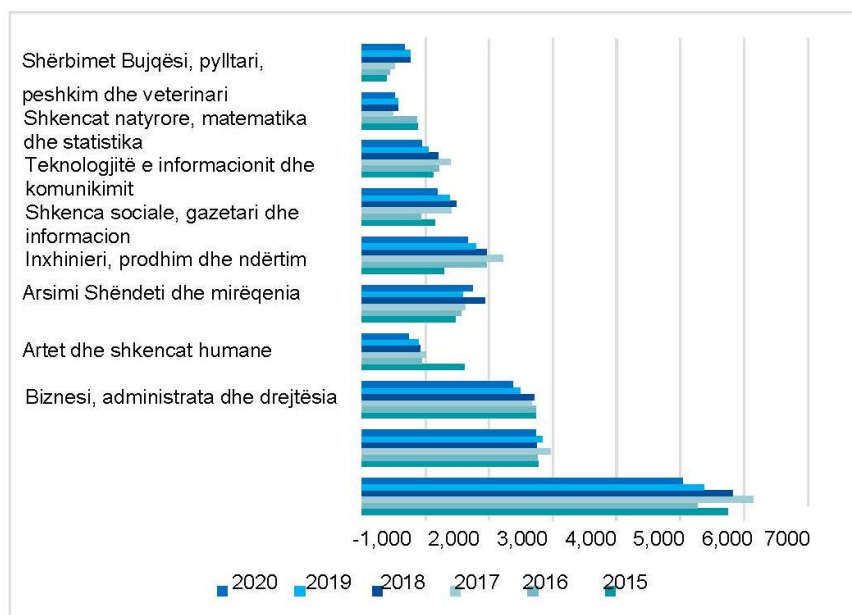

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

Numri më i lartë i studentëve të diplomuar ka qenë në Biznes, administratë dhe drejtësi, me një kulm në vitin 2017, të ndjekur nga Artet dhe Shkencat Humane dhe Shëndeti dhe Mirëqenia (Figura 16).

²⁶<https://www.unicef.org/albania/education>

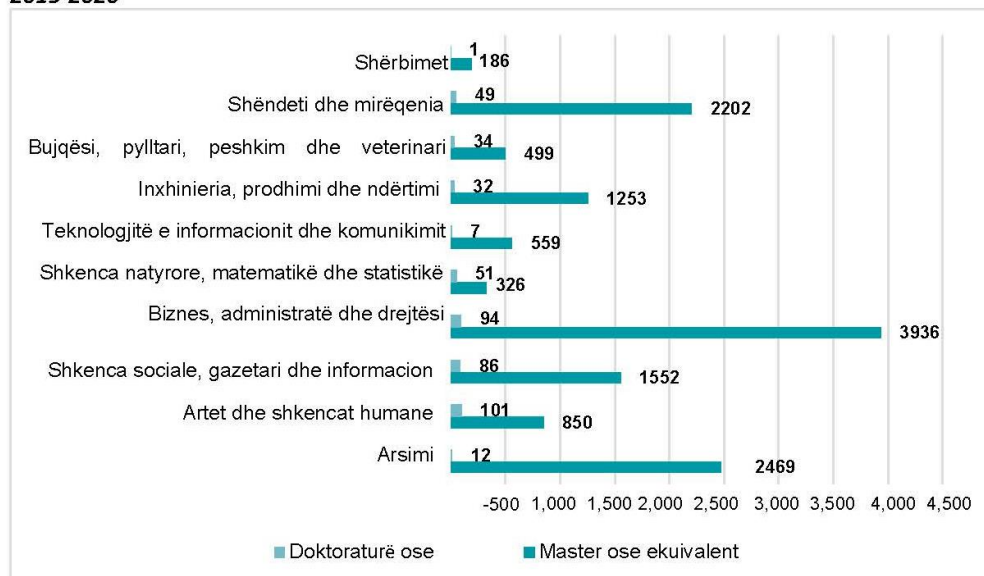
Figura 16: Numri i studentëve të diplomuar në arsimin e lartë sipas fushës (bachelor ose ekuivalent), 2015-2020

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

Figura 17 tregon numrin e studentëve të diplomuar në nivel master dhe doktoraturë, përkatësisht gjatë periudhës 2015-2020. Niveli i doktoraturës tregon shifra shumë të vogla në krahasim me kategorinë e masterit. Fusha e Biznesit, Administratës dhe Drejtësisë është ajo me numrin më të madh të të diplomuarve për master, e ndjekur nga Arsimi dhe Shëndetësia dhe Mirëqenia. Përsa i përket nivelit të doktoraturës kryeson Arti dhe Shkenca Humane, pasuar nga Biznesi, Administrata dhe Drejtësia. Në të dyja rastet, fushat e shërbimeve dhe shkencave natyrore, matematikës dhe statistikave kanë mbetur prapa.

Figura 17: Numri mesatar i studentëve të diplomuar në arsimin e lartë (master, doktoratë ose ekuivalent) 2015-2020

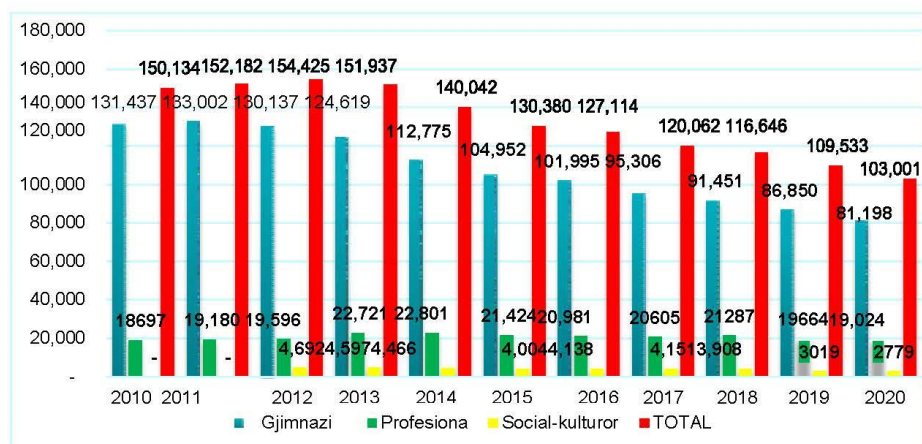

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

Duke parë arsimin e mesëm në Figurën 18, numri mesatar i nxënësve të regjistruar gjatë viteve 2010-2020 është afërsisht 138,111 nxënës, me numrin më të lartë në vitin 2012 (154,425 nxënës). Gjimnazi tregon tendencën më të lartë nga të tre kategoritë në fjalë (me atë profesionale dhe social-kulturore²⁷ shkolla gjithashtu). Pas vitit 2012, numri i regjistrimeve zvogëlohet në mënyrë të vazhdueshme.

Figura 18: Numri i nxënësve të regjistruar në arsimin e mesëm të lartë sipas strukturës së arsimit, 2010-2020

Burimi: INSTAT, shpjegim i autorit

6 Rezultatet dhe hapat e mëtejshme

Seksionet e mëparshme treguan rezultatet e analizës së potencialit ekonomik, shkencor dhe inovativ për Specializimin Inteligent në Shqipëri. Në përgjithësi, disponueshmëria e të dhënave ndryshonte për secilin nga tre potencialet. Për potencialin ekonomik, të dhënat për punësimin dhe pagat ishin të disponueshme në NACE 3-shifrore, ndërsa për eksportet u zgjodh klasifikimi HS2- 4 shifror. Të dhënat mbi inovacionin ishin të disponueshme në I NACE 1-shifror për aktivitetin R&D, përdorimin e teknologjive të reja, inovacionin e produktit dhe inovacionin e procesit. Për potencialin shkencor, të dhënat janë të disponueshme në nivel të fushave të shkencës nga një burim ndërkombëtar (Scimago).

Për sa i përket potencialit ekonomik, analiza statike identifikoi 13 industri, ndërsa analiza dinamike 16 industri. Potenciali ekonomik statik shfaqet në fusha të tilla si Minierat dhe gurorët, Prodhimi, Energjia Elektrike, Ndërtimi, bizneset televizive dhe telekomunikuese dhe qendrat e thirrjeve telefonike (call center), ndërsa potenciali dinamik gjendet në sektorë të tillë si Shërbimet, duke përfshirë kontratat e shërbimit, aktivitetet e lëvizshme të shërbimit të ushqimit, telekomunikimet satelitore, sistemet e sigurisë, qendrat e thirrjeve telefonike (call center) dhe aktivitetet mbështetëse të biznesit.

Dy industri janë zbuluar të kenë potenciale statike dhe dinamike: J61.3 Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor dhe N82.2 Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center).

Kur shqyrtojmë Eksportet e mallrave, analiza identifikon 10 nënseksionet më të mëdha, duke përfshirë më të rëndësishmet: 64 Këpucët; me shollë të jashtme dhe pjesë të sipërme prej gome ose plastike (përfshijë këpucët e papërshtueshme nga uji), dhe 27 Vajra naftë dhe vaj të përfutur nga mineralet bituminoze; e papërpunuar.

Përputhja e rezultateve nga analizat e potencialit ekonomik dhe potencialit novator, duke supozuar se industritë 2-shifrore tregojnë të njëjtën performancë si industria 1-shifrore të cilës i përkasin, një përzgjedhje e parë e industrive tregon sa vijon:

- Potenciali aktual ekonomik dhe potenciali i inovacionit:

²⁷Sipas INSTAT-it, socio-kulturore i referohet arsimit të mesëm në fushën e artit, sportit dhe gjuhëve të huaja.

- J60.1 Transmetim radiofonik
- J60.1 Aktivitetet e programimit dhe transmetimit televiziv
- J61.1 Aktivitetet e telekomunikacionit me tela
- Potenciali ekonomik aktual dhe në zhvillim dhe potenciali i inovacionit:
- J61.3 Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor

Së fundi, sa i përket hartëzimit shkencor, nga analiza rezulton se numri i botimeve shkencore në përgjithësi është në rritje dhe fushat me potencial shkencor janë: Shkencat Sociale, Artet dhe Shkencat Humane, Ekonomia, Ekonometrija dhe Financa, Stomatologjia, Imunologjia dhe Mikrobiologjia dhe Veterinaria.

Një përputhje e plotë midis tre shtyllave do të ishte pothuajse e pamundur, për shkak të disponueshmërisë dhe nivelit të ndryshëm të mbulimit të të dhënave. Duket më efikase bërja e një lidhje midis potencialit ekonomik dhe inovativ, megjithëse ky i fundit është në nivelin 1 shifror. Sipas të dhënave, industria që i përshtatet kësaj lidhjeje janë aktivitetet e telekomunikacionit satelitor J61.3. Sa i përket hartëzimit shkencor, njësia e analizës nuk është industria, por fusha e shkencës.

Po kështu, duke pasur parasysh se bujqësia zë një peshë relativisht të lartë në PBB e vendit dhe dominon tregun e punësimit, analiza cilësore dhe EDP mund të japin informacion më të detajuar dhe të ndihmojnë në identifikimin e sfidave që lidhen me proceset inovative në sektor (modernizimi i metodave të prodhimit nëpërmjet të rejave teknologjive) dhe veprimtarive R&D.

Industritë që janë kandidatë të mira për fazat e ardhshme të planit të Specializimit inteligjent janë ato që potencialisht do të siguronin rritjen më të madhe të pagave dhe punësimit nga investimet e synuara në kërkim dhe inovacion, si dhe ato me programe zhvillimi dhe mbështetjeje ekzistuese.

- **(NACE A) – Bujqësi, pylltari dhe peshkim**
 - A01.6 – Aktivitetet mbështetëse për bujqësinë dhe aktivitetet e kulturave pas vjeljes
 - A03.21 - Akuakulturë detare
 - A03.1 - Peshkimi
- **(NACE C) – Prodhim**
 - C10.8 - Prodhimi i produkteve të tjera ushqimore
 - C24.5 Shkrirja e metaleve
- **(NACE I) – Akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit mbështetës (turizmi)**
 - I55.9 – Akomodime të tjera
- **(NACE J) – Informacioni dhe Komunikimi**
 - J61.3 – Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor
 - J62.09 – Teknologji të tjera informacioni
- **(NACE N) – Aktivitetet e shërbimit administrativ dhe mbështetës**
 - N82.2 – Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center)
 - N82.9 – Aktivitetet e shërbimeve mbështetëse të biznesit

Energjia është gjithashtu një fushë ku ka potencial për rritje inteligjente dhe inovative në të ardhmen.

7 Analiza cilësore: kuadri metodologjik dhe mbledhja e të dhënave

Për të mbështetur autoritetet kombëtare në aktivitetet vijuese dhe për të plotësuar analizën sasiore, u krye një analizë cilësore. Kjo mundësoi të thellohej më thellë në fushat e parazgjedhura dhe të shqyrtoheshin perspektivat aktuale dhe të ardhshme për EDP, duke mbledhur të dhëna jo numerike mbi faktorët e paprekshëm.

Rezultatet kryesore nga mbledhja e të dhënave cilësore janë sistemuar sipas fushave të identifikuar. Janë zbuluar zona ndërsektoriale me mundësi dhe pengesa relative.

Mbledhja e informacionit/të dhënave është bërë kryesisht përmes:

- a) një anketimi,
- b) intervista të thelluara (IDI)

Të dyja drejtoheshin nga një ekspert vendas, përgjegjës për përgatitjen e listës së palëve të interesit dhe pyetësorëve, në bashkëpunim me Qeverinë Shqiptare. Gjuha shqipe u përdor për të lehtësuar pjesëmarrjen dhe përfshirjen.

Një përshkrim i detajuar i qasjes gjithëpërfshirëse metodologjike të përdorur për studimin cilësor, duke përfshirë anketën dhe IDI është raportuar në Aneksin A.

Anketimi

Anketimi, i përbërë pothuajse vetëm nga pyetje të mbyllura, iu dërgua një liste të gjatë të palëve të interesit nga secili prej fushave të parazgjedhura paraprakisht. Ai synonte të identifikonte karakteristikat kryesore të aktorëve të përfshirë dhe veçoritë kryesore të sektorit ose nën-sektorit të tyre përkatës.

Pyetësorët u diferencuan sipas të anketuarve (Bizneset, Sektori Akademiko-Kërkimor, Organizatat e Shoqërisë Civile dhe Qeveria) dhe u strukturuan rreth fushave kryesore sfiduese të mëposhtme:

- *zinxhiri i vlerës;*
- *avantazhi aktual konkurrues;*
- *teknologjitë ekzistuese;*
- *potencial inovativ;*
- *ndikimet dhe sfidat e COVID-19.*

Anketimi u krijua në Google Format me lidhjet përkatëse dhe u lançua për herë të parë më 13 korrik 2021, e ndjekur nga një nisje e dytë në mes të shtatorit dhe u mbyll në fund të tetorit 2021. Një numër përkatës email-esh u kthyen për shkak të adresave të pasakta të emailit ose çështje të tjera teknike.

Më poshtë raportohet numri i email-eve të dërguara sektorëve dhe palëve të interesit përkatëse:

Intervista të Thelluara

IDI duhej të verifikonin ose vërtetonin rezultatet kryesore nga analiza sasiore, duke u fokusuar në të njëjtat tema të trajtuara tek anketimi, por me një nivel më të thellë detajesh. IDI filluan në korrik 2021 dhe përfunduan në nëntor 2021. Të intervistuarit u zgjodhën nga eksperti vendas pas konsultimit me Qeverinë, Dhomat e Tregtisë dhe Sindikatat. Shtojca D tregon listën e palëve kryesore dhe institucioneve/organizatave të intervistuar.

Përsëri, u përgatitën katër pyetësorë të posaçëm për secilën kategori të palëve të interesit.

Intervistat u zhvilluan kryesisht me telefon për shkak të kufizimeve të Covid-it, dhe u prezantuan me përshkrim të kontekstit dhe qëllimit të aktivitetit. Ato zgjatën rreth 50 minuta. Në disa raste, ato u kryen me email.

Kategoria e palëve të interesit	Email-et e dërguara për Anketën	Përgjigjet e marra për Anketën	IDI
Bizneset	3564 ²⁸	62	28
Sektori i Kërkimeve Akademike:	75 (Institucionet Kërkimore, IAL)	10	12
Qeveria:	21 (Ministritë, Drejtoritë dhe Agjencitë)	4	14
Organizatat e Shoqërisë Civile:	376	27	6
Gjithsej	4036	103	60

8. Analiza e të dhënave për çdo fushë të zgjedhur

Në përgjithësi, si në rastin e anketës ashtu edhe në IDI, pjesëmarrësit priren të përgjigjen duke iu referuar situatës specifike të organizatës së tyre, në vend që të fokusohen te sektori. Kjo ka qenë veçanërisht e dukshme për kategoritë jo-biznesore, p.sh. akademinë, qeverinë, shoqërinë civile/organizatat civile. Në këto raste, për të maksimizuar saktësinë, intervistat u gërshtuan me gjetjet nga studimet dhe analizat e fundit nga institucionet ndërkombëtare (p.sh. OECD, Banka Botërore, UNIDO, KE).

Më poshtë një përshkrim i shkurtër i çdo fushe prioritare të parazgjedhur.

8.1 Bujqësi, pylltari dhe peshkim

“Aktivitete mbështetëse për bujqësinë dhe aktivitetet e kulturave pas vjeljes”

Bujqësia në Shqipëri është një sektor i dobishëm. Veçoritë gjeografike dhe natyrore të vendit konsiderohen në thelb të pikave të forta dhe një pasuri e mundshme për mundësi të mëtejshme zhvillimi: klima mesdhetare, hidrografia dhe pozicioni me dy dete, Adriatik dhe Jon favorizojnë ndjeshëm disa kultivime. Ujërat e shiut dhe burimet e ujërave nëntokësore janë një aset i vlefshëm për ujitje, por edhe për prodhimin e energjisë nga hidrocentralet e vogla (Martinovska Stojcheska et al., 2021). Pyjet, kullotat dhe livadhet janë të përshtatshme për blegtori, shpendë, kultivimin e bimëve mjekësore dhe prodhimin e frutave të pyllit. Zonat e mbrojtura në Shqipëri vlerësohen për zhvillimin e agroturizmit, bletarisë, prodhimit të bimëve mjekësore, frutave të pyllit, gjuetisë sportive dhe rikrijuese (Martinovska Stojcheska et al., 2021).

Shqipëria ka një shumëllojshmëri mjaft të madhe të prodhimit bimor me disa fusha specializimi:

- Prodhimi i kulturave përbëhet kryesisht nga foragjere dhe drithëra (përkatësisht 36% dhe 25% e sipërfaqes së bimëve). Sektori i perimeve, megjithëse mbulon një sipërfaqe më të vogël kulture, është një kontribuues i madh në të ardhura. Sektori vazhdon të përjetojë një trend mjaft pozitiv në aspektin e prodhimit, veçanërisht në bujqësinë serrë, me sasinë e prodhuar në vitin 2005 përafërsisht e dyfishuar, duke arritur në 1.166.000 ton (t) në vitin 2018. (Martinovska Stojcheska et al., 2021);
- Prodhimi i kulturave shumëvjeçare, të përbëra në përgjithësi nga frutat me tul dhe bërthamë, agrume, rrush dhe ullinj, vazhdon të rritet.²⁹

²⁸Nga të cilat: A01.6 Aktivitete mbështetëse për bujqësinë dhe aktivitetet e kulturave pas vjeljes: 162; A03.21 Akuakultura detare, A03.1 Peshkimi: 413; C10.8 Prodhimi i produkteve të tjera ushqimore: 333; C24.5 Derdhja e metaleve: 45; I55.9 Akomodim të tjera: 279; J61.3 Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor & J62. 09 Teknologji të tjera të informacionit: 1070; N82.2 Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center): 607; N82.9 Aktivitetet e shërbimeve mbështetëse të biznesit: 595; D Energjia elektrike: 60;

Sipas OECD (2021), para pandemisë, Shqipëria përjetoi një dekadë rritjeje ekonomike në bazë vjetore prej rreth 3% dhe GVA-ja e bujqësisë u rrit gradualisht (deri në 2.5 miliardë euro në 2019) duke kontribuar në vitin 2019 me 21% në totalin e ekonomisë. Zonat rurale janë ende mjaft të populluara³⁰.

Në dekadën e fundit eksportet agroushqimore kanë vazhduar të rriten, deficitit tregtar është rritur edhe në raport me importet agroushqimore.³¹ BE mbetet tregu më i rëndësishëm i Shqipërisë (si për eksport ashtu edhe për import) të mallrave agroushqimore.³² Eksportet bujqësore shqiptare janë nën potencial, por në disa prodhime - si perime, domate dhe kastravec, sallatë - vendi ka një avantazh konkurrues makro-rajonal.

Aktorët kryesorë akademikë në sektor janë Universiteti Bujqësor i Tiranës (AUT) dhe Universiteti Fan Noli Korçë. Të dyja kanë më shumë se 180 ha tokë në dispozicion, ambiente të ndryshme në disa zona të vendit dhe disa laboratorë, përfshirë laboratorët agroushqimor, analizat e tokës dhe bimëve, laboratorët e mikrobiologjisë.

Sipas palëve të interesit, shumë i rëndësishëm për potencialin inovativ të sektorit është sistemi i Qendrave të Transferimit të Teknologjisë Bujqësore (QTT). Aktualisht në Shqipëri ekzistojnë pesë QTT të bazuara në bashkimin e instituteve të mëparshme kërkimore që funksionojnë në varësi të Ministrisë së Bujqësisë, Ushqimit dhe Mbrojtjes së Konsumatorit.³³ ATTC-të ndodhen në FushëKrujë, Vlorë, Shkodër, Korçë dhe Lushnjë me fusha të ndryshme ndërhyrjeje. Detyrat kryesore lidhen me identifikimin, testimin, përshtatjen dhe futjen e teknologjive të reja, prodhimin e farave dhe fidanëve të certifikuar, ofrimin e ekspertizës teknike për zgjerimin e stafit të shërbimit dhe fermerëve, mbështetjen me të dhëna dhe informacione si dhe publikimin e materialeve. ATTC-të më të mëdha (për të ardhurat vjetore dhe përqindjen e të ardhurave të veta) janë: ajo e Korçës, kryesisht në pemë frutore (mollë), blegtori (lopë dhe ripërtypës) dhe kultura fushore dhe ajo e Lushnjës, kryesisht në mjedise të hapura, perime dhe grurë në fushë dhe serra. Sfidat kryesore në lidhje me ATTC-të i referohen burimeve të ulëta financiare, mungesës së lidhjeve ndërkombëtare (pak projekte ndërkombëtare), numrit të ulët të studiuesve, veçanërisht studiuesve të rinj, nivelit të ulët të rezultateve kërkimore, nevojës për pajisje dhe laboratorë të përparuar.

Institucione/organizata të tjera kërkimore janë Instituti i Sigurisë Ushqimore dhe Veterinarisë, Agjencia Kombëtare e Duhanit dhe Enti Shtetëror i Farave dhe Fidanëve.

Deri më tani, sektori ka vuajtur nga mungesa e investimeve veçanërisht në mbrojtjen e tokës dhe nga rreziqet e paqëndrueshmërisë hidrogeologjike (p.sh. mirëmbajtja e digave dhe kanaleve). Megjithatë, duket se tashmë janë planifikuar investime të konsiderueshme publike në sistemin e ujitjes dhe kullimit, të cilat përfshijnë jo vetëm rehabilitimin e kanaleve, por edhe modernizimin e të gjithë sistemit. Shpenzimet publike të bujqësisë konsiderohen në rrugën e duhur edhe për rritjen e konkurrencës së sektorit, me fokus në investimet kapitale të fermave dhe zhvillimin rural. Për më tepër, përqendrimi i shtuar i Shqipërisë në sigurinë ushqimore dhe kontrollin e cilësisë është në përputhje me kërkesën në rritje për eksportet ushqimore të përpunuara dhe agroushqimore; Mbështetja e deritanishme në kuadër të programeve të zhvillimit rural (veçanërisht modernizimi i fermave dhe përpunimi i ushqimit) pritet të rrisë punësimin.

Pavarësisht nga rëndësia e sektorit bujqësor shqiptar, duhet të merren parasysh sfida dhe kërcënime të rëndësishme.

Sektori përbëhet nga mbi 350 mijë ferma, shumica e tyre me parcela të vogla dhe të fragmentuara mesatarisht 1 hektar, me vlerën më të ulët të shtuar për punëtor bujqësor në rajonin e Ballkanit Perëndimor.

²⁹Prodhimi nxitet nga një rritje graduale e sipërfaqes së mbjellë dhe nga përmirësimi i rendimenteve të prodhimit. Prodhimi i frutave me tul (veçanërisht mollës) dhe agrumeve ka ardhur duke u rritur nga viti në vit, ndryshe nga prodhimi i rrushit dhe ullirit, i cili ka përjetuar një periudhë vitesh me nivele të qëndrueshme prodhimi, por kohët e fundit ka pasur ulje të lehta (Martinovska Stojcheska et al., 2021).

³⁰Aktualisht në këto zona jetojnë rreth 40% e popullsisë por në dekadat e fundit ka pasur ndryshime të ndjeshme demografike dhe që nga viti 2011 popullsia urbane ka qenë më e madhe se ajo rurale.

³¹Sektori i bujqësisë ka fituar rëndësi për sa i përket tregtisë. Që nga viti 2013, ka pasur një rritje të konsiderueshme të eksporteve agroushqimore në raport me totalin e eksporteve (12% në vitin 2019), ndërsa përqindja e importeve agroushqimore në totalin e importeve ka qenë në ngjërë (17% në 2019). Pavarësisht tendencave pozitive, deficitit tregtar ka vijuar të rritet gradualisht. Megjithatë, eksportet agroushqimore si përqindje e importeve agroushqimore në Shqipëri kanë vazhduar të rriten (nga 12% në 2005 në 32% në 2019 – më e larta e regjistruar) (INSTAT, 2020).

³²BE-ja është partneri kryesor tregtar në agroushqim me 67% të totalit të eksporteve agroushqimore dhe 62% të importeve (2019). Vendet e Ballkanit Perëndimor janë destinacioni i 25% të eksporteve agroushqimore shqiptare dhe janë origjina e 11% e importeve agroushqimore.

³³1) Instituti i kulturave fushore, Fushë-Krujë 2) Instituti i Perimeve dhe Patates, Tiranë, 3) Instituti i Kulturave Frutore, Vlorë; 4) Instituti i Kërkimeve Veterinare, Tiranë, 5) Instituti i Mlisrit, Shkodër dhe 6) Instituti i Studimit të Tokave (Zhllima, 2020).

Pjesa më e madhe e prodhimit është për mbijetesë. Zinxhirët e vlerës janë të copëzuar dhe fitimet janë të ulëta. Bujqësia shpesh përfaqëson një burim të sigurisë ushqimore dhe të të ardhurave, dhe disponueshmëria e kapitalit është e ulët (Martinovska Stojcheska et al., 2021).

Një e treta e punëtorëve të bujqësisë janë mbi 65 vjeç dhe shumica kanë nivele të ulëta arsimore; në dekadën e fundit kontributi i sektorit në punësimin total është ulur me 10%, kryesisht për shkak të diasporës, por edhe rritjes së produktivitetit (Martinovska Stojcheska et al., 2021).

Sistemi arsimor në zonat rurale ka probleme me tërheqjen e mësuesve të kualifikuar dhe frekuentimi është më i ulët se në zonat urbane. Kjo është shkaktuar edhe nga një eksod masiv i të rinjve, si dhe nga mangësitë në arsimin profesional. Të rinjtë nuk janë mjaftueshëm të trajnuar apo të aftë për të përballuar kërkesën e tregut të punës.

Përsa i përket inovacionit, nuk ka grupime formale sektoriale (megjithëse ka prodhues të grupuar në fruta, perime dhe bimë mjekësore e aromatike në Fier, Berat, Shkodër dhe Sarandë). Ekzistojnë dy inkubatorë biznesi në Tiranë dhe Korçë që u shërbejnë zyrtarisht kompanive (megjithatë jo bizneseve bujqësore) dhe dy inkubatorë bujqësorë. AIDA (Agjencia Shqiptare e Zhvillimit të Investimeve) njihet gjithashtu si një aktor i rëndësishëm që mund të mbështesë firmat me eksporte.

Shkalla e suksesit të institucioneve shqiptare në horizont është e ulët. Të intervistuarit tregojnë se në vitin 2020 në programin e H2020 u dorëzuan gjithsej 319 propozime të pranueshme, nga të cilat 40 grante u nënshkruan me një përqindje suksesi prej 10%. Shqipëria renditet e 14-ta nga 16 vendet e asociuara të BE-së. Sipas të dhënave zyrtare në portalin Financimi & Tenderat, vetëm një SME nga sektori i ushqimit dhe bujqësisë është përfshirë në projekte si partnerë (Zhllima, 2020).

Në përgjithësi, universitetet konsiderohen të kenë financim shumë të kufizuar, orientim të dobët ndaj aktiviteteve kërkimore dhe rezultate të kufizuara kërkimore.³⁴ Megjithatë, ata kanë marrëdhënie mjaft të mira ndërkombëtare, kryesisht me institucionet kërkimore dhe akademike evropiane.

Inovacioni teknologjik konsiderohet shumë i rëndësishëm nga palët e interesit për të ulur kostot, për të rritur produktivitetin, prodhimin, të ardhurat e aseteve/njësive, plotësimin e boshllëqeve në tregun e punës dhe në këtë masë shoqatat e prodhuesve mund të luajnë një rol të rëndësishëm.³⁵

Për të eksportuar me sukses, fermerët shqiptarë duhet të rrisin vëllimet dhe cilësinë e prodhimit, duke modernizuar prodhimin dhe lehtësuar transferimin e teknologjisë. Ndërtimi dhe/ose forcimi i shoqatave dhe kooperativave të fermerëve mund të ndihmojë gjithashtu kundër copëzimit të parcelave të vogla tokash. Shqipëria ka pak mekanizma grumbullimi, ndryshe nga shumë vende në BE, ku shoqatat dhe kooperativat e prodhuesve të vegjël luajnë një rol kritik në lidhjen e pronarëve të vegjël me shërbimet.

Për shkak të dimensionit mesatar të kompanive dhe mungesës së financimit, bashkëpunimi ndërmjet IAL-ve është mjaft i rrallë. Sipas Zhllimës (2020), Shqipëria kishte bashkëpunimin më të ulët kërkimor universitet-industri dhe shkallën më të ulët të patentave të dhëna për milion banorë në rajon. Bashkëpunimi me kërkimin mund të ndihmojë në rritjen e mundësive për sektorin; Kohët e fundit, universitetet po marrin një rol të ri për të lehtësuar kontaktin e studentëve me tregun, por universitetet shqiptare përballen me disa sfida mes të cilave mungesa e njohjes së tregut kombëtar të punës dhe mundësive të punësimit, informaliteti i tregut të nivelit të lartë.

Palët e interesit konsiderojnë nën-sektorë të veçantë bujqësor si premtues për bizneset fillestare. Disa universitete kanë filluar së fundi programet e sipërmarrjes dhe kanë përmirësuar bashkëpunimin ndërmjet institucioneve dhe ndërmjet arsimit dhe industrisë.³⁶

³⁴Vetëm një e katërta e publikimeve citohen në revistat e faktorit të ndikimit dhe më pak se 10% e autorëve kanë një nivel citimi mbi 100. Veçanërisht sipas renditjes në Scopus sipas indeksit H (të 25 vendeve) shpesh renditja e Shqipërisë është më e ulët se vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor (Zhllima, 2020).

³⁵KASH ka ndihmuar dhe mbështetur dy shoqata anëtare për ndërtimin e dy platformave të komunikimit elektronik, Shoqata Shqiptare e Mishit dhe Produkteve të Bylmetit "ADAMA" dhe Shoqata e Kursim Kreditit "Fed Invest" për hartimin dhe zbatimin e platformës elektronike "ABA" Online. Burimet për inovacion kanë qenë Organizata Ndërkombëtare e Punës (ILO) dhe Agjencia Japoneze e Bashkëpunimit Ndërkombëtar (JICA).

Bashkëpunimi ndërkombëtar brenda industrisë shihet si një shtytës i rëndësishëm për të gërshetuar modernizimin e sektorit, cilësinë e të korrave dhe pozicionimin në tregjet e huaja. Pozicioni brenda zinxhirëve të furnizimit duhet të përmirësohet dhe marrëdhëniet me sektorët e shërbimit ushqimor dhe turizmit konsiderohen si një mundësi e mirë rritjeje.

Investimet në mekanizim janë të nevojshme për të rritur cilësinë dhe për të arritur shkallët e prodhimit të kërkuara për të adresuar tregjet e huaja. Për më tepër, investimet në inovacion dhe certifikim mund të ndihmojnë në zbulimin e potencialit që lidhet me prodhimet me çmim premium si bletaria, bimët mjekësore dhe aromatike dhe plehrat ekologjike.

Sipas disa prej palëve të intervistuar, Covid 19 pati ndikime negative, veçanërisht në punësim, prodhim dhe eksportet si dhe mbijetesën e firmave, përveç rritjes së ndjeshme të kostonë së punës dhe çmimeve të tregut. Megjithatë, në një këndvështrim më të gjerë, shpërthimi i Covid-it nuk duket se ka ndryshuar strukturën dhe rëndësinë e sektorit për ekonominë shqiptare.

Nga rezultatet e anketës, të gjitha kompanitë planifikojnë të investojnë në teknologji në tre vitet e ardhshme, kryesisht për të ndjekur kërkesat e tregut. Bashkëpunimi ndërmjet industrive konsiderohet shumë i rëndësishëm veçanërisht për zbatimin e teknologjive të reja. Mbatja e klientëve ekzistues shihet si sfida kryesore në lidhje me Covid-in, si dhe ruajtja e rrjeteve dhe lidhjeve.

Në tabelën 8 janë raportuar gjetjet kryesore në lidhje me fokuset kryesore të studimit.

Tabela 8: Vështrim i përgjithshëm i Bujqësisë, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet

Fokusi kryesor	Gjetjet kryesore
Zinxhiri i vlerës	- Industria është kryesisht e orientuar drejt tregut të brendshëm dhe e përbërë nga kompani të vogla, me nivel të lartë informaliteti dhe produktivitet të ulët; - Përmasa e kompanive është shumë e vogël dhe gjithashtu edhe trualli. - Pavarësisht potencialit të lartë për sa i përket vlerës së shtuar (dmth. barërat medicinale), shumica e kulturave tregojnë vlerë të ulët të shtuar; - Pjesa më e madhe e industrisë operon në kultivimin dhe sigurimin e lëndëve të para në pjesën e parë të zinxhirit të vlerës.
Avantazh Konkurrues aktual	- Avantazhi konkurrues bazohet kryesisht në kosto të ulëta; - Të mbjellat kultivohen me shtesaa të kufizuar dhe kjo hap mundësi brenda nën-sektorit të ushqimit organik.
Teknologjitë ekzistuese	- Teknologjitë ekzistuese përputhen me nivelin bazë të modernizimit.
Potenciali i inovacionit	- Ka vërtet përvoja që raportojnë përdorimin e zgjidhjeve të robotizuara dhe automatizuara, si dhe investimet në inovacion. Megjithatë, si lidhja në zonat rurale, disponueshmëria e aftësive digjitale dhe moshë mesatare e lartë e fuqisë punëtore janë pengesa të rëndësishme në përhapjen e inovacionit; - Aktivitetet kryesore të hulumtimit dhe zhvillimit të kryera nga kompanitë janë siguria dhe siguria ushqimore
Ndikimet e COVID-19	- Ndikimet e kufizuara të pandemisë në rëndësinë dhe strukturën e industrisë. - Sfidat kryesore post-covid kanë të bëjnë me mbajtjen e klientëve ekzistues si dhe ruajtjen e rrjeteve dhe lidhjeve

³⁶Për shembull është nënshkruar një Memorandum Bashkëpunimi me katër Universitete (Universitetin Bujqësor i Tiranës "AUT", Universitetin Luarasi, Universitetin Polis dhe me Universitetin Egerem Çabej në Gjirokastrë) dhe ka partneritet mes Universiteteve dhe Dhomës Kombëtare të Artizanatit të Shqipërisë për programe të përbashkëta për të ofruar mbështetje për tregun e punës.

Burimi: shpjegimi i autorit

“Peshkimi dhe akuakultura”

Shqipëria ka një larmi të lartë të llojeve të peshkut. Prodhimi total i peshkimit u rrit nga 1,500 ton në 1950 në 12,483 ton në 2017 (me dallime përkatëse midis viteve). Megjithatë kapja është stabilizuar gjatë viteve të fundit, FAO vlerëson se deri në 80% e stokut të peshkut brenda Zonës Ekskluzive Ekonomike (ZEE) të Shqipërisë është i mbishfrytëzuar. Për momentin, industria e peshkut dhe prodhimeve të detit përfaqëson një pjesë të vogël të ekonomisë kombëtare, por plot me mundësi të pashfrytëzuara³⁷, sidomos në aspektin e punësimit.

Konsumi mesatar i ushqimeve të detit është i ulët, por kërkesa e brendshme pritet të rritet me përmirësimin e standardeve të jetesës dhe rritjen e vlerësuar të PBB-së për frymë.³⁸ Potenciali i rritjes së tregut është shumë më i madh në tregun e brendshëm sesa në tregun e eksportit, dhe sektori pritet të rritet deri në 50% në vitin 2030 (Banka Botërore, 2020).

Shqipëria ka qenë aktive në tregtinë e peshkut, e lehtësuar nga afërsia e saj me tregjet më të mëdha të ushqimeve të detit në Evropë. Krahës burimeve të tij natyrore, pikat kryesore të forta në industrinë e përpunimit/tregtimit të peshkut konsiderohen kostot e ulëta të punës, lidhjet tregtare/kulturore me tregjet fqinje dhe aksesin në lëndët e para të importuara. Këto pika të forta konsiderohen si pika avantazhi konkurruese, në bazë të performancës së eksportit të prodhimeve të detit në Shqipëri dhe me potencial për të kapërcyer kufizimin e burimeve të pamjaftueshme të peshkimit (Banka Botërore, 2020).

Përsa i përket institucioneve të arsimit të lartë që operojnë në këtë sektor, bazuar në intervistat me palët e interesit, Universiteti Aleksandër Moisiu, Durrës, konsiderohet një aktor i rëndësishëm veçanërisht me Departamentin e Shkencave Inxhinierike dhe Detare. Ai ka laboratorë që operojnë në fushën e teknologjisë detare, automobilave, inxhinierisë elektrike dhe manovrimit të anijeve. Për të forcuar mbështetjen për orientimin e tregut të ofruar nga universitetet, bashkëpunimi ndërmjet kompanive dhe universiteteve konsiderohet si i rëndësishëm: deri më tani midis +50 marrëveshjeve të nënshkruara me kompani të ndryshme, bashkëpunimi me Autoritetin Portual të Durrësit është një arritje e rëndësishme; në mënyrë të ngjashme programet e studimit janë në proces për t'u përshtatur në përputhje me nevojat e tregut të punës.

Bashkëpunimet kryesore ndërkombëtare janë me universitetet e BE-së në programet Erasmus dhe H2020.

Nga këndvështrimi akademik, mundësitë më premtuese të inovacionit konsiderohen që vijnë nga (a) optimizimi, robotizimi i operacioneve detare dhe (b) përpunimi i të dhënave në shkallë të gjerë që mund të rrisë efikasitetin dhe sasinë e mallrave për industrinë përpunuese, si dhe të japë një nxitje për konkurrueshmërinë e porteve shqiptare në drejtim të ofrimit të shërbimeve.

Ekonomia blu shihet nga palët e interesit si një mundësi e mirë për bizneset e reja. Universiteti i Durrësit ka një program që mbështet përfshirjen e studentëve në SME-të e Ekonomisë Blu.

Nevoja për një industri më efikase dhe të qëndrueshme është e rëndësishme. Si kërkesa e brendshme ashtu edhe ajo e eksportit mund të pritet të rritet në të ardhmen, por sipas vëzhguesve ndërkombëtarë (Banka Botërore, 2019) sektori aktualisht përballet me mbishfrytëzimin e stokut të peshkut dhe produktivitet të ulët. Në një masë më të gjerë, ekonomia blu (si një zhvillim ekonomik i qëndrueshëm dhe i integruar në oqean të shëndetshme) konsiderohet nga palët e interesit si një mënyrë për një produktivitet më të lartë të sektorit duke siguruar qëndrueshmëri mjedisore dhe pranueshmëri kulturore.³⁹

Në këtë këndvështrim, investimet në uljen e ndotjes shihen si të nevojshme për ruajtjen e mjedisit, nga njëra anë, dhe jo drejtpërdrejtë çon drejt më shumë mundësish zhvillimi të vlerës së shtuar, nga ana tjetër.

³⁷Vlera e prodhimit të peshkut dhe prodhimeve të detit në Shqipëri në vitin 2017 ishte 53 milionë USD (55% nga prodhimi i peshkimit detar, 38% nga prodhimi i akuakulturës dhe 7% nga prodhimi i peshkimit të brendshëm).

³⁸Konsumi mesatar i ushqimeve të detit është 5.3 kg për frymë, që është shumë më i ulët se fqinjët e tij mesdhetarë: 12.2 kg në Mal të Zi, 19.1 kg në Kroaci, 20 kg në Greqi, 25.9 kg në Itali dhe 32.8 kg në Maltë. Megjithatë, konsumi real i peshkut konsiderohet të jetë më i lartë për shkak të shitjeve informale dhe të pareportuara të prodhimeve të detit.

³⁹Për një përshkrim të gjerë shih gjithashtu Bankën Botërore, 2020.

Nga anketimi, furnizimi/prodhimi është pjesa kryesore e zinxhirit të vlerës dhe pozicionimi përcaktohet kryesisht nga përvoja në treg, njohuritë dhe kapacitetet. Aktivitetet kryesore të hulumtimit dhe zhvillimit kanë të bëjnë me sigurinë dhe sigurinë ushqimore dhe në këtë drejtim mungesa e teknologjisë shihet si një nga dobësitë kryesore të sektorit. Sfidat kryesore në lidhje me digjitalizimin lidhen me investimet në pajisje dhe sisteme. Të gjitha kompanitë pjesëmarrëse në anketë kanë ndërmarrë iniciativë për mbrojtjen e mjedisit vitin e fundit, dhe për ata që janë të përkushtuar në inovacion, shtytësit kryesorë janë produktet/proceset më të mira dhe kërkesat e tregut.

Në tabelë janë raportuar 9 gjetjet kryesore në lidhje me fokusin kryesor të studimit.

Tabela 9: Vështrim i përgjithshëm i peshkimit dhe akuakulturës, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet

Fokusi kryesor	Gjetjet kryesore
Zinxhiri i vlerës	- Industria është kryesisht e orientuar në tregun e brendshëm dhe përbëhet nga kompani të vogla; - Dimensioni i kompanive është shumë i vogël dhe për sa i përket peshkimit, operojnë me anije të vogla dhe të vjetruara; - Pjesa më e madhe e industrisë operon në sigurimin e peshkut;
Avantazhi aktual konkurrues	- Avantazhi kryesor konkurrues bazohet në kostot e ulëta dhe deri tani në ofrimin e madh të peshkut; - Në një këndvështrim më të gjerë, peshkimi dhe akuakultura mund të gërshetohen shumë me industri të tjera, veçanërisht me turizmin dhe hotelierinë;
Teknologjitë ekzistuese	-Teknologjitë ekzistuese kanë një nivel bazë modernizimi;
Potenciali i inovacionit	-Potenciali kryesor i inovacionit përfaqësohet nga integrimi i zinxhirit të furnizimit, si horizontalisht ashtu edhe vertikalisht. Për këtë përpjekje teknologjitë kryesore janë të lidhura me IT-në;
Ndikimet e COVID-19	-Industria nuk është prekur shumë nga ndikimi i pandemisë.

Burimi: shpjegimi i autorit

8.2 Prodhimi

Industria përfaqëson një pjesë të rëndësishme të të gjithë ekonomisë shqiptare si për sa i përket peshës së PBB-së ashtu edhe punësimit. Në vitin 2018, para pandemisë, kontributi i industrisë në PBB ishte afërsisht i barabartë me 21.3% (përfshirë ndërtimin). Industrinë kryesore në Shqipëri përfaqësohen nga miniera, këpucë, tekstile dhe agrobiznes. Në vitin 2018, prodhimi përfaqësonte 5.9% të PBB-së së Shqipërisë. Sipas OECD (2019) më shumë se 80% e mallrave të prodhuara janë me vlerë të ulët dhe kompleksitet të ulët, kryesisht të bazuara në prodhime me kosto të ulët. Integrimi i prodhimit në zinxhirët kryesorë të vlerës globale kufizohet nga disa boshllëqe infrastrukturore, doganore dhe logjistike, sfida në mjedisin e biznesit, mangësi në kualifikim dhe kapacitete të kufizuara të firmave për përdorimin e teknologjisë, kufizime në aksesin në financa, etj. Përmirësimi dhe diversifikimi i sektorit të prodhimit mund të luajë një rol kyç në nxitjen e eksporteve dhe integrimin e GVC. Rritja afatshkurtër dhe afatmesme pritet përmes zgjerimit të përpunimit agrorshqimor, ndërsa në terma afatgjatë, potencial për rritje identifikohet në industrinë e automobilave (veturat dhe pjesët e motorit), makineritë dhe përpunimin e metaleve”.

“Përpunimi agrorshqimor”

Shqipëria ofron mundësi të rëndësishme zhvillimi, falë klimës së saj të favorshme dhe kostos së ulët të punës. Për më tepër, investime të rëndësishme janë bërë vitet e fundit dhe vlera e shtuar e sektorit është rritur vazhdimisht. Sipas vëzhguesve ndërkombëtarë (Confindustria Albania, 2020) falë përdorimit të metodave tradicionale, frutat, perimet, mishi dhe produktet e bylmetit shqiptar rriten dhe prodhohen me një përdorim të kufizuar të shtesave artificiale, kimikateve ose pesticideve, të cilat rrisin avantazhin konkurrues të vend në tregjet rajonale dhe evropiane.

Sektori i bujqësisë është konsideruar të luajë një rol vendimtar për zhvillimin e qëndrueshëm dhe gjithëpërfshirës të vendit. Aktualisht, sektori bazohet kryesisht në punësimin informal; perspektiva e një rruge zhvillimi të qëndrueshëm dhe të barabartë kërkon largimin nga modelet e punës të bazuara në punësim të gjerë bujqësor dhe informal drejt një qasjeje ekonomike të bazuar në njohuri.

Në këtë masë, produktiviteti dhe të ardhurat e ulëta janë pasqyrim i pengesave strukturore, të tilla si pronësia shumë e copëtuar, nivelet e ulëta të mekanizimit dhe kontrollet fitosanitare dhe veterinare, të cilat kufizojnë eksportet bujqësore (OECD, 2021).

Sipas palëve të interesit të intervistuar, një nga pasojat është se prodhimi bujqësor shqiptar thuajse nuk është në gjendje të plotësojë kërkesën e brendshme pasi kjo e fundit është rritur më shpejt në shumicën e nënsektorëve, kështu që importet janë rritur në mënyrë drastike vitet e fundit duke rezultuar në deficit të lartë tregtar. Kjo ndikon edhe në nënsektorin e përpunimit.

Bazuar ende në intervistat e palëve të interesit, sektori privat i kërket të investojë në modele të ndryshme biznesi, të integrojë zinxhirët e furnizimit, të përballojë shkallë të ndryshme të prodhimit dhe të zbatojë standardet ndërkombëtare të prodhimit për sa i përket cilësisë. Nga ana e sektorit privat, gërshetimi me industri të tjera përfaqëson një mundësi të rëndësishme, si turizmi (për shembull me ofertën turistike të bazuar në ushqim të shëndetshëm) dhe TIK (për aplikim në aspektin bujqësor 4.0). Në këtë masë, për dimensionin e vogël të kompanive që operojnë në agrorshqimor dhe moshën mesatare të punonjësve që është mjaft e lartë, investimet në asetet e organizatës (agregim, integrim, bashkim, investime të huaja) dhe kompetenca (aftësi të buta, TIK, kompetenca menaxheriale) janë konsideruar si të nevojshme.

Midis palëve të interesit të intervistuar, përvoja interesante vijnë nga përpunimi i ushqimit në përputhje me kërkesat e BE-së, të cilat adoptojnë teknologjitë e gjelbra, u afrohen mundësive të tregut në nivel global, duke përdorur prodhimin joushqimor si lëndë të parë për industri të tjera farmaceutike, kozmetike si dhe prodhimin e karburanteve (për shembull me nxjerrjen e CO₂) në një qasje të ekonomisë qarkulluese. Në të vërtetë, ky lloj modeli biznesi kërkon investime dhe një perspektivë afatgjatë. Në këtë masë, ndërhyrja publike mund të rezultojë shumë e rëndësishme për të mbështetur aksesin e NVM-ve në financa, sepse edhe pse sektori bankar ka qenë i qëndrueshëm, likuid dhe i mirëkapitalizuar, kredia për sektorin privat është më e ulët se në ekonominë homologe dhe të përparuar. Shqipëria ka një nga raportet më të ulëta të kredisë ndaj depozitave midis ekonomive në zhvillim, veçanërisht për SME-të (OECD, 2021).

Sipas palëve të interesit, një sfidë e rëndësishme është reputacioni. Pavarësisht cilësisë së pjesës më të madhe të prodhimit bujqësor, në nivel ndërkombëtar, Shqipëria rrallë perceptohet si e aftë të përballët me standardet ndërkombëtare, duke çuar kështu në paragjykim. Angazhimi i fortë në përcaktimin dhe zbatimin e kuadrit rregullator ndërkombëtar, partneriteti publik-privat në nivel ndërkombëtar dhe politikat e integruara (vertikale dhe horizontale) mund të mbështesin operatorët shqiptarë në përballjen e këtyre vështirësive. Për këto arsye, certifikimet perceptohen nga shumica e palëve të interesit si më të rëndësishme se patentimi.

Në përgjithësi, inovacioni në këtë sektor është i importuar. Palët kryesore të interesit e konsiderojnë arsimin e lartë të rëndësishëm për prodhime intensive të njohurive, por sistemi universitar shqiptar duhet të përmirësohet ndjeshëm për të përmbushur kërkesat e kompanive kryesore. Veçanërisht në lidhje me hulumtimin, aktivitetet testuese dhe analizuese kryhen në mënyrë të pavarur ose në bashkëpunim me operatorë të huaj. Në përgjithësi, shërbimet shqiptare me njohuri të thelluara nuk konsiderohen as konkurruese dhe as lehtësisht të disponueshme; për të konkurruar në mbarë botën dhe për të qenë pjesë e GVC-ve, metodat dhe pajisjet e përdorura nga universitetet duhet të jenë në përputhje me standardet e kërkuara nga organet e certifikimit.

Të njëjtat sfida raportohen nga palët e interesit që operojnë në industrinë e paketimit, vërtet shumë të lidhura me përpunimin e ushqimit dhe të rëndësishme si për cilësinë e produkteve ashtu edhe për standardet ndërkombëtare. Gjithashtu në këtë rast bashkëpunimet kryesore janë me organizata ndërkombëtare (si GIZ-ja) që mbështesin operatorët në njohuri të thelluara.

shërbimet dhe mundësitë e transferimit të teknologjisë. Vështirësi janë zbuluar gjithashtu në gjetjen e fuqisë punëtore me profil të përshtatshëm për të kryer aktivitete intensive të njohurive.

Mbajtja e cilësisë së produkteve të larta, ulja e kostove të prodhimit, rritja e efikasitetit të transportit dhe logistikës dhe sigurimi i përputhshmërisë me kërkesat e tregjeve ndërkombëtare janë pika të tjera të rëndësishme.

Këto mund të lidhen me:

- mungesën e përshtatjes - edhe në kompanitë e mëdha - me modernizimin (industria 4.0) dhe rrjedhimisht me inteligjencën artificiale, robotikën, digjitalizimin e shitjeve, marketingun, automatizimin e proceseve, ndër të tjera, siç vazhdojnë të prodhojnë shumica e sipërmarrësve shqiptarë me metoda tradicionale;
- mungesa ose humbja e personelit të kualifikuar dhe nevoja për të bërë ndryshime në sistemin e arsimit profesional për të përmbushur kërkesat e tregut;
- vështirësi në aksesin në tregun financiar dhe kapitalet.

Bazuar në perceptimin e palëve të interesit, mundësitë kryesore priten nga mundësitë në fushat e inteligjencës artificiale, robotikës dhe digjitalizimit të proceseve.

Nga anketimi, pozicionimi në treg përcaktohet kryesisht nga një gamë e gjerë produktesh dhe shërbimesh, ndërsa cilësia më e ulët e produktit dhe strukturat e papërshtatshme organizative shihet si një nga dobësitë kryesore. Mjedisi konsiderohet si një çështje e dobishme dhe në 12 muajt e fundit shumica e kompanive kanë ndërmarrë iniciativë për mbrojtjen e mjedisit, si ulja e konsumit të energjisë, karburanteve, ulja e ndotjes nga mbetjet, zëvendësimi i produkteve të ricikluara. Aktivitetet kryesore të inovacionit në 5 vitet e fundit kanë qenë të lidhura me përmirësimin e produkteve, si dhe me ndjekjen e kërkesave të tregut. Bashkëpunimet ndërmjet industrive konsiderohen të rëndësishme veçanërisht për zhvillimin e produkteve të reja, forcimin e pozicionimit të markës dhe rritjen e mundësive për investime. Mbajtja e klientëve ekzistues shihet si sfida kryesore operationale sidomos pas pandemisë, si dhe mungesës së fondeve për bizneset.

Në tabelë janë raportuar 10 gjetjet kryesore në lidhje me fokusin kryesor të studimit.

Tabela 10: Vështrim i përgjithshëm i përpunimit agroushqimor, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet

Fokusi kryesor	Gjetjet kryesore
Zinxhiri i vlerës	- Industria është kryesisht e orientuar në tregun e brendshëm dhe përbëhet nga kompani të vogla; - Miratimi i plotë i standardeve ndërkombëtare fitosanitare mund të zgjerojë mundësitë e ndërkombëtarizimit;
Avantazhi konkurrues aktual	- Avantazhi kryesor konkurrues bazohet në kostot e ulëta të prodhimit; - Në një këndvështrim më të gjerë, bujqësia, përpunimi i ushqimit dhe turizmi mund të përfaqësojnë një zinxhir interesant vlerash të integruara për tregjet e brendshme; - Për bujqësinë që përmbush kërkesat fitosanitare ndërkombëtare, afërsia me kulturat organike mund të përfaqësojë një burim interesant avantazhi konkurrues në tregjet ndërkombëtare.
Teknologjitë ekzistuese	- Teknologjitë ekzistuese kanë një nivel bazë të modernizimit;

Potenciali i inovacionit	- Potenciali kryesor i inovacionit përfaqësohet nga integrimi i zinxhirit të furnizimit. - Teknologjitë kryesore lidhen me robotikën dhe automatizimin, por në një këndvështrim më të gjerë kërkohen investime në lidhje dhe aftësi digjitale. - Investimet në sistemin arsimor për të kapërcyer mospërputhjen e aftësive ndërmjet asaj që ofrohet nga institucionet/IAL-të e AFP-së dhe asaj që kërkohet nga tregu.
Ndikimet e COVID-19	- Industria është prekur pjesërisht nga ndikimi i pandemisë. - Mbajtja e klientëve ekzistues dhe rritja e fondeve për sektorin privat janë sfidat kryesore pas pandemisë.

Burimi: shpjegimi i autorit

"Derdhja e metaleve"

Ky sektor në Shqipëri është i orientuar më së shumti në tregjet ndërkombëtare (kryesisht në BE), edhe për shkak të mungesës së një industrie të madhe të mirëfilltë kombëtare, si automobila apo mekanika.

Derdhja e aluminit shihet si segmenti kryesor premtues në të gjithë industrinë. Tregu evropian i derdhjes së aluminit pritet të rritet ndjeshëm dhe aplikimi i tij kryesor është në sektorët e përdoruesve fundorë, veçanërisht në automobila, ndërtim dhe ndërtim, industriale, pajisje shtëpiake, hapësirë ajrore, elektronikë dhe elektrike, vegla inxhinierike, ndër të tjera.

Tregu ndahet në alumin kryesor (i freskët/papërpunuar) dhe alumin dytësor (i ricikluar). Shqipëria ka kompani që operojnë në të dy segmentet dhe në rast të mungesës së lëndëve të para ka kompani që operojnë me teknologji riciklimi dhe përpunimi. Pastaj, në lidhje me këtë, ka edhe dy pika të tjera:

- 1) Tregjet preferojnë aluminin primar
- 2) Bazuar në reagimet e palëve të interesit, rregullorja aktuale për mbetjet duhet të rishikohet sepse kufizon sektorin

Për të konkurruar me aktorët globalë, kompanitë shqiptare duhet t'u përmbahen udhëzimeve dhe standardeve të vendeve ku eksportojnë, veçanërisht në fushën e riciklimit dhe trajtimit të mbetjeve. Automobilistika përfaqëson një destinacion të rëndësishëm tregu, por kompanitë operojnë edhe në tregun e ndërtimit dhe industrisë metalurgjike.

Palët e interesit të intervistuar raportojnë, nga njëra anë, domosdoshmërinë për të reduktuar burokracinë në praktikën e lidhur me eksportin, nga ana tjetër mundësinë për të ndryshuar legjislacionin në lidhje me importin e materialeve të mbeturinave dhe për të rritur mundësinë e importimit të mbetjeve të riciklueshme me çmim të ulët.⁴⁰

Për të konkurruar në koston e grumbullimit të materialeve, palët e interesit e konsiderojnë industrinë në Shqipëri si të udhëhequr nga operatorët me përmasa shumë të vogla. Operatorët duhet të nxiten të bashkëpunojnë veçanërisht në grumbullimin e lëndëve të para dhe mbetjeve. Në këtë masë, palët e interesit besojnë se një kuadër ligjor që rregullon dhe mbështet këtë proces do të lehtësojë zhvillimin e industrisë.

Kur bëhet fjalë për inovacionin, palët e interesit theksojnë rëndësinë për të garantuar cilësi dhe qëndrueshmëri. Patentimi konsiderohet i ndërlikuar dhe jo gjithmonë i rëndësishëm për bizneset. Në vend të kësaj, bashkëpunimi ndërkombëtar mund të jetë shtytës për futjen e proceseve të reja, edhe në përputhje me standardet dhe kërkesat e tregjeve kryesore ndërkombëtare.

Puna e kualifikuar është një sfidë. Kurrikula e AFP-së dhe e arsimit të lartë nuk i përgjigjet gjithmonë nevojave të tregut. Palët e interesit konsiderojnë se kurrikulat universitare nuk janë plotësisht të përshtatura me tregun e punës.

⁴⁰Sipas palëve të interesit, në këto kushte i gjithë biznesi i riciklimit të metaleve do të kufizohej shumë me një nivel të ulët përfitimi (importimi i materialeve të klasifikuara si lëndë e parë dytësore) dhe shpeshherë pamundësia për të përdorur impiantet dhe teknologjitë me kapacitet të plotë, duke vuajtur nga konkurrenca e vendeve të tjera të Ballkanit Perëndimor (duke e klasifikuar aluminin si mall).

Kompetenca më të përparuara janë të nevojshme në inxhinierinë kimike, për shembull. Sistemi arsimor nuk ofron as programe të përbashkëta për të lehtësuar praktikën apo bashkëpunimin Shkencë-Industri. Palët e interesit e njohin trajnimin e brendshëm si një mënyrë më të lehtë dhe alternative për të ndërtuar kualifikim dhe për të investuar në dije me kalimin e kohës. Partnerët e huaj gjithashtu mund të marrin pjesë në këto nisma dhe të mbështesin procesin.

Universiteti Politeknik i Tiranës, veçanërisht me Fakultetin e Metalurgjisë dhe Fakultetin e Kimisë, shihen nga palët e interesit si partnerë të vlefshëm. Megjithatë, risitë kryesore të futura në treg shpesh vijnë nga organizata të huaja konsulente dhe jo nga qendra kërkimore. Në përgjithësi, arsimi i lartë konsiderohet një palë e rëndësishme e interesit për shërbimet njohurive të thelluara sesa për aktivitetet kërkimore dhe inovative.

Palët e interesit nuk raportojnë ndonjë bashkëpunim të veçantë ndërsektorial. Agjencia AIDA njihet si një rregulator i mundshëm që promovon dhe lehtëson ndeshjen mes palëve të interesit.

/.

Nga anketimi, sfida kryesore është identifikuar në aftësinë për t'u përafuar me kërkesat e tregut dhe zinxhiri i papërshtatshëm i furnizimit shihet si dobësia kryesore e sektorit, veçanërisht në lidhje me furnizimet materiale. Shumica e bashkëpunimeve ndërindustriale kanë të bëjnë me kursimin e energjisë dhe prodhimin e lëndëve të para, ndërsa investimet kryesore në 5 vitet e fundit kanë të bëjnë me cilësinë e produkteve. Një nga sfidat më të rëndësishme të identifikuar në fazën e Covid-it lidhet me domosdoshmërinë për të pasur politika ligjore që rregullojnë sektorët si dhe mbajtjen e klientëve në dalje.

Në tabelë janë raportuar 11 gjetjet kryesore në lidhje me fokusin kryesor të studimit.

Tabela 11: Vështrim i përgjithshëm i derdhjes së metaleve, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet

Fokusi kryesor	Gjetjet kryesore
Zinxhiri i vlerës	Pjesa më e madhe e industrisë është e hapur në tregjet ndërkombëtare dhe operon në procesin e derdhjes; Fazat e hulumtimit, projektimit dhe marketingut kryesisht zbatohen nga të tjera vende.
Avantazhi aktual konkurrues	- Avantazhi kryesor konkurrues bazohet në kostot e ulëta; - Derdhja e aluminit shihet nga palët e interesit si segmenti kryesor premtues; - Për të konkurruar në koston e grumbullimit të materialeve, palët e interesit e konsiderojnë industrinë në Shqipëri si të përbërë nga operatorë shumë të vegjël; - Kuadri rregullator në lidhje me mbetjet materiale mund të përfaqësojë një pengesë të rëndësishme në qëndrueshmërinë e modeleve të biznesit të operatorëve kryesorë;
Teknologjitë ekzistuese	- Teknologjitë ekzistuese kanë me një nivel bazë të modernizimit industrial; - Teknologjitë kryesore të zbatuara janë finalizuar për të garantuar cilësinë dhe respektimin e standardeve ndërkombëtare.
Potenciali i inovacionit	- Teknologjitë kryesore lidhen me robotikën dhe automatizimin, patentimi nuk konsiderohet i ndërlikuar dhe jo i rëndësishëm për industrinë - Risia kryesore ka të bëjë me efikasitetin e procesit, qëndrueshmërinë dhe respektimin e standardeve dhe kërkesave të tregut.
Ndikimet e COVID-19	- Industria është prekur pjesërisht nga ndikimi i pandemisë. - Ndikimet kryesore kishin të bënin jo shumë me organizimin e procesit, por me destinacionet e tregut.

Burimi: shpjegimi i autorit

8.3 Energjia

“Prodhimi, transmetimi dhe shpërndarja e energjisë elektrike”

Sektori i energjisë ndikohet ndjeshëm nga legjislacioni aktual kombëtar i energjisë dhe qeverisja e tij. Procesi i përafrimit me legjislacionin e BE-së - duke ndjekur agjendën e integrimit në BE - është në vazhdim e sipër. Sipas vëzhguesve ndërkombëtarë (OECD, 2021) deri më tani janë zbatuar deri në 50% të politikave të kërkuara prej Shqipërisë po punon për elementët e parë të Paketës së Energjisë së Pastër të BE-së. Shqipëria ka legjislacion të gjerë për gazrat serrë, reduktimin e emetimeve dhe cilësinë e ajrit, dhe Ligji për Ndryshimet Klimatike përmban nene që duhet të lejojnë ETS-ve (skemat e tregtimit të emetimeve) të zbatohen në të ardhmen.

Një nga çështjet kryesore në sektorin e energjisë është furnizimi dhe siguria e energjisë.

- Për sa i përket tregut të gazit, Shqipëria po punon për krijimin e një kuadri furnizimi me gaz natyror. Që nga fundi i vitit 2020, vendi po merr gaz natyror të nxjerrë nga Azerbajxhani nëpërmjet Gazsjellësit Trans Adriatik. Projektet kryesore të investimeve në infrastrukturë janë në rrugën e duhur dhe do të zbatohen në afat të shkurtër, të mesëm dhe afatgjatë. Megjithatë, tregu i gazit nuk është zhvilluar ende (OECD, 2021).
- Furnizimi me energji elektrike drejtohet nga një kornizë gjithëpërfshirëse legjislative dhe politikash. Furnizimi drejtohet nga subjekte shtetërore me role të përcaktuara dhe monitorohet nga raporte statistikore të përsëritura. Burimi kryesor i energjisë vjen nga hidrocentralet. Nga këndvështrimi i palëve të interesit, ndryshimi kryesor midis Shqipërisë dhe vendeve të tjera të Ballkanit Perëndimor për sa i përket prodhimit të energjisë elektrike ka të bëjë me burimin. Në Shqipëri prodhimi i energjisë elektrike bazohet pothuajse 100% në burimet hidrike, ndërsa në pjesën tjetër të rajonit mbizotërojnë karburantet.

Për sa i përket transmetimit dhe shpërndarjes, palët e interesit e konsiderojnë infrastrukturën shqiptare si “përtej kufijve”, krahasuar me vendet e tjera:

- Kapaciteti i transmetimit tregohet si 1.4 herë mbi nevojat për energji. Përkundër kësaj, palët e tjera të interesit theksojnë se nevojiten investime dhe se duhet të garantohet furnizimi me energji, duke pasur parasysh se me rritjen e modernizimit mund të rriten edhe nevojat për energji, ndërsa burimet janë të kufizuara.
- Përgjithësisht, investimet janë në vazhdim. Palët e interesit raportojnë se rrjeti i shpërndarjes është në gjendje të mbulojë të gjithë territorin e Shqipërisë dhe ai rinovohet dhe përmirësohet vazhdimisht, duke marrë parasysh vendndodhjen e klientëve. Disa prej tyre në vend të kësaj raportojnë se nevojiten investime të mëtejshme në shpërndarje për të garantuar siguri dhe cilësi më të lartë, për të rinovuar të gjithë standardet e sistemit dhe për të arritur zona më të mira rurale.

Sic u përmend, energjia e rinovueshme zë një pjesë të konsiderueshme të përzjerjes energjetike të Shqipërisë - afërsisht 35% e furnizimit të saj me energji vendase (OECD, 2021). Palët e interesit e konsiderojnë përafrimin e burimeve të ndryshme të rinovueshme si një proces strategjik por të vështirë, pasi jo të gjitha burimet kanë të njëjtin nivel efikasiteti dhe përdorshmërie. Në Shqipëri pjesa më e madhe e energjisë së rinovueshme - por jo e gjitha - gjenerohet nga prodhimi hidrik. Palët e interesit konsiderojnë se kjo mund të ndikohet në luhatjet vjetore për shkak të ndryshimeve hidrologjike. Vëzhguesit ndërkombëtarë e konsiderojnë të rëndësishme promovimin e një diversifikimi më të gjerë të përzjerjes së energjisë së rinovueshme, duke rritur optimizimin dhe reduktimin e rrezikut. Në këtë masë, Shqipëria po operon për rritjen e energjisë së rinovueshme jo hidrik, por zbatimin e ndërhyrjes ende nuk është kryer.

Efiçenca e energjisë në Shqipëri është ende në fazat e hershme. Sipas OECD (2021) nuk ka asnjë fond të dedikuar të financuar nga qeveria për efiçencën e energjisë—ndonëse investimet në efiçencën e energjisë realizohen si pjesë e projekteve/investimeve të tjera të financuara nga institucionet financiare ndërkombëtare ose bankat tregtare. Shqipëria nuk ka një sistem për mbledhjen e të dhënave dhe monitorimin e efiçencës së energjisë, auditimet e energjisë dhe as një metodologji nga poshtë-lart për mbledhjen e të dhënave.

Inovacioni konsiderohet nga palët e interesit si i rëndësishëm për zhvillimin e sistemit dhe industrisë. Ministria e Infrastrukturës dhe Energjisë ka hartuar një plan kombëtar duke përfshirë ndryshimet klimatike, duke vendosur objektivat deri në vitin 2030 për efikasitetin e energjisë, energjinë e rinovueshme dhe gazrat serrë dhe zbulimin e çështjeve që lidhen me Hulumin dhe Inovacionin. Ndër të tjera, fokusi specifik është në bujqësi, pylltari, menaxhim të mbetjeve, politika dhe masa që mbështesin hulumtimin dhe inovacionin. Lidhur me këtë, bashkëpunimi me Agjencinë Kombëtare të Kërkimit Shkencor dhe Inovacionit (AKKSHI) konsiderohet i rëndësishëm dhe disa nga masat e përfshira janë përpunuar në përputhje me gjetjet dhe rekomandimet e AKKSHI.

Bashkëpunimi ndërmjet universiteteve dhe organizatave publike/private konsiderohet i rëndësishëm nga palët e interesit të intervistuar. Një nga fushat e ndërhyrjes së Planit Kombëtar është përmirësimi i bashkëpunimit në nivel rajonal dhe ndërkombëtar në fushën e kërkimit shkencor në sektorin e energjisë me një buxhet prej rreth 2 milionë euro, duke promovuar edhe vazhdimin e programeve Horizon 2020, COSME, COST, Erasmus.

Sipas disa palëve të interesit, në Shqipëri sfidat kryesore kanë të bëjnë me përfundimin e liberalizimit të tregut të energjisë elektrike dhe rritjen e prodhimit, duke përfshirë edhe diversifikimin e burimeve të prodhimit të energjisë elektrike. Duke marrë parasysh sigurinë e furnizimit me energji elektrike të vendit, kjo mund të klasifikohet si një pikë e dobët pasi prodhimi i energjisë elektrike varet kryesisht nga reshjet atmosferike.

Pavarësisht se pjesa më e madhe e prodhimit të energjisë kërkon nivel të ulët të emetimeve të CO₂, vetëm 38% e konsumit të energjisë bazohet në burime të rinovueshme, pasi energjia e blerë në bursë nuk është e pastër duke përfshirë edhe qymyrin ose substanca të tjera që klasifikohen si jo shumë të pastra. Kjo kërkon një angazhim përkatës nga ana e autoriteteve kombëtare në lidhje me burimet e rinovueshme dhe dekarbonizimin.

Për këtë, sipas palëve të interesit, inovacioni dhe teknologjitë mund të kontribuojnë si në zbatimin e zgjidhjeve më efikase të energjisë hidrike ashtu edhe në zhvillimin e burimeve të tjera si dielli, era dhe gjeotermale.

Bashkëpunimi mes palëve është një mundësi për t'u shqyrtuar dhe forcuar. Bazuar në intervistat e palëve të interesit, qeveria dhe akademika kanë një dialog pozitiv, ndërsa mes kompanive dhe akademisë mbetet ende një sfida. Për shembull, Ministria e Infrastrukturës dhe Energjisë ka nënshkruar një marrëveshje bashkëpunimi shkencor me Universitetin Politeknik të Tiranës për zhvillimin e industrive të rënda, infrastrukturës dhe energjisë. Bashkëpunimi efektiv ka ndodhur në lidhje me projektet e kursimit të energjisë dhe pas tërmetit të fundit (2019).

Sipas mendimit të disa palëve të interesit, Akademia është e fokusuar kryesisht në mësimdhënie, në vend të hulumtimit apo shërbimeve të transferimit të teknologjisë. Për të rritur konkurrencën në sektor, duhet të mbështeten shërbimet me njohuri të thelluara, por ato nuk janë lehtësisht të disponueshme brenda vendit. Shumica e kompanive preferojnë të marrin mbështetje nga organizata të huaja konsulente. Universiteti konsiderohet më pak i përfshirë në aktivitete të tilla dhe nuk ka njësi të rëndësishme kërkimore.

Veçanërisht në sektorin e hidrokarbureve ka një hendek të madh për sa i përket stafit të kualifikuar, pasi universitetet nuk prodhojnë gjeologë apo inxhinierë naftë, që merren me kërkimin shkencor. Instituti i Naftës – aktualisht i mbyllur – pritet të rihapet duke qenë bërthama kryesore e inovacionit në sektorin e hidrokarbureve.

Duke folur për kompetenca specifike, palët e interesit konsiderojnë se punonjësit e kualifikuar janë të disponueshëm për fusha horizontale si financat, ekspertiza ligjore, burimet njerëzore, por jo për fusha teknike si ndërtimi, kërkimi dhe zhvillimi si edhe faktin se *brain drain* (largimi i fuqisë së kualifikuar punëtore) është i lartë.

Sa i përket krizës nga pandemitë, efektet kryesore në prodhimin e energjisë janë parë në tremujorin e parë të vitit 2020. Vendi aktualisht po vuan ngrirjen e projekteve të prodhimit vendas të energjisë gjatë vitit 2020, gjë që rriti çmimin e importit të energjisë.

Në tabelë janë raportuar 12 gjetjet kryesore në lidhje me fokusin kryesor të studimit.

Tabela 12: Vështrimi i përgjithshëm mbi energjinë-ngjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet

Fokusi kryesor	Gjetjet kryesore
Zinxhiri i vlerës	- Sistemi energjetik ndikohet shumë nga kuadri rregullator si dhe nga procesi i përafrimit me kërkesat për anëtarësim në BE. - Bilanci i energjisë është shumë i varur nga dispozitat e huaja - Për sa i përket prodhimit, kjo bazohet kryesisht në hidrocentrale.
Avantazhi konkurrues aktual	- Deri më tani i gjithë sistemi energjetik është bazuar kryesisht në mungesën e një ekonomie tregu. - Përparësitë kryesore lidhen me pasuritë territoriale që rrisin prodhimin e energjisë nga burimet e rinovueshme ose me një emetim shumë të kufizuar të CO₂; - Infrastruktura e furnizimit shihet si një aset, i cili kërkon investime. Investimet në infrastrukturën e furnizimit mund të çojnë në mundësi rritjeje edhe për industri të tjera;
Teknologjitë ekzistuese	- Teknologjitë ekzistuese kanë një nivel bazë të modernizimit; - Investimet për kursimin e energjisë nuk janë zbatuar shumë. - Nuk ka palë të interesit R&D (Kërkim shkencor dhe Zhvillim) të mirëfillta në sistemin kombëtar të inovacionit, krahasuar me standardet ndërkombëtare.
Potenciali i inovacionit	- Potenciali kryesor i inovacionit përfaqësohet nga zhvillimi i zgjidhjeve të burimeve të rinovueshme, kryesisht nga burimet hidrike, të erës, dhe diellore. - Është e rëndësishme të kapërcehet mospërputhja e aftësive ndërmjet ofertës arsimore dhe kërkesës për punë.
Ndikimet e COVID-19	- Industria nuk është prekur shumë nga ndikimi i pandemisë. - Ligjet, politikat dhe rregulloret e ardhshme në sektorë shihen si sfidat kryesore për t'u përballur në fazën pas Covid-it.

Burimi: shpjegimi i autorit

8.4 Akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit mbështetës (turizmi)

“Akomodime të tjera”

Siç u përmend tashmë, në dekadën para shpërthimit të Covid-19, turizmi në Shqipëri u rrit me shpejtësi si në aspektin e peshës së PBB-së (kontributi i drejtpërdrejtë i barabartë me 8,8% në 2019) ashtu edhe në punësimin (kontributi i drejtpërdrejtë i barabartë me 8% në 2019). Numri i turistëve që vizitojnë Shqipërinë ka ardhur duke u rritur me bazë vjetore, me një rritje mesatare vjetore prej gati 15%.

Para pandemisë, numri i turistëve që hynin në Shqipëri ishte në rritje të vazhdueshme - nga 3,513,666 në 2012 në 5,117,000 në 2017; 6,406,038 në 2019 (dhe më pas duke u ulur në 2,657,818 në 2020) (Burlea-Schiopoiu, A; Ozuni, F, 2021). Në përgjithësi turistët e huaj vijnë nga Evropa Juglindore (Greqia dhe Italia), Evropa Perëndimore (Gjermania, Belgjika, Holanda, Franca dhe Skandinavia) dhe nga vende të tjera të Ballkanit (Kosova, Maqedonia, Mali i Zi).

80% e hoteleve ndodhet në zonat bregdetare (Velipojë, Shëngjin, Durrës, Kavajë, Vlorë, Sarandë apo Pogradec) ndërsa 10% është në Tiranë dhe 10% e mbetur ndodhet në zona të tjera të vendit (Burlea- Schiopoiu, A, Ozuni, F, 2021);

Vendi ka disa atraksione turistike, duke përfshirë parqet kombëtare dhe rezervatet e mbrojtura, bregdetin e ruajtur mirë, një shumëllojshmëri liqenesh dhe një numër të madh vendesh arkeologjike dhe të UNESCO-s si Butrinti, Berati dhe Gjirokastra.

Sektori i akomodimit ndikohet shumë nga dimensionet e objekteve: turizmi vazhdon të përfaqësohet kryesisht nga operatorë të vegjël, në pronësi vendase, me përfshirje të rrallë të investitorëve të huaj.

Përsa i përket infrastrukturës, Shqipëria ka vetëm një aeroport në kryeqytet. Edhe pse vendi është buzë Detit Mesdhe, mungesa e porteve për pronarët e jahteve dhe për anijet turistike bën që potenciali detar të mos shfrytëzohet ende plotësisht.

Janë disa aktorë akademikë që operojnë në fushën e turizmit. Universiteti i Tiranës ka një departament të marketingut dhe turizmit, i fokusuar kryesisht në orientimin e biznesit dhe sipërmarrjes, dhe Agjencia Kombëtare e Trajnimit dhe Kualifikimeve të Arsimit Profesional është e përfshirë drejtpërdrejt në zbatimin e Kornizës Shqiptare të Kualifikimeve për arsimin dhe formimin profesional. Universiteti i Sarandës operon edhe në fushën e edukimit turistik. Sipas grupeve të interesit, bashkëpunimi mes arsimit të lartë dhe arsimit profesional duhet të forcohet, edhe në përgjigje të mungesës së personelit të kualifikuar dhe të motivuar.

Përsa i përket inovacionit, ai udhëhiqet kryesisht nga qëllimi i kursimit të kostos dhe në 12 muajt e fundit të gjitha kompanitë pjesëmarrëse në anketë kanë ndërmarrë hapa për mbrojtjen e mjedisit si ulja e konsumit të energjisë, karburantet, ulja e ndotjes nga mbetjet, zëvendësimi i produkteve të ricikluara. Mundësitë mund të vijnë nga lidhjet me sektorin e TIK. Zgjidhjet e IT mund të përfaqësojnë një mjet përkatës për: gërshetimin e zinxhirit të furnizimit me standarde më të larta të efikasitetit dhe cilësisë, si në rastin e dërgimit të produkteve nga fermerët ose peshkatarët në restorante, ose përmirësimin e lidhjes midis porteve dhe vendeve turistike; përputhja me kërkesën turistike dhe përqëndrimi i ofertës në drejtim të promovimit të mjeteve të faqeve të internetit, menaxhimit të klientëve, ofertave të integruara, paketave turistike; zbatimi i zgjidhjeve të reja dhe produkteve turistike, të tilla si të dhëna të mëdha, mësimi automatik, analitika e biznesit dhe zgjidhje të bazuara në Web IT për rezervime, regjistrime, pagesa, shërbime shtesë. Rezervimet elektronike, pagesat, referimet në ueb për shembull janë standarde ndërkombëtare që kërkojnë investime jo vetëm në teknologji, por edhe në modele biznesi dhe në shërbime të njohurive intensive. Kjo konsiderohet si një nga sfidat e para që duhet përballur, për të zhbllokuar potencialin ekonomik të turizmit ndërkombëtar.

Si gjetjet kryesore nga vëzhguesit ndërkombëtarë (Banka Botërore, 2020) dhe intervistat e palëve të interesit, ka disa mundësi që mund të hetohen më tej në bazë të zinxhirëve të integruar të vlerës:

- ekonomia blu dhe turizmi detar, i ndërthurur me industrinë logjistike (porte, porte detare, ujore) për të përmirësuar vendet turistike (natyrore, historike dhe kulturore) në zonat e brendshme të vendit
- agroturizmi i lidhur me sektorin bujqësor
- turizmi i mirëqenies, duke filluar nga një turizëm dentar me baza të forta dhe duke zgjeruar ofertën në industrinë e mirëqenies, kuzhinës së shëndetshme;
- turizmi i biznesit. Një nga dobësitë është mungesa e emrave të markave të mëdha që mund të lehtësojnë përhapjen e standardeve ndërkombëtare (përsa i përket produkteve dhe shërbimeve). Standardet ndërkombëtare të ndërthurura me vlerat dhe traditat lokale mund të krijojnë një përvojë të veçantë që do të promovohet me një çmim konkurrues. Për zhvillimin e turizmit të biznesit, bashkëpunimi me kompani dhe agjenci ndërkombëtare konsiderohet i rëndësishëm për të ardhurat, përballueshmërinë e produktit dhe çmimet në kategorinë e hoteleve me 5 yje.

Një qasje e zhvillimit të qëndrueshëm kërkon investime infrastrukturore si të prekshme ashtu edhe të paprekshme. Nga njëra anë, ka nevojë për infrastrukturë logjistike (rrugë) dhe lidhjeje rrjeti (IT), nga ana tjetër, palët e interesit e konsiderojnë strategjike për të investuar në rrjetet ndërkombëtare dhe integrimin e tregut të brendshëm. Mbi të gjitha është e nevojshme një perspektivë afatgjatë, duke rritur dialogun midis palëve kryesore, me angazhimin e pushtetit lokal dhe vendor, me angazhimin e operatorëve privatë dhe financiarë, si dhe investitorët e huaj.

Në tabelë janë raportuar 13 gjetjet kryesore në lidhje me fokusin kryesor të studimit.

Tabela 13: Vështrim i përgjithshëm i akomodimit dhe aktiviteteve të shërbimit mbështetës (turizmi), gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimi

Fokusi kryesor	Gjetjet kryesore
Zinxhiri i vlerës	- Pjesa më e rëndësishme e zinxhirit të vlerës lidhet me shërbimet e akomodimit në bregdet dhe në kryeqytet - Me përjashtim të turizmit në Tiranë që ka një vijueshmëri të caktuar gjatë vitit, turizmi bregdetar ka nivel të lartë sezonal dhe përqendrimi. - Turizmi në zonat rurale ndikohet shumë nga një ofertë e kufizuar akomodimi, infrastrukture dhe shërbimesh turistike.
Avantazhi konkurrues aktual	- Kostoja e ulët, trashëgimia natyrore dhe kulturore përfaqësojnë asetet kryesore dhe burimin e avantazhit konkurrues; - Mungesa e disa infrastrukturave kufizon turizmin në pjesën e brendshme, si dhe flukset e mundshme që vijnë nga udhëtimet me jaht dhe kroçera.
Teknologjitë ekzistuese	- Teknologjitë kryesore përfaqësohen nga IT, në lidhje me menaxhimin e klientëve (rezervimet, pagesat etj.) dhe integrimin e zinxhirit të furnizimit; - Teknologjitë e tjera të miratuara lidhen me investimet e kursimit të energjisë.
Potenciali i inovacionit	-Potenciali kryesor i inovacionit lidhet me ndërthurjen e zinxhirit të furnizimit me sektorë të tjerë. Nga njëra anë, progresi i IT mundëson ofrimin e një shërbimi të veçantë për klientët; nga ana tjetër, mundësitë e ndërthurjes me ushqimin, kulturën, shëndetin mund të shfrytëzohen përmes një aplikimi më të gjerë të zgjidhjeve inteligjente të IT.
Ndikimet e COVID-19	- Industria është prekur nga ndikimi i pandemisë - Mbajtja e klientëve ekzistues shihet si sfida kryesore operationale në lidhje me fazën Covid

Burimi: shpjegimi i autorit

8.5 Informacioni dhe Komunikimi

“Aktivitete të telekomunikacionit satelitor dhe teknologji të tjera informacioni”

Sipas vëzhguesve ndërkombëtarë⁴¹ në vitin 2018 kontributi i industrisë së TIK në PBB ishte 2.9%, i cili u rrit më tej gjatë 2019-ës; xhiroja totale e sektorit të Transportit, Informacionit dhe Komunikimit për vitin 2018 ishte 1,255 milionë euro dhe vlera e shtuar për vitin 2018 ishte 512 milionë euro.⁴²

Çështjet kryesore të tregut shqiptar të TIK në Shqipëri janë digjitalizimi i administratës publike dhe shërbimet elektronike. Ndërveprueshmëria e TIK përfaqëson një nga përbërësit në përpjekjen për të zgjeruar përhapjen e shërbimeve elektronike (OECD, 2021). Megjithatë, zbatimi i Agjendës Digjitale 2015-2020 ka raportuar rezultate pozitive, veçanërisht në drejtim të digjitalizimit të administratës publike dhe me lançimin e portalit e-Albania.

Për sa i përket lidhjes me brez të gjerë, infrastrukturën janë përmirësuar ndjeshëm falë Planit Kombëtar të Broadband-it 2013-2020 dhe atij në vazhdim 2020-2025. Shpejtësia e bandës së gjerë tani mund të arrijë 1 Gigabit për sekondë

⁴¹Shih OECD (2021) dhe PwC Maqedonia e Veriut (2020).

⁴²Të dhënat përfshijnë Sektorët e Transportit, Informacionit dhe Komunikimit; Nuk ka të dhëna të disponueshme vetëm për sektorin e TIK.

(Gbps), por shumica e abonentëve (55%) kanë shpejtësi 4-10 Megabit për sekondë (Mbps).⁴³ Plani i ri Kombëtar i Frekuencave sjell ndryshime të rëndësishme në spektrin e disponueshëm për shërbimet dhe teknologjitë e reja, brezin e gjerë celular duke përfshirë brezat për teknologjinë 5G. Kjo pritet të zgjerojë tregun e IT dhe mundësitë për aplikime ndërsektoriale ndërmjet industrive (OECD, 2021).

Për sa i përket adoptimit të TIK në vitin 2019, 28% e sipërmarrjeve punësonin një specialist të TIK dhe 45% e sipërmarrjeve kishin një faqe interneti. Aplikimet kryesore (89%) ishin publikimi i katalogëve apo listave të çmimeve (INSTAT, 2021) dhe 12.8% e sipërmarrjeve u përfshinë në aktivitetet e tregtisë elektronike në vitin 2020. Lidhur me këtë shifër, pavarësisht numrit të madh të specialistëve të TIK, një nivel i ulët depërtimi i aktivitetëve të tregtisë elektronike është regjistruar dhe përdorimi i mundësive të TIK duket se ka ende një potencial të pasfrytëzuar (OECD, 2021).

Sipas OECD (2021) blerjet në internet nuk janë të përdoura, për shkak të përdorimit të ulët të kartave të kreditit në zona të caktuara, fuqisë së ulët blerëse si dhe kostos së lartë të transportit. Për më tepër, korniza për mbrojtjen e privatësisë digjitale nuk përputhet plotësisht me kuadrin aktual të BE-së, veçanërisht në lidhje me legjislacionin për mbrojtjen e konsumatorëve në tregtinë elektronike.

Agjenda Digjitale dhe Strategjia Kombëtare për Zhvillim mbështesin miratimin e pajisjeve ITC për SME-të përmes Fondit të Inovacionit, por sipas vëzhguesve ndërkombëtarë ndikimi i këtij lloji të mbështetjes (dhe programeve të tjera të financimit të inovacionit) është i kufizuar në një numër të vogël përfituesish.⁴⁴

Megjithatë, sipas palëve të intervistuar, shumica e njerëzve kanë aftësi digjitale bazë dhe të nivelit mestar dhe vetëm personat që kanë përfunduar studimet universitare ose që punojnë në sektorët digjital tregojnë aftësi më të përparua. Disponueshmëria e burimeve paraqet çështjen kryesore kritike për operatorët e TIK. Industria përballët me një deficit të profesionistëve shumë të aftë të TIK, i cili lidhet me hendekun që qendron midis aftësive të përvetësuar nga sistemi arsimor në Shqipëri dhe atyre të nevojshme për tregun e punës.

Mungesa e aftësive digjitale në ekonomi ndikon negativisht si në kërkesë ashtu edhe në ofertën e produkteve digjitale, duke çenon potencialin e digjitalizimit për sa i përket punësimit dhe sipërmarrjes. Palët e interesit raportojnë se gjetja ose trajnimi i profesionistëve shumë të aftë të TIK është i vështirë dhe mbajtja e tyre është edhe më e vështirë, pasi *brain drain* (largimi i fuqisë së kualifikuar punëtore) ndikon shumë në këtë industri. Një nga çështjet që duhet marrë në konsideratë është se përgatitja e punonjësve të sapo diplomuar konsiderohet fare pak e përshtatshme për industrinë. Në këtë masë, palët e interesit besojnë se universitetet janë në gjendje të ofrojnë vetëm njohuri parapërgatitore. Ndërtimi i kompetencave shpesh lidhet me trajnimin e brendshëm. Mospërputhja midis kërkesës dhe ofertës së kompetencave të kualifikuara është edhe më kritike për bizneset e orientuara drejt produkteve të IT, ku konkurrenca globale kërkon zgjidhje dhe kompetenca të integruara në kompjuterikën e internetit (cloud), mësimin automatik, inteligjencën artificiale dhe aplikacionet e internetit.

Një dialog më i fortë midis kompanive dhe qeverisë kombëtare konsiderohet i rëndësishëm për hartimin e programeve të trajnimit në përputhje me nevojat e tregut të punës. Aplikacione interesante janë aplikacionet e internetit në agroushqim, aplikimi i IT në turizëm, si dhe tranzicioni digjital në industri të tjera, edhe nëse mungesa e operatorëve të mëdhenj mund të dëmtojë zhvillimin efektiv të këtyre mundësive.

Patentimi dhe hulumtimi është me të vërtetë shumë i rëndësishëm, por palët e interesit raportojnë se nuk ka infrastrukturë kërkimore dhe patentimi kryhet kryesisht jashtë vendit.

Nga anketimi, burimet kryesore të avantazhit konkurrues përfaqësohen nga rrjetet e forta të shpërndarjes, ekonomitë e mira të shkallës dhe kostot e ulëta të prodhimit. Aktivitetet e para-prodhimit të softuerit konsiderohen si një mundësi e mirë për zinxhirin e vlerës së IT. Kompanitë kryesore konsiderojnë si aset kryesorë si menaxhimin e bazës së të dhënave ashtu edhe aftësitë e përpunimit të të dhënave. Në këtë masë, investimet në pajisje dhe sisteme konsiderohen si sfidat kryesore, për të ndjekur kërkesat e tregut dhe për të diferencuar produktet/shërbimet.

⁴³Sipas Raportit për Shqipërinë 2021, shkalla e depërtimit korrespondon me 15.6% të popullsisë dhe 52% të familjeve. Hendeku në depërtimin e internetit fiks me brez të gjerë midis zonave urbane dhe rurale është ende i rëndësishëm. Zonat rurale përbëjnë 40% të popullsisë, por vetëm 3.7% janë të lidhur me internetin. Shkalla e përhapjes të celularëve në fund të vitit 2020 ishte 70% krahasuar me 61,8% në fund të 2019. Në vitin 2020, kishte 2 milionë përdorues aktivë të brezit të gjerë celular. Vëllimi i përdorimit të të dhënave gjatë vitit 2020 është rritur me 29,4% krahasuar me vitin 2019.

⁴⁴Një nxitje e dobishme për drejtimin e biznesit në sektorin e TIK lidhet me regjimin tatimor, pasi kompanitë e sektorit të TIK përfitojnë nga një normë e reduktuar e tatimit mbi fitimin (5% në vend të taksës kombëtare 20% për të gjithë sektorët e tjerë). Sipas palëve të interesit të intervistuar, drejtimi i një start-up-i në sektorin e IT-së është shumë i përshtatshëm, por në një periudhë të gjatë kërkon partneritete me palë më të mëdha.

Në tabelë janë raportuar 14 gjetjet kryesore në lidhje me fokusin kryesor të studimit.

Tabela 14: Vështrim i përgjithshëm i Informacionit dhe Komunikimit, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet

Fokusi kryesor	Gjetjet kryesore
Zinxhiri i vlerës	- Një pjesë e madhe e industrisë është e lidhur me shërbimet publike elektronike - Përdorimi më i gjerë i IT në mesin e kompanive lidhet me faqet e internetit dhe aplikimin e tregtisë elektronike - Ofrimi i internetit varet nga zhvillimi i infrastrukturës së lidhjes së IT që në zonat rurale nuk është gjerësisht i disponueshëm. Programet kombëtare po përshpejtojnë përhapjen e infrastrukturave të IT dhe miratimin e shërbimeve të IT - Mungesa e operatorëve të mëdhenj mund të kufizojë ritmin e transformimit digjital të kompanive
Avantazhi aktual konkurrues	- Para-prodhimi dhe funksionet shtesë janë aktivitetet kryesore me peshën më të madhe në zinxhirin e vlerës. Kompanitë kryesore konsiderojnë si aset kryesor një aktivitet të fortë marketingu, një menaxhim superior të bazës së të dhënave dhe aftësi të përpunimit të të dhënave - Mungesa e aftësive të përkushtuara në IT dhe nevoja për të investuar në pajisje dhe sisteme shihen si dobësitë kryesore, veçanërisht për ato kompani të orientuara drejt produkteve të IT-së, që vuajnë shumë nga konkurrenca globale.
Teknologjitë ekzistuese	- Teknologjitë ekzistuese janë në përputhje me standardet bazë dhe në varësi të infrastrukturave të IT; - Universitetet konsiderohen të dobishme për ndërtimin e aftësive parapërgatitore, jo për disponueshmërinë e pajisjeve dhe laboratorëve të IT në mënyrë që të rritet avantazhi konkurrues i sistemit.
Potenciali i inovacionit	- Ndërlidhja dhe bashkëpunimet ndërmjet industrive paraqesin mundësi interesante. Aplikimet e IoT-së në turizëm dhe bujqësi janë shembuj të mundshëm - Mungesa e hulumtimit dhe zhvillimit, mungesa e kapitalit, mungesa e teknologjisë shihen si disa nga vështirësitë kryesore dhe aktivitetet kryesore të inovacionit të kryera janë ndjekja e kërkesave të tregut dhe diferencimi i produkteve/shërbimeve.
Ndikimet e COVID-19	- Industria nuk është prekur shumë nga ndikimi i pandemisë. - Mbajtja e klientëve ekzistues dhe ndryshimet ndërkombëtare në modelin e biznesit shihen si sfidat kryesore në fazën e Covid.

Burimi: shpjegimi i autorit

8.6 Aktivitetet e shërbimeve administrative dhe mbështetëse

“Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center) shërbim klientit dhe aktivitetet e shërbimeve mbështetëse të biznesit”

Sipas RISI (2019) Transferimi i Procesit të Biznesit (TPO) mund të përshkruhet si shpërndarja e proceseve specifike të biznesit, zakonisht në lidhje me detyrat rutinë ose jo-thelbësore të biznesit si mbështetja e klientit, te ofruesit e jashtëm të shërbimeve. Shërbimet kryesore që ofrohen zakonisht në formën e BPO, ndër të tjera, kanë të bëjnë me IT, Financa dhe kontabilitet, proceset e zyrave mbështetëse (Back office-it), tregtisë elektronike dhe mbështetëse, Prokurimet, Burimet Njerëzore dhe proceset e rekrutimit.

Në nivel global, sektori i BPO është rritur jashtëzakonisht gjatë dekadave të fundit, i nxitur nga transferimi ose transferimi i proceseve të biznesit nga firmat me bazë në vendet e zhvilluara në ato me bazë në ekonomitë në zhvillim dhe për shkak të uljes së kostove të teknologjisë së komunikimit dhe informacionit (RISI, 2019).

Sipas Konfindustrisë Shqiptare (2021) në vitin 2000 vendi u dallua si një lider në rajonin e Ballkanit Perëndimor për shërbimet BPO, për shkak të afërsisë me tregjet evropiane dhe disponueshmërisë së burimeve të kursimit të kostos, veçanërisht aftësive gjuhësore. Sektori BPO ka qenë në rritje që nga fillimi i tij dhe aktualisht punëson rreth 35,000 profesionistë në më shumë se 400 kompani të jashtme.

Sipas INSTAT (2019) në periudhën 2010-2018, në fushën e aktiviteteve administrative dhe mbështetëse ushtronin aktivitet 12,029 sipërmarrje me 26,840 punonjës (numri mesatar i sipërmarrjes 4,9 punonjës). Qarkullimi i krijuar ishte afërsisht i barabartë me 38,080 milionë lekë, paga 11,479 milionë lekë dhe një pagë mesatare për punonjës të barabartë me 427,7 mijë lekë.

Futja e të dhënave dhe qendrat e thirrjeve janë ndër shërbimet kryesore të jashtme në Shqipëri dhe destinacioni i tregut përfaqësohet nga vendet evropiane, veçanërisht Italia. Që prej fillimit, aktivitetet kryesore kanë qenë të lidhura me shërbimet e pas-shitjes, kujdesin ndaj klientit dhe telemarketingun dhe vetëm së fundmi me shërbimet e marketingut dhe hulumtimit, operacionet e IT-së dhe Softuerit, si dhe shërbimet e financave dhe kontabilitetit.

Që nga përhapja e madhe në mbarë botën e zgjidhjeve të IT, mënyra se si organizohen dhe kontraktimi i palëve të jashtme të biznesit ka ndryshuar. Në ditët e sotme në nivel ndërkombëtar, sektori TIK-BPO po përpunon të diversifikojë më tej, duke përfshirë aktivitetet në proceset digjitale, dizajnimin dhe zhvillimin e softuerit, teknologjitë e regjistrimit të pagesave të kriptomonedhave) blockchain, sigurinë kibernetike, etj. kostot, zhvilloni modele të shpërndarjes globale dhe siguron akses të sigurt të të dhënave. Për shkak të avantazheve të tij, shërbimet BPO të bazuara në sistemet kompjuterik (cloud) do të miratohen gjithnjë e më shumë në të ardhmen.

Në Shqipëri, sektori BPO po përballet me këtë sfidë, duke u marrë me aktivitete që lidhen me menaxhimin e marrëdhënieve me klientët (kryesisht qendrat e thirrjeve që ofrojnë mbështetje për klientët, shërbimet e shitjeve dhe marketingut), menaxhimin e burimeve njerëzore (kryesisht trajnime, shërbime të listëpagesave dhe rekrutimit), menaxhimin e burimeve të sipërmarrjes (kryesisht financat, kontabiliteti, prokurimi, logjistika dhe shërbimet e të dhënave)⁴⁵.

Të jesh konkurrues në nivel ndërkombëtar në fusha të tilla do të thotë të investosh në proceset e menaxhimit të njohurive, duke u marrë me delegimin e detyrave më të ndërlikuara dhe që kërkojnë aftësi, kompetenca dhe ekspertizë të specializuar. Sipas palëve të interesit është e nevojshme të kemi një perspektivë afatgjatë të investimeve si në teknologji ashtu edhe në kompetenca.

Llojet e shërbimeve të kryera nga kontraktimi i jashtëm i procesit të njohurive (si një evolucion i BPO bazuar në proceset e menaxhimit të njohurive) mund të përfshijnë shërbime ligjore dhe mjekësore, trajnime, studime tregu dhe konsulencë biznesi dhe në lidhje me IT-në, BPO përfshin ofrimin e mirëmbajtjes së softuerit dhe shërbimet me vlerë të shtuar më të lartë të dizajnit, programimit dhe zhvillimit të strategjisë së IT.⁴⁶

Duke marrë parasysh këto mundësi, bazuar në intervistat e palëve të interesit, disa operatorë shqiptarë kanë filluar të zhvillojnë zgjidhje IT për analitikë inteligjente dhe në fushën e sigurisë. Në këtë masë, tendencat kryesore mund të përfaqësohen nga inteligjenca artificiale e aplikuar tek aplikacionet softuerike; inteligjenca artificiale e aplikuar në robotikë; marketing digjital i orientuar drejt SEO-së, PPC, tregëtisë elektronike, etj; teknologji dhe zgjidhje të gjelbra. Në mënyrë të ngjashme, automatizimi i procesit robotik dhe menaxhimi i mediave sociale përfaqësojnë tendenca të tjera që çojnë në zhvillim të mëtejshëm dhe kërkesa për ofrimin e shërbimeve BPO. Në lidhje me këto tendenca, aktivitetet e inovacionit janë të orientuara kryesisht për të ndjekur kërkesat e tregut,

⁴⁵Sipas AIDA (2020), disa nga kompanitë më të suksesshme BPO që operojnë në Shqipëri janë zgjidhjet e industrisë Lufthansa, Deloitte, Teleperformance, IDS, Rework, Innovaway, Alba contact, Albacall, Ernest&Young, Euroservices dhe Localeyes.

⁴⁶Sipas RISI (2019), shumë ekonomi në zhvillim, duke përfshirë disa nga fqinjët e Evropës Lindore, kanë përparuar nga ofrimi i shërbimeve bazë të BPO ose qendrave të thirrjeve telefonike (call center) tradicionale në ofrimin e teknologjisë me vlerë më të lartë dhe shërbimeve intensive të njohurive.

Sipas disa operatorëve, mundësitë kryesore aktuale në tregun ndërkombëtar mund të vijnë nga:

- Kujdesi shëndetësor: megjithëse, kujdesi shëndetësor përfaqëson një pjesë të vogël të marrëveshjeve të BPO (të ulëta në krahasim me industritë e tjera, si shërbimet financiare, bankare dhe prodhimi), potenciali për rritje është i lartë për shkak të rritjes së kërkesës për kujdes cilësor.

- IT: Transferimi i teknologjisë së informacionit është një nga praktikatat më të frekuentuara të kontraktimit në botë. Ai përfshin: përdorimin e ofruesve të shërbimeve për ofrimin e proceseve të biznesit të mbështetur në TI, shërbimet e aplikacioneve dhe zgjidhjet e infrastrukturës.

- Sigurimi: efikasiteti i kostos dhe cilësia e shërbimit kanë bërë që kompanitë e sigurimeve të shqyrtojnë mundësinë për të mos menaxhuar drejtpërdrejt një lloj shërbimi.

- Tregtia elektronike: shfaqja e tregtisë elektronike ka përcaktuar aksesin në tregje të reja për shumë kompani.

- Futja e të dhënave: sot tregu është i mbingarkuar nga të dhëna, kryesisht të dhëna të papërpunuara, që rrezikojnë të jenë të padobishme nëse nuk përkthehen në informacione kuptimplotë. Futja e të dhënave është një shërbim që kërkon shumë kohë; në këtë masë kontraktimi i jashtëm mund të kursejë kostot përkatëse operative.

kërkesat, diferencimi i produktit/shërbimeve dhe uljen e kostove. Për këto synime, investimet në pajisje dhe sisteme IT shihen si përparësi.

Gjithashtu në këtë rast sfida është cilësia e punësimit si dhe mospërputhja aktuale në tregun e punës ku kurrikulat universitare jo gjithmonë përputhen me kërkesat. Vitet e fundit ka pasur një rritje të ndjeshme të nivelit të aftësive të të rinjve që punojnë në shërbimet BPO, por kërkesat dhe nevojat e tregut nuk janë në përputhje me kualifikimin ekzistues. Në veçanti, palët e interesit vërejnë mungesën e inxhinierëve në krahasim me vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor. Në këtë drejtim, shoqatat e biznesit mund të luajnë një rol të rëndësishëm: shoqata SHDSHB (Shoqata e Drejtuesve të Shërbimeve të Biznesit) nënshkroi një Memorandum Bashkëpunimi me Universitetin Aleksandër Moisiu në Durrës për ngritjen e kurseve të formimit profesional të talenteve të rinj.

Sipas disa palëve të interesit, për momentin shumica e operatorëve më të mëdhenj në BPO operojnë kryesisht në segmente me vlerë të shtuar të ulët, gjithsesi prania e disa kompanive këshilluese shumëkombëshe mund të forcojë përhapjen e shërbimeve IT-BPO dhe të nxisë bashkëpunimin ndërkombëtar. Në këtë masë, agjenda aktuale e integritetit në Bashkimin Evropian ka zvogëluar pasigurinë dhe ka forcuar reputacionin e industrisë. Të dyja konsiderohen si përbërës të rëndësishëm për mundësi të reja biznesi.

Palët e interesit besojnë se duhet të ketë një kuadër të posaçëm ligjor në mbështetje të zhvillimit të kësaj industrie, së bashku me stimujt fiskalë për investitorët e huaj dhe startup-et. Një nga dobësitë është mungesa e të dhënave dhe informacionit të kualifikuar për BPO, Kontraktimi i Jashtëm i IT dhe Hulimtim dhe Zhvillim, në lidhje specifike me asetet kryesore, operacionet dhe potencialin, të cilat mund të rrezikojnë efektivitetin e masave mbështetëse.

Së fundi, sektori kërkon gjithashtu infrastruktura strategjike efikase, veçanërisht për ofrimin e shërbimeve të energjisë dhe internetit. Deri tani sfidat kryesore për fazën Covid janë mbajtja e klientëve ekzistues dhe gjetja e fondeve për të rritur biznesin.

Në tabelë janë raportuar 15 gjetjet kryesore në lidhje me fokusin kryesor të studimit.

Tabela 15: Vështrim i përgjithshëm i qendrat e thirrjeve dhe shërbimeve mbështetëse të biznesit, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet

Fokusi kryesor	Gjetjet kryesore
Zinxhiri i vlerës	- Industria BPO operon kryesisht në ofrimin e shërbimeve me njohuri mesatare të ulëta. Futja e të dhënave dhe qendrat e thirrjeve janë ndër shërbimet kryesore të jashtme në Shqipëri dhe destinacioni i tregut është i orientuar drejt vendeve evropiane, tregu kryesor është Italia. - Në Shqipëri operojnë edhe aktorë shumëkombësh, të cilët ofrojnë këshillim biznesi në vend. Ato mund të përfaqësojnë gjithashtu një qendër të mundshme për bashkëpunim dhe mundësi ndërkombëtare.
Avantazhi konkurrues aktual	- Avantazhi konkurrues kryesor aktual përfaqësohet nga kostoja e ulët e fuqisë punëtore, e kombinuar me praninë e aftësive gjuhësore, praninë e një sistemi ekonomik që funksionon në mënyrë të mirëfilltë në sektor; - Afërsia kulturore dhe gjeografike me tregjet evropiane njihet si një aset pozitiv; - Disa kompani kanë përfshirë zbatimin e IT që mundëson analiza inteligjente dhe mundësinë për të ofruar shërbime me vlerë të shtuar.
Teknologjitë ekzistuese	- Teknologjitë ekzistuese korrespondojnë me kërkesat aktuale të IT të tregut, për shërbime të jashtme të nivelit të ulët të mesëm; - Disa zgjidhje të përparura të IT janë zbatuar; - Operatorët më të mëdhenj bazohen kryesisht në segmente të mesme të ulëta, duke zbatuar teknologji që sigurojnë efikasitet dhe qëndrueshmëri në ofrimin e shërbimeve.
Potenciali i inovacionit	- Potenciali kryesor i inovacionit vjen nga aplikimi i zgjidhjeve të IT; - Kapërcimi i mospërputhjes ndërmjet kërkesës dhe ofertës së fuqisë punëtore të kualifikuar, krijimi i një rrjeti më të gjerë përfaqëson mundësinë kryesore për të futur inovacionin; - Zgjidhjet e IT mund të përputhen në pozicionimin në tregje të shërbimeve me ngarkesë më të lartë njohurish dhe vlerë të shtuar.
Ndikimet e COVID-19	Industria është prekur pjesërisht nga ndikimi i pandemisë, për sa i përket aspektit të organizimit të brendshëm.

Burimi: shpjegimi i autorit

9. Përfundime dhe rekomandime

Të dhënat cilësore vërtetojnë rezultatet nga Analiza sasiore, duke identifikuar fushat përkatëse që duhen eksploruar më tej për përzgjedhjen përfundimtare të përparësive të Specializimit Inteligent. Të gjithë sektorët e hulumtuar kanë një rëndësi të madhe territoriale, si dhe mundësi zhvillimi. Megjithatë, ato tregojnë edhe dobësi strukturore që kërkojnë investime dhe një angazhim të fortë nga Autoritetet Kombëtare.

Bujqësia, Peshkimi dhe Akuakultura; Prodhimi; Energjia; Akomodimi dhe aktivitetet e shërbimit mbështetës (turizmi); Informacioni dhe Komunikimi; Aktivitete të shërbimit administrative dhe mbështetës janë fushat e përzgjedhura që do të duhet të hulumtohen në të ardhmen në analizat dhe konsultimet e ardhshme me palët e interesit.

Gjithashtu, të intervistuarit identifikojnë infrastrukturën strategjike, të lidhura veçanërisht me furnizimin me energji, lidhjen digjitale dhe të transportit, si një nxitës i rëndësishëm i zhvillimit dhe si një burim pasigurie. Edhe pse është bërë shumë në vitet e fundit dhe shumë përgatitje janë ende duke u bërë, infrastruktura mbetet një sfidë e rëndësishme për të ardhmen e Shqipërisë.

Atje shpesh ka një mospërputhje mes kurrikulave të AFP-së dhe arsimit të lartë, nga njëra anë, dhe kërkesave të tregut të punës, nga ana tjetër. Në veçanti, disa kurrikula kanë tepër vështirësi me përshtatjen me standardet dhe kërkesat ndërkombëtare. Në fund, kjo nënkupton që kompanitë janë përgjegjëse për ofrimin e kurseve të trajnimit, të cilat mund të jenë shumë të vështira veçanërisht për segmentet me një konkurrencë me ngarkesë më të lartë njohurish.

Në përgjithësi, hulumtimi publik konsiderohet të jetë nën standardet evropiane dhe i nënfinancuar në mënyrë të konsiderueshme në krahasim me ekonominë e tjera të makro-rajonit. Kjo shpesh çon në protokolle bashkëpunimi midis kompanive dhe universiteteve, por kryesisht të orientuara në zbulimin e talentëve dhe praktika në vend të hulumtimit dhe zhvillimit, i cili shpesh mbështetet në shërbimet e huaja.

Si nga anketimi ashtu edhe nga IDI, shfaqen mundësi interesante zhvillimi në megatrendet ndërkombëtare si tranzicioni digjital (përfshirë automatizimin e proceseve, riorganizimin e zinxhirëve të furnizimit dhe transformimin digjital që mund të çojë në modele të reja biznesi); dhe, në një masë më të gjerë, teknologjitë digjitale, (duke përfshirë aplikimet e inteligjencës artificiale, sensorët IoT, analiza e të dhënave, robotikën); dhe, tranzicioni ekologjik (përfshirë përdorimin inteligjent të burimeve të rinovueshme, zgjidhjet e efikasitetit të energjisë, si dhe modele të reja biznesi të bashkërenduara me standardet ndërkombëtare të qëndrueshmërisë).

Një sfidë tjetër lidhet me ndër-fertilizimin dhe integrimin e zinxhirëve të furnizimit. Shumë nga palët e interesit, duke raportuar përvoja pozitive të biznesit, veprojnë në kontekste që përmirësojnë integrimin e zinxhirëve të vlerës horizontale dhe vertikale. Në rastin e parë, ka përvoja të mira me turizmin e qëndrueshëm, veçanërisht kur integrohet me bujqësi cilësore dhe përpunim të përgjigjshëm ushqimor, në rastin e dytë, praktika të suksesshme mund të shihen në integrimin e shërbimeve BPO me zgjidhjet e IT.

Në përgjithësi, mungesa e industrive të mëdha kombëtare së bashku me kërkesën e ulët për konsum dhe investime, sjellin domosdoshmërinë e mundësive jashtë vendit, partneriteteve ndërkombëtare dhe mundësive të bashkëpunimit, investimeve të huaja të drejtpërdrejta, si dhe eksternaliteteve pozitive që vijnë nga diaspora. Në lidhje me këto mundësi, aktivitetet e AIDA-s, rregulloret specifike sektoriale (si për sektorin e energjisë) si dhe disa programe specifike (si për diasporën) përfaqësojnë pikënisje të mira për të zhblokuar potencialin e rritjes, për t'u shoqëruar gjithsesi me zbatimin e politikave të tjera, siç është duke u zbatuar dhe parashikuar nga agjenda për anëtarësimin në BE.

Si rezultate kryesore të analizës cilësore, një numër fushash ndërsektoriale mund të merren gjithashtu në konsideratë për hulumtime të mundshme gjatë EDP. Kjo edhe sepse gjendja ekonomike për shkak të pandemisë nga njëra anë, dhe vështirësisë në mbledhjen cilësore të të dhënave - kryesisht gjatë verës - rezultuan në një pjesëmarrje të ulët në anketë dhe një numër të kufizuar intervistash, veçanërisht duke pasur parasysh gjerësinë dhe artikullimin e fushave që dolën nga analiza sasiore.

Kështu, në vazhdim të aktiviteteve për përcaktimin e S3, sugjerohet rritja e numrit të palëve të përfshira dhe organizimi i intervistave të mëtejshme, duke u përqëndruar më shumë në mënyrën e organizimit të zinxhirëve të vlerave, në potencialin dhe pengesat e tyre dhe në mënyrën se si zinxhirët e vlerës mund të kontribuojnë në zhvillimin e qëndrueshëm të vendit.

Bazuar në rezultatet e analizës sasiore dhe cilësore, faza e mëtejshme e EDP mund të kontribuojë shumë në këtë kuptim, duke ofruar të dhëna të mëtejshme mbi fushat e identifikuar dhe duke i ndërthurur pikat e forta, dobësitë, mundësitë dhe kërcënimet e përshkruara në raport, për një agjendë të transformimit ekonomik të Vendi.

Ekonomia blu

Megjithatë, turizmi në bregdet është një forcë shtytëse edhe nëse kemi parasysh nivelin e lartë të përqendrimit territorial dhe sezonalitetin e lartë. Lidhjet interesante mund të forcohen me industrinë e peshkimit dhe turizmin e udhëtimeve me jaht ose lundrim. Për këtë qëllim, objektet dhe infrastrukturat duhet të përmirësohen. Veçanërisht mjetet infrastrukturore që lidhen me portet turistike dhe shërbimet për anijet duhet të shkojnë paralelisht me ruajtjen dhe promovimin e trashëgimisë kulturore dhe natyrore të vendit. TIK mund të jetë gjithashtu një forcë lëvizëse përkatëse, e lidhur me shërbimet turistike dhe organizimin/operimin e zinxhirëve të furnizimit.

Në rastin e peshkimit dhe akuakulturës, integrimi me sektorin e akomodimit ofron një mundësi premtuese për rritje.

Tabela 16: Ekonomia blu: pikat kryesore SWOT

Pikat e forta	Dobësitë
- Bregdeti i gjerë, periudha të gjata me diell dhe një trashëgimi turistike natyrale me bukuri të jashtëzakonshme - Turizëm i gjallë bregdetar me performancë të mira ekonomike - Industria aktive e peshkimit - Disponueshmëria e fuqisë punëtore të kualifikuar - Studime akademike mbi sektorin si dhe partneritete të vazhdueshme midis kompanive dhe akademisë - Kosto të ulëta në krahasim me operatorët e tjerë fqinjë - Industria e peshkimit nuk është ndikuar veçanërisht nga Covid-19	- Nevoja për investime portuale në lidhje me shërbimet detare - Nevoja për investime portuale për turizmin e kroçerave - Sezonalitet i lartë i sektorit - Nevoja për investime në lidhjet rrugore dhe digjitale për lidhjet e zonave në brendësi - Mungesa e një industrie të përshtatshme dhe/ose industrive të rinovimit detar - Nevoja për zhvillimin e shërbimeve digjitale të përshtatshme turistike dhe detare
Mundësitë	Kërcënimet
- Zhvillimi i produkteve turistike që lidhen me jahtin dhe kroçerat - Zhvillimi i produkteve turistike të lidhura me zonat e brendshme dhe trashëgiminë kulturore natyrale të vendit - Mundësi për gërvetimin e industrisë së peshkimit, hotelierisë, hotelierisë	- Konkurrenca e huaj nga sisteme/operatorë të tjerë portualë në Mesdhe - Nevoja për të ruajtur bregdetin dhe atraktivitetin e trashëgimisë kulturore natyraliste - Industria e turizmit është e kushtëzuar nga urgjenca aktuale e lidhur me Covid-19

Burimi: shpjegimi i autorit

Ushqim i shëndetshëm

Industria e përpunimit të ushqimit paraqet një tjetër mundësi interesante. Bujqësia përbën një sektor të rëndësishëm për vendin me një peshë të madhe të PBB-së dhe punësimit, por me produktivitet të ulët, informalitet të lartë profesional dhe dobësi strukturore në lidhje me infrastrukturën, punësimin dhe standardet fitosanitare, të cilat mund të pengojnë pozicionimin optimal të vendit në tregjet ndërkombëtare.

Investimet janë të nevojshme për të arritur shkallë më të larta të prodhimit dhe për të përmirësuar pozicionimin brenda zinxhirit të furnizimit. Në mënyrë të ngjashme, nevojiten investime në aftësitë digjitale, veçanërisht për të rriturit.

Në përgjithësi, ekziston një potencial i madh për prodhimin organik që mund të orientohet drejt tregjeve ndërkombëtare dhe që vjen nga kulturat e kultivuara tradicionalisht me një përdorim shumë të kufizuar të shtesave kimike. Në mënyrë të ngjashme, biznesi i ushqimit të shëndetshëm dhe mirëqenies mund të ndërthuret në mënyrë të shkëlqyer me turizmin e qëndrueshëm, turizmin e jashtëm dhe agroturizmin në zonat e brendshme.

Shqipëria ka territore me bukuri kulturore dhe natyrore që kombinohen në mënyrë të përkryer me logjikën e turizmit të qëndrueshëm, të përshtatshëm për mirëqenien dhe shëndetin. Nga ana tjetër, me të vërtetë, infrastruktura dhe sfidat e lidhura me aftësitë kërkojnë një perspektivë më afatgjatë.

Tabela 17: Ushqimi i shëndetshëm: pikat kryesore SWOT

Pikat e forta	Dobësitë
- Bujqësia si një sektor i rëndësishëm pjesërisht i bazuar në kulturat e qëndrueshme - Trashëgimi natyral me bukuri të madhe - Sektor i gjallë i turizmit - Proceset edukative në sektor dhe partneritetet ndërmjet kompanive dhe akademisë - Kosto të ulëta të faktorëve të prodhimit në krahasim me operatorët e tjerë fqinjë - Kushtet klimatike të shkëlqyera - Rrjeti i shërbimeve të ekstensionit/organizatave të transferimit teknologjik që operojnë në bujqësi - Sektori nuk është ndikuar veçanërisht nga Covid-19	- Rrugë e dobët dhe lidhje digjitale - Madhësia mesatare e vogël e sipërmarrjeve bujqësore dhe parcelave të tokës - Mosha mesatare e lartë e fuqisë punëtore, niveli i ulët i aftësive dhe niveli i lartë i informalitetit - Zhvillimi rural shpesh i bazuar në ekonomitë e mbijetesës - Mungesa e një rrjeti ofertash turistike në zonat rurale.
Mundësitë	Kërcënimet
- Ofertë e ndërthurur turistike në lidhje me ushqimin organik, shëndetin dhe qëndrueshmërinë - Oferta turistike e lidhur me mirëqenien, trashëgiminë natyraliste dhe kulturore të vendit - Zhvillimi i sektorit të agroturizmit - Mundësi gërshetimi me industrinë e hotelierisë dhe - Mundësitë për zhvillimin e produktivitetit përmes zbatimit të TIK	- Konkurrenca nga vendet e tjera të rajonit makro - Konkurrenca/varësia e huaj në lidhje me zhvillimin e zgjidhjeve teknologjike që mund të zvogëlojnë marzhet e fitimit dhe qëndrueshmërinë e modeleve të biznesit

Burimi: shpjegimi i autorit

Burimet e rinovueshme të energjisë

Sistemit kombëtar energjetik i duhet të përballë me sfida të rëndësishme që lidhen, nga njëra anë, me procesin e përafrimit me kërkesat evropiane dhe, nga ana tjetër, me efektivitetin dhe efikasitetin e sistemit të shpërndarjes dhe transmetimit të energjisë. Kjo është një lloj rruge e detyrueshme që do të bëjë gjithashtu një ripërcaktim të industrisë së energjisë dhe të palëve që operojnë në këtë sektor, kryesisht të atyre shtetërorë.

Në këtë kuadër dhe pavarësisht nga procesi i përafrimit me BE, Shqipëria ka pasuri territoriale për zhvillimin e burimeve të rinovueshme të energjisë që mund të përfaqësojnë një forcë shtytëse për zhvillimin e ekonomisë dhe sistemit energjetik të vendit, si nëpërmjet kapitaleve të huaja ashtu edhe atyre vendase. Investimet në këtë sektor konsiderohen si mundësuese për shumicën e zinxhirëve të vlerës së vendit.

Burimet më të rëndësishme të rinovueshme përfaqësohen më së shumti nga energjia hidroelektrike, era dhe energjia diellore. Zhvillimi i këtyre sektorëve duhet të përballet me mospërputhjen kurrikulare dhe mungesën e disa profileve inxhinierike që duket se nuk janë të pranishme.

Tabela 18: Energjia e burimeve të rinovueshme: pika kryesore SWOT

Pikat e forta	Dobësitë
- Rrjeti i rëndësishëm i prodhimit të energjisë hidroelektrike - Karakteristikat natyrore dhe gjeografike favorizojnë prodhimin e energjisë diellore dhe të erës - Kushtet klimatike të shkëlqyera - Ndikimi i kufizuar i Covid-19 në sektor	- Shpërndarja dhe transmetimi i dobët i energjisë - Nevoja për rregullime në sistemin energjetik, liberalizimi i tregut dhe operatorëve shtetërorë - Mospërputhja me tregun e punës - Mungesa e kërkimit shkencor dhe akademisë për bashkëpunim efektiv në fushën e R&D-së - Ndërrhyrjet e pritshme infrastrukturore që kanë një kohëzgjatje afatmesme;
Mundësitë	Kërcënimet
- Zgjidhje shumë të qëndrueshme të prodhimit të energjisë, në një perspektivë sistematike; - Forcimi i bilancit energjetik të vendit me burime të pashtershme	- Konkurrenca ndërkombëtare e bazuar në njohuri dhe inovacion - Furnizimi me energji ndikuar edhe nga dinamika gjeopolitike ndërkombëtare

Burimi: shpjegimi i autorit

BPO e zgjeruar

Palët e interesit konsiderojnë se sektori ka potencial për një propozim të ri vlere.

Operacionet BPO zakonisht kërkojnë shkallë të mëdha dhe të furnizojnë industri të mëdha. Për shkak të mungesës së industrive të mëdha kombëtare, shërbimet shqiptare të BPO janë pothuajse tërësisht të orientuara drejt tregjeve ndërkombëtare dhe sektori rezulton shumë i varur nga to, si dhe nga përbërjet dhe kërkesat e zinxhirit të vlerës së tyre. Aktualisht sektori është shumë i përqendruar në tregje specifike gjeografike dhe duke u ekspozuar gjithnjë e më shumë ndaj konkurrencës së vendeve të tjera, edhe në makrorajon.

Sipas palëve të interesit, sektori ka një potencial të lartë rritjeje edhe pse në të ardhmen e afërt pritet që konkurrenca të jetë më e lartë dhe teknologjitë digjitale mund të kompresojnë shumë marzhet, veçanërisht në segmentet me njohuri të ulëta. Gjithsesi, afërsia kulturore dhe gjuhësore me tregjet evropiane, prania e strukturës ekonomike të krijuar mirë që funksionon tashmë në BPO dhe prania e disa lojtarëve ndërkombëtarë këshillues të biznesit përfaqësojnë asete pozitive.

Burimet kryesore të mundësive mund të rezultojnë nga një shtrirje e perimetrit të BPO, duke shqyrtuar segmente të reja të tregjeve më të orientuara drejt shërbimeve të biznesit me njohuri të thelluara (të tilla si shërbimet pas shitjes në robotikë, automatizim, zgjidhjeve me anë të teknologjive financiare (fintech)

etj.), dhe integrimin e zgjidhjeve të IT si një përgjigje e mundshme ndaj konkurrencës globale për shkak të digitalizimit, ekonomive të platformave dhe inteligjencës artificiale.

Tabela 19: BPO e zgjeruar: pikat kryesore SWOT

Pikat e forta	Dobësitë
- Sektor i mirëzhvilluar që lidhet me dhe punësimin e të rinjve - Afërsia kulturore dhe gjuhësore me tregjet kryesore evropiane - Kosto të ulëta në krahasim me operatorët e tjerë fqinjë - Numri i lartë i operatorëve të IT-së - Prania e palëve ndërkombëtare në biznesin këshillues, duke lidhur mundësitë ndërkombëtare të rrjetizimit dhe bashkëpunimit - Reputacioni pozitiv ndërkombëtar i industrisë për shkak të përafrimit gradual me standardet evropiane edhe në aspektin e sigurisë - E prekur pak nga masat në përgjigje të Covid-19	- Nevoja për investime në lidhjen digjitale dhe kur kërkohet në rrjetin e energjisë - Lëvizshmëri e madhe e fuqisë punëtore - Mospërputhja e tregut të punës dhe jo përshtatshmëria e ofertës akademike dhe AFP-së - Mospërputhja me standardet evropiane në aktivitetet R&D - Mungesa e një industrie kombëtare që mbështet zinxhirët e vlerave të brendshme dhe dinamikën e zhvillimit territorial - Përqendrimi i madh i tregut në vende specifike dhe rrjedhimisht ekspozimi përkatës ndaj ekonomive të tyre
Mundësitë	Kërcënimet
- Rritja e pritshme e sektorit në nivel ndërkombëtar - Mundësi ndërthurjeje, nëpërmjet zbatime të TIK, për shërbime me vlerë të shtuar më të lartë - Mundësi për të depërtuar në segmentet e vlerës së shtuar me një ofertë me kosto më të ulët	- Konkurrueshmëria nga ekonomitë më të përparura dhe të bazuar në zgjidhje teknologjike, ripërtëritja e proceseve të kontraktimit ose/dhe ulja e marzheve të fitimit - Konkurrueshmëria nga ekonomitë e tjera të rajonit makro dhe bazuar në kosto të ulëta

Burimi: shpjegimi i autorit

Referencat

AIDA (2020) Thirrjet në Shqipëri. Një vend mundësish

Këshilli i Investimeve në Shqipëri (2020), Prodhimi vendas, zëvendësimi i importeve dhe nxitja e investimeve në agropërpunim

Bevilacqua, C. et al. (2020), Inovacioni Inteligent, Sistemi dhe Teknologjitë: Dinamika e Njohurive e Perspektivave të Reja Metropolitane, Politikat e orientuara nga inovacioni drejt atraktivitetit të territoreve Vëllimi 1

Burlea-Schiopoiu, A., Ozuni, F., (2021), Potenciali i Sektorit të Turizmit Shqiptar. Qëndrueshmëria, Gjeografia e Turizmit të Qëndrueshëm, 13, 3928

Confindustria Albania (2021), Scheda Paese Albania - Settore ICT-BPO

Co-Plan / Ecorys (2017), Programi i Zhvillimit Rajonal, Faza III e Shqipërisë.

Dhrami, K., Bejko, A. (2018), Shqipëria: Drejt një Mekanizmi Financimi më Efektiv për Zhvillimin Rajonal, Rishikimi Vjetor i Qeverisjes Territoriale në Shqipëri, I.

BERZH (2020), Perspektivat Ekonomike Rajonale: COVID-19: Nga tronditja në Rimëkëmbje.

ERBD (2021), Raporti i Tranzicionit 2021-22: Përmirësimi i Sistemit: Ofrimi i Dividendit Digjital, Vlerësimet e Vendeve: Shqipëri.

ERE (2020), Raporti Vjetor, Situata e Sektorit të Energjisë dhe Aktiviteti i ERE-s gjatë 2020. Tiranë

Komisioni Evropian. (2019), Raporti i Shqipërisë 2019.

Komisioni Evropian. (2021), Raporti i Shqipërisë 2021.

Komisioni Evropian (2020), Tremujori Ekonomik i vendeve kandidate dhe kandidatëve potencialë në BE (CCEQ), Dokument teknik 044 | Tetor 2020.

FORAY, D. (2015) Specializimi Inteligent: Mundësitë dhe Sfidat për Politikën Rajonale të Inovacionit, Routledge

Kroll, H., etj. (2017), Harta e potencialit ekonomik, inovativ dhe shkencor në Serbi. JRC, Sevilla.

Martinovska Stojcheska, A., et al., (2021) Zhvillimet e fundit të politikave bujqësore në kontekstin e procesit të përafrimit me BE-në në vendet e para-anëtarësimit, Martinovska Stojcheska, A., KOTEVSKA, A., CIAIAN, P., Ilic, B., Pavloska-Gjorgjieska, D., Salputra G., Eds., EUR 30687 EN, Zyra e Publikimeve të Bashkimit Evropian, Luksemburg

Ministria e Financave dhe Ekonomisë. (2020), Zhvillimi i pandemisë Covid-19, Përmbledhje mbi

Shqipërinë. Ministria e Financave dhe Ekonomisë. (2021), Statistikat mujore fiskale.

Musabelliu, M. (2020), Përmbledhje e ekonomisë së Shqipërisë: Kostot e pandemisë për Shqipërinë, vëll. 35, Nr. 2 (AI) Dhjetor 2020.

Nientied, P., Shutina, D. (2020), Turizmi në tranzicion, pasojat pas Covis-19 në Ballkanin Perëndimor. Seria Co-PLAN Resilience, 2020, 2

OECD (2019), Arsimi në një vështrim 2019: Treguesit e OECD, Botime OECD, Paris,

OECD (2021) Konkurrueshmëria në Evropën Juglindore 2021: Një Perspektivë e Politikave, Konkurrueshmëria dhe Zhvillimi i Sektorit Privat, Botime OECD, Paris

OECD. (2021), Kriza e Covid-19 në Shqipëri, Botime OECD, Paris

Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim. (2020), Strategjia për Shqipërinë 2020-2025. PwC

Maqedonia e Veriut (2020). Studimi i sektorit të TIK Maqedonia e Veriut, Shqipëri, Kosovë

Rama, L., Cabiri, Y., Polo, E., Miluka, J. (2017), Analiza e aftësive dhe nevojave 2017. Raport për Qeverinë Shqiptare, Tiranë.

RCC Int. (2020), Bregu: Turizmi në Ballkanin Perëndimor tashmë ndjen pasojat e pandemisë COVID-19.

Shutina, D., Toto, R., Boka, M. (2015), Drejt Programimit Operacional Rajonal - Asistencë për Reformën e Politikave të Zhvillimit Rajonal në Shqipëri, SDC, GIZ.

Skreli, E., Imami, D. (2019), Studimi i sektorit të bimëve mjekësore dhe aromatike, Institucioni i Mbështetjes së Agrobiznesit në Shqipëri (AASF), Instituti i Studimeve Ekonomike dhe Transferimi i Dijes

Zeço, K., Zalm, G., Scholten, N. (2020), Vlerësimi i mundësive për zhvillimin e grupimeve në Shqipëri.

ZHLLIMA (2020) Hulumtimi bujqësor dhe transferimi i njohurive në vendet e Ballkanit Perëndimor

Zhllima, E., Imami, D., Rama, K. (2018). Sfidat e Shqipërisë për zbatimin e politikave agro-mjedisore në kuadër të anëtarësimit në BE.

Shkurtesat

ALL	Monedha shqiptare (lek)
ATTC-të	Qendra e Transferimit të Teknologjisë Bujqësore
BPO	Spektori i Nënkontraktimeve të Shërbimeve të Biznesit
CM	Masa Kritike
EDP	Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes
GDP	Prodhimi i Brendshëm Bruto (PBB)
GVA	Vlera e Shtuar Bruto
IAL	Institucioni i Arsimit të Lartë
TIK	Teknologjia e Komunikimit dhe Informacionit
INSTAT	Instituti Shqiptar i Statistikave
IoT	Aplikacionet e Internetit
LQ	Koeficienti i vendndodhjes
NACE	Nomenklatura e Aktiviteteve Ekonomike
ARRA	Nomenklatura e Njërive Territoriale për Statistikat
SDG-të	Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm
SME	Ndërmarrja e Vogël e Mesme

Lista e figurave

- Figura 1: Vlera e shtuar bruto me çmimet aktuale sipas aktivitetit ekonomik NACE Rev.2 – shifra 1 (vlerat mesatare), 2016-2020**
- Figura 2: Numri i sipërmarrjeve aktive sipas rajonit 2-shifror NUTS, 2016-2020**
- Figura 3: Struktura e punësimit sipas aktivitetit ekonomik dhe sipas rajonit, 2015-2018..... 8**
- Figura 4: Struktura e pagave dhe rrogave sipas aktivitetit ekonomik dhe sipas rajonit, 2015-2018**
- Figura 5: Ecuria e eksportit të produkteve bujqësore në totalin e eksporteve, në milionë ALL . 9**
- Figura 6: Vlera e eksporteve sipas kapitujve të produkteve bujqësore për periudhën 2010-2019 (milionë ALL)**
- Figura 7: Eksportet e produkteve aromatike dhe bimët medicinale**
- Figura 8: Eksportet totale (2012-2020) (në milionë USD).**
- Figura 9: 10 eksportet kryesore për kategorinë e produktit Klasifikimi HS 2-shifror), përmbledhje për 2012- 2020 (në milionë USD)**
- Figura 10: Kuota e sipërmarrjeve aktive në inovacion & Kuota e sipërmarrjeve me aktivitetet R&D**
- Figura 11: Sipërmarrjet që prezantuan një risi të procesit të biznesit ose një risi produkti**
- Figura 12: Kuota e sipërmarrjeve që kanë blerë një teknologji të re që nuk është përdorur më parë në sipërmarrje....**
- Figura 13: Trendi i numrit të publikimeve shkencore gjatë 2010-2019.**
- Figura 14: Numri i aplikimeve për patentë kombëtare për të gjitha fushat, 2010-2018. Figura 15: Studentët e regjistruar në Arsimin e Lartë sipas tipologjisë së institucionit, 2010-2020 29 Figura 16: Numri i studentëve të diplomuar në arsimin e lartë sipas fushës (Bachelor ose i barazvlefshëm), 2015-2020.**
- Figura 17: Numri mesatar i studentëve të diplomuar në arsimin e lartë (master, doktoraturë ose barazvlefshëm) 2015-2020**
- Figura 18: Numri i nxënësve të regjistruar në arsimin e mesëm të lartë sipas strukturës së arsimit, 2010-2020**

Lista e tabelave

Tabela 1 Kontributi i Bujqësisë në PBB, 1980 –2021 .

Tabela 2: Publikime Shkencore sipas fushave

Tabela 3: Specializimi shkencor përkatës në Ballkanin Perëndimor (gjithsej botime dhe citime në shkallë logaritmike)

Tabela 4: Publikimet shkencore sipas fushave shkencore (2010-2019)

Tabela 5: Fushat e specializimit shkencor në Shqipëri për periudhën 2010-2019

Tabela 6: Fushat e specializimit shkencor në Shqipëri të ndara në 3 periudha.

Tabela 7: Numri i aplikimeve për patentë gjatë periudhës 2010-2018, përmbledhje

Tabela 8: Bujqësia, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimi .

Tabela 9: Vështrim i përgjithshëm mbi peshkimin dhe akuakulturën, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet...

Tabela 10: Vështrim i përgjithshëm mbi përpunimin agroushqimor, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet ...

Tabela 11: Vështrim i përgjithshëm mbi derdhjen e metaleve , gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet...

Tabela 12: Vështrim i përgjithshëm mbi energjinë, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet

Tabela 13: Vështrim i përgjithshëm mbi akomodimin dhe aktivitetet e shërbimit mbështetës (turizmi), gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet.

Tabela 14: Informacioni dhe Komunikimi, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet

Tabela 15: Vështrim i përgjithshëm mbi qendrat e thirrjeve dhe shërbimet mbështetëse të biznesit, gjetjet kryesore nga intervistat dhe anketimet .

Tabela 16: Ekonomia blu: pikat kryesore SWOT

Tabela 17: Ushqimi i shëndetshëm: pikat kryesore SWOT

Tabela 18: Energjia e burimeve të rinovueshme: pikat kryesore SWOT .

Tabela 19: BPO e zgjeruar: pikat kryesore SWOT

Shtojcat

Shtojca 1. Përmbledhje e hartës së potencialit ekonomik, inovativ dhe shkencor

Potenciali ekonomik		Eksportet	Potenciali Inovacionit	Potenciali shkencor
<i>Statike (Industritë NACE 3- shifrore)</i>	<i>Dinamik (Industritë NACE 3- shifrore)</i>	<i>Klasifikimi (HS-4 shifror)</i>	<i>(NACE 1-shifror i industrisë)</i>	<i>Klasifikimi sipas fushave</i>
B06.1 Nxjerrja e naftës së papërpunuar	C10.8 Prodhimi i produkteve të tjera ushqimore	64 Këpucë, çizme dhe të ngjashme, pjesë të artikujve të tillë <i>Nëseksioni: 6403</i> Këpucë; me shollë të jashtme dhe pjesë të sipërme prej gome ose plastike (me përjashtim të këpucëve të papërshkueshme nga uji)	J Informacioni dhe Komunikimi	Imunologjia dhe Mikrobiologjia
B07.2 Nxjerrja e xehereve jo metalik	C13.9 Prodhimi i tekstileve të tjera	27 Lëndët djegëse minerale, vajrat minerale dhe produktet e distilimit të tyre <i>Nëseksioni: 2709</i> Vajrat e naftës dhe vajrat e përfutuara nga mineralet bituminoze; e papërpunuar	K Aktivitetet financiare dhe të sigurimit	Shkenca Sociale
B09.1 Mbështetja e aktiviteteve për nxjerrjen e naftës dhe gazit natyror	C24.5 Derdhja e metaleve	62 Artikuj veshjesh dhe aksesore veshjesh jo të thurura <i>Nëseksioni: 6203</i> Kostume, komplete, xhupa, xhakëtë, kominoshe, kilota dhe pantallona të shkurtra (përveç rrobave të banjës); meshkuj apo djem (jo të thurura apo të punuara me grep)	M Aktivitete Profesionale, Shkencore dhe Teknike	Ekonomike, Ekonometrike dhe Financiare
C11 Prodhimi i pijeve	C25.9 Prodhimi i produkteve të tjera metalike të fabrikuar	72 Hekuri dhe çeliku <i>Nëseksioni: 7214</i> Hekuri ose çeliku; shufra hekuri, jo të punuara, të farkëtuara, të petëzuara, të nxjerra në nxehtësi, por duke përfshirë ato të lakura		Artet dhe Shkencat Humane
C19.2 Prodhimi i produkteve të naftës të rafinuar	C32.4 Prodhimi i lojërave dhe lodrave	61 Artikuj të veshjeve dhe aksesoreve të veshjeve <i>Nëseksioni: 6107</i> Pantallona të brendshme, pantallona të shkurtra, këmisha nate, pizhame, rroba banjo, fustane rrobash dhe artikuj të ngjashëm; burrash ose djemsh, të punuar me shtiza ose me grep		Stomatologji
C23.5 Prodhimi i çimentos, gëlqeres dhe suvasë	E38.1 Mbledhja e mbeturinave	85 Makineritë dhe pajisjet elektrike dhe pjesët e tyre <i>Nëseksioni: 8503</i> Motorë elektrikë dhe gjeneratorë; pjesë të përshtatshme për t'u përdorur vetëm ose kryesisht me pajisjet e kreut nr. 8501 ose 8502		Mjekësi Shkenca Bujqësore dhe Biologjike
D35.1 Prodhimi, transmetimi dhe shpërndarja e energjisë elektrike	F42.2 Ndërtimi i projekteve komunale	76 Alumini dhe artikujt prej alumini <i>Nëseksioni: 7604</i> Alumini; i papërpunuar		Shkenca e Mjedisit
F42.1 Ndërtimi	F43.1 Demolimi	26 Xehere, baltë xeherori, dhe hi		

Potenciali ekonomik		Eksportet	Potenciali Inovacionit	Potenciali shkencor
<i>Statik (Industritë NACE 3-shifrore)</i>	<i>Dinamik (Industritë NACE 3-shifrore)</i>	<i>Klasifikimi (HS-4 shifror)</i>	<i>(NACE 1-shifror i industrisë)</i>	<i>Klasifikimi sipas fushave</i>
të rrugëve dhe hekurudhave	dhe përgatitja e sheshit të ndërtimit	<u>Nëseksioni: 2610</u> Xehedorët dhe koncentratet e kromit		
J60.1 Transmetim radiofonik	G46.1 Shitje me shumicë me tarifa ose kontratë	07 Perime të ngrënë dhe rrënjore <u>Nëseksioni: 0702</u> Domate; të freskëta ose të ngjira		
J60.2 Aktivitetet e programimit dhe transmetimit televiziv	G47.4 Tregtia me pakicë e pajisjeve të komunikimit dhe informacionit në dyqane të specializuara	25 Kripë, sqfur, dhera dhe gurë, gëlqere dhe çimento <u>Nëseksioni: 2523</u> Çimento gëlqeror (portland), çimento alumini (çimento fondur), baltë xehorë, çimento supersulfat dhe çimento të ngjashme hidraulike, nëse janë ose jo me ngjyrë ose në formë të ashpër		
J61.1 Aktivitetet e telekomunikacionit me kabël	I55.9 Akomodime të tjera			
J61.3 Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor	J56.1 Restorante dhe aktivitete të lëvizshme të shërbimit të ushqimit			
N82.2 Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center)	J61.3 Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor			
	N80.2 Aktivitetet e shërbimit të sistemeve të sigurisë			
	N82.2 Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center)			
	N82.9 Aktivitetet e shërbimeve mbështetëse të biznesit n.e.c			

Shtojca 2: Hartëzimi ekonomik i rezultateve

Kodet	Grupi- Përshkrimi i aktiviteteve ekonomike	Përmasa 104	Punësimi 50	Pagat 60	Trendi i Punësimit 62	Trendi i pagave 94	Punësimi & përmasa 42	Pagat & përmasa-a 33	Trendi i punësi-mit dhe përmasa 30	Trendi i pagav- e & përmasa 55	STATIK & Punësimi & Pagat & Përmasa 13	TRENDI & Punësimi Pagat & Përmasa 16
B6.1	Nxjerrja e naftës së papërpunuar	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	0
B6.2	Nxjerrja e gazit natyror	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B7.1	Nxjerrja e xeheve metalike	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0
B7.2	Nxjerrja e mineraleve jo metalike	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0
B8.1	Nxjerrja e gurit, rërës dhe argjilës	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
B8.9	Minierat dhe gurorë n.e.c	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0
B9.1	Mbështetja e aktivitetëve për nxjerrjen e naftës dhe gazit natyror	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0
B9.9	Mbështetja e aktivitetëve për miniera dhe gurorë të tjera	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
C10.1	Përpunimi dhe konservimi i mishit dhe prodhimi i produkteve të mishit	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
C10.2	Përpunimi dhe ruajtja e peshkut, krustaceve dhe molusqeve	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
C10.3	Përpunimi dhe ruajtja e frutave dhe perime	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
C10.4	Prodhimi i perimeve, vajrave dhe yndyrnave shtazore	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
C10.5	Prodhimi i produkteve të bylmetit	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
C10.6	Prodhimi i produkteve të grurit, niseshtesë dhe nënprodukteve	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
C10.7	Prodhimet e furrave të bukës dhe produkteve të miellit	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
C10.8	Prodhimi i produkteve të tjera ushqimore	1	0	0	1	1	0	0	1	1	0	1
C10.9	Prodhimi i ushqimit të gatshëm të	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	kafshëve											
C11	Prodhimi i pijeve	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	0
C12	Prodhimi i produkteve të duhanit	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C13.1	Përgatitja dhe tjerja e fibrave tekstile	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0

Kodet	Grupi- Përshkrimi i ektiviteteve ekonomike	Pëmasa	Punësimi	Pagat	Trendi i Punësimi	Trendi i pagave	Punësimi & pëmasa	Pagat & pëmasa	Trendi i punësi-mit dhe pëmasa	Trendi i pagave & pëmasa	STATISTIKË & Punësimi & Pagat & pëmasa	TRENDI Punësimi Pagat & pëmasa
		104	50	60	62	94	42	33	30	55	13	16
C13.2	Thurja e tekstileve	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
C13.3	Rafinimi i tekstileve	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
C13.9	Prodhimi i tekstilit të tjera	1	0	0	1	1	0	0	1	1	0	1
C14.1	Prodhimi i veshjeve, përveç veshjeve të gëzofit	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
C14.2	Prodhimi i artikujve prej gëzofi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C14.3	Prodhimi i veshjeve të thurura dhe veshjeve me grep	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C15.1	Tharja dhe përpunimi i lëkurës; prodhimi i bagazheve, çantave të dorës, tallave dhe parzmoreve; veshja dhe ngjyrosje e gëzofit	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
C15.2	Prodhimi i këpucëve	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
C16.1	Kantier i sharrave dhe planifikimi i drurit	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
C16.2	Prodhimi i produkteve të drurit, tapës, kashtës dhe materiale thurjeje	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
C17.1	Prodhimi i pulpës, letrës dhe kartonit	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C17.2	Prodhimi i artikujve prej letre dhe karton	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
C18.1	Aktivitetet e printimit dhe shërbimit që lidhen me printimin	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
C18.2	Riprodhimi i mediave të regjistruara	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C19.1	Prodhimi i Produkteve të furrës së koksit	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C19.2	Prodhimi i naftës së rafinuar	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0
C20.1	Prodhimi i kimikateve bazë, plehrave dhe komponenteve të azotit, plastikës dhe gomës sintetike primare	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
C20.2	Prodhimi i pesticideve dhe të tjera produktetive agrokimike	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

		Pëmasa	Punësimi	Pagat	Trendi i Punësimit	Trendi i pagave	Punësimi & përmasa	Pagat & përmasa	Trendi i punësi-mit dhe përmasa	Trendi i pagave & përmasa	STATIKE Punësimi & Pagat	TRENDI Punësimi & Përmasa
Kodet	Grupi- Përshkrimi i aktivitetit ekonomik	104	50	60	62	94	42	33	30	55	13	16
C20.3	Prodhimi i bojrave, llakut, printime me bojë dhe ngjitëse	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C20.4	Prodhimi i sapunit dhe detergjenteve, preparateve për pastrim dhe lustrim, parfume dhe tualete	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C20.5	Prodhimi i produkteve të tjera kimike	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
C20.6	Prodhimi i fibrave të prodhuara nga njeriu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C21.1	Prodhimi i produkteve bazë farmaceutike	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
C21.2	Prodhimi i preparatave-e farmaceutike	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
C22.1	Prodhimi i Produkte të gomës	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
C22.2	Prodhimi i produkte plastike	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C23.1	Prodhimi i qelqit dhe i produkteve të qelqit	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C23.2	Prodhimi i Produkteve rezistente	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
C23.3	Prodhimi i materialeve të ndërtimit të argjilës	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
C23.4	Prodhimi i porcelanit dhe të tjera produkteve qeramike	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C23.5	Prodhimi i çimentos, gëlqeres dhe suvasë	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0
C23.6	Prodhimi i artikujve prej betoni, çimento dhe suvasë	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
C23.7	Prerja, formimi dhe	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
	përfundimi i gurit											
C23.9	Prodhimi i produkteve gërryese dhe produkteve minerale jometalike n.e.c	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C24.1	Prodhimi i hekurit dhe çelikut bazë	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0

		Pëmasa	Punësimi	Pagat	Trendi i Punësimit	Trendi i pagave	Punësimi & përmasa	Pagat & përmasa	Trendi i punësi-mit dhe përmasa	Trendi i pagave & përmasa	STATISTIKË & Punësimi & Pagat & përmasa	TRENDI Punësimi & Pagat & Përmasa
Kodet	Grupi-Përshkrimi i aktivitetit ekonomik	104	50	60	62	94	42	33	30	55	13	16
	të ferro-aliazheve											
C24.2	Prodhi i tubave, gypave, profileve të zbrazëta dhe pajisjeve të ngjashme prej çeliku	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
C24.3	Prodhi i produkteve të tjera të përpunimit të çelikut	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
C24.4	Prodhi i artikujve bazë të çmuar dhe mineraleve të tjera jo metalike	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C24.5	Derdhja e metaleve	1	0	1	1	1	0	1	1	1	0	1
C25.1	Prodhi i produkteve strukturore prej metali	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
C25.2	Prodhi i depozitave, rezervuarëve dhe kontejnerëve metalike	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
C25.3	Prodhi i gjeneratorëve të avullit, depozitave ngrohjes qendrore të ujit të nxehtë të kaldajave	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
C25.4	Prodhi i armëve dhe municioneve	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C25.5	Formëzimi, presimi, stampimi dhe formimi i metaleve; metalurgji pluhuri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C25.6	Trajtimi dhe veshja e metaleve; përpunimi	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
C25.7	Prodhi i lugëve pirunjve,	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

	veglave dhe Pajisjeve të përgjithshme											
C25.9	Prodhimi i të tjera produkteve metalike të fabrikua	1	0	0	1	1	0	0	1	1	0	1
C26.1	Prodhimi i komponentëve elektronikë dhe tastierave	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
C26.2	Prodhimi i kompjuterëve dhe pajisjeve periferike	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C26.3	Prodhimi i pajisjeve të komunikimit	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C26.4	Prodhimi i Elektronikës konsumatore	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

		Përmasa	Punësimi	Pagat	Trendi i punësimit	Trendi i pagave	Punësimi & përmasa	Pagat & përmasa	Trendi i punësi-mit dhe përmasa	Trendi i pagave & përmasa	STATISTIKË Punësimi & Pagat përmasa	TRENDI Punësimi & Pagat & Përmasa
Kodet	Grupi-Përshkrimi i aktivitetit ekonomik	104	50	60	62	94	42	33	30	55	13	16
C26.5	Prodhim i instrumenteve dhe pajisjeve për matje, testim dhe navigacion; orët e murit dhe dorës	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C26.6	Prodhim i pajisjeve të rrezatimit, elektromjekësor dhe elektroterapeutik	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
C26.7	Prodhim i instrumenteve optike dhe pajisjeve fotografike	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
C27.1	Prodhim i motorëve elektrikë, gjeneratorëve, transformatorëve dhe shpërndarësve të energjisë elektrike dhe aparateve të kontrollit	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
C27.2	Prodhim i baterive dhe akumulatorëve	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C27.3	Prodhim i instalimeve elektrike dhe pajisjeve kablore	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
C27.4	Prodhim i pajisjeve të ndriçimit elektrik	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
C27.5	Prodhim i pajisjeve të brendshme	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C27.9	Prodhim i pajisjeve të tjera elektrike	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
C28.1	Prodhim i makinerive për qëllime të përgjithshme	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0

C28.2	Prodhimi i makinerive të tjera për qëllime të përgjithshme	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
C28.4	Prodhimi i makinerive për formimin e metaleve dhe veglave makine	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C28.9	Prodhimi i makinerive të tjera për qëllime specifike	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C29.3	Prodhimi i pjesëve dhe aksesoreve për mjetet motorike	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0

		Përmasa	Punësimi	Pagat	Trendi i punësimit	Trendi i pagave	Punësimi & përmasa	Pagat & përmasa	Trendi i punësi-mit dhe përmasa	Trendi i pagave & përmasa	STATISTIKË Punësimi & Pagat	TRENDI Punësimi Paga & Përmasa
Kodet	Grupi- Përshkrimi i aktivitetit ekonomik	104	50	60	62	94	42	33	30	55	13	16
C30.1	Ndërtimi i anijeve dhe varkave	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
C30.9	Prodhimi i pajisjeve të transportit n.e.c	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C31	Prodhimi i mobilië	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
C32.1	Prodhimi i bizhuterive, dhe artikuj të ngjash për qëllime të përgjithshme	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
C32.3	Prodhimi i mallrave sportive	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C32.4	Prodhimi i lojërave dhe lodrave	1	1	0	1	1	1	0	1	1	0	1
C32.5	Prodhimi i instrumenteve mjekësore dhe dentare dhe furnizimet	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
C32.9	Prodhim n.e.c	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C33.1	Riparimi i produkteve metalike të fabrikuara, makinerive dhe pajisje	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C33.2	Instalimi i makinerive dhe pajisjeve industriale	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
D35.1	Prodhimi, transmetimi i energjisë elektrike dhe shpërndarja	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	0
D35.2	Prodhimi i gazit; shpërndarja e lëndëve djegëse të gazta përmes rrjetit elektrik	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
D35.3	Furnizimi me avull dhe ajër të kondicionuar	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
E36	Mbledhja e ujit, trajtimi dhe furnizimi	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
E37	Kanalizime	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
E38.1	Mbledhja e mbeturinave	1	1	0	1	1	1	0	1	1	0	1

E38.2	Trajtimi i mbetjeve dhe asgjësimit	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
E38.3	Rikuperimi i materialeve	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
E39	Aktivitetet e riparimit dhe të tjera shërbime të menaxhimit të mbeturinave	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
F41.1	Zhvillimi i projekteve të ndërtimit	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
F41.2	Ndërtimi i ndërtesave rezidenciale dhe jo rezidenciale	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0

		Përmasa	Punësimi	Pagat	Trendi i Punësimit	Trendi i pagave	Punësimi & përmasa	Pagat & përmasa	Trendi i punësi-mit dhe përmasa	Trendi i pagave & përmasa	STATISTIKË & Punësimi & Pagat & përmasa	TRENDI Punësimi & Pagat & Përmasa
Kodet	Grupi- Përshkrimi i aktivitetit ekonomik	104	50	60	62	94	42	33	30	55	13	16
F42.1	Ndërtimi i rrugëve dhe hekurudhave	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0
F42.2	Ndërtimi i projektet të shërbimeve komunale	1	0	1	1	1	0	1	1	1	0	1
F42.9	Ndërtimi i projekteve tjera inxhinierike	1	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0
F43.1	Prishja dhe përgatitja e sheshit të ndërtimit	1	0	1	1	1	0	1	1	1	0	1
F43.2	Instalime elektrike, hidraulike dhe aktivitete të tjera të instalimit të ndërtimit	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
F43.3	Përfundimi dhe kompletimi i ndërtesës	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
F43.9	Aktivitetet të tjera ndërtimi të specializuara	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
G45.1	Shitja Automjeteve motorike	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
G45.2	Mirëmbajtja dhe riparimi automjeteve motorike	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
G45.3	Shitja e pjesëve dhe aksesoreve të automjeteve	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
G45.4	Shitja, mirëmbajtja dhe riparimi i motoçikletave, pjesëve përkatëse dhe aksesoreve	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
G46.1	Shitje me shumicë me tarifë bazë ose kontratës	1	0	0	1	1	0	0	1	1	0	1
G46.2	Tregtim me shumicë i lëndëve të para bujqësore dhe të	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

	Gjësë së gjallë											
G46.3	Tregtia me shumicë e ushqimeve, pijeve dhe duhanit	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
G46.4	Shitje me shumicë e mallrave shtëpiake	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0
G46.5	Shitje me shumicë e pajisjeve të komunikimit dhe informacionit	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0
G46.6	Shitje me shumicë e të tjera makinerive, pajisjeve, dhe mallrave	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
G46.7	Të tjera shitje me shumicë të specializuara	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
G46.9	Tregti me shumicë e paspecializuar	1	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0

		Përmasa	Punësimi	Pagat	Trendi i Punësimit	Trendi i pagave	Punësimi & përmasa	Pagat & përmasa	Trendi i punësi-mit dhe përmasa	Trendi i pagave & përmasa	STATISTIKË & Punësimi & Pagat	TRENDI Punësimi & Pagat & Përmasa
Kodet	Grupi- Përshkrimi i aktivitetit ekonomik	104	50	60	62	94	42	33	30	55	13	16
G47.1	Tregtia me pakicë në jo dyqane të specializuara	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
G47.2	Tregtia me pakicë e ushqimeve, pijeve dhe duhanit në dyqane të specializuara	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
G47.3	Tregtia me pakicë e karburanteve për automjete në dyqane të specializuara	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
G47.4	Tregtia me pakicë e pajisjeve të informacionit dhe komunikimit në dyqane të specializuara	1	0	0	1	1	0	0	1	1	0	1
G47.5	Tregtia me pakicë e pajisjeve të tjera shtëpiake në dyqane të specializuara	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
G47.6	Tregtia me pakicë e mallrave kulturore dhe rikrijuese në dyqane të specializuara	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
G47.7	Tregtia me pakicë e mallrave të tjera në të specializuara dyqane	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
G47.8	Shitje me pakicë nëpërmjet tezgave dhe tregjeve	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
G47.9	Tregti me pakicë jo në dyqane, tezgja apo tregje	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
H49.1	Transporti ndërrurban hekurudhor I	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

	pasagjerëve											
H49.2	Transporti hekurudhor i mallrave	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
H49.3	Tjetër transport tokësor i pasagjerëve	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
H49.4	Transport mallrash nëpërmjet rrugës dhe shërbime zhvendosjeje	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
H49.5	Transporti nëpërmjet tubacioneve	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
H50.1	Transporti detar dhe bregdetar i pasagjerëve	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
H50.2	Transporti detar i mallrave	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
H50.3	Pasagjer i Transportit ujor Brenda vendit	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
H50.4	Transporti ujor i mallrave	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
H51.1	Transporti ajror i pasagjerëve	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0

		Përmasa	Punësimi	Pagat	Trendi i punësimit	Trendi i pagave	Punësimi & përmasa	Pagat & përmasa	Trendi i punësi-mit dhe përmasa	Trendi i pagave & përmasa	STATISTIKË Punësimi & Pagat & Përmasa	TRENDI Punësimi & Pagat & Përmasa
Kodet	Grupi-Përshkrimi i ekonomik aktivitetet	104	50	60	62	94	42	33	30	55	13	16
H51.2	Transporti ajror i mallrave dhe transporti hapësinor	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
H52.1	Ruajtja dhe magazinimi	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
H52.2	Aktivitetet mbështetëse për transport	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
H53.1	Aktivitetet postare nën detyrimin e shërbimeve universale	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
H53.2	Aktivitetet të tjera postare dhe aktivitetet e korrierit	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
I55.1	Hotele dhe akomodime Të ngjashme	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
I55.2	Pushime dhe qëndrime të tjera të shkurtra akomodimi	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
I55.3	Vend kampingu, parqe automjetesh rikrijuese dhe parqe rimorkiosh	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
I55.9	Të tjera akomodime	1	1	0	1	1	1	0	1	1	0	1
I56.1	Restorante dhe aktivitetet e shërbimit ushqimor me celular	1	0	0	1	1	0	0	1	1	0	1
I56.2	Katering eventesh dhe shërbime të tjera aktivitetesh ushqimore	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I56.3	Aktivitetet e shërbimit të pijeve	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
I58.1	Botimi i librave, revistave shkencore, dhe aktivitetet e tjera të botimeve	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I58.2	Publikimi i softuereve	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
I59.1	Aktivitetet e filmit, videoeve dhe programeve televiziv	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

J59.2	Regjistrimi i zërit dhe aktivitetet e publikimit të muzikës	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
J60.1	Transmetim radiofonik	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0
J60.2	Aktivitetet e programimit dhe transmetimit televiziv	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	0
J61.1	Aktivitetet e telekomunikacionit me kablo	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0
J61.2	Aktivitetet e telekomunikacionit pa kablo	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
J61.3	Telekomunikacioni satelitor	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1

Kodet	Grupi- Përshkrimi i aktivitetit ekonomik	Përmasa	Punësimi	Pagat	Trendi i Punësimit	Trendi i pagave	Punësimi & përmasa	Pagat & përmasa	Trendi i punësi-mit dhe përmasa	Trendi i pagave & përmasa	STATIKE & Punësimi & Pagat	TRENDI & Punësimi & Pagat & Përmasa
		104	50	60	62	94	42	33	30	55	13	16
J61.9	Aktivitetet e tjera të telekomunikacionit	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
J62	Programim kompjuterik, konsulencë dhe aktivitetet e ndërlidhura	1	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0
J63.1	Përpunimi i të dhënave, hostimi dhe aktivitetet e ndërlidhura; ueb portalet	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
J63.9	Aktivitetet e tjera të shërbimit të informacioni	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
L68.1	Blerja dhe shitja e pasurive të paluajtshme	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
L68.2	Marrja me qira dhe funksionimi i pasurive të paluajtshme me qira	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0
L68.3	Aktivitetet e pasurive të paluajtshme me tarifë ose bazën e kontratës	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
M69.1	Aktivitetet ligjore	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
M69.2	Aktivitetet e kontabilitetit, financave dhe auditimit; konsulencë tatimore	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
M70.1	Aktivitetet e zyrave qendrore	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
M70.2	Aktivitetet e konsulencës menaxheriale	1	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0
M71.1	Aktivitetet arkitektonike dhe inxhinierike dhe konsultime teknike të lidhura me to	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
M71.2	Testimi dhe analiza teknike	1	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0
M72.1	Kërkimi dhe zhvillimi eksperimental në shkencat natyrore dhe inxhinieri	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0
M72.2	Kërkimi dhe zhvillimi eksperimental në shkencat sociale dhe shkencat humane	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
M73.1	Reklamim	1	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0
M73.2	Hulumtimi i tregut dhe sondazhi i opinionit publik	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
M74.1	Projektimi i aktiviteteve të specializuara	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

		Përmasa	Punësimi	Pagat	Trendi i Punësimi-t	Trendi i pagave	Punësimi & përmasa	Pagat & përmasa	Trendi i punësimi-t dhe përmasa	Trendi i pagave & përmasa	STATIKE & Punësimi & Pagat & përmasa	TRENDI Punësimi & Paga & Përmasa
Kodet	Grupi- Përshkrimi i aktivitetit ekonomik	104	50	60	62	94	42	33	30	55	13	16
M74.2	Aktivitetet fotografike	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
M74.3	Aktivitetet e përkthimit dhe interpretimi	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0
M74.9	Veprimtari të tjera profesionale, shkencore dhe teknike n.e.c	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
M75	Aktivitetet veterinarë	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
N77.1	Qiraja dhe qiradhënia e mjeteve motorike	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
N77.2	Dhënia me qira e mallra shtëpiake dhe personale	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
N77.3	Marrja me qira dhe dhënia me qira e makinerive, pajisjeve të tjera dhe mallrave të luajtshme	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
N77.4	Dhënia me qira e pronësisë intelektuale dhe produkteve të ngjashme, përveç veprave me të drejtë autori	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
N78.1	Aktivitetet e agjencive të të punësimit	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
N78.3	Aktivitetet e tjera të burimeve njerëzore	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
N79.1	Agjenci turistike dhe aktivitetet e operatorëve turistik	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
N79.9	Shërbime të tjera rezervimi dhe aktivitetet të ngjashme	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
N80.1	Aktivitetet e sigurisë private	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
N80.2	Aktivitetet e shërbimeve të sistemeve të sigurisë	1	0	0	1	1	0	0	1	1	0	1
N80.3	Aktivitetet investigative	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
N81.1	Aktivitetet e kombinuara të faciliteteve mbështetëse	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
N81.2	Aktivitetet e pastrimit	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
N81.3	Aktivitetet e shërbimit në terren	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
N82.1	Zyra aktivitetesh administrative dhe mbështetëse	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
N82.2	Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
N82.3	Organizimi i konventave dhe ekspozitave tregtare	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
N82.9	Mbështetja e biznesit	1	0	1	1	1	0	1	1	1	0	1

Kodet	Grupi- Përshkrimi i aktivitetit ekonomik	Përmasa	Punësimi	Pagat	Trendi i punësimit	Trendi i pagave	Punësimi & përmasa	Pagat & përmasa	Trendi i punësi-mit dhe përmasa	Trendi i pagave & përmasa	STATISTIKË & Punësimi & Pagat	TRENDI & Punësimi & Pagat
		104	50	60	62	94	42	33	30	55	13	16
	Aktivitetet e shërbimit n.e.c											
N95.1	Riparimi i kompjuterëve dhe pajisjeve të komunikimi	1	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0
N95.2	Riparimi i mallrave personale dhe pajisjeve shtëpiake	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0

Shtojca 3 - Udhëzues metodologjik për analizën cilësore

Hyrje

Strategjia e Specializimit Inteligent (S3) përfaqëson agjendën e transformimit ekonomik të një territori dhe kapacitetin e një sistemi ekonomik për të nxitur mundësi të reja zhvillimi mbi bazën e burimeve ekzistuese lokale (Foray, 2015).⁴⁷

Në vitin 2017, JRC nisi një projekt mbi "Specializimin inteligjent dhe zhvillimin organizativ në vendet e zgjerimit dhe H2020" që vazhdoi përmes Programit të Punës së JRC, me synimin për të analizuar dhe mbështetur aftësitë e menaxhimit strategjik në Rajonin e Zgjerimit dhe Fqinjësisë së BE-së. Në vitin 2019 DG NEAR dhe JRC kanë nënshkruar një Marrëveshje Administrative (AA), në lidhje me zhvillimin e S3 në rajonin e Ballkanit Perëndimor dhe mbështetjen e qeverive kombëtare në rajon për këtë qëllim.

Republika e Shqipërisë është e përfshirë në aktivitetet e sipërpërmendura dhe aktualisht po kryen nisma të dakorduara me Komisionin Evropian për përcaktimin e S3 Kombëtare. Këto aktivitete janë pjesë e negociatave të anëtarësimit në BE në kuadër të Politikës së Zgjerimit të BE-së, në lidhje me Shqipërinë. Më saktësisht, brenda këtij kuadri, Shqipëria ka kryer së fundmi një analizë sasiore mbi pikat e forta dhe potencialin kombëtar të inovacionit, me identifikimin e fushave që do të shqyrtohen më tej përmes një analize cilësore, si një kontribut në procesin e projektimit S3.

Hartëzimi sasior shqyrtoi potencialin ekonomik, inovativ dhe shkencor të vendit dhe çoi në identifikimin e fushave që mund të ofrojnë rritje të madhe të pagave/punësimit nga investimet në kërkim dhe inovacion, si dhe ku investimet mund të njësohen me programet ekzistuese/të planifikuara të zhvillimit. Për të mbështetur autoritetet kombëtare në aktivitetet vijuese, kërkohet një pasqyrë e mëtejshme mbi potencialin e inovacionit, duke plotësuar rezultatet e hartëzimit sasior dhe duke siguruar të dhënat/informacionet e nevojshme për hapat e mëtejshëm të procesit të zbulimit të sipërmarrjes (EDP).

Në veçanti, duke u nisur nga rezultatet e analizës sasiore, analiza cilësore pritet të pëshkruaj fushat objekt i studimit në fjalë, duke dhënë detaje mbi "dinamikën e shifrave", duke mbledhur të dhëna jo numerike për faktorët jomaterialë, dhe duke shqyrtuar perspektivat aktuale dhe të ardhshme.

Fushat e nxjerra nga analiza sasiore në Shqipëri janë:

- (NACE A) Bujqësia, pylltaria dhe peshkimi: (A01.6) Mbështetja e aktiviteteve për bujqësinë dhe aktivitetet e kulturave pas vjeljes; (A03.21) Akuakultura detare; (A03.1) Peshkimi;
- (NACE C) Prodhimi: (C10.8) Prodhimi i produkteve të tjera ushqimore; (C24.5) Derdhja e metaleve;
- (NACE I) Akomodimi dhe aktivitetet mbështetëse të shërbimit (I55.9) Akomodime të tjera;
- (NACE J) Komunikimi dhe Informacioni: (J61.3) Aktivitetet e telekomunikacionit satelitor; (J62.09) Teknologji të tjera të informacionit;
- (NACE N) Aktivitetet e shërbimeve administrative dhe mbështetëse: (N82.2) Aktivitetet e qendrave të thirrjeve telefonike (call center); (N82.9) Aktivitetet e shërbimeve mbështetëse të biznesit.

Qëllimi i këtij dokumenti është të ofrojë një udhëzim metodologjik për mënyrën se si do të kryhet analiza cilësore, me specifikimet e informacioneve të kërkuara dhe treguesin operacional për mbledhjen e të dhënave/informacioneve.

Për këtë qëllim ky dokument përshkruan (1) skicën dhe strukturën e analizës; (2) metodat e përdorura, listën e burimeve të tjera dhe rezultatet e pritshme; (3) afatin kohor dhe (4) dokumentacionin e përdorur gjatë zbatimit të analizës. Dokumenti më pas plotësohet me një (5) propozim të indeksit për raportin e analizës.

⁴⁷Që nga viti 2014, S3 është cilësuar si një nga kornizat kryesore teorike për politikën e inovacionit në BE, duke adresuar shpërndarjen e burimeve financiare në nivel kombëtar dhe rajonal, në lidhje me politikën e kohëzimit të BE-së për 2014-2020. Për periudhën e programimit 2021-2027, Shtetet Anëtare po vazhdojnë me përditësimin e strategjive të tyre dhe zbatimin e strukturave të qeverisjes në fjalë.

Përmbledhja dhe Struktura e analizës

Përmbledhja e analizës cilësore bazohet në një varg hapash që vijnë si rezultat i analizës sasiore, duke ofruar njohuri të thelluara për secilën fushë të përzgjedhur dhe duke përfunduar me vërejtje të dobishme për fazën tjetër të EDP.

Analiza parashikon katër hapa:

- 1) **Konteksti dhe pasqyra e përgjithshme e sistemit ekonomik kombëtar.** Pas një përshkrimi paraprak të kuadrit ligjor në të cilin kryhet analiza cilësore, paraqitet një pasqyrë e përgjithshme e sistemit kombëtar ekonomik dhe inovativ, duke u nisur nga evidencat kryesore që vijnë nga studimet dhe analizat e kryera nga institutet/organizatat ndërkombëtare dhe duke raportuar gjetjet kryesore që vijnë nga analiza sasiore.
- 2) **Gjetjet kryesore që rrjedhin nga analiza sasiore në fushat e përzgjedhura.** Do të përshkruhen informacionet dhe të dhënat kryesore të mbledhura në fazën sasiore për fushat e përzgjedhura. Do të shpjegohet motivimi për përzgjedhjen e fushave.
- 3) **Hartimi, zbatimi dhe rezultatet e analizës cilësore.** Pas përshkrimit të çështjeve metodologjike në lidhje me hartimin dhe zbatimin e analizës cilësore, do të bëhet një paraqitje e thelluar e fushave të përzgjedhura. Në bazë të të dhënave të mbledhura, çështjet që mund të adresohen kanë të bëjnë me:
 - Zinxhirin e vlerës;
 - Avantazhin aktual konkurrues;
 - Teknologjitë ekzistuese;
 - Kompetencat ekzistuese;
 - Potencialin inovativ;
 - Ndikimet dhe sfidat e COVID-19.
- 4) **Gjetjet e analizës cilësore në një këndvështrim më të gjerë.** Provat kryesore të nxjerra nga faza cilësore për çdo fushë do të paraqiten në një këndvështrim më të gjerë. Lidhjet ndërmjet sektorëve, asimetritë dhe mundësitë ndërsektoriale do të theksohen. Vërejtjet përfundimtare do të nxirren për:
 - a. pikat e forta dhe sfidat kryesore përsa i përket burimeve të avantazheve konkurruese dhe financimeve, si dhe në aspektin e pjesëmarrjes në zinxhirin ndërkombëtar të vlerës dhe të pozicionimit makro-rajonal;
 - b. Potenciali i inovacionit përsa i përket tendencave të ardhshme, shpërndarjes rajonale të palëve të interesit përkatëse dhe mundësive ndërsektoriale të inovacionit;
 - c. sugjerimet kryesore të dobishme për fazën e mëtejshme të EDP dhe pjesëmarrjes territoriale.

Kuadri logjik i analizës cilësore mund të përmbledhet sipas skemës së raportuar më poshtë.

Gjatë fazës cilësore, kontributi kryesor në mbledhjen e të dhënave do të bëhet nga një anketë dhe intervistat e thelluara (IDI) drejtuar përfaqësuesve shqiptarë të kompanive, studiuesve, akademikëve, zyrtarëve të qeverisë, organizatave të biznesit.

Sipas kornizës logjike të përshkruar, analiza do të ndjekë strukturën e përshkruar më poshtë.

Skicë e analizës cilësore	Struktura e analizës cilësore
Vështrim i përgjithshëm mbi bazën e studimeve ekzistuese dhe analizave sasiore	- <u>Hyrje dhe qëllimet kryesore të analizës.</u> Ky seksion synon të ofrojë një pasqyrë të përgjithshme të kontekstit në të cilin kryhet analiza; Do të përmenden veçoritë dhe do të paraqiten aspektet e përgjithshme të dokumentit. - <u>Analiza cilësore si një hap i procesit të projektimit S3 në Shqipëri.</u> Ky seksion synon të japë një vështrim të ndërlidhur të hartimit të strategjisë, duke e përshkruar analizën si një hap të ndërmjetëm, pas analizës sasiore dhe paraprake për fazën EDP.

	- Përmbledhje e analizës sasiore. Ky seksion synon të japë një përshkrim të shkurtër mbi analizën sasiore të kryer, duke paraqitur gjetjet më të rëndësishme në lidhje me kontekstin e përgjithshëm dhe duke përfshirë rezultatet nga burime të tjera
<i>Specifikat sektoriale në bazë të analizës sasiore</i>	- Fushat e zbuluara që i nënshtrohen analizës cilësore. Ky seksion do të fokusohet në çdo fushë të zgjedhur. Kuti specifike do të përgatiten me rezultatet e analizës sasiore në fushat e identifikuar.
<i>Specifikat sektoriale në bazë të analizës cilësore</i>	- Kuadri metodologjik për njohuri cilësore. Ky seksion synon të përshkruajë aspektet metodologjike që lidhen me mbledhjen e të dhënave cilësore (anketimi dhe IDI), duke shpjeguar qëllimet kryesore, metodat e përdorura, kornizën logjike dhe rezultatet e pritshme. - Zbatimi: mbledhja e të dhënave. Ky seksion synon të përshkruajë mënyrën se si do të jenë kryer aktivitetet e mbledhjes së të dhënave: aspektet organizative dhe operacionale, kuadri kohor i trajtimit të përmbajtjes, dhe rezultatet e pjesëmarrjes. - Analiza e të dhënave sipas fushës. Për secilën fushë të përzgjedhur, do të sigurohet një paraqitje e informacionit të mbledhur me anketime dhe IDI, duke theksuar aspektet specifike që lidhen me "zinxhirin e vlerës", "përparësinë konkurruese aktuale", "teknologjitë ekzistuese", "kompetencat ekzistuese", "Potenciali i inovacionit" dhe "Ndikimet dhe sfidat e Covid-19"
<i>Vështrim ndërsektorial mbi bazën e evidencave të mbledhura në fazat cilësore</i>	- Përfundimet dhe rekomandimet. Ky seksion do të paraqesë shqyrtime të përgjithshme mbi përfundimet e nxjerra në një këndvështrim ndërsektorial. Mund të jepen udhëzime të mundshme operacionale, në lidhje me fazën pasuese të EDP.

Metodat e përdorura, lista e burimeve të tjera që duhen konsultuar dhe rezultatet e pritshme

Ky seksion jep informacion mbi mbledhjen të dhënave cilësore, në veçanti specifikon metodat që do të përdoren dhe sugjerime operacionale për një pjesëmarrje të gjerë dhe të kualifikuar.

Mbledhja e informacionit/të dhënave zbatohet kryesisht përmes dy mjeteve:

- c) anketim,
- d) intervista të thelluara (IDI) për çdo fushë të përzgjedhur.

Aktivitetet e sipërpërmendura kryhen drejtpërdrejt nga një ekspert vendas, përgjegjës për përgatitjen e listës së palëve të interesit, listën e pyetjeve dhe zbatimin e anketimit dhe intervistave të thelluara (IDI). Eksperti vendas më pas do të dorëzojë rezultatet e anketimit dhe intervistave të kryera, sipas termave të referencës të përcaktuara nga JRC. Rezultatet e nxjerra nga anketimi dhe intervistat përdoren nga një ekspert ndërkombëtar i ngarkuar për përcaktimin e aspekteve metodologjike të analizës dhe finalizimin e raportit cilësor, në përputhje me termat e referencës të përcaktuara nga JRC. Efektiviteti i aktivitetëve sigurohet nga bashkëpunimi ndërmjet ekspertit vendas dhe atij ndërkombëtar dhe nga lidhja operacionale me JRC dhe qeverinë shqiptare.

Gjithashtu, për të mbledhur informacione plotësuese, do të merren parasysh edhe burime të tjera informacioni.

Anketimi dhe IDI konsiderohen veçanërisht të dobishme jo vetëm për të dhënë informacion që përgjithësisht nuk nxirren nga statistikat zyrtare dhe mjetet sasiore, por edhe për të dhënë informacion mbi ndikimet e pritshme nga shpërthimi i COVID-19, që teknikisht mund të mos jetë ende në dispozicion në të dhënat zyrtare, pasi aktualisht është në vazhdimësi.

a) Anketimi

Anketimi ka për qëllim të japë një përshkrim dhe justifikim më të mirë të fushave të përzgjedhura, për sa i përket pozicionimit të zinxhirëve të vlerës, masës kritike ekzistuese, potencialit të ardhshëm, mundësive inovative dhe konkurrancës në nivel makro-rajonale.

Anketimi do t'u dërgohet palëve të interesit përkatëse që i përkasin fushave të përzgjedhura dhe të orientuar për të nxjerrë në pah:

- veçoritë kryesore në lidhje me organizatat e tyre;
- tiparet kryesore për sa i përket sektorit ku bëjnë pjesë.

Për të shmangur copëzimin dhe për të lehtësuar një pjesëmarrje të gjerë, pyetësi duhet të përbëhet pothuajse vetëm prej pyetjeve të mbyllura. Përzgjedhja e të anketuarve do të bazohet në një qasje të qëllimshme, sipas fushave të përzgjedhura, shpërndarjes territoriale dhe profilit të të anketuarve. Pjesëmarrja aktive duhet të promovohet edhe nga zyrat qeveritare, si dhe nga organizatat e biznesit dhe palët kryesore të interesit.

Çështjet kryesore që duhet të trajtohen nga anketimi kanë të bëjnë me:

- A. *Zinxhiri i vlerës*: pikat e forta, dobësitë, mundësitë dhe kërcënimet aktuale; Pozicionimi i Shqipërisë brenda zinxhirit të vlerave; niveli i ndërkombëtarizimit; roli i sipërmarrjeve shumëkombëshe dhe rëndësia e investimeve të huaja direkte;
- B. *Avantazhi konkurrues aktual*: burimet e avantazhit konkurrues, rëndësia dhe disponueshmëria e shërbimeve me njohuri intensive për krijimin e vlerës; sfidat kryesore si rezultat i digjitalizimit dhe qëndrueshmëria mjedisore; rëndësia e të drejtës së pronësisë intelektuale në fushën përkatëse, aktivitetet kryesore të pronësisë intelektuale të kryera (markat tregtare, patentat...)
- C. *Teknologjitë ekzistuese*: teknologjitë kryesore të aplikuara dhe shkalla në të cilën aktorët kryesorë i përdorin ato (për të ndjekur kërkesat e tregut, për të kursyer kostot, për të diferencuar produktet/shërbimet, për të sjellë risi...); aftësitë dhe kompetencat kryesore të kërkuara dhe disponueshmëria e tyre aktuale; kapaciteti i sistemit arsimor për të ofruar aftësitë dhe kompetencat e nevojshme; rëndësia e migrimit të kapitalit njerëzor për fushat e përzgjedhura;
- D. *Potenciali i inovacionit*: sfidat dhe pengesat e inovacionit në zhvillimin/aplikimin e proceseve inovative; dinamizëm në drejtim të krijimit të start-up-eve dhe rritjes së kompanive;
- E. *Ndikimet dhe sfidat e COVID-19*: ndikimet e pritshme (punësimi, pagat, inovacioni, kërkimi, eksportet, zinxhirët e vlerës, investimet e huaja të drejtpërdrejta dhe tregues të tjerë të rëndësishëm ekonomikë...); sfidat kryesore (financat, kompetencat, ndryshimet ndërkombëtare në modelin e biznesit, konkurrentët e rinj...).

Anketimi do të nisë në mënyrë elektronike dhe marrësit pritet të marrin pjesë përmes një portali ueb. Mjetet inteligjente të analitikës duhet të jenë të disponueshme në mënyrë që rezultatet e anketës të merren në një kohë të shkurtër. Duhet të paraqitet një përshkrim i shkurtër mbi kornizën S3, duke e përshkruar S3 si një model për politikën e inovacionit, por edhe si pjesë e negociatave aktuale të anëtarësimit në BE për vendin.

Për më tepër, anketimi duhet të paraqitet si një përpjekje për tu hasur me perspektiva territoriale dhe për të nisur një dialog brenda territorit. Plotësimi i pyetësorit duhet të përshkruhet si një hap i një procesi më të gjerë, që çon në hartimin e politikave më të mira. Për këtë qëllim duhet përmendur faza pasuese e EDP.

b) Intervistat e thelluara (IDI)

Intervistat IDI synojnë të prodhojnë informacion të detajuar mbi sfidat kryesore për fushat e përzgjedhura, duke zbuluar veçori specifike të zinxhirëve të vlerës, avantazhet konkurruese aktuale, teknologjitë dhe kompetencat përkatëse, mundësitë për potencialin e inovacionit.

IDI do t'u drejtohen palëve të interesit nga kompanitë, akademitë, organizatat kërkimore, organizatat qeveritare dhe që u përkasin fushave të përzgjedhura.

Intervistat do të orientohen për të nxjerrë në pah veçoritë kryesore të sektorit ku ata bëjnë pjesë.

Çështjet kryesore që duhet të trajtohen nga IDI kanë të bëjnë me të njëjtat tema të trajtuara në anketë, por me një nivel më të thellë detajesh. Ato lidhen me:

- A. *Zinxhirin i vlerës*:
 - a. produkti/shërbimet kryesore të realizuara në Shqipëri dhe destinacioni i tregut (vendor/kombëtar/ndërkombëtar);
 - b. aktorët kryesorë shqiptarë, rëndësia dhe roli i tyre në nivel territorial;
 - c. pikat e forta, dobësitë, mundësitë dhe kërcënimet aktuale;
 - d. zhvillimi i sektorëve ekonomikë në vitet e fundit (nxitësit kryesorë);
 - e. Pozicionimi i shqipërisë në zinxhirin të vlerës (a është zinxhiri i vlerës ndërkombëtar? ku krijohet pjesa më e madhe e vlerës? dhe çfarë roli ka Shqipëria?);
 - f. përqendrimi territorial i kompanive/organizatave të lidhura me sektorin;
 - g. roli i sipërmarrjeve shumëkombëshe dhe rëndësia e investimeve të huaja direkte;
- B. *Avantazhi konkurrues aktual*:

- a. burimet e avantazhit konkurrues dhe zhvillimi i tyre në vitet e fundit;
- b. rëndësinë dhe disponueshmërinë e shërbimeve me njohuri intensive për krijimin e vlerës;
- c. Avantazhi konkurrues aktual dhe sfidat kryesore si rezultat i digjitalizimit dhe qëndrueshmëria mjedisore;
- d. rëndësia e të drejtës së pronësisë intelektuale në fushën përkatëse, aktivitetet kryesore të kryera të pronësisë intelektuale (markat tregtare, patentat...)
- e. dallimet kryesore midis Shqipërisë dhe vendeve të tjera në makrorajon në lidhje me fushën e përzgjedhur;
- C. Teknologjitë ekzistuese:
 - a. aplikimet e teknologjive kryesore dhe deri në çfarë mase aktorët kryesorë i përdorin ato (për të ndjekur kërkesat e tregut, për të kursyer kostot, për të diferencuar produktet/shërbimet, për të sjellë risi.);
 - b. aktivitetet/projektet kryesore kërkimore dhe inovative;
 - c. infrastrukturat kryesore teknologjike dhe pse janë të rëndësishme për fushën e përzgjedhur;
- D. Kompetencat ekzistuese:
 - a. aftësitë dhe kompetencat kryesore të kërkuara dhe disponueshmëria e tyre aktuale;
 - b. aftësitë dhe kompetencat kryesore të kërkuara nga konkurrentët në makro-rajon;
 - c. kapaciteti i sistemit arsimor për të ofruar aftësitë dhe kompetencat e nevojshme;
 - d. rëndësinë e migrimit të kapitalit njerëzor për fushën e përzgjedhur;
- E. Potenciali i inovacionit:
 - a. sfidat dhe pengesat e inovacionit në zhvillimin/zbatimin e proceseve inovative;
 - b. dinamizëm në drejtim të krijimit të start-up-eve dhe rritjes së kompanive;
 - c. mundësitë kryesore të rritjes së inovacionit;
 - d. bashkëpunimi kryesor ndërsektorial;
 - e. mundësi bashkëpunimi për qendrat kryesore kërkimore/universitare;
 - f. mundësitë kryesore të inovacionit ndërsektorial, ngjashmëritë kryesore me sektorët e tjerë në aspektin e kompetencave, teknologjive dhe tregut;
- F. Ndikimet dhe sfidat e COVID-19:
 - a. ndikimet e pritshme të krizës ekonomike të shkaktuar nga pandemia COVID-19 në fushat parësore paraprake në Shqipëri, përse i përket punësimit, pagave, inovacionit, kërkimit, eksporteve, zinxhirëve të vlerës, investimeve të huaja të drejtpërdrejta dhe treguesve të tjerë përkatës ekonomikë;
 - b. sfidat dhe nevojat kryesore të ardhshme që ndikojnë në potencialin e zhvillimit të fushave të përzgjedhura në Shqipëri, përse i përket financimit për investime, kompetencave të kërkuara, ndryshimeve në zinxhirët e vlerës globale, dinamikave të avantazheve krahasuese në makro-rajon dhe dinamikave të tjera përkatëse.

Siç u përmend, intervistat do të kryhen me palët përkatëse të interesit (nga 10 deri 15 për çdo fushë të përzgjedhur) dhe do të ndjekin një qasje gjysmë të strukturuar: eksperti vendas do të përcaktojë një listë të paracaktuar pyetjesh ose temash për diskutim, por lejon që biseda të zhvillohet, bazuar në mënyrën se si përgjigjet pjesëmarrësi.

Intervista do të zhvillohet ballë për ballë (me zgjidhje IT në distancë) dhe do të japë informacion mbi opinionet individuale, përvojat dhe duhet të zgjasë të paktën 90 minuta secila.

Intervistat IDI duhet të orientohen në verifikimin/vërtetimin e rezultateve kryesore që vijnë për çdo fushë të përzgjedhur nga analiza sasiore.

Gjatë kontaktit me të intervistuarit, duhet të parashikohet qëllimi i përgjithshëm i analizës, si dhe rezultatet kryesore sasiore në lidhje me fushën dhe makro-temat që do të diskutohen gjatë intervistës.

Objekti kryesor operacional i intervistës është që të nxjerrë pikëpamjet e palëve të interesit mbi tendencat e ardhshme. Për një shfrytëzim efektiv të aktiviteteve të mbledhjes së të dhënave, IDI duhet të bëhen pas anketës, në mënyrë që copëzimi, mungesa e të dhënave dhe moskohërenca në rezultatet e anketës të mund të ballafaqohen me palët përkatëse të interesit. Në të kundërt, në rast të provave të forta nga anketimi, intervista mund të lejojë një konfirmim/verifikim edhe nga këndvështrimi i palëve përkatëse të interesit.

Eksperti vendas pritet të ndërtojë pyetësorët, të mbajë shënime dhe shënime gjatë intervistës dhe t'i kthejë rezultatet në KPK dhe tek eksperti ndërkombëtar.

Në bazë të të dhënave të mbledhura, rezultatet kryesore nga anketimi dhe intervistat do të grupohen për çdo fushë të përzgjedhur dhe do të përcillen në analizën cilësore. Rregullsitë e mundshme, lidhjet ose marrëdhëniet shkakësore ndërmjet sektorëve do të theksohen dhe përshkruhen në raportin përfundimtar.

Burime të tjera dhe rezultatet e pritshme

Përveç provave që vijnë nga analizat sasiore dhe rezultatet e anketës dhe intervistave IDI, do të merren parasysh edhe burime të tjera informacioni:

- A. Komunikimet e fundit mbi Politikën e Zgjerimit të BE-së në lidhje me Shqipërinë për të kontekstualizuar procesin e formimit të S3 si një hap i negociatave të anëtarësimit në lidhje me kapitullin e shkencës dhe kërkimit;
- B. Statistikat nga Eurostat dhe Autoritetet Statistikore në Shqipëri, në gjendje që në vijim të ofrojnë informacion plotësues në vijim për gjetjet kryesore nga analiza sasiore;
- C. Rishikimet e OECD mbi Arsimin në Shqipëri, në gjendje që në vijim të ofrojnë informacion plotësues për gjetjet kryesore mbi arsimin nga analiza sasiore;
- D. Analiza Shtetërore e UN-it dhe Raporti i Progresit të OKB-së, në gjendje që në vijim të ofrojnë të dyja informacion plotësues mbi kontekstin socio-ekonomik dhe vërejtje të mundshme përfundimtare mbi SDG-të e OKB-së;
- E. Vendi i Bankës Botërore raporton për të ofruar informacion plotësues në lidhje me kontekstin socio-ekonomik.

Burime të tjera që mund të jenë të nevojshme do të zbulohen gjatë fazës së zbatimit të analizës cilësore. Zakonisht, burime të tjera informacioni që mund të ngjizen zbulohen nga eksperti ndërkombëtar. Eksperti vendas, Qeveria Shqiptare, Zyrat dhe JRC mund të tregojnë burime shtesë dhe publikime specifike, plotësuese me ato të përmendura më sipër.

Shtojca 4 - Pyetësorët**A – Pyetësorë për anketimin****Bizneset**

1. Adresa e emailit
2. Emri i kompanisë
3. Vendndodhja
4. Fusha kryesore e aktivitetit (bazuar në klasifikimin NACE-rev 2)
5. Numri i punonjësve
6. Koha e aktivitetit
7. Kompania juaj operon në nivel vendor apo kombëtar?
8. Kompania juaj bën pjesë në një ose më shumë nga kategoritë e mëposhtme
9. A kryen kompania juaj gjithashtu aktivitete kërkimore dhe zhvillimi?
10. Nëse "po", sa punonjës janë të përfshirë në aktivitetet e kërkimit dhe zhvillimit?
11. A keni një buxhet të dedikuar për aktivitetet e kërkimit dhe zhvillimit R&D?
12. Ju lutemi specifikoni fushën në të cilën kompania kryen aktivitete kërkimore dhe zhvillimore R&D
13. Cilat janë, sipas jush, pikat kryesore të forta të sektorit?
14. Po dobësitë kryesore të sektorit? Cilat janë?
15. Ku bazohet zinxhiri juaj i vlerës?
16. Pozicionimi i kompanisë suaj në tregun shqiptar përcaktohet kryesisht nga:
17. Cilat janë 2 aktivitetet kryesore me peshën më të madhe brenda zinxhirit të vlerës?
18. Cilat janë dy burimet kryesore të avantazhit konkurrues të kompanisë suaj?
19. Sfida kryesore në lidhje me digjitalizimin e proceseve, sipas jush lidhet me:
20. A ka ndërmarrë kompania juaj nisma për mbrojtjen e mjedisit në 12 muajt e fundit? (për shembull, reduktimi i konsumit të energjisë, karburanteve, reduktimi i ndotjes nga mbeturinat, zëvendësimi i produkteve të ricikluara, etj.)
21. Në 5 vitet e fundit ose që kur keni themeluar kompaninë, kompania juaj ka prezantuar risi apo është përmirësuar ndjeshëm?
22. Në 5 vitet e fundit apo që kur themeluat kompaninë, a ka marrë kompania juaj patenta?
23. Nëse po, specifikoni numrin
 - a) Përmirësimi i strategjive organizative dhe rritja e produktivitetit të punës
 - b) Përdorimi i ekspertizës së jashtme për zhvillimin e aftësive
 - c) Përmirësimi i konkurrencës së sipërmarrjeve duke hyrë në tregje të reja dhe duke pasuar gamën e produkteve/shërbimeve
 - d) Lehtësimi i shkëmbimit të përvojave, praktikave të mira dhe bashkëpunimit ndërmjet kompanive
 - e) Përqendrimi në produktet niche
 - f) Përafrimi me standardet mjedisoreFutja e teknologjive të reja për prodhimin e mallrave dhe shërbimeve me vlerë të lartë të shtuar

- h) Marrja e patentave dhe certifikimi i produkteve
- i) Përmirësimi i kapacitetit për të parandaluar dhe menaxhuar rreziqet dhe për t'u përshtatur me dinamikën e tregut
24. A përdor kompania juaj sisteme kompjuterike në vendin e punës për të menaxhuar aktivitetet e biznesit të lidhura me klientët si shitjet, faturimi, etj.? (Sistemet kompjuterike mund të jenë Laptop, Palmtop, PC Handheld, etj.)
25. A planifikoni të investoni më shumë në teknologji në tre vitet e ardhshme?
26. Nëse (PO), sa % e fitimit është planifikuar të investohet në teknologji?
27. Për cilën nga çështjet e mëposhtme përdor teknologji kompania juaj?
28. A keni punonjës nga diaspora në kompaninë tuaj?
29. Nëse PO, sa?
30. Sipas jush, ku është rëndësia e angazhimit të kapitalit njerëzor nga diaspora për mjedisin e biznesit?
- a) Të jesh konkurrues në treg është e lidhur ngushtë me nivelin e arsimit të fuqisë punëtore në kompani
 - b) Oferta për përvojë pune praktike - element kyç në arsim dhe trajnim në të gjitha nivelet
 - c) Punëdhënësit duhet të ofrojnë mundësi për punonjësit e ardhshëm
 - d) Bashkëpunimi me kompanitë duhet të jetë i detyrueshëm
 - e) Akademia dhe qendrat e trajnimit duhet të jenë ndërmjetësues
31. Si e vlerësoni bashkëpunimin e deritanishëm mes akademisë dhe sektorit privat në fushën e kërkimit dhe zhvillimit R&D?
32. A keni akses në programet e financimit të cilat ju lejojnë të bëni inovacionin e produktit (mallrat ose shërbimet), procesin, marketingun ose inovacionin organizativ?
33. Nëse po, çfarë lloj mbështetjeje keni marrë?
34. A bashkëpunoni me kompani nga industri të tjera apo brenda së njëjtës industri?
35. Nëse PO, me cilën industri?
36. Sipas jush, çfarë e bën të suksesshëm konceptin e bashkëpunimit ndërindustrial?
37. Nëse keni një bashkëpunim ndërindustrial, në çfarë forme jeni të përfshirë?
38. Cilat janë arsyet kryesore për krijimin e një bashkëpunimi ndërindustrial?
39. Në 5 vitet e fundit apo që kur themeluar kompaninë, a ka blerë kompania juaj modele dhe dizajne të mbrojtura industriale? Specifikoni numrin.
40. A mund të identifikoni masat shtetërore që mund të ndihmojnë kompaninë tuaj të rritet?
- a) Mungesa e fondeve të brendëshme
 - b) Mungesa e financimit nga burime të tjera
 - c) Kostot shumë të larta të inovacionit
 - d) Mungesa e personelit të kualifikuar
 - e) Mungesa e informacionit mbi teknologjinë
 - f) Mungesa e informacionit mbi kërkesën e tregut për produkte apo shërbime
 - g) Vështirësi në gjetjen e partnerëve të bashkëpunimit për inovacion (p.sh., për zhvillimin e produktit dhe procesit ose për partneritetet e marketingut)
 - h) Tregu dominohet nga kompani të tjera të konsoliduara

- i) Pasiguria e kërkesës për produkte dhe shërbime inovative
- j) Inovacioni nuk është i nevojshëm pasi sektori tashmë është inovativ
- k) Mungesa e kërkesës për inovacione (arsye për të mos sjellë risi)
- l) Legjislacioni, rregulloret, standardet
- m) Të tjera, ju lutemi renditni dhe klasifikoni (p.sh. çështje të së drejtës së autorit, etj.)
 - Punësimi
 - Pagat
 - Qarkullimi
 - Kërkimi dhe Zhvillimi R&D
 - Eksportet
 - Zinxhirët e vlerës
 - IHD
 - teknologjitë

41. Sfidat kryesore pas COVID19 në kompaninë tuaj?

CSO-të

1. Emri i organizatës së përfaqësuar
2. Vendndodhja
3. Cila nga fushat e mëposhtme mendoni se i përket CSO tuaj?
4. Sa staf/vullnetarë ka organizata juaj?
5. Në një shkallë nga 1 deri në 5, ku ""1"" është më së paku dhe ""5"" më së shumti, sa mendoni se organizata juaj i adreson sfidat sociale?
6. Cili është mbulimi gjeografik i CSO ku punoni?
7. Fusha kryesore e fokusit të organizatës suaj?
8. Cilët janë faktorët kryesorë që kontribuojnë në qëndrueshmërinë financiare dhe operacionale të organizatës?
9. A ka marrë fonde organizata juaj nga ndonjë prej burimeve të mëposhtme vitin e kaluar? (Nëse PO, zgjidhni)
10. Nëse PO, a ishte ky financim nga
11. Në një shkallë nga 1 deri në 5, ku ""1"" është shumë pak dhe ""5"" shumë, sa i mirë është bashkëpunimi i organizatës suaj me sektorin privat? (Ju lutemi, shënoni mendimin tuaj sipas shkallëzimit.)
12. Cilat janë avantazhet e bashkëpunimeve me sektorin privat?
13. Në një shkallë nga "1 deri në 5" ku "1" përfaqëson shumë pak dhe "5" shumë, sa i mirë mendoni se është bashkëpunimi i organizatës suaj me institucionet publike - universitetet, qendrat kërkimore, institutet kërkimore, autoritetet lokale? (Ju lutemi, shënoni mendimin tuaj sipas shkallëzimit.)
14. Sa shpesh përfshihen në dialogun politik me qeverinë?
15. Në një shkallë nga ""1 deri në 5"" ku "1" shumë pak dhe "5" shumë, sa mundësi mendoni se ka për zhvillimin e partneriteteve për të shfrytëzuar potencialin inovativ të rajonit? (Ju lutemi, shënoni mendimin tuaj sipas shkallëzimit)
16. Cila është kategoria kryesore e programit të teknologjisë që organizata juaj synon të përdorë më shumë në të ardhmen?
17. Cila është pengesa kryesore për përdorimin e teknologjisë në organizatën tuaj?

Qeveria

1. Emri i institucionit të përfaqësuar
2. Qyteti / qarku
3. Si do ta vlerësonit sistemin rajonal të inovacionit në zonën tuaj?
4. A mbështet dhe inkurajon institucioni juaj inovacionin për operatorët ekonomikë?
5. A angazhohet organizata juaj në inovacion në procese apo komunikim?
6. A angazhohet organizata juaj në rritjen e kapaciteteve apo edukimin e vazhdueshëm?
7. A këshillohet organizata juaj rregullisht me drejtuesit e bizneseve dhe arsimit për të marrë mendime se si t'i ofroni më mirë shërbime komunitetit tuaj?
8. Në pesë vitet e fundit, në sa evente të lidhura me inovacionin ka marrë pjesë organizata juaj? (Konferenca, ekspozita, etj.)
9. A ka kryer organizata juaj prokurimin e zgjidhjeve inovative (bazuar jo vetëm në çmim, por në kërkesa specifike të performancës dhe me përzgjedhjen e ofertave bazuar në raportin kosto-përfitim, mundësisht në perspektivën e ciklit jetësor)?
10. A ka realizuar institucioni juaj projekte me ndikim pozitiv në mjedisin e biznesit?
11. Sa kanë kontribuar këto projekte në zhvillimin e rajonit? 1-në masë shumë të madhe dhe 5- aspak
12. Në një shkallë nga ""1 deri në 5"" ku "1" përfaqëson shumë pak dhe "5" shumë, sa është institucioni juaj i interesuar në organizimin e veprimeve për promovimin e kërimit dhe inovacionit (konferenca, seminare, ekspozita, etj.)
13. Në shkallën "1 deri në 5" ku "1" është shumë pak dhe "5" shumë, sa i mirë është bashkëpunimi ndërmjet institucioneve publike në rajon?
14. Në shkallën "1 deri në 5" ku "1" është shumë pak dhe "5" shumë, sa i mirë është bashkëpunimi i institucionit tuaj me sektorin privat?
15. A ka fonde në nivel rajonal, kombëtar dhe vendor për të inkurajuar dhe mbështetur projektet e kërimit dhe zhvillimit?
16. Si ndahen fondet për shërbimet mbështetëse të biznesit?
17. Ju lutemi vlerësoni shkallën në të cilën jeni dakord me fjalinë e mëposhtme: "Shqipëria përdor plotësisht potencialin e saj të inovacionit". 1 - shumë pak dhe 5 - shumë
18. Cila nga sa vijon është pengesa kryesore për inovacionin më shqiptar?
19. Në cilat mënyra besoni se qeveria mund të jetë më e dobishme në nxitjen e inovacionit dhe rritjen e tregut?
20. Në rajonin tuaj ose në sektorin teknik, cilat lloje organizatash kanë kontribuar më shumë në aktivitetin inovativ?

Akademia dhe Qendrat Kërkimore

1. Emri i institucionit
2. Vendndodhja
3. Kategoria
4. Ju lutemi tregoni llojet e aktiviteteve në të cilat angazhohet institucioni juaj
5. Ju lutemi zgjidhni fushat në të cilat institucioni juaj ka kryer aktivitete Kërkimi dhe Zhvillimi
6. Ju lutemi vlerësoni se sa jeni dakord me fjalinë e mëposhtme: "Organizata ime po udhëheq kërkimin shkencor në fushën time."

7. Ju lutemi vlerësoni sa jeni dakord me fjalinë e mëposhtme: “Fusha ime është udhëheqëse e kërkimit dhe inovacionit në Shqipëri”.
8. A ka organizata juaj një njësi të transferimit të teknologjisë?
9. Nëse Jo, a besoni se organizata juaj ka nevojë për një njësi të tillë?
10. Në 5 vitet e fundit, a keni marrë një patentë ose patenta si rezultat i aktiviteteve tuaja të R&D?
11. Në të ardhmen, numri i patentave në rajonin tim do të rritet.
12. Në pesë vitet e fundit, a ka përdorur institucioni juaj objektet e veta për të kryer aktivitete kërkimore R&D?
13. Në 5 vitet e fundit, institucioni juaj a ka realizuar projekte kërkimore që synojnë krijimin e produkteve dhe shërbimeve për tregun? Nëse po, sa projekte janë përfunduar? Sa ishte numri i stafit të përfshirë në këto projekte? Sa ka qenë buxheti mesatar i këtyre projekteve?
14. A ka marrë institucioni juaj fonde për projekte kërkimore dhe zhvillim (R&D) dhe inovacion nga ndonjë prej burimeve të mëposhtme në 5 vitet e fundit?
15. Në sa projekte të financuara nga qeveria ka qenë i angazhuar institucioni juaj? Duke iu referuar pesë viteve të fundit
16. Në sa projekte të financuara ndërkombëtarisht, ka qenë i angazhuar institucioni juaj? Duke iu referuar pesë viteve të fundit
17. Sa i kënaqur jeni me disponueshmërinë dhe përdorimin e fondeve kombëtare dhe ndërkombëtare?
18. Cilët nga partnerët e mëposhtëm janë më të dobishëm në zhvillimin e projekteve kërkimore bashkëpunuese?
19. Në sa projekte të përbashkëta keni angazhuar ju ose institucioni juaj gjatë pesë viteve të fundit me institute, qeveri apo firma të tjera?
20. Gjatë vitit të fundit, në sa konferenca, ekspozita apo evente të tjera bashkëpunuese ka marrë pjesë institucioni juaj?
21. Cilat janë, sipas jush, pikat kryesore të forta të sektorit?
22. Cilat janë dobësitë kryesore të sektorit?
23. Cilat janë dy burimet kryesore të avantazhit konkurrues të institucionit tuaj?
24. Në shkallën 1-5, ku 1 është ‘aspak’ dhe 5 është ‘në një masë shumë të madhe’, në çfarë mase besoni se po shfrytëzohet plotësisht potenciali i R&D në Shqipëri?
25. Cilat janë nevojat për zhvillimin e transferimit të teknologjisë në rajon?
26. Cilat janë pengesat për zhvillimin e transferimit të teknologjisë në rajon? Zgjidhni të gjitha alternativat e vlefshme

B - Pyetësorë për intervistat e thelluara**Bizneset**

(15 korrik - 31 gusht 2021)

1. Cila është struktura organizative e kompanisë suaj (struktura menaxheriale, departamentet, stafi, etj.)?
2. A punoni zakonisht me furnitorë, partnerë bashkëpunimi apo klientë jashtë Shqipërisë? A keni njohuri për rolin e Shqipërisë në zinxhirin e vlerave dhe hallkën ku krijohet më shumë vlera?
3. Cili lloj i aseteve, aftësive, ekspertizës dhe njohurive e bën kompaninë tuaj të ndryshme nga konkurrentët (avantazhi konkurrues)?
4. Çfarë kërcënimesh dhe sfidash të mëtejshme parashikoni për firmën tuaj në dekadën e ardhshme?
5. A punoni zakonisht me furnitorë, partnerë bashkëpunimi ose klientë jashtë rajonit/vendit tuaj? Në cilat destinacione shkojnë shumica e eksporteve tuaja?
6. A ka zhvilluar kompania juaj një risi në 3 vitet e fundit? (përfshirë bazimin në kërkimin, zhvillimin teknologjik, proceset, inovacionin organizativ ose marketingun, modelet e reja të biznesit, kombinimit të ri të njohurive ekzistuese)
7. A përputhet mbështetja për kërkimin dhe inovacionin e ofruar në rajonin/vendin tuaj me nevojat tuaja? Cilat do të ishin stimujt/kushtet e përshtatshme për ju që të vendosni të investoni (më shumë) në kërkim dhe inovacion?
8. Cilat teknologji, produkte dhe mundësi të tregut global i konceptoni si shumë premtuese për dekadën e ardhshme (në përgjithësi, jo vetëm për kompaninë tuaj)?
9. Cilin nënsektor të industrisë suaj, nëse ka, e konsideroni si më premtuesin dhe më me vlerë për t'u zhvilluar për të rritur performancën e gjithë industrisë?
10. Si është bashkëpunimi me institucionet e arsimit të lartë dhe shkollat profesionale? A i njihni fushat e kërkimit dhe arsimit të universiteteve më të afërta? A bashkëpunoni me ta? A keni programe të përbashkëta që synojnë të mbështesin hyrjen e studentëve në tregun e punës?
11. A mendoni se të rinjtë janë mjaftueshëm të trajnuar ose të aftë për të përballuar kërkesën e tregut të punës në industrinë tuaj?
12. A gjeni lehtësisht punonjës dhe bashkëpunëtorë, veçanërisht personel me kualifikim të lartë, në rajonin/vendin tuaj (p.sh. universiteti rajonal) apo duhet të shikoni më larg?
13. Cilat kanë qenë ndikimet e Covid 19 në kompaninë tuaj përsa i përket punësimit, pagave, inovacionit, kërkimit, eksporteve, zinxhirëve të vlerës, investimeve të huaja të drejtpërdrejta dhe treguesve të tjerë përkatës ekonomikë?
14. Sipas jush, cilat janë sfidat dhe nevojat kryesore të ardhshme që ndikojnë në potencialin e zhvillimit të kompanisë dhe sektorit tuaj në Shqipëri?

Bizneset

(shtator - tetor - nëntor)

1. Cilat janë tiparet kryesore të kompanisë suaj (produktet/shërbimet tuaja kryesore dhe destinacioni i tregut vendor/kombëtar/ndërkombëtar...)?
2. Sa e rëndësishme është fusha e përzgjedhur midis atyre të funksionimit të kompanisë suaj?
3. A punoni zakonisht me furnitorë, partnerë bashkëpunimi apo klientë jashtë Shqipërisë? Sa të rëndësishëm janë aktorët ndërkombëtarë të përzgjedhur në këtë fushë? Cilat janë destinacionet kryesore të tregut në lidhje me fushën e zgjedhur? A keni njohuri për rolin e Shqipërisë në Zinxhirin e Vlerave dhe pjesën ku krijohet vlera më e madhe në lidhje me fushën përkatës?

4. Sipas mendimit tuaj, cilat janë pikat e forta dhe të dobëta të fushës së përzgjedhur? A mund të jetë ky një kërcënim për dekadën e ardhshme?
5. Cilin lloj të aseteve, aftësive, ekspertizës dhe njohurive i konsideroni si më të rëndësishmet në zinxhirin e vlerës përkatës (baza e avantazhit konkurrues)?
6. Sa i rëndësishëm është inovacioni teknologjik në fushën e përzgjedhur? A ka zhvilluar kompania juaj një risi në 3 vitet e fundit? (përfshirë në bazë të kërkimit, zhvillimit teknologjik, procesit, inovacionit organizativ ose marketingut, modeleve të reja të biznesit, kombinimit të ri të njohurive ekzistuese) Për sa i përket fushës së zgjedhur, cilat janë burimet kryesore të inovacionit? (Brenda e kompanisë, qendrat kërkimore, që vijnë nga kompani lider, sipërmarrje shumëkombëshe, qendra kërkimore ndërkombëtare...)
7. Cila është sfida kryesore teknologjike/inovative për sektorin tuaj në dekadën e ardhshme?
8. A korrespondon mbështetja për kërkimin dhe inovacionin e ofruar në rajonin/vendin tuaj me nevojat tuaja? A janë shërbimet me njohuri intensive të rëndësishme për konkurrimin në fushën e përzgjedhur dhe a janë ato të disponueshme në nivel lokal/kombëtar? Cilat do të ishin stimujt/kushtet e përshtatshme për ju që të vendosni të investoni (më shumë) në kërkime dhe inovacion?
9. A keni njohuri mbi qendrat/universitetet kryesore kërkimore që mund të ndihmojnë kompaninë tuaj në fushën përkatëse? Cilat janë kryesore dhe pse?
10. A është patentimi i rëndësishëm për kompaninë tuaj dhe a e konsideroni të rëndësishme për fushën e zgjedhur?
11. Për sa i përket fushës së përzgjedhur, a keni njohuri për dallimet kryesore midis Shqipërisë dhe vendeve të tjera në makro-rajon?
12. Cilin nënsektor të industrisë suaj, nëse ka, e konsideroni si më premtuesin dhe me vlerë për t'u zhvilluar për të rritur performancën e gjithë industrisë?
13. A ka ndonjë bashkëpunim ndërsektorial midis fushave të përzgjedhura nga qeveria shqiptare? (Shembuj?)
14. Si është bashkëpunimi me institucionet e arsimit të lartë dhe shkollat profesionale? A i njihni fushat e kërkimit dhe arsimit të universiteteve më të afërta? A është i rëndësishëm bashkëpunimi industri-shkencë ë fushën përkatëse? A keni programe të përbashkëta që synojnë të mbështesin hyrjen e studentëve në tregun e punës?
15. A mendoni se të rinjtë janë mjaftueshëm të trajnuar ose të aftë për të përballuar kërkesën e tregut të punës në industrinë tuaj? A e konsideroni domenin e përzgjedhur si fitimprurës për startup-et e reja?
16. A gjeni lehtësisht punonjës dhe bashkëpunëtorë, veçanërisht personel shumë të kualifikuar, në rajonin/vendin tuaj (p.sh. universiteti lokal)?
17. Cilat kanë qenë ndikimet e Covid 19 në fushën e përzgjedhur për sa i përket punësimit, pagave, inovacionit, kërkimit, eksporteve, zinxhirëve të vlerës, investimeve të huaja direkte dhe treguesve të tjerë përkatës ekonomikë?"

Qeveria

(15 korrik - 31 gusht 2021)

1. A e dini se cilët janë aktorët kryesorë të kërkimit dhe inovacionit në rajonin/vendin tuaj? Cilat janë fushat e tyre të kompetencës?
2. A e dini se kush ka marrë pjesë në Programin Kuadër të Kërkimit të BE-së ose në Programin e Konkurrueshmërisë dhe Inovacionit? Ose jeni në dijeni për ndonjë statistikë të pjesëmarrjes dhe shkallës së suksesit në lidhje me këtë në rajon/vend?
3. A e dini se cilat apo sa kompani shqiptare regjistruan në 2-3 vitet e fundit Patenta Europiane?
4. Në cilët sektorë keni më shumë startup-e në rajonin/vendin tuaj? ... dhe cilat duket se mbijetojnë dhe rriten pas 5 vitesh?
5. Cilat janë firmat me rritje më të shpejtë apo eksportuesit më të mëdhenj në rajonin/vendin tuaj? A e dini se mbi çfarë e bazojnë suksesin e tyre dhe me kë bashkëpunojnë?

6. Cilat janë nevojat kryesore për t'u rritur të firmave inovative në rajonin/vendin tuaj?
7. Përveç inovacionit të udhëhequr nga shkenca ose teknologjia, cilat forma të tjera të inovacionit/transformimit ekonomik mbështetni në rajonin tuaj?
8. A keni instrumente specifike financimi për aktivitetet e inovacionit ose kërkimit dhe zhvillimit R&D?
9. Kush janë ofruesit privatë të mbështetjes së inovacionit (B2B) dhe çfarë mbështetje ofrojnë ata?
10. A jeni në dijeni për masat ekzistuese për mbështetjen e inovacionit në ekonominë fqinje dhe të Ballkanit Perëndimor? A bashkëpunoni brenda rajonit apo në nivel të BE-së brenda kuadrit të mbështetjes së inovacionit dhe kërkimit dhe zhvillimit?
11. Cilat janë sfidat kryesore të inovacionit në Shqipëri?
12. Si ndahet financimi për shërbimet e mbështetjes së biznesit: për organet ekzistuese apo nëpërmjet një konkurrimi midis ofruesve të mundshëm të shërbimeve?
13. Cilat janë rezultatet e vlerësimeve të inovacionit dhe mbështetjes së biznesit në vendin tuaj, nëse ka? (Kërkim dhe zhvillim, testim, kampionimi, transferim teknologjike, këshillim, inkubatorë, iniciativa të grupimeve / rrjetizimi, parqe shkencore dhe teknologjike, mbështetje për të menduarit/dizajnin artistik, auditimet e teknologjisë, Laboratorë të Hapur, prova e konceptit, etj.) Çfarë mësimesh kryesore keni nxjerrë?
14. Cili(a) departament(e) është/janë përgjegjës për politikën dhe buxhetin e inovacionit? Si bashkëpunoni me nivelet dhe departamentet e ndryshme të qeverisjes përgjegjëse për kërkimin, inovacionin, zhvillimin e biznesit dhe aftësive?
15. Cili është buxheti i akorduar për kërkimin dhe inovacionin nga rajoni/shteti juaj? A janë skemat qarkulluese apo të bazuara në grante? A ndahen ato në bazë të një konkursi të bazuar në cilësi? A janë projektuar skemat e mbështetjes financiare për të nxitur bashkëpunim me organet private financuese dhe investitorët?
16. Ku shkon financimi në R&D dhe inovacion: më tepër për projekte individuale (kërkim, ose zhvillim, demonstrim, vërtetim teknologjik, testim në mjediset e sistemit, zhvillimi i kampionimeve, mbështetje për ngritjen e linjave të prodhimit), universiteteve kundrejt sipërmarrjeve për përmirësimin e ekosistemit të inovacionit (shërbimet mbështetëse të inovacionit, rrjetet/platformat, inkubacioni, trajnime, lëvizshmëria dhe aksesimi në burimet njerëzore, etj.)?

Qeveria

(shtator - tetor - nëntor)

1. Cili është roli i organizatës suaj në lidhje me domenin/fushën e zgjedhur?
2. Cilat janë nevojat dhe sfidat kryesore të inovacionit në Shqipëri? Dhe për sa i përket fushës së përzgjedhur, cilat janë pikat e forta dhe të dobëta? Çfarë kërcënimesh dhe sfidash të ardhshme shihni për fushën e zgjedhur në dekadën e ardhshme?
3. Sipas këndvështrimit tuaj, cilët janë aktorët kryesorë (Kompanitë, Universitetet, CSO-të, qendrat kërkimore) që operojnë në fushën e përzgjedhur?
4. Në këndvështrimin tuaj dhe në përgjithësi, a ka një bashkëpunim efektiv ndërmjet kompanive dhe qendrave universitare-kërkimore për sa i përket fushës së përzgjedhur?
5. Për sa i përket fushës së përzgjedhur, a e dini se kush ka marrë pjesë në Programin Kuadër të Kërkimit të BE-së ose në Programin e Konkurrueshmërisë dhe Inovacionit në rajonin/vendin tuaj? Ose jeni në dijeni për ndonjë statistikë të pjesëmarrjes dhe shkallës së suksesit në lidhje me këtë?
6. A jeni në dijeni për fushën e përzgjedhur, a e dini se cilat ose sa kompani shqiptare regjistruan në 2-3 vitet e fundit patentën Evropiane? Dhe shkalla e suksesit të start-up-ve?
7. Cilat janë nevojat kryesore të firmave inovative në rajonin/vendin tuaj për t'u rritur në lidhje me fushën e zgjedhur?
8. Përveç inovacionit të drejtuar nga shkenca ose teknologjia, cilat forma të tjera të inovacionit/transformimit ekonomik mbështetni në rajonin tuaj? A janë të dobishme në fushat e zgjedhura?
9. Keni njohuri për ndonjë bashkëpunim ndërsektorial?

10. Për sa i përket fushës së përzgjedhur, a keni njohuri për dallimet kryesore midis Shqipërisë dhe vendeve të tjera në makro-rajon? A jeni në dijeni për masat ekzistuese për mbështetjen e inovacionit në ekonominë fqinje dhe të Ballkanit Perëndimor? A bashkëpunoni brenda rajonit apo në nivel të BE-së brenda kornizës së mbështetjes së inovacionit dhe kërkimit dhe zhvillimit?
11. Në këndvështrimin tuaj, cilat janë nevojat kryesore për të trajtuar për të zhblokuar potencialin në fushën e zgjedhur? A keni instrumente specifike financimi për aktivitetet e inovacionit ose R&D?
12. Cilët janë ofruesit privatë të mbështetjes së inovacionit dhe çfarë mbështetje ofrojnë ata?
13. Si ndahet financimi për shërbimet e mbështetjes së biznesit: për organet ekzistuese apo nëpërmjet një konkurrimi midis ofruesve të mundshëm të shërbimeve?
14. A janë të kënaqur përfituesit me instrumentet ekzistuese? Cilat janë rezultatet e vlerësimeve të inovacionit dhe mbështetjes së biznesit në vendin tuaj/vendi, nëse ka? (Kërkim dhe zhvillim, testim, kampionimin, transferim teknologjie, këshillim, inkubatorë, iniciativa të grupimeve / rrjetizimeve, parqe shkencore dhe teknologjike, mbështetje për të menduarit-dizajnit artistic, auditime teknologjike, laboratorë të hapur, prova e konceptit, etj.) Cilat mësimë kryesore janë nxjerrë në lidhje me fushën e zgjedhur?
15. Cili (a) departament(e) është/janë përgjegjës për politikën dhe buxhetet e inovacionit? Si bashkëpunoni me nivelet dhe departamentet e ndryshme të qeverisjes përgjegjëse për kërkimin, inovacionin, zhvillimin dhe aftësitë e biznesit? A ka ndonjë instrument specifik politikash në lidhje me mbështetjen e inovacionit në fushën e përzgjedhur?
16. Cili është buxheti përkatës për mbështetjen e kërkimit dhe inovacionit nga rajoni/shteti juaj? A janë projektuar skemat e mbështetjes financiare për të nxitur bashkëpunimin me organet private financuese dhe investitorët?
17. Ku shkon kryesisht financimi në R&D dhe inovacion: më tepër për e projekteve kërkimore individuale, apo për zhvillimin, demonstrimin, vërtetimin teknologjik, testimin në mjediset e sistemit, 4 zhvillimet kampionimeve, mbështetjen për ngritjen e linjave të prodhimit, universitetet kundrejt sipërmarrjeve për përmirësimin e ekosistemit të inovacionit, shërbimet mbështetëse të inovacionit, rrjetet/platformat, inkubacionin, trajnimet, lëvizshmërinë dhe aksesin në burimet njerëzore, etj.?
18. Për sa i përket fushës së përzgjedhur, a ka ndonjë aset strategjik (aftësi, kompetenca, njohuri, infrastruktura, kompani) nga të cilat fillojnë të punojnë për të forcuar mundësitë e zhvillimit?
19. Sipas këndvështrimit tuaj, cilat kanë qenë ndikimet kryesore të Covid 19 në fushën e përzgjedhur (punësimi, pagat, inovacioni, kërkimi, eksportet, zinxhirët e vlerës, investimet e huaja të drejtpërdrejta...)? Cilat janë sfidat dhe nevojat kryesore të ardhshme që ndikojnë në potencialin e zhvillimit të fushës së përzgjedhur në Shqipëri?"

Akademia – Qendrat Kërkimore

(15 korrik - 31 gusht 2021)

1. Si është i organizuar institucioni juaj (organi drejtues, departamentet, stafi, etj.)?
2. Cilat çështje kërkimore dhe teknologjike të ardhshme i konceptoni si më premtueset (jo vetëm shkencat teknologjike/natyrore, por edhe shkencat sociale, artet, etj.)?
3. Me cilat sipërmarrje apo institute kërkimore në rajonin/vendin tuaj bashkëpunoni dhe në cilën fushë? (Për sa i përket zhvillimit të aftësive/trajnimeve dhe aktiviteteve të lidhura me kërkimin) A merrni një pjesë të buxhetit tuaj nga investitorët privatë?
4. Sa lëvizshmëri ka ndërmjet shkencës dhe arsimit publik dhe sektorit privat (dmth. a lëvizin të diplomuarit/inxhinierët/profesorët mes universiteteve dhe firmave; a ftohen sipërmarrësit/menaxherët për të dhënë leksione në universitete)?
5. A i trajniti studentë dhe të diplomuar për t'u bërë sipërmarrës? A ka ndonjë bashkëpunim ndërmjet fakulteteve të shkencës/teknologjisë, biznesit dhe arteve?
6. Sa bashkëpunoni me partnerët ndërkombëtarë/evropanë (p.sh., përmes Programit Kuadër të Kërkimit/Horizontalit 2020, Programi i Konkurrueshmërisë dhe Inovacionit/COSME, EUREKA, EIT, COST, etj.)?

7. Çfarë infrastrukture të rëndësishme kërkimore dhe të krijimtarisë janë krijuar në rajonin/vendin tuaj? A mund të aksesoni infrastrukturën/pikat e nxehta në rajone/shtete të tjera?
8. Cilat mendoni se janë pikat e forta të institucioneve tuaja në Shqipëri?
9. Cilat janë kërcënimet dhe sfidat kryesore që i pengojnë IAL dhe aktorët e kërkimit shkencor të vendit të jenë më aktivë?
10. Cilët sektorë apo nënsektorë të industrive kombëtare i konsideroni si më premtuesit në periudhën afatmesme/gjatë?
11. Keni një dialog të mirë apo të vazhdueshëm me qeverinë?
12. Dëshironi apo mendoni se do të ishte e dobishme që institucioni juaj të përfshihet më shumë në vendimet e politikëbërësve për politikën e lidhura me zhvillimin dhe inovacionin?

Akademia – Qendrat Kërkimore

(shtator – tetor – nëntor)

1. Cilat janë tiparet kryesore të organizatës suaj (fushat tuaja kryesore të kërkimit)? Sa i rëndësishëm është roli juaj brenda fushës së përzgjedhur dhe pse institucioni juaj dhe IAL të ngjashme janë kaq të rëndësishme në Shqipëri?
2. Në këndvështrimin tuaj, cilat janë pikat e forta dhe të dobëta kryesore të fushës së përzgjedhur? Dhe çfarë kërcënimesh dhe sfidash të ardhshme shihni për fushën e zgjedhur në dekadën e ardhshme?
3. Për sa i përket fushës së përzgjedhur, cilat mundësi inovacioni i konsideroni si më premtueset në periudhën afatmesme/gjatë?
4. Sipas këndvështrimit tuaj, a veprojnë lojtarët kryesorë (Kompanitë, Universitetet, CSO-të, qendrat kërkimore) në fushën e përzgjedhur?
5. Për sa i përket fushës së përzgjedhur me institutet kërkimore në rajonin/vendin tuaj bashkëpunoni dhe në cilën fushë? (Si për sa i përket zhvillimit/trajnit të aftësive dhe aktiviteteve të lidhura me kërkimin)
6. Po bashkëpunimi me bizneset?
7. Sa lëvizshmëri ka ndërmjet shkencës dhe arsimit publik dhe sektorit privat (d.m.th., a lëvizin të diplomuarit/inxhinierët/profesorët midis universiteteve dhe firmave dhe anasjelltas; a ftohen sipërmarrësit/menaxherët të japin leksione në universitete) në lidhje me fushën e përzgjedhur? A i trajtoni studentët dhe të diplomuarit për t'u bërë sipërmarrës (në fushën e zgjedhur)?
8. Po financimi? A merrni një pjesë të buxhetit tuaj nga investitorët privatë për aktivitete që lidhen me fushën e zgjedhur?
9. A është patentimi i rëndësishëm për organizatën tuaj dhe a e konsideroni të rëndësishme për fushën e zgjedhur? Sipas këndvështrimit tuaj, cilët janë shtytësit kryesorë të inovacionit në lidhje me fushën e zgjedhur?
10. Cilat aftësi dhe kompetenca i konsideroni të nevojshme për të nxitur inovacionin në Shqipëri në lidhje me fushën e përzgjedhur? Dhe a janë në dispozicion?
11. Cilat teknologji konsideroni strategjike për zhvillimin e domenit të përzgjedhur? A janë këto teknologji të disponueshme në Shqipëri? Cilat janë kufizimet dhe nevojat kryesore që duhen trajtuar për të zhblokuar potencialin e pashfrytëzuar në lidhje me fushën e zgjedhur?
12. Në këndvështrimin tuaj, cilat janë mundësitë apo përvojat kryesore ndërsektoriale të inovacionit që mund të nxiten midis fushave të përzgjedhura nga qeveria shqiptare?
13. Sa i përket fushës së përzgjedhur, sa bashkëpunoni me partnerët ndërkombëtarë/evropianë (p.sh. përmes Programit Kuadër të Kërkimit/Horizontalit 2020, Programi i Konkurrueshmërisë dhe Inovacionit/COSME, EUREKA, EIT, COST, etj.)?
14. Cilat janë infrastrukturën kryesore të kërkimit në Shqipëri në lidhje me fushën e përzgjedhur?

15. Cilat janë kërcënimet dhe sfidat kryesore që i pengojnë IAL dhe aktorët e kërkimit shkencor të vendit të jenë më aktivë?
16. Keni një dialog të mirë apo të vazhdueshëm me qeverinë?
17. Dëshironi apo mendoni se do të ishte e dobishme që institucioni juaj të përfshihet më shumë në vendimet e politikëbërësve për politikën e lidhura me zhvillimin dhe inovacionin?
18. Sipas këndvështrimit tuaj, cilat kanë qenë ndikimet kryesore të Covid 19 në fushën e përzgjedhur (punësimi, pagat, inovacioni, kërkimi, eksportet, zinxhirët e vlerës, investimet e huaja dtë drejtpërdrejta...)?

CSO-të

(15 korrik - 31 gusht 2021)

1. Cila është struktura organizative e organizatës suaj (organi qeverisës, stafi, ekspertiza, rrjeti i ekspertëve, etj.)?
2. Sa i përshatshëm është potenciali juaj i shkencës/sipërmarrjes/krijimtarisë/aftësive rajonale për të adresuar sfidat shoqërore (p.sh. shëndeti dhe plakja, ndryshimet klimatike, ndotja, trafiku, energjia, përfshirja sociale, etj.)?
3. Si mund të kontribuoni ju personalisht në një transformim ekonomik të rajonit të drejtuar nga inovacioni për vlerë më të lartë të shtuar dhe kushte më të mira jetese? (Për sa i përket ideve, bashkimi i palëve të ndryshme të interesit, nxitja e proceseve të bashkëpunimit, etj.)
4. A bashkëpunoni me qendra kërkimore, universitete apo kompani për të sjellë ndryshim në një çështje të caktuar? Në cilat fusha?
5. Cilat janë llojet e inovacioneve që dëshironi të merrni në të ardhmen? (Sfera private dhe publike, radikale dhe në rritje ose e bazuar në një kombinim të ri të zgjidhjeve ekzistuese)
6. Cili do të ishte vizioni/ëndrra juaj për transformimet e nxitura nga inovacioni në rajonin/vendin tuaj?
7. Sa i përket trajtimit të sfidave të mëdha shoqërore (veçanërisht për sa i përket sfidave mjedisore dhe sociale), jo vetëm risitë teknike dhe të tjera janë të nevojshme, por edhe ndryshime të sjelljes, çfarë do të ishte e nevojshme për t'ju bërë të ndryshoni sjelljen tuaj?

CSO-të

(shtator - tetor - nëntor)

1. Cilat janë tiparet kryesore të organizatës suaj (fushat tuaja kryesore të kërkimit)? Sa i rëndësishëm është roli juaj brenda fushës së përzgjedhur dhe pse institucioni juaj dhe IAL të ngjashme janë kaq të rëndësishme në Shqipëri?
2. Në këndvështrimin tuaj (si CSO) cilat janë pikat e forta dhe të dobëta të fushës së përzgjedhur? Dhe çfarë kërcënimesh dhe sfidash të ardhshme shihni për fushën e zgjedhur në dekadën e ardhshme?
3. Sipas këndvështrimit tuaj, cilët janë aktorët kryesorë (Kompanitë, Universitetet, CSO-të, qendrat kërkimore) që operojnë në fushën e përzgjedhur?
4. Sa i përshatshëm është potenciali juaj i shkencës/sipërmarrjes/krijimtarisë/aftësive rajonale për të adresuar sfidat shoqërore (p.sh. shëndeti dhe plakja, ndryshimet klimatike, ndotja, trafiku, energjia, përfshirja sociale, etj.) në lidhje me fushën e përzgjedhur?
5. Si mund të kontribuojë organizata juaj në një transformim ekonomik të rajonit të drejtuar nga inovacioni për vlerë më të lartë të shtuar dhe kushte më të mira jetese në lidhje me fushën e zgjedhur? (Për sa i përket ideve, bashkimi i palëve të ndryshme të interesit, nxitja e proceseve të bashkëpunimit, etj.)
6. Për sa i përket fushës së përzgjedhur, a bashkëpunon organizata juaj me qendra kërkimore, universitete apo kompani për të sjellë ndryshim në një çështje të caktuar? Në cilat fusha?
7. Cilat janë llojet e inovacioneve që dëshironi të merrni në të ardhmen në lidhje me fushën e zgjedhur? (Sfera private dhe publike, radikale dhe në rritje ose e bazuar në një kombinim të ri të zgjidhjeve ekzistuese)
8. Cili do të ishte vizioni/ëndrra juaj për transformimet e orientuara nga inovacioni në rajonin / vendin tuaj në lidhje me fushën e zgjedhur?
9. Cilat janë nevojat kryesore socio-ekonomike për t'u trajtuar për të zhbllokuar potencialin në lidhje me fushën e zgjedhur? Sipas mendimit tuaj, a ka ndonjë aset strategjik (aftësi, kompetenca, njohuri, infrastruktura, kompani) nga të cilat fillojnë të punojnë për të forcuar mundësitë e zhvillimit?
10. Sipas këndvështrimit tuaj, cilat kanë qenë ndikimet kryesore të Covid 19 në fushën e përzgjedhur (punësimi, pagat, inovacioni, kërkimi, eksportet, zinxhirët e vlerës, investimet e huaja të drejtpërdrejta...)?

MARRJA NË KONTAKTE ME BE-në**Personalisht**

Në të gjithë Bashkimin Evropian ka qindra qendra Europe Direct. Adresën e qendrës më të afërt mund ta gjeni online (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_en).

Në telefon ose me shkrim

Europe Direct është një shërbim që u përgjigjet pyetjeve tuaja në lidhje me Bashkimin Evropian. Ju mund të kontaktoni këtë shërbim:

— me telefon falas: 00 800 6 7 8 9 10 11 (operatorë të caktuar mund të paguajnë për këto thirrje),

— në numrin standard të mëposhtëm: +32 22999696,

— nëpërmjet formularit të mëposhtëm:

european-union.europa.eu/contact-eu/write-us_en.

GJETJA E INFORMACIONIT RRETH BE-së**Online**

Informacioni për Bashkimin Evropian në të gjitha gjuhët zyrtare të BE-së është i disponueshëm në faqen e internetit të **Europa** (evropiane.union.europa.eu).

Publikimet e BE-së

Ju mund të shikoni ose aksesoni publikimet e BE-së në op.europa.eu/en/publications. Kopje të shumta të botimeve falas mund të merren duke kontaktuar Europe Direct ose qendrën tuaj lokale të dokumentacionit (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_en).

Ligji i BE-së dhe dokumentet përkatëse

Për akses në informacionin ligjor nga BE-ja, duke përfshirë të gjithë ligjin e BE-së që nga viti 1951 në të gjitha versionet e gjuhëve zyrtare, shkoni te EUR-Lex (euro-lex.europa.eu).

Të dhënat e hapura nga BE-ja

Portali data.europa.eu siguron akses në grupe të dhënash të hapura nga institucionet, organet dhe agjencitë e BE-së. Këto mund të shkarkohen dhe ripërdoren falas, për qëllime komerciale dhe jokomerciale. Portali gjithashtu ofron akses në një mori grupesh të dhënash nga vendet evropiane.

Shërbimi i shkencës dhe njohurive i Komisionit Evropian

Qendra e Përbashkët Kërkimore JRC

Misioni i JRC

Si shërbimi i shkencës dhe njohurive i Komisionit Evropian, misioni i Qendrës së Përbashkët të Kërkimeve është të mbështesë politikat e BE-së me evidenca të pavarura gjatë gjithë ciklit të politikave.

Raporti
i përgatitur nga ekipi kombëtar shqiptar S3
mbi
rishikimin e Procesit të Zbulimit/ Identifikimit
përmes Sipërmarrjes (EDP) dhe gjashtë
raporteve përmbledhëse

Shtator 2023

1. Hyrje
2. Kuadri i politikave EDP në Shqipëri
3. EDP në procesin e projektimit S3
4. Struktura EDP
 - 4.1 Identifikimi i palëve të interesit
 - 4.2 Plani i EDP dhe rregullat e punës
5. Rezultati i EDP
 - 5.1 Grupet e punës EDP
 - 5.2 Komentet e përgjithshme mbi angazhimin e palëve të interesit
6. Gjetjet e EDP sipas fushave prioritare
 - 6.1 Sektori i bujqësisë
 - 6.1.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve
 - 6.1.2 Gjetjet kryesore
 - 6.1.2.1 SWOT
 - 6.1.2.2 Vizioni
 - 6.1.2.3 Ndërthurja e politikave
 - 6.2 Sektori i Nënkontraktimeve të Shërbimeve të Biznesit (BPO)
 - 6.2.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve
 - 6.2.2 Gjetjet kryesore
 - 6.2.2.1 SWOT
 - 6.2.2.2 Vizioni
 - 6.2.2.3 Ndërthurja e politikave
 - 6.3 Sektori i energjisë
 - 6.3.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve
 - 6.3.2 Gjetjet kryesore
 - 6.3.2.1 SWOT
 - 6.3.2.2 Vizioni
 - 6.3.2.3 Ndërthurja e politikave
 - 6.4 Sektori i TIK-ut
 - 6.4.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve
 - 6.4.2 Gjetjet
 - 6.4.2.1 SWOT
 - 6.4.2.2 Vizioni

6.4.2.3 Ndërthurja e politikave

6.5 Sektori i prodhimit

6.5.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve

6.5.2 Gjetjet

6.5.2.1 SWOT

6.5.2.2 Vizioni

6.5.2.3 Ndërthurja e politikave

6.6 Sektori i turizmit

6.6.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve

6.6.2 Gjetjet

6.6.2.1 SWOT

6.6.2.2 Vizioni

6.6.2.3 Ndërthurja e politikave

7. Komente përmbyllëse

Referencat

Shtojca 1 - Lista e çështjeve horizontale të shqyrtuara për hartimin e komente përmbyllëse

Shtojca 2 - Tabela përmbledhëse e gjetjeve kryesore të takimeve dypalëshe

1. Hyrje

Përcaktimi i një Strategjie të Specializimit inteligjent është një nga nismat kryesore të Agjendës së Ballkanit Perëndimor për Kërkimin, Inovacionin, Arsimin, Kulturën, Rininë dhe Sportin e promovuar që nga viti 2021 nga Komisioni Evropian në kuadrin e strategjisë së tij për Zgjerimin dhe Fqinjësinë¹. Ai parashikohet gjithashtu në dokumente të tjera të politikave të BE-së në lidhje me rajonin, siç është Komunikata e vitit 2020 mbi Politikën e Zgjerimit të BE-së dhe Planin Ekonomik dhe të Investimit për Ballkanin Perëndimor².

Ky raport është hartuar në kuadër të projektit “Mbështetje për Specializimin Inteligjent në rajonin e Zgjerimit dhe Fqinjësisë” të drejtuar nga JRC dhe synon të shoqërojë vendet e Ballkanit Perëndimor në procesin e hartimit të Strategjive të tyre të Specializimit Inteligjent.

Nëpërmjet këtij projekti JRC ofron një udhëzues për qeveritë se si të përcaktojnë elementët kryesorë për një Strategji efektive të Specializimit Inteligjent.

Më konkretisht, veprimi mbështetës i KPK-së përfshin pesë fusha të ndërhyrjes – ngritjen e kapaciteteve institucionale, përcaktimin e situatës, dialogun e palëve të interesit, përcaktimin e përzierjes së politikave, draftin e Strategjisë.

Fokusi i këtij raporti është shqyrtimi nga ekspertët e JRC të raporteve përmbledhëse dhe dokumenteve shtesë të përgatitura nga ekipi kombëtar shqiptar i përfshirë në menaxhimin e dialogut të palëve të interesit brenda Procesit të Zbulimit përmes Sipërmarrjes të S3 Albania.

Raporti përshkruan kryesisht punën e kryer nga ekipi S3 për nxitjen e dialogut të palëve të interesit dhe përmbledh gjetjet kryesore të dala nga ky proces.

Më në detaje,

- Kapitulli 1 kryen një përshkrim të kontekstit institucional në të cilin përfshihet procesi i përcaktimit të S3 në Shqipëri dhe fazat kryesore të EDP në Shqipëri;
- Kapitulli 2 i referohet çështjeve kryesore metodologjike të EDP duke theksuar rëndësinë e tij në procesin e përcaktimit të S3;
- Kapitulli 3 përshkruan procesin e identifikimit të palëve të interesit, planin e punës dhe rregullat e zbatuara për menaxhimin e seminareve dhe tryezave të rrumbullakëta;

¹Komisioni Evropian, Drejtoria e Përgjithshme për Kërkim dhe Inovacion, Një agjendë e Ballkanit Perëndimor mbi inovacionin, kërkimin, arsimin, kulturën, rininë dhe sportin, 2021.

²Komunikimi nga Komisioni për Parlamentin Evropian, Këshillin, Komitetin Ekonomik dhe Social Evropian dhe Komitetin e Rajoneve, Një Plan Ekonomik dhe Investues për Ballkanin Perëndimor {SWD(2020) 223 final}.

- Kapitulli 4 paraqet të dhëna për pjesëmarrjen e palëve të interesit në procesin e konsultimit, shkallën e përfshirjes së palëve të interesit të ndryshëm të helikës të katërfishtë dhe mësimet e nxjerra nga menaxhimi i EDP në tërësi;
- Kapitulli 5 thekson për çdo fushë prioritare, gjetjet kryesore të nxjerra nga dialogu i palëve të interesit i zhvilluar në kontekstin e seminareve dhe tryezave të rrumbullakëta;
- Kapitulli 6 mbi bazën e një leximi horizontal të gjetjeve kryesore të procesit të dialogut të palëve të interesit në lidhje me fusha të ndryshme, ai paraqet një përmbledhëse të asaj që rezultoi dhe ide të mëtejshme për përcaktimin e prioriteteve të ndërhyrjeve të S3.

2. Kuadri i politikave EDP në Shqipëri

S3 është një strategji që Komisioni Evropian e ka miratuar për të gjitha vendet anëtare, përfshirë Shqipërinë si pjesë e Agjendës së Inovacionit të BE-së për Vendet e Ballkanit Perëndimor (BP6)³ 2021-2027 me synimin për t'u anëtarësuar në Bashkimin Evropian.

S3 është gjithashtu pjesë e dy kapitujve të Acquis të Komunitetit⁴. Në veçanti, synohet të jetë pjesë e Kapitullit 20 negociues, "Sipërmarrjet dhe Politikat Industriale", dhe Kapitulli 25, "Shkenca dhe Kërkimi".

Për më tepër, përcaktimi dhe zbatimi i një Strategjie të Specializimit Inteligjent është një rezultat i pritshëm i Planit të Veprimit të Tregut të Përbashkët Rajonal (CRM) 2021-2024 për BP6⁵ të përcaktuar në kuadër të Procesit të Berlinit. Në veçanti, bazuar në marrëveshjet e arritura, BP6 janë zotuar të zhvillojnë strategjitë e specializimit inteligjent si pjesë e hapave të rritjes inteligjente në Planin Shumëvjeçar për Zonën Ekonomike Rajonale (MAP REA)⁶.

Për të mbështetur hartimin dhe zbatimin e një Strategjie të Specializimit Inteligjent në BP6, Qendra e Përbashkët Kërkimore e Komisionit Evropian (JRC), në bashkëpunim me Drejtorinë e Përgjithshme për Negociatat e Fqinjësisë dhe Zgjerimit (DG NEAR), përpunoi dokumentin "Mbështetja e një Agjende Inovacioni për Ballkanin Perëndimor: Mjete dhe Metodologji"⁷ i cili jep një pasqyrë të rajonit të Ballkanit Perëndimor, duke parë sfidat dhe potencialet e reja për inovacion.

Dokumenti gjithashtu paraqet mjetet dhe metodologjitë e disponueshme në JRC për të mbështetur një agjendë inovative për transformimin ekonomik të frymëzuar nga specializimi inteligjent. Dokumenti identifikon një "kuadër inteligjent specializimi për vendet e zgjerimit dhe fqinjësisë" (kuadri S3), zbatimin e të cilit bazohet në 4 linja aktiviteti:

- (i) aplikimi i metodologjisë S3 për hartimin dhe zbatimin e strategjive të inovacionit⁸;
- (ii) aktivitete për ngritjen e kapaciteteve për transferimin e teknologjisë, veçanërisht nëpërmjet seminareve, mjeteve dhe instrumenteve të krijuara posaçërisht për të ndihmuar institucionet akademike në ekonomitë rajonale;

³<https://data.europa.eu/doi/10.2777/831554>

⁴https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en

⁵https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/policy-highlights/common-regional-treg_en

⁶<https://www.rcc.int/docs/383/consolidated-multi-annual-action-plan-for-a-regional-economic-area-in-the-perendimor-ballkani-giashte>

⁷Matusiak M., Kleibrink A. (red.), Mbështetja e një Agjende Inovacioni për Ballkanin Perëndimor: Mjetet dhe Metodologjitë.

⁸Foray, D., Specializimi inteligjent: Mundësitë dhe Sfidat për Politikën Rajonale të Inovacionit, Routledge, Abingdon/Nju Jork, 2015.

- (iii) *mbështetje për bashkëpunimin dhe lidhjet transnacionale në kontekstin e strategjive makro-rajonale të BE-së;*
- (iv) *përmirësimi i cilësisë së të dhënave.*

Brenda këtij kuadri politikash, nëpërmjet zhvillimit të Strategjisë së Specializimit Inteligjent (S3), qeveria shqiptare synon t'i japë vetes një agjendë strategjike që identifikon fushat prioritare për një rrugë specializimi të bazuar në inovacion.

Në funksion të këtij synimi, S3 Albania synon të promovojë kushtet për krijimin e një avantazhi konkurrues në afat të mesëm në fusha tematike specifike të aktivitetit ekonomik.

3. EDP në procesin e projektimit S3

Linjat e aktivitetit të Kuadrit S3 të përmendura më sipër synohen të zhvillohen në 5 faza:

1. *Ngritja e kapaciteteve institucionale*
2. *Përcaktimi (analiza e hartëzimit)*
3. *Dialogu me palët e interesit*
4. *Kapaciteti institucional për zbatim*
5. *Strategjia përfundimtare*

Sipas kuadrit S3, përkthimi operacional i këtyre linjave të aktivitetit kryhet mbi bazën e një metodologjie në të cilën çdo fazë – si pjesë e procesit “stage-gate” – duhet të fillojë vetëm pasi të jetë përfunduar faza e mëparshme. I gjithë procesi është i ndarë në 7 faza⁹ që çojnë në projektimin dhe miratimin zyrtar të S3.

Procesi i Zbulimit përmes Sipërmarrjes është faza e pestë në procesin e projektimit të S3.

Ai synon të mbledhë së bashku përfaqësues nga helika e katërfishtë për të diskutuar perspektivat tashmë evidente ose të pazbuluara të inovacionit në fusha të ndryshme të aktivitetit ekonomik dhe për të identifikuar fushat prioritare për ndërhyrje, duke filluar nga një analizë SWOT si bazë për formulimin e një vizioni afatmesëm dhe një përzierjeje të veprimeve të lidhura me politikat.

Në fakt, një aspekt kyç i Strategjisë së Specializimit inteligjent është një qasje pjesëmarrëse nga poshtë-lart e bazuar në përfshirjen e 4 palëve të interesit (Biznesi, Akademia, Shoqëria Civile dhe Qeverisja Vendore dhe Lokale) për të diskutuar dhe identifikuar fushat prioritare për ndërhyrje, në përkufizimin e S3.

EDP përbëhet nga 6 nën-faza:

⁹6 fazat e tjera janë: 1) Vendimi për fillimin e procesit të specializimit inteligjent; 2) Analiza e mandateve strategjike; 3) Analiza e potencialit ekzistues ekonomik, shkencor dhe inovativ (sasior); 4) Analizë e thelluar e fushave prioritare (cilësore); 6) Projektimi i sistemit të monitorimit, zbatimit dhe financimit; 7) Përgatitja e dokumentit të strategjisë S3.

Burimi: Kuadri S3, 2018.

Ky raport përshkruan dëshmitë e gjeneruara nga EDP me nën-faza specifike referuese nga 5.2 (Identifikimi i palëve të interesit për çdo fushë prioritare) në 5.6 (të dhëna EDP për S3).

Sipas metodologjisë së përshkruar më sipër, përgatitja e dialogut të palëve të interesit (EDP) u bazua në provat që rezultuan nga faza e aktivitetit të mëparshëm (“Analiza e hartëzimit”), i kryer me mbështetjen e Qendrës së Përbashkët Kërkimore të Komisionit Evropian (JRC), në vitin 2022.

Rezultatet kryesore të analizës së hartëzimit u bashkuan në një dokument¹⁰ që identifikoi gjashtë fusha prioritare për të cilat konsiderohej e rëndësishme të nxirreshin njohuri specifike në fazën e EDP.

Gjashtë fushat prioritare janë si më poshtë:

- Bujqësi, pylltari dhe peshkim
- Sektori i Nënkontraktimeve të Shërbimeve të Biznesit BPO (Aktivitetet e shërbimeve administrative dhe mbështetëse)
- Energji
- TIK
- Prodhim
- Turizëm (Akomodim dhe aktivitete të shërbimit mbështetës)

Prandaj, në paragrafët e mëposhtëm, pas përshkrimit të mënyrës se si është strukturuar EDP dhe cilat janë rezultatet e procesit, raporti do të përshkruajë gjetjet kryesore që rrjedhin nga dialogu i palëve të interesit për secilën nga gjashtë fushat e përmendura më sipër.

4. Struktura EDP

4.1 Identifikimi i palëve të interesit

Hapi i parë për të krijuar një EDP efektive konsiston në identifikimin e palëve përkatëse të interesit që do të përfshihen në dialog duke marrë parasysh fushat tematike të zgjedhura si rezultat i fazës së hartëzimit.

Sipas metodologjisë së kuadrit S3, palët e interesit duhet të identifikohen ndër subjektet më përfaqësuese aktive në territor në fushat tematike përkatëse.

Subjektet si palët kryesorë në zinxhirin e vlerës së fushës tematike i përgjigjen këtij profili, si dhe kompanitë novatore, departamentet e institucioneve të arsimit të lartë dhe qendrat kërkimore nga fusha të ngjashme, dhomat e tregtisë dhe shoqatat e tjera të biznesit. Organet përkatëse qeveritare duke përfshirë ministritë, organet rregullatore, agjencitë publike, si dhe organizatat e shoqërisë civile duhet të përfshihen në proces.

Në kuadër të përgatitjes së EDP Albania, siç theksohet në dokumentin “EDP në Rajonin e Zgjerimit dhe Fqinjësisë së BE në 2022 Procesi i Specializimit Inteligjent në Republikën e Shqipërisë”, sipas udhëzimit metodologjik¹¹ u krijua një ekip kombëtar S3 nga qeveria për të siguruar koordinim efektiv të aktiviteteve të lidhura me EDP-në.

Përzgjedhja e palëve përkatëse të interesit u krye nga ekipi kombëtar S3 duke u nisur nga një analizë tavoline e përqëndruar në identifikimin e subjekteve nga akademja, kërkimi shkencor dhe shoqëria civile. Për sa i përket kompanive, burimi kryesor kanë qenë bazat e të dhënave të disponueshme në nivel qeveritar.

Lista e subjekteve të përfshira në fazën e analizës cilësore të procesit të hartëzimit u përdor gjithashtu për të identifikuar palë të mëtejshme të rëndësishme.

Pas grumbullimit të të dhënave të kontaktit të palëve të interesit nga biznesi, akademja dhe shoqëria civile, ato u ndanë me grupin e punës ndër-institucional, të cilit iu kërkua të zbulonte tema të tjera përkatëse për t'u përfshirë për çdo fushë.

Sa i përket helikës së qeverisë, palët e interesit u identifikuan bazuar në rëndësinë e secilës ministri përkatëse, departamenti qeveritar dhe agjencie me 6 fushat prioritare të identifikuar.

Si rezultat i këtij aktiviteti janë identifikuar 6 grupe pune, duke marrë parasysh fushat tematike dhe nevojën për të përfaqësuar të gjitha subjektet e helikës së katërfishtë brenda secilit prej tyre.

¹⁰Fabbri, E., Gerussi, E., Hollanders, H. and Sinjari, I., Identifikimi i domeneve të Specializimit Inteligjent prioritar në Shqipëri. Një analizë hartëzimi.

4.2 Plani i EDP dhe rregullat e punës

Sipas metodologjisë së kuadrit S3 përpara se EDP të nisë, duhet të përcaktohen rregulla të qarta pune për pjesëmarrjen dhe procesin e vendimmarrjes. Rregullat duhet të ndahen paraprakisht me anëtarët e grupeve të punës së bashku me ftesën ose me rastin e prezantimit të punimeve të mbledhjes së parë.

Përveç kësaj, duke qenë se EDP përfshin një sërë seminaresh, shpesh të organizuara në rajone të ndryshme, duhet të zhvillohet një plan dhe t'u komunikohet pjesëmarrësve.

Siç përshkruhet në dokumentin “EDP në Rajonin e Zgjerimit dhe Fqinjësisë së BE-së në 2022, S3 në Fushat prioritare Bujqësi, Turizëm, Energji në Republikën e Shqipërisë”, një raund i parë i aktiviteteve të EDP u mbajt nga tetori deri në nëntor 2022, duke mbuluar fushat e Bujqësisë, Energjisë dhe Turizmit, dhe pjesa tjetër e aktiviteteve u zhvilluan midis prillit-qershorit 2023 (shihni paragrafin 4.1 për detaje).

Për të zhvilluar një dialog efektiv me palët e interesit, janë identifikuar dy mjete të ndryshme: tryeza të rrumbullakëta dhe workshop-e.

Për të përgatitur në mënyrë efektive çdo aktivitet, takimet ishin planifikuar në mënyrë që të mos organizoheshin tryeza të rrumbullakëta dhe workshop-e të lidhura me të njëjtin fushë në ditë shumë të afërta.

Prandaj, workshop-et u caktuan gjithashtu në mënyrë kronologjike në javë të ndryshme në mënyrë që të jepet koha e nevojshme për të përpunuar gjetjet nga tryezat e rrumbullakëta dhe për të qenë në gjendje t'i prezantojnë dhe vërtetojnë ato përmes seminareve kombëtare.

Tryezat e rrumbullakëta ishin menduar si një metodë ndërvepruese për angazhimin e palëve të interesit, në përputhje me udhëzimet metodologjike për EDP¹².

Përveç kësaj, ato u projektuan si një fazë pune paraprake për të promovuar lirisht diskutime të fokusuara në nëntemat e fushave të ndryshme, në përputhje me metodën e stuhisë së mendimeve.

Kjo zgjedhje u motivua edhe nga nevoja për të arritur më lehtë subjektet pjesëmarrëse me pak njohuri, siç janë ato që lidhen me EDP. Në këtë këndvështrim, tryezat e rrumbullakëta rezultuan të rëndësishme, për sa i përket mbledhjes së njohurive fillestare të dobishme për drejtimin e dialogut të mëpasshëm brenda workshop-eve. Përveç kësaj, ata kontribuan gjithashtu në përhapjen e njohurive rreth S3 dhe në rritjen e ndërgjegjësimit për rëndësinë e tij në perspektivën e një zhvillimi të bazuar në inovacion për Shqipërinë.

¹²Perianez-Forte I. dhe Wilson J., Vlerësimi i Specializimit Inteligjent: Procesi i Zbulimit përmes Sipërmarrjes EUR 30709 EN, Zyra e Publikimeve të Bashkimit Evropian, Luksemburg, 2021, ISBN 978-92-76-37823-5, doi:10.2919/JRC124405.

Para çdo tryeze të rrumbullakët, një grup materialesh iu dërgua të ftuarve, duke përfshirë ftesën me një përshkrim të aktivitetit dhe qëllimin e tij, agjendën si dhe një dokument me informacion të plotë në lidhje me rëndësinë e procesit S3, fazën EDP, dhe një përmbledhje të gjetjeve të fushës prioritare përkatëse nga analiza sasiore dhe cilësore. Ky grup materialesh kishte për qëllim t'u sigurote pjesëmarrësve në këto tryeza njohuritë dhe informacionin e nevojshëm për të qenë në gjendje të merrnin pjesë në mënyrë konstruktive gjatë takimeve.

Çdo takim u lehtësua dhe u moderua nga të paktën dy ekspertë të ekipit kombëtar S3 dhe ekspertë të sektorëve përkatës.

Organizimi i seminareve kombëtare që synojnë përfshirjen e subjekteve të aftë për të kontribuar në dialog duke ofruar informacione me vlerë të shtuar dhe këndvështrime të dobishme për kryerjen e analizës SWOT, përcaktimin e vizionit dhe identifikimin veprimeve të mëtejshme të mundshme të përzierjes së politikave, nëpërmjet një shpërndarjeje të informacionit të siguruar nga diskutimet e tryezave të rrumbullakëta.

Në fillim të çdo seminari, agjenda e punës u prezantua nga përfaqësuesit e Qeverisë përgjegjëse për procesin e projektimit S3. Procesi i EDP, fazat e ndryshme të procesit të punës dhe qëllimi specifik i seminarit u shpjeguan secilën herë.

Në përputhje me modelin e projektimit të RIS, brenda çdo seminari, aktiviteti u organizua në tre sesione pune, të dedikuara përkatësisht përcaktimit të SWOT, identifikimit të Vizionit dhe identifikimit të veprimeve që do të jenë propozuar për të hartuar përzierjen e politikave.

Pjesëmarrësit u shpërndanë në grupe/tavolina të ndryshme pune, secila e përbërë nga rreth 10 persona. Përbërja e grupeve mori parasysh nevojën për të mbledhur përfaqësues nga helika e katërfishtë.

Brenda çdo grupi pune, një anëtar i ekipit kombëtar të S3 veproi si lehtësues, duke i bërë pjesëmarrësve pyetje specifike ashtu edhe duke mbajtur shënime në një tabelë të veçantë të opinioneve/vërejtjeve të shprehura.

Për çdo sesion pune, u krijua një listë e pikave më të rëndësishme që rrodhën nga diskutimi dhe një anëtar i secilit grup u prezantoi grupeve të tjera gjetjet kryesore që vinin nga dialogu në lidhje me SWOT, vizionin dhe përzierjen e politikave.

¹²Marinelli, E. dhe Perianez Forte, I., Specializimi inteligjent në punë: Zbulimi i sipërmarrjes si një proces i vazhdueshëm S3, Seria e Dokumenteve të Punës Nr. 12/2017, EUR 28838 EN, Zyra e Publikimeve të Bashkimit Evropian, Luksemburg, 2017, ISBN 978-92-79-74377-1, doi: 10.2760/514714, JRC108571.

5. Output-i i EDP

5.1 Grupet e punës për EDP

Pas tryezave të para të rrumbullakëta të mbajtura në vitin 2022, për t'i dhënë një shikueshmëri më të madhe procesit të EDP dhe për të rritur ndërgjegjësimin për angazhimin në qëllimet e saj, qeveria shqiptare organizoi një takim fillestar të EDP në prill 2023, ku morën pjesë gjithsej 175 subjektet e helikës së katërfishtë.

Aktiviteti u zhvillua në Tiranë dhe pjesëmarrësit u ndanë si më poshtë: 55 përfaqësues të qeverisë, 49 nga biznesi, 34 nga bota akademike, 37 përfaqësues nga shoqëria civile.

Për të nxitur dialogun e palëve të interesit brenda 6 fushave tematike që dolën si të rëndësishme nga analiza e hartëzimit, gjithsej 28 aktivitete janë organizuar nga ekipi kombëtar S3 nga tetori 2022 deri në qershor 2023.

Gjithsej kishte 964 pjesëmarrës në aktivitetet e EDP. Në tryezat e rrumbullakëta kishte 629 pjesëmarrës, ndërsa në seminare 335.

Tabela e mëposhtme tregon më në detaje pjesëmarrjen në 28 aktivitete të EDP.

Nr.	Aktiviteti	Data	Vendndodhja	Nr. Pjesëmarrësve
Bujqësia				
<i>Tryezë e rumbullakët</i>				
1	Agropërpunimi	26.10.2022	Tiranë - Universiteti Bujqësor i Tiranës	34
2	Peshkimi dhe Akuakultura	26.10.2022	Tiranë - Universiteti Bujqësor i Tiranës	25
3	Pylltaria	26.10.2022	Tiranë - Universiteti Bujqësor i Tiranës	30
4	Blegtoria	18.11.2022	Tiranë - Ferma Uka	26
5	Bujqësia, Blegtoria dhe Agro-përpunimi	9.5.2023	Tiranë - Ministria e Bujqësisë	50
6	Ekonomia Blu, Siguria Ushqimore	9.5.2023	Tiranë - Ministria e Bujqësisë	24
<i>Workshop</i>				
1	Bujqësia dhe Blegtoria	2.6.2023	Petrelë - Ferma Fustanella	60
Kontraktimi procesit të biznesit				
<i>Tryezë e rumbullakët</i>				
1	Nënkontraktimet e Shërbimeve të Biznesit	3.4.2023	Tirane - TUMO Center	31
<i>Workshop</i>				
1	Nënkontraktimet e Shërbimeve të Biznesit	15.5.2023	Tirane - Hotel Rogner	45
Energjisë				
<i>Tryezë e rumbullakët</i>				
1	Energjia e Rinovueshme	16.11.2022	Tirane - Tirana International Hotel	26
2	Energji Alternative	16.11.2022	Tirane - Tirana International Hotel	13
<i>Workshop</i>				
1	Energjia	13.6.2023	Tirane - Tirana International Hotel	51
TIK				
<i>Tryezë e rumbullakët</i>				
1	Ekosistemi fillestar	18.4.2023	Tirane - TUMO Center	32
2	Inovacioni	18.4.2023	Tirane - TUMO Center	32
<i>Workshop</i>				
1	Teknologjia e Informacionit dhe Komunikimit (TIK)	19.5.2023	Tirane - Tirana International Hotel	62
Prodhimi				
<i>Tryezë e rumbullakët</i>				
1	Prodhimi i produkteve tekstile dhe lëkure	24.4.2023	Tiranë - MIE	18
2	Përpunimi i drurit	24.4.2023	Tiranë - MIE	19
3	Prodhimi i lëndëve të para	2.5.2023	Tiranë - MIE	26
4	Prodhimi i Materialeve të Ndërtimit	5.5.2023	Tiranë - MIE	25
5	Automobilistikë, Elektrikë dhe Përpunim Metalesh	10.5.2023	Tiranë - MIE	16
<i>Workshop</i>				
1	Industria e prodhimit	29.5.2023	Tirane - Tirana International Hotel	54
Turizmi				
<i>Tryezë e rumbullakët</i>				
1	Agroturizëm	3.11.2022	Tirane - Xheko Imperial	32
2	Turizmi Malor	3.11.2022	Tirane - Xheko Imperial	29
3	Turizmi Bregdetar	9.11.2022	Tirane - Hotel Mondial	31
4	Turizmi Shëndetësor	9.11.2022	Tirane - Hotel Mondial	18

5	Zhvillimi i Tregut të Turizmit dhe Mikpritjes	8.6.2023	Tiranë - Ministria e Turizmit	60
6	Diversifikimi i ofertave dhe turizmit gjatë gjithë vitit	8.6.2023	Tiranë - Ministria e Turizmit	32
<i>Workshop</i>				
1	Turizmi	20.6.2023	Tirane - Xheko Imperial	63

Burimi: Ekipi shqiptar S3

Në rrjedhën e të 28 aktiviteteve kombëtare të EDP, me synimin për të nxitur specializimin inteligjent, bazuar gjithashtu në identifikimin e prioritetëve me interes të përbashkët me vendet fqinje në të cilat do të zhvillohen rrugët e bashkëpunimit, u organizuan në qershor dhe korrik 3 takime dypalëshe me përfaqësues institucional, akademik dhe të biznesit nga Kosova, Maqedonia e Veriut dhe Mali i Zi.

Një raport specifik i përgatitur nga ekipi Kombëtar i S3 përshkruan në detaje gjetjet kryesore që rrodhën nga këto takime, ndërsa në shtojcën e këtij raporti një tabelë përmbledhëse thekson disa të dhëna specifike që lidhen me fushat prioritare të mbuluara nga EDP.

<i>Seminare dypalëshe</i>				
<i>Nr.</i>	<i>Aktiviteti</i>	<i>Data</i>	<i>Vendndodhja</i>	<i>Nr. Pjesëmarrësve</i>
1	Kosova	26.06.2023	Tirane – Hotel Diamma.	43
2	Maqedonia e Veriut	07.07.2023	Pogradec – Hymeti Palce.	43
3	Mali i Zi	17.07.2023	Shkodër – Hotel Colosseo	50

Burimi: Ekipi shqiptar S3

5.2 Komentet e përgjithshme mbi angazhimin e palëve të interesit

Në përgjithësi pjesëmarrja e palëve të interesit të helikës së katërfishtë në çdo aktivitet të organizuar ishte shumë e kënaqshme, në aspektin cilësor. Një pjesë e konsiderueshme e palëve të interesit të ftuar iu përgjigjën pozitivisht ftesave dhe konfirmuan pjesëmarrjen e tyre. Disa prej tyre madje propozuan subjekte të tjera të kualifikuara për t'u ftuar në evente, duke kontribuar kështu në rritjen e ndërgjegjësimit për qasjen S3 midis palëve të interesit.

Pjesëmarrësit ishin kryesisht CEO të kompanive apo drejtues të nivelit të lartë, drejtorë organizatash apo institucioneve, profesorë dhe përfaqësues të universiteteve apo ekspertë të nivelit të lartë të fushave specifike.

Angazhimi i tyre gjatë takimeve në përgjithësi ishte shumë i lartë dhe shumica e pjesëmarrësve ishin shumë aktivë gjatë diskutimeve duke marrë iniciativë për të propozuar perspektiva dhe ide të reja.

Në përgjithësi, pati një pjesëmarrje të mirë nga sektori i biznesit, akademja, arsimit i lartë (AL) dhe një pjesëmarrje dhe përfshirje shumë të mirë në diskutim nga AAP dhe Qeveria si edhe pati diskutime të gjera për propozimet dhe çështjet që u ngritën nga të gjithë pjesëmarrësit. Duke marrë parasysh risinë e qasjes S3 për Shqipërinë, pjesëmarrja e OJF-ve dhe në përgjithësi e subjekteve që përfaqësojnë shoqërinë civile mund të konsiderohet e kënaqshme.

Pjesëmarrës nga disa fusha prioritare, veçanërisht turizmi dhe bujqësia, morën pjesë edhe në aktivitetet e fushave të tjera prioritare të ndërlidhura duke marrë parasysh marrëdhëniet e nënsektorëve.

Tryezat dhe seminarët që patën numrin më të madh të pjesëmarrjes ishin ato të organizuara për fushat prioritare të bujqësisë dhe turizmit. Këto dy fusha prioritare, së bashku me energjinë, janë ato që vunë në pah numrin më të madh të pjesëmarrësve të kualifikuar (në përgjithësi por edhe nga çdo helikë) dhe diskutimet më aktive gjithashtu. Në këto fusha prioritare, më shumë se në të tjerat, palët e interesit të përfshira, përveçse kanë treguar një interes të lartë për perspektivën e specializimit inteligjent, kanë treguar se zotërojnë një vizion më të qartë, edhe nëpërmjet formulimit të propozimeve dhe ideve konkrete në lidhje me inovacionin, zhvillimin e sektorit të përkatës.

Përveç kësaj, diskutimet e zhvilluara në kuadër të eventeve të organizuara treguan se zhvillimi i shërbimeve të avancuara dhe digjitalizimi, të konsideruara si fusha të mundshme prioritare për specializimin inteligjent, perceptohen nga palët e interesit si një zonë investimi me prioritet të tërthortë për zhvillimin inovativ të të gjithë sektorëve.

Diskutimet e zhvilluara në kuadër të aktiviteteve të organizuara në fushën prioritare të prodhimit nxorën në pah më pak kapacitet për të nxjerrë një vizion të qartë në lidhje me zhvillimin e ardhshëm të sektorit dhe specializimin e tij të mundshëm inteligjent në nënsektorë më specifikë (si p.sh., kërkimi i lëndëve të para, shfrytëzimi dhe përpunimi).

Helika	Bujqësia	BPO	Energjia	TIK	Prodhimi	Turizmi
Akademia	57	10	14	17	22	59
Biznesi	95	29	32	42	44	81
Shoqëria civile	42	8	8	14	17	23
Qeveria	55	29	36	53	75	102
Gjithsej	249	76	90	126	158	265

Burimi: Ekipi shqiptar S3

6. Gjetjet e EDP sipas fushave prioritare

6.1 Sektori i bujqësisë

6.1.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve

Fusha	Aktiviteti	Pjesëmarrësit nga:				
		Akademia	Biznesi	Shoqëria civile	Qeveria	Gjithsej
Bujqësia	Tryezë e rrumbullakët	44	74	35	34	187
	Workshop	13	21	7	21	62
	<i>Gjithsej</i>	57	95	42	55	249

Burimi: Ekipi shqiptar S3

Pas Turizmit, Bujqësia është fusha që ka regjistruar nivelin më të lartë të pjesëmarrjes. Në total pjesëmarrësit ishin 249, kryesisht nga biznesi (38%). Mbi 50 ishin pjesëmarrës nga akademia dhe qeveria, ndërsa pjesëmarrja e shoqërisë civile ishte pak më e ulët. Në përgjithësi, në aspektin cilësor pjesëmarrja dhe përfshirja nga biznesi, akademia (kryesisht HE), Qeveria dhe OJQ-të ishte shumë e gjërë.

Diskutimet për bujqësinë ishin shumë të gjalla. Pjesëmarrësit ishin shumë të angazhuar për të nxjerrë në pah të gjitha pikat e forta dhe të dobëta të sektorit dhe për të propozuar metoda inovative për të përparuar.

6.1.2 Gjetjet kryesore

Për fushën e Bujqësisë, u mbajtën gjashtë tryeza të rrumbullakëta me përfaqësues nga helika e katërfishtë. Diskutimet u përqëndruan në bujqësi, blegtori, agro-përpunim (përfshirë bimët medicinale dhe duhanin) dhe përpunimin e ushqimit, si dhe ekonominë blu (peshkimi) dhe sigurinë ushqimore, në përputhje me strategjinë bujqësore të qeverisë kombëtare 2021-2027. Çështjet e mëposhtme rrodhën nga diskutimet si pika kyçe për t'u konsideruar si bazë për përcaktimin e një agjende sektoriale të inovacionit:

1. **Copëzimi i tokës dhe pronësia:** Toka bujqësore në Shqipëri është e copëzuar në shumë parcela të vogla, duke paraqitur sfida për organizimin dhe shfrytëzimin efikas të tokës. Toka e copëzuar pengon modernizimin e bujqësisë dhe adoptimin e teknologjive të përparuara bujqësore. U ngritën gjithashtu çështje që lidhen me pronësinë e tokës, duke përmendur pengesat burokratike që pengojnë investimet.
2. **Mungesa e organizimit dhe bashkëpunimit:** Fermerët shqiptarë shpesh punojnë individualisht, duke rezultuar në mungesë organizimi dhe bashkëpunimi mes tyre. Kjo pengon forcimin e kapaciteteve bujqësore dhe blegtorale dhe e bën më të vështirë zbatimin e strategjive efektive të marketingut dhe shpërndarjes së produkteve bujqësore. Për të adresuar këtë, u bënë propozime për të nxitur organizimin e blegtorisë, duke përfshirë mekanizmat financiarë, infrastrukturën ligjore dhe rregullatore. Helikat e qeverisë dhe e biznesit theksuan mungesën e zhvillimit të grupimeve dhe zinxhirëve të copëzuar të vlerës në të gjithë sektorët në Shqipëri. Për shembull, në sektorin e blegtorisë, mundësitë e vlerës së shtuar humbasin pasi lëkurat e blegtorisë nuk shfrytëzohen për shkak të mungesës së bashkëpunimit. Kjo rezulton në importimin e lëndëve të para parësore (lëkurë) nga bizneset e përfshira në industrinë e tekstilit dhe të përpunimit të

lëkurës, kundrejt kapaciteteve që mbeten të pashfrytëzuara në Shqipëri.

3. **Promovimi i prodhimit të qëndrueshëm dhe cilësisë së ushqimit:** Ruajtja e burimeve natyrore të bollshme dhe me vlerë të lartë që ka Shqipëria u theksua si pjesë përbërëse e strategjisë kombëtare bujqësore. Miratimi i praktikave bujqësore më të qëndrueshme përfaqëson një kusht thelbësor për një zhvillim inovativ të sektorit dhe duhet të kalojë përmes një përdorimi më efikas dhe miqësor ndaj mjedisit të tokës, ujit dhe energjisë. Shqipëria përballlet me sfida të rëndësishme lidhur me përdorimin e tokës bujqësore, menaxhimin e ujit dhe ruajtjen e biodiversitetit. Promovimi i metodave të qëndrueshme bujqësore, përdorimit të teknologjive të reja dhe rritja e ndërgjegjësimit të fermerëve për rëndësinë e ruajtjes së burimeve natyrore janë thelbësore për tejkalimin e këtyre sfidave. Është gjithashtu e nevojshme të përmirësohet infrastruktura bujqësore, të investohet në paketimin dhe tregtimin e produkteve bujqësore dhe të promovohen mallrat vendase dhe të prodhuara nga fermerët për një qasje dhe akses më të qëndrueshëm në tregjet e eksportit.
4. **Ndryshimi i klimës:** Shqipëria është e ndikuar nga ndryshimet klimatike, duke përfshirë përmbytjet, thatësitrat dhe ndryshimet e temperaturës. Këta faktorë të lidhur me klimën ndikojnë në prodhimin bujqësor, rrisin kostot dhe paraqesin rreziqe për sigurinë ushqimore. Trajtimi i kësaj çështjeje kërkon integrimin e metodave të reja bujqësore dhe teknologjive inovative – të tilla si teknologjia bujqësore – që mund të ndihmojnë në parashikimin dhe menaxhimin e motit.
5. **Rritja e kostove të inputeve për shkak të paqëndrueshmërisë globale:** Rritja e çmimit të naftës, kostot kimike bujqësore, çmimet e kulturave ushqimore të përdorura si ushqim për kafshët (si gruri dhe misri) dhe makineritë/pajisjet bujqësore të importuara kanë ndikuar ndjeshëm në mirëqenien financiare të fermerëve. Për të zgjidhur këtë problem, u propozua mbështetje më e madhe qeveritare dhe institucionale, duke përfshirë subvencionet për inputet bujqësore, rritjen e prodhimit vendor të inputeve, përmirësimin e infrastrukturës bujqësore dhe promovimin e teknologjive të përparuara për të ulur varësinë nga importi. Për më tepër, investimet në diversifikimin e sektorit bujqësor dhe rritjen e aftësive vendore të përpunimit mund të ndihmojnë në zbutjen e ndikimit të çmimeve të input-it në sektorin bujqësor të Shqipërisë.
6. **Forcimi i politikave të shëndetit dhe mirëqenies në blegtori:** Pjesëmarrësit theksuan një përhapje në rritje të sëmundjeve që prekin mbarështimin e bagëtive që kërkojnë vëmendje të veçantë. Ata theksuan nevojën e vaksinimit, trajnimit, monitorimit, zhvillimit të infrastrukturës dhe kërkimit shkencor në bashkëpunim me qeverinë dhe akademinë. Pjesëmarrësit sugjeruan gjithashtu përdorimin e metodave të reja të monitorimit teknologjik për të adresuar këto çështje, duke përmendur avantazhet që mund të lindin nga përdorimi inteligjent i mikroçipëve dhe sensorëve.

7. **Mungesa e një tregu të bagëtive të racës së pastër:** Shqipërisë aktualisht i mungon një treg për bagëtitë e racave të pastra, gjë që çon në kosto të larta që lidhen me importimin e kafshëve. Propozimet afatshkurtra përfshinin zhvillimin e legjislacionit të përshtatshëm për të krijuar përmirësimi të racës së pastër. Në planin afatmesëm, duhet të bëhen përpjekje për prodhimin e kafshëve të racave të certifikuara dhe krijimin e një tregu të brendshëm për bagëtitë e racës së pastër. Një tjetër propozim në këtë kuadër ishte ngritja e një qendre bletarie në Shqipëri. Ruajtja e integritetit të specieve vendase të bletëve u konsiderua thelbësore nga helikën e akademisë.
8. **Mungesa e laboratorëve për certifikimin e cilësisë dhe sigurinë e produktit:** Aktualisht Shqipërisë i mungojnë laboratorët e akredituar që mund të kryejnë testet e nevojshme për të certifikuar produktet bujqësore, veçanërisht bimët mjekësore, për eksport në tregjet ndërkombëtare. Kjo pengon zhvillimin e sektorëve të veçantë me potencial të mirë siç është prodhimi i vajit esencial. Duhet të bëhen përpjekje për të krijuar laboratorë të akredituar të aftë për të kryer teste dhe certifikime gjithëpërfshirëse.
9. **Mungesa e hulumtimeve bujqësore:** Bashkëpunimi dhe koordinimi ndërmjet institucioneve të ndryshme kërkimore dhe praktikave bujqësore mbetet i pamjaftueshëm në Shqipëri. Pjesëmarrësit përmendën ndikimin negativ të transformimit të Institutit të Kërkimeve Bujqësore në Qendra të Transferimit të Teknologjisë Bujqësore, duke çuar në një ulje të kapacitetit kërkimor, ekspertizës së specializuar në bujqësi dhe demotivim/dobësim të personelit të kualifikuar.
10. **Financimi i pamjaftueshëm dhe kushtet e pafavorshme të aksesit në kredi:** Pjesëmarrësit u ankuan për mungesën e financimit të përshtatshëm dhe kredisë së aksesueshme si faktorë që ngadalësojnë rritjen dhe modernizimin e sektorit bujqësor. Kështu, sektori i bujqësisë kërkon një kuadër të qëndrueshëm financimi të konsiderueshëm dhe kushte të favorshme kreditimi për të mbështetur investimet në teknologji, infrastrukturë dhe menaxhim të aftësive.
11. **Politikat për rritjen e prodhimit vendas kundrejt importeve:** Pjesëmarrësit nga helika e biznesit diskutuan nevojën për mbështetje në promovimin e prodhimit vendas në bujqësi. Ata propozuan skema mbështetëse, duke përfshirë vendosjen e tarifave doganore për produkte specifike të importuara sezonale për t'i dhënë përparësi furnizimit vendor kur është e mundur. Ata shprehën gjithashtu dëshirën për të forcuar dhe zgjeruar tregjet e përbashkëta bujqësore që ndihmojnë në sigurimin e një tregu për produktet vendase dhe rritjen e aftësisë së fermerëve për t'u përshtatur me kërkesat e tregut.
12. **Transferimi i informacionit** u identifikua si sfidë në dy mënyra:

Së pari, jo rrallë fermerët shqiptarë vazhdojnë të mbështeten në metodat tradicionale të bujqësisë bazuar në përvojën personale dhe njohuritë e brezave. Mungesa e informacionit të përditësuar të bazuar në kërkime shkencore kufizon aksesin e tyre në metoda dhe inovacione të avancuara bujqësore, duke kufizuar rritjen dhe konkurrencën e sektorit. Qeveria prezantoi një iniciativë për të krijuar ferma model për të informuar dhe trajnuar fermerët rreth praktikave të reja bujqësore. Megjithatë, bashkëpunimi i mëtijshëm mes akademisë, biznesit dhe pushtetit vendor është i nevojshëm për suksesin

e këtij projekti.

Së dyti, sektori i biznesit nuk është plotësisht i vetëdijshëm për shumë masa, projekte dhe programe mbështetëse që ekzistojnë.

13. **Mungesa e kapacitetit njerëzor:** Kjo çështje u diskutua nga disa këndvështrime, duke përfshirë migrimin e popullsisë, plakjen e popullsisë bujqësore, rënien e regjistrimit/interesit të studentëve në Universitetin Bujqësor të Tiranës për shkak të preferencës për fusha të tjera studimi, dhe mungesës së programeve bashkëkohore, kurrikulave apo kurseve profesionale /shkolla si alternativë ndaj arsimit të lartë.

Gjetjet e dala nga tryezat e rrumbullakëta shërbyen si pikënisje për diskutimet brenda seminarit kombëtar për të identifikuar pikat e forta dhe të dobëta, mundësitë dhe kërcënimet që lidhen me sfidat që duhen përballur dhe fokusim më i mirë tek elementët kryesorë të një strategjie të bazuar në inovacion për zhvillimin e sektorit të bujqësisë në Shqipëri.

Së pari, nga seminari u arrit një ndërgjegjësim i gjerë në mesin e të gjithë subjekteve të helikës së katërfishtë se sektori i bujqësisë në Shqipëri ka një rëndësi të jashtëzakonshme ekonomike, duke përfituar nga kushtet e favorshme mjedisore për bujqësi me cilësi të lartë (përfshirë praktika organike), toka të gjera dhe të larmishme prodhuese, tradita e pasur e prodhimit të ushqimit dhe afërsia me tregun e Bashkimit Evropian. Falë seminarit, disa gjetje tashmë të dala nga tryezat e rrumbullakëta u vërtetuan dhe ato që duhet të konsiderohen më shumë si prioritet në rrugën e specializimit inteligjent janë identifikuar më qartë.

Një nga sfidat kryesore është mungesa e infrastrukturës, veçanërisht e logjistikës, e aftë për të mbështetur rrugët e modernizimit të sektorit bujqësor dhe agroushqimor dhe përdorimi i ulët i teknologjive të përparuara në praktikat bujqësore, që ndikon në efikasitetin dhe cilësinë e prodhimit bujqësor dhe konkurrencën e produkteve të përpunimit të ushqimit. Një rol negativ këtu luan mungesa e bashkëpunimit të ngushtë ndërmjet institucioneve akademike, industrisë dhe qeverisë, e cila pengon krijimin e një mjedisi mbështetës dhe politikave inovative.

Gjithashtu, mungesa e kapaciteteve trajnuese dhe arsimore në fushën e teknologjisë dhe menaxhimit paraqet një pengesë të fortë shtesë për arritjen e specializimit inteligjent në këtë sektor.

Vështirësitë mbi financimin dhe qasjen në burimet financiare u vërtetuan si një pengesë e mëtejshme për investimet në teknologji dhe inovacion, së bashku me shpërndarjen e burimeve që synojnë veçanërisht mbështetjen e kërkimit në këtë sektor.

E gjithë kjo sjell si pasojë një vështirësi të sektorit të bujqësisë dhe ushqimit në përshtatjen e ofertës së tij me kërkesën e tregut dhe krijimin e produkteve të përshtatshme në aspektin e standardeve të larta të cilësisë dhe sigurisë për të hyrë në tregjet ndërkombëtare dhe për t'i dhënë vlerë në treg një Marke “Made in Albania” në sektorin agroushqimor.

6.1.2.1 SWOT

Nga raporti përmbledhës i ofruar nga ekipi S3 për të gjithë elementët e analizës SWOT u identifikuan disa njohuri kyçe të cilat mund të mbështesin përcaktimin e vizionit dhe përzierjes së politikave.

Pikat e forta	Pikat e Dobëta
➤ Burime të bollshme natyrore (përfshirë ujin) dhe biodiversitet, dhe cilësi të tokës ➤ Tradita të trashëguara bujqësore dhe blegtorale, veçanërisht në kultivimin e bimëve mjekësore, duhanit, ullirit dhe vreshtarisë, me përhapje të gjerë të praktikave organike (të pa certifikuara), duke rezultuar në cilësi të lartë të produkteve. ➤ Prezenca e prodhuesit/fermerëve të specializuar në tregti dhe eksport (por që nuk arrijnë potencial të plotë) ➤ Kushtet klimatike të favorshme për akses të hershëm të produkteve në tregje (në krahasim me vendet e rajonit, koha e pjekurisë së produktit është më e shkurtër)	➤ Copëzimi i tokës (ligji 7501) dhe fermat e vogla, duke rezultuar në mungesë të kooperativave bujqësore dhe në përgjithësi mungesë bashkëpunimi dhe dobësi të organizatave që përfaqësojnë sektorin. ➤ Përdorimi i ulët i teknologjisë së përparuar, duke përfshirë përdorimin e TIK-ut ➤ Infrastruktura e papërshtatshme logjistike, veçanërisht në zonat rurale ➤ Bashkëpunim i ulët midis sektorit akademik, industrisë dhe qeverisë ➤ Mungesa e aftësive në përputhje me kërkesat e tregut (për shkak edhe të numrit të ulët të shkollave profesionale) ➤ Kuadri ligjor i pasigurt për shkak të mungesës së politikave afatgjata (p.sh. mungesa e politikave për tokën e papunuar) dhe nevojës për rishikim të legjislacionit sektorial (p.sh. duhanin) dhe për përmirësime në zbatimin e legjislacionit (dmth. burokracia për dhënien me qira të tokës nga pushteti vendor), që con gjithashtu në informalitet të sektorit ➤ Kuadri institucional i paqartë, duke rezultuar në nevojën për ndarje më të mirë të roleve dhe bashkëpunim ndërmjet institucioneve të qeverisjes vendore dhe qendrore ➤ Financimi i pamjaftueshëm dhe politikat fiskale (përfshirë skemat e rimbursimit të taksave) për kompanitë që të përballen me kostot e larta të prodhimit dhe për të nxitur kërkimin dhe zhvillimin e zbatuar në sektorin e bujqësisë dhe ushqimit

	➤ Përputhshmëri e ulët e produkteve me standardet e cilësisë dhe sigurisë për eksport, duke rezultuar në hapësirë të kufizuar për shenjën Made in Albania,
--	---

	edhe për shkak të zinxhirit të shkëputur të vlerës (p.sh. ambalazhet që nuk prodhohen në Shqipëri)
Mundësitë	Kërcënimet
➤ Trendi i vazhdueshëm i rritjes së kërkesës për produkte organike dhe eksplorimi i tregjeve të reja ➤ Potencial i lartë transformues që rrjedh nga përhapja e aplikimeve të përparuara teknologjike në sektorët e bujqësisë dhe të përpunimit të ushqimit ➤ Tendenca e fortë e rritjes së turizmit rural dhe agroturizmit ➤ Politika të favorshme të qeverisë, duke përfshirë vëmendjen e shtuar ndaj politikave dhe strategjive kombëtare nxitëse dhe tërheqëse për Investimet e Huaja të drejpërdrejta dhe politikat për tokën e papunuar dhe efikasitetin në përdorimin e tokës ➤ Mundësi për akses të gjerë në financim në ekonominë e gjelbër dhe qarkulluese në nivel ndërkombëtar ➤ Potenciali për zhvillimin e akuakulturës në ujërat e ëmbla (liqene, lumenj) ➤ Potenciali për zhvillimin e plehërimit si një prodhues energjie dhe fertilizuesve	➤ Konkurrencë ndërkombëtare me cilësi më të lartë ➤ Ndryshimet klimatike, duke rezultuar gjithashtu në gërryerje më të lartë dhe degradim të pyjeve ➤ Paqëndrueshmëria globale si pandemia COVID-19 dhe konflikti Rusi-Ukrainë dhe kufizimet tregtare, duke rezultuar gjithashtu në rritjen e çmimit të inputeve ➤ Emigrimi dhe shpopullimi i zonave rurale ➤ Mosha e vjetër e fermerëve ➤ Menaxhimi joefikas i mbetjeve nga prodhimi bujqësor dhe përpunimi i ushqimit ➤ Kuadri ligjor që mundëson ndryshimin e lehtë të statusit të tokës dhe përdorimit të saj për ndërtime

6.1.2.2 Vizioni

Vizioni për zhvillimin e një agjende inovacioni në sektorin e bazuar në bujqësi në Shqipëri është ta shndërrojë atë në një industri moderne, të qëndrueshme dhe konkurruese për të ofruar ushqim të shëndetshëm duke u fokusuar në zhvillimin e zinxhirit të qëndrueshëm ushqimor bazuar në traditën që maksimizon produktivitetin, rrit shtimin e vlerës dhe nxit rritjen gjithëpërfshirëse duke siguruar mirëqenien e qytetarëve të saj. Strategjia është të shfrytëzojë zhvillimet teknologjike dhe të promovojë diversifikimin duke përmirësuar zgjidhjet inovative të lidhura me zhvillimin e ekonomisë blu dhe të gjelbër dhe të forcojë lidhjet e tregut për të konsoliduar "Made in Albania" si një lojtar të ri në tregjet bujqësore rajonale dhe ndërkombëtare.

Strategjia bazohet gjithashtu në krijimin e kushteve të kontekstit mundësues që kalojnë përmes zbatimit të një agjende më të gjerë politikash që përfshin masa të afta për të përmirësuar

kushtet e jetesës së banorëve në zonat rurale, për të përmbysur prirjen drejt shpopullimit dhe braktisjes së aktiviteteve të sektorit kryesor.

Përveç kësaj, ky vizion përfshin gjithashtu nxitjen e një mjedisi politikash specifike mbështetëse, përmes përcaktimit të masave që synojnë forcimin e transferimit të njohurive të fermerët dhe sipërmarrësit në sektorin ushqimor, rritjen e mbështetjes financiare për bizneset dhe përshtatjen e infrastrukturës funksionale për të mbështetur modernizimin e sektorit. .

Ndjekja e këtij vizioni do të nënkuptojë fokusimin e veprimit të politikave në zhvillimin e trajektoreve specifike të inovacionit, të tilla si:

- Bujqësia Organike e Qëndrueshme;
- Përpunimi i ushqimit;
- Peshkimi dhe Akuakultura e Qëndrueshme;
- Prodhimi i bimëve aromatike mjekësore, vajrave dhe ekstrakteve.

6.1.2.3 Ndërthurja e politikave

Për ta përkthyer këtë vizion në një përzierje konkrete masash mbështetëse në përputhje me qëllimin për të promovuar specializimin inteligjent në sektorin agroushqimor në afat të mesëm, janë identifikuar disa linja të mundshme veprimi.

Më konkretisht, linjat e veprimit të mundshme dhe më horizontale në natyrë janë:

1. Krijimi i një mjedisi institucional të favorshëm për inovacion:

- Përmirësimi i infrastrukturës, duke përfshirë sistemet e ujitjes dhe kullimit, infrastrukturën sociale.
- Rishikimi dhe përmirësimi i legjisllacionit (përfshirë duhanin) në lidhje me grantet, certifikatat dhe subvencionet dhe skemat përkatëse të mbështetjes.
- Krijimi i mjedisit kontekstual mundësues nëpërmjet përmirësimit të kushteve të punës në bazë të standardeve evropiane, si dhe për arritjen e Acquis communautaire (E Drejta e Bashkimit Evropian);
- Thjeshtimi i procedurave administrative dhe reformave të qeverisjes vendore, gjithashtu me synimin për të lehtësuar marrjen me qira të tokës dhe përdorimin e tokës së papunuar.
- Përmirësimi i planifikimit dhe rregulloreve për mbrojtjen dhe menaxhimin e tokës dhe regjistrimin e pronës.

2. Rritja e mbështetjes financiare dhe përmirësimi i mundësive të financimit:

- Përmirësimi i qasjes në financa dhe informacion në të dy drejtimet.

- Rishikimi i paketave dhe subvencioneve dhe vendosja e stimuljeve tatimorë.
- Zhvillimi i politikave dhe udhëzime për bizneset për qasje dhe përdorim më të mirë të fondeve, duke përfshirë edhe ndihmën financiare.

Linjat specifike prioritare të veprimit duhet të merren parasysh

3. Mbështetje për zbatimin e zgjidhjeve inovative (jo vetëm të bazuara në teknologji) në prodhim, përpunim dhe marketing:

- Nxitja, gjithashtu nëpërmjet investimeve në veprimet e transferimit të teknologjisë, përdorimi i zgjidhjeve të reja teknologjike (përfshirë automatizimin) dhe aftësive digjitale dhe nxitja për kalimin në praktikë dhe zgjidhjet e gjelbra, jo vetëm teknologjike (transformimi digjital dhe i gjelbër i tranzicionit të të paktën 60% të sektorit të bujqësisë brenda vitit 2030)
- Forca e mbështetjes për trajnim për të gjithë palët e interesit për të favorizuar tranzicionin e gjelbër dhe digjital.
- Mbështetja e produkteve KM zero dhe promovimi i produkteve më të sigurta dhe me cilësi më të lartë në treg përmes certifikimeve, kontrollit, reduktimit të përdorimit të pesticideve dhe investoni në edukimin e fermerëve me qëllim promovimin e agroturizmit.

4. Promovimi i bashkëpunimit dhe grupimit sektorial:

- Forcimi i bashkëpunimit ndërmjet të gjitha palëve të interesit në këtë sektor.
- Mbështetja dhe konsolidimi në nivel kombëtar dhe rajonal EDP si një mjet për të mbështetur itineraret e Specializimit Inteligent
- Promovimi i grupeve dhe bashkëpunimit ndërsektorial.

5. Promovimi i zhvillimit të tregut dhe optimizimi i zinxhirit të vlerës:

- Rritja e njohjes dhe kërkesës së tregut për produktet vendase, gjithashtu duke mbështetur identitetin e produkteve shqiptare nëpërmjet krijimit të një marke made in Albania.
- Mbështetja e praktikave dhe produkteve bujqësore bio/organike
- Promovimi i diversifikimit të sektorit bujqësor nëpërmjet promovimit të agroturizmit.
- Forcimi i tregut vendor dhe rritja e kapaciteteve të prodhuesve vendas.

6. Forcimi i ngritjes së kapaciteteve dhe kërkimit:

- Përmirësimi i programeve të formimit profesional dhe zhvillimit profesional.

- Forcimi i institucioneve shkencore dhe aftësive kërkimore, duke përfshirë krijimin e një rrjeti kombëtar laboratorësh për certifikimin e produkteve për eksport ose përdorim të brendshëm
- Mbështesni OJQ dhe nismat për ngritjen e kapaciteteve lidhur me mjedisin.

7. Menaxhimi i rrezikut të burimeve natyrore dhe qëndrueshmëria:

- Zhvilloni masat për të zbutur ndikimin e fatkeqësive natyrore, duke përfshirë mbështetjen financiare.
- Përmirësoni fushatat e informacionit mbi sigurimin e produktit dhe menaxhimin e rrezikut.
- Përmirësoni kapacitete përthithëse për projektet dhe forcimi i mekanizmave të reagimit ndaj fatkeqësive.

8. Masat mbështetëse që lidhen me trajektoret specifike të inovacionit me potencial më të lartë

- Mbështesni për bujqësinë e qëndrueshme dhe organike, duke përfshirë certifikimom, për të përmbushur kërkesën në rritje për produkte organike;
- Forconi peshën e përpunimit të ushqimit në zinxhirin e vlerës së agroindustrisë shqiptare, duke investuar në objektet e përpunimit të ushqimit, duke mbështetur zhvillimin e produkteve ushqimore me vlerë të shtuar dhe duke rritur tregtueshmërinë e tyre, duke përfshirë krijimin e AKIS (Sistemi Informativ i Njohurive Bujqësore);
- Nxisni peshkimit dhe akuakulturën e qëndrueshme, duke zhvilluar praktika dhe përpunim të qëndrueshëm të peshkimit dhe akuakulturës për të siguruar një furnizim të qëndrueshëm me prodhime deti me cilësi të lartë;
- Mbështesni nënsektorin e Bimëve Aromatike Mjekësore (MAP), prodhimin e vajrave dhe ekstrakteve, duke ofruar trajnime dhe mbështetje për fermerët mbi praktikën më të mira të kultivimit, duke përfshirë metodat organike, duke vendosur standarde dhe procedura të kontrollit të cilësisë për të siguruar qëndrueshmërinë dhe pastërtinë e MAP-ve nga fusha në treg, duke përfshirë krijimin e kooperativave apo shoqatave midis kultivuesve dhe prodhuesve të MAP.

6.2 Sektori i Nënkontraktimeve të Shërbimeve të Biznesit (BPO)

6.2.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve

Fusha	Aktiviteti	Pjesëmarrësit nga				
		Akademia	Biznesi	Shoqëria civile	Qeveria	Gjithsej
BPO	Tryezë e rrumbullakët	6	9	5	11	31
	Workshop	4	20	3	18	45
	<i>Gjithsej</i>	<i>10</i>	<i>29</i>	<i>8</i>	<i>29</i>	<i>76</i>

Burimi: Ekipi shqiptar S3

Sektori BPO është fusha që ka regjistruar nivelin më të ulët të pjesëmarrjes, duke vënë në dukje se në këtë fushë ka mungesë të subjekteve të aftë për të shprehur kërkesën për itinerare specifike inovative. Në total pjesëmarrësit ishin 76, nga të cilët vetëm 29 si përfaqësues të biznesit. Edhe duke marrë parasysh tryezën e rrumbullakët dhe seminarët së bashku, pjesëmarrësit nga akademia dhe shoqëria civile ishin shumë të paktë.

6.2.2 Gjetjet kryesore

Si premisë pjesëmarrësit theksuan se në Shqipëri, sektori i BPO është përqëndruar kryesisht në aspekte jo-thelbësore si mbështetja ose kujdesi ndaj klientit, megjithëse në vitet e fundit ai është përpjekur të zgjerohet në tregje të tjera, duke përfshirë shërbimet me vlerë të shtuar si marketingu dhe analiza e tregut, IT dhe programim softuerësh, si dhe shërbime financiare dhe kontabiliteti.

Sektori i BPO në Shqipëri në vitet e fundit përjetoi një tendencë rritjeje, duke sjellë të ardhura të konsiderueshme në vend dhe duke punësuar një numër të konsiderueshëm të rinjsh. Pjesëmarrësit në takimet e organizuara ranë dakord se BPO mbetet një nga sektorët e rëndësishëm me potencial për specializim inteligjent në Shqipëri, duke shërbyer si një burim i rëndësishëm punësimi dhe të ardhurash për shumë të rinj.

Gjatë diskutimeve në tryezën e rrumbullakët, u ngritën disa çështje kryesore:

1. **Sfidat që lidhen me aftësitë:** Pjesëmarrësit shprehën shqetësimet për emigracionin, i cili është një problem i vazhdueshëm dhe urgjent me pasoja të menjëhershme për çdo sektor. Një çështje tjetër e ngritur ishte rënia e njohurive të gjuhëve të huaja, e cila po pakëson një nga avantazhet e sektorit. Prandaj, duhet t'i kushtohet më shumë rëndësi trajnimit gjuhësor, veçanërisht në italisht. Trajnimi i profesionistëve dhe përafrimi i kurrikulave të arsimit të lartë me standardet dhe praktikatat më të mira të Bashkimit Evropian u përmendën gjithashtu si faktorë kyç.
2. **Aspektet financiare:** Si sfida për bizneset që operojnë në këtë sektor, u identifikuan pamundësia për të siguruar financime nga institucionet bankare dhe mungesa e njohurive për shpenzimet për reklamimin në platformat digjitale, si Meta. Përfaqësuesit e biznesit propozuan ndryshime në legjislacionin aktual mbi tatimin mbi vlerën e shtuar për ta përafruar atë me

realiteti operacional të BPO. Ata sugjeruan gjithashtu përmirësimin e procedurave burokratike për marrëveshjet e kontratave midis BPO dhe klientëve të huaj, si dhe trajtimin e sektorit ndryshe për shkak të mungesës së produkteve fizike. Më tej, ata theksuan rëndësinë e krijimit të kushteve të favorshme ekonomike dhe skemave mbështetëse për sektorin duke rritur stimujt fiskalë dhe aksesin në financat publike dhe private për sektorin.

3. **Praktikat arsimore:** Diskutimet theksuan nevojën e monitorimit të trajnimit praktik të studentëve brenda bizneseve për të parandaluar abuzimet dhe për të siguruar zbatimin efektiv të programeve të tilla për zhvillimin e duhur profesional.
4. **Bashkëpunimi mes akademisë dhe bizneseve:** Pjesëmarrësit theksuan rëndësinë e gjetjes së bazës së përbashkët në zhvillimin e kurrikulës në universitete. Duke qenë se bizneset janë punëdhënësit e ardhshëm të të diplomuarve, është thelbësore që kurrikulat të përputhen me aftësitë e nevojshme për menaxhimin e proceseve të biznesit që kërkojnë njohuri dhe ekspertizë. Gjithashtu u diskutua për ofrimin e trajnimeve të specializuara, veçanërisht në fushën e inovacionit dhe teknologjisë. Përfaqësuesit e biznesit shprehën gatishmërinë e tyre për të bashkëpunuar në ngritjen e shkollave profesionale, zhvillimin e kurrikulave, pilotimin e programeve dhe ofrimin e mundësive për specializim për studentët, si në menaxhimin operacional, i cili ka kërkesa të larta në treg.
5. **Nevoja për risi dhe specializim:** Pjesëmarrësit deklaruan se, duke pasur parasysh fuqinë e saj të kufizuar të punës, Shqipëria mund të konkurrojë vetëm në sektorin BPO duke ofruar shërbime unike digjitale. Për të kryer specializimin inteligjent në këtë sektor, pjesëmarrësit kërkuar një plan afatgjatë me investime si në njohuritë individuale ashtu edhe në infrastrukturën teknologjike, gjithashtu duke përdorur praktikat më të mira për të përmirësuar produktivitetin.
6. **Bilanci rajonal dhe decentralizimi:** U diskutua për sfidën e decentralizimit të ekonomisë dhe biznesit. Qytetet po përjetojnë migrim të popullsisë, ndërsa kryeqyteti, Tirana, ka tejkaluar kapacitetet e saj, duke rezultuar në çekuilibër rajonal. Rasti i Italisë u citua dhe pjesëmarrësit sugjeruan ofrimin e stimujve ligjorë për qytetet që përballen me mangësi për të promovuar zhvillimin e sektorit BPO, duke shmangur një mbështetje të tepruar në kryeqytet.
7. **Zonat e lira të zhvillimit ekonomik dhe teknologjik:** U vu në pah projekti në vijimësi nga Bashkia e Tiranës, “Zhvillimi i Zonave të Lira Ekonomike dhe Teknologjike”. Brenda pesë viteve, përmes këtij projekti pritet të krijohet qendra e parë operationale e të dhënave në Shqipëri.
8. **Pasurimi i ofrimit të shërbimeve:** Pjesëmarrësit diskutuan llojet e shërbimeve që Shqipëria mund të ofrojë dhe të zhvillojë më tej brenda sektorit BPO. Këto përfshijnë shërbimet ligjore dhe mjekësore, trajnimin, kërkimin dhe konsulencën e tregut, zhvillimin dhe mirëmbajtjen e softuerit dhe projektimin dhe programimin me vlerë të lartë për tregun. Disa biznese shqiptare në këtë sektor kanë nisur tashmë zbatimin e nismave dhe zgjidhjeve të pilotuara.

përmes TIK për të siguruar analiza dhe siguri inteligjente për një pozicion më të fortë në treg dhe shërbime me vlerë të shtuar.

9. **Sfidat e inteligjencës artificiale (AI):** U trajtuan gjithashtu sfidat aktuale që dalin nga zbatimi i AI përmes aplikacioneve softuerike, AI e aplikuar në robotikë, marketingu digjital i synuar (SEO, PPC), tregtia elektronike, teknologjitë e gjelbra, etj. Automatizimi i procesit robotik dhe menaxhimi i mediave sociale u identifikuan si tendenca të tjera që do të evolonin më tej kërkesat e shërbimit BPO. Investimet në pajisje dhe sisteme u panë si një nga sfidat kryesore për të përmbushur kërkesat e tregut, produkte/shërbime të diferencuara dhe ulje të kostos.
10. **Nëpunës për mbrojtjen e të dhënave:** Pjesëmarrësit diskutuan potencialin që Shqipëria të zhvillojë një pozicion udhëheqësi për mbrojtjen e të dhënave për shkak të aftësive gjuhësore dhe aftësive teknologjike. Aktualisht ka kërkesë për këtë pozicion, pasi kërkohet për funksionimin e kompanive sipas rregulloreve të Bashkimit Evropian. Kjo ofron një mundësi për diversifikimin e portofolit të BPO dhe specializimin në këtë fushë si një profesion kontraktimi të jashtëm dhe shërbimi të jashtëm.
11. **Zhvillimi i mëtejshëm i sektorit të zhvilluesve të biznesit:** U theksua rëndësia e këtij pozicioni për bizneset, duke nxjerrë në pah avantazhin e Shqipërisë përse i përket aftësive komunikuese.
12. **Komunikimi dhe informacioni:** Pjesëmarrësit theksuan nevojën për përmirësimin e komunikimit dhe shpërndarjes së informacionit ndërmjet të gjitha palëve të interesit. Duhet të zhvillohen një strategji komunikimi dhe ndërveprime të nevojshme për të integruar sektorin e BPO në specializimin inteligjent.
13. **Angazhimi i diasporës:** Të gjithë pjesëmarrësit e pranuan rëndësinë e diasporës në këtë sektor ekonomik dhe përthithjen e kapitalit njerëzor nga jashtë. U diskutua krijimi i një platforme për qarkullimin e fuqisë së kualifikuar punëtore (brain circulation) që përfshin akademikë, profesionistë dhe studiues në diasporë. Kjo platformë do të lehtësonte lidhjet mes diasporës dhe bizneseve brenda dhe jashtë vendit, duke nxitur bashkëpunimin në projekte, start-up-e, inkubatorë dhe iniciativa të tjera, të cilat sjellin investime dhe ekspertizë në Shqipëri. Gjithashtu u theksuan masat paralele të nevojshme për forcimin e këtij bashkëpunimi.

Sa i përket fushave të tjera, gjetjet e dala nga tryeza shërbyen si pikënisje për diskutimet brenda seminarit kombëtar për të vendosur pikat e forta dhe të dobëta, mundësitë dhe kërcënimet që lidhen me evolucionin e mundshëm të sektorit dhe për të fokusuar më mirë komponentët kryesorë të një strategjie të bazuar në inovacion për zhvillimin e mëtejshëm të saj në Shqipëri.

Diskutimet e seminareve vërtetuan se, pavarësisht konkurrencës në rritje nga vendet e tjera, Shqipëria mund të konsiderohet ende si një destinacion tërheqës për sektorin e Kontraktimit të Palëve të Jashtme të Bizneseve (BPO), i nxitur nga mjedisi i favorshëm i biznesit, kostot konkurruese dhe fuqia punëtore e aftë dygjuhëshe.

Shqipëria ende ofron një avantazh kostoje në krahasim me vendet e tjera evropiane, duke e bërë atë një zgjedhje tërheqëse për kontraktimin e jashtëm. Njohuritë e shqiptarëve në gjuhë të tilla si anglishtja dhe italishtja i pozicionojnë mirë ata për shërbimin ndaj klientit, mbështetjen teknike dhe funksionet mbështetëse. Vendndodhja e saj gjeografike strategjike ofron afërsi me tregjet evropiane, veçanërisht me Evropën Perëndimore.

Qeveria shqiptare mbështet në mënyrë aktive sektorin BPO, duke ofruar stimuj tatimorë, subvencione dhe duke krijuar zona të specializuara ekonomike. Një rol ka luajtur edhe sistemi arsimor i vendit duke ofruar programe trajnimi përkatëse.

Shërbimet e ofruara përfshijnë mbështetjen e klientit, operacionet e qendrës së thirrjeve telefonike (call center), mbështetjen teknike, futjen e të dhënave, funksionet e back-office dhe moderimin e përmbajtjes.

Për të përmbushur potencialin e sektorit BPO në Shqipëri dhe për të kapërcyer pengesat e identifikuar, pjesëmarrësit theksuan nevojën për të investuar në edukimin dhe zhvillimin e fuqisë punëtore, për të përmirësuar infrastrukturën e rrjetit dhe për të ndërtuar një kuadër ligjor dhe fiskal të dedikuar për sektorin.

6.2.2.1 SWOT

Nga raporti përmbledhës i ofruar nga ekipi S3 për të gjithë elementët e analizës SWOT u identifikuan disa njohuri kyçe të cilat mund të mbështesin përcaktimin e vizionit dhe përzierjes së politikave.

Pikat e forta	Pikat e Dobëta
➤ Rritja e interesit të të rinjve për punë që lidhen me sektorin BPO, veçanërisht pas pandemisë COVID-19, për shkak të mundësisë për të punuar në distancë. ➤ Vendndodhja e favorshme gjeografike për tërheqjen e investimeve dhe afërsia me tregjet e BE ➤ Avantazhi krahasues për sa i përket kostos së punës dhe pranisë së fuqisë punëtore të re të angazhuar në këtë sektor ➤ Politika mbështetëse dhe nxitëse nga qeveria për të hyrë në sektor, me më pak burokraci dhe një normë të diferencuar tatimore prej 5% krahasuar me sektorët e tjerë.	➤ Mungesa e një përcaktimi të saktë të sektorit dhe prioritizimi i pamjaftueshëm i nënsektorëve, edhe për shkak të mungesës së statistikave dhe të dhënave administrative. ➤ Shërbimet e specializuara të kontraktimit të jashtëmkanë një klient kryesor në sektorin publik, ndërsa sektorit privat i mungon vizioni për t'u lidhur me kompanitë e specializuara për disa procese dhe preferon operacionet e brendshme ➤ Bashkëpunim i kufizuar midis akademisë dhe industrisë ➤ Mungesa e një fuqie punëtore të kualifikuar për shërbimet e veçanta të BPO ➤ Mbulim i pabalancuar gjeografik i infrastrukturës së rrjetit që rezulton në vështirësi në zhvillimin e praktikave të punës në distancë (një disavantazh për nomadët digjitalë)

	➤ Kuadri ligjor i papërshtatshëm (p.sh. pamundësia për të regjistruar shpenzimet ose për të evidentuar shpenzime të caktuara) ➤ Qasje e kufizuar në burimet e financimit dhe skemat e granteve
Mundësitë	Kërcënimet
➤ Rritja e kërkesës globale për shërbimet BPO ➤ Akses në skemat financiare/stimuluese nga Bashkimi Evropian për zhvillimin e sektorit në vend. ➤ Përdorimi i zgjidhjeve të bazuara në AI si një mjet për të përmirësuar konkurrencën, për të tërhequr më shumë klientë dhe për të kontribuar në rritjen ekonomike dhe zhvillimin teknologjik të vendit. ➤ Forcimi i bashkëpunimit me diasporën për shkëmbimin e ekspertizës, njohurive dhe zbutjen e kërcënimit të emigrimit. ➤ Rigjallërimi i diplomacisë ekonomike dhe rritja e pjesëmarrjes në aktivitetet ndërkombëtare për promovim dhe lidhje kontraktuale, të organizuara dhe të mbështetura nga agjenci shtetërore si AIDA	➤ Mungesa e shërbimeve afatgjata dhe të qëndrueshme ➤ Rritja e rrezikut të humbjes së profesionistëve që ofrojnë shërbime të specializuara dhe njohje të gjuhëve të huaja për shkak të emigrimit të fuqisë punëtore në moshë të re ➤ Rritja e konkurrencës nga vendet e tjera që ofrojnë shërbime të kontraktimit falas, si vendet e Evropës Lindore. ➤ Rreziqet në rritje të lidhura për sigurinë kibernetike/mbrojtjen e të dhënave, pasi shërbimet e kontraktimit përfshijnë trajtimin e të dhënave konfidenciale të klientit dhe pronës intelektuale

6.2.2.2 Vizioni

E ardhmja e sektorit BPO në Shqipëri parashikohet të bazohet në forcimin e aftësive të specializuara dhe me cilësi të lartë, shërbime profesionale të larmishme dhe specializime unike të aftë për t'u pozicionuar në tregun e shërbimeve të klasit botëror dhe duke mbështetur sektorët prioritarë në Shqipëri duke ofruar shërbime Digjital të Avancuara– duke përfshirë ato të bazuara në AI dhe machine learning– për një transformim digjital të kapaciteteve të ekonomisë dhe eksportit.

Ky vizion kalon gjithashtu përmes një përhapjeje më të madhe të mundësive të zhvillimit të biznesit të lidhur me sektorin e BPO edhe jashtë qyteteve kryesore dhe kërkon krijimin e kushteve të kontekstit të mundshëm nëpërmjet aktivizimit të masave më të gjera të politikave që synojnë ruajtjen e talenteve dhe parandalimin e largimit të fuqisë së kualifikuar punëtore.

6.2.2.3 Ndërthurja e politikave

Si rezultat i diskutimeve të kryera gjatë seminarit, u identifikuan linjat e mëposhtme të mundshme të veprimit që mund t'i japin jetë vizionit të identifikuar.

Më konkretisht, linjat e veprimit mundësuese dhe më horizontale në natyrë janë:

1. Rritja e infrastrukturës së rrjetit dhe mbështetja për digjitalizimin

- Përmirësimi dhe zhvillimi i infrastrukturës digjitale.
- Krijimi i parqeve teknologjike (TEDA) dhe qendrave të inovacionit për bizneset BPO.

2. Krijimi i një kuadri më të mirë politikash dhe rregullator

- Përmirësimi i kuadrit rregullator dhe mjedisit ligjor, duke përfshirë përafrimin me standardet ndërkombëtare dhe pajtueshmërinë.
- Mbështetje për masat dhe iniciativat e dedikuara të politikave, duke përfshirë mbështetjen financiare dhe stimujt fiskalë.

Linjat specifike prioritare të veprimit duhet të merren parasysh

3. Promovimi dhe Njohja e Sektorit

- Promovimi i “Albania Best Practice” në sektorin BPO.
- Zhvillimi i një metodologjie matjeje për tregun BPO.
- Përmirësimi i legjislacionit dhe përafrimi me standardet e BE-së dhe mbështetje për certifikimin e standardeve operacionale.

4. Promovimi i Bashkëpunimit

- Bashkëpunimi dhe shkëmbimi i përvojave midis universiteteve dhe bizneseve brenda dhe jashtë vendit, duke përfshirë krijimin e platformave të informacionit për legjislacionin dhe shkëmbimin e informacionit
- Tërheqja e ekspertizës së diasporës përmes iniciativave të qarkullimit të fuqisë së kualifikuar punëtore (brain circulation) ose fitimit të fuqisë së kualifikuar punëtore (brain gain).
- Krijimi i një strategjie të dedikuar komunikimi.

5. Mbështetja e zhvillimit të aftësive dhe programeve të dedikuara arsimore

- Përmirësimi i aftësive gjuhësore dhe zhvillimi i kurrikulës, duke përfshirë integrimin e moduleve praktike në arsimin parauniversitar.
- Programet e vazhdueshme të trajnimit dhe mundësitë e të mësuarit gjatë gjithë jetës, duke përfshirë programet horizontale për pajtueshmërinë me GDPR dhe mbrojtjen e të dhënave.

6. Forcimi i investimeve në marketing dhe promovim

- Promovimi i Shqipërisë si destinacion BPO, duke përfshirë zbatimin e një strategjie specifike marketingu dhe pjesëmarrjen në panaire ndërkombëtare
- Rritja e ndërgjegjësimit dhe angazhimit të palëve të interesit, duke përfshirë rigjallërimin e diplomacisë ekonomike

6.3 Sektori i energjisë

6.3.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve

Fusha	Aktiviteti	Pjesëmarrësit nga:				
		Akademia	Biznesi	Shoqëria civile	Qeveria	Gjithsej
Energjia	Tryezë e rrumbullakët	9	17	5	8	39
	Seminar	5	15	3	28	51
	<i>Gjithsej</i>	<i>14</i>	<i>32</i>	<i>8</i>	<i>36</i>	<i>90</i>

Burimi: Ekipi shqiptar S3

Pas sektorit BPO, Energjia është fusha që ka regjistruar nivelin më të ulët të pjesëmarrjes. Niveli i pjesëmarrjes së regjistruar në aktivitetet e organizuara në fushën prioritare të energjisë duhet të lexohet në dritën e strukturës së sektorit, e karakterizuar nga një numër më i kufizuar palësh përkatëse, mbi të gjitha nga sektori i biznesit, krahasuar me sektorë të tillë si bujqësia. dhe turizmin. Për këtë arsye, shifrat që lidhen me pjesëmarrjen duhet të konsiderohen të rëndësishme për sektorin. Në total, pjesëmarrësit ishin 90, me një mbizotërim të lehtë të përfaqësuesve të qeverisë.

Mbi 30 ishin pjesëmarrës nga biznesi, ndërsa pjesëmarrja e shoqërisë civile ishte e ulët. Në aspektin cilësor, pjesëmarrja dhe përfshirja e pjesëmarrësve nga helika qeveritare, sektori i biznesit dhe organizatat e sektorit të energjisë ishte shumë i mirë. Mori pjesë edhe akademia (kryesisht AL).

Pavarësisht nga një pjesëmarrje më e ulët në shifra numerike minimale, diskutimet mbi fushën prioritare të energjisë së rinovueshme gjeneruan shumë interes në mesin e palëve të interesit.

Temat kryesore të diskutuara ishin prodhimi i energjisë së rinovueshme dhe shfrytëzimi i burimeve natyrore duke respektuar mjedisin për nxitjen e tranzicionit të gjelbër dhe rritjen e konkurrencës së ekonomisë. Nënsektorët e prekur gjatë takimeve dhe të cilët ishin më premtues për të ofruar zgjidhje inovative ishin energjia e rinovueshme dhe ruajtja e mjedisit.

6.3.2 Gjetjet kryesore

Pikat kryesore që u shfaqën si pikënisje, megjithëse jo shteruese, për diskutimet në seminar janë:

1. **Mbështetja ligjore dhe politikat:** Pjesëmarrësit theksuan nevojën për politika dhe legjislacion të qarta dhe të qëndrueshme për të nxitur investimet në sektorin e energjisë së rinovueshme. Një kuadër ligjor dhe rregullator i mirëpërcaktuar është thelbësor për të krijuar një mjedis të favorshëm për sipërmarrjet e vogla dhe të mesme dhe për të promovuar prodhimin e energjisë së rinovueshme. Aktualisht, megjithëse janë dhënë licenca për investime në të tre format e energjisë së rinovueshme, vërehet mungesë e investimeve konkrete për shkak të pengesave burokratike (p.sh. lejet e ndërtimit) dhe sistemeve papërshtatshme të monitorimit. Është e nevojshme të përshtaten ligjet në përputhje me *acquis*. Një aspekt tjetër që lidhet me kuadrin ligjor është zbatimi dhe menaxhimi i kontratave. Kontratat duhet të jenë të drejta, t'u përmbahen standardeve ndërkombëtare dhe të sigurojnë të drejtat dhe detyrimet e të gjitha palëve të përfshira. Në fund të fundit, pjesëmarrësit theksuan se aktualisht ekziston një boshllëk ligjor në këtë fushë.
2. **Infrastruktura e rrjetit:** Zhvillimi i infrastrukturës së rrjetit krijon një tjetër sfidë për sektorin e energjisë së rinovueshme në Shqipëri. Është e rëndësishme të krijohen rrjetet e nevojshme për transportin dhe shpërndarjen efikase dhe të qëndrueshme të energjisë së rinovueshme. Sipas pjesëmarrësve, afërsisht 10-15% e prodhimit nuk hyn në rrjet për shkak të ndërprerjeve në rrjetin e shpërndarjes dhe kufizimeve në rrjetin e transmetimit gjatë periudhave të prodhimit të lartë kur bie shi. Diskutimet me donatorët, si Banka Botërore, kanë sugjeruar që nëse investimet në rrjetin e shpërndarjes drejtohen drejt zgjidhjeve inteligjente dhe të gjelbra, humbjet në rrjet mund të minimizohen. Pjesëmarrësit propozuan krijimin e një Operatori të Energjisë së Rinovueshme për të menaxhuar dhe adresuar disbalancat në rrjete.
3. **Mungesa e koordinimit ndërmjet palëve pjesëmarrëse të interesit:** Ka palë të ndryshme të përfshira në këtë sektor, që veprojnë pa koordinim, si Universiteti Politeknik i Tiranës që kryen kërkime dhe zhvillim me mbështetjen e Ministrisë së Arsimit dhe Sportit, Akademia e Shkencave që kryen kërkime dhe studime të pavarura, një agjenci licencimi, Ministria e Infrastrukturës dhe Energjisë, marrjen e vendimeve dhe operatorët e transmetimit dhe shpërndarjes. Nëse do të kishte koordinim dhe vendimmarrje të përbashkët, projektet do të ishin më gjithëpërfshirëse, do të financoheshin lehtësisht nga bankat e nivelit të dytë dhe do të tërhiqnin më shumë investitorë. Mungon një hartë gjithëpërfshirëse e Shqipërisë që nxjerr në pah zonat me potencial energjie të rinovueshme.
4. **Mungesa e aftësive të specializuara:** Ka mungesë të inxhinierëve të specializuar në energjinë e rinovueshme për zhvillimin, projektimin, ndërtimin dhe mirëmbajtjen e infrastrukturës së energjisë së rinovueshme. Për të adresuar këtë çështje, pjesëmarrësit propozuan ngritjen dhe rikualifikimin e inxhinierëve dhe specialistëve ekzistues. Ka nevojë për programe të specializuara në institucionet e arsimit të lartë, institucionet shkencore, duke ofruar bursa dhe mundësi trajnimi praktike në

industrinë e energjisë së rinovueshme. Për më tepër, përmirësimi i bashkëpunimit ndërmjet sektorit privat dhe sektorit të arsimit për të identifikuar dhe përgatitur talente të reja dhe rritja e buxheteve përtej mbështetjes vetëm në financimin shtetëror konsiderohet thelbësore.

5. **Nevoja për procese të përditësimit për të përfshirë teknologjinë më të fundit:** Pjesëmarrësit theksuan nevojën për përditësimin e standardeve në sektorin e energjisë së rinovueshme. Është e rëndësishme që autoritetet kompetente dhe industria të qëndrojnë në krah të zhvillimeve më të fundit në energjinë e rinovueshme. Kjo përfshin gjurmimin e teknologjive të reja, inovacioneve dhe metodave të avancuara të prodhimit, shpërndarjes dhe përdorimit të energjisë së rinovueshme. Nëpërmjet njohurive më të fundit teknologjike, mund të identifikohen mundësi të reja dhe mund të optimizohet performanca e sistemeve ekzistuese. Për shembull, kërkohet një rishikim i procedurave për instalimin e turbinave me erë.
6. **Integrimi me sistemin ekzistues të energjisë:** Sipas përfaqësuesve të qeverisë nga sektori i energjisë (KESH), ka potencial për të zhvilluar një sistem hibrid të qëndrueshëm. Liqenet shqiptare kanë kapacitet për të rezervuar ujë. Në vend që të rritet vetëm kapaciteti, investimi në sistemet e magazinimit, si Skavica, është gjithashtu vendimtar.

Sa i përket fushave të tjera prioritare, gjetjet e dala nga tryeza e rrumbullakët shërbyen si pikënisje për diskutimet brenda seminarit kombëtar për të arritur në një përmbledhje të pikave të forta dhe të dobëta, mundësive dhe kërcënimeve që lidhen me zhvillimin inovativ të sektorit të energjisë dhe për të fokusuar më mirë komponentët kryesorë të një pëzierje politikash për zhvillimin e mëtejshëm të tij në Shqipëri.

Nga diskutimet e zhvilluara në seminar u arrit një konsensus i gjerë se sektori i energjisë së rinovueshme në Shqipëri ka dëshmuar rritje dhe zhvillim të konsiderueshëm vitet e fundit, duke e pozicionuar vendin si një lojtar premtues në tranzicionin drejt burimeve të energjisë së pastër dhe të qëndrueshme.

Me vendndodhjen e saj të favorshme gjeografike, burimet e bollshme natyrore dhe një angazhim në rritje për kujdesin ndaj mjedisit, Shqipëria ka bërë hapa thelbësorë në shfrytëzimin e energjisë së rinovueshme për të përmbushur nevojat e saj për energji.

Për më tepër, sektori i energjisë ka krijuar gjithashtu mundësi edhe më të mëdha për investime, hapje të vendeve të punës dhe rritje ekonomike.

Duke njohur rëndësinë strategjike të energjisë së rinovueshme, Shqipëria ka synuar në mënyrë strategjike sektorin e energjisë së rinovueshme si një fushë kyçe për zhvillimin e itinerareve të specializuara inteligjente.

6.3.2.1 SWOT

Nga raporti përmbledhës i ofruar nga ekipi S3 për të gjithë elementët e analizës SWOT u identifikuan disa njohuri kyçe të cilat mund të mbështesin përcaktimin e vizionit dhe pëzierjes së politikave.

Pikat e forta	Pikat e Dobëta
➤ Burime të bollshme të energjisë së rinovueshme, duke përfshirë diellin, erën, hidrike dhe biomasën ➤ Rritja e ndërgjegjësimit dhe mbështetjes së publikut për energjinë e pastër ➤ Vendndodhja e favorshme gjeografike për prodhimin e energjisë diellore dhe të erës ➤ Potenciali për krijimin e vendeve të punës dhe rritjen ekonomike në sektorin e energjisë së rinovueshme ➤ Përparësi e nivelit të lartë dhe mbështetje nga qeveria në drejtim të investimeve për rritjen e kapaciteteve (përfshirë licencat për impiantet e energjisë diellore) dhe finalizimin ndërlidhjes.	➤ Mbështetja në burimet tradicionale të energjisë për prodhimin e energjisë elektrike, duke rezultuar gjithashtu në nivel të ulët të përdorimit të biomasës dhe mbetjeve organike për prodhimin e energjisë për shkak të mungesës së impianteve të riciklimit ➤ Infrastruktura ende e kufizuar për prodhimin dhe transmetimin e energjisë së rinovueshme dhe mungesa e sistemeve të ruajtjes së energjisë ➤ Kuadri rregullator i papërshtatshëm dhe stimuj për zhvillimin e energjisë së rinovueshme (duke iu referuar nevojës për më shumë akte ligjore) ➤ Mungesa e një masterplani për evidentimin dhe shënjestrimin e zonave me potencial për investime në energjinë e rinovueshme (përfshirë mungesën e kategorizimit të tokës për menaxhim më efikas të informacionit, edhe si pasojë e mungesës së të dhënave statistikore mbështetëse) ➤ Mungesa e kapaciteteve të specializuara të fuqisë punëtore për teknologjitë në zhvillim, shumë dinamike për sektorin ➤ Mungesa e programeve të dedikuara akademike dhe kërkimit shkencor ➤ Mungesa e një tregu energjie (për shkak edhe të mungesës së sistemeve inteligjente të matësve të energjisë për matjen e konsumit) ➤ Mungesa e stimujve për promovimin e konsumit më efikas mes qytetarëve dhe bizneseve
Mundësitë	Kërcënimet
➤ Kërkesa në rritje për energji të pastër në tregjet e brendshme dhe ndërkombëtare ➤ Qasje në financimin dhe mbështetjen e Bashkimit Evropian (BE) për projektet e energjisë së rinovueshme	➤ Varësia nga burimet e importuara të energjisë dhe çmimet e luhatshme për shkak të paqëndrueshmërisë gjeopolitike që ndikon në sektorin e energjisë globalisht ➤ Konkurrenca nga vendet fqinje në tërheqjen e investimeve për energjinë e rinovueshme

➤ Potenciali për transferimin e teknologjisë dhe bashkëpunimin me partnerë ndërkombëtarë ➤ Potenciali për Investime/kërkime në rrjetet inteligjente duke aplikuar konceptin e Internetit të Gjërave (shtëpi, ndërtesa, hotele, rrugë, etj.) ➤ Zhvillimi i analizave të tregut të energjisë lidhur me liberalizimin e sektorit dhe krijimin e Bursës Shqiptare të Energjisë ALPEX ➤ Rritja e vëmendjes së qytetarëve dhe bizneseve drejt praktikave të përdorimit të qëndrueshëm të energjisë ➤ Rritja e stimujve për tërheqjen e investimeve dhe zhvillimin e zinxhirit të furnizimit të brendshëm për energjinë e rinovueshme ➤ Potenciali për përdorimin e biomasës dhe mbetjeve organike si burim energjie të rinovueshme ➤ Potenciali i aplikimeve të AI dhe teknologjive të reja për zhvillimin e agrovoltaitkut ➤ Kërkesa në rritje për sigurimin e sistemeve të energjisë së rinovueshme të aplikuara në ndërtesat e reja	➤ Sfidat teknike që lidhen me integrimin në rrjet dhe ruajtjen e energjisë ➤ Kosto e lartë e investimeve fillestare në impiantet e energjisë së rinovueshme ➤ Çështjet e sigurisë kibernetike që lidhen me menaxhimin e sistemeve energjetike, për shkak të mungesës së aftësive të specializuara ➤ Emigrimi i fuqisë punëtore ➤ Kuadri i kufizuar nxitës/subvencionimi vetëm për prodhuesit në shkallë të gjerë ➤ Rreziku që vjen nga ndryshimet klimatike për stabilitetin e furnizimit me energji të rinovueshme (përfshirë burimet ujore)
---	--

6.3.2.2 Vizioni

Vizioni për sektorin e Energjisë së Rinovueshme është ta bëjë Shqipërinë një lider të energjisë së rinovueshme në rajon dhe të sigurojë shfrytëzimin dhe menaxhimin e përgjegjshëm të burimeve të saj të bollshme natyrore, duke nxitur qëndrueshmërinë mjedisore, sigurinë energjetike, tranzicionin e gjelbër dhe rritjen e konkurrueshmërisë së ekonomisë, nëpërmjet investimeve strategjike, teknologjisë inovative dhe reformave sektoriale që do të krijojnë prodhim të qëndrueshëm dhe të pastër të energjisë duke respektuar mjedisin.

Ndjekja e këtij vizioni do të nënkuptojë përqendrimin e veprimit të politikave në zhvillimin e trajektoreve specifike të inovacionit, të tilla si:

- diversifikimi i përzierjes së energjisë së rinovueshme përmes zhvillimit të burimeve të energjisë diellore dhe të erës;
- aplikimi i gjerë i teknologjive të cilat i kthejnë mbetjet në energji;
- krijimi i rrjeteve inteligjente dhe një infrastrukturë kombëtare për ruajtjen e energjisë;
- menaxhimin e qëndrueshëm të pyjeve.

6.3.2.3 Ndërthurja e politikave

Për të përkthyer vizionin në një përzierje masash mbështetëse në përputhje me objektivin e nxitjes së specializimit inteligjent në sektorin e energjisë në afat të mesëm, janë identifikuar disa linja të mundshme veprimi.

Në këtë kontekst, linja veprimi të mundshme dhe me natyrë më horizontale janë masat për uljen e emigrimit dhe braktisjes së zonave rurale nga të rinjtë.

Më konkretisht, duhet të merren parasysh linjat specifike prioritare të veprimit

1. Politika të qëndrueshme dhe kuadër rregullativ

- Nxitja e masave mbështetëse për ndërthurjen e burimeve alternative të energjisë dhe efijencës së energjisë.
- Rritja e investimeve në energjinë e rinovueshme, duke përfshirë liberalizimin e tregut të energjisë.
- Përmirësimi i procedurave për dhënie të lejeve dhe licencave për kompanitë që operojnë në këtë sektor dhe përmirësimi i kuadrit ligjor dhe rregullator, duke përfshirë zhvillimin e nënregulloreve dhe udhërrëfyesi për të lehtësuar zbatimin e ligjeve të lidhura me energjinë.
- Përmirësimi i kapaciteteve të Agjencisë Kombëtare të Burimeve Natyrore (AKBN) dhe institucioneve të tjera për mbledhjen dhe përpunimin e të dhënave statistikore, si dhe për hartimin e një masterplani për evdntimin e zonave me potencial energjie të rinovueshme.

2. Krijimi i një infrastrukture inteligjente të energjisë:

- Mbështetja e projekteve të burimeve të energjisë diellore dhe të erës për të

diversifikuar portofolin e energjisë së rinovueshme, duke shfrytëzuar burimet e bollshme të diellit dhe të erës në Shqipëri për prodhimin e energjisë së pastër.

- Investimi në zhvillimin e rrjeteve inteligjente dhe sistemeve të magazinimit, për të mbështetur rrjetet inteligjente dhe infrastrukturën e ruajtjes së energjisë që mund të trajtojë në mënyrë efikase natyrën e ndryshme të burimeve të energjisë së rinovueshme dhe të mundësojë ndarjen ndër-rajonale të energjisë.
- Rritja e infrastrukturës së energjisë, duke përfshirë ndërtimin e qendrave teknologjike (TEC-e) dhe stacioneve të karikimit për të mbështetur transportin elektrik.

3. Rritja e kapacitetit të aftësive dhe kërkimit:

- Forcimi i partneritetit midis akademisë, bizneseve dhe qeverisë për të kapërcyer hendekun e aftësive.
- Përmirësimi i programeve të edukimit dhe trajnimit për të përmirësuar njohuritë dhe aftësitë për energjinë e rinovueshme, duke përfshirë përditësimin dhe rishikimin e kurrikulave të AFP-së për t'iu përshtatur nevojave të industrisë.
- Ofrimi i mbështetjes financiare për iniciativat e të nxëniet gjatë gjithë jetës në sektorin e energjisë.
- Mbështetja e përpjekjeve kërkimore dhe zhvillimore për teknologjitë me efikasitet energjetik.
- Futja e licencave për specialistët që operojnë në sektorin e energjisë për të garantuar njohuritë specifike.

4. Praktikave të përdorimit të qëndrueshëm të energjisë:

- Nxitja e ndërgjegjësimit për vlerën mjedisore të përdorimit të burimeve të rinovueshme të energjisë në shkolla.
- Nxitja e praktikave të efikasitetit të energjisë dhe kursimit të energjisë, përmes fushatave komunikuese që synojnë qytetarët dhe bizneset.
- Zbatimi i masave të efikasitetit të energjisë dhe praktikave të kursimit të energjisë në administratën publike.
- Nxitja e përdorimit të teknologjive që shndërrojnë mbetjet në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomasës për prodhimin e energjisë së pastër, duke reduktuar mbetjet e landfillëve.
- Zbatimi i praktikave përgjegjëse të menaxhimit të pyjeve, duke përfshirë ripëllëzimin dhe korjen e qëndrueshme të drurit, për të balancuar përfitimet ekonomike me ruajtjen e mjedisit.

6.4 Sektori i TIK

6.4.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve

Fusha	Veprimtaria	Pjesëmarrësit nga				
		Akademia	Biznesi	Shoqëria civile	Qeveria	Gjithsej
TIK	Tryezë e rrumbullakët	8	17	7	32	64
	Seminar	9	25	7	21	62
	<i>Gjithsej</i>	<i>17</i>	<i>42</i>	<i>14</i>	<i>53</i>	<i>126</i>

Burimi: Ekipi shqiptar S3

Takimet e sektorit të TIK regjistruan një nivel të mirë pjesëmarrjeje. Në total pjesëmarrësit ishin 126, por me një mbizotërim të përfaqësuesve të qeverisë (53) kundrejt bizneseve (42).

Në përputhje me atë që u vu re për takimet e fushave të tjera, pjesëmarrja e përfaqësuesve të universiteteve dhe qendrave kërkimore dhe përfaqësuesve të shoqërisë civile ishte dukshëm më e ulët. Në aspektin cilësor, përfshirja nga akademja, qeveria dhe bizneset u konsiderua e mirë.

Duhet theksuar se TIK, digjitalizimi dhe përdorimi i teknologjive të përparuara për zhvillim inteligjent ishte gjithashtu një temë e ngritur në çdo takim në çdo fushë prioritare. Prandaj, TIK është sugjeruar shumë herë nga pjesëmarrës të ndryshëm që të konsiderohet si pjesë përbërëse e çdo fushe.

6.4.2 Gjetjet

Në vitet e fundit, sektori i TIK në Shqipëri ka pësuar rritje të ndjeshme, me kompani të shumta që ofrojnë shërbime dhe zgjidhje TIK-u në fusha të ndryshme. Në të njëjtën kohë, institucionet publike në Shqipëri po modernizojnë dhe zhvillojnë gjithashtu sisteme të përparuara informacioni për të ofruar shërbime më efikase për qytetarët dhe bizneset.

Gjatë diskutimeve të organizuara mbi sektorin e TIK-ut në Shqipëri, pikat kryesore u theksuan në dy sesione të tryezave të rrumbullakëta të përqëndruara tek startup-et dhe inovacioni.

Për të mbështetur më tej rritjen e sektorit dhe për të krijuar një ekosistem inteligjent dhe të qëndrueshëm, u identifikuan disa fusha për ndërhyrje dhe përmirësim:

1. **Kuadri i qartë i përgjegjësiwe institucionale:** Pjesëmarrësit theksuan se në Shqipëri nuk ka asnjë ministri specifike përgjegjëse për inovacionin. Në vend të kësaj, një Komitet Ndërmintor i drejtuar nga Kryeministri mbikëqyr politikën e inovacionit, me çdo ministri përgjegjëse për nxitjen e inovacionit në fushën e saj përkatëse. Aktualisht, ky sistem i decentralizuar i ndarjes së fondeve dhe granteve në dispozicion, çon në nënshfrytëzimin e tyre nga të gjitha palët e interesit. Kështu, pjesëmarrësit sugjeruan krijimin e një ministrie apo departamenti specifik.
2. **Kuadri ligjor dhe rregullator dinamik:** Sektori i teknologjisë kërkon një kuadër ligjor dhe rregullator fleksibël për të lehtësuar zhvillimin e tij. Pjesëmarrësit diskutuan nevojën e një grupi avokatësh të kualifikuar për të përcaktuar këtë tranzicion digjital dhe për të propozuar iniciativë të reja, duke shmangur thjesht përsëritjen e modeleve të Bashkimit Evropian.
3. **Krijimi i kushteve të favorshme të financimi:** Startup-et përballen me sfida në qasjen në financim në Shqipëri, pasi kredia bankare për këto biznese nuk është lehtësisht e aksesueshme. Grantet dhe investimet nga bizneset e themeluara janë identifikuar si mundësi më të përshtatshme. Instrumentet financiare që mbështesin inovacionin përfshijnë grante nga Agjencia Kombëtare e Kërkimit Shkencor dhe Inovacionit, grante nga Agjencia për Mbështetjen e Biznesit AIDA,

grante nga Ministria e Shtetit për Mbështetjen e Sipërmarrjes, dhe instrumente ndërkombëtare si ato të ofruara nga Bashkimi Evropian.

4. **Bashkëpunimi me palët e interesit:** Bashkëpunimi mes akademisë, bizneseve dhe qeverisë u theksua si vendimtar për zhvillimin e ekosistemit të startup-eve dhe inovacionit. Pjesëmarrësit theksuan nevojën për financim kërkimor dhe propozuan donacione nga bizneset si një mënyrë për të financuar hulumtimin dhe për të gjeneruar të ardhura. Ata theksuan gjithashtu rëndësinë e praktikave studentore, organizimin e forumeve të biznesit dhe nxitjen e bashkëpunimit mes universiteteve dhe bizneseve.
5. **Zhvillimi i infrastrukturës digjitale:** Përmirësimi i infrastrukturës digjitale u identifikua si një prioritet për të rritur zhvillimin e shërbimeve të përparuara digjitale në të gjithë Shqipërinë. Kjo përfshin përmirësimin e rrjeteve të internetit, instalimin e fibrave optike dhe vendosjen e rrjeteve të përparuara celulare. Ndërtimi i qendrave të të dhënave dhe sigurimi i sigurisë digjitale u përmendën gjithashtu si faktorë të tjerë të rëndësishëm.
6. **Kapitali njerëzor:** Zhvillimi i aftësive të punëtorëve në teknologjinë e informacionit dhe komunikimit (TIK) u njoh si vendimtar për avancimin e sektorit. Kjo mund të arrihet përmes programeve të specializuara të trajnimit dhe promovimit të fushave STEM në sistemin arsimor. Ofrimi i mundësive për praktikë dhe punësim në industrinë e TIK-ut u theksua si një mjet për të përmirësuar talentin vendas.
7. **Nevoja për specializim në nënsektorët e TIK-ut:** Krijimi i nën-sektorëve brenda TIK-ut u pa si një mënyrë për t'i dhënë përparësi zhvillimit dhe shtrirjes së ndikimit të sektorit në industri të tjera. Shembujt përfshijnë zhvillimin e softuerit, platformat online, aplikacionet celulare dhe digjitalizimin, analizën dhe sigurinë e të dhënave.

Këto gjetje shërbejnë si pikënisje për diskutime të mëtejshme brenda seminarit për të adresuar sfidat e identikuara dhe për të zhvilluar strategji për zhvillimin e sektorit të TIK në Shqipëri.

Gjatë seminarit kombëtar për sektorin e TIK, dy çështje kyçe që kërkojnë vëmendje dhe prioritet u shqyrtuan gjerësisht.

E para është zhvillimi i kapitalit njerëzor për të përmirësuar aftësitë dhe kapacitetet brenda industrisë. Investimi në programe arsimore dhe trajnime të përqendruara në disiplina të lidhura me TIK-un do të fuqizojë fuqinë punëtore me njohuritë dhe ekspertizën e nevojshme për të përmbushur kërkesat e një tregu digjital me zhvillim të shpejtë. Sistemi arsimor ka nevojë për përditësim dhe rishikim të kurrikulave, programeve të trajnimit, krijimit të laboratorëve kërkimorë dhe rritjes së bashkëpunimit me zyrat e karrierës për të përmbushur nevojat specifike të tregut. Duke i pajisur individët me aftësi të përparuara, Shqipëria mund të krijojë një fuqi punëtore shumë të specializuar që mund të nxisë inovacionin dhe konkurrencën.

Niveli i dytë i prioritetit lidhet me përmirësimin e infrastrukturës dhe mbështetjen e transformimit digjital. Ky aspekt përfshin investime në infrastrukturë të fortë TIK, duke përfshirë lidhjen me internet me shpejtësi të lartë, qendrat e të dhënave dhe platformat digjitale. Përmirësimi i infrastrukturës digjitale do të krijojë një

mjedis të përshtatshëm për zhvillimin e biznesit, tërheqjen e investimeve dhe mbështetjen e rritjes së ekosistemit të TIK-ut. Për më tepër, nxitja e përdorimit të teknologjive digjitale në sektorë të ndryshëm si qeverisja elektronike, tregtia elektronike dhe shërbimet digjitale do të kontribuojnë në efikasitetin e përgjithshëm, produktivitetin dhe rritjen ekonomike.

Si përfundim, nxitja e një mjedisi të përshtatshëm për inovacionin, forcimi i bashkëpunimit ndërmjet palëve të interesit, përmirësimi i mundësive të financimit dhe zhvillimi i infrastrukturës së nevojshme dhe kapitalit njerëzor u identifikuan si faktorë kyç në rritjen e potencialit të sektorit të TIK në Shqipëri.

6.4.2.1 SWOT

Nga raporti përmbledhës i ofruar nga ekipi S3 për të gjithë elementët e analizës SWOT u identifikuan disa njohuri kyçe të cilat mund të mbështesin përcaktimin e vizionit dhe përzjerjes së politikave.

Pikat e forta	Pikat e Dobëta
➤ Rritja e interesit të rinjve në TIK dhe fusha të ngjashme dhe shpirti i fortë sipërmarrës, duke rezultuar në një prirje të konsiderueshme rritjeje të numrit të startupeve dhe shtytjes për transformimin digjital ➤ Ekosistem i favorshëm për bizneset fillestare (inkubatorë, hapësira për bashkëpunim, etj.) ➤ Kuadri ligjor dhe institucional i favorshëm ➤ Paga tërheqëse krahasuar me sektorët e tjerë, por konkurruese në kontekstin rajonal dhe ndërkombëtar	➤ Oferta e sistemit arsimor e papërshtatshme me kërkesën për profilet e kërkuara nga sektori, duke rezultuar në pak programe mësimore LLL për TIK, të ofruara kryesisht nga kompani private, aftësi të buta të kufizuara të biznesit dhe aftësive praktike për startup-e dhe kompani dhe mungesë aftësish shumë të specializuara. ➤ Mbizotërimi i modeleve të biznesit të kontraktimit të shërbimeve bazë që nuk lehtësojnë shfaqjen e modeleve më të përparuara të biznesit në sektorin e TIK-ut ➤ Mungesa e një politike specifike industriale për sektorin, duke rezultuar në mungesën e një Ministrie të inovacionit dhe teknologjisë së informacionit, investime të ulëta dhe pjesëmarrje të sektorit publik dhe privat në aktivitetet e R&D, gjithashtu për shkak të mungesës së laboratorëve kërkimor dhe bashkëpunimit të dobët mes akademisë dhe biznesit ➤ Infrastruktura e telekomunikacionit me cilësi relativisht të ulët dhe mbulim jo të plotë të territorit ➤ Mungesa e kapitalistëve sipërmarrës

	➤ Përafrimi i kuadrit ligjor me zhvillimet teknologjike ➤ Niveli i ulët i aftësive digjitale tek të rinjtë, duke rezultuar në mungesë të edukimit të konsumatorëve dhe në një zhvillim përshtatshëm të tregut të brendshëm ➤ I gjithë sistemi arsimor (parauniversitar + AL) ka nevojë për përditësim dhe rishikim të kurrikulave, programeve të trajnimit, krijimit të laboratorëve kërkimore dhe rritjes së bashkëpunimit me zyrat e karrierës për të përmbushur nevojat specifike të tregut. ➤ Mungesa e analizave për nevojat e aftësive ➤ Kapacitete të kufizuara profesionale të stafit akademik (trajnime, shkëmbim përvojash me vende të tjera, pjesëmarrje në projekte, etj.) ➤ Zhvillimi i papërshtatshëm i sistemeve të mbrojtjes së të dhënave
Mundësitë	Kërcënimet
➤ Qasje e mundshme në fondet e BE-së ➤ Mundësi për të nisur ide të reja biznesi në sektor pa pasur nevojë për investime të mëdha fillestare ➤ Kërkesa në rritje në tregun global të TIK, e nxitur edhe nga industria e tranzicionit digjital Zhvillimi 4.0 dhe 5G ➤ Bashkëpunim me diasporën për shkëmbimin e njohurive ndërmjet profesionistëve të kërkimit dhe inovacionit ➤ Bashkëpunime rajonale në projekte të përbashkëta ➤ Krijimi i Parqeve të Shkencës dhe Teknologjisë ➤ Zhvillimi i fenomenit të nomadëve digjitalë falë kushteve klimatike tërheqëse	➤ Largimi i fuqisë së kualifikuar punëtore (brain drain) ➤ Mungesa e një qendre të centralizuar përgjegjëse për menaxhimin e masave mbështetëse dhe ndarjen e burimeve financiare ➤ Nevoja për investime të mëdha të vazhdueshme për të garantuar sigurinë kibernetike ➤ Përshtatja e ngadaltë e kurrikulave në lidhje me zhvillimet e reja ➤ Kuadri i dobët ligjor i dedikuar certifikimit të produkteve të TIK

dhe pozicionit gjeografik	të favorshëm	
➤ Orientimi në rritje i kurrikulave të reja dhe ofertës së të nxëniet gjatë gjithë jetës drejt nevojave të tregut të punës		
➤ Plani për digjitalizim të gjerë të administratës publike		

6.4.2.2 Vizioni

Vizioni për specializimin inteligjent të Republikës së Shqipërisë në sektorin e TIK është zhvillimi i një sektori të qëndrueshëm dhe të larmishëm të TIK, i aftë për të konkurrar me sukses në tregjet ndërkombëtare duke mbështetur të gjithë sektorët prioritarë për të garantuar konkurrencë dhe zhvillim teknologjik.

6.4.2.3 Ndërthurja e politikave

Për të përmbushur këtë vizion duhet të synohen linja veprimi mundësuese dhe në mënyrë më horizontale në reduktimin e emigrimit të talenteve dhe braktisjes së zonave rurale nga të rinjtë.

Më konkretisht, duhet të merren parasysh linjat specifike prioritare të veprimit

1. Politika e favorshme dhe kuadri rregullator:

- Zbatimi i politikës industriale specifike kryesisht (por jo vetëm) bazuar në: i) masat mbështetëse për përdorimin e teknologjive digjitale nga bizneset, duke përfshirë përdorimin e teknologjive digjitale në sektorë të tjerë, si bujqësia, turizmi, energjia e gjelbër dhe prodhimi; ii) masat mbështetëse për zhvillimin e një ekosistemi kombëtar të startup-eve.
- Rishikimi i kuadrit ligjor për të mbështetur digjitalizimin, duke përfshirë mbështetjen nga autoritetet rregullatore.
- Bashkëpunim dhe partneritet ndërkombëtar për shkëmbimin e njohurive, duke përfshirë bashkëpunimin e diasporës, marrëveshjet ndërkombëtare dhe pjesëmarrjen në panaire ndërkombëtare.

2. Zhvillimi i infrastrukturës dhe rritja e lidhjes:

- Përmirësimi i infrastrukturës digjitale, duke përfshirë internetin me brez të gjerë/fibrën optike, 5G dhe teknologjitë në zhvillim.
- Masa për promovimin e lidhjes dhe aksesit në shërbimet digjitale nga bizneset dhe qytetarët.

- Masa mbështetëse për digjitalizimin e shërbimeve publike të Administratave Publike Vendore

3. Rritja e aftësive dhe kapaciteteve kërkimore:

- Zhvillimi i aftësive digjitale, nëpërmjet përditësimit të kurrikulës dhe krijimit të programeve të formimit të vazhduar të bazuara në kredite nga universitetet.
- Fuqizimi i laboratorëve të TIK dhe lidhjeve teknologjike në të gjitha shkollat dhe zhvillimi i trajnimit të vazhdueshëm të stafit mësimdhënës në sektorin e TIK.
- Mundësitë e të Nxënësve gjatë gjithë jetës dhe kurse të shkurtra për aftësimin dhe rikualifikimin e punëtorëve.
- Nxitja e bashkëpunimit mes akademisë dhe bizneseve për kërkimin shkencor të zbatuar dhe zhvillimin e aftësive.
- Masat për të mbajtur talentet dhe për të parandaluar largimin e fuqisë së kualifikuar punëtore (brain drain), përfshirë masat specifike mbështetëse për studentët në programet e R&D.
- Nxitja e kërkimit shkencor dhe inovacionit në përputhje me nevojat e tregut dhe i përqëndruar në nënsektorë.
- Rritja e shkëmbimit dhe bashkëpunimit ndërkombëtar të njohurive.

6.5 Sektori i prodhimit

6.5.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve

Fusha	Aktiviteti	Pjesëmarrësit nga				
		Akademia	Biznesi	Shoqëria civile	Qeveria	Gjithsej
Prodhimi	Tryezë e rrumbullakët	16	22	15	51	104
	Seminar	6	22	2	24	54
	<i>Gjithsej</i>	22	44	17	75	158

Burimi: Ekipi shqiptar S3

Në fushën e prodhimit, takimet e organizuara regjistruan një nivel mesatar-të lartë pjesëmarrjeje, krahasuar me fushat e tjera. Gjithsej pjesëmarrësit ishin 158. Megjithatë, si për fushat e tjera, është hasur një mbizotërim i përfaqësuesve të qeverisë (pothuajse 50% e pjesëmarrësve të përgjithshëm). Numri i bizneseve të përfshira ishte gjithashtu i rëndësishëm (44).

Në përputhje me atë që u vu re për fusha të tjera, pjesëmarrja e përfaqësuesve të akademisë dhe shoqërisë civile ishte dukshëm më e ulët.

Në aspektin cilësor, pati një përfshirje të mirë të përfaqësuesve të qeverisë dhe shoqatave të industrive që udhëhoqën diskutimet, por përfshirje më të ulët në diskutime nga përfaqësuesit e vetë kompanive dhe akademisë dhe pjesëmarrje e ulët nga OJQ-të.

Nënsektori që tërhoqi interesin më të madh për cilësinë e diskutimeve dhe që pati pjesëmarrjen më të lartë në raport me numrin e palëve të interesit të këtij nënsektori, ishte ai i lëndëve të para.

Ky nënsektor kohët e fundit ka marrë një vëmendje të madhe nga sektori i biznesit, akademia dhe nivelet qeveritare. Besohet nga të gjitha palët se Shqipëria ka shumë potencial të pasfrytëzuar në këtë fushë duke pasur parasysh pasurinë e vendit në lëndë të para.

Krijimi i qendrës së lëndëve të para të Institutit Evropian të Inovacionit, i miratuar tashmë për vitin 2023, gjatë takimeve të nivelit të lartë me të gjithë palët e përfshira nga vjeshta 2022 dhe në bashkëpunim me Qendrën e Lëndëve e Para të EIT, tregon interesin dhe potencialin e këtij nënsektori. Këto u diskutuan edhe gjatë aktivitetëve të EDP.

6.5.2 Gjetjet

Duke marrë parasysh gjerësinë e veçantë të aplikimeve të inovacionit në sektorin e prodhimit dhe duke marrë parasysh të dhëna nga analiza e hartëzimit të potencialit të inovacionit të kryer nga JRC për t'i përqëndruaruar më mirë diskutimet në seminarin kombëtar, u mbajtën 5 tryeza tematike. Nënsektorët në të cilët u fokusuan diskutimet janë:

- Lëndët e para
- Përpunimi i drurit
- Automobilistikë
- Materialet e Ndërtimit
- Tekstile dhe Lëkurë

Gjetjet e zakonshme ose specifike u theksuan për nën-sektorët si më poshtë:

1. **Infrastruktura e papërshtatshme industriale:** Aktualisht Shqipëria ka një infrastrukturë industriale relativisht të kufizuar, duke përfshirë rrjetet e transportit. Kjo rezultoi në kosto shtesë për bizneset për të siguruar transportin e mallrave, objekte të vjetëruara të prodhimit dhe mungesë të zonave të specializuara industriale. Pjesëmarrësit sugjeruan krijimin e zonave industriale të specializuara për të minimizuar kostot dhe për të ofruar shërbime më të mira për bizneset.
2. **Fuqia punëtore e kufizuar dhe me cilësi të ulët:** Pjesëmarrësit identifikuan mungesën e punëtorëve, pjesërisht për shkak të emigrimit, dhe mungesën e fuqisë punëtore të kualifikuar të angazhuar në procese specifike, si projektimi dhe marketingu, veçanërisht në nën-sektorët si përpunimi i drurit dhe tekstileve. Koordinimi i përmirësuar midis qeverisë, bizneseve dhe akademisë

u theksua për të adresuar këtë çështje, duke përfshirë bashkëpunimin në kërkesë-ofertën e punës, përshtatjen e kurrikulave dhe trajnimin në vendin e punës.

3. **Nevoja për investime në inovacion dhe teknologji:** Pjesëmarrësit theksuan rëndësinë e investimit në teknologji të fundit dhe inovacion për konkurrencë dhe specializim strategjik. Përdorimi i teknologjive të përparuara në prodhimin e produkteve "Made in Albania" u konsiderua vendimtar. Sfidat përfshinin kosto të larta të investimeve private për teknologjinë dhe vështirësi në aksesin e financimit nga bankat e nivelit të dytë. Pjesëmarrësit propozuan krijimin e një fondi për zhvillimin e industrisë dhe akses transparent në skemat e granteve si stimuj të dëshiruar për bizneset.
4. **Mungesa e Kërkimit Shkencor:** Kërkimi i vazhdueshëm shkencor mungon në të gjithë nënsektorët, kryesisht për shkollat e kufizimeve buxhetore të universiteteve. Aktivitetet e përbashkëta kërkimore me vendet e tjera janë të kufizuara, me kërkime të financuara kryesisht privatisht nga bizneset. Nxitja e krijimit të laboratorëve kërkimor dhe sigurimi i fondeve shtetërore u pa e nevojshme.
5. **Kostot, siguria dhe cilësia e furnizimit me energji elektrike:** Përfaqësuesit e bizneseve theksuan kostot relativisht të larta dhe të luhatshme të energjisë elektrike, si dhe mungesën e sigurisë në furnizimin e vazhdueshëm dhe të qëndrueshëm me energji. Këta faktorë ndikojnë drejtpërdrejt në operacionet dhe konkurrencën e industrisë prodhuese, duke e bërë planifikimin dhe mirëmbajtjen e procesit të prodhimit më sfidues.
6. **Siguria dhe cilësia e materialeve industriale:** Shqipëria ka një numër të kufizuar laboratorësh të akredituar për testimin dhe certifikimin e materialeve industriale të përdorura në industrinë e prodhimit dhe nën-sektorët e saj. Ndërsa një laborator i akredituar nga shteti ekziston në Universitetin Politeknik të Tiranës për përpunimin e drurit, tekstileve dhe materialeve të lëkurës, ai është i pamjaftueshëm. Bizneset preferojnë importimin e lëndëve të para nga vendet fqinje për të përmbushur standardet e kontratës, duke rezultuar në kosto më të larta. Nxitja e krijimit të laboratorëve të testimit brenda universiteteve dhe sigurimi i financimit shtetëror u pa e nevojshme.
7. **Mungesa e prezencës së qeverisë për të rritur bashkëpunimin rajonal:** Përfaqësuesit e biznesit theksuan nevojën për partneritete dhe pjesëmarrje në panairë për shkëmbimin e përvojave dhe ekspertizës. Ata sugjeruan rritjen e pranisë dhe financimit të qeverisë për aktivitete të tilla.
8. **Propozim për krijimin e shoqatave:** Në nënsektorin e Përpunimit të Drurit është bërë propozimi për krijimin e shoqatave. Një organizatë tashmë është krijuar nga bizneset dhe palët e tjera të interesit, duke kontribuar pozitivisht në shkëmbimet mes palëve. Megjithatë, shoqatat ende nuk janë të rregulluara me ligj. Krijimi i shoqatave mund të ndihmojë në organizimin e të gjithë zinxhirit të vlerës së industrisë së përpunimit të drurit, duke i lejuar bizneset të gërshetojnë burimet, të ndajnë kostot, të rrisin sasinë dhe cilësinë e prodhimit dhe të synojnë tregje më të mëdha, si Bashkimi Evropian dhe tregjet rajonale.

Këto gjetje shërbyen si pikënisje për diskutime të mëtejshme brenda seminarit për të identifikuar pikat e forta, Pikat e Dobëta, mundësitë dhe kërcënimet për t'u marrë parasysh për një specializim inteligjent të sektorit të prodhimit në Shqipëri.

Diskutimet e zhvilluara në kuadër të seminarit theksuan se sektori i prodhimit përfshin nënsektorë të ndryshëm si përpunimi i ushqimit, lëkurë dhe tekstile, automobilat, elektronika etj.

Megjithatë, elementët SWOT që rrodhën nga diskutimet si më të rëndësishmet nuk theksuan një rëndësi të madhe të disa prej këtyre nën-sektorëve, të dobishëm për të përmirësuar specializimin inteligjent në sektorin e prodhimit.

Pjesëmarrësit vunë në dukje rëndësinë e faktorëve horizontalë si vendndodhja strategjike gjeografike për të hyrë në tregjet e BE-së dhe kostot konkurruese të punës, pa identifikuar faktorë të tjerë më specifikë të aftë për të përmirësuar zgjedhjet e politikave për specializimin inteligjent në sektorin e prodhimit.

Ata deklaruan gjerësisht se zbatimi i një strategjie specializimi inteligjent mund të nxisë zhvillimet teknologjike, inovacionin dhe investimet e synuara për të rritur konkurrencën, produktivitetin dhe rritjen e qëndrueshme në sektorin e prodhimit.

6.5.2.1 SWOT

Nga raporti përmbledhës i ofruar nga ekipi S3 për të gjithë elementët e analizës SWOT u identifikuan disa njohuri kyçe të cilat mund të mbështesin përcaktimin e vizionit dhe përzjerjes së politikave.

Pikat e forta	Pikat e Dobëta
➤ Vendndodhja strategjike dhe afërsia me tregjet kryesore në Evropë, Ballkan dhe rajonin e Mesdheut ➤ Burimet natyrore si prodhimet bujqësore, lëndët e para minerale dhe burimet e rinovueshme të energjisë, të cilat mund të mbështesin aktivitete të veçanta prodhuese ➤ Konkurrueshmëria e kostos në krahasim me disa vende fqinje	➤ Përdorimi i kufizuar i teknologjise ➤ Mbështetja në importe në lëndë të para, makineri dhe pajisje, të cilat mund të rrisin kostot ➤ Struktura e copëzuar e industrisë/zinxhirit të vlerës që çon në ekonomi të kufizuara të shkallës ➤ Hendeku i aftësive për të përmbushur kërkesat në zhvillim të teknologjive të përparuara të prodhimit ➤ Mungesa e bashkëpunimit mes akademisë dhe sektorëve publik dhe privat ➤ Mungesa e laboratorëve për R&D dhe certifikime të cilësisë dhe sigurisë

	➤ Mungesa e politikës industriale, duke rezultuar në nivel të ulët të stimujve dhe mungesë të masave mbështetëse të dedikuara dhe politikës tatimore ➤ Kuadri ligjor i papërshtatshëm (Burokracia dhe procedurat joefikase për licencim; mungesa e studimeve mbi nevojat dhe potencialet e tregut; rregullore të pamjaftueshme për mbrojtjen e të drejtave të pronësisë personale dhe përmirësimin e markës tregtare Made in Albania) ➤ Vështirësi në marrjen e kredisë ➤ Prania e ulët e impianteve të trajtimit dhe riciklimit, duke rezultuar në një kapacitet të ulët të përdorimit të mbetjeve si lëndë e parë dytësore për industrinë e prodhimit.
Mundësitë	Kërcënimet
➤ Politikat për integrimin në zinxhirët e vlerës globale, duke përfshirë mbështetjen për IHD-në dhe miratimin e ligjit për investimet strategjike ➤ Trendi i favorshëm për inovacionit dhe përdorim më të gjerë teknologjisë dhe zhvillimin e praktikave të qëndrueshme të prodhimit ➤ Rritja e lidhjeve teknologjike, ulja e kostove dhe tërheqja e investimeve të prodhimit, si rezultat i rritjes së investimeve në infrastrukturë për zonat industriale, si transporti, logjistika dhe energjia. ➤ Pjesëmarrja në zinxhirët e BE-së dhe mundësitë për të rritur bashkëpunimin me vendet e tjera të BE-së (Ngritja e qendrës së lëndëve të para të EIT-së në Shqipëri, BP6, Ballkani i hapur dhe nisma të tjera që zgjerojnë tregun në rajon) ➤ Ulja e mundshme e kostove të prodhimit të lidhura me energjinë që rezultojnë nga liberalizimi i tregut të energjisë	➤ Konkurrenca nga destinacionet e prodhimit me kosto të ulët për nënsektorë të caktuar ➤ Zhvillimi i shpejtë i teknologjisë ➤ Pasiguritë ekonomike globale dhe paqëndrueshmëria gjeo-politike, duke rezultuar në luhatje në kurset e këmbimit dhe koston e energjisë elektrike ➤ Tendenca e rritjes së kostove të energjisë për bizneset ➤ Boshllëqet e infrastrukturës, veçanërisht në zonat rurale, që ndikojnë në logjistikën dhe efikasitetin e zinxhirit të furnizimit ➤ Migrimi i të kualifikuarve ➤ Ndryshimet e shpeshta të politikave fiskale ➤ Kushtet e kuadrit jo të favorshëm për zhvillimin e biznesit (praktikat korruptive, informaliteti, konkurrenca e pandershme, disproporcionaliteti i gjobave dhe interesave administrative, tarifat e larta doganore) ➤ Luhatjet e kursit të këmbimit dhe politika monetare jo e qëndrueshme

➤ Kërkesa në rritje për sektorin e ndërtimit dhe për mallra e shërbime që lidhen edhe me zhvillimin e turizmit ➤ Bashkëpunimi dhe përfshirja e diasporës në promovimin e iniciativave të lidhura me fillimin e bizneseve inovative (p.sh. hackathon (aktivitet për zhvillimin e programeve kompjuterike), iniciativa të promovuara nga Laboratorët e Fabrikimit, Fab Labs)	➤ Mungesa e vlerësimit të proceseve integruese në BE
---	--

6.5.2.2 Vizioni

Vizioni për sektorin e prodhimit në Shqipëri është krijimi i një industrie të lulëzuar dhe konkurruese që kontribuon ndjeshëm në rritjen ekonomike dhe krijimin e vendeve të punës.

Në planin afatmesëm, synimi është pozicionimi i Shqipërisë si një destinacion i besueshëm për investime në prodhim, i njohur për fokusin e saj në inovacion, efikasitet dhe praktika të qëndrueshme.

Duke përdorur fuqitë ekzistuese, duke përqafuar zhvillimet teknologjike dhe duke nxitur një mjedis mbështetës për bizneset, parashikohet një e ardhme në të cilën sektori i prodhimit luan një rol jetik në nxitjen e zhvillimit ekonomik dhe rritjen e konkurrueshmërisë globale të Shqipërisë.

Ky vizion do të nxitet nga zbatimi i praktikave miqësore me mjedisin, duke minimizuar ndikimin mjedisor, duke promovuar riciklimin dhe duke siguruar menaxhim të përgjegjshëm të burimeve për të mbështetur një industri prodhuese më të qëndrueshme, duke iu përmbajtur qëllimeve të qëndrueshmërisë të Marrëveshjes së Gjelbër Evropiane.

Ndjekja e këtij vizioni do të nënkuptojë fokusimin e veprimit të politikave në zhvillimin e trajektoreve specifike të inovacionit, si rritja e studimit, shfrytëzimit dhe përpunimit të lëndëve të para minerale, gjithashtu duke nxitur bashkëpunimin dhe pjesëmarrjen në nxjerrjen, procesimin dhe përpunimin në zinxhirët e furnizimit dhe njësive të organizatave/institucioneve si qendra e lëndëve të para të EIT të BE-së

6.5.2.3 Ndërthurja e politikave

Për të përkthyer vizionin në një përzierje masash mbështetëse në përputhje me qëllimin e përmendur, janë identifikuar disa linja të mundshme veprimi.

Së pari, linja veprimi të mundshme dhe me natyrë më horizontale duhet të synojnë uljen e prirjes drejt emigrimit dhe braktisjes së zonave rurale nga të rinjtë, duke bindur të rinjtë të qëndrojnë në zonat rurale përmes granteve dhe stimuljeve të tjerë.

Më konkretisht, duhet të merren parasysh linjat specifike prioritare të veprimit

1. Politikat e favorshme dhe kuadri rregullativ:

- Forcimi i dialogut publik-privat për të zhvilluar dhe përditësuar kuadrin rregullator dhe bashkëpunimin me institutet kërkimore, gjithashtu me synimin për zbatimin e praktikave më të mira në industri.
- Miratimi i politikave të qëndrueshme fiskale për të mbështetur investimet private në prodhim, duke përfshirë uljen e taksës doganore dhe zbatimin e marrëveshjes CEFTA.
- Zhvillimi i masave të ndihmës për punësim që nxisin krijimin e vendeve të punës dhe stabilizimin e vendeve të punës në industrinë e prodhimit, duke përfshirë masat për tërheqjen/mbajtjen e talenteve përmes pagave konkurruese, në karrierë dhe kushteve të favorshme të punës.
- Përmirësimi i kuadrit ligjor për përdorimin e tokës për prodhim, duke përfshirë reformën e tokës dhe masat rregullatore për tokat e papërdorura.
- Përmirësimi i kuadrit rregullator përmes procedurave të thjeshta administrative dhe uljes së burokracisë për marrjen e dokumenteve të pronësisë.

2. Zhvillimi i infrastrukturës dhe mjedisit më i mirë i biznesit:

- Investimi në zhvillimin e infrastrukturës për të përmirësuar logjistikën, lidhjen dhe qasjen në tregje.
- Inkurajimi i transferimit të teknologjisë, që çon në zhvillim teknologjik, rritje ekonomike dhe menaxhim të qëndrueshëm të burimeve, duke përfshirë krijimin e qendrave të teknologjisë.
- Sigurimi i mekanizmave të nevojshëm mbështetës për sigurimin e produktit, kontrollin e cilësisë dhe certifikimet, duke përfshirë miratimin e standardeve dhe rregulloreve ndërkombëtare mjedisore dhe përfshirja e kriterëve të qëndrueshmërisë në proceset e prokurimit dhe përzgjedhjen e furnitorëve.
- Masat për lehtësimin e qasjes në financat bankare, grantet dhe stimujt për bizneset prodhuese.
- Nxitja e sipërmarrjes në sektorin e prodhimit, veçanërisht tek të rinjtë, duke përfshirë mbështetjen e inkubatorëve të biznesit dhe shërbimeve të asistencës për startup-et dhe vënien në punë të sipërmarrjeve të vjetra.

- Përcaktimi i masave mbështetëse për nxitjen e investimeve të diasporës në zonat e origjinës.

4. Zhvillimi dhe edukimi i talentëve:

- Zhvillimi i programeve të specializuara të trajnimit për të rritur aftësitë e fuqisë punëtore prodhuese.
- Bashkëpunimi ndërmjet institucioneve arsimore dhe industrisë për të përafruar kurrikulat me nevojat e industrisë.
- Mbështetje për mundësitë e të nxëniet të vazhdueshëm dhe zhvillimit profesional për profesionistët e prodhimit.
- Mbështetja e mundësisë së kontraktimit të specialistëve të nivelit 5 të EQF.

5. Bashkëpunimi ndërkombëtar dhe aksesit në treg:

- Krijimi i partneriteteve dhe bashkëpunimeve me organizatat dhe bizneset ndërkombëtare, duke përfshirë marrëveshjet dypalëshe dhe rajonale mbi bazën e reciprocitetit, diplomacisë ekonomike dhe misionëve tregtare.
- Masat mbështetëse për pjesëmarrjen në panaire, ekspozita dhe konferenca ndërkombëtare për të shfaqur aftësitë prodhuese shqiptare.
- Mbështetje për prodhuesit shqiptarë në përmbushjen e standardeve dhe certifikimeve ndërkombëtare.
- Shkëmbimi i ekspertizës dhe praktikave më të mira me vendet e tjera për të rritur konkurrencën.

6. Mbështetje për tranzicionin digjital dhe të gjelbër të sektorit të prodhimit:

- Zbatimi i skemave mbështetëse që nxisin transformimin digjital dhe përdorimin e teknologjive të gjelbra në proceset e prodhimit.
- Promovimi i praktikave të qëndrueshme të prodhimit, nëpërmjet menaxhimit të përgjegjshëm të burimeve, si ulja i mbetjeve, riciklimi, prodhime miqësore ndaj mjedisit, përdorimi i burimeve të rinovueshme të energjisë dhe i lëndëve të para lokale.
- Zbatimi i praktikave të zinxhirit të furnizimit të gjelbër për të minimizuar ndikimin mjedisor, duke përfshirë integrimin e kriterëve të qëndrueshmërisë në proceset e prokurimit dhe përzgjedhjes së furnizuesit.

6.6 Sektori i turizmit

6.6.1 Tryeza të rrumbullakëta dhe pjesëmarrës të seminareve

Fusha	Aktiviteti	Pjesëmarrësit nga:				
		Akademi a	Biznesi	Shoqëria civile	Qeveria	Gjithsej
Turizmi	Tryezë e rrumbullakët	54	65	19	64	202
	Seminar	5	16	4	38	63
	<i>Gjithsej</i>	<i>59</i>	<i>81</i>	<i>23</i>	<i>102</i>	<i>265</i>

Burimi: Ekipi shqiptar S3

Sektori i turizmit është fusha që regjistroi nivelin më të lartë të pjesëmarrjes në takimet e EDP nga palët e interesit të helikës të katërfishtë. Në total pjesëmarrësit ishin 265. Edhe pse në këtë rast konfirmohet një mbizotërim i pjesëmarrësve nga entet qeveritare, duhet nënvizuar numri i lartë i pjesëmarrësve që përfaqësojnë (81) kompani dhe (59) kërkime, duke dëshmuar për nivelin e lartë të interesit që ekziston në mbarë vendin mbi sektorin si një fushë potenciale për specializim inteligjent.

Diskutimet gjatë takimeve të organizuara në fushën prioritare të turizmit u përqëndruan kryesisht në specializimin në nënsektorë si trashëgimia kulturore, turizmi shëndetësor (i kombinuar me bujqësinë, bimët mjekësore, kulinaria (i kombinuar me bujqësinë, ushqimin) si dhe turizmi natyror dhe rural (agroturizmi, turizmi aventuresk dhe sportiv, përdorimi i produkteve *made in Albania* dhe trashëgimisë kulturore u evidentua si një temë e rëndësishme për të gjitha llojet e turizmit, por edhe si një urë lidhëse me fusha të tjera si bujqësia, prodhimet artizanale prej lëkure, tekstili, guri etj.

6.6.2 Gjetjet

Niveli i lartë i interesit për rritjen inteligjente të sektorit të turizmit sugjeroi organizimin e gjashtë tryezave të ndryshme të diskutimeve të fokusuara në rrugët e mëposhtme të mundshme të inovacionit:

- Turizmi Malor
- Turizmi Shëndetësor
- Agroturizmi
- Turizmi Detar
- Diversifikimi i Turizmit
- Zhvillimi i tregut të turizmit dhe mikpritjes

Diskutimet zbuluan gjetje të përbashkëta si dhe gjetje specifike për secilën nga temat e trajtuara, si më poshtë:

1. **Kapitali njerëzor i kufizuar:** Sfida e parë dhe më e rëndësishme e identifikuar në të gjitha tryezat e diskutimeve ishte mungesa e profesionistëve të kualifikuar në sektorin shqiptar të turizmit, gjë që pengon zhvillimin dhe konkurrencën e tij. Kjo sfidë mund të ndahet në disa aspekte të ndërlidhura:

- **Edukimi dhe trajnimi:** Sfida aktuale qëndron në mungesën e një sistemi efektiv arsimimi dhe trajnimi për profesionistët në industrinë e turizmit. Nevojiten programe të specializuara dhe standarde trajnimi cilësore për të zhvilluar kapacitetin profesional të punonjësve në fusha të tilla si menaxhimi i hoteleve, gastronomia, guida turistike, etj. Përmirësimi i kurrikulave profesionale, për sa i përket kohëzgjatjes dhe përmbajtjes së kurseve profesionale, u theksua më tej si faktor.
- **Largimi i fuqisë së kualifikuar punëtore (brain drain):** Shqipëria po përjeton një tendencë të qëndrueshme të emigrimit të specialistëve të turizmit drejt vendeve të huaja, pjesërisht për shkak të njohjes dhe akreditimit institucional dhe ndërkombëtar të diplomave. Kjo zvogëlon bazën e kapitalit njerëzor të vendit dhe rezulton në mungesë të profesionistëve me përvojë dhe shumë të kualifikuar në sektorin e turizmit.
- **Pagat dhe kushtet e punës:** Pagat në sektorin e turizmit janë relativisht të ulëta në krahasim me destinacionet e tjera turistike, duke bërë që profesionistët e aftë shqiptarë të kërkojnë mundësi punësimi jashtë vendit. Për më tepër, kushtet e punës dhe përfitimet e ofruara nga punëdhënësit në sektorin e turizmit shpesh nuk arrijnë të tërheqin dhe të mbajnë punonjës të kualifikuar.

Për të adresuar këto çështje, pjesëmarrësit theksuan rëndësinë e zhvillimit të politikave dhe strategjive afatgjata që mund të përfshijnë investime në arsimin dhe trajnimin e specializuar, përmirësimin e kushteve të punës dhe rritjen e pagave, standardizimin dhe përmirësimin e sistemit të shpërbërimit, si dhe sigurimin e kontratave të sigurta të punës për studentët dhe profesionistët e turizmit. Mund të nevojiten edhe subvencione për punonjësit sezonalë.

2. **Nevoja për formalizimin më të madh të praktikave të funksionimit të tregut:** Formalizimi i tregut u shfaq si një tjetër sfidë e rëndësishme në sektorin e turizmit shqiptar. Pjesëmarrësit theksuan nevojën për të zbatuar rregullat dhe ligjet e qeverisë për të rregulluar operacionet e biznesit, taksat dhe lejet e nevojshme në industrinë e turizmit. Vazhdimi i praktikave informale krijon konkurrencë të pandershme për bizneset formale. U propozuan forcimi i masave të kontrollit dhe sigurimi i respektimit të cilësisë dhe standardeve, veçanërisht në agroturizëm dhe turizmin mjekësor.
3. **Rritja e investimeve në marketing dhe digjitalizim:** Pjesëmarrësit theksuan nevojën për të zhvilluar zgjidhje inovative të afta për të lejuar një hartëzim të plotë të pikave tërheqëse turistike, kalendarëve të aktiviteve dhe ofertave të akomodimit për të ofruar mënyra sistematike dhe të njësura për të aksesuar informacionin në nivel kombëtar. Ata sugjeruan vendosjen e ekraneve për të promovuar turizmin në Shqipëri 24 orë në ditë, digjitalizimin e transportit publik (instalimi

orareve digjitale), muzetë virtuale dhe përdorimi i teknologjisë AR/VR për të vendosur komunikim të drejtpërdrejtë me audiencën. Këto masa do të rrisin shikueshmërinë dhe imazhin e destinacioneve, duke rritur kështu interesin për të zgjedhur Shqipërinë si destinacion turistik.

4. **Zhvillimi i MICE-së në turizëm (takime, stimuj, konferenca, ekspozita):** Pjesëmarrësit propozuan zhvillimin e turizmit MICE në bashkitë përtej Tiranës, e cila tashmë ka nisur aktivitete të tilla. Për të arritur këtë, u sugjeruan përmirësime në infrastrukturë, sisteme efikase akomodimi në nivel vendor (për të shmangur prenotimet e tepërta), funksionimi i aeroporteve të tjera në vend, stimuj promovues dhe partneritete ndër-rajonale.
5. **Promovimi i artit dhe artizanatit:** Bashkëpunimi ndërmjet strukturave vendore dhe kombëtare mund të krijojë një mjedis të pasur kulturor dhe artistik në Shqipëri. Hapat e propozuar përfshijnë organizimin e aktiviteteve artistike, mbështetjen e interpretuesve dhe zejtarëve të artit vendas përmes programeve të ndihmës financiare dhe teknike, promovimin e artit lokal përmes galerive, mediave sociale dhe platformave online, si dhe bashkëpunimin me akomodimin për të përfshirë artin dhe zanatet si pjesë e përvojës turistike.
6. **Promovimi i aktiviteteve kulturore dhe argëtuese për turizmin gjatë gjithë vitit:** Pjesëmarrësit theksuan rëndësinë e aktiviteteve kulturore dhe argëtuese gjatë gjithë vitit. Aspektet kryesore për t'u marrë parasysh përfshijnë:
 - Mbrojtja e Trashëgimisë Kulturore: Sigurimi i ruajtjes së trashëgimisë kulturore në Shqipëri, duke përfshirë vendbanimet historike, monumentet kulturore dhe zonat me vlera të veçanta kulturore.
 - Rregullimi dhe lehtësimi i përdorimit të dronëve: Vendosja e rregullave dhe udhëzimeve të qarta për përdorimin e dronëve, si kufizimi i zonave të fluturimit, vendosja e kufijve maksimal të lartësisë dhe respektimi i konsideratave të privatësisë dhe sigurisë.
 - Kontrolli i ndotjes akustike: Zbatimi i rregulloreve efektive dhe monitorimi i niveleve të zhurmës për të minimizuar ndikimin negativ të ndotjes akustike në aktivitetet kulturore dhe argëtuese.
 - Përfshirja e të rinjve dhe angazhimi i komunitetit vendor: nxitja e pjesëmarrjes së të rinjve dhe përfshirja e komunitetit lokal në promovimin e praktikave më të mira për të nxitur respektin për mjedisin kulturor dhe social.
7. **Zhvillimi i infrastrukturës, rrjetit të transportit dhe mbulimit të internetit:** Investimi në infrastrukturën turistike, duke përfshirë sistemet e brendshme inteligjente në hotele dhe restorante, rrugë turistike, atraksione, objekte rikrijuese dhe mbulim të besueshëm në internet, është thelbësor për ofrimin e një eksperience të kënaqshme për vizitorët dhe për të mundësuar oferta të larmishme turistike. Të kombinuar me shërbime cilësore dhe miqësore për vizitorët, këta faktorë janë thelbësorë për krijimin e një eksperience pozitive.

8. **Investimi në menaxhimin e mbetjeve, mbrojtjen e mjedisit dhe bashkëpunimin me autoritetet vendore:** Menaxhimi i duhur i mbetjeve është jetik për të ruajtur mjedisin natyror dhe për të siguruar një përvojë të pastër për turistët. Kjo përfshin mbrojtjen e zonave natyrore, parqeve kombëtare, vijës bregdetare, monumenteve historike dhe vendeve të trashëgimisë kulturore. Është i nevojshëm bashkëpunimi i ngushtë ndërmjet autoriteteve dhe bizneseve të pushtetit vendor dhe qendror, së bashku me ndarjen e qartë të përgjegjësisë.
9. **Rritja e përcaktimit të kontrolluar të produkteve të origjinës:** Sugjerohet shtimi i produkteve të Origjinës së Përcaktimit të Kontrolluar në listën e atraksioneve të Bashkimit Evropian. Për më tepër, organizimi i aktiviteteve që tregojnë historinë e këtyre produkteve, së bashku me promovimin dhe shitjet e tyre, mund t'i ndihmojë turistët të mësojnë rreth metodave tradicionale të prodhimit dhe se si ato janë pjesë e identitetit vendor. Kjo i afrohë vizitorët me kulturën dhe trashëgiminë e vendit.
10. **Sigurimi i të dhënave statistikore të besueshme dhe kuptimi i tendencave të tregut për planifikim më të mirë:** Statistikat e besueshme janë thelbësore për matjen dhe monitorimin e performancës së industrisë së turizmit, zhvillimin e politikave dhe strategjive të informuara dhe marrjen e vendimeve të bazuara në fakte dhe të qëndrueshme. Një koordinim i përmirësuar midis qeverisë, institucioneve të turizmit dhe industrisë së turizmit nevojitet për të lehtësuar monitorimin e performancës dhe për të përmirësuar strategjitë dhe politikat për zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit. Një rol kyç për një planifikim më të mirë mund të luajë sistemi universitar, të cilit duhet t'i ndahen më shumë burime për të kryer kërkime për të analizuar tendencat e tregut dhe për të përcaktuar zgjidhje dhe produkte të reja turistike, duke përfshirë edhe Organizatat e Menaxhimit të Destinacionit (DMO).
11. **Mbështetja e grupeve vendore të veprimit:** Përfshirja e grupeve vendore të veprimit (në kuptimin e përcaktuar në nivel të BE-së nga qasja LEADER) luan një rol vendimtar në ndërtimin e identitetit vendor, promovimin e atraksioneve dhe produkteve vendore, si dhe zhvillimin e produkteve të reja turistike. Nëpërmjet përfshirjes së tyre në zhvillimin e turizmit, grupet lokale të veprimit ndihmojnë në rritjen e vizitave turistike, gjenerojnë të ardhura dhe nxisin zhvillimin ekonomik në zonat e tyre.
12. **Gjetjet që lidhen me trajektoret specifike të inovacionit:** Pjesëmarrësit theksuan zhvillimin e kujdesit shëndetësor, kryesisht zhvillimin e kujdesit dentar, estetikës, shërbimeve oftalmologjike, burimeve natyrore të llixhave (burime termale natyrore dhe ujëra të pasura me minerale). Ata identifikuan nevojën e kërkimit shkencor në vijim të këtyre tendencave për ofrimin e turizmit mjekësor dhe terapeutik dhe specializimin e studentëve në këto fusha.

Seminari kombëtar ndihmoi në rishikimin e gjetjeve të mësipërme për të identifikuar pikat e forta, Pikat e Dobëta, mundësitë dhe kërcënimet që duhen marrë në konsideratë për rrugëtimin e specializimit inteligjent të sektorit të turizmit.

Nga diskutimet brenda seminarit doli si një pikëpamje e përgjithshme e përbashkët se Shqipëria zotëron një peizazh turistik të larmishëm dhe premtues që përfshin një sërë nënsektorësh, duke përfshirë detin, malin, trashëgiminë kulturore, aventurën dhe ekoturizmin. Veçanërisht, me

vijën bregdetare përgjatë deteve Adriatik dhe Jon, vargmalet malore, trashëgiminë e pasur kulturore dhe zonat e ruajtura natyrore, Shqipëria ka potencialin për të tërhequr një numër në rritje turistësh ndërkombëtarë dhe vendas të interesuar për të ashtuquajturin “turizëm eksperimental”. Për të shfrytëzuar këtë potencial dhe për të nxitur zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit, zbatimi i një strategjie specializimi inteligjent mund të luajë një rol vendimtar. Duke u fokusuar në mënyrë strategjike në nën-sektorë të veçantë dhe duke përdorur zhvillimet teknologjike, Shqipëria mund të rrisë konkurrencën e saj, të përmirësojë përvojat e vizitorëve dhe të maksimizojë përfitimet socio-ekonomike të industrisë së saj të turizmit.

6.6.2.1 SWOT

Nga raporti përmbledhës i ofruar nga ekipi S3 për të gjithë elementët e analizës SWOT u identifikuan disa njohuri kyçe të cilat mund të mbështesin përcaktimin e vizionit dhe përzjerjes së politikave.

Pikat e forta	Pikat e Dobëta
➤ Bukuria natyrore: Shqipëria mund të krenohet se ka 4 vende të Trashëgimisë Botërore të UNESCO-s dhe natyra e saj është e pasur me plazhe, male të thyer, parqe kombëtare, burime termale natyrore dhe ujëra të pasura me minerale, duke ofruar peizazhe të ndryshme dhe tërheqëse për turistët. ➤ Trashëgimia kulturore: historia e pasur e vendit, vendet arkeologjike dhe traditat kulturore ofrojnë mundësi të veçanta për turizmin kulturor dhe zbulimin e trashëgimisë ➤ Përbalueshmëria: krahasuar me destinacionet e tjera evropiane, Shqipëria ofron kosto krahasimisht më të ulëta, duke e bërë atë një mundësi tërheqëse për udhëtarët me buxhet të kufizuar. ➤ Eksperienca autentike: peizazhi turistik relativisht i pazbuluar i Shqipërisë i lejon vizitorët të përjetojnë destinacione autentike dhe të paprekura, duke kontribuar në një ndjenjë aventure dhe zbulimi (“turizëm eksperimental”) ➤ Fokus i lartë strategjik i qeverisë në zhvillimin e sektorit, i cili përkthehet në një politikë fiskale të dedikuar, një ofertë e skemave financiare mbështetëse	➤ Kapitali njerëzor/fuqia punëtore: kjo përfshin fuqinë punëtore të kualifikuar, mangësitë dhe mospërputhjen e aftësive, punësimin sezonal, trajnimin dhe zhvillimin profesional, aftësitë gjuhësore ➤ Përqendrimi sezonal: industria e turizmit në Shqipëri është shumë sezonale, me një shumicë të vizitorëve që mbërrijnë gjatë muajve të verës, duke çuar në nënshfrytëzimin e burimeve dhe mundësi të kufizuara punësimi gjatë gjithë vitit. ➤ Boshllëqet në infrastrukturë: ndërkohë që janë bërë përmirësime, ka ende boshllëqe në zhvillimin e infrastrukturës, veçanërisht në zonat e thella malore, duke kufizuar aksesin dhe përvojën e përgjithshme të vizitorëve ➤ Cilësia e shërbimeve: cilësia e mikpritjes shërbimit, duke përfshirë akomodimin, ushqimin dhe objektet turistike, kanë nevojë për përmirësime të mëtejshme për të përmbushur standardet ndërkombëtare dhe pritshmëritë e klientëve ➤ Zhvillimi i ulët i shërbimeve digjitale brenda bizneseve dhe për aksesin e shërbimeve turistike

dhe në zbatimin e strategjisë së marketingut për të promovuar Shqipërinë si një destinacion turistik ndërkombëtar ➤ Pozicioni gjeografik dhe klima e favorshme ➤ Perceptimi i Shqipërisë si një destinacion i sigurt turistik	➤ Pesha e lartë e tregut informal dhe mungesa e standardizimit të biznesit ➤ Mungesa e praktikave të qëndrueshme turistike, për sa i përket rregulloreve dhe udhëzimeve për të nxitur turizmin e përgjegjshëm, duke përfshirë sistemet e menaxhimit të mbetjeve, praktikat me efikasitet energjetik dhe iniciativat e ruajtjes për të mbrojtur trashëgiminë kulturore dhe ruajtjen e ekosistemeve natyrore ➤ Zhvillimi joipërshtatshëm i shërbimeve të transportit publik ➤ Niveli i ulët i bashkëpunimit ndërmjet sektorit të biznesit, akademisë dhe qeverisë ➤ Mungesa e një politike afatgjatë në turizëm, për shkak të kapaciteteve të dobëta planifikuese, duke rezultuar edhe në ndryshime të shpeshta të kuadrit ligjor dhe në mungesë të harmonizimit të rregullave të urbanistikës që nuk i lejojnë kompanitë të planifikojnë investimet e tyre.
Mundësitë	Kërcënimet
➤ Investimet në rritje në zhvillimin e infrastrukturës për të mbështetur turizmin, duke përfshirë rrjetet e transportit dhe lidhjen, hotelet, resortet dhe objektet rikrijuese, për të akomoduar kërkesën në rritje turistike ➤ Marketingu digjital dhe prania në internet: shfrytëzimi i platformave digjitale dhe kanaleve të mediave sociale mund të rrisë ndjeshëm dukshmërinë e Shqipërisë, të tërheqë një audiencë më të gjerë dhe të angazhohet me turistët e mundshëm ➤ Potenciali për diversifikimin e produkteve turistike: turizmi aventuror, festivalet kulturore, turnetë e gastronomisë dhe qendrat e mirëqenies, mund të tërheqin tregje të veçanta dhe të zgjasin sezonin turistik.	➤ Qëndrueshmëria mjedisore: Balancimi i rritjes së turizmit me ruajtjen e mjedisit është thelbësor për të ruajtur bukurinë natyrore të Shqipërisë dhe për të parandaluar ndikimet negative të mbipopullimit dhe mbizhvillimit ➤ Destinacionet konkurruese: Shqipëria përballlet me konkurrencë nga destinacione të tjera të Mesdheut dhe të Evropës Juglindore që kanë industri turistike të konsoliduara dhe strategji të fuqishme marketingu ➤ Faktorët gjeopolitikë: Paqëndrueshmëria politike globale ose marrëdhëniet e pafavorshme ndërkombëtare mund të ndikojnë në perceptimet turistike dhe të pengojnë vizitorët e mundshëm ➤ Shqetësimet mbi sigurië dhe siguria: Adresimi i çështjeve të sigurisë dhe siguria e një mjedisi të sigurt për turistët është thelbësore për

➤ Bashkëpunimi dhe partneritetet: nxitja partneriteteve publike-private, angazhimi i komuniteteve lokale dhe bashkëpunimi me palët ndërkombëtare të e interesit mund të hapë mundësi të reja, të nxisë shkëmbimin e njohurive dhe të mbështesë zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit	krijimin e besimit dhe tërheqjen udhëtarëve ndërkombëtare. ➤ Pandemitë dhe krizat globale: Goditjet e jashtme, të tilla si pandemitë ose krizat ekonomike globale, më shumë se në sektorët e tjerë, mund të ndikojnë rritjen dhe stabilitetin e industrisë, duke ndërprerë flukset turistike.
--	---

6.6.2.2 Vizioni

Vizioni është që Shqipëria të pozicionohet si një destinacion kryesor turistik i qëndrueshëm, duke ofruar përvoja të ndryshme dhe autentike që promovojnë trashëgiminë e saj të pasur kulturore, peizazhet e bukura, kënaqësitë e kuzhinës dhe ofertat e mirëqenies, që kontribuojnë në mirëqenien e komuniteteve të saj.

Ai parashikohet si një sektor dinamik turistik i larmishëm, mbarëkombëtar, gjatë gjithë vitit, që kontribuon në zhvillimin socio-ekonomik të vendit duke promovuar praktika të përgjegjshme dhe duke ruajtur thesaret natyrore dhe kulturore shqiptare për brezat e ardhshëm.

Ndjekja e këtij vizioni do të nënkuptojë përqendrimin e veprimit të politikave në zhvillimin e trajektoreve specifike të inovacionit, të tilla si:

- Rritja e trashëgimisë dhe traditave kulturore, duke ruajtur dhe promovuar vendet historike dhe kulturore, muzetë dhe traditat e Shqipërisë.
- Mbështetja e Turizmit Shëndetësor dhe Mirëqenies, duke shfrytëzuar lidhjet me nënsektorin e bujqësisë dhe bimëve mjekësore;
- Mbështetja e Ekoturizmit, Agroturizmit dhe Turizmit Eksperiencial, duke shfrytëzuar lidhjet me sektorët e bujqësisë dhe ushqimit.

6.6.2.3 Ndërthurja e politikave

Për të mbështetur këtë vizion, zbatimi i një përzierje politikash të bazuar si në masat mundshme ashtu edhe në ato specifike për prioritet konsiderohet vendimtare.

Së pari, linjat e veprimit me natyrë më horizontale duhet të synojnë frenimin e prirjes drejt emigrimit dhe braktisjes së zonave rurale nga të rinjtë.

Më konkretisht, duhet të merren parasysh linjat specifike prioritare të veprimit

1. Strategjia e Politikës specifike afatgjatë:

- Zhvillimi i një politike të re turistike bazuar në një vizion të ri për industrinë, duke përfshirë miratimin e masterplaneve rajonale për identifikimin e shërbimeve dhe produkteve vendore.
- Krijimi i një narrative bindëse për Shqipërinë dhe qytetet e saj si destinacione turistike, duke përfshirë markimin e produkteve shqiptare dhe promovimin e mallrave "Made in Albania".
- Zbatimi i reformave tatimore për të përafruar normat e tatimit mbi vlerën e shtuar (TVSH) për akomodimin dhe shërbimin e ushqimit.

2. Infrastruktura dhe lidhja:

- Përmirësimi i infrastrukturës rrugore dhe përmirësimi i sistemeve të transportit publik (përfshirë shërbimet e lidhjes me aeroportin) dhe sinjalistikën për turistët.
- Forcimi i infrastrukturës digjitale në zonat turistike për të rritur lidhjen.
- Zbatimi i pikave inteligjente të informacionit dhe guidave audio për vizitorët.

3. Rregullore më e mirë:

- Përmirësimi i legjislationit për të drejtat e pronës private për të nxitur investimet, duke përfshirë përfundimin e reformës së tokës dhe pronës për zhvillimet e lidhura me agroturizmin.
- Përditësimi i kuadrit ligjor me masa që synojnë parandalimin e ndotjes së mjedisit dhe forcimin e sanksioneve dhe kontrolleve.
- Rritja e proceseve administrative dhe ulja e tarifave shoqëruese.
- Thjeshtimi i procedurave të hyrjes në pikat kufitare dhe zhvillimi i një regjistri të centralizuar për turistët e huaj dhe vendas.

4. Mbështetje për bizneset për qëndrueshmëri dhe përmirësim të cilësisë:

- Mbështetje për bizneset e mikpritjes për përdorimin e zgjidhjeve të energjisë së gjelbër dhe digjitalizimin.
- Mbështetja e aksionit për promovimin e praktikave të qëndrueshme dhe nismave eko-miqësore në sektorin e turizmit.
- Zbatimi i sistemeve inteligjente të menaxhimit të mbetjeve në nivel territori për të garantuar qëndrueshmërinë mjedisore të turizmit.
- Rritja e standardeve dhe cilësisë së shërbimit nëpërmjet akreditimit dhe monitorimit.

5. Zhvillimi dhe bashkëpunimi i fuqisë punëtore:

- Krijimi i një institucioni të arsimit të lartë të posaçëm për studime turistike.
- Rritja e kualifikimeve dhe aftësive të fuqisë punëtore përmes programeve të trajnimit, duke përfshirë trajnimin e vazhdueshëm të stafit të mikpritjes për të ofruar shërbime cilësore.
- Nxitës për të tërhequr profesionistë të rinj për të punuar në sektorin e turizmit.
- Riorganizimi i përfaqësimit të biznesit për dialog dhe bashkëpunim konstruktiv.
- Forcimi i partneriteteve dhe bashkëpunimeve me palët vendore të interesit dhe ndërkombëtare.

6. Përmirësoni veprimet e marketingut në strategjinë e tërheqjes turistike:

- Krijimi i një sistemi informacioni gjithëpërfshirës për ofertat turistike dhe platformat dhe kanalet digjitale të njësuara për promovimin e turizmit.
- Krijimi i aplikacioneve turistike dhe hartave digjitale për vendet antike dhe atraksionet turistike, transportin publik dhe kalendarët e aktiviteteve.
- Analiza dhe shënjestrimi i tregjeve specifike turistike për strategji efektive marketingu.
- Sigurimi i një regjistri adresash të digjitalizuar për qytetarët dhe turistët.
- Stimuj për operatorët turistikë dhe agjencitë turistike për ndërtimin dhe promovimin e paketave turistike miqësore me mjedisin dhe për paketat e ulëta sezonale.
- Forcimi i bashkëpunimit ndërmjet Agjencive të Kostos, Agjencisë së Turizmit dhe operatorëve turistikë për ofertat e paketave turistike.

7. Masat mbështetëse që lidhen me trajektoret specifike të inovacionit me potencial më të lartë

- Shfrytëzimi i burimeve termale natyrore dhe ujërave të pasura me minerale të Shqipërisë.
- Promovimi i Shqipërisë si një destinacion i përballueshëm dhe i besueshëm për procedurat mjekësore, kujdesi dentar, kirurgjia estetike dhe trajtimet e fertilitetit, duke përfshirë zhvillimin e partneriteteve me institucionet më të mira mjekësore dhe ofruesit e kujdesit shëndetësor për të ofruar trajtime mjekësore, operacione dhe rehabilitim të cilësisë së lartë.
- Zhvillimi i vendpushimeve shëndetësore miqësore me mjedisin që theksojnë qëndrueshmërinë dhe praktikën e ndërgjegjshme ekologjike, duke tërhequr turistë të ndërgjegjshëm për shëndetin dhe mjedisin.

- Integrimi i praktikave shëruese tradicionale shqiptare dhe mjekësisë alternative në ofertat e turizmit shëndetësor. Shembujt përfshijnë, por nuk kufizohen në ilaçe bimore, dhe terapitë holistike.
- Promovimi i turizmit rural duke lidhur vizitorët me fermat vendore dhe aktivitetet agroturistike, duke vënë theksin në prodhimin e qëndrueshëm të ushqimit. Shembujt përfshijnë, por nuk kufizohen vetëm në:
 - Ofrimi i tureve dhe përvojave në fermë, bazuar në angazhimin e vizitorëve në aktivitete praktike si korrja, prodhimi i djathit, mjelja etj.;
 - Ofrimi i përvojave me produktet bio (Farm-to-Table Experience) , bazuar në promovimin e konsumit të produkteve të freskëta me burim vendor. Ky është me përfitim të dyfishtë pasi inkurajon ushqimin e kultivuar në vend dhe gjithashtu mbështet fermerët në shkallë të vogël. Eksperienca të tilla mund të shoqërohen edhe me seminare kulinarie;
 - Ofrimi i tregjeve të fermerëve dhe agrofestivaleve, bazuar në organizimin e tregjeve të rregullta fermerësh dhe agrofestivale ku prodhuesit vendas mund t'i shesin mallrat e tyre direkt tek vizitorët. Këto aktivitete mund të përfshijnë shfaqje kulturore dhe seminare për të pasuruar përvojën.
 - Nxitja e fermerëve për të zbatuar praktika të qëndrueshme dhe miqësore me mjedisin, duke promovuar certifikatat mjedisore nga fermerët. Kjo mund të përfshijë menaxhimin e përgjegjshëm të mbetjeve dhe ruajtjen e burimeve natyrore.
 - Nxitja i turizmit të shëtitjes, aventurës dhe turizmit sportiv për t'i dhënë përparësi praktikave të qëndrueshme turistike që minimizojnë ndikimet negative mjedisore dhe maksimizojnë ato sociale

7. Komentet përmbyllëse

Në fund të fundit, EDP tregon se:

- **në fushat prioritare të bujqësisë, energjisë dhe turizmit u shfaq një vizion mjaft i përcaktuar.** Përveç kësaj, Ndërthurja e politikave duket se është e strukturuar në mënyrë koherente për arritjen e zhvillimit inovativ bazuar në diversifikimin dhe pikat e forta ekzistuese janë gjithashtu të orientuara saktë nga një këndvështrim i jashtëm, me synimin për ta bërë ekonominë Blu dhe Jeshile dy kuadre që do të orientojnë të gjithë S3 në mënyrë horizontale. Turizmi i qëndrueshëm dhe i larmishëm, zinxhiri ushqimor i shëndetshëm dhe i qëndrueshëm, energjia e rinovueshme dhe burimet natyrore, duket se evidentohen gjatë EDP si fusha prioritare S3.
- për sektorin BPO, sektorin e TIK dhe prodhimin, diskutimet e mbajtura theksuan shumë çështje ndërsektoriale dhe gjetjet ndoshta nuk janë mjaft bindëse për identifikimin e një vizioni specifik të shëndoshë dhe për një fokus koherent të veprimit të politikave specifike. Këto fusha prioritare duket se janë më pak të pjekura për të mbështetur një rrugë specializimi inteligjent të vendit, por diskutimet e kryera kanë nxjerrë në pah se TIK-u dhe shërbimet me njohuri intensive përbëjnë për të gjitha fushat prioritare një faktor të rëndësishëm për specializimin inteligjent në një mënyrë horizontale.
- Për sa i përket sektorit të prodhimit, treguesit nënvizojnë kryesisht nevojën për të forcuar kushtet e kontekstit për t'i bërë ato më të favorshme për rritjen e bizneseve dhe zhvillimin e investimeve, ndërkohë që asnjë tregues i fortë nuk ka të bëjë me mundësinë e fokusimit të mbështetjes publike në një nënsektor specifik krahasuar me të tjerët, me pritshmërinë e prodhimit të lëndëve të para që duket të jetë një fushë prioritare për t'u fokusuar në S3, duke pasur parasysh pasurinë natyrore në lëndë të para minerale dhe potencialin e zhvillimit dhe aplikimit të teknologjive të reja dhe inovative në nxjerrjen dhe përpunimin e tyre.

Nga procesi i zbulimit përmes sipërmarrjes doli edhe nevoja për përcaktimin dhe zbatimin e një agjende më të gjerë politikash funksionale për të mbështetur S3-në me krijimin e kushteve të kontekstit mundësues.

Si vija kryesore horizontale të veprimit që duhen marrë në konsideratë, u theksuan masat që synonin:

- **frenimin e prirjes drejt emigrimit dhe braktisjes së zonave rurale nga të rinjtë,** duke e bërë tërheqës për të rinjtë qëndrimin në zonat rurale nëpërmjet granteve dhe stimuljeve të tjerë;
- **përmirësimi i kontekstit për aksesin në financa dhe kredi;**
- **forcimi i infrastrukturës së rrjetit** të tilla si aksesin në internet me brez të gjerë dhe infrastrukturën e transportit dhe përmirësimi i shërbimeve të transportit publik dhe logjistikës.

Për më tepër, procesi i zbulimit përmes sipërmarrës nxori në pah rëndësinë e përcaktimit të masave horizontale/vertikale që lidhen më konkretisht me përmirësimin e ekosistemit kombëtar të inovacionit.

1. Së pari, EDP-ja sugjeroi se do të jetë thelbësore të investohet në kapitalin njerëzor duke rritur aftësitë shkencore dhe teknologjike në të gjitha nivelet.
 - Kjo duhet të përfshijë një rishikim të programeve arsimore dhe trajnimi, bazuar në një analizë të nevojave për aftësi dhe kualifikime, që parashikon një fuqizim të konsiderueshëm të kurrikulave, me fokus në disiplinat STEM-it dhe kurrikulat specifike që lidhen me prioritetet S3, përafrimin e sistemit arsimor me sistemin e AFP-së, rishikimi i kurrikulave nga arsimi fillor deri në arsimin e lartë dhe krijimi i kurrikulave të arsimit të lartë të afta të shoqërojnë Shqipërinë në tranzicionet digjitale dhe të gjelbra dhe të forcojnë specializimin e ekonomisë kombëtare në fushat prioritare S3.
 - Në të njëjtën kohë, është thelbësore të investohet më shumë në të nxënit gjatë gjithë jetës për të zbatuar një program të gjerë të rikualifikimit dhe aftësimit të punëtorëve, duke marrë parasysh sfidat e paraqitura nga ekonomia qarkuluese dhe intelijenca artificiale.
2. **Ndërtimi i kulturës së inovacionit** në shkolla dhe midis brezave të rinj që synojnë rritjen e talenteve dhe parandalimin e emigrimit të tyre duhet të jetë një tjetër synim që duhet ndjekur me veprime specifike politike.
 - Së pari, është e rëndësishme të zhvillohet një kontekst i favorshëm që lejon brezat e rinj të qëndrojnë dhe të kontribuojnë në rritjen inteligjente të Shqipërisë. Aktivizimi i portaleve/shërbimeve të informacionit publik të dedikuara për shtyrjen e kurrikulave dhe mundësive të punësimit të lidhura me fushat e specializimit S3 dhe mbështetjen për krijimin e vendeve të dedikuara për nxitjen e inovacionit të hapur (si laboratorët e hapur kërkimorë dhe laboratorët fabrikues digjital) dhe të afta për të shoqëruar rritjen e kërkesës për inovacion që vjen nga shoqëria civile dhe inovatorët e rinj duhet të konsiderohen si veprime përkatëse.
 - Së dyti, një rol kyç këtu mund të luajë përfshirja e drejtpërdrejtë e diasporës. Rikthimi i talenteve dhe i shqiptarëve të suksesshëm mund të favorizohet duke siguruar mbështetje financiare të qëndrueshme për kompanitë për punësimin e studiuesve dhe punëtorëve me aftësi dhe eksperiencë të larta pune që vijnë nga jashtë, duke frymëzuar besimin tek brezat e rinj drejt rritjes inteligjente, të qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse të vendit. Qarkullimi i fuqisë së kualifikuar punëtore (brain circulation) dhe përfshirja e diasporës nga vendi i tyre i qëndrimit do të sjellë njohuri dhe aftësi në tregun shqiptar duke mundësuar gjithashtu ide dhe inovacione të reja, transferimin e njohurive, partneritete të reja dhe projekte të përbashkëta, si një vlerë e shtuar në ekosistemin e inovacionit dhe duke mbushur boshllëqet për njohuritë dhe aftësitë e evidentuara nga pjesa e palëve të interesit të helikës së katërfishtë përmes EDP.
3. Duhet të përcaktohet një kuadër i mirëfilltë i politikës industriale/inovative me qëllim të krijimit të një klime të favorshme biznesi për kompanitë për të zhvilluar kërkimin dhe inovacionin.
 - Kjo kalon përmes një rishikimi të përgjithshëm të skemave nxitëse që synojnë promovimin e fushave prioritare të S3 me masa ndihme specifike, duke përfshirë

miratimin i politikave të qëndrueshme fiskale dhe përcaktimin i një kuadri legjislativ dhe rregullator të përafëruar me standardet e BE-së dhe që mund të nxisë investimet nga kompanitë vendase dhe investimet e huaja dhe zhvillimin e grupimeve. Do të jetë e rëndësishme të arrihet një thjeshtësim i fortë i procedurave për fillimin e investimeve të biznesit dhe një paketë mjesh politikash për të mbështetur bizneset në aksesin e fondeve publike të dedikuara për R&I, duke përfshirë krijimin e platformave informative dhe një strategjie të dedikuar komunikimi. Forcimi i kuadrit nxitës të R&I duhet gjithashtu të drejtohet drejt përfshirjes ndërsektoriale të praktikave dhe proceseve miqësore me mjedisin dhe të qëndrueshme dhe drejt përdorimit të zgjidhjeve teknologjike digjitale, si në sektorin privat ashtu edhe në atë publik.

- Një rol kyç duhet t'i caktohet forcimit të bashkëpunimit midis akademisë, bizneseve dhe qeverisë dhe një përfshirje në rritje të organizatave që përfaqësojnë shoqërinë civile. Ky bashkëpunim mund të arrihet duke forcuar marrëveshjet ndërmjet institucioneve të arsimit të lartë dhe bizneseve për praktikën e kompanive të studentëve dhe studiuesve, shkollat e dyfishta të AFP dhe trajnimin në punë, duke bashkëpunuar në organizimin e forumeve të biznesit dhe panairove të inovacionit deri në rigjallërimin e diplomacisë ekonomike.
4. Do të jetë gjithashtu thelbësore të përcaktohet një kuadër specifik mbështetës për proceset e transferimit të teknologjisë (vertikale dhe horizontale) duke "forcuar lidhjet midis palëve të ofruesve të teknologjisë, dhe përdoruesve të teknologjisë dhe ofruesve të ndërmjetës të shërbimeve mbështetëse".¹³
- Pjesëmarrësit në EDP kërkuar rritjen e rolit institucional dhe aftësive të brendshme të agjencive shtetërore si AIDA dhe të tjera për rritjen e pjesëmarrjes shqiptare në aktivitetet ndërkombëtare për të nxitur rrjetëzimin, mbështetjen "Made in Albania" produktet dhe integrimin në zinxhirët globalë të vlerës së sektorëve prioritarë S3.
 - Zhvillimi nga universitetet dhe organet kërkimore të të ashtuquajturave aktivitete të Misionit të Tretë, duke përfshirë mbështetjen e krijimit të filialeve, dhe krijimin e një rrjeti kombëtar ndërmjetësuesish inovacioni si Qendrat e Inovacionit Industrial, Parqet dhe Grupimet Teknike do të kërkojnë mbështetje specifike publike. Brenda këtyre vendeve, palët e interesit të helikës së katërfishtë mund të bashkëpunojnë në mënyrë të qëndrueshme, me qëllim që të ofrojnë qasje më të lehtë në KIBS dhe përputhje më të mirë të kërkesës së NVM për inovacion dhe të nxisin shpërndarjen e inovacioneve teknologjike nëpër sektorë dhe territor.

Shqyrtimi i përbashkët i të gjitha këtyre gjetjeve mund të ndihmojë Shqipërinë të përqendrojë S3 në rritjen e potencialit ekzistues inovativ dhe krijimin e kushteve të favorshme për rritjen inteligjente të ekonomisë dhe shoqërisë shqiptare.

¹³<https://www.etf.europa.eu/en/news-and-events/news/technology-transfer-and-skills-western-balkans-key-rritje-dhe-inovacion>

Referencat

Komisioni Evropian, Drejtoria e Përgjithshme për Kërkim dhe Inovacion, Një agjendë e Ballkanit Perëndimor mbi inovacionin, kërkimin, arsimin, kulturën, rininë dhe sportin, Zyra e Publikimeve të Bashkimit Evropian, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2777/831554>

Komunikimi nga Komisioni për Parlamentin Evropian, Këshillin, Komitetin Ekonomik dhe Social Evropian dhe Komitetin e Rajoneve, Një Plan Ekonomik dhe Investues për Ballkanin Perëndimor {SWD(2020) 223 final}

Plani shumëvjeçar i veprimit për një zonë ekonomike rajonale në Ballkanin Perëndimor Gjashtë, Këshilli i Bashkëpunimit Rajonal, 2017, <https://www.rcc.int/docs/383/consolidated-multi-annual-action-plan-për-një-zonë-rajonale-ekonomike-në-ballkanin-perëndimor-gjashtë>

Matusiak M., Kleibrink A. (ed.), Mbështetja e një Agjende Inovacioni për Ballkanin Perëndimor: Mjetet dhe Metodologjitë, Zyra e Publikimeve të Bashkimit Evropian, Luksemburg, 2018, ISBN 978-92-79-81870-7, doi:10.270 /48162, JRC111430.

Fabbri, E., Gerussi, E., Hollanders, H. and Sinjari, I., The identification of Smart Specialization domains priority in Albania. Një analizë hartash. Gerussi, E., Hollanders, H. (redaktorë), Zyra e Publikimeve të Bashkimit Evropian, Luksemburg, 2022, doi:10.2760/322286, JRC130660.

Foray, D., Specializimi Inteligjent: Mundësitë dhe Sfidat për Politikën Rajonale të Inovacionit, Routledge, Abingdon/Nju Jork, 2015.

Perianez-Forte I. dhe Wilson J., Vlerësimi i Specializimit Inteligjent: Procesi i Zbulimit përmes Sipërmarrjes EUR 30709 EN, Zyra e Publikimeve të Bashkimit Evropian, Luksemburg, 2021, ISBN 978-92-76-37823-5, doi:10.5909 JRC124405.

Marinelli, E. dhe Perianez Forte, I., Specializimi inteligjent në punë: Zbulimi i sipërmarrjes si një proces i vazhdueshëm S3, Seria e Dokumenteve të Punës Nr. 12/2017, EUR 28838 EN, Zyra e Publikimeve të Bashkimit Evropian, Luksemburg, 2017, ISBN 978-92-79-74377-1, doi: 10.2760/514714, JRC108571.

Zhezha, E., EDP në Rajonin e Zgjerimit dhe Fqinjësisë së BE-së në 2022 Procesi i Specializimit Inteligjent në Republikën e Shqipërisë, 2022.

Fondacioni Evropian i Trajnimit, duke analizuar dimensionin e aftësive të transferimit të teknologjisë në Ballkanin Perëndimor, 2023.

Shtojca 1 - Lista e çështjeve horizontale të shqyrtuara për hartimin e vërejtjeve përfundimtare

- Të forcohet bashkëpunimi mes akademisë, bizneseve dhe qeverisë
- Rritja e praktikave të studentëve, organizimi i forumeve të biznesit dhe promovimi i bashkëpunimit midis universiteteve dhe bizneseve
- Zhvillimi i aftësive sipas nevojave të vendit për rritje inteligjente dhe konkurruese
- Prioritizimi i kurrikulave të AFP-së dhe arsimit të lartë drejt fushave prioritare kombëtare
- Promovimi i të mësuarit nxënës gjithë jetës / mikrokredencialeve që lejon specializimin, ngritjen e aftësive dhe rikualifikimin në fushat prioritare kombëtare
- Zhvillimi i një mjedisi pozitiv që i mundëson brezit të ri të qëndrojë dhe të kontribuojë në rritjen e rajonit të tyre
- Orientimi i kurrikulës arsimore nga fëmijëria e hershme në universitet për të mundësuar një rritje inteligjente
- Zhvillimi i kulturës së punës nëpërmjet futjes së kurrikulave të praktikës në sistemin parauniversitar dhe përmirësimi në trajnimin e punës
- Përafrimi i sistemit arsimor gjatë kalimit nga një nivel në tjetrin
- Rritja e numrit të stafit të specializuar dhe fuqisë punëtore
- Identifikimi i talenteve dhe mbështetje e përkushtuar për rritjen e tyre
- Nxitja e përfshirjes së diasporës në zhvillimin e vendit, duke mbështetur platformat dhe praktikatat e qarkullimit të fuqisë së kualifikuar punëtore (brain circulation) që lejojnë shkëmbimin e ideve, ekspertizës, nxitjen e bashkëpunimit dhe tërheqjen e investimeve dhe mbështetjen e kthimit të diasporës në qytetet dhe rajonet e origjinës.
- Nxitja e kërkimit dhe inovacionit përmes iniciativave që nxisin bashkëpunimin midis palëve të helikës së katërfishtë, të tilla si Qendrat e Inovacionit Industrial, Parqet dhe Grupimet Teknike
- Krijimi i platformave informative për legjislacionin dhe shkëmbimin e informacionit, strategji e dedikuar komunikimi
- Përmirësimi i bashkëpunimit me palët e interesit brenda dhe jashtë vendit
- Përmirësimi i legjislacionit dhe përafrimi me standardet e BE-së
- Orientimi i bizneseve mbi mundësinë e aksesit në financa dhe trajnime se si të aplikojnë për projekte. Qajse në skemat, projektet dhe programet financiare/stimuluese të BE-së për zhvillimin sektorial në vend
- Përmirësimi i qasjes në financa dhe informacion
- Mbështetje financiare dhe stimuj për investime. Miratimi i politikave fiskale të qëndrueshme
- Stimujt për investime në kërkim, zhvillim dhe inovacion (R&D&I)
- Nevoja për politika dhe legjislacion të qartë dhe të qëndrueshëm për të nxitur investimet
- Rigjallërimi i diplomacisë ekonomike dhe rritja e pjesëmarrjes në aktivitetet ndërkombëtare për promovim dhe lidhje kontraktuale, të organizuara dhe të mbështetura nga agjenci shtetërore si AIDA
- Zhvillimi i politikës industriale
- Integrimi në zinxhirët globalë të vlerës, ekonomia rrethore, grupimet
- Zhvillimi dhe orientimi i bizneseve drejt politikave ekonomike të qëndrueshme.

- Promovimi i praktikave miqësore me mjedisin
- Masat/nxitësit mbështetës për të promovuar “Made in Albania”
- Ruajtja e traditave
- Digjitalizimi/ Transformimi digjital në sektorin privat dhe publik, përfshirë shërbimet publike, aplikimi i inteligjencës artificiale.
- Përmirësimi i qasjes në internet dhe infrastrukturës së brezit të gjerë
- Përmirësimi i infrastrukturës/rrjeteve të transportit
- Rishikimi i skemave nxitëse që promovojnë fushat prioritare të S3
- Përdorimi i praktikave të reja teknologjike dhe trajnimi për të gjithë palët e interesit
- Thjeshtimi i procedurave administrative
- Përmirësimi i menaxhimit të tokës dhe regjistrimit të pronës
- Rritja e investimeve në teknologji dhe transferimin e teknologjisë
- Përmirësimi i kuadrit ligjor, zbatimi i standardeve ndërkombëtare
- Formalizimi i tregut, luftimi i informalitetit
- Përafrimi i strategjive dhe kuadrove strategjike
- Përputhshmëria me standardet ndërkombëtare dhe pajtueshmëria. Certifikimi i standardeve operative
- Decentralizimi i infrastrukturës digjitale për zonat rurale
- Përmirësimi i kushteve të jetesës dhe jetës sociale në zonat rurale, veçanërisht nëpërmjet forcimit të shërbimeve shëndetësore dhe arsimore
- Rishikimi i kuadrit ligjor për mbështetjen e digjitalizimit (më shumë stimuj/përrjashtim nga taksat për bizneset që mbështesin R&D ose studentët që japin grante, etj.)
- Rritja e lidhjes dhe aksesit në shërbimet digjitale
- Zhvillimi i ekosistemeve teknologjike dhe mbështetje fillestare/ Politika mbështetëse për biznesin
- Diagnostifikimi i konkurrencës është i nevojshëm

Shtojca 2 - Tabela përmbledhëse e gjetjeve kryesore të takimeve dypalëshe

Vendi i takimit	Fusha me përparësi të përbashkët	Sfidat	Zgjidhjet	Potenciali i Bashkëpunimit
Shqipëri – Kosovë	Bujqësia e Qëndrueshme	- Ndryshimi i klimës - Mungesa e interesimit nga brezat e rinj - Ndikimi i urbanizimit - Pozicionet asimetrike të tregut - Qasje e kufizuar në informacion	- Agjenda e gjelbër dhe diversifikimi - Përmirësimet teknologjike - Promovimi i bujqësisë organike - Eksplorimi i produktit territorial	- Projekte të përbashkëta kërkimore - Investimi në laboratorë të përbashkët të certifikuar - Iniciativat për uljen e ndotjes
Shqipëri - Maqedonia e Veriut	Energjia e Rinovueshme	- Ndryshimi i klimës - Urbanizimi, efektet - Bilanci i energjisë - Pengesat rregullatore	- Tranzicioni i energjisë së pastër - Ruajtja e energjisë - Bashkimi i tregut	- Projektet e përbashkëta energjetike - Bashkëpunimi kërkimor - Ndarja e njohurive rregullatore
Shqipëri - Mali i Zi	Industria e lëndëve të para/Materialet e qëndrueshme	- Efektet e urbanizimit - Mungesa e bashkëpunimit - Barrierat rregullatore	- Qendra e lëndëve të para të EIT - Shfrytëzimi i lëndëve të para dytësore	- Hulumtim i përbashkët mineral - Bashkëpunimi kërkimor

Takimi i vendit	Fusha me përparësi të përbashkët	Sfidat	Zgjidhjet	Potenciali i Bashkëpunimit
				-Bashkëpunimi rregullator
Kosovë - Mali i Zi	TIK	- Vonesa e digjitalizimit - Shqetësimet për sigurinë kibernetike - Pajtueshmëria / Përputhshmëria me GDPR - Mungesa e fuqisë punëtore	- Inovacioni digjital - Qendra e sigurisë kibernetike - Qendra e Ekselencës Digjitale	- Platforma të përbashkëta për akademinë - Sistemi i shkencës së të dhënave - Aftësitë e sigurisë kibernetike
Kosovë - Mali i Zi	Bujqësia e qëndrueshme dhe zinxhiri i vlerave ushqimore	- Digjitalizimi në sipërmarrje - Mungesa e fuqisë punëtore - Çështjet rregullatore	- Përafrimi i politikave ligjore - Marrëveshjet për sigurimin e cilësisë	- Instituti i përbashkët i kërkimit - Sistemi i përcjelljes së agropërpunimit - Iniciativat për qasje në financa

"Rekomandime Politike për Përmirësimin e Konkurrueshmërisë në Ekonomitë e Ballkanit Perëndimor dhe Rajonale, në kontekstin e Strategjisë së Specializimit Inteligent"

Në kontekstin e Projektit: Promovimi i Strategjisë së Specializimit Inteligent si një Perspektivë Rajonale në Ballkanin Perëndimor

Përgatitur nga Florensa (Haxhi) Kovaci, anëtare e ekipit shqiptar S3, Koorditore për Workshop-et Rajonale të EDP

Shtator 2023

Mirënjohe

Dëshirojmë të shprehim falënderimet tona më të sinqerta për të gjithë ata që kontribuan në përfundimin e suksesshëm të këtij raporti, një përpjekje bashkëpunuese mes qeverisë, sektorit privat, akademisë dhe enteve të shoqërisë civile nga katër vende. Ky projekt nuk do të kishte qenë i mundur pa mbështetjen, përkushtimin dhe ekspertizën e individëve dhe organizatave të mëposhtme:

Dëshirojmë të falënderojmë për mbështetjen Zëvendës Kryeministren, znj. Belinda Balluku dhe Zyrën e saj, e cila po drejton procesin e Specializimit Inteligent në Shqipëri, Kryetaren e Ekipit Kombëtar të Specializimit inteligjent në Shqipëri, znj. Linda Pustina, si dhe anëtarët e ekipit, të cilët treguan përkushtim të madh në organizimin e këtyre tre workshope-ve me Kosovën, Malin e Zi dhe Maqedoninë e Veriut.

Një falënderim i veçantë i shkon Grupeve Kombëtare të Specializimit inteligjent dhe në veçanti kryetarëve të tyre nga Kosova, Maqedonia e Veriut dhe Mali i Zi, përkatësisht z. Vedat Sagonjeva, znj. Jasmina Majstoroska dhe znj. Marijeta Barjaktarovic Lanzardi. Përkushtimi dhe entuziazmi i tyre në organizimin e workshop-eve dypalëshe në kuadër të procesit të specializimit inteligjent dhe bashkëpunimit rajonal kanë qenë vendimtare për suksesin e këtij raporti.

Shprehim mirënjohjen tonë për Fondacionin Open Society për Shqipërinë, për mbështetjen e tyre në organizimin e tre seminareve dypalëshe dhe për angazhimin e tyre të palëkundur për të promovuar zhvillimin e qëndrueshëm dhe për të nxitur bashkëpunimin midis shoqërisë civile dhe organeve qeveritare në kuadër të Strategjisë për Specializimin Inteligent dhe bashkëpunimit rajonal. Burimet dhe mbështetja e tyre e çmuar kanë qenë vendimtare për materializimin e këtij projekti. Një falënderim i veçantë i shkon gjithashtu Qendrës së Përbashkët Kërkimore të Komisionit Evropian e cila ofroi udhëzime dhe metodologjinë që stimuloi procesin. Mbështetja e tyre ka qenë e rëndësishme për organizimin e këtyre eventeve dhe gjatë gjithë procesit të S3.

Ne shprehim mirënjohjen tonë për palët e sektorit privat, veçanërisht për Bashkimin e Prodhuesve Shqiptarë dhe z. Arben Shkodra, sekretar i Përgjithshëm, të cilët dhanë kontribut, komente dhe mbështetje gjatë gjithë këtij projekti. Perspektivat tuaja kanë pasuruar punën tonë.

Falënderimet tona të sinqerta shkojnë për ekspertët nga akademia që me bujari ndanë njohuritë, mendimet dhe ekspertizën e tyre dhe ishin pjesë e pandashme e çdo workshop-i.

Ne dëshirojmë të vlerësojmë punën e përkushtuar të anëtarëve të ekipit tonë të projektit, të cilët kaluan orë të panumërta në hulumtim, analizë dhe përgatitje të workshop-eve. Përkushtimi i tyre vlerësohet shumë.

Ky raport është një dëshmi e fuqisë së bashkëpunimit dhe angazhimit të përbashkët për të avancuar specializimin inteligjent për zhvillimin e vendeve tona. Jemi të nderuar që kemi punuar përkrah individëve dhe organizatave kaq të përkushtuara.

Ju falënderojmë për mbështetjen tuaj të palëkundur dhe besimin në misionin tonë.

Përmbajtja

Hyrje – Specializimi inteligjent në Shqipëri

Perspektiva Rajonale

Përmbledhje e Takimeve, Workshop-eve dhe Trajnimeve

Workshop-e dypalëshe

Bashkëpunimi i vazhdueshëm rajonal

Shtojcë – Marrëveshjet ndërmjet Shqipërisë dhe Kosovës, Maqedonisë së Veriut dhe Malit të Zi

Referenca

Hyrje – Specializimi inteligjent në Shqipëri

Në vitet e fundit, vendet dhe rajonet në Bashkimin Evropian (BE) kanë zhvilluar Strategjitë e Specializimit Inteligent (S3) si një mjet të ri për nxitjen e inovacionit dhe zhvillimit rajonal. Qasja S3, e cila po fiton gjithnjë e më shumë interes në mbarë botën, përfaqëson një koncept të politikës së inovacionit të përshtatur sipas vendit, që synon të identifikojë fusha premtuese për ndërhyrje publike dhe private në terma të nismave dhe fushave premtuese inovative, ku mund të rritet vlera e shtuar e bazuar në njohuri. Ajo thekson potencialin e lidhjeve ndërsektoriale, përveç industrive tradicionale, dhe promovon diversifikimin e bazuar në këto lidhje.

Si pjesë e aktiviteteve të planifikuara për anëtarësimin në Bashkimin Evropian, Republika e Shqipërisë nisi procesin e përgatitjes së Strategjisë së Specializimit Inteligent (S3) në vitin 2017, duke ndjekur metodologjinë dhe udhëzimet e Qendrës së Përbashkët Kërkimore të Komisionit Evropian (JRC).

S3 përfaqëson një ndërveprim të politikave industriale, arsimore, kërkimore/shkencore dhe inovative që synojnë të krijojnë rritje ekonomike duke shfrytëzuar avantazhet konkurruese të një vendi. S3 synon të adresojë sfidat kryesore socio-ekonomike të Shqipërisë duke arritur një përafrim më të mirë midis kapaciteteve të inovacionit dhe kërkimit dhe mundësive të zhvillimit. Në vitin 2021, një grup ekspertësh të pavarur kryen një analizë të detajuar të kapaciteteve, burimeve dhe avantazheve konkurruese të Shqipërisë.

Në ditët e sotme, një fokus i fortë në politikatat e inovacionit është edhe më urgjent për shkak të nevojës në rritje për të adresuar sfidat shoqërore të dekadës së fundit.

Futja e S3 në Ballkanin Perëndimor konsiderohet brenda kontekstit të politikës së zgjerimit të BE-së, e cila ofron një perspektivë pranimi dhe parashikon mbështetje për disa fusha të politikave, duke përfshirë zhvillimi socio-ekonomik. Si rezultat, S3 u bë pjesë e agjendës rajonale të WB6 (Ballkani Perëndimor 6), si pjesë e shtyllës së Rritjes inteligjente në MAP REA e ndjekur nga Plani i Veprimit të Përbashkët Rajonal të Tregut 2021-2024 në kontekstin e Procesit të Berlinit dhe i Agjendës së BE-së për Perëndimin. Ballkani 2021-2027. S3 është gjithashtu pjesë e Kapitullit 20 “Sipërmarrjet dhe Politika Industriale” dhe Kapitullit 25 “Shkenca dhe Kërkim” të Acquis të BE-së në kuadër të integritetit të Shqipërisë në BE.

Për të ndihmuar ekonominë e Ballkanit Perëndimor në procesin e projektimit të projektimit të S3 të tyre, JRC e KE ka zhvilluar një Kuadër S3 që përfshin të gjithë hapat drejt draftit përfundimtar të dokumentit strategjik që do të përdoret si udhëzues.

Specializimi inteligjent pritet të jetë i një rëndësie të madhe jo vetëm për integrimin e Shqipërisë në BE, por edhe për rritjen e ekonomisë shqiptare, duke zhblokuar potencialin e inovacionit dhe konkurrencës në fusha të veçanta.

Shqipëria filloi procesin e projektimit të S3-së së saj në vitin 2016 dhe në vitin 2017 u regjistrua në platformën e Qendrës së Përbashkët Kërkimore (JRC) të Komisionit Evropian për S3.

Duke pasur parasysh rëndësinë e këtij procesi për qeverinë shqiptare dhe faktin se ai mbulon një numër të gjerë sektorësh, procesi koordinohet nga Zëvendëskryeministri që drejton Komitetin Ndërmënyor të S3 dhe asistohet nga ekipi kombëtar i S3. Komiteti Ndërmënyor përbëhet nga ministra dhe përfaqësues të tjerë nga helika e katërfishtë:

- Ministri i Financave dhe Ekonomisë;
- Ministri i Arsimit dhe Sportit;
- Ministri i Shtetit për Mbrojtjen e Sipërmarrjes;
- Ministri i Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural;
- Ministri i Turizmit dhe Mjedisit;
- Ministri i Kulturës;
- Ministri i Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale;
- Ministri i Shtetit për Standardet e Shërbimit;
- Drejtori i Përgjithshëm i Agjencisë Shtetërore të Programimit Strategjik dhe Koordinimit të Ndihmës së Huaj (SASPAC);
- Drejtori i Përgjithshëm i INSTAT;
- Drejtori i Përgjithshëm i Agjencisë Shqiptare të Zhvillimit të Investimeve (AIDA);
- Drejtori i Përgjithshëm i Agjencisë Kombëtare të Shoqërisë së Informacionit (AKSHI);
- Drejtori i Përgjithshëm i Drejtorisë së Përgjithshme të Pronësisë Industriale;
- Kreu i Kombëtares S3.
- Kryetari i Konferencës së Rektorëve;
- Kryetari i Akademisë së Shkencave;
- Kryetari i Bashkimit të Dhomave të Tregtisë;
- Kryetari i Bashkimit të Prodhuesve Shqiptarë;
- Kryetari i Shoqatës për Autonomi Vendore.

Ekipi Shqiptar S3 përbëhet kryesisht nga ekspertë dhe përfaqësues të institucioneve të ndryshme në nivel teknik. Komiteti ka udhëheqjen politike të procesit të hartimit të S3 dhe zbatimit të tij. Ekipi Shqiptar i S3 hartoi një Udhërrëfyes S3 bazuar në Kuadrin e JRC dhe deri më tani janë ndërmarrë disa hapa për të zhvilluar një Strategji në nivel kombëtar dhe në të njëjtën kohë duke mbajtur një perspektivë rajonale.

Ekipi Kombëtar S3 mbështet Komitetin me ekspertizë dhe merret me përgatitjen e S3 dhe zbatimin e Udhërrëfyesit S3.

Vendi finalizoi hapat e parë të analizës së kontekstit, nëpërmjet një hartimi të plotë sasior dhe cilësor të fushave ekonomike, inovative, shkencore dhe prodhuese që mund të merren parasysh në përzgjedhjen e potencialit teknologjik të vendit, duke identifikuar fushat e mundshme me prioritet vertikal dhe horizontal S3. Fusha të tilla prioritare identifikohen bazuar në fuqitë ekonomike, inovative dhe shkencore të një rajoni ose vendi, njohuritë e ekspertëve dhe dialogu me palët e interesit, ku ky i fundit është një nga tiparet kryesore të procesit strategjik.

Si rezultat, gjashtë fusha prioritare për një Strategji Specializimi Inteligent në Shqipëri (nënartikulluar në 11 industri) dhe 4 fusha ndërsektoriale: specializimi inteligjent u identifikuan si fusha potenciale ku inovacioni do të sillte një vlerë të shtuar në ekonomi:

1. Bujqësia, Peshkimi & Akuakultura dhe Pylltaria
2. Prodhimtaria
3. Energjia
4. Turizmi
5. TIK
6. Sektori i Nënkontraktimeve të Shërbimeve të Biznesit (BPO)

Fushat e identifikuara ndërsektoriale: Ekonomia blu; Ushqimi i shëndetshëm; Burimet e rinovueshme të energjisë; BPO e zgjeruara.

Një nga tiparet më dalluese dhe më të rëndësishme të metodologjisë së zhvillimit të strategjisë S3 është zbatimi i një përjasjeje nga poshtë-lart të njohur si Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes (EDP).

Ky proces pjesëmarrës parashikon që fushat prioritare të mos përcaktohen nga lart-poshtë (top-down) vetëm nga politikëbërësit, por përkundrazi të bien dakord përmes një dialogu gjithëpërfshirës midis palëve të interesit të territorit, i quajtur Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes (EDP). Kjo mundëson identifikimin dhe priorizimin e aktiviteteve kryesore që lidhin inovacionin dhe kërkimin shkencor me rritjen ekonomike. Ai përfshin konsultime të strukturuar me të gjitha palët e përfshira në Helikën e Katërfishtë (1. Pushteti Qendror dhe Vendor, 2. Akademia, 3. Biznesi, 4. Shoqëria Civile). Në këtë proces, secila palë ka një rol vendimtar, duke theksuar rolin drejtues të sipërmarrjes dhe bizneseve prodhuese në identifikimin e prioritetëve strategjike të zhvillimit, rolin e akademisë në ofrimin e specializimit në përpunime me prioritetet e zhvillimit të vendit, rolin e shoqërisë civile si katalizator për ndryshim dhe përcjelljen e zërit të shoqërisë në proces, dhe së fundmi, rolin e qeverisë qendrore dhe vendore në përkthimin e këtyre nevojave dhe prioritetëve në politika konkrete me ndikim në zhvillimin e sektorëve prioritarë novatorë.

Të dhënat nga grupet e punës së EDP plotësuan dhe vërtetuan rezultatet nga faza e hartës dhe do të përdoren për hartimin e dokumentit përfundimtar S3. Gjatë EDP në Shqipëri, për të promovuar dialogun e palëve të interesit brenda 6 fushave tematike që rezultuan të rëndësishme nga analizimi nëpërmjet hartës, gjithsej 32 evente u organizuan nga Ekipi Kombëtar i S3 nga tetori 2022 deri në korrik 2023. Këto evente përfshinin: evente kombëtare, seminare sektoriale, tryeza të rrumbullakëta, takime dypalëshe me vende ndërkufitare, etj. Në event morën pjesë 1275 pjesëmarrës nga helika e katërfishtë. Ekspertët kombëtarë të S3 lehtësuan diskutimin dhe ndihmuan në mbledhjen e të dhënave.

Cdo takim u moderua nga të paktën dy ekspertë të ekipit kombëtar S3 dhe ekspertë të sektorëve përkatës. Organizimi i seminareve kombëtare që synojnë përfshirjen e subjekteve të aftë për të kontribuar në dialog duke ofruar informacione me vlerë të shtuar dhe këndvështrime të dobishme për kryerjen e analizës SWOT, përcaktimin e vizionit dhe identifikimin e veprimeve të mundshme të ndërthurjes së politikave.

Perspektiva Rajonale

Vendet e Ballkanit Perëndimor janë në procesin e finalizimit ose fillimit të zbatimit të strategjive të tyre S3 dhe kanë identifikuar tashmë fushat prioritare me potencial për specializim inteligjent në vitet e ardhshme. Është e një rëndësie të veçantë që vendet në rajon të përqendrohen në marrjen e iniciativave dhe përpjekjeve bashkëpunuese ndërmjet palëve qeveritare, studiuesve, bizneseve dhe palëve të tjera shoqërore për të dhënë rezultate novatore që kontribuojnë në zhvillimin e secilës prej ekonomive të Ballkanit Perëndimor dhe rajonit. Procesi i specializimit inteligjent duhet të shërbejë si një mjet për të identifikuar sektorët prioritarë rajonalë në lidhje me ato kombëtare. Ideja është që çdo vend të specializohet në një fushë ku ka më shumë përparësi dhe potencial për sa i përket burimeve njerëzore dhe kapitale, duke i mundësuar rajonit të përfitojë dhe të rrisë avantazhin e tij konkurrues.

Prandaj, sugjerohet që vendet e WB6 (Ballkani Perëndimor 6) të bashkëpunojnë për të lehtësuar shkëmbimin e ideve dhe përvojave mbi aspektet kyçe që duhet të përfshihen në Strategjitë S3 për të maksimizuar potencialin e tyre për rritjen e performancës ekonomike të secilit vend dhe rajon. Për më tepër, një theks i veçantë duhet t'i kushtohet rolit dhe rëndësisë së bashkëpunimit ndërmjet secilit prej këtyre vendeve në rritjen e performancës së sektorëve të përbashkët prioritarë.

Në këtë kontekst, përveç 29 eventeve kombëtare të EDP-së, Ekipi Kombëtar S3 organizoi 3 seminare dypalëshe me përfaqësues nga qeveria, akademike, sektori i biznesit dhe organizata nga Kosova, Mali i Zi dhe Maqedonia e Veriut me qëllim promovimin e specializimit inteligjent, bazuar në identifikimin e prioritetëve të interesit të përbashkët me këto vende fqinje dhe zhvillimin e rrugëve të bashkëpunimit. Takimet u organizuan në bashkëpunim me Ekipet Kombëtare S3 të të tre vendeve gjatë periudhës qershor - korrik 2023. Qëllimi ishte identifikimi dhe priorizimi i aktiviteteve që lidhin inovacionin, kërkimin shkencor dhe zhvillimin ekonomik.

Këto takime luajtën një rol jetik në promovimin e bashkëpunimit ndërkufitar, shkëmbimin e njohurive dhe rritjen e integritetit rajonal. Gjetjet dhe rekomandimet nga çdo takim do të shërbejnë jo vetëm si një input për hartimin dhe zbatimin e Strategjisë së Specializimit Inteligent në përputhje me rregulloret e BE-së, por edhe si hapat e parë drejt nismave të përbashkëta dhe marrëveshjeve të bashkëpunimit për tema specifike me interes. Rekomandimet do të ndihmojnë gjithashtu vendet që të absorbojnë dhe shfrytëzojnë më mirë fondet e BE-së të alokuara për zbatimin e kësaj strategjie përmes rritjes së bashkëpunimit dhe angazhimit në projekte të përbashkëta.

Përmbledhje e Takimeve, Seminareve dhe Trajnimeve

Në përputhje me metodologjitë e BE-së, Strategjia e Specializimit Inteligent (S3) dhe Proceset e Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes (EDP) në Shqipëri kanë angazhuar në mënyrë aktive palë kryesore nga qeveria, biznesi, akademika dhe shoqëria civile, duke nxitur një qasje gjithëpërfshirëse:

- **Qasje nga poshtë-lart (Bottom-up):** Proceset S3 dhe EDP në Ballkanin Perëndimor kanë miratuar një Qasje nga poshtë-lart, e udhëhequr nga metodologjitë nga Qendra e Përbashkët Kërkimore (JRC) e Komisionit Evropian. Kjo qasje përfshin mbledhjen e të dhënave dhe njohurive nga të gjitha palët përkatëse në fazat e hershme të zhvillimit të strategjisë, duke siguruar përfshirje dhe një spektër të gjerë perspektivash.
- **Angazhimi i palëve të interesit të Helikës të katërfishtë:** Këto procese kanë pasur përfshirje aktive nga përfaqësuesit e Helikës së katërfishtë e cila përfshin palë kryesore nga qeveria, biznesi, akademika dhe shoqëria civile. Pjesëmarrja e tyre ka qenë e rëndësishme në formësimin e strategjive dhe planeve.
- **Pjesëmarrja në të gjitha fushat prioritare:** Gjithsej 1,275 pjesëmarrës u angazhuan në procesin e përgjithshëm të EDP. Ky angazhim shtrihet në fusha të ndryshme prioritare dhe ishte strukturuar si më poshtë:
 - 175 pjesëmarrës në aktivitetin e hapjes
 - 964 pjesëmarrës në diskutime në tryezë të rrumbullakët.
 - 136 pjesëmarrës në seminare rajonale

Takimet kombëtare:

Helika	Bujqësia	BPO	Energjia e rinovueshme	TIK	Prodhimi	Turizmi	Totali
Akademia	57	10	14	17	22	59	179
Biznesi	95	29	32	42	44	81	323
Shoqëria Civile	42	8	8	14	17	23	112
Qeveria	55	29	36	53	75	102	350
Totali	249	76	90	126	158	265	964

Takimet rajonale:

Takime Dypalëshe	Data	Numri i pjesëmarrësve
Shqipëri-Kosovë	26.06.2023	50
Shqipëri-Maqedoni e Veriut	07.07.2023	43
Shqipëri-Mali i Zi	17.07.2023	51

Në përgjithësi, pjesëmarrja e palëve të interesit të helikës së katërfishtë nga të dy vendet në çdo event të organizuar ishte shumë e kënaqshme, në aspektin cilësor. Një pjesë e konsiderueshme e palëve të interesit të ftuar iu përgjigjën pozitivisht ftesave dhe konfirmuan pjesëmarrjen e tyre. Disa prej tyre madje propozuan subjekte të tjera të kualifikuara për t'u ftuar në evente, duke kontribuar kështu në promovimin e ndërgjegjësimit për qasjen S3 midis palëve të interesit. Angazhimi i tyre gjatë takimeve në përgjithësi ishte shumë i lartë dhe shumica e pjesëmarrësve ishin shumë aktivë gjatë diskutimeve duke marrë iniciativën për të propozuar perspektiva dhe ide të reja.

- **Trajnim shtesë i seminarit:** Në maj 2023, u mbajt në Tiranë një seminar dyditor i organizuar nga Qendra e Përbashkët Kërkimore (JRC) e Komisionit Evropian në bashkëpunim me Zyrën e Zëvendëskryeministrit të Shqipërisë. Seminari, i titulluar "Kudri i Specializimit inteligjent në Rajonin e Zgjerimit dhe Fqinjësisë së BE-së: Përzjerja dhe Monitorimi i Politikave për Specializimin inteligjent për Shqipërinë dhe Kosovën", kishte për qëllim t'u sigurote anëtarëve të ekipeve të S3 dhe politikëbërësve nga ministritë e përfshira të të dy vendeve informacion mbi konceptet kryesore të ndërthurjes së politikave dhe monitorimit të S3. Seminari prezantoi gjithashtu një qasje metodologjike të qëndrueshme për zbatimin e S3 dhe theksoi identifikimin e instrumenteve dhe treguesve të saktë për përfshirje në dokumentin përfundimtar S3.

- **Struktura e seminareve:** Pjesëmarrësit u shpërndanë në grupe/tavolina të ndryshme pune, secila e përbërë nga rreth 10-12 persona. Përbërja e grupeve shqyrtoi nevojën për të mbledhur përfaqësues nga helika e katërfishtë nga të dy vendet. Brenda çdo grupi pune, një anëtar i ekipit kombëtar të S3 veprroi si ndërmjetësues, duke i bërë pjesëmarrësve pyetje specifike ashtu edhe duke mbajtur shënime në një tabelë të veçantë të opinioneve/konsideratave të shprehura. Për çdo sesion pune, u përpilua një listë e pikave më të rëndësishme që dolën nga diskutimi dhe një anëtar i secilit grup u prezantoi grupeve të tjera gjetjet kryesore që vinin nga dialogu rreth SWOT, vizionit dhe ndërthurjes së politikave.

Rezultate të rëndësishme:

- **Zhvillimi gjithëpërfshirës i strategjisë:** Qasja gjithëpërfshirëse për zhvillimin e strategjisë ka dhënë rezultate pozitive, duke nxitur bashkëpunimin ndërmjet palëve të interesit të ndryshme dhe duke rritur cilësinë e planeve strategjike.
- **Rekomandimet e politikave:** Si rezultat i dukshëm, këto takime dhe seminare kanë gjeneruar rekomandime të vlefshme për politikën. Këto rekomandime kanë adresuar sfidat dhe mundësitë brenda Ballkanit Perëndimor, duke krijuar terrenin për përmirësimin e bashkëpunimit që do të kontribuojë në zhvillimin ekonomik.
- **Bashkëpunimi Rajonal:** Angazhimi i pjesëmarrësve nga vende të ndryshme të Ballkanit Perëndimor ka promovuar bashkëpunimin rajonal dhe ka krijuar një marrëdhënie më të fortë midis përfaqësuesve të të dy vendeve, gjë që çoi edhe në aplikimin në projekte dhe iniciativë të përbashkëta. Kjo frymë bashkëpunimi ka kontribuar në njohjen e rëndësisë së rajonit në procesin e integritetit në BE.

Seminare dypalëshe

1. Seminare dypalëshe Shqipëri - Kosovë

Seminari bilateral me Kosovën ishte një mundësi për të diskutuar së bashku dhe për të ofruar të dhëna për këto dy fusha të përbashkëta prioritare të identifikuara në kornizën S3. Rezultatet dhe rekomandimet nga ky seminar do të përfitojnë të dy vendet dhe do të rrisin bashkëpunimin bilateral.

Seminari filloi me një fjalim mirëseardhjeje nga të dy drejtuesit e ekipeve kombëtare S3, të cilët theksuan rëndësinë e finalizimit të kësaj strategjie dhe bashkëpunimi në fusha të përbashkëta prioritare. Gjithashtu, u përmend se kjo strategji është e rëndësishme për agjendën integruese të të dyja vendeve në Bashkimin Evropian, konkretisht në kuadër të kapitujve 20 dhe 25, të cilët kanë të bëjnë përkatësisht me Ndërmarrjet dhe Politikat Industriale, Shkencën dhe Kërkimin. Ai është gjithashtu në përputhje me Agjendën e Ballkanit Perëndimor të Bashkimit Evropian për Rininë, Sportin, Inovacionin 2021-2027 dhe Planin e Veprimit të Tregut të Përbashkët të Ballkanit Perëndimor 2021-2024 në kontekstin e Procesit të Berlinit.

Progresi i Kosovës drejt finalizimit të S3

Angazhimi i Kosovës në Procesin e Specializimit inteligjent

Kosova filloi angazhimin e saj në procesin e Specializimit Inteligent në vitin 2018 kur u regjistrua zyrtarisht në Platformën e Specializimit Inteligent. Qeveria e Kosovës, më 23 mars 2018, ka shprehur përkushtimin e saj për këtë iniciativë. Më pas, u krijua Ekipi Kombëtar për Platformën e Specializimit Inteligent, fillimisht në vitin 2018, dhe më vonë u rishikua në vitin 2020 për të përfshirë një gamë më të gjerë institucionesh dhe palësh të interesit nga academia, shoqëria civile dhe sektori privat.

Ekipi Kombëtar, i drejtuar nga Zyra për Planifikim Strategjik pranë Zyrës së Kryeministrit, përbëhet nga institucionet e nivelit qendror si Ministria e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit, Ministria e Industrisë, Tregtisë dhe Sipërmarrjes, Ministria e Ekonomisë, Akademia e Shkencave, Universiteti i Prishtinës, Universiteti për Biznes dhe Teknologji, Dhoma e Tregtisë dhe shoqatat e biznesit që kanë të bëjnë me TIK-un, metalet dhe energjinë.

Ekipi Kombëtar është përgjegjës për drejtimin dhe koordinimin e procesit në lidhje me Platformën e Specializimit Inteligent, duke përfshirë përgatitjen e politikave dhe analizave të nevojshme të dokumenteve për këtë platformë.

Që atëherë, Kosova ka hartuar një Udhërrëfyes për zhvillimin e Strategjisë së Specializimit Inteligent me ndihmën e Bashkimit Evropian, duke e përfunduar atë me kornizën metodologjike të Qendrës së Përbashkët Kërkimore (JRC) për Specializimin inteligjent në Ballkanin Perëndimor dhe Vendet fqinje të BE-së. Sipas metodologjisë së JRC, hapat kryesorë për këtë proces përfshijnë:

- Vendimin për fillimin e procesit dhe analizën e kornizës strategjike.
- Diagnostifikimin - që përfshin analiza sasiore dhe cilësore të potencialit ekonomik, inovativ dhe shkencor, duke çuar në identifikimin e fushave prioritare.
- Angazhimin e palëve të interesit, i njohur si Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes (EDP), duke përfshirë përfaqësues nga sektorët publikë, privatë, akademikë dhe të shoqërisë civile për të identifikuar sfidat dhe instrumentet e politikave.
- Hartimin e sistemit të monitorimit, zbatimit dhe financimit.
- Përgatitjen e dokumentit strategjik për Specializimin Inteligent.

Kosova ka përfunduar tri fazat e para dhe tani është në procesin e krijimit të kornizës së monitorimit, zbatimit dhe financimit bazuar në rezultatet e dialogut me palët e interesit.

II. Identifikimi i fushave prioritare

Analizat sasiore dhe cilësore të kryera në 2021 dhe 2022 kanë identifikuar disa industri dhe nën-sektorë me potencial për inovacion dhe zhvillim, duke vendosur skenën për dialogun e palëve të interesit si një hap vendimtar në Specializimin Inteligent. Këto analiza përfshijnë një kombinim të metodologjive statistikore për të eksploruar potencialin ekonomik, shkencor dhe inovativ të Kosovës. Analiza cilësore integron rezultatet e konsultimeve dhe intervistave publike.

Analiza cilësore integron rezultatet e konsultimeve dhe intervistave publike, duke mbuluar më shumë se shtatëdhjetë palë të interesit nga helika e katërfishtë e ekosistemit kombëtar.

Analiza identifikoi tre vertikale:

- përpunimin e drurit, përpunimin e produkteve bujqësore, dhe energjia e gjelbër dhe dy horizontale
- Sektorët ekonomikë dhe prodhues të TIK dhe industrisë krijuese si prioritet për Specializimin Inteligent

III. Dialogjet me palët e interesit - Procesi i EDP

Si rezultat i analizave, një proces konsultativ i njohur si Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes (EDP) filloi në shtator 2022 dhe përfundoi në fillim të vitit 2023. Ky proces angazhoi palë të interesit si nga sektori publik ashtu edhe nga ai privat, përfshirë akademinë dhe shoqërinë civile. Fokusi kryesor i këtij procesi ishte diskutimi i nevojave specifike dhe instrumenteve të politikave për të mbështetur inovacionin.

Gjatë EDP, u zhvilluan tre seminare, secila duke u fokusuar në një nga fushat prioritare. Diskutimet në fazën e parë dhe të dytë të seminareve, të mbajtura nga shtatori deri në dhjetor 2022, u rotulluan kryesisht rreth zhvillimit dhe finalizimit të analizave SWOT. Këto analiza identifikuan pikat e forta, pikat e dobëta, mundësitë dhe kërcënimet për secilin sektor, duke shërbyer si një hap fillestar për të vlerësuar situatën aktuale dhe për të informuar përzgjedhjen e instrumenteve të politikave.

Faza e tretë e seminareve, e mbajtur nga janari deri në mars 2023 si pjesë e EDP, trajtoi instrumentet e politikave (përzjerja e politikave). Gjatë kësaj faze u mblodhën kontribute nga palë të ndryshme, me fokus në masat që kontribuojnë në arritjen e objektivave dhe veprimeve strategjike, si dhe në treguesit e performancës.

B. Fushat me përparësi të përbashkëta të identikuara:

- TIK
- Përpunimi i Ushqimit

Të dy vendet pas analizimit të fushave prioritare të identikuara përmes Procesit S3 ranë dakord për fushat e përbashkëta prioritare që ia vlen të eksplorojnë së bashku në seminarin bilateral. Gjatë takimit të përbashkët bilateral, përfaqësues nga të dy vendet (sektori i biznesit, academia, qeveria dhe shoqëria civile) përgëzuan iniciativën për t'u bashkuar dhe diskutuar së bashku mundësitë për progresimin prioritetive të përzgjedhura që lidhen me inovacionin dhe zhvillimin.

Seminari përfaqësoi një mundësi të rëndësishme për të bashkëpunuar dhe punuar drejt synimeve të përbashkëta për inovacion dhe rritje ekonomike në Shqipëri dhe Kosovë në fushat e TIK-ut dhe të përpunimit të ushqimit.

Në seminarin bilateral me Kosovën, diskutimet mbi fushat e përbashkëta u organizuan në tryeza pune me pjesëmarrës që përfaqësonin të katër helikat: qeverinë, industrinë, akademinë dhe shoqërinë civile.

Më poshtë, është paraqitur një përmbledhje koncize e gjetjeve kryesore dhe prioritetive të theksuara gjatë takimit, në përputhje me agjendën për fushat e përbashkëta prioritare:

TIK:

	Sfidat	Zgjidhjet	Projekte të Përbashkëta
Digjitalizimi dhe Inovacioni	Digjitalizimi i proceseve të punës, shkëmbimi i informacionit në kohë reale, siguria kibernetike, eksplorimi i AI, sistemet e harmonizuara, adoptimi i teknologjisë, inkurajimi i përdorimit të TIK-ut, sinergjitë, shkëmbimi i praktikave më të mira	Edukimi i aftësive digjitale, mbështetje për start-up, zhvillimi i produktit inteligjent, ndërveprueshmëria, harmonizimi ligjor, pajtueshmëria me GDPR, adresimi i mungesës së fuqisë punëtore	Platforma e përbashkët, rrjeti kërkimor, qendrat, sistemi gjithëpërfshirës i Shkencës së të Dhënave
Aftësitë Digjitale dhe Zhvillimi Ekonomik	Edukimi digjital, mbështetja e nismave, zhvillimi i produkteve inteligjente, ndërveprueshmëria, harmonizimi ligjor, pajtueshmëria me GDPR, sfidat e tregut të punës	Përmirësimi i aftësive, shërbime të njohura, Qendra e Sigurisë Kibernetike, Qendra e Ekselencës Digjitale	Bashkëpunim bilateral, projekte të edukimit digjital, Qendra e Ekselencës Digjitale

Përpunimi i ushqimit:

	Sfidat	Zgjidhjet	Projektet e përbashkëta
Harmonizimi ligjor dhe i politikave në bujqësi	Harmonizimi i politikave ligjore, zbatim i kontratave, boshllëqe komunikimi, instituti i përbashkët kërkimor, bashkëpunim i universitar	Harmonizimi ligjor, zbatim i kontratave, kanalet e komunikimit, instituti i përbashkët kërkimor, bashkëpunimi universitar	Harmonizimi i politikave ligjore, zbatim i kontratave, instituti i përbashkët kërkimor
Bujqësia dhe Agropërpunimi Inteligent	Sistemi i gjurmimit digjital, mungesa e fuqisë punëtore, akses në financa, zhvillimi i produkteve inteligjente, harmonizimi i standardeve, koordinimi i furnizimit	Trajnimi, akses në financa, promovimi i produktit inteligjent, harmonizimi i standardeve, koordinimi i furnizimit, skemat e subvencioneve, shkëmbimi i njohurive, bashkëpunimi strukturor, fokusi i agropërpunimit, eksplorimi i eksportit, praktikatat e qëndrueshme	Fondi i përbashkët, konsorciume, laboratorë të certifikuar nga BE, panairë tregtare, programe trajnimi, auditim i përbashkët, teknika inovative
Politikat Tregtare dhe Agropërpunimi	Plotësimi i legjislacionit, tatimi mbi të ardhurat, subvencionet, fuqizimi i agjencive, certifikimi, standardizimi, përcaktimi i origjinës, investimet në teknologji, marrëveshjet ndërqeveritare	Plotësimi i legjislacionit, tatimi mbi të ardhurat, subvencionet, fuqizimi i agjencive, certifikimi, standardizimi, përcaktimi i origjinës, investimet në teknologji, marrëveshjet ndërqeveritare	Fondi i përbashkët, konsorciume, laboratorë të certifikuar nga BE, panairë tregtare, programe trajnimi, auditim i përbashkët, teknika inovative, agjenci koordinimi

2. Seminare dypalëshe S3 Shqipëri - Maqedoni e Veriut

Takimi i përbashkët bilateral mes Shqipërisë dhe Maqedonisë së Veriut nisi me një pritje të ngrohtë nga drejtuesit e ekipeve kombëtare S3, të cilët shprehën vlerësimin e tyre të sinqertë për praninë e pjesëmarrësve. Ata theksuan nevojën për të zgjeruar bashkëpunimin përtej proceseve konvencionale me vendet e Ballkanit Perëndimor. Sektorët prioritarë të identifikuar për bashkëpunim përfshinin bujqësinë, prodhimin, energjinë dhe lëndët e para. Ky tubim i larmishëm përfshinte përfaqësues të sektorit privat, nëpunës qeveritarë, akademi dhe shoqëri civile nga të dy vendet, duke theksuar rëndësinë e përpjekjeve të tyre të përbashkëta.

Përfaqësuesi i qeverisë nga Maqedonia e Veriut diskutoi për prioritetet e fundit të mbështetura nga BE dhe programet e mundshme BE/rajonale për bashkëpunim bilateral/rajonale. U diskutuan dy paketa të rëndësishme: njëra me fokus në programin rajonal për bashkëpunim ndërkufitar ndërmjet Maqedonisë së Veriut dhe Shqipërisë, me një buxhet prej 12 milionë eurosh. Programi përputhet me Strategjinë e Specializimit Inteligent, duke theksuar mbrojtjen e mjedisit, zbutjen e ndryshimeve klimatike dhe objektet e kërkimit dhe inovacionit.

Paketa e dytë përfshin programe për shumë vende që synojnë mbështetjen e sektorëve të ndryshëm, duke përfshirë bashkëpunimin me të rinjtë, tranzicionin digjital, përfshirjen e romëve, barazinë gjinore dhe tregun e përbashkët rajonal. Përfaqësuesi ndau përvojën e Maqedonisë së Veriut në menaxhimin efektiv të fondeve të BE-së nën një strukturë të veçantë koordinuese, duke përfshirë institucionet kryesore për të nxitur ekonominë dhe për të mbështetur politikën e gjelbra.

A. Progresi i Maqedonisë së Veriut drejt finalizimit të S3

Maqedonia e Veriut filloi përfshirjen e saj në procesin e Specializimit Inteligent në përputhje me kërkesat e Procesit të Berlinit, ngjashëm me vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor. Procesi zyrtarisht filloi në vitin 2018 kur Maqedonia e Veriut u regjistrua në Platformën e Specializimit Inteligent. Ky përkushtim u nënvizua nga qeveria e Maqedonisë së Veriut, duke demonstruar përkushtimin e saj ndaj iniciativës Specializim Inteligent.

Ekipi Kombëtar për Platformën e Specializimit Inteligent u krijua në korrik 2018 dhe iu nënshtrua rishikimeve në 2020 për të siguruar përfaqësim më të gjerë nga institucione dhe palë të ndryshme, duke përfshirë akademinë, shoqërinë civile dhe sektorin privat. I drejtuar nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës, ky ekip kombëtar përbëhet nga institucione të nivelit qendror si Ministria e Ekonomisë, Ministria e Bujqësisë, Pylltaria dhe Ekonomia e Ujërave, Ministria e Shqipërisë së Informacionit dhe Administratës, Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor, Ministria e Financave, Enti Shtetëror i Statistikave dhe universitetet, institutet kërkimore dhe shoqatat e biznesit përkatës për sektorët prioritarë të identifikuar.

Kombëtares i është besuar përgjegjësi për të drejtuar dhe koordinuar proceset e Platformës së Specializimit Inteligent. Kjo përfshin përgatitjen e analizave thelbësore të politikave dhe dokumenteve thelbësore për objektivat e platformës.

Zhvillimi i Strategjisë së Specializimit Inteligent në Maqedoninë e Veriut është udhëhequr nga një udhërrëfyes i hartuar me ndihmën e Bashkimit Evropian. Ky udhërrëfyes përputhet me kuadrin metodologjik të ofruar nga Qendra e Përbashkët Kërkimore (JRC) për Specializimin Inteligent në Ballkanin Perëndimor dhe Vendet fqinje të BE-së. Metodologjia e JRC përshkruan hapat kryesorë në këtë proces:

- 1. Fillimi i procesit dhe analizimi i kuadrit strategjik:** Kjo fazë përfshin marrjen e vendimit për fillimin e procesit dhe analizimin e kornizës strategjike.
- 2. Diagnostifikimi:** Diagnostifikimi përfshin analiza sasiore dhe cilësore të potencialit ekonomik, inovativ dhe shkencor, duke çuar në identifikimin e fushave prioritare.
- 3. Angazhimi i palëve të interesit (Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes - EDP):** Kjo fazë angazhon përfaqësues nga sektori publik, privat, akademik dhe i shoqërisë civile për të identifikuar sfidat dhe instrumentet e politikave.
- 4. Dizajnimi i Sistemit të Monitorimit, Zbatimit dhe Financimit:** Ky hap fokusohet në krijimin e sistemit për monitorimin, zbatimin dhe financimin e Strategjisë së Specializimit Inteligent.
- 5. Përgatitja e Dokumentit Strategjik për Specializimin Inteligent:** Kjo fazë përfshin përgatitjen e dokumentit strategjik që përshkruan Strategjinë e Specializimit Inteligent.

Maqedonia e Veriut ka përfunduar me sukses katër fazat fillestare dhe aktualisht është në proces të hartimit të dokumentit strategjik.

II. Identifikimi i fushave prioritare

Analizat sasiore dhe cilësore të kryera në 2021 dhe 2022 kanë identifikuar disa industri dhe nën-sektorë me potencial të konsiderueshëm për inovacion dhe zhvillim. Këto analiza vijnë nga një kombinim i metodologjive statistikore për të eksploruar potencialin ekonomik, shkencor dhe inovativ të Maqedonisë së Veriut. Analiza cilësore integron rezultatet e marra përmes konsultimeve dhe intervistave publike.

Analizat kanë përcaktuar këto fusha prioritare vertikale:

- Industria Elektro Mekanike - Industria 4.0
- Materiale të qëndrueshme dhe ndërtesa inteligjente
- Bujqësi dhe ushqim inteligjent me vlerë të lartë të shtuar
- TIK
- Si horizontale janë propozuar dy fusha
- Energji për të ardhmen
- Turizmi

dhe secila prej fushave prioritare ka shumë dhe mundësi të larmishme për inovacion të ndërthurur, me fusha vertikale dhe horizontale.

Këta sektorë përfaqësojnë fushat strategjike ku Maqedonia e Veriut synon të përqendrojë përpjekjet dhe burimet e saj për të nxitur inovacionin, për të nxitur rritjen ekonomike dhe për të rritur konkurrencën.

III. Dialogjet me palët e interesit - Procesi i identifikimit përmes sipërmarrjes (EDP)

Duke u bazuar në njohuritë e marra nga analizat, Maqedonia e Veriut filloi një proces konsultativ të njohur si Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes(EDP) në shtator 2022, i cili përfundoi në fillim të vitit 2023. EDP angazhoi palë të interesit nga sektori publik dhe privat, duke përfshirë akademinë dhe shoqërinë civile. Objektivi kryesor i këtij procesi ishte të lehtësonte diskutimet mbi nevojat specifike dhe instrumentet e politikave të nevojshme për të mbështetur inovacionin brenda sektorëve prioritarë të identifikuar.

Procesi i EDP-së përfshiu tre seminare, secili i dedikuar për një nga sektorët me përparësi. Diskutimet gjatë raundit të parë dhe të dytë të seminareve (të mbajtura nga shtatori deri në dhjetor 2022) u përqëndruan kryesisht rreth zhvillimit dhe finalizimit të analizave SWOT. Këto analiza synonin të identifikonin pikat e forta, dobësitë, mundësitë dhe kërcënimet për secilin sektor, duke ofruar një vlerësim fillestar të situatës aktuale dhe njohuri për përzgjedhjen e instrumenteve të politikave.

Raundi i tretë i seminareve (i zhvilluar nga janari deri në mars 2023) brenda EDP trajtoi instrumentet e politikave, shpesh të referuara si "përzjerja e politikave". Gjatë kësaj faze, u kërkuan kontribute nga palë të ndryshme, duke u fokusuar në masat që kontribuojnë në arritjen e objektivave dhe veprimeve strategjike, si dhe në treguesit e performancës.

Kjo qasje e drejtuar nga palët e interesit synon të përshtasë Strategjinë e Specializimit inteligjent me nevojat dhe mundësitë specifike të identikuara në Maqedoninë e Veriut, duke nxitur një mjedis të favorshëm për inovacion, zhvillim ekonomik dhe konkurrencë në sektorët prioritarë të identifikuar.

B. Fushat e identikuara me përparësi të përbashkëta:

- Bujqësia e Qëndrueshme
- Energjia e Rinovueshme
- Industria prodhuese
- Industria e lëndëve të para dhe përpunimi i qëndrueshëm me vlerë të shtuar

Seminari i përbashkët synonte të nxiste bashkëpunimin ndërkufitar, rritjen e bazuar në njohuri dhe qasje inovative në fusha të përbashkëta, duke hapur rrugën për një partneritet më të fortë dhe një të ardhme të begatë, me mbështetjen e programeve dhe financimit të BE-së.

Bujqësia e Qëndrueshme:

Sfida		Zgjidhje	Projekte të Përbashkëta
Praktikat e qëndrueshme bujqësore	Agjenda e gjelbër, bujqësia organike, produktet territoriale, praktikat tradicionale, përmirësimi i teknologjisë, ekonomia blu, shkëmbimi i njohurive	Përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike, bujqësia e gjeneratës së ardhshme, magazinimi, efektet e urbanizimit, mbajtja e ekspertëve, efikasiteti i magazinimit, ekuilibri i tregut, modernizimi, bashkëpunimi i fermerëve, aksesit në informacion, kornizat e qëndrueshmërisë, integrimi i teknologjisë, speciet pushtuese, zbutja e rrezikut klimatik	Inovacioni kërkimor, digjitalizimi, mbrojtja mjedisore, arsimit, bashkëpunimi rajonal
Mbështetje për Arsimin Bujqësor dhe Risitë	Bashkëpunim, shërbime digjitale, inovacion kërkimor, zhvillimi i aftësive, testimi i cilësisë së produktit	Bashkëpunim universitar, digjitalizimi, asistencë teknike, mbështetje kërkimore, institucione të certifikuar	Infrastruktura kërkimore, specializimi inteligjent, shpërndarja e informacionit, aftësia digjitale, ulja e mbetjeve

Energjia e Rinovueshme:

Sfida		Zgjidhje	Projekte të Përbashkëta
Tranzicioni i Energjisë dhe Energjia e Qëndrueshme	Tranzicioni në energji të pastër, dekarbonizimi, zgjidhje efikase, investime në energjinë e rinovueshme, magazinimi i energjisë, burime të ndryshme	Zbutja e ndikimit klimatik, përshtatja me urbanizimin, ndërtimi i qëndrueshëm, bashkërendimi e agjendës së gjelbër, mbajtja e talenteve, aksesit në informacion, kornizat ligjore	Projektet energjitike rajonale, hulumtimi, inovacioni, arsimimi, bashkëpunimi energjetik
Mbështetje për Arsimin dhe Inovacionin	Bashkëpunimi universitet-industri, digjitalizimi, asistencë e tranzicionit të gjelbër, hulumtimi, inovacioni, zhvillimi i aftësive, testimi i produktit	Lehtësimi i bashkëpunimit, digjitalizimi, asistencë teknike, hulumtimi, mbështetja e inovacionit, testimi i certifikuar	Infrastruktura kërkimore, specializimi inteligjent, shpërndarja e informacionit, pjekuria digjitale, programe arsimimi

Industria e lëndëve të para

Sfida		Zgjidhje	Projekte të Përbashkëta
Bashkëpunimi për lëndët e para dhe minierat	Qendra e lëndëve të para të EIT, zhvillimi i strategjisë, lëndët e para dytësore, kërkimi i mineraleve, projektet rajonale	Efektet e urbanizimit, mbajtja e talenteve, aksesit në informacion, zbatimi i strategjisë	Hulumtim, inovacion, digjitalizim, arsim, bashkëpunim rajonal
Mbështetje për Arsimin dhe Inovacionin	Bashkëpunimi universitet-industri, digjitalizimi, hulumtimi, inovacioni, zhvillimi i aftësive, testimi i produktit	Bashkëpunimi, përmirësimi kërkimor, pjesëmarrja në projekt, shkëmbimi i informacionit, transformimi digjital, rritja e aftësive, rikualifikimi	Infrastruktura kërkimore, shkëmbimi i njohurive, bashkëpunimi rajonal, menaxhimi i mbetjeve

3. Seminare dypalëshe S3 Shqipëri - Mali i Zi

Në seminarin me Malin e Zi, pjesëmarrës nga Shqipëria dhe Mali i Zi u mbledhën për të shqyrtuar mundësitë për bashkëpunim në kontekstin e Strategjive të Specializimit Inteligent (S3). Seminari bilateral kishte për qëllim identifikimin e fushave të përbashkëta prioritare dhe nxitjen e partneriteteve rajonale për të nxitur rritjen ekonomike dhe inovacionin. Kreu i Kombëtares S3 të Shqipërisë theksoi rëndësinë e bashkëpunimit ndërkufitar dhe nevojën për të eksploruar projekte të përbashkëta dhe mundësi investimi. Ndërsa kreu i ekipit kombëtar S3 nga Mali i Zi pranoi sfidat e zbatimit të strategjisë S3, ndërkohë theksoi përfitimet e mundshme të bashkëpunimit rajonal.

A. Zhvillimi i i Malit të Zi drejt finalizimit të S3

I. Angazhimi i Malit të Zi në procesin e specializimit inteligjent

Mali i Zi filloi rrugëtimin e Specializimit Inteligent me synimin për të promovuar rritjen ekonomike, stabilitetin dhe konkurrencën. Ky proces përputhet me përpjekjet e Malit të Zi për të ndërtuar një ekonomi tregu të bazuar në sundimin e ligjit dhe institucione të qëndrueshme, të cilat filluan në kthesën e mijëvjeçarit të ri. Për më tepër, përfshirja e Malit të Zi në Procesin e Stabilizim Asociimit ka kontribuar në stabilitetin e tij politik dhe ka krijuar kushte të përshtatshme për aktivitetet ekonomike.

Procesi i hartimit të Strategjisë së Specializimit Inteligent (S3) në Mal të Zi i përmbahet metodologjisë së zhvilluar nga Qendra e Përbashkët Kërkimore e Komisionit Evropian (JRC). Aktivitetet në lidhje me Strategjinë e Specializimit Inteligent të Malit të Zi filluan në fillim të vitit 2017. Zhvillimi i kësaj strategjie ka qenë një përpjekje bashkëpunuese, duke siguruar pjesëmarrjen e palëve të ndryshme të interesit në çdo fazë, duke përfshirë konsultimet publike për të përfshirë qytetarët. Për të lehtësuar bashkëpunimin ndërmjet agjencive, fillimisht u krijua një strukturë e përshtatshme qeverisëse.

Procesi i hartimit të S3 në Mal të Zi ka ndjekur fazat kryesore:

- **Iniciimi dhe Analiza e Kornizës Strategjike:** Kjo fazë përfshinte fillimin e procesit dhe analizimin e kornizës strategjike.
- **Diagnostifikimi:** Janë kryer analiza sasiore dhe cilësore për të identifikuar fushat prioritare S3.
- **Procesi i zbulimit të sipërmarrjes (EDP):** EDP, e karakterizuar nga një qasje nga poshtë-lart, përdori të dhëna nga analizat paraprake për të identifikuar prioritetet përfundimtare dhe për të kryer analizat SWOT për secilin sektor prioritar.
- **Konsultimet në nivel shtetëror dhe publik:** Pas EDP, u kryen konsultime në nivel shtetëror dhe konsultime publike në përputhje me legjislacionin kombëtar. Qeveria e Malit të Zi miratoi zyrtarisht Strategjinë e Specializimit inteligjent.
- **Dorëzimi në Komisionin Evropian:** Strategjia e finalizuar S3 iu dorëzua Komisionit Evropian për një opinion.

Ministria e Shkencës (MoS), me mbështetjen e Ministrisë së Ekonomisë (MM), luajti një rol kyç në koordinimin e zhvillimit të Strategjisë së Specializimit Inteligent të Malit të Zi. U miratua një model i qeverisjes me helikë të katërfishtë, duke siguruar bashkëpunimin midis qeverisë, akademisë, sektorit privat dhe shoqërisë civile. Ekspertët nga Komisioni Evropian ofruan asistencë sistematike gjatë gjithë procesit.

II. Procesi i zbulimit të sipërmarrjes (EDP)

Procesi i EDP-së në Mal të Zi pasoi identifikimin paraprak të shtatë fushave prioritare bazuar në analizat sasiore dhe cilësore. Ai theksoi përfshirjen e gjerë të palëve të interesit, veçanërisht përfaqësuesve të sektorit të biznesit, në zbulimin dhe gjenerimin (prodhimin) e informacionit rreth veprimtarive dhe mundësive të reja të mundshme. EDP synon të identifikojë fushat për inovacion dhe zhvillim përmes ndërveprimeve midis politikëbërësve, bizneseve, akademisë dhe shoqërisë civile.

Përgatitja për EDP përfshinte trajnimin për delegacionin malazez për fillimin e procesit S3 dhe udhëheqjen e diskutimeve sipërmarrëse. EDP filloi zyrtarisht me Konferencën S3, duke mbledhur pjesëmarrës nga sektorë të ndryshëm, të ndjekur nga seminare të shumta në fushat prioritare, monitorim i vazhdueshëm nga ekspertë dhe një pyetësor interaktiv në internet për të gjitha palët e interesit.

Konferenca përfundimtare EDP përfshiu mbi 150 përfaqësues nga sektorë të ndryshëm, me më shumë se 300 palë të interesit që morën pjesë në këtë fazë. Ky proces i vazhdueshëm mundësoi mbledhjen e të dhënave dhe njohurive për të përmirësuar fushat prioritare, për të krijuar një vizion për secilin sektor dhe për të përcaktuar qëllimet me tregues dhe masa konkrete për zbatim.

III. Fushat prioritare të identifikuara janë:

- Bujqësia e qëndrueshme dhe zinxhiri i vlerave ushqimore, energjia dhe mjedisi i qëndrueshëm dhe Turizmi i qëndrueshëm dhe shëndetësor – si prioritetet vertikale;
- dhe Teknologjitë e Informacionit dhe Komunikimit (TIK) – si prioritetet horizontale.

Në përmbljedhje, Strategjia e Specializimit Inteligent të Malit të Zi thekson një qasje bashkëpunuese, të drejtuar nga palët e interesit, duke përfshirë analizat sasiore dhe cilësore, dhe EDP për të identifikuar sektorët prioritarë dhe për të nxitur rritjen ekonomike, inovacionin dhe konkurrencën. Nëpërmjet angazhimit të vazhdueshëm dhe mbështetjes së vazhdueshme nga Komisioni Evropian, Mali i Zi synon të përfitojë nga avantazhet e tij krahasuese dhe të diversifikojë (!) aktivitetet e tij ekonomike për zhvillim të qëndrueshëm.

B. Fushat me përparësi të përbashkëta të identifikuara:

- TIK
- Turizmi i Qëndrueshëm dhe Shëndetësor
- Bujqësia e qëndrueshme dhe zinxhiri i vlerës së ushqimit

Gjatë seminarit të përbashkët, pjesëmarrësit njohën natyrën plotësuese të ekonomive të tyre dhe potencialin për krijimin e zinxhirit të vlerës dhe shkëmbimin e njohurive. Ata diskutuan rëndësinë e kanaleve efektive të komunikimit, ndërtimin e kapaciteteve dhe burimet financiare për të mbështetur zbatimin e strategjisë S3.

Pjesëmarrësit pranuan gjithashtu rëndësinë e përfshirjes së këndvështrimit gjinor në strategji dhe promovimin e fuqizimit ekonomik të grave në rajon. Ata theksuan rolin e bizneseve të drejtuara nga gratë në sektorë të ndryshëm dhe rëndësinë e krijimit të mundësive të barabarta për gratë në proceset vendimmarrëse.

Në përgjithësi, seminari shërbeu si një platformë për diskutime të frytshme dhe identifikoi fushat e mundshme të bashkëpunimit. Pjesëmarrësit shprehën përkushtimin e tyre për të vazhduar punën së bashku dhe për të shqyrtuar mundësitë për projekte të përbashkëta dhe mekanizma financimi. Bashkëpunimi ndërmjet Shqipërisë dhe Malit të Zi shihet si një hap drejt një të ardhmeje më të begatë dhe inovative për nxitjen e bashkëpunimit në rajonin e Ballkanit Perëndimor.

Seminari u nda në 3 sesione pune. Gjetjet për secilin sektor janë paraqitur më poshtë:

TIK:

	Sfida	Zgjidhje	Iniciativa/Projekte të Përbashkëta
Inovacioni dhe Sipërmarrja	Programet rinore, fondet e inovacionit, inkubacioni, korniza ligjore	Mentorimi i bashkëpunimit, mbështetja e startup-eve, dispozitat ligjore, krijimi i fondit të inovacionit	Programet ndërkufitare, shkëmbimi i njohurive, qendrat e inovacionit
Arsimi dhe Të Nxëniet Gjatë Gjithë Jetës	Programet e fazës së hershme dhe të nxëniet gjatë gjithë jetës	Programe të të nxëniet gjatë gjithë jetës, kurse të shkurtra	Kurrikul e përbashkët, kurse verore
Bashkëpunimi dhe Partneriteti	Zhvillimi i ekosistemit, mjetet e bashkëpunimit	Zgjidhje të qëndrueshme TIK, bashkëpunim mes palëve të interesit, fonde mbështetëse	Marrëveshje rajonale/dypalëshe, projekte të përbashkëta, platforma komunikimi
Burimet Njerëzore dhe Ekspertiza	Mungesa e ekspertëve, largimi i njerëzve të trajnuar ose të kualifikuar	Tërheqja e talenteve, mbajtja e ekspertizës	Programe shkëmbimi, rrjete ekspertësh

Turizmi i Qëndrueshëm dhe Shëndetësor:

	Sfida	Zgjidhje	Iniciativa/Projekte të Përbashkëta
Inovacioni dhe Sipërmarrja	Programet e të mësuarit gjatë gjithë jetës	Të mësuarit gjatë gjithë jetës, kurse të shkurtra	Kurrikula të përbashkëta, mësimet të hapura, promovimi i produkteve tradicionale
Bashkëpunimi dhe Partneriteti	Zhvillimi i ekosistemit, burimet financiare	Bashkëpunimi me palët e interesit, ndihmë financiare	Marrëveshje rajonale/dypalëshe, projekte të përbashkëta, marketing
Turizmi dhe Trashëgimia Kulturore	Bashkëpunimi ndërkufitar, produkte të qëndrueshme	Promovimi i turizmit të qëndrueshëm	Turne të përbashkët turistike, shkëmbim përvojash
Burimet Njerëzore dhe Ekspertiza	Mungesa e ekspertëve, largimi i njerëzve të trajnuar ose të kualifikuar	Tërheqja e ekspertizës dhe e talenteve	Bashkëpunimi në arsim, standardizimi

Bujqësia e qëndrueshme dhe zinxhiri i vlerave ushqimore:

	Sfida	Zgjidhje	Iniciativa/Projekte të Përbashkëta
Arsimi dhe Të Nxënit Gjatë Gjithë Jetës	Programet e të Nxënit Gjatë Gjithë Jetës, Kurrikula e përbashkët	Kurse të shkurtra, leksione të hapura, kurse verore	Kurrikula të përbashkëta, shkëmbime studentore
Inovacioni	Përshtatja e teknologjisë, kërkimi gjenetik	Mjetet, hulumtimi, ruajtja gjenetike e specieve	Projekte të përbashkëta, laboratorë kërkimor
Bashkpëpunim i dhe partneriteti	Bashkpëpunimi prodhues-qeveri	Kanalet e komunikimit, projekte bashkpëpunimi	Qendra certifikimi, zhvillimi i shtreszimeve
Burimet Njerëzore dhe Ekspertiza	Mungesa e ekspertëve, largimi i njerëzve të trajnuar ose të kualifikuar	Tërheqja e ekspertizës, organet këshillimore	Mbështetja e biznesit, krijimi i rrjetit
Mjedisi	Ruajtja e mjedisit	Përdorimi i qëndrueshëm i burimeve	Menaxhimi i mbetjeve, përdorimi i teknologjisë

Bashkpëpunimi i vazhdueshëm rajonal

Në kuadër të seminareve dypalëshe, vlen të theksohet se Shqipëria, Kosova, Maqedonia e Veriut dhe Mali i Zi, si vende fqinje në zemër të Ballkanit Perëndimor, ndajnë një histori të pasur bashkpëpunimi. Historia e tyre e përbashkët, ngjashmëria kulturore dhe afërsia gjeografike kanë shërbyer si bazë për marrëveshje të shumta ndër vite. Këto marrëveshje përfshijnë një gamë të gjerë fushash, duke përfshirë bashkpëpunimin ekonomik, kulturor dhe politik, duke nënvizuar thellësinë e ndërlidhjes së tyre.

Këto kombe, me ngjashmëritë dhe aspiratat e tyre të përbashkëta, kanë punuar së bashku për të forcuar lidhjet e tyre dhe për të nxitur zhvillimin rajonal. Bashkpëpunimet e vazhdueshme të paraqitura në këtë raport pasqyrojnë angazhimin e tyre për të ndjekur inovacionin, rritjen e qëndrueshme ekonomike dhe partneritetet ndërkufitare. Këto përpjekje jo vetëm që nxisin zhvillimin dhe mirëqenien e përbashkët, por gjithashtu theksojnë potencialin për bashkpëpunim në të ardhmen dhe rolin kryesor të bashkpëpunimit rajonal në rrugëtimin e tyre kolektiv drejt një të ardhmeje më të ndritur dhe të ndërlidhur.

Përveç kësaj, bashkpëpunimi midis vendeve të WB6 (Ballkani Perëndimor 6). Shqipëria, Bosnja dhe Hercegovina, Kosova, Mali i Zi, Maqedonia e Veriut dhe Serbia, u forcuan kur liderët e Ballkanit Perëndimor miratuan Planin Shumëvjeçar të Veprimit për Zonën Ekonomike Rajonale në Ballkanin Perëndimor (MAP REA), në Samitin e Triestes të mbajtur më 12 korrik 2017. MAP REA, synonte të mundësonte qarkullimin e papenguar të mallrave, shërbimeve, kapitalit dhe fuqisë punëtore shumë të kualifikuar, duke e bërë rajonin më tërheqës për investime dhe tregti; dhe përsheptimin e përafrimit me BE-në, duke sjellë kështu mirëqenie për qytetarët e Ballkanit Perëndimor.

Më 10 nëntor 2020, drejtuesit e WB6 (Ballkani Perëndimor 6) miratuan në Samitin e Procesit të Berlinit të mbajtur në Sofje, Planin e Veprimit të Tregut të Përbashkët Rajonal (CRM) 2021-2024. Ai bazohet në arritjet e Zonës Ekonomike Rajonale (REA). Qëllimi i CRM ishte të kishte një efekt transformues duke e vendosur rajonin në hartën e investitorëve globalë, duke krijuar kështu vende pune dhe duke ofruar zgjedhje më të mëdha me çmime më të ulëta për konsumatorët e tij dhe duke u mundësuar njerëzve të punojnë në të gjithë rajonin. Zbatimi i veprimeve rajonale përfaqëson një hap për bizneset e WB6 (Ballkani Perëndimor 6) për t'u përfshirë më mirë në zinxhirët e vlerave evropiane dhe për të forcuar konkurrencën e tyre në tregun evropian dhe global.

Strategjia e Specializimit Inteligjent është përfshirë si në Zonën Ekonomike Rajonale (REA) ashtu edhe në Planin e saj Shumëvjeçar të Veprimit, si dhe në Tregun e Përbashkët Rajonal (CRM). Është një prioritet rajonal dhe kombëtar për vendet e WB6 (Ballkani Perëndimor 6) dhe bashkëpunimi mes tyre gjatë këtij procesi është thelbësor.

Pavarësisht punës dhe bashkëpunimit në hartimin e Strategjive të Specializimit Inteligjent, vendet kanë një histori të gjatë bashkëpunimi ndër vite. Në këtë kuadër, janë nënshkruar disa marrëveshje të rëndësishme mes tyre, të cilat tregojnë vullnetin dhe angazhimin e mirë të liderëve për të ndërmarrë nisma të përbashkëta që do të kenë ndikim në ekonominë kombëtare si dhe në zhvillimin e rajonit në tërësi. Disa nga këto marrëveshje të fokusuara në fusha të ndryshme, janë paraqitur më poshtë.

Marrëveshjet Shqipëri – Kosovë

Kosova dhe Shqipëria ndajnë një histori bashkëpunimi dhe kanë hyrë në marrëveshje të shumta që nga shpallja e pavarësisë së Kosovës. Deri më sot, të dy kombet janë angazhuar në mbi 100 marrëveshje që përfshijnë ekonominë, arsimin, mbrojtjen dhe zhvillimin. Megjithatë, zbatimi i këtyre marrëveshjeve është përballur me sfida, ku vetëm 49% janë realizuar plotësisht. Ky bashkëpunim i gjerë është nxitur përmes një tradite dyvjeçare të takimeve të përbashkëta që nga viti 2014.

Këto marrëveshje kanë përfshirë një gamë të gjerë fushash, duke përfshirë arsimin, transportin, energjinë, infrastrukturën dhe turizmin. Veçanërisht, marrëveshjet më të fundit u nënshkruan në qershor 2022 gjatë takimit të tetë zyrat që nga shpallja e pavarësisë së Kosovës, duke forcuar më tej angazhimin e tyre për të forcuar lidhjet dypalëshe.

Në kontekstin e seminarit tonë, është e rëndësishme të theksohen marrëveshjet në sektorin e përpunimit të ushqimit. Këto marrëveshje përfshijnë angazhime për harmonizimin e politikave ligjore në bujqësi, sigurimin e cilësisë së produktit dhe zhvillimin e produkteve bujqësore inteligjente. Për më tepër, të dy vendet kanë shprehur përkushtimin e tyre për promovimin e praktikave të qëndrueshme bujqësore dhe shqyrtimin e mundësive për eksportimin e produkteve me origjinë shtazore në BE.

Marrëveshjet kryesore të fundit në lidhje me fokusin e seminarit tonë përfshijnë:

Bujqësia:

- Marrëveshja për Bashkëpunim ndërmjet Ministrisë së Financave dhe Ekonomisë së Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Ekonomisë, Punësisë, Tregtisë, Industrisë, Sipërmarrjes dhe Investimeve Strategjike të Republikës së Kosovës për Mobilitetin e Punës.
- Marrëveshja e Bashkëpunimit në Zbatimin e Programeve të Mbështetjes së Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural ndërmjet Ministrisë së Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural të Republikës së Kosovës.
- Marrëveshja e Bashkëpunimit për Shkëmbimin e Eksperiencës në Proceset Teknike ndërmjet Ministrisë së Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural të Republikës së Kosovës.

TIK:

Në sektorin e TIK, Shqipëria dhe Kosova kanë vendosur gjithashtu marrëveshje për të garantuar sigurinë kibernetike, për të zhvilluar sisteme të harmonizuara dhe për të promovuar përdorimin e gjerë të TIK në të gjithë sektorët. Këto marrëveshje synojnë të nxisin digitalizimin, të përmirësojnë cilësinë e shërbimit dhe të krijojnë një mjedis të favorshëm për inovacionin digital.

Marrëveshjet kryesore të fundit në lidhje me TIK përfshijnë:

- Memorandum Bashkëpunimi për Krijimin e Korridorit Digjital 5G dhe Lehtësimin e Lëvizjes së Ardhshme ndërmjet Ministrisë së Infrastrukturës dhe Energjisë së Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Ekonomisë dhe Mjedisit të Republikës së Kosovës.
- Memorandum Bashkëpunimi ndërmjet Ministrisë së Arsimit, Sportit dhe Rinisë së Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës të Republikës së Kosovës për Platformën e Përbashkët Digjitale të Arsimit Parauniversitar.

Këto marrëveshje pasqyrojnë përkushtimin e vazhdueshëm të Kosovës dhe Shqipërisë për të nxitur bashkëpunimin dhe zhvillimin e sektorëve të ndryshëm të ekonomive të tyre, përfshirë ato të diskutuara në seminarin tonë.

Në shtojcën më poshtë janë marrëveshjet e përgjithshme të nënshkruara mes këtyre dy shteteve gjatë viteve të fundit.

Marrëveshjet Shqipëri - Maqedoni e Veriut

Takimi i parë i dy qeverive, i mbajtur në Pogradec më 15 dhjetor 2017, ishte një moment kyç. Ishte i pari i këtij lloji mes qeverive të të dy vendeve dhe shënoi një angazhim të përbashkët për ndërtimin e një mekanizmi të qëndrueshëm afatgjatë me synim ngritjen e marrëdhënieve midis Shqipërisë dhe Maqedonisë së Veriut në një nivel të ri cilësor. Agjenda e përcaktuar bashkërisht, e shprehur në Deklaratën e Përbashkët të nënshkruar në fund të këtij takimi, ka një qasje konkrete thelbësore dhe synon rezultate të prekshme.

Kjo agjendë përfshin forcimin e marrëdhënieve dypalëshe përmes rritjes së dialogut dhe shkëmbimeve në të gjitha fushat e bashkëpunimit, mobilizimin e përpjekjeve për përmbushjen e angazhimeve në kuadër të integritimit në strukturat euroatlantike, punën për lidhjen e mëtejshme të Shqipërisë dhe Maqedonisë së Veriut përmes zhvillimit të rrugëve, hekurudhave dhe infrastrukturës energjetike, duke përmirësuar standardet e lëvizjes së lirë të mallrave, njerëzve dhe kapitalit duke ndjekur modelin doganor One-Stop-Shop (Shërbime të ndryshme të ofruara në një vend).

Gjithashtu, janë nënshkruar këto marrëveshje:

Nr.	Titulli i Dokumentit
1	Deklaratë e përbashkët ndërmjet Kryeministrit të Republikës së Shqipërisë, H.E. Edi Rama dhe kryeministrit të Republikës së Maqedonisë së Veriut, H.E. Zoran Zaev, në kuadër të takimit të parë ndërqeveritar Shqipëri – Maqedoni e Veriut.
2	Memorandum Mirëkuptimi ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Maqedonisë së Veriut për parandalimin dhe luftimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit që çon në terrorizëm.
3	Plani për bashkëpunim dhe konsultime ndërmjet Ministrisë së Punëve të Jashtme të Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe Ministrisë për Evropën dhe Punët e Jashtme të Republikës së Shqipërisë.
4	Memorandum bashkëpunimi ndërmjet Ministrisë së Punëve të Brendshme të Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe Ministrisë së Brendshme të Republikës së Shqipërisë, për forcimin e bashkëpunimit në fushën e kontrollit të brendshëm.
5	Memorandum bashkëpunimi ndërmjet Drejtorisë së Përgjithshme të Arkivave të Republikës së Shqipërisë dhe Institutit të Trashëgimisë Shpirtërore dhe Kulturore të Shqiptarëve – Shkup.

Në mbledhjet e njëpasnjëshme të dy qeverive Shqipëri-Maqedoni e Veriut, mbajtur në Shkup më 14 nëntor 2022, u nënshkruan marrëveshjet dhe memorandumet që mbulojnë fusha të ndryshme, duke përfshirë bashkëpunimin në procesin e integritimit në BE, bashkëpunimin në mbrojtje dhe siguri, kontrollin e përbashkët kufitar në pikën e përbashkët të kalimit kufitar Qafë-Thanë dhe një memorandum bashkëpunimi në sektorin ekonomik dhe atë të energjisë.

Marrëveshjet kryesore të fundit në lidhje me fushat e përbashkëta prioritare mund të gjenden në Shtojcën më poshtë.

Marrëveshjet Shqipëri-Mali i Zi

Takimi i Parë Ndërqeveritar ndërmjet Shqipërisë dhe Malit të Zi u zhvillua më 3 korrik 2018, në Shkodër. Në takim morën pjesë delegacione të përbëra nga 11 ministra nga të dyja qeveritë. Takimi përfundoi me një konferencë të përbashkët për shtyp dhe në kapërcyell të eventit u mbajt një Forum Biznesi, i organizuar nga Dhomat e Tregtisë dhe Industrisë si dhe Agjencitë e Investimeve të të dy vendeve. Gjatë këtij takimi u nënshkrua një Marrëveshje e Përbashkët dhe shtatë Memorandume Mirëkuptimi/Bashkëpunimi.

- **Takimi Ndërqeveritar dhe Konferenca për Shtyp:** Kryeministri Rama e vlerësoi këtë takim si një hap të rëndësishëm drejt thellimit të marrëdhënieve dypalëshe. Të dy vendet kanë bashkëpunuar në mënyrë efektive në procesin e integritetit euroatlantik dhe në procesin e Berlinit. Temat kryesore të diskutuara përfshinë autostradën Adriatiko-Joniane, shtimin e pikave të kalimit kufitar, zhvillimin e infrastrukturës ndërmjet Velipojës dhe Ulqinit dhe një qasje të përbashkët ndaj Kosovës dhe dialogut të saj me Serbinë. Gjithashtu u theksua hapja e pikave të kalimit kufitar dhe roli pozitiv i minoriteteve.
- **Forumi i Biznesit:** Forumi i Biznesit Shqipëri-Mali i Zi, i organizuar nga Bashkimi i Dhomave të Tregtisë dhe Industrisë të të dy vendeve, synoi të nxiste bashkëpunimin në sektorë të ndryshëm, duke përfshirë tregtinë, turizmin, energjinë, transportin, bujqësinë, TIK-un dhe përpunimin e drurit. Afërsisht 170 përfaqësues të kompanive nga të dy vendet morën pjesë. Diskutimet u përqëndruan në projektet ndërkufitare, përmirësimin e lidhjeve ekonomike, adresimin e pengesave jotarifore dhe nxitjen e shkëmbimeve tregtare dhe investimeve.

Ky takim shënoi një hap të rëndësishëm përpara në marrëdhëniet dypalëshe dhe demonstroi potencial të pasfrytëzuar në fusha të ndryshme si ekonomia, tregtia, turizmi dhe bashkëpunimi ndërkufitar. Pjesëmarrja e shumë kompanive në Forumin e Biznesit tregoi interesin dhe potencialin e madh për bashkëpunim mes Shqipërisë dhe Malit të Zi.

Dokumentet e nënshkruara ishin:

Marrëveshje/Bashkëpunim	Përshkrimi
Deklaratë e përbashkët mes Kryeministrave	Një marrëveshje e nënshkruar gjatë takimit të parë ndërqeveritar shqiptaro-malazez.
Marrëveshja K për Menaxhimin Ndërkufitar të Ujërave	Marrëveshje për marrëdhëniet dypalëshe në fushën e menaxhimit ndërkufitar të ujërave.
Ndihma e ndërsjellë në situata emergjente	Marrëveshja për ndihmën e ndërsjellë në situata emergjente ndërmjet Këshillit të Ministrave të Shqipërisë dhe Qeverisë së Malit të Zi.
Operacione Ndërkufitare për Patrullimin e Hapësirës Ajrore	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Shqipërisë dhe Qeverisë së Malit të Zi për Patrullimin e Hapësirës Ajrore për operacionet ndërkufitare për patrullimin e hapësirës ajrore.
Hapja e Kalimit Kufitar (Zogaj-Skje)	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Malit të Zi për hapjen e pikës kufitare Zogaj-Skje për qarkullimin rrugor dhe ujqor në liqenin e Shkodrës.
Programi i Bashkëpunimit Kulturor (2018-2020)	Programi i bashkëpunimit kulturor ndërmjet Ministrisë së Kulturës (2018-2020) të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Kulturës së Malit të Zi për periudhën 2018-2020.
Memorandum Mirëkuptimi për Bashkëpunim të Ndërsjellë	Memorandum Mirëkuptimi për Bashkëpunim Reciprok ndërmjet Agjencisë Shqiptare të Zhvillimit të Investimeve (AIDA) dhe Agjencisë Malazeze të Nxitjes së Investimeve
Marrëveshje Bashkëpunimi ndërmjet Dhomave të Tregtisë dhe Industrisë	Marrëveshje bashkëpunimi ndërmjet Bashkimit të Dhomave të Tregtisë dhe Industrisë së Shqipërisë dhe Dhomës së Ekonomisë të Malit të Zi.

Gjatë takimit të dytë të përbashkët të datës 27 shkurt 2023 ndërmjet qeverisë së Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Malit të Zi, u nënshkruan disa marrëveshje bashkëpunimi. Këtu përfshihej një Deklaratë e Përbashkët ndërmjet Kryeministrit të Republikës së Shqipërisë, Edi Rama, dhe Kryeministrit të Malit të Zi, Dritan Abazović; Marrëveshja dypalëshe ndërmjet Republikës së Shqipërisë dhe Malit të Zi për ndërtimin e një ure mbi lumin Bunë; dhe Marrëveshja për hapjen e pikës së përbashkët të kalimit kufitar Shën Nikollë – Pulaj në territorin e Republikës së Shqipërisë, nënshkruar nga kryeministri Edi Rama dhe kryeministri Dritan Abazović. Më tej, ministrat e të dyja qeverive nënshkruan marrëveshje dhe memorandume në fusha të ndryshme, si energjia, peshkimi, mbrojtja e bimëve, mbrojtja sociale, sporti, kultura, media, mbrojtja dhe shëndetësia.

Marrëveshjet e tjera të kohëve të fundit në lidhje me prioritetet e përbashkëta të dy vendeve janë renditur në Shtojcën më poshtë.

Shtojcë – Marrëveshjet ndërmjet Shqipërisë dhe Kosovës, Maqedonisë së Veriut, Malit të Zi

Marrëveshjet mes Shqipërisë dhe Kosovës

Nr.	Emri i Marrëveshjes	Data e nënshkrimit
1	Marrëveshje bashkëpunimi për menaxhimin e kufirit	07.03.2006
2	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për njohjen e të drejtave të shqiptarëve të Malit të Zi	27.03.2007
3	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e zhvillimit bujqësor.	27.03.2007
4	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për njohjen e të drejtave të shqiptarëve të Malit të Zi	04.05.2007
5	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për bashkëpunim në fushën e mbrojtjes së mjedisit	04.05.2007
6	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për njohjen e ndërsjellë të diplomave të arsimit të lartë	04.05.2007
7	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për bashkëpunim në fushën e shkencës dhe teknologjisë	04.05.2007
8	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për bashkëpunim në fushën e rendit dhe sigurisë publike	04.05.2007
9	Marrëveshje për bashkëpunim në fushën e telekomunikacionit dhe shërbimeve postare	04.05.2007

Nr.	Emri i Marrëveshjes	Data e Nënshkrimit
10	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e arsimit, rinisë dhe sportit	04.05.2007
11	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për bashkëpunim në fushën e shëndetësisë	04.05.2007
12	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e kulturës dhe mbrojtjes së trashëgimisë kulturore	04.05.2007
13	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për bashkëpunim në fushën e transportit	04.05.2007
14	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e zhvillimit ekonomik	04.05.2007
15	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e menaxhimit të emergjencave	04.05.2007
16	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për bashkëpunim në fushën e administratës publike	04.05.2007
17	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e drejtësisë	04.05.2007
18	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për bashkëpunim në fushën e doganave dhe shkëmbimeve tregtare	04.05/2007
19	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e bujqësisë	27.11.2024
20	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e arsimit, rinisë dhe sportit	27.11.2024
21	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e drejtësisë	27.11.2024
22	Marrëveshje për bashkëpunim në fushën e kulturës	27.11.2024
23	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për bashkëpunim në fushën e administratës publike	27.11.2024
24	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e turizmit	27.11.2024

Nr.	Emri i Marrëveshjes	Data e Nënshkrimit
25	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e transportit	27.11.2007
26	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e mbrojtjes së mjedisit	27.11.2007
27	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e shëndetësisë	27.11.2007
28	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e menaxhimit të emergjencave	27.11.2007
29	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e doganave dhe shkëmbimeve tregtare	27.11.2007
30	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e telekomunikacionit dhe shërbimeve postare	27.11.2007
31	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e zhvillimit ekonomik	27.11.2007
32	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e shkencës dhe teknologjisë	27.11.2007
33	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e rendit dhe sigurisë publike	27.11.2007
34	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e administratës publike	27.11.2007
35	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e drejtësisë	30.12.2007
36	Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë 30.12.2007 dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për njohjen reciproke të diplomave të arsimit të lartë	30.12.2007
37	Marrëveshje për bashkëpunim në fushën e telekomunikacionit dhe shërbimeve postare	30.12.2007
38	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e doganave dhe shkëmbimeve tregtare	30.12.2007
39	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e administratës publike	30.12.2007
40	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e rendit dhe sigurisë publike	30.12.2007
41	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e shkencës dhe teknologjisë	30.12.2007
42	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e zhvillimit të ekonomisë	30.12.2007
43	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e transportit	30.12.2007
44	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e bujqësisë	30.12.2007
45	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e arsimit, rinisë dhe sportit	30.12.2007
46	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e drejtësisë	07.06.2010

Nr.	Emri i Marrëveshjes	Data e Nënshkrimit
47	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e doganave dhe shkëmbimeve tregtare	07.06.2010
48	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e zhvillimit ekonomik	07.06.2010
49	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e administratës publike	07.06.2010
50	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e telekomunikacionit dhe shërbimeve postare	07.06.2010
51	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e shkencës dhe teknologjisë	07.06.2010
52	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e transportit	07.06.2010
53	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e bujqësisë	07.06.2010
54	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e arsimit, rinisë dhe sportit	07.06.2010
55	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e shëndetësisë	07.06.2010
56	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e mbrojtjes së mjedisit	07.06.2010
57	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e drejtësisë	07.06.2010
58	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e kulturës	07.06.2010
59	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e turizmit	07.06.2010
60	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e menaxhimit të emergjencave	07.06.2010
61	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e rendit dhe sigurisë publike	07.06.2010
62	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e drejtësisë	27.05.2013
63	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e doganave dhe shkëmbimeve tregtare	27.05.2013
64	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e zhvillimit ekonomik	27.05.2013
65	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e administratës publike	27.05.2013
66	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e telekomunikacionit dhe shërbimeve postare	27.05.2013
67	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e shkencës dhe teknologjisë	27.05.2013
68	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e transportit	27.05.2013
69	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e bujqësisë	27.05.2013
70	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e arsimit, rinisë dhe sportit	27.05.2013

Nr.	Emri i Marrëveshjes	Data e Nënshkrimit
71	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e shëndetësisë	27.05.2013
72	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e mbrojtjes së mjedisit	27.05.2013
73	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e drejtësisë	04.04.2016
74	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e doganave dhe shkëmbimeve tregtare	04.04.2016
75	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e zhvillimit ekonomik	04.04.2016
76	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e administratës publike	04.04.2016
77	Marrëveshja bashkëpunimi në fushën e telekomunikacionit dhe shërbimeve postare	04.04.2016
78	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e shkencës dhe teknologjisë	04.04.2016
79	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e transportit	04.04.2016
80	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e bujqësisë	04.04.2016
81	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e arsimit, rinisë dhe sportit	04.04.2016
82	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e shëndetësisë	04.04.2016
83	Marrëveshja për bashkëpunim në fushën e mbrojtjes së mjedisit	04.04.2016
84	Marrëveshja teknike për trajnimin e aviacionit ushtarak	13.01.2024
85	Protokolli i bashkëpunimit për përfaqësimin diplomatik	23.04.2024
86	Protokolli zbatimi në diplomacinë kulturore	23.04.2024
87	Marrëveshja e bashkëpunimit për negociatat e anëtarësimit në BE	23.04.2024
88	Ndryshim protokolli i marrëveshjes së bashkëpunimit për sigurinë	02.10.2024
89	Ndryshimi Protokolli për shmangien e tatimit të dyfishtë	02.10.2024
90	Marrëveshje bashkëpunimi në transportin hekurudhor	02.10.2024
91	Marrëveshje bashkëpunimi për ndihmë për fatkeqësi	02.10.2024
92	Bashkëpunimi i përbashkët i Ligës së Basketbollit	02.10.2024
93	Protokolli shtesë për bashkëpunimin shëndetësor (COVID-19)	02.10.2024
94	Grupi pune për fondin mbështetës të Luginës së Preshevës	02.10.2024
95	Marrëveshja e bashkërealizimit të filmave	02.10.2024

Nr.	Emri i Marrëveshjes	Data e Nënshkrimit
96	Marrëveshje bashkëpunimi në trashëgiminë kulturore dhe muzeumet	02.10.2020
97	Kalendari i përbashkët kulturor vjetor	02.10.2020
98	Bashkëpunim për korridorin digjital 5G	02.10.2020
99	Bashkëpunimi mbi lëvizshmërisë në punë	02.10.2020
100	Platforma digjitale për arsimin parauniversitar	02.10.2020
101	Grupi i punës për mbështetje në Mal të Zi	04.12.2020
102	Protokolli për përfaqësinë konsullore në Strugë	04.12.2020
103	Marrëveshja e bashkëpunimit në mbrojtje me Slloveninë	18.05.2021
104	Marrëveshja e bashkëpunimit ndërmjet agjencive të statistikave	07.06/2021
105	Lehtësimi i lejeve të qëndrimit të përkohshëm	26/11/2021
106	Rregullat e regjimit të trafikut kufitar lokal	26/11/2021
107	Ndryshimi i Pikës së Përbashkët të Kalimit Kufitar	26/11/2021
108	Ndihma e ndërsjellë juridike në çështjet civile dhe tregtare	26/11/2021
109	Bashkëpunimi bujqësor	26/11/2021
110	Ndërtimi i hekurudhës Durrës-Prishtinë	26/11/2021
111	Marrëveshja e sigurimeve shoqërore	26/11/2021
112	Lehtësirat e ndërsjella në dogana dhe kontrolli i hyrje/daljeve	26/11/2021
113	Njohja e diplomave dhe certifikatave	26/11/2021
114	Bashkëpunimi i trashëgimisë kulturore dhe muzeve	26/11/2021
115	Kalendari i përbashkët kulturor vjetor	26/11/2021
116	Korridor digjital 5G dhe lëvizshmëria në të ardhmen	26/11/2021
117	Bashkëpunimi mbi lëvizshmërisë në punë	26/11/2021
118	Platforma e përbashkët digjitale për arsimin	26/11/2021
119	Bashkëpunimi farmaceutik dhe pajisje mjekësore	26/11/2021
120	Bashkëpunimi ndërkufitar i shërbimit shëndetësor	26/11/2021
121	Regjimi lokal i trafikut kufitar në zonat kufitare	26/11/2021

Nr.	Emri i Marrëveshjes	Data e nënshkrimit
122	Bashkëpunimi për gjendjen civile	26.11.2021
123	Deklarata e Ministrave të Drejtësisë	26.11.2021
124	Platforma e informacionit dhe promovimit turistik	26.11.2021
125	Zhvillimi i terminalit LNG Vlorë	26.11.2021
126	Bashkëpunimi i Kërkimit dhe Shpëtimit malor	26.11.2021
127	Grupi i përbashkët i punës për bashkëpunim ekonomik	26.11.2021
128	Aktivitetet e Përbashkëta të Kontrollit Kufitar në Shishtavec-Krusheve	20.06.2022
129	Marrëveshje ndërmjet Ministrisë së Infrastrukturës dhe Energjisë së Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës të Republikës së Kosovës për të bashkëfinancuar studimin dhe realizueshmërinë dhe dizajnimin e projektit hekurudhor Durrës-Prishtinë.	20.06.2022
130	Marrëveshje administrative për zbatimin e marrëveshjes sociale ndërmjet Republikës së Shqipërisë dhe Republikës së Kosovës.	20.06.2022
131	Protokolli mes Ministrisë së Brendshme të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Brendshme të Republikës së Kosovës për zbatimin e kontrollit të përbashkët kufitar në pikën e përbashkët kufitare Morinë / Kukës (Vërmicë / Prizren).	20.06.2022
132	Marrëveshje bashkëpunimi për zbatimin e programeve mbështetëse për zhvillimin bujqësor dhe rural ndërmjet Ministrisë së Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural të Republikës së Kosovës.	20.06.2022
133	Marrëveshje bashkëpunimi për shkëmbimin e përvojave në proceset teknike mes Ministrisë së Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural të Republikës së Kosovës.	20.06.2022
134	Marrëveshje bashkëpunimi ndërmjet Ministrisë së Arsimit dhe Sportit.	20.06.2022

Nr.	Emri i Marrëveshjes	Data e Nënshkrimit
135	Marrëveshje për bashkëpunim në fushën e produkteve farmaceutike dhe pajisjeve mjekësore mes Ministrisë së Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Shëndetësisë të Republikës së Kosovës.	20.06.2024
136	Marrëveshje bashkëpunimi për shërbimin e ndërsjellë shëndetësor ndërkufitar mes Ministrisë së Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Shëndetësisë të Republikës së Kosovës.	20.06.2024
137	Protokoll ndërmjet Ministrisë së Brendshme të Republikës së Shqipërisë dhe datës Ministrisë së Punëve të Brendshme të Republikës së Kosovës për regjimin e qarkullimit kufitar vendas në zonat kufitare ndërmjet kufirit shtetëror të Republikës së Shqipërisë dhe Republikës së Kosovës.	20.06.2024
138	Memorandum Mirëkuptimi mes Ministrisë së Brendshme të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Punëve të Brendshme të Republikës së Kosovës për bashkëpunim për statusin civil.	20.06.2024
139	Deklaratë e përbashkët e Ministrave të Drejtësisë së Republikës së Shqipërisë dhe Republikës së Kosovës.	20.06.2024
140	Marrëveshje bashkëpunimi ndërmjet Ministrisë së Turizmit dhe Mjedisit të Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Industrisë, Sipërmarrjes dhe Tregtisë së Republikës së Kosovës për krijimin e një platforme të përbashkët informative digjitale dhe promovimit të turizmit.	20.06.2024
141	Memorandum Mirëkuptimi për sektorin e energjisë mes Ministrisë së Infrastrukturës dhe Energjisë së Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Ekonomisë së Republikës së Kosovës.	20.06.2024
142	Marrëveshja e bashkëpunimit ndërmjet Ministrisë së Infrastrukturës dhe Energjisë së Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës së Republikës së Kosovës për vlerësimin e gjendjes aktuale dhe përmirësimin e infrastrukturës rrugore në fshatrat ndërkufitare që lidhin zonat kufitare Shqipëri-Kosovë.	20.06.2024

Nr.	Emri i Marrëveshjes	Data e Nënshkrimit
143	Marrëveshja ndërmjet Ministrit të Shtetit për Rininë dhe Fëmijët e Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Kulturës, Rinisë dhe Sportit të Republikës së Kosovës për bashkëpunim në fushën e rinisë.	20.06.2022
144	Marrëveshje bashkëpunimi ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Qeverisë së Republikës së Kosovës për bashkëfinancimin e një projekti madhor për albanologjinë, përkatësisht enciklopedisë shqiptare.	20.06.2022
145	Memorandum bashkëpunimi ndërmjet Ministrisë së Infrastrukturës dhe Energjisë së Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Ekonomisë së Republikës së Kosovës për bashkëpunim në ndërtimin e terminalit Lungomare të Vlorës.	20.06.2022
146	Marrëveshja ndërmjet Ministrisë së Mbrojtjes së Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Mbrojtjes së Republikës së Kosovës për bashkëpunim në operacionet e kërkim-shpëtimit malor dhe detar.	20.06.2022
147	Memorandum Bashkëpunimi ndërmjet Ministrisë së Financave dhe Ekonomisë së Republikës së Shqipërisë dhe Ministrisë së Financave, Punës dhe Transfereve të Republikës së Kosovës për krijimin e një grupi të përbashkët pune për bashkimin doganor.	20.06.2022

Marrëveshjet mes Shqipërisë dhe Maqedonisë së Veriut

Titulli i Marrëveshjes	Fusha përkatëse
Memorandum Mirëkuptimi dhe Bashkëpunimi në fushën e Financave Publike dhe procesin e anëtarësimit në BE	Shkëmbimi Arsivor
Memorandum Mirëkuptimi ndërmjet Ministrive të Jashtme për bashkëpunim në trajnimin diplomatik	Shkëmbimi Arsivor
Programi i bashkëpunimit ndërmjet Ministrive të Arsimit dhe Sportit	Shkëmbimi Arsivor
Memorandum bashkëpunimi për redaktim dhe editim në gjuhën shqipe	Shkëmbimi arsimor
Memorandum bashkëpunimi për gjuhën shqipe të shenjave	Shkëmbimi arsimor
Memorandum për bashkëpunim në sektorin e energjisë	Energjia
Marrëveshja për lidhjen rrugore ndërkufitare	Energjia
Memorandum Mirëkuptimi për bashkëpunimin në fushën e mbrojtjes	Energjia
Memorandum për digjitalizimin e shërbimeve konsullore	Energjia
Marrëveshja për task forcat e përbashkëta të sigurisë	Lëndët e para/Prodhimi
Marrëveshje bashkëpunimi për kthimin e ikonave të eksportuara ilegalisht	Lëndët e para/Prodhimi
Bashkëpunimi për transformimin e teknologjisë digjitale	Lëndët e para/Prodhimi
Marrëveshja për delegimin e shërbimeve ndërkufitare të trafikut ajror mbi liqenin e Ohrit	Lëndët e para/Prodhimi
Memorandum bashkëpunimi për politikën sociale dhe mbrojtjen e fëmijëve	Bujqësia e Qëndrueshme
Marrëveshja e bashkëpunimit shëndetësor	Bujqësia e Qëndrueshme
Bashkëpunimi ndërmjet Ministrisë së Ekonomisë së Veriut	Bujqësia e Qëndrueshme
Maqedonisë dhe Ministrisë së Shtetit për Mbrojtjen e Ndërmarrjeve të Shqipërisë	

Referencat

- <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/>
- <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/w/the-identification-of-Intelligent-specialisation-priority-domains-in-albania.-a-mapping-exercise>
- <https://s3albania.org>
- <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/w/the-identification-of-priority-domains-in-kosovo.-a-mapping-exercise>
- <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/north-macedonia>
- <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/montenegro>
- <https://g2g.kryeministria.al/>
- <https://www.rcc.int/>

FUSHA PRIORITARE: ENERGJIA E RINOVUESHME

Masat	Aktiviteti	Institucionet/or garantues e garantues (dërgues me shkronja të zezë)	Data e përfundimit	Data e përfundimit	Bugeti i parashikuar i mjetit (euro)	Bugeti i parashikuar i mjetit (euro)	Fondet e BE-së kontribut e donatoreve (euro)	Hendeku financiar (euro)	Treguesi i output-it	Objektivi i output-it	Treguesi i rezultait	Objektivi i rezultait
Objektivi Strategjik Nr. 1: Promovimi i zhvillimit të projekteve të energjisë dhe të ertës për të diversifikuar portofolin e energjisë së rinovueshme, duke shfrytëzuar burimet e bollshme të derllojt dhe të ertës në Shqipëri për prodhimin e energjisë së pastër.												
Objektivi specifik 1.1: Rritja e investimeve në energjinë e rinovueshme, duke përfshirë liberalizimin e tregut të energjisë.												
M1. Rritja e ndërgjegjësisë për energjinë e rinovueshme dhe diversifikimin e burimeve të energjisë elektrike.	A.1 Zhvillimi i një portali unik për informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	ME, AEE, OSH-C	2025	2025	100,000	100,000	-	-	Portali i kujt dhe funksional	NA		
	A.2 Zhvillimi i një sistemi të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	ME, OSH-C, OSH-C	2025	2025	100,000	100,000	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.3 Organizimi i aktivitetit në shkollat për promovimin e vlerave mjedisore të BEE.	ME, AEE	2025	2025	200,000	200,000	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.4 Zhvillimi i një masterplan për ndërtimin e një sistemi të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	ME, AEE, OSH-C, OSH-C	2025	2025	150,000	150,000	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
M2. Promovimi i analizave mjedisore dhe të detyrues të BEE.	A.1 Investimi në ndërtimin e kapaciteteve të analizave mjedisore dhe të detyrues të BEE.	ME, AEE, OSH-C, OSH-C	2025	2025	250,000	250,000	0	250,000	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.2 Zhvillimi i një masterplan për ndërtimin e një sistemi të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	ME, AEE, OSH-C, OSH-C	2025	2025	500,000	500,000	0	500,000	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
Totali SO 1.1					1,300,000	1,300,000	-	-				
Objektivi specifik 1.2: Përmirësimi i procedurave për dhënie e lejeve dhe licencave për kompanitë që operojnë në këtë sektor dhe përmirësimi i kuantitetit dhe regulator, duke përfshirë zhvillimin e një rregullor dhe mbështetje në landfill (vend-grumbullim) dhe promovimin e ndërgjegjësisë.												
M3. Promovimi i bashkëpunimit dhe ndërgjegjësisë për energjinë e rinovueshme dhe diversifikimin e burimeve të energjisë elektrike.	A.1 Përmirësimi i procedurave për dhënie e lejeve dhe licencave për kompanitë që operojnë në këtë sektor dhe përmirësimi i kuantitetit dhe regulator, duke përfshirë zhvillimin e një rregullor dhe mbështetje në landfill (vend-grumbullim) dhe promovimin e ndërgjegjësisë.	ME, OSH-C, OSH-C, OSH-C	2025	2025	NA	NA	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.2 Identifikimi i aktit të detyrues për të bërë investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	ME, OSH-C, OSH-C, OSH-C	2025	2025	NA	NA	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.3 Bashkimi i aktit të detyrues për të bërë investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	ME, OSH-C, OSH-C, OSH-C	2025	2025	NA	NA	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.4 Përmirësimi i procedurave për dhënie e lejeve dhe licencave për kompanitë që operojnë në këtë sektor dhe përmirësimi i kuantitetit dhe regulator, duke përfshirë zhvillimin e një rregullor dhe mbështetje në landfill (vend-grumbullim) dhe promovimin e ndërgjegjësisë.	ME, OSH-C, OSH-C, OSH-C	2025	2025	250,000	250,000	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
Totali SO 1.2					NA	NA	-	-				
Totali i Objektit Strategjik nr. 1					1,300,000	1,300,000	-	-				
Objektivi Strategjik Nr. 2: Inkurajimi i përdorimit të teknologjive të përdorimit të mbeturave në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomatës për prodhimin e energjisë së pastër, reduktimin e mbetjeve në landfill (vend-grumbullim) dhe promovimin e ndërgjegjësisë.												
Objektivi specifik 2.1: Inkurajimi i përdorimit të teknologjive të përdorimit të mbeturave në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomatës për prodhimin e energjisë së pastër, reduktimin e mbetjeve në landfill (vend-grumbullim) dhe promovimin e ndërgjegjësisë.												
M4. Promovimi i përdorimit të teknologjive të përdorimit të mbeturave në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomatës për prodhimin e energjisë së pastër, reduktimin e mbetjeve në landfill (vend-grumbullim) dhe promovimin e ndërgjegjësisë.	A.1 Inkurajimi i përdorimit të teknologjive të përdorimit të mbeturave në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomatës për prodhimin e energjisë së pastër, reduktimin e mbetjeve në landfill (vend-grumbullim) dhe promovimin e ndërgjegjësisë.	ME, AEE, OSH-C	2025	2025	NA	NA	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.2 Identifikimi i aktit të detyrues për të bërë investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	ME, AEE, OSH-C	2025	2025	NA	NA	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.3 Bashkimi i aktit të detyrues për të bërë investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	ME, AEE, OSH-C	2025	2025	NA	NA	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.4 Përmirësimi i procedurave për dhënie e lejeve dhe licencave për kompanitë që operojnë në këtë sektor dhe përmirësimi i kuantitetit dhe regulator, duke përfshirë zhvillimin e një rregullor dhe mbështetje në landfill (vend-grumbullim) dhe promovimin e ndërgjegjësisë.	ME, AEE, OSH-C	2025	2025	250,000	250,000	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
Totali SO 2.1					NA	NA	-	-				
Totali i Objektit Strategjik nr. 2					1,300,000	1,300,000	-	-				
Objektivi Strategjik Nr. 3: Promovimi i rritjes së prodhimit të energjisë elektrike dhe diversifikimit të burimeve të energjisë elektrike.												
Objektivi specifik 3.1: Promovimi i masave mbështetëse për integrimin e burimeve alternative të energjisë, afërsisht e energjise dhe diversifikimin e prodhimit të energjisë elektrike.												
M5. Promovimi i përdorimit të teknologjive të përdorimit të mbeturave në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomatës për prodhimin e energjisë së pastër, reduktimin e mbetjeve në landfill (vend-grumbullim) dhe promovimin e ndërgjegjësisë.	A.1 Inkurajimi i përdorimit të teknologjive të përdorimit të mbeturave në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomatës për prodhimin e energjisë së pastër, reduktimin e mbetjeve në landfill (vend-grumbullim) dhe promovimin e ndërgjegjësisë.	ME, AEE, OSH-C	2025	2025	NA	NA	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.2 Identifikimi i aktit të detyrues për të bërë investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	ME, AEE, OSH-C	2025	2025	NA	NA	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.3 Bashkimi i aktit të detyrues për të bërë investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	ME, AEE, OSH-C	2025	2025	NA	NA	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
	A.4 Përmirësimi i procedurave për dhënie e lejeve dhe licencave për kompanitë që operojnë në këtë sektor dhe përmirësimi i kuantitetit dhe regulator, duke përfshirë zhvillimin e një rregullor dhe mbështetje në landfill (vend-grumbullim) dhe promovimin e ndërgjegjësisë.	ME, AEE, OSH-C	2025	2025	250,000	250,000	-	-	Niveli i aksesimit të informata për të gjitha investimet dhe nismat për BEE dhe energjinë e rinovueshme, të cilat mbështeten dhe administrohen.	NA		
Totali SO 3.1					NA	NA	-	-				
Totali i Objektit Strategjik nr. 3					1,300,000	1,300,000	-	-				

[illegible]

[illegible][illegible]

Page | 6161

[illegible]

Page | 6163

[illegible][illegible]

USHA PRIORITARE: TURIZMI DHE MEDIOSI QENDRUESHEM DHE DIVERSIFIKUAR																		
Mënyja	Aktiviteti	Institucioni/organizata e përkrahësit (shërbimi i tyre)	Data e fillimit dhe përfundimit (viti)	Bujdeti i shërbimit (miliona euro)	Burimi i finansimit			Burimi i finansimit			Objektivi / rezultat	Objektivi / rezultat						
					Bujheti i shërbimit (euro)	Totali për bujqësi (euro)	Paqarshkues për 2023 (euro)	Kontributi i shtetit (euro)	Fondi e BE (euro)	Hendeku për shërbime (euro)								
1. Rrethimi dhe promovimi i vendit historik dhe kulturor, muzeve dhe traditave të shpërndara për të rritur individët e apasionuar për trashëgimisë, duke siguruar që trashëgimia kulturore e Shqipërisë do të ruhet, restaurohet dhe promovohet.	A1. Identifikimi i vendit kulturor dhe të trashëguar dhe përkrahja e monumenteve historike, zonat arkologjike, përkrahja me rëndësi kulturore dhe praktikë tradicionale dhe përkrahja e një platforme/regioni ndërkombëtar të përkrahësve.	MEK, MTM	2025	2028	300.000	200.000	0	0	0	0	0	Niveli i vendit kulturor dhe të trashëguar të identifikuar dhe të dokumentuar.	4					
	A2. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MEK, MTM	2025	2030	110.000	110.000	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	5					
	A3. Ndërtimi i teknologjive moderne si rrjetet e shërbimit, etj.	MEK, MTM	2025	2030	1.000.000	0	300.000	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	20					
	A4. Përkrahja e rrjetit të shërbimit (AR) për të përkrahur përkrahjen në vend.	MEK, MTM	2025	2030	1.000.000	0	300.000	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	30					
	A5. Përkrahja e teknologjive moderne si rrjetet e shërbimit, etj.	MEK, MTM	2025	2030	1.000.000	0	300.000	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	5					
	A6. Përkrahja e teknologjive moderne si rrjetet e shërbimit, etj.	MEK, MTM	2025	2030	1.000.000	0	300.000	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	60					
	A7. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MEK	2025	2030	360.000	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	20					
	A8. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MTM	2025	2030	430.000	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	30					
	A9. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MTM	2025	2030	300.000	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	26 shtet					
	A10. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	Armatosur / Asociacioni Civili MPP	2025	2030	260.000	0	100.000	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	500					
	A11. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MEK, MTM	2025	2030	100.000	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	700					
	A12. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MEK, MTM	2025	2030	100.000	0	100.000	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	1.000.000					
	A13. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MEK, MTM	2025	2030	1.270.000	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	3					
	A14. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MEK, MTM	2025	2030	1.270.000	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	4					
	A15. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MEK, MTM	2025	2030	300.000	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	10					
	A16. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MEK, MTM	2025	2030	100.000	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	20					
	A17. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MEK, MTM	2025	2030	100.000	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të trashëguar kulturor të ruajtur përmes përkrahësve promovues.	30					
	Totali													6.830.000	2.710.000	1.510.000	0	710.000
Objektivi specifik 2. Zhvillimi i nënshtetit të shëndetit dhe mirëqenies të turizmit duke shpërndarë burimet natyrore dhe terapeutike të Shqipërisë																		
A1. Promovimi i përkrahjes së individëve të shëndetit dhe mirëqenies të turizmit duke shpërndarë burimet natyrore dhe terapeutike të Shqipërisë.	MEK, MTM	2025	2030	700.000	0	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të shëndetit të individëve të shëndetit dhe mirëqenies të turizmit duke shpërndarë burimet natyrore dhe terapeutike të Shqipërisë.	400					
A2. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MEK, MTM	2025	2030	0	0	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të shëndetit të individëve të shëndetit dhe mirëqenies të turizmit duke shpërndarë burimet natyrore dhe terapeutike të Shqipërisë.	15					
A3. Zhvillimi i një plan raporti për ruajtjen e vendit të identifikuar kulturor dhe të trashëguar.	MEK, MTM	2025	2030	0	0	0	0	0	0	0	0	Niveli i vendit të shëndetit të individëve të shëndetit dhe mirëqenies të turizmit duke shpërndarë burimet natyrore dhe terapeutike të Shqipërisë.	30					

[illegible]

M1. Zhvenditje Agjencitë dhe Institucionet që krijojnë dhe menaxhojnë të tilla	A1. Inisiativë / fletorja që të hapin fletë për vlerësim dhe të angazhojnë ata që do të punojnë në kërkim, studim, planifikim, ndërtim dhe shpërndarje të aktivitetit në fletë	MAM, Studium, ekspertizë, studim, organizata konfederata	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	2042	2043	2044	2045	2046	2047	2048	2049	2050	2051	2052	2053	2054	2055	2056	2057	2058	2059	2060	2061	2062	2063	2064	2065	2066	2067	2068	2069	2070	2071	2072	2073	2074	2075	2076	2077	2078	2079	2080	2081	2082	2083	2084	2085	2086	2087	2088	2089	2090	2091	2092	2093	2094	2095	2096	2097	2098	2099	2100	2101	2102	2103	2104	2105	2106	2107	2108	2109	2110	2111	2112	2113	2114	2115	2116	2117	2118	2119	2120	2121	2122	2123	2124	2125	2126	2127	2128	2129	2130	2131	2132	2133	2134	2135	2136	2137	2138	2139	2140	2141	2142	2143	2144	2145	2146	2147	2148	2149	2150	2151	2152	2153	2154	2155	2156	2157	2158	2159	2160	2161	2162	2163	2164	2165	2166	2167	2168	2169	2170	2171	2172	2173	2174	2175	2176	2177	2178	2179	2180	2181	2182	2183	2184	2185	2186	2187	2188	2189	2190	2191	2192	2193	2194	2195	2196	2197	2198	2199	2200	2201	2202	2203	2204	2205	2206	2207	2208	2209	2210	2211	2212	2213	2214	2215	2216	2217	2218	2219	2220	2221	2222	2223	2224	2225	2226	2227	2228	2229	2230	2231	2232	2233	2234	2235	2236	2237	2238	2239	2240	2241	2242	2243	2244	2245	2246	2247	2248	2249	2250	2251	2252	2253	2254	2255	2256	2257	2258	2259	2260	2261	2262	2263	2264	2265	2266	2267	2268	2269	2270	2271	2272	2273	2274	2275	2276	2277	2278	2279	2280	2281	2282	2283	2284	2285	2286	2287	2288	2289	2290	2291	2292	2293	2294	2295	2296	2297	2298	2299	2300	2301	2302	2303	2304	2305	2306	2307	2308	2309	2310	2311	2312	2313	2314	2315	2316	2317	2318	2319	2320	2321	2322	2323	2324	2325	2326	2327	2328	2329	2330	2331	2332	2333	2334	2335	2336	2337	2338	2339	2340	2341	2342	2343	2344	2345	2346	2347	2348	2349	2350	2351	2352	2353	2354	2355	2356	2357	2358	2359	2360	2361	2362	2363	2364	2365	2366	2367	2368	2369	2370	2371	2372	2373	2374	2375	2376	2377	2378	2379	2380	2381	2382	2383	2384	2385	2386	2387	2388	2389	2390	2391	2392	2393	2394	2395	2396	2397	2398	2399	2400	2401	2402	2403	2404	2405	2406	2407	2408	2409	2410	2411	2412	2413	2414	2415	2416	2417	2418	2419	2420	2421	2422	2423	2424	2425	2426	2427	2428	2429	2430	2431	2432	2433	2434	2435	2436	2437	2438	2439	2440	2441	2442	2443	2444	2445	2446	2447	2448	2449	2450	2451	2452	2453	2454	2455	2456	2457	2458	2459	2460	2461	2462	2463	2464	2465	2466	2467	2468	2469	2470	2471	2472	2473	2474	2475	2476	2477	2478	2479	2480	2481	2482	2483	2484	2485	2486	2487	2488	2489	2490	2491	2492	2493	2494	2495	2496	2497	2498	2499	2500	2501	2502	2503	2504	2505	2506	2507	2508	2509	2510	2511	2512	2513	2514	2515	2516	2517	2518	2519	2520	2521	2522	2523	2524	2525	2526	2527	2528	2529	2530	2531	2532	2533	2534	2535	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550	2551	2552	2553	2554	2555	2556	2557	2558	2559	2560	2561	2562	2563	2564	2565	2566	2567	2568	2569	2570	2571	2572	2573	2574	2575	2576	2577	2578	2579	2580	2581	2582	2583	2584	2585	2586	2587	2588	2589	2590	2591	2592	2593	2594	2595	2596	2597	2598	2599	2600	2601	2602	2603	2604	2605	2606	2607	2608	2609	2610	2611	2612	2613	2614	2615	2616	2617	2618	2619	2620	2621	2622	2623	2624	2625	2626	2627	2628	2629	2630	2631	2632	2633	2634	2635	2636	2637	2638	2639	2640	2641	2642	2643	2644	2645	2646	2647	2648	2649	2650	2651	2652	2653	2654	2655	2656	2657	2658	2659	2660	2661	2662	2663	2664	2665	2666	2667	2668	2669	2670	2671	2672	2673	2674	2675	2676	2677	2678	2679	2680	2681	2682	2683	2684	2685	2686	2687	2688	2689	2690	2691	2692	2693	2694	2695	2696	2697	2698	2699	2700	2701	2702	2703	2704	2705	2706	2707	2708	2709	2710	2711	2712	2713	2714	2715	2716	2717	2718	2719	2720	2721	2722	2723	2724	2725	2726	2727	2728	2729	2730	2731	2732	2733	2734	2735	2736	2737	2738	2739	2740	2741	2742	2743	2744	2745	2746	2747	2748	2749	2750	2751	2752	2753	2754	2755	2756	2757	2758	2759	2760	2761	2762	2763	2764	2765	2766	2767	2768	2769	2770	2771	2772	2773	2774	2775	2776	2777	2778	2779	2780	2781	2782	2783	2784	2785	2786	2787	2788	2789	2790	2791	2792	2793	2794	2795	2796	2797	2798	2799	2800	2801	2802	2803	2804	2805	2806	2807	2808	2809	2810	2811	2812	2813	2814	2815	2816	2817	2818	2819	2820	2821	2822	2823	2824	2825	2826	2827	2828	2829	2830	2831	2832	2833	2834	2835	2836	2837	2838	2839	2840	2841	2842	2843	2844	2845	2846	2847	2848	2849	2850	2851	2852	2853	2854	2855	2856	2857	2858	2859	2860	2861	2862	2863	2864	2865	2866	2867	2868	2869	2870	2871	2872	2873	2874	2875	2876	2877	2878	2879	2880	2881	2882	2883	2884	2885	2886	2887	2888	2889	2890	2891	2892	2893	2894	2895	2896	2897	2898	2899	2900	2901	2902	2903	2904	2905	2906	2907	2908	2909	2910	2911	2912	2913	2914	2915	2916	2917	2918	2919	2920	2921	2922	2923	2924	2925	2926	2927	2928	2929	2930	2931	2932	2933	2934	2935	2936	2937	2938	2939	2940	2941	2942	2943	2944	2945	2946	2947	2948	2949	2950	2951	2952	2953	2954	2955	2956	2957	2958	2959	2960	2961	2962	2963	2964	2965	2966	2967	2968	2969	2970	2971	2972	2973	2974	2975	2976	2977	2978	2979	2980	2981	2982	2983	2984	2985	2986	2987	2988	2989	2990	2991	2992	2993	2994	2995	2996	2997	2998	2999	3000
	A2. Promovimi / fletorja që të hapin fletë për vlerësim dhe të angazhojnë ata që do të punojnë në kërkim, studim, planifikim, ndërtim dhe shpërndarje të aktivitetit në fletë	MAM, Studium, ekspertizë, studim, organizata konfederata	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	2042	2043	2044	2045	2046	2047	2048	2049	2050	2051	2052	2053	2054	2055	2056	2057	2058	2059	2060	2061	2062	2063	2064	2065	2066	2067	2068	2069	2070	2071	2072	2073	2074	2075	2076	2077	2078	2079	2080	2081	2082	2083	2084	2085	2086	2087	2088	2089	2090	2091	2092	2093	2094	2095	2096	2097	2098	2099	2100	2101	2102	2103	2104	2105	2106	2107	2108	2109	2110	2111	2112	2113	2114	2115	2116	2117	2118	2119	2120	2121	2122	2123	2124	2125	2126	2127	2128	2129	2130	2131	2132	2133	2134	2135	2136	2137	2138	2139	2140	2141	2142	2143	2144	2145	2146	2147	2148	2149	2150	2151	2152	2153	2154	2155	2156	2157	2158	2159	2160	2161	2162	2163	2164	2165	2166	2167	2168	2169	2170	2171	2172	2173	2174	2175	2176	2177	2178	2179	2180	2181	2182	2183	2184	2185	2186	2187	2188	2189	2190	2191	2192	2193	2194	2195	2196	2197	2198	2199	2200	2201	2202	2203	2204	2205	2206	2207	2208	2209	2210	2211	2212	2213	2214	2215	2216	2217	2218	2219	2220	2221	2222	2223	2224	2225	2226	2227	2228	2229	2230	2231	2232	2233	2234	2235	2236	2237	2238	2239	2240	2241	2242	2243	2244	2245	2246	2247	2248	2249	2250	2251	2252	2253	2254	2255	2256	2257	2258	2259	2260	2261	2262	2263	2264	2265	2266	2267	2268	2269	2270	2271	2272	2273	2274	2275	2276	2277	2278	2279	2280	2281	2282	2283	2284	2285	2286	2287	2288	2289	2290	2291	2292	2293	2294	2295	2296	2297	2298	2299	2300	2301	2302	2303	2304	2305	2306	2307	2308	2309	2310	2311	2312	2313	2314	2315	2316	2317	2318	2319	2320	2321	2322	2323	2324	2325	2326	2327	2328	2329	2330	2331	2332	2333	2334	2335	2336	2337	2338	2339	2340	2341	2342	2343	2344	2345	2346	2347	2348	2349	2350	2351	2352	2353	2354	2355	2356	2357	2358	2359	2360	2361	2362	2363	2364	2365	2366	2367	2368	2369	2370	2371	2372	2373	2374	2375	2376	2377	2378	2379	2380	2381	2382	2383	2384	2385	2386	2387	2388	2389	2390	2391	2392	2393	2394	2395																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													

[illegible]

M1. Promovirea turismului cultural și de aventură	A.1. Zvonarii (de pomeni tradiție) și muzicantii (de pomeni tradiție)
---	--

[illegible]

[illegible]

Activitatea de dădănie se desfășoară în cadrul activității de învățare în grup, în funcție de nivelul de dezvoltare al copiilor. Activitatea este desfășurată în cadrul activității de învățare în grup, în funcție de nivelul de dezvoltare al copiilor.

FUSHA PRIORITARE: ZINKHURI USHQIMOR I SHËNDËTSHËM DHE I QËNDRUESHËM												
Matja	Aktiviteti	Institucionat/ organizatat e përshira (drejtuesi me shkronja të zezë)	Data e fillimit dhe përfundimit	Buxheti i nevojshëm (euro)	Burimi i financimit			Treguesi output-it	Objektivi output-it	Treguesi e rezultatit	Objektivi rezultatit	
					Totali i parashikuar në buxhetin aktualitë (euro)	Buxheti i Shkettit (euro)	Parashikuar për 2025 (euro)					Fondet e BE-së (euro)
Objektivi Strategjik: Transformimi i Sektorit të Bujqësisë për të ofruar ushqim të shëndetshëm dhe u lehtësuar në zhvillimin e zotërisë dhe konkurrencës në treg.												
Objektivi specifik: 1.1: Bujqësia e qëndrueshme dhe certifikimi i Rigës e qëndrueshmërisë ekonomike të fshatit për të trajtuar sfida aktuale dhe të ardhshme (d.m.th. ndryshimet klimatike) përmes reduktimit të kostos, prodhimit të qëndrueshëm dhe certifikimit												
M1. Rigja e produkteve të qëndrueshme të bujqësisë dhe të natës	A.1. Rivotoni zbulimi i fakteve natyrore në bujqësi përmes analizës parashikuese, zhvillimit të teknologjive të reja dhe zbatuar rezultatit rigës së bujqësisë dhe të natës. Kjo rastë e avancuar do të përdoret në analizën e të dhënave për parashikimin e faktit të fakteve. Ai për vlerësimin e rezultateve dhe orientim për vlerësimin e sipërfaqes së tokës dhe të natës.	MARD, Agjencia për Zhvillimin Rural (AARD)	2025	200,000	200,000	40,000				M.1. Rigja e rendimentit bujqësor dhe zvogëlimi i humbjeve për shkak të fakteve natyrore. Ky tregues do të përdoret për vlerësimin e rezultateve dhe orientim për vlerësimin e sipërfaqes së tokës dhe të natës.	Të paktën 10% rritje në rendimentin e të korrave	
	A.2. Zbatimi i teknologjive precize bujqësore të avancuara të bujqësisë dhe të natës. Kjo rastë e avancuar do të përdoret në analizën e të dhënave për parashikimin e faktit të fakteve. Ai për vlerësimin e rezultateve dhe orientim për vlerësimin e sipërfaqes së tokës dhe të natës.	MARD, AARD	2025	9,000,000	9,000,000	1,800,000					Numi i Njësiwe Teknologjive të Adopcionit të Bujqësisë dhe të Natës	35 vjetore
	A.3. Ngritja e Qendrës së Teknologjisë së Avancuar të Bujqësisë në Korçë për përmirësimin e kualitetit të produkteve të bujqësisë dhe të natës. Kjo rastë e avancuar do të përdoret në analizën e të dhënave për parashikimin e faktit të fakteve. Ai për vlerësimin e rezultateve dhe orientim për vlerësimin e sipërfaqes së tokës dhe të natës.	Bashkia e Korçës, M.A. (Universiteti i Korçës), M.A. (Universiteti i Tiranës), M.B.Z.R. (Ministria e Bujqësisë dhe të Natës)	2025	200,000	200,000	40,000					Qendra e Rrëzuar	
M2. Menaxhimi i rigës së bujqësisë dhe të natës	A1. Zbatimi i një sistemi gjithëpërfshirës të dokumentimit të tokës që përfshin të gjitha aspektet e rigës së bujqësisë dhe të natës. Kjo rastë e avancuar do të përdoret në analizën e të dhënave për parashikimin e faktit të fakteve. Ai për vlerësimin e rezultateve dhe orientim për vlerësimin e sipërfaqes së tokës dhe të natës.	MARD, ASHK	2025	600,000	600,000	120,000					Totali i hapësirës të tokës së dokumentuar	Totali i hapësirës të tokës së dokumentuar
	A2. Zhvillimi i zbatimit të ligj përmbledhës për konsolidimin e tokës, duke përfshirë analizën e avancuar të rigës së bujqësisë dhe të natës. Kjo rastë e avancuar do të përdoret në analizën e të dhënave për parashikimin e faktit të fakteve. Ai për vlerësimin e rezultateve dhe orientim për vlerësimin e sipërfaqes së tokës dhe të natës.	MARD, ASHK	2027								Ligji i hartuar dhe miratuar	Ligji i hartuar dhe miratuar
	A3. Vendi dhe teknologjia e avancuar për rigën e bujqësisë dhe të natës. Kjo rastë e avancuar do të përdoret në analizën e të dhënave për parashikimin e faktit të fakteve. Ai për vlerësimin e rezultateve dhe orientim për vlerësimin e sipërfaqes së tokës dhe të natës.	MARD, ASHK, ASIG	2025	1,500,000	1,500,000	300,000					% e Tokës Bujqësore e përpunuar me Sistemin Informativ	100% e tokës 2030
M3. Rigja e certifikimit organik dhe aksesit në breg për produktet organike (të tregëtueshme dhe të natës)	A1. Zhvillimi i program gjithëpërfshirës të asistencës financiare dhe teknike që ofron informata dhe teknologji të avancuara për rigën e bujqësisë dhe të natës. Kjo rastë e avancuar do të përdoret në analizën e të dhënave për parashikimin e faktit të fakteve. Ai për vlerësimin e rezultateve dhe orientim për vlerësimin e sipërfaqes së tokës dhe të natës.	MARD, AARD	2025	100,000	100,000	20,000					Numi i fshatrave që adoptojnë zgjidhjet teknologjike dhe miratohen si certifikim organik (100)	100 fshatra
	A2. Zhvillimi i rigës së bujqësisë dhe të natës. Kjo rastë e avancuar do të përdoret në analizën e të dhënave për parashikimin e faktit të fakteve. Ai për vlerësimin e rezultateve dhe orientim për vlerësimin e sipërfaqes së tokës dhe të natës.		2027									
	A3. Zhvillimi i rigës së bujqësisë dhe të natës. Kjo rastë e avancuar do të përdoret në analizën e të dhënave për parashikimin e faktit të fakteve. Ai për vlerësimin e rezultateve dhe orientim për vlerësimin e sipërfaqes së tokës dhe të natës.											
200 fshatra të certifikimit organik dhe aksesit në breg për produktet organike (të tregëtueshme dhe të natës) me metodat organike.												

M.3. Zgjerimi i bujqësisë dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD, AARD	A.2. Lëvizimi i një programi inovator gradit të lartë për promovimin e teknologjive të reja dhe të avancuara në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2030	36,900,000	8,400,000	1,080,000	28,500,000	200,000	Numri i biznesave që hapen në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	160 përfshues	100 ferma
A.3. Përmirësimi i platformës mbledhëse të të dhënave dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD, AARD	A.3. Përmirësimi i platformës mbledhëse të të dhënave dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2030	200,000		-			Numri i fermave që hapen në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	10 përfshues çdo vit	
A.4. Përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD, AARD	A.4. Përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2030	300,000	300,000	60,000			Numri i punonjësve të angazhuar në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	327 punonjës të trajnuar	
A.5. Përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD, AARD	A.5. Përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2026	160,000		160,000	32,000		Numri i punonjësve të angazhuar në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane		
A.6. Përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD, AARD	A.6. Përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2026	2028	500,000		500,000	100,000		Numri i punonjësve të angazhuar në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane		
A.7. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD, AARD	A.7. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2027	2,000,000		-			Numri i punonjësve të angazhuar në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane		
A.8. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD, AARD	A.8. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2030	42,000,000	12,000,000	2,400,000	30,000,000		Numri i punonjësve të angazhuar në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	540 punonjës	
A.9. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD, AARD	A.9. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2030	42,000,000	12,000,000	2,400,000	30,000,000		Numri i punonjësve të angazhuar në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	1000 ferma	
A.10. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD, AARD	A.10. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2030	300,000	300,000	60,000			Numri i punonjësve të angazhuar në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane		
A.11. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD	A.11. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2027	26,800,000		-	26,800,000		Numri i punonjësve të angazhuar në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane		
A.12. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD	A.12. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2027	500,000		-	500,000		Numri i punonjësve të angazhuar në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane		
A.13. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD	A.13. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2027	10,000,000	10,000,000	2,000,000			Numri i punonjësve të angazhuar në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2200 rrethi	
A.14. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	MARD	A.14. Krijimi i një rrjeti qendror ushqimor, të cilin përfshijnë prodhuesit dhe konsumatorët dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat rurale dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane	2025	2030	80,000,000	80,000,000	16,000,000			Numri i punonjësve të angazhuar në bujqësi dhe përmirësimi i kushteve të jetesës në zonat urbane		

[illegible]

[illegible]

[illegible]

*"Aktivitetet të cilat janë shprehur me NA ose 0 në kolonën e buhetitit do të financohen brenda buhetitit të përfshirja dhe si të tilla nuk do të kenë ndonjë ndikim të drejtpërdrejtë në buhetin. Aktivitetet të cilat janë të shprehura me TBO janë ato aktivitetet që nuk janë raportuar me një buhet specifik në planin e veprimtarisë së kësaj revole për studime paraprake për përcaktimin e detajuar të kësaj. Buzetët i tyre do të rishikohen në planin e përfshirës të buhetit të parashikuar 1 vit nga miratimi 53

SHUSHIA PRIORITARE NDËRSEKTORIALE: Zhvillimi i Arsimit – Nxitja e Inovacionit dhe Gatishmëria e Fuqisë Punëtore, përmes Dixhitalizimit dhe Modernizimit të Kurrikulës.

[illegible]

[illegible]

A.2 Zhvlerim i kurrizimit të përditësuar dhe mbledhja e mësimeve në materiale për të përcaktuar ndryshimet në kurrizim.	MAS AQAPF, IAL	2025	2027	2020	200.000																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	</
---	----------------	------	------	------	---------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	----

[illegible]

[illegible]

M.2 Shkalla e përfshirjes së studentëve në programet e simuluar.	A.5. Njësi e rijsë programi që promovon shkëmbimet e reze me arsimorë të tjerë në të cilin studentët mund të marrin pjesë në mënyrë të ndërmjetshme. Njësi e rijsë programi që promovon shkëmbimet e reze me arsimorë të tjerë në të cilin studentët mund të marrin pjesë në mënyrë të ndërmjetshme.	Ministri i Shetit për Rritje MEFA, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2026	100.000	-	100.000	-	100.000	Harta e rijsë të disponosë shpirtërisë; nri i memorandumeve të ndërmjetshme; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	10 paktin 5 MMT. Te paktin 50 studentëve të cilët marrin pjesë në programet e rijsë të shetit për punësim vendor.	
	A.1. Krijimi i një portali online dhe përdoruesit të tij për të marrë pjesë në programet e rijsë të shetit për punësim vendor.	MAS, MEK	2025	100.000	-	100.000	20.000	-	Krijimi i një portali online dhe përdoruesit të tij për të marrë pjesë në programet e rijsë të shetit për punësim vendor.	na	
	A.2. Zhvillimi i një sistemi online dhe bazuar në performancë për të shpërndarë rezultatet e punës në zotërimi të reze të rijsë, duke përfshirë analizat e të dhënave për të përdoruesit të reze të rijsë.	MAS, MEK	2025	50.000	-	50.000	10.000	-	Një raport, krijimi i një sistemi online dhe bazuar në performancë.	na	
	A.3. Lancimi i një aplikacioni për të marrë pjesë në programet e rijsë të shetit për punësim vendor.	MAS, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2025	100.000	-	100.000	20.000	-	Hartografia e të gjithë punësve; krijimi i një aplikacioni online për bashkëpunimin e të gjithë punësve.	1 Aplikacion online	
	A.4. Krijimi i një platforme online dhe përdoruesit të tij për të marrë pjesë në programet e rijsë të shetit për punësim vendor.	MAS, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2025	100.000	-	100.000	-	-	Krijimi i një platforme online	1 platforme online	
M.3 Shkalla e përfshirjes së studentëve në programet e simuluar.	A.5. Përzatimi i një skeme burash të financuar përfshirësimi të rijsë të shetit për punësim vendor.	MEK, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2025	300.000	-	300.000	60.000	-	Shema e miratuar dhe në vend të re burime të financuara përfshirësimi të rijsë të shetit për punësim vendor.	50 studentëve (përfshirësimi të rijsë të shetit për punësim vendor)	70%
	A.6. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MAS, MEK	2025	1.000.000	-	1.000.000	-	-	Lancimi i një platforme virtuale dhe në TMA 2026 që ofron burime arsimore për përdoruesit të rijsë të shetit për punësim vendor.	1 platforme virtuale	
	A.7. Përzatimi i një paketi dëshmive të rijsë të shetit për punësim vendor.	MEK, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2025	200.000	-	200.000	40.000	-	Mirësimi dhe përcaktimi paketa e AFP-së	na	
	A.8. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MAS, MEK	2025	1.100.000	-	1.100.000	-	-	Nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	Te paktin 20 asosive informative; Te paktin 2 qendra inovacioni	
	A.9. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MEK, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2025	100.000	-	100.000	-	-	Krijimi i një platforme	1 platforme	
M.4 Shkalla e përfshirjes së studentëve në programet e simuluar.	A.5. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MEK, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2025	100.000	-	100.000	-	-	Nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	Te paktin 10 konsultues	
	A.6. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MAS, MEK	2025	100.000	-	100.000	-	-	Nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	Te paktin 20 konsultues	
	A.7. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MEK, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2025	100.000	-	100.000	-	-	Nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	Te paktin 20 konsultues	
	A.8. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MAS, MEK	2025	100.000	-	100.000	-	-	Nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	Te paktin 20 konsultues	
	A.9. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MEK, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2025	100.000	-	100.000	-	-	Nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	Te paktin 20 konsultues	
M.5 Shkalla e përfshirjes së studentëve në programet e simuluar.	A.5. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MEK, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2025	100.000	-	100.000	-	-	Nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	Te paktin 20 konsultues	
	A.6. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MAS, MEK	2025	100.000	-	100.000	-	-	Nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	Te paktin 20 konsultues	
	A.7. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MEK, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2025	100.000	-	100.000	-	-	Nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	Te paktin 20 konsultues	
	A.8. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MAS, MEK	2025	100.000	-	100.000	-	-	Nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	Te paktin 20 konsultues	
	A.9. Krijimi i një platforme virtuale të aksesueshme për studentët dhe miksesit në sistemin për punësim vendor.	MEK, Ministri i Shetit për Punësim Vendor.	2025	100.000	-	100.000	-	-	Nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor; nri i shetit për punësim vendor.	Te paktin 20 konsultues	

A.6 Krijimi dhe promovimi i aplikacioneve mobile që lehtësojnë aksesin dhe marrëdhëniet me qytetarët dhe bizneset me nevojë të veçantë dhe të cilët janë të aftë për të marrë shërbime dhe të ofrojnë shërbime, duke rritur angazhimin e komunitetit dhe duke ofruar të dhëna në kohë reale për trajtimin e shtetshëmbësive mjedore.	Ministri i Shetit për Rritje, MTM, MAS	2028	100.000	-	-	-	-	100.000	Ne aplikacion celular i vendosur dhe i promovuar	1 aplikacion celular
A.7 Zhvillimi i politave dhe programeve që krijojnë një kontest të favorshëm për brezat e ri për të qendruar dhe për të kontribuar në mënyrë të shpejtë. Kjo përfshin tërësinë e shërbimeve të shpejta, inovacionin dhe produktin e shpejtshëm.	Ministri i Shetit për Rritje, MAS, Shetit për Shërbime dhe Krimin e Ekrizës.	2028	na	-	-	-	-	-	Politikë e zhvillimit dhe miratimit	na
A.8 Mëja e informacionit publik nëpërmjet përdorimit dhe menëhëmbësive të portallit S3 për shërbime dhe komunikim dhe komunikim të punës me fjalë të specializimit S3, duke kontribuar gjithashtu në tejkalimin e hendikut midis nevojës dhe shërbimit të shpejtë.	Ministri i Shetit për Rritje, Ministër i Shetit për Shërbime dhe Krimin e Ekrizës, MTM, MAS, MIE.	2028	50.000	-	-	-	-	50.000	Portali S3 për shërbime dhe komunikim	na
Të gjitha të dhënat specifike			1.500.000	0	2.450.000	4.300.000	0	240.000		
TOTALI			11.800.000	40.000	7.650.000	844.000	30.000	220.000		

* Aktivitetet të cilat janë shënuar me MA ose O në kolonën e buxhetit do të financohen në kuadër të buxhetit të miratuar të subjekteve të përfshira dhe si të tilla nuk do të kenë ndonjë ndikim të drejtpërdrejtë buxhetor. Aktivitetet të cilat janë të shënuara me TBD janë ato aktivite të cilat janë raportuar me një buxhet specifik në planin e veprimtari duke pasqyruar parasysh se kanë nevojë për studime paraprake për përcaktimin e deshujar të koston. Buxheti i tyre do të rishikohet në planin e përditësuar të buxhetit të parashikuar 1 vit nga miratimi i S3 Komitetit të Kualifikimeve".

S04: "Avancimi i aftësisë dhe shkrirjes së punës"

FUSHA PRIORITARE NDËRSEKTORIALE: INFRASTRUKTURA DHE LIDHJA DIXHITALE												
Matja	Aktiviteti	Institucionet/organizatat e përfshira (të quajtur me shkronja të zezë)	Data e fillimit	Data e përfundimit	Buxheti i logarituar i nevojshëm (euro)	Burimi i financimit				Treguesi i output-it	Treguesit e rezultatit	Objektivi i rezultatit
						Buxheti i shtetit (euro)	Totali i parashikuar në buxhetin aktual të shtetit (euro)	Parashikuar për vitin 2025 (euro)	Fondet e BE-së buxhetale dhe donat orëve (euro)			
Objektivi Strategjik: Optimizimi i Infrastrukurës dhe Lidhjes Dixhitale për të Rritur Eficiencën Ekonomike												
Objektivi specifik 1.1: Përmirësimi i zhvillimit të infrastrukurës dhe përmirësimi i kësaj përmes investimeve strategjike dhe përmirësimeve teknologjike												
M1. Rindërtimi / rindërtimi i infrastrukturës së lidhjes dhe shërbimeve gjatëpërkohësisht të broadband	A1. Përgatitja e dizajnit konceptual dhe operacional për zhvillimin e broadband në zonat rurale	MIE	2025	2028	70,000	20,000	50,000			Qëllimi konceptual dhe operacional i përgatitur	n/a	
	A2. Përdorimi i FS për zhvillimin e broadband në zonat rurale në tërësi: Shkodër, Kukës, Diber, Korçë, Gjirokastrë, Fier, Vlorë,	MIE, AKEP	2025	2027	150,000	70,000	80,000	30,000		Studimi i përfunduar i zhvillimit të broadband në zonat rurale	n/a	Përcaktimi i zonave të bërthamës të synuara që kanë akses në shërbimet me broadband.
	A3. Investimet në linjat optike në "zonat e bërthamës" (zona akumuluat pa sisteme broadband), dhe investimet në infrastrukturën e komunikimit të shërbimeve dhe me shpejtësi të lartë në internet.	MIE, AKEP	2026	2030	1,220,000	220,000	1,000,000			Investimet në "zonat e bërthamës" me fibra të re optike që ofrojnë internet me shpejtësi të lartë dhe akses të parë shërbime	Investimet në "zonat e bërthamës" me fibra të re optike që ofrojnë internet me shpejtësi të lartë dhe akses të parë shërbime	50% e zonave të bërthamës të synuara që kanë akses në shërbimet me broadband.
M2. Përmirësimi i infrastrukturës së lidhjes dhe shërbimeve gjatëpërkohësisht të lidhjes	A1. Investimi në krijimin e qendrës së të dhënave dhe shërbimeve të lidhjes dhe shërbimeve të lidhjes për të përmirësuar analizën e të dhënave për të marrë vendime strategjike dhe të bashkëpunimit politik dhe për të marrë vendime strategjike dhe të bashkëpunimit politik	MECI, MIE	2025	2030	1,500,000		1,500,000	300,000		Krijimi i qendrës së të dhënave (që për përmirësimin e3)	Qëllimi konceptual dhe operacional i përgatitur	
	A2. Zhvillimi i standardeve dhe praktikave ndërkombëtare për të siguruar të dhëna me cilësi të lartë dhe të besueshme për marrjen e vendimeve dhe formimin e strategjisë në lumenj dixhitale.	MIE, MECI	2025	2028	500,000		100,000	20,000	400,000	Standardet ndërkombëtare të zhvilluara dhe të miratuara	Jane zhvilluar dhe zbatuar 2 standarde ndërkombëtare	Shalla e përmirësimit në përdorimin e të dhënave, shërbimet e të dhënave, produktet e të dhënave, burimet e të dhënave.
	A3. Zhvillimi i prodhimit pilot dhe përfshirja e tyre në përdorim të të dhënave të mbledhura në lumenj dixhitale	MIE, MECI	2026	2017	200,000		50,000	10,000	150,000	Jane zhvilluar dhe zbatuar 4 raste pilot	Jane zhvilluar dhe zbatuar 4 raste pilot	
M3. Përmirësimi i infrastrukturës së lidhjes dhe shërbimeve gjatëpërkohësisht të lidhjes	A.1. Zhvillimi i aplikujve dhe aplikacioneve në treguesin e transportit publik në tërësi	Ministria e Infrastrukturës dhe Energjisë (MIE), Njësitë e Qendrës së Veprës (NQS-V)	2025	2028	80,000		25,000	5,000		Shërbimet në web dhe aplikacion për treguesin e transportit publik në tërësi	1 ueb dhe 1 aplikacion i zhvilluar	
	A.2. Zhvillimi i blitave elektronike për transportin publik	Ministria e Infrastrukturës dhe Energjisë (MIE), Njësitë e Qendrës së Veprës (NQS-V)	2025	2027	250,000		250,000	55,000		Sistemi i blitave elektronike i prezantuar dhe funksional për 1 qytet pilot	1 sistem elektronik i prezantuar dhe funksional për 1 qytet pilot	
	A.3. Zhvillimi i kurbave të trajtimit për stafin e transportit publik	Ministria e Infrastrukturës dhe Energjisë (MIE), Njësitë e Qendrës së Veprës (NQS-V)	2026	2027	200,000		70,000		130,000	Stafi i transportit publik të trajnuar sipas kurikulave të reja	Stafi i transportit publik të trajnuar sipas kurikulave të reja	M.3 Shkalla në të cilin informacioni për udhëtimin dhe shërbimet për transportin publik të ofrohet për qytet pilot
	A.4. Ekuipimi i autobusëve për përmirësimin e shërbimeve dixhitale në transportin publik.	Ministria e Infrastrukturës dhe Energjisë (MIE), Njësitë e Qendrës së Veprës (NQS-V)	2026	2027	360,000		100,000		200,000	Jane realizuar 3 autobusë të ekuipuar me shërbime dixhitale	Jane realizuar 3 autobusë të ekuipuar me shërbime dixhitale	50%

M.1 Shërbimi RI: Shërbimi RI i ofruar nga Agjencia Publike për Transportuesit, Agjencia Detare, Transportuesit dhe kompanitë Logjistike	A.1 Rishikimi i përbashkët i procesit të biznesit në zonat portuale nga agjencia publike bazuar në rregullimet dhe paratë së përcaktuara	2025	2025	2025	600.000	300.000	300.000	300.000	300.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
--	--	------	------	------	---------	---------	---------	---------	---------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	--

* Aktivitetet të cilat janë shënuar me NA ose 0 në kolonën e buxhetit dhe si të tilla nuk do të kenë ndonjë ndikim të drejtpërdrejtë buxhetor. Aktivitetet të cilat janë të shënuara me TBJ janë ato aktivitetet që nuk janë raportuar me një buxhet specifik në planin e veprimtimit duke pasur parasysh se janë nevojë për studime paraprake për përcaktimin e degjave të kostos. Buxhetti i tyre do të rishikohet në planin e përditësuar të buxhetit të parashikuar 1 vit nga miratimi. 53

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

* Aktivitetet të cilat janë shënuar me NA ose 0 në kolonën e buxhetit du të financohen në kuadër të buxhetëve të miratuarve të subjekteve të përfshira dhe si të tilla nuk do të kenë ndonjë ndikim të drejtpërdrejtë buxhetor. Aktivitetet të cilat janë shënuara me TBE janë ato aktivitetet që nuk raportuar me një buxhet specifik në planin e miratimit duke pasqyruar se kanë nevojë për vlerësim paraprak për të siguruar se kjo është e mundur. Aktivitetet të cilat janë shënuar me BZ janë ato aktivitetet që janë të rëndësishme në planin e përfundimit të buxhetit të parashikuar 1 vit nga miratimi i 53 ditëve paraprake për përcaktimin e detajalut të kësaj.

FUSHA PRIORITARE: INDEKSET ORIALE: Përfshija e Diasporës - Forcimi i Kapitalit Njerëzor, Teknologjia dhe Kulturës.													
Mënyja	Aktiviteti	Institucionet/organizatat e përfshira (njëqindësi me shkallë 100)	Data e fillimit	Data e përfundimit	Buxheti i kushtimit (në milionë lekë)	Buxheti i kushtimit				Treguesi i outputit	Objektivi i outputit	Treguesi i rezultati	Objektivi i rezultati
						Buxheti i shtetit (euro)	Buxheti aktual për 2025 (euro)	Parashikuar për 2025 (euro)	Fondet e BE-së (euro)				
Objektivi strategjik: Përfshija e Diasporës dhe emigrantëve në të gjitha aspektet e zhvillimit inteligjent dhe shohit në Shqipëri që çon në një proces më efikas të integrimi në BE													
Objektivi i specifik 1.1 Ekspozita e diasporës për një kontribut efektiv në zhvillimin e kapitalit njerëzor dhe shohit në Shqipëri të rritur													
Akt. hapja e shtetit të integrimi të diasporës	A.1. Hapja e një përkrahjeje teknologjike të re që shpesh vjen nga diaspora dhe mund të përdoret për të stimuluar ekonominë dhe të shpallur për të përkrahur integrimin e tyre në ekonominë e biznesit lokal	MEPA, MARD, MARD, Ministri i Shetit dhe Diasporës	2025	2026	1,000,000		200,000			Informata efektive dhe në përputhje me të cilat			
	A.2. Buxheti i integrimi të diasporës në aspektet e teknologjive dhe shohit në Shqipëri të rritur	MEPA, MARD, MARD, Ministri i Shetit dhe Diasporës	2025	2026	1,000,000		200,000			Niveli i ndihmës teknologjike dhe shohit në Shqipëri të rritur			
	A.3. Buxheti i integrimi të diasporës në aspektet e teknologjive dhe shohit në Shqipëri të rritur	MEPA, MARD, MARD, Ministri i Shetit dhe Diasporës	2025	2026	1,000,000		200,000			Niveli i ndihmës teknologjike dhe shohit në Shqipëri të rritur			
	A.4. Buxheti i integrimi të diasporës në aspektet e teknologjive dhe shohit në Shqipëri të rritur	MEPA, MARD, MARD, Ministri i Shetit dhe Diasporës	2025	2026	1,000,000		200,000			Niveli i ndihmës teknologjike dhe shohit në Shqipëri të rritur			
	A.5. Buxheti i integrimi të diasporës në aspektet e teknologjive dhe shohit në Shqipëri të rritur	MEPA, MARD, MARD, Ministri i Shetit dhe Diasporës	2025	2026	1,000,000		200,000			Niveli i ndihmës teknologjike dhe shohit në Shqipëri të rritur			
Totali													
Objektivi i specifik 1.2 Promovimi i zhvillimit teknologjik bazuar në kontributin dhe shohit në Shqipëri të rritur													
A.2. Organizimi i bashkëpunimit teknologjik dhe shohit në Shqipëri të rritur													
Totali													

[illegible]

[illegible]

[illegible]

* Activitatea de clasă jure jenuar me NA ose Oni kolonien e busheti de te financonen ne kuadri te bushiteye te miratua te subjektive te perfishura dhe si të ulla muk do të kenë ndonjë ndalim të drëpërdrejtë buebeter. Aktivitetet të klas janë të shënuara me TSD janë ato aktivitetet që muk janë raportuar në buhet specifia në planin e veprimt duke pastr parazityn se kus nevojë për studime paraprake për përkaktimin e detajuar të kusos. bushelli tyre do të rishallohet në planin e përfundit të buhetit të parashikuar 1 vit nga miratimi 53

[illegible]

[illegible]

[illegible]

1.3 Përshkrimi i një qendri logjistike dhe regjistrimit të përfaqësuesve të kompanive investuese	MEK/LME	2025	2026	-																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
--	---------	------	------	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

										50%																			

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible][illegible]

Aktivitetet dhe ndërhyrjet e fushës kryesore	Objektivi/Aktiviteti	Institucionet/organizatat e përfshira (dërguesit me shkronja të zezë)	Periudha e kështimit	Estimated budget needed	Foreseen for 2025
Fusha 1: Energjia e Rinovueshme dhe Burimet Natyrore					
Shqipëria e Gjebër përmes Forcimit të Transicionit të Energjisë së Rinovueshme	Paraqitja e evolucionit dhe iniciativave të zbatuara në transicionin e energjisë së gjelbër.		Janar 2025 - Dhjetor 2030	90,000	180,000
Rezistenca ndaj klimës dhe energjia e gjelbër – E ardhmja?	Fushat Komëtare Informative me shkolat		Janar 2025 - Dhjetor 2030	70,000	140,000
Inovacion në Hackathon nga mbeturinat në energji (një çdo vit)	Gjeneratat e ardhshme dhe palet e interesuara të orientuara nga biznesi në rritjen e tregut të përdorimit të menaxhimit të mbetjeve për energji të pastër	Ministria e Infrastrukturas dhe Energjisë, Operatorët e Sektorit Privat	Janar 2025 - Dhjetor 2030	100,000	200,000
Konferenca e Minerave të Qëndrueshme dhe Lëndëve të Para (një çdo vit)	Promovimi i praktikave të përgjithshme të nxjerrjes dhe përpunimit dhe integrimi i shqipërisë në tregun e furnimit të BE-së.	Ministria e Infrastrukturas dhe Energjisë; Ministri i Shetit për Shpërmarrjen dhe Klimën e Binearit	Janar 2025 - Dhjetor 2030	90,000	180,000
Simpoziumi për Rualtjen e Mjedisit	Edukimi mbi rëndësinë e biodiversitetit dhe ekosistemeve në planifikimin dhe zhvillimin ekonomik. Vlerësimet e ndikimit	Ministria e Turizmit dhe Mjedisit; Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shator 2025 - Qershor 2027	70,000	140,000
Dizajnimi i përmbajtjes dixhitale për mediat sociale për të promovuar iniciativat e reja në fushën e energjisë së rinovueshme dhe burimeve natyrore	Infografikë, filmë të dhënash, fletëpalosje me dizajne të përshtritura për komunikim dhe shpërndarje në mediat sociale	Ekipi i Komunikimit S3	Shator 2025 - Dhjetor 2030	40,000	
Një seri podcastesh të prodhuara për fushën/nënfishat kryesore të shpërndarë në kanalet e komunikimit S3	Podcast-i do të përgatitet dhe shpërndahet në një listë të dedikuar në kanal YouTube të S3.	Ekipi i Komunikimit S3	Shator 2025 - Dhjetor 2030	70,000	
Paraqitjet televizive në shfaqje dhe media specifike televizive	Lehtësimi i pjesëmarrjes në shfaqje televizive në bazë të kërkesës ose të kërkuara nga ekipi i S3.	Ekipi i Komunikimit S3	Shator 2025 - Dhjetor 2030	0	
Pjesëmarrja në diskutimet në panel mbi mediat me fokus zhvillimin ekonomik.	Lehtësimi i pjesëmarrjes në shfaqje televizive në bazë të kërkesës ose të kërkuara nga ekipi i S3.	Ekipi i Komunikimit S3	Shator 2025 - Dhjetor 2030	0	
Fusha 2: Turizmi i Qëndrueshëm dhe I Jarmishëm					
Festivall i Trashëgimisë Kulturore Shqiptare - çdo vit	Thelkimi i trashëgimisë dhe traditave të pasura kulturore të shqipërisë për të tërhequr turistë dhe për të ruajtur pasuritë kulturore.	Ministria e Turizmit dhe Mjedisit; Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shator 2025 - Qershor 2028	150,000	300,000
Harta e Sektorit të Agroturizmit në Shqipëri (publikim/aplikacion celular/zhvillim i pa)	Ofrimi i promovimeve dhe lehtësimeve për sektorin, duke synuar rritjen e interesit brenda dhe jashtë vendit.	Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural	Shator 2025 - Qershor 2027	70,000	
"Eksperiencia nga ferma në tryezë" - 3 Konferenca Komëtare	Rritja e interesit për turistët në Shqipëri dhe përdorimi i potencialit të kuzhinës vendase kane shfaqur nevojën për të ndërruar një qasje të re për të rritur potencialin e prodhimit vendas nga fermerët duke garantuar gjithashtu shijimin e tyre të furnizimit me ushqim për ofertën turistike. Adresimi i nevojave të fermerëve vendas dhe biznesave të agroturizmit.	Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural; ministrinë e linqës; Bashkitë	Janar 2025-dhjetor 2030	90,000	180,000
Përmbajtja dixhitale për komunikimin në media online shpërndahet periodikisht me qëllim informimin e publikut dhe audiencës specifike të identifikuar	Produkte të dizajnuara të përshtritura, infografikë, filmë të dhënash, fletëpalosje që dizajnohen për komunikim dhe shpërndarje në mediat sociale	Ekipi i Komunikimit S3	Shator 2025 - Dhjetor 2030	40,000	
Një seri podcastesh të prodhuara për shpërndarjen e prioriteteve dhe nevojave të sektorit.	Podcast-i do të përgatitet dhe shpërndahet në një listë të dedikuar në kanal YouTube të S3.	Ekipi i Komunikimit S3	Shator 2025 - Dhjetor 2030	70,000	
Paraqitjet televizive në shfaqje dhe media specifike televizive	Lehtësimi i pjesëmarrjes në shfaqje televizive në bazë të kërkesës ose të kërkuara nga ekipi i S3.	Ekipi i Komunikimit S3	Shator 2025 - Dhjetor 2030	0	
Fusha 3: Zhvillimi i Qëndrueshëm					
Sërimit i Përpunimit të Ushqimit dhe Inovacionit - 2 aktivitete	Nitimi inovacionit në përpunimin e ushqimit dhe shimin e vlerës dhe theksimi i investimit në sektorin rural.	Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural	Janar 2025-dhjetor 2030	40,000	80,000
Adresimi i efektëve të ndryshme klimatike në bujqësi përmes Inovacionit (të paktën 3 vizita shëmbëmbë rajonal në BB dhe Evropë)	Teknologjia mund të mbrojë investimet private bujqësore të fermerëve duke përfshirë teknologjitë e reja në procesin e punës dhe duke eksploruar këto mundësi përmes rrjetëve dhe shëmbëmbëve.	Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural; Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Janar 2025-dhjetor 2030	90,000	180,000
Workshop i Qëndrueshëm i Peshimit dhe Aktualizimit - 3 seminare	Edukimi mbi praktikën e qëndrueshme në peshkim dhe aktualizim - vizioni 2030.	Ekipi i Komunikimit S3	Janar 2025 - Dhjetor 2030	70,000	
Përmbajtjet dixhitale për komunikimin në media online shpërndahet periodikisht me qëllim informimin e publikut dhe audiencës specifike të identifikuar.	Produkte të dizajnuara të përshtritura, infografikë, filmë të dhënash, fletëpalosje që dizajnohen për komunikim dhe shpërndarje në mediat sociale	Ekipi i Komunikimit S3	Shator 2025 - Dhjetor 2030	40,000	
Një seri podcastesh të prodhuara për shpërndarjen e prioriteteve dhe nevojave të sektorit dhe fushës.	Podcast-i do të përgatitet dhe shpërndahet në një listë të dedikuar për lualje në kanal YouTube të S3.	Ekipi i Komunikimit S3	Shator 2025 - Dhjetor 2030	70,000	
Paraqitjet televizive në emisione të veganta televizive dhe media që lidhen me këtë fushë për të promovuar nismat e reja të ndërmarrja	Lehtësimi i pjesëmarrjes në shfaqje televizive në bazë të kërkesës ose të kërkuara nga ekipi i S3.	Ekipi i Komunikimit S3	Shator 2025 - Dhjetor 2030	0	

Promovimi i burimeve të vendit nëpërmjet rasteve të identifikuar të suksesshëm dhe të vizualizuara në emisione të caktuara televizive të angazhuara me sektorin për të promovuar sektorin agrokulturor dhe afërsisht për të kontribuar në fuqizimin e ekonomisë lokale dhe familjeve fshatare	Lehtësimi i pjesëmarrjes në shfaqje televizive në bazë të kërkesës ose të kërkuara nga ekipi i S3.	Ekipi i Komunikimit S3	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	50000
Kapitali Njerëzor / Kërkim & Inovacion / Konkurrueshmëri Kater seminare	Përmirësimi afësisht, përhapja e njohurive dhe nxitja e një kupitimi më të thellë të temave të rëndësishme për Kapitalin Njerëzor dhe R&I.	Ekipi S3 ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	40,000
Aktiviteti të rjetëzimit dhe bashkëpunimit - 3 Hackathon-e	Takimet e industrisë që lidhin studiuesit me drejtuesit e biznesit. Aktiviteti të rjetëzimit ndërsëktorial për të inkuar një qasje bashkëpunuese.	Ekipi S3; Ministri i Shetit për Spërmarrijën dhe Klimën e Biznesit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	90,000
Refërine	Platforma dixhitale e Refëritit; Seri Podcast-esh; Webinare interaktive; Seritë e Dokumentarëve	Ekipi S3 ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	60,000
Konferenca Kombëtare e Zhvillimit të Aftësive - 3 Konferenca	Diskutoni dhe promovoni strategji për rritjen e aftësive dhe zhvillimit të talenteve në industri të ndryshme përmes fjalimeve kryesore, diskutimeve në panel, seminareve dhe sesioneve të rritjesimit	Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit, Ministria e Arimit dhe Sportit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	70,000
Emisioni televiziv RTSH 3 për të tërhequr angazhimin e diasporës	Shfaqje televizive e dedikuar për tërheqjen e diasporës dhe inkurajimin e programeve të kthimit	Ekipi S3 ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	100,000
Organizimi i ekspozitës dhe panairëve për Produktet Made in Albania - 2 Ekspozita	Promovimi i Produktit të prodhuar në Shqipëri në tregun evropian dhe atë botëror	Ekipi S3 ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2031	200,000
Përmbajtja dixhitale për komunikimin në media online shpërndahet periodikisht me qëllim informimin e publikut dhe audiencës specifike të identifikuar.	Produkte të dizajnuara të përshaturo, infografika, fletë të dhënash, fletëpoloje që dizajnohen për komunikim dhe shpërndarje në mediat sociale	Ekipi i Komunikimit S3	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	40000
Një seri podcastesh për të rritur ndërgjegjësimin për Kapitalin Njerëzor / Kërkimin dhe Inovacionin / Konkurrueshmërinë, Lidhshmërinë Dixhitale dhe Ekonominë Blu dhe të Gjellbër.	Podcast do të prodhohet dhe shpërndahet në një listë të dedikuar për llogarë në kanalën Youtube të S3.	Ekipi i Komunikimit S3	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	70000
Fushata dixhitale në promovimin e mundësive në Shqipëri për të rinjtë dhe inovacionin.	Produkte me dizajne të përshaturo, infografika, fletë të dhënash, fletëpoloje që dizajnohen për komunikim dhe shpërndarje në mediat sociale	Ekipi i Komunikimit S3	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	60000
Një aktiviteti përshaturo në TUMO për të rritur njohuritë e të rinjve dhe grupeve të interesuara të synuara për rëndësinë e gjuhëpërshirjes së inovacionit në zbatimin e start-up-ëve, ideve të reja të biznesit dhe kontributit të instrumenteve efektive kërkimore.	Aktiviteti komunikimi në terren	Ekipi i Komunikimit S3	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	50000
Dita e Hapjes së Shkolles (aktiviteti informativ)	Shkollat e identifikuar që përballen me vështirësi për shkak të mësuesve të regjistruar do të rritin ndërgjegjësimin për dixitalizimin dhe kontributin e teknologjisë në komunitetin dhe angazhimin lokal. Një shkolle për çdo rajon të vendit (AL) do të shërbejë si model për të treguar se ndryshimi është i mundur.	Ekipi i Komunikimit S3	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	30000
Pjesëmarrja në emisione televizive në seritë e planifikuara të emisioneve kushtuar arsimit.	Lehtësimi i pjesëmarrjes në shfaqje televizive në bazë të kërkesës ose të kërkuara nga ekipi i S3.	Ekipi i Komunikimit S3	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	0
Histori suksesi të pyetësarëve, vëzhgime të rinjve, familjet e të cilëve janë kthyer në vend pas migrimit, të angazhuar në sektor të ndryshëm të Dornaleve	Artikuj dhe tregime në ueb S3 - 5 çdo vit	Ekipi i Komunikimit S3	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	40000
Ndërsëktoriale, duke synuar promovimin e mundësive të Shqipërisë në procesin e timit të tregut.				
Lidhja dixhitale Samiti i Transformimit Dixhital	Paraqitni përparimet në shërbimet dhe infrastrukturën dixhitale dhe diskutoni tendencat e ardhshme. Npërmjet adresave kryesore, diskutimeve në panel, ekspozitave të teknologjisë dhe mundësive të rjetëzimit.	Ministria e Infrastrukturs dhe Energjisë, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Mars 2026 - Qershor 2026	50,000
Seria Kombëtare Hackathon mbi rishtë dixhitale - 3 Hackathon	Inkurajoni inovacionin në shërbimet dixhitale duke bashkuar zhvilluesit, projektuesit dhe spërmarresit. Përmes konkurseve të kodimit, seancave të mentorimit dhe prezantimeve të projekteve	Ministri i Shetit për Spërmarrijën dhe Klimën e Biznesit, S3 Team ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	90,000
Ekonomia blu dhe jeshile Simpoziumi i Ekonomisë Blu	Diskutoni përparimet më të fundit në ekonominë blu përmes Prezantimeve, diskutimeve në panel dhe ekspozitave të teknologjisë	Ministria e Turizmit dhe Mjedisit, Ministria e Infrastrukturs dhe Energjisë, Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural	Janar 2025 - Dhjetor 2030	40,000
Initiativat e angazhimit:				8000

3-5 aktivitete publike qdo vit për të diskutuar përfuturim dhe për të mbledhur komente mbi strategjinë S3.	Mbani të informuar palët e interesuara mbi progresin dhe përfuturim të S3	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Janar 2025 - Dhjetor 2030	250,000	50000
Kryeni sesione të rregullta në internet për të mbajtur të informuar dhe përfuturim të interesuar (3-5 seanca online në vit).	Mbani të informuar palët e interesuara mbi progresin dhe përfuturim të S3	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Janar 2025-dhjetor 2030	40,000	8000
Infokurimi palët e interesuara të ndajnë përvojat dhe njohuritë e tyre përmes artikujve dhe rastëve studimore.	Ndajni dhe njohuri historike të suksesit	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Janar 2025-dhjetor 2030	15,000	3000
Përmirësimi i kanaleve dhe mjeteve të komunikimit					
Ridizajnimi i faqes në internet	Përmirësimi i faqes në internet të S3 Albania për përmirësimin e përvojës së përdoruesit dhe ofrimit të përmbajtjes, duke përfshirë aksesitë dygjuhëshe.	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Mars 2025	10,000	
Krijimi i një ekipi komunikimi S3	Ekipi i Komunikimit S3 me të paktën 2-3 ekspertë me kohë të plleshme për të koordinuar aktivitetet e komunikimit të S3	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Janar 2025-dhjetor 2030	70,000	14000
Zgjerimi dhe mirëmbajtja e mediave sociale (shkrimi i përmbajtjes, et.)	Optimizimi i kanaleve ekzistuese (Facebook, Instagram, LinkedIn) dhe hapni të reja (X, Threads, YouTube, TikTok) për të arritur një demografi më të gjerë.	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	60,000	
Bashkëpunimet mediatike	Përdorni i rregullt i mediave tradicionale dhe online për të shpërndarë lajme, përditësimet dhe histori suksesi, transmetim televiziv Smart Albania	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	120,000	
Zhvillimi i përmbajtjes përmbajtja vizuale	Do të krijohen banderola dhe infografikë dixhitale për të shfaqur artiljet dhe përfuturim të strategjisë S3.	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Qershor 2025 - Dhjetor 2030	10,000	2000
Tregimi i tregimeve	Prodhoji 10 podcaste dhe 10 video dëshmi për të ndarë histori suksesi frymëzuese dhe për të angazhuar komunitetin.	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	60,000	
Marredhëniet me Publikun	Zhvilloni dhe shpërndani artikuj PR dhe opinione nga ekspertë për të theksuar sukseset kritike.	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2025	40,000	
Bashkëpunimet dhe Partneritetet	Angazhoni mediat lokale në debate dhe diskutime publike rreth strategjisë S3.	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	60,000	
Angazhimi i mediave lokale	Eksploironi mundësitë për artikuj të vegantë në buletinin e Komisionit Evropian dhe bashkëpunimet me platforma si EurActiv.	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	20,000	
Informimi ndërkombëtar					
Aktiviteti i mbylljes:	Një aktivitet i rëndësishëm për të shënuar miratimin e strategjisë dhe për të shfaqur vizionet e ardhshme dhe hapat e ardhshëm të S3 Albania	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Tetor 2025 - Nëntor 2025	100,000	
Ky aktivitet është një ekspozitë në shkallë të gjerë e krijuar për të nxjerrë në pah sektorët kyç të identifikuar në Strategjinë e Specializimit Inteligent të Shqipërisë dhe për të nxitur bashkëpunimin dhe investimet. Ngjarja do të synojë të nxisë një frymë inovacioni dhe bashkëpunimi që përfuturim me qëllimet e Strategjisë së Specializimit Inteligent të Shqipërisë, duke shfaqur gjithashtu trashëgiminë e pasur kulturore të vendit dhe potencialin për rritje në ardhmen.					
Pajisjet dhe përmbajtja vizuale	Sigurohuni që materialet promovuese dhe përmbajtja dixhitale të planifikohen dhe shpërndahen gjatë gjithë kohës gjatë së strategjisë S3:	S3 Ekipi ose Njësia e Re, Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit	Shtator 2025 - Dhjetor 2030	90,000	
PR dhe materialet vizuale	- Mallrat e markës (p.sh. stoliapoa, çanta, fletore, disqe USB) të shpërndara në ngjarje. - Broshura dhe fletushka informative. - Përmbajtja dixhitale (p.sh., infografikë, video) të shpërndara përmes platformave online.				
Totali				3,285,000	243000

Prioritet : Energji		Buxheti i llogaritur i nevojshëm (euro)	Burimi i financimit				
			Buxheti i Shtetit (euro)	Totali i parashikuar në Buxhetin aktual të Shtetit (euro)	Parashikuar për 2025 (euro)	Fondet e BE-së (euro)	Kontributet e donatorëve (euro)
Objektivi Strategjik Nr. 1: Promovimi i zhvillimit të projekteve të energjisë diellore dhe të erës për të diversifikuar portafolin e energjisë së rinovueshme, duke shfrytëzuar burimet e njohura dhe të diellit dhe të erës në Shqipëri për prodhimin e energjisë së pastër.	Objektivi specifik 1.1. Rritja e investimeve në energjinë e rinovueshme, duke përfshirë liberalizimin e tregut të energjisë.	1,300,000	100,000	1,700,000	40,000	-	-
	Objektivi specifik 1.2 Rritja e procedurave për lëshimin e lejeve dhe licencave për kompanitë që operojnë në këtë sektor dhe përmirësimi i kushtit ligjor dhe rregullator, duke përfshirë zhvillimin e nënregulloreve dhe udhëzimeve për të lehtësuar zbatimin e ligjeve të lidhura me energjinë.	250,000	-	250,000	-	-	-
Total		1,550,000	100,000	1,450,000	40,000	-	-
Objektivi Strategjik Nr. 2: Inkurajimi i përdorimit të teknologjive nga mbeturinat në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomasës për prodhimin e energjisë së pastër, reduktimin e mbetjeve në landfild dhe promovimin e ndërgjegjësimi.	Objektivi specifik 2.1 Inkurajimi i përdorimit të teknologjive nga mbeturinat në energji, teknologjive inovative dhe burimeve të biomasës për prodhimin e energjisë së pastër, reduktimin e mbetjeve në landfild dhe promovimin e ndërgjegjësimi.	6,000,000	-	6,000,000	-	-	-
Total		6,000,000	-	6,000,000	-	-	-
Objektivi strategjik nr. 3: Promovimi i një përmirësimi të biomasisë të burimeve të rinovueshme të energjisë dhe teknologjive në zhvillim për të reduktuar varësinë nga një burim i vetëm.	Objektivi specifik 3.1 Promovimi i masave mbështetëse për miratimin e burimeve alternative të energjisë dhe efikasitetit të energjisë dhe diversifikimin e përsëritjes së prodhimit të energjisë elektrike	19,373,039	623,039	17,900,000	-	-	-
	Objektivi specifik 3.2 Focimi i partneritetit midis akademisë, biznesit dhe qeverisë për të kapërcyer hendekun e ulësive dhe për të përmirësuar programet e arsimit dhe trajnimit, duke rritur kurrizat, duke përshirë regjionet e afërta dhe rikualifikimin	2,300,000	-	2,300,000	-	-	-
Total		21,673,039	623,039	20,200,000	-	-	800,000
Objektivi strategjik nr. 4: Mbështetja e infrastrukturës moderne dhe fleksibël të rrjetit dhe ruajtjes së energjisë që mund të trajtojë në mënyrë efektive natyrën e ndryshme të burimeve të energjisë së rinovueshme dhe të mundësojë ndarjen ndërrajonale të energjisë.	Objektivi specifik 4.1 Investimi në zhvillimin e rrjetit inteligjent dhe sistemeve të ruajtjes, për të mbështetur rrjetet inteligjente dhe infrastrukturën e ruajtjes së energjisë që mund të trajtojë në mënyrë efektive natyrën e ndryshme të burimeve të energjisë së rinovueshme dhe të mundësojë ndarjen ndërrajonale të energjisë.	51,330,000	50,000	50,000,000	-	-	-
	Objektivi specifik 4.2 Përmirësimi i infrastrukturës energjetike, duke përfshirë ndërtimin e qendrave teknologjike (TEC) dhe stacioneve të karikimit për të mbështetur transportin elektrik	780,000	-	630,000	-	-	-
Total		52,110,000	50,000	50,630,000	-	-	1,450,000
Objektivi Strategjik Nr. 5 Zbatimi i praktikave përjetëse të menaxhimit të zyrave, duke përfshirë tregëtimin dhe prirjen e qëndrueshme të drurit, për të balancuar përfitimet ekonomike me ruajtjen e mjedisit.	Objektivi specifik 5.1 Praktikave të përdorimit të qëndrueshëm të energjisë	td	-	-	-	-	250,000
Total		-	-	-	-	-	250,000
Energjia TOTALE		81,303,039	773,039	78,280,000	40,000	-	800,000
Energjia TOTALE (%)			0.95%	96.28%			1.78%
Prioriteti: Bujqësia dhe Siguria Ushqimore		Buxheti i llogaritur i nevojshëm (euro)	Buxheti i Shtetit (euro)	Totali i parashikuar në Buxhetin aktual të Shtetit (euro)	Parashikuar për 2025 (euro)	Fondet e BE-së (euro)	Kontributet e donatorëve (euro)
Transformimi në Sektorin e Bujqësisë për të ofruar ushqim të shëndetshëm dhe të fokusuar në zhvillimin e zotërisë të qëndrueshëm ushqimor të bazuar në traditë dhe për të nxitur shtimin e vlerës dhe konkurrencën në treg.	Objektivi specifik 1.1 Bujqësia e qëndrueshme dhe certifikimi Rritja e qëndrueshmërisë ekonomike të fermave për të trajtuar sfidat klimatike dhe të ardhme (dritë, ndryshimi i klimës) reduktimi i pleurit i trashës, prodhimi i qëndrueshëm dhe certifikimi	254,340,000	125,580,000	10,760,000	27,268,000	88,500,000	27,300,000
	Objektivi specifik 1.2 Përpunimi i ushqimit dhe produktet me vlerë të dhurat	84,430,000	35,830,000	-	7,166,000	28,300,000	20,300,000
	Objektivi specifik 1.3 Përkthimi dhe Akuskuçura e Qëndrueshme	1,900,000	1,800,000	-	360,000	100,000	-
	Objektivi specifik 1.4 Prodhimi i bimëve ornamentike mjekësore, vajrave dhe ekstrakteve	5,450,000	2,710,000	40,000	450,000	3,050,000	150,000
	Objektivi specifik 1.5 Focimi i agroturizmit dhe zhvillimit të biznesit në tregun rural	50,750,000	12,050,000	-	2,410,000	38,700,000	-
TOTALI i Bujqësisë dhe Sigurisë Ushqimore		396,870,000	177,470,000	10,800,000	37,654,000	158,650,000	47,600,000
TOTALI i Bujqësisë dhe Sigurisë Ushqimore (%)			44.72%	2.72%		39.98%	11.99%
Prioriteti: Lidhja dixhitale		Buxheti i llogaritur i nevojshëm (euro)	Buxheti i Shtetit (euro)	Totali i parashikuar në Buxhetin aktual të Shtetit (euro)	Parashikuar për 2025 (euro)	Fondet e BE-së (euro)	Kontributet e donatorëve (euro)
Optimizimi dixhitalin dhe lidhjen për të rritur efikasitetin ekonomik	Objektivi specifik 1.1 Përpunimi i zhvillimit të infrastrukturës dhe rritja e lidhjes përmes investimeve strategjike dhe përmirësimeve teknologjike	4,670,000	310,000	3,425,000	415,000	0	0
	Objektivi specifik 1.2 Reduktimi i kohës së përpunimit për transportuesit, agjencitë delare, transportuesit e mallave dhe kompanitë logjistike për të përmirësuar operacionet dhe për të rritur efikasitetin.	2,700,000	0	2,150,000	300,000	0	0
TOTALI i Lidhjes dixhitale		7,370,000	310,000	5,575,000	715,000	-	-

TOTALI i Lidhjes dixhitale (%)			4.21%	75.64%		0.00%	0.00%	20.15%
Prioriteti: Lëndët e para		Buxheti i llogaritur i nevojshëm (euro)	Buxheti i Shtetit (euro)	Totali i parashikuar në Buxhetin aktual të Shtetit (euro)	Parashikuar për 2025 (euro)	Fondet e BE-së (euro)	Kontributet e donatorëve (euro)	Hendeku
ORIENTIMI I SEKTORIT MINERAL TË SHQIPËRISE PËR TË BËNËT PARTNER STRATEGJIK I BE-SË DHE NË KONTRIBUTORIN VLKËRËM NË ZINOHORIN KRITIK TË FURNIZIMIT TË LËNDËVE TË PARA TË BE-SË	Objektivi i specifik 1: Orientimi i sektorit mineral të Shqipërisë për t'u bërë partner strategjik i BE-së dhe një kontributor i rëndësishëm në zinxhirin kritik të furnizimit me lëndë të para të BE-së	3,045,000	1,795,000	20,000	74,500	340,000	0	890,000
	Objektivi i specifik 2: Zgjerimi i depozitave eksistuese minerale dhe eksplorimi i depozitave të reja të mineraleve CRV/STM	24,550,000	1,000,000	0	200,000	3,550,000	0	20,000,000
	Objektivi i specifik 3: Forcimi i përpunimit të mineraleve, fitja e efikasitetit të biznesit të rinovueshëm dhe edukimi teknologjik të reja në mbetje, duke e përfshirë për t'u dhënë modelit të ekonomisë së gjelër dhe rrethore.	18,110,000	11,800,000	3,830,000	2,850,000	0	0	2,480,000
	Objektivi i specifik 4: Fuqizimi i infrastrukturës, kapaciteteve kërkimore shkencore dhe njerëzore	9,288,500	3,847,500	50,000	749,500	2,921,000	0	2,370,000
TOTALI i Lëndëve të para		54,993,500	18,542,500	3,900,000	3,874,000	6,811,000	-	25,740,000
TOTALI Lëndëve të para (%)			33.72%	7.99%		12.39%	0.00%	46.81%
Prioriteti: Turizëm / Mjedis / Ekonomi blu		Buxheti i llogaritur i nevojshëm (euro)	Buxheti i Shtetit (euro)	Totali i parashikuar në Buxhetin aktual të Shtetit (euro)	Parashikuar për 2025 (euro)	Fondet e BE-së (euro)	Kontributet e donatorëve (euro)	Hendeku
Objektivi Strategjik: Zhvillimi i një sektori turistik dinamik, të formshëm, në mbarrë vendit, gjatë gjithë vitit, që kontribuon në zhvillimin socio-ekonomik të vendit duke promovuar praktikën të përgjigjshme dhe duke ruajtur thesaret tona natyrore dhe kulturore për brezat e ardhshëm.	Objektivi i specifik 1: Ruajtja dhe promovimi i vendeve historike dhe kulturore, muzeve dhe traditave të Shqipërisë për të rritur entuziasmin e trashëgimisë, duke siguruar që trashëgimia kulturore e Shqipërisë do të ruhet, restaurohet dhe promovohet.	6,620,000	2,710,000	1,510,000	0	0	710,000	1,690,000
	Objektivi i specifik 2: Zhvillimi i infrastrukturës të Turizmit të Shumës dhe Mjedisit duke përfshirë nga bizneset natyrore dhe terapeutike të Shqipërisë	4,362,000	2,982,000	950,000	0	0	0	430,000
	Objektivi i specifik 3: Turizmi natyror, avencurë dhe rural	3,593,300	220,000	1,040,000	0	1,200,000	389,300	744,000
	Objektivi i specifik 4: Promovimi i turizmit rural duke lidhur vlerat me formën lokale dhe aktivitetet, agroturistikë, duke theksuar prodhimin e qëndrueshëm të ushqimit	125,856,923	97,316,923	9,390,000	0	1,700,000	0	17,450,000
	Objektivi i specifik 5: Zhvillimi i produkteve dhe shërbimeve turistike të veçanta me fokus në kulinari	8,210,000	6,650,000	635,000	0	0	0	925,000
	Objektivi i specifik 6: Zhvillimi i aktivitetit të turizmit dhe bashkëpunimi	18,280,000	10,000,000	465,000	0	1,400,000	0	6,415,000
Zhvillimi i Ekonomisë Blu dhe Turizmit të Qëndrueshëm Bregdetar		1,436,923	1,366,923	0	0	0	0	70,000
TOTALI i Turizmit		168,359,146	121,245,846	13,990,000	-	4,300,000	1,099,300	27,724,000
Objektivi Strategjik: Përmirësimi i Cilësisë së Ajetit Urban	Objektivi i specifik 1: Përditësimi i Planit Kombar të Menaxhimit të Cilësisë së Ajetit	1,606,600	489,600	297,000	-	-	-	820,000
	Objektivi i specifik 2: Vendlindimi i Tregut Ujor	7,055,000	2,055,000	-	-	5,000,000	-	-
	Objektivi i specifik 3: Ndërtimi i industrive inovative	83,715	45,255	-	-	-	38,460	-
	Objektivi i specifik 4: Përmirësimi i inspektimit	430,000	130,000	130,000	-	-	-	170,000
TOTALI i Mjedisit		9,175,315	2,719,855	427,000	-	5,000,000	38,460	990,000
TOTALI i Turizmit dhe Mjedisit		177,534,461	123,965,701	14,417,000	-	9,300,000	1,137,760	28,714,000
TOTALI i Turizmit dhe Mjedisit (%)			69.83%	8.12%		5.24%	0.64%	16.17%
Prioriteti: Arsimit		Buxheti i llogaritur i nevojshëm (euro)	Buxheti i Shtetit (euro)	Totali i parashikuar në Buxhetin aktual të Shtetit (euro)	Parashikuar për 2025 (euro)	Fondet e BE-së (euro)	Kontributet e donatorëve (euro)	Hendeku
Transformimi i arsimit dhe zhvillimi të fuqisë punëtore për të mbështetur tranzicionin dixhital dhe të gjelër në Shqipëri	Objektivi i specifik 1: Forcimi i bashkëpunimit midis shkencës, biznesit, qeverisë dhe shoqërisë civile (QUADRUPLË -ELIX) (hëllikë e katërfishit) për të rritur inovacionin dhe guximshmërinë e fuqisë punëtore	610,000	35,000	525,000	97,000	30,000	0	20,000
	Objektivi i specifik 2: Përmirësimi i programit të të mësuarit gjatë gjithë jetës për të ngritur një fuqi punëtore elastike dhe të shkëlqet përmes rëkualifikimit dhe përmirësimit të aftësive të punësorëve, duke marrë parasysh s'f'idat e parashitura nga ekonomia rrethore dhe inteligjencia artificiale	50,000	0	50,000	10,000	0	0	0
	Objektivi i specifik 3: Modernizimi i komunikimit në të gjitha nivelet për të pajisur me mirë Shqipërinë për tranzicionin dixhital dhe të gjelër dhe për forcimin e specializimit të ekonomisë kombëtare së bashku me përgjigjetit S3 dhe rritjen e aftësive shkencore dhe teknologjike në të gjitha nivelet.	5,650,000	5,000	4,590,000	414,000	0	0	1,055,000
	Objektivi i specifik 4: Përmirësimi i përgjigjetit dregj emigrimit dhe braktitjes së zmnereve rale nga të rinjtë, duke e bërë shërbimin për të rinjtë qëndrueshëm në zonat rurale dhe angazhimin në zhvillimin rural.	5,550,000	0	2,400,000	430,000	0	250,000	2,900,000
TOTALI i Arsimit		11,860,000	40,000	7,565,000	951,000	30,000	250,000	3,975,000
TOTALI i Arsimit (%)			0.34%	63.79%		0.25%	2.11%	33.52%
Buxheti i								
Burimi i financimit								

Prioriteti: Ruajtja e talenteve		Illogaritur i nevojshëm (euro)	Buxheti i Shtetit (euro)	Totali i parashikuar në Buxhetin aktual të Shtetit (euro)	Parashikuar për 2025 (euro)	Fondet e BE-së (euro)	Kontributet e donatorëve (euro)	Hendeku	
Zhvillimi i kapaciteteve rinore dhe ruajtja e kapaciteteve njerezore për të natën rritjen në Shqipëri	Objektivi specifik 1.1: Përmirësimi i cilësisë së niveleve të mësimi dhe trajnimit të cilës duhet të jetë e përshtatshme për të nivelet e mësimi dhe trajnimit të cilës duhet të jetë e përshtatshme për të	16,857,853	890,650	1,447,703	2,955,573	180,000	100,000	1,880,000	
	Objektivi specifik 1.2: Përmirësimi i cilësive të talenteve dhe cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive	14,937,043	-	4,530,613	906,123	2,710,000	6,800,000	896,430	
TOTALI i Ruajtjes së talenteve		31,794,896	350,650	18,978,316	3,861,693	2,890,000	6,900,000	2,696,430	
TOTALI Ruajtjes së talenteve (%)			1.10%	59.63%		9.09%	21.70%	8.48%	
Prioriteti: Kërkimi dhe Inovacioni		Buxheti i illogaritur i nevojshëm (euro)	Buxheti i Shtetit (euro)	Totali i parashikuar në Buxhetin aktual të Shtetit (euro)	Burimi i financimit		Fondet e BE-së (euro)	Kontributet e donatorëve (euro)	Hendeku
Sigurimi i kushtojmave të Kërkimit dhe Inovacionit përmes inovacionit (dihet) dhe inovacionit teknologjik dhe sigurimi i përkrahjeve të rekrutimit të shkencës dhe inovacionit.	Objektivi specifik 1.1: Zhvillimi i kapaciteteve kërkimore, burimeve dhe perspektivave të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive	1,750,000	0	490,000	17,000	200,000	0	560,000	
	Objektivi specifik 1.2: Përmirësimi i cilësive të	107,790,000	100,000	19,850,000	3,630,000	61,000,000	10,300	23,800,000	
	Objektivi specifik 1.3: Përmirësimi i cilësive të	10,645,000	220,000	6,845,000	1,144,000	0	0	3,111,000	
	Objektivi specifik 1.4: Përmirësimi i cilësive të	82,770,000	0	7,460,000	642,000	500,000	20,395,000	4,415,000	
TOTALI i Kërkimit dhe Inovacionit		359,945,000	316,420,000	38,555,500	7,349,300	84,930,000	86,495,000	33,079,500	
TOTALI Kërkimit dhe Inovacionit (%)			82.34%	10.71%		23.60%	24.08%	9.19%	
Prioriteti: Diaspora		Buxheti i illogaritur i nevojshëm (euro)	Buxheti i Shtetit (euro)	Totali i parashikuar në Buxhetin aktual të Shtetit (euro)	Burimi i financimit		Fondet e BE-së (euro)	Kontributet e donatorëve (euro)	Hendeku
Shfrytëzimi i kapaciteteve të diasporës dhe inovacionit teknologjik për zhvillimin të qendrueshëm	Objektivi specifik 1.1: Kapacitetet e diasporës në cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të	76,900,000	7,000,000	76,600,000	5,770,000	0	1,900,000	50,000	
	Objektivi specifik 1.2: Kapacitetet e diasporës në cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të	21,720,000	3,620,000	11,440,000	3,012,000	5,000,000	0	1,660,000	
	Objektivi specifik 1.3: Rritja e kapaciteteve kërkimore dhe inovacionit përmes sigurimit të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të cilësive të	8,210,000	10,000	6,700,000	1,342,000	6,700,000	0	3,000,000	
TOTALI i Diasporës		58,790,000	5,830,000	44,740,000	10,074,000	11,700,000	150,000	2,710,000	
TOTALI i Diasporës (%)			9.59%	76.18%		19.92%	0.26%	4.61%	
Komunikimi S3		3,285,000						3,285,000	
TOTALI në shifra të totalit		1,183,685,896	443,501,890	222,786,316	64,518,933	274,311,000	149,992,760	104,834,930	
			37.5%	18.8%	23.2%	12.2%		8.9%	

Prioriteti		% e financimit total të S3	Buxheti i parashikuar i nevojshëm (euro)	Totali i parashikuar në Buxhetin aktual të Shtetit (euro)		Buxheti shtesë i parashikuar i shtetit (euro)		Fondet e BE-së (euro)		Kontributet e donatorëve (euro)		Hendeku (euro)	
				Vlera	%	Vlera	%	Vlera	%	Vlera	%	Vlera	%
Energjia e Rinovueshme		6.9	81,303,039	773,039	0.95%	78,280,000	96.28%	-	1.78%	1,450,000	1.78%	800,000	0.98%
Lëndë të para		4.6	54,993,500	18,542,500	33.72%	3,900,000	7.09%	6,811,000	12%	-	0.00%	25,740,000	46.81%
Zhvillimi urban dhe i qendrueshëm dhe i qendrueshëm		33.5	396,870,000	177,470,000	44.72%	10,800,000	2.72%	158,650,000	40%	47,600,000	11.99%	2,350,000	0.59%
Turizmi i qendrueshëm dhe i barrësues		15.0	177,534,461	123,965,701	69.83%	14,417,000	8.12%	9,300,000	5%	1,137,760	0.64%	28,714,000	16.17%
Arsimi		1.0	11,860,000	40,000	0.34%	7,565,000	63.79%	30,000	0%	250,000	2.11%	3,975,000	33.52%
Ruajtja (Mbujja) e talenteve		2.7	31,794,896	350,650	1.10%	18,957,816	59.63%	2,890,000	9%	6,900,000	21.70%	2,696,430	8.48%
Kërkimi dhe Inovacioni		30.4	359,945,000	116,420,000	32.34%	38,551,500	10.71%	84,930,000	24%	86,495,000	24.03%	33,079,500	9.19%
Përkrahja e Diasporës		5.0	58,790,000	5,830,000	9.59%	44,740,000	76.18%	11,700,000	20%	150,000	0.26%	2,710,000	4.61%
Lidhja Ditezhiale		0.6	7,370,000	310,000	4.21%	5,575,000	75.64%	-	0%	-	0.00%	1,485,000	20.15%
Komunikimi S3		0.3	3,285,000									3,285,000	100%
Totali S3			1,183,685,896	443,501,890	37.5%	222,786,316	18.8%	274,311,000	23.2%	143,982,760	12.2%	104,834,930	8.9%

Shtojca 6. Plani i Komunikimit të S3 në Shqipëri

Plani i komunikimit përshkruan objektivat dhe metodologjitë për të promovuar në mënyrë efektive strategjinë S3, duke siguruar një kuptim të gjerë dhe mbështetje në disa sektorë. Përqendrimi është në sigurimin që mesazhet thelbësore dhe arritjet e strategjisë të komunikohet në mënyrë efektive me të gjitha palët e interesuara, si në nivel kombëtar ashtu edhe ndërkombëtar.

Objektivat dhe qëllimet

Për t'u siguruar që plani ynë i komunikimit të jetë strategjik dhe me ndikim të lartë, ne kemi përshkruar objektivat dhe qëllimet specifike që do të drejtojnë qasjen tonë. Këto objektiva dhe qëllime janë projektuar për të rritur ndërgjegjësimin, për të nxitur angazhimin dhe për të nxitur suksesin e strategjisë S3 ndërmjet palëve të ndryshme.

Objektivat e komunikimit:

- Rritja e ndërgjegjësimit për strategjinë S3 mes të gjitha palëve të interesit.
- Nxitja e angazhimit dhe pjesëmarrjes në nismat S3.
- Të promovojë përfitimet dhe sukseset e strategjisë S3 për publikun dhe partnerët ndërkombëtarë.
- Të promovojë aktivitetet e Planit të Veprimit S3 duke komunikuar rregullisht aktivitete dhe nismat e ndryshme të ndërmarra në kuadër të S3.

Ky plan komunikimi bazohet në tre shtylla kryesore:

1. Analiza e audiencës

Për të komunikuar në mënyrë efektive strategjinë S3, është vendimtare të kuptohen dhe të trajtohen nevojat e grupeve të ndryshme të audiencës. Çdo grup kërkon mesazhe të përshtatura për të përcjellë dhe kuptuar objektivat e strategjisë. Analiza jonë e audiencës fokusohet në identifikimin e audiencës primare dhe sekondare dhe interesat dhe rolet e tyre specifike në strategjinë S3.

Audienca primare:

- **Organet qeveritare:** Politikëbërësit kryesorë dhe entet rregullatore që luajnë një rol vendimtar në zbatimin dhe mbështetjen e strategjisë S3.
- **Bizneset e sektorit privat:** Kompanitë dhe sipërmarrësit që mund të përfitojnë nga mundësitë novatore dhe rritja ekonomike e nxitur nga strategjia S3.
- **Akademia dhe Institucionet Kërkimore:** Institucione të arsimit të lartë, qendra kërkimore dhe institucione arsimore që nxisin kërkimin dhe inovacionin dhe ofrojnë kapitalin e nevojshëm njerëzor për iniciativat S3.
- **Shoqëria civile:** Organizatat e shoqërisë civile dhe OJQ-të që veprojnë në fushat e prioritetit S3.

Audienca sekondare:

- Publiku i përgjithshëm
- Partnerët ndërkombëtarë dhe organizatat
- Media

Duke identifikuar dhe kuptuar këto audienca prioritare, ne mund të hartojmë mesazhe specifike dhe të përdorim kanalet e duhura të komunikimit për të angazhuar në mënyrë efektive çdo grup dhe për të siguruar suksesin e strategjisë S3.

2. Mesazhet kyçe

Komunikimi efektiv rreth Strategjisë së Specializimit Inteligjent të Shqipërisë (S3) do të nisë me zhvillimin e mesazheve të synuara. Hartimi i mesazheve që kanë ndikim në segmente të veçanta të popullsisë do të jetë vendimtar për ilustrimin e përfitimeve të drejtpërdrejta të S3, të tilla si mundësitë ekonomike të zgjeruara, novacioni dhe rritja specifike e sektorit. Komunikimet e përshtatura që i përshtaten interesave unike të palëve të interesit— pronarët e bizneseve, komuniteti dhe institucioneve arsimore, ose politikëbërësit— do të sigurojnë që objektivat e strategjisë të kuptohen dhe vlerësohen qartë. Kjo metodë do të rrisë rëndësinë e mesazhit për audienca të ndryshme dhe do të rrisë potencialin e angazhimit aktiv dhe mbështetjes për nismat S3.

Themeli i përpjekjeve tona të komunikimit do të ndërtohet mbi një **mesazh kyç** që përmbledh thelbin e strategjisë S3. Ne do të zhvillojmë mesazhe të përshtatura nga ky mesazh për të trajtuar interesat dhe nevojat specifike të grupeve të ndryshme të palëve të interesit.

Mesazhi kryesor: "Strategjia e Specializimit Inteligjent të Shqipërisë: Nxitja e inovacionit, qëndrueshmërisë dhe rritjes ekonomike"

Për të arritur në mënyrë efektive audienat tona të ndryshme, ne kemi hartuar mesazhe të përshtatura drejtpërdrejt me shqetësimet dhe interesat unike të çdo grupi të helikës së katërfishtë:

Mesazhet respektive:

- **Bizneset:** "Zbuloni mundësi të reja për inovacion dhe rritje nëpërmjet nismave S3"
- **Institucionet publike:** "Zbuloni se si S3 po nxit rritjen e qëndrueshme dhe prosperitetin për Shqipërinë nëpërmjet nismave novatore të sektorit publik"
- **Akademia:** "Bashkëpunimi në projektet e fundit të kërkimit dhe zhvillimit në kuadër të S3 në partneritet të ngushtë me sektorin e Biznesit"
- **Shoqëria civile:** "Angazhimi me nismat S3 për të nxitur zhvillimin dhe inovacione qëndrueshëm të bazuar në komunitet"

Për ta bërë komunikimin tonë më efektiv, ne gjithashtu do të krijojmë mesazhe novatore dhe bindëse për sektorët kryesorë në kuadër të strategjisë S3. Këto mesazhe do të nxjerrin në pah kontributin unik të çdo sektori në qëllimet e përgjithshme të strategjisë.

Mesazhe inovative dhe angazhuese:

- **Energjia e ripërtëritshme dhe burimet natyrore:**
 - "Shfrytëzimi i fuqisë së inovacionit për të krijuar një të ardhme të qëndrueshme energjetike për Shqipërinë"
 - Avancimi i Sektorit të Lëndëve të Para të Shqipërisë me Inovacionet e Gjelbërta"
 - Përshtatja e praktikave të menaxhimit të qëndrueshëm të pyjeve që balancojnë rritjen ekonomike me ruajtjen e ambientit përmes ripyllëzimit të përgjegjshëm dhe shfrytëzimit të qëndrueshëm të drurit.
- **Turizmi i qëndrueshëm dhe i larmishëm:** "Përjetoni ndërthurjen unike të traditës dhe inovacionit në sektorin e larmishëm të turizmit në Shqipëri".
- **Zinxhiri ushqimor i shëndetshëm dhe i qëndrueshëm:** "Zbuloni se si praktikatat novatore në bujqësi po transformojnë industrinë ushqimore të Shqipërisë".

Fusha ndërsektoriale:

- **Zhvillimi i kapitalit njerëzor:** 'Rritja e aftësive, talenteve dhe njohurive për një forcë punëtore të përgatitur për zhvillimin kombëtar'
- **Lidhja Dixhitale:** 'Futja në treg e Shërbimeve Digjitale me Infrastrukturë të Avancuar dhe Proçese të Rregulluara për një të Nesërme të Lidhur'
- **Ekonomia Blu dhe e Gjelbër për Tranzicionin e Gjelbër:** 'Inovacione të Gjelbra: Nxitja e Qëndrueshmërisë Ambientale dhe Rritjes Ekonomike'
- **Përfshirja e Diasporës:** 'Shfrytëzimi i Fuqisë së Komunitetit Global për Zhvillimin dhe Inovacionin Kombëtar'
- **Ruajtja e Talenteve:** 'Krijimi i Mundësive dhe një Mjedisi Nxitës për të Mbajtur më të Mirët dhe më të Talentuarit në Vend'
- **Konkurrenca, Inovacioni dhe Kërkimi:** 'Nxitja e një kulture Inovacioni dhe përsosmërie për të nxitur konkurrencën kombëtare dhe përparimin e kërkimit shkencor'

Duke kombinuar një mesazh të fortë thelbësor me mesazhe të përshtatura dhe novatore, ne do të komunikojmë në mënyrë efektive përfitimet dhe mundësitë e strategjisë S3 për një gamë të gjerë të palëve të interesit, duke nxitur më shumë mirëkuptim, angazhim dhe mbështetje për rrugën e Shqipërisë drejt rritjes dhe zhvillimit të qëndrueshëm.

3. Mjetet dhe kanalet e komunikimit

Miratimi i një plani shpërndarës me shumë kanale do të jetë një metodë vendimtare për të siguruar që përfitimet e S3 të komunikohen në mënyrë tërësore. Kjo do të përfshijë përdorimin e mediave tradicionale dhe moderne, të tilla si televizioni dhe radio, mediat online dhe përfshirja e rëndësishme e platformave dhe instrumenteve të mediave sociale për të shpërndarë gjerësisht informacionin. Planin do të garantojë shtrirje të gjerë në të gjithë demografinë dhe vendndodhjet e ndryshme gjeografike duke përdorur kanale të ndryshme komunikimi. Elementë interaktivë si webinar-ët dhe

trasmetime live Q&A (pyetje dhe përgjigje) do të pasurojnë më tej komunikimin, duke ofruar një platformë për dialog dhe angazhim të drejtpërdrejtë dhe duke i bërë nismat S3 më të arritshme dhe më të kuptueshme për publikun.

Media tradicionale:

- Njoftime për shtyp dhe konferenca për media
- Intervista në TV dhe radio
- Reklamat në shtyp në gazetat kryesore

Media digjitale:

- Mediat sociale: Përditësime të rregullta në Facebook, Instagram, LinkedIn dhe kanalet e sapo lançuara në YouTube dhe TikTok.
- Faqja e internetit: Përvoja e përmirësuar e përdoruesit dhe dorëzimi i përmbajtjes dygjuhëshe. Një faqe interneti e dedikuar për S3 është krijuar në <https://s3albania.org/>, në dispozicion në shqip dhe anglisht. Kjo faqe interneti ofron informacion të plotë lidhur me procesin S3, duke përfshirë të dhëna mbi të gjitha takimet e kryera, lajmet, ngjarjet e fokusuara në S3, dhe dokumentet përkatëse me interes për palët e interesit. Përveç kësaj, çdo institucion i lidhur me Komitetin Ndërmnistror S3 ka inkorporuar një dritare për S3 në faqet e tyre përkatëse, të lidhura me faqen e dedikuar të internetit S3.
- Përditësime mujore mbi aktivitetet dhe përparimin e S3.
- Arritjet Ndërkombëtare: Eksploroni mundësitë për artikuj të veçantë në buletin e Komisionit Evropian dhe bashkëpunime me platforma si EurActiv.

Aktivitetet dhe Angazhimi:

- Konferencat vjetore S3: Nxjerrja në pah e arritjeve kryesore dhe planeve.
- Seminare rajonale: Angazhimi i palëve të interesuara vendase në diskutimet rreth nismave S3.
- Webinar-e online: Sesione interaktive me ekspertë dhe të interesuar.

Programet e medias:

- **Televizioni dhe Radio:**
 - Tre episode në programin "Auditor Arsimi" në Radiotelevizionin Kombëtar Shqiptar (RTSH).

- o Një transmetim televiziv në A2Biznes (Ora News TV).
- o Një seri emisionesh lajmesh në rrjete të ndryshme televizive, të aksesueshme nëpërmjet lidhjeve në faqen "Lajme" të faqes së internetit S3.

- **Programi Javor Televiziv:** Duke filluar nga Janari 2024, një program televiziv në Radiotelevizionin Publik Shqiptar (RTSH) të titulluar "Smart Albania: My Country, My Success" (Shqipëria Inteligente: Vendi im, Suksesi im), transmetuar çdo javë në *prime time* në RTSH1. Ky program, i organizuar në bashkëpunim me ekipin kombëtar S3, synon të informojë publikun rreth profesionistëve të suksesshëm në Shqipëri dhe të diskutojë mundësitë për sipërmarrje dhe rritje profesionale, duke përfshirë ekspertë nga palët e interesit nga helika e katërfishtë. Ai trajton gjithashtu ruajtjen e kapitalit njerëzor dhe talentit brenda vendit. Ky program është planifikuar të vazhdojë gjatë periudhës së zbatimit të Strategjisë S3 duke u zgjeruar në fusha të ndryshme që lidhen me prioritetin S3.

Pajisje dhe materiale promionale:

- Mallrat e markës (p.sh., stilolapsa, çanta, fletore, disk i jashtëm USB) të shpërndara në evente.
- Broshura informative dhe fletushka.
- Përmbajtje digjitale (p.sh., infografikë, video) të shpërndara përmes platformave online.

Afati kohor

I gjithë cikli i aktiviteteve për promovimin e Strategjisë së Specializimit Inteligent të Shqipërisë (S3) është planifikuar në përputhje me të gjithë palët e interesit gjatë viteve 2024-2030.

Këto evente dhe produkte komunikimi të propozuara janë projektuar për të angazhuar palët të ndryshme të interesit nga qeveria, industria, shoqëria civile dhe publiku, duke nxitur një mirëkuptim më të thellë dhe angazhim më thelbësor ndaj objektivave S3 të Shqipërisë.

- **Q3 2024:** Përmirësoni kanalet e faqeve të internetit dhe të mediave sociale.
- **Q4 2024:** Konferenca e parë vjetore S3 (paralel me një konferencë donatorësh) dhe workshop-et rajonale.
- **2025-2030:** Buletini i vazhdueshëm mujor, njoftimet tremujore për shtyp dhe konferencat vjetore.

Aktivitetet e propozuara

Plani i komunikimit për Strategjinë e Specializimit Inteligent (S3) në Shqipëri përfshin një sërë eventesh dhe ndërhyrjesh të fokusuara, të cilat synojnë të promovojnë aktivitetet dhe objektivat e strategjisë për prioritetet të ndryshme. Plani përfshin një kombinim forumesh, fushatash, konkurse programimi, konferenca dhe workshop-e të projektuara për të angazhuar palët e interesit, për të rritur njohuritë dhe për të nxitur inovacionin.

Aktivitetet e propozuara publike të renditura më poshtë bazohen në fushat prioritare të strategjisë S3 të Shqipërisë.

- **Fusha 1: Energjia e ripërtëritshme dhe burimet natyrore**

Shqipëria e Gjellbër përmes Forumit të Tranzicionit të Energjisë së Rinovueshme

Objektivi: Prezantoni evolucionin dhe nismat e zbatuara në tranzicionin e energjisë së gjellbër në Shqipëri dhe eksploroni mundësi të reja.

Ndryshimet klimaterike dhe energjia e gjellbër – E ardhmja?

Objektivi: Fushata Kombëtare e Informimit me shkollat dhe mësuesit që synojnë të rrisin njohuritë mbi efektet e dëmshme, rolin e shkollave në menaxhimin e pasojave dhe rritjen e angazhimit të të rinjve në këtë çështje.

Inovacioni në Programimin e Energjisë nga Mbetjet

Objektivi: Të frymëzojë dhe mobilizojë zgjidhje novatore për shndërrimin e mbetjeve në energji duke bashkuar mendjet krijuese, ekspertët e industrisë dhe palët e interesit në një garë programimi bashkëpunues, duke synuar zhvillimin e teknologjive dhe praktikave të qëndrueshme që trajtojnë sfidat e menaxhimit të mbetjeve dhe nxisin qëndrueshmërinë e mjedisit.

Konferenca e Qëndrueshme e Minierave dhe Materialeve të Para

Objektivi: Të promovojë praktikatat përgjegjëse të nxjerrjes dhe përpunimit dhe të integrojë Shqipërinë në zinxhirin e furnizimit të BE-së.

Simpoziumi për ruajtjen e mjedisit

Objektivi: Edukoni mbi rëndësinë e biodiversitetit dhe ekosistemeve në planifikimin dhe zhvillimin ekonomik—vlerësimet e ndikimit.

Risi në programin e kthimit të mbetjeve në energji

Objektivi: Gjeneratat e ardhshme dhe palët e interesit të orientuara drejt biznesit do të zgjerojnë tregun e menaxhimit të mbetjeve për energjinë e pastër duke gjeneruar ide dhe qasje të reja për transformimin e mbetjeve në energji të pastër.

- **Fusha 2: Turizmi i qëndrueshëm dhe i larmishëm**

Festivali i Trashëgimisë Kulturore Shqiptare

Objektivi: Theksoni trashëgiminë dhe traditat e pasura kulturore të Shqipërisë për të tërhequr turistët dhe për të ruajtur pasuritë kulturore.

Hartoqrafimi i Sektorit të Agroturizmit të Shqipërisë (publikim/aplikacion mobil/zhvillim i platformës web)

Objektivi: Të nxisë dhe lehtësojë sektorin, duke synuar rritjen e interesit brenda vendit dhe atij ndërkombëtar.

"Përvojat me produktet bio (Farm-to-Table Experiences)" - 3 Konferenca Kombëtare

Objekti: Rritja e interesit për turistët në Shqipëri dhe përdorimi i potencialit kulinar vendas kanë shfaqur nevojën për të ndërtuar një qasje të re për të rritur potencialin e prodhimit vendas nga fermerët duke garantuar gjithashtu shitjen e tyre të ofertës ushqimore për ofertën e turizmit dhe adresimin e nevojave të fermerëve vendas dhe bizneseve agro-turizëm.

- **Fusha 3: Zinxhiri ushqimor i shëndetshëm dhe i qëndrueshëm**

Samiti i Përpunimit të Ushqimit dhe Inovacionit

Objekti: Nxitja e novacionit në përpunimin e ushqimit dhe rëndësia e investimeve ndërsektoriale.

Adresimi i efekteve të ndryshimeve klimatike në bujqësi nëpërmjet inovacionit (vizitat rajonale të shkëmbimit në Ballkanin Perëndimor dhe Evropë)

Objekti: Teknologjia mund të mbrojë investimet private të fermerëve nga bujqësia duke përfshirë teknologjitë e reja në procesin e punës dhe duke eksploruar këto mundësi nëpërmjet rrjetëzimit dhe shkëmbimit.

Panairi i Qëndrueshëm i Peshkimit dhe Akuakulturës

Objekti: Informoni dhe edukoni mbi praktikatat e qëndrueshme në peshkim dhe akuakulturë - vizioni 2030.

Fushat ndërsektoriale - Kapitali Njerëzor / Kërkimi dhe Inovacioni / Konkurenca, Lidhja Digjitale dhe Ekonomia Blu dhe e Gjelbër

Si pjesë e kësaj Strategjie Komunikimi, është planifikuar të integrohen aktivitete promovuese për strategjinë në përgjithësi dhe nisma specifike promovuese dhe informative që fokusohen në kapitalin njerëzor, kërkimin dhe inovacionin, konkurrencën, lidhjen digjitale dhe ekonominë blu.

Workshop-e dhe seminare

Objekti: Të zgjerojë aftësitë, të përhapë njohuritë dhe të nxisë një kuptim më të thellë të temave për Kapitalin Njerëzor dhe R&I (Hulumtimi dhe Inovacioni), të nxisë angazhimin e diasporës nëpërmjet shfaqjeve të ndryshme televizive, si dhe të nxisë konkurrencën e Produkteve vendase *Made in Albania* (Prodhuar në Shqipëri) nëpërmjet Panairove.

Rrjetëzimi, Gara e Programimit dhe Aktivitetet e Bashkëpunimit

Objekti: Takimet e industrisë që lidhin studiuesit me drejtuesit e biznesit. Aktivitetet e rrjetëzimit ndërsektorial për të filluar një qasje bashkëpunuese.

"Bëje për vendin tënd" - Aktivitet letrar

Objekti: Ky aktivitet letrar do të paraqesë aftësitë e kapitalit njerëzor dhe do të sjellë histori modelesh suksesi individual jashtë vendit.

Iniciativat e angazhimit:

- **Aktivitetet publike:** Organizimi i 3-5 aktiviteteve publike çdo vit për të diskutuar mbi përfitimet e S3 dhe për të mbledhur komente nga diskutimet.

- **Seanca online:** Seanca të rregullta online për të mbajtur palët e interesit të informuara dhe të përfshira.
- **Artikuj të Palëve të Interesit dhe Studime Rasti:** Inkurajimi i palëve të interesit për të shkëmbyer përvojat dhe njohuritë e tyre.

Përmirësimi i kanaleve dhe mjeteve të komunikimit:

- **Rindërtimi i Faqes së Internetit:** Përmirësimi i Faqes së Internetit S3 Albania për një përvojë më të mirë përdoruesi dhe mundësi dygjuhëshe.
- **Zgjerimi i Mediave Sociale:** Optimizimi dhe zgjerimi i kanaleve të mediave sociale
- **Bashkëpunimet me Media:** Përdorimi i mediave tradicionale dhe online për të shpërndarë lajme dhe histori suksesi
- **Zhvillimi i Përmbajtjes:** Krijimi i banerëve digjitalë, infografikëve, podkasteve dhe dëshmimeve me video për të treguar arritjet e S3.

Bashkëpunimet dhe partneritetet:

- **Angazhimi i mediave vendase:** Angazhimi i mediave vendase në debatet publike rreth strategjisë S3
- **Shtrirja ndërkombëtare:** Eksplorimi i mundësive për artikuj ndërkombëtarë dhe bashkëpunime

Eventi përmbyllës:

- **Ekspozitë mbi Sektorët Kryesorë të S3:** Një event në shkallë të gjerë për të theksuar sektorët kyç, për të nxitur bashkëpunimin dhe për të promovuar Strategjinë e Specializimit Inteligjent të Shqipërisë.

Një përmbledhje në nivel të lartë e kategorive të buxhetit dhe aktiviteteve është përfshirë në Planin e Veprimit, duke detajuar buxhetet e parashikuara, institucionet përgjegjëse, periudhat e zbatimit dhe objektivat specifike të çdo eventi dhe nisme të propozuar. Kjo ofron një ndarje të plotë për të mbështetur planifikimin dhe zbatimin efektiv të strategjisë së komunikimit.

Monitorimi dhe vlerësimi

Plani i komunikimit për promovimin e S3 do të përfshijë gjithashtu një mekanizëm të fuqishëm për feedback për të inkurajuar angazhimin aktiv të komunitetit. Ofrimi i mundësive për feedback do të lejojë palët e interesuara të shprehin shqetësimet e tyre, të sugjerojnë përmirësime dhe të ndihen të angazhuar në procesin e zhvillimit, duke ndihmuar në ndërtimin e besimit dhe krijimin e një ndjenje përkatësie mbi projektet vendase. Kjo qasje pjesëmarrëse do të ndihmojë në përmirësimin e planit në bazë të inputeve reale dhe do të thellojë angazhimin e komunitetit për zbatimin e suksesshëm të S3.

Treguesit kryesorë të performancës (KPIs):

- Niveli i angazhimit në rrjetet sociale
- Trafiku i faqes së internetit dhe metrikat e përdoruesve

- Mbulimi mediatik dhe citimet në shtyp
- Feedback-u i palëve të interesuara dhe normat e pjesëmarrjes

Mekanizmat e feedback-ut:

- Sondazhe të rregullta dhe formularë feedback-u në aktivitete dhe platforma online.
- Seanca të drejtpërdrejta për feedback me palët kryesore të interesuara.

Konkluzion

Ky plan komunikimi ofron një qasje të qartë dhe të strukturuar për promovimin e strategjisë S3 të Shqipërisë. Plani synon të ndërtojë mbështetje të gjerë dhe të sigurojë zbatimin me sukses të nismave S3 duke angazhuar palët e interesuara dhe publikun nëpërmjet mesazheve të synuara dhe kanaleve të shumta.

ANEKSI 7 – Lista e Shkurtesave

AIE - Agjencia Inovacionit dhe Ekselencës
AZHBR - Agjencia për Zhvillimin Bujqësor dhe Rural
FSHZH - Fondi Shqiptar i Zhvillimit
AEE – Agjencia për Eficiencën e Energjisë
AI - Inteligjenca Artificiale
AIC – Korporata Shqiptare e Investimeve
AIDA – Agjencia Shqiptare e Zhvillimit të Investimeve
AKBN – Agjencia Kombëtare e Burimeve Natyrore
AKCESK – Autoriteti Kombëtar për Sigurinë Kibernetike
AKEP – Autoriteti i Komunikimeve Elektronike dhe Postare
AKKSHI – Agjencia Kombëtare për Kërkimin Shkencor dhe Inovacionin
AKSHI – Agjencia Kombëtare e Shoqërisë së Informacionit
ALPEX – Bursa Shqiptare e Energjisë
AMA – Autoriteti i Mediave Audiovizive
APP – Agjencia e Prokurimit Publik
AR - Realitet i Shtuar
ASCAL - Agjencia e Sigurimit të Cilësisë në Arsimin e Lartë
ASHK - Agjencia Shtetërore e Kadastrës
ASIG - Autoriteti Shtetëror për Informacionin Gjeohapësinor
PPB - Politika e Përbashkët Bujqësore
TK - Trashëgimia Kulturore
TTK - Turizmi i Trashëgimisë Kulturore
CRM – Lëndë të para kritike
CT - Turizmi Kulturor
DAP – Departamenti i Administratës Publike
SMD - Sistemet e Menaxhimit të Destinacionit
EAFRD - Fondi Evropian për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural
EAGF - Fondi Evropian i Garancisë Bujqësore
EDP - Procesi i Zbulimit/Identifikimit përmes Sipërmarrjes
EnCS - Sekretariati i Komunitetit të Energjisë
ERDF - Fondi Evropian për Zhvillimin Rajonal
ERE – Enti Rregullator i Energjisë
ERMA - Aleanca Evropiane e Lëndëve të Para
ERT - Turizmin Rural EuroCluster
ESCO - Aftësitë, Kompetencat, Kualifikimet dhe Profesionet Evropiane
ESF+ - Fondi Social Evropian +
ESIA - Vlerësimi i Fizibilitetit, dhe Vlerësimi i Ndikimit Mjedisor dhe Social
ETF - Fondacioni Evropian i Trajnimit
EU - Bashkimi Evropian
GO - Garanci të Origjinës
GPs Applications - Aplikacionet e Sistemeve të Pozicionimit Global
IAL - Institucion i Arsimit të Lartë
TSH - Turizmi Shëndetësor
TIK - Teknologjia e Informacionit dhe Komunikimit

INSTAT – Instituti i Statistikave të Shqipërisë
IoT - Interneti i Gjërave
ONM – Organizata Ndërkombëtare për Migracionin
KESH – Korporata Elektroenergjetike Shqiptare
NJQV - Njësitë e Qeverisjes Vendore
MBZHR – Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural
MAS – Ministria e Arsimit dhe Sportit
MEKI – Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit
MEPJ – Ministria për Evropën dhe Punët e Jashtme
MF – Ministria e Financave
MIE – Ministria e Infrastrukturës dhe Energjisë
MM – Ministria e Mbrojtjes
MSHMS – Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale
MSHRF – Ministër i Shtetit për Rininë dhe Fëmijët
MSHPV – Ministër i Shtetit për Pushtetin Vendor
PBA – Programi Buxhetor Afatmesëm
MTM – Ministria e Turizmit dhe Mjedisit
AKPA – Agjencia Kombëtare për Punësim dhe Aftësim
AKSHI – Autoriteti Kombëtar për Shoqërinë e Informacionit
AKKSHI – Agjencia Kombëtare për Kërkimin Shkencor dhe Inovacionin
AKAFPK – Agjencia Kombëtare e Arsimit, Formimit Profesional dhe Kualifikimeve
KEK – Këshilli Ekonomik Kombëtar
PKRA - Planet Kombëtare për Rimëkëmbjen dhe Qëndrueshmërinë
TNR - Turizmi Natyror dhe Rural
OSHEE – Operatori i Shpërndarjes së Energjisë Elektrike
OST – Operatori i Sistemit të Transmetimit
SMP - Sistemet e Menaxhimit të Pronës
R & D - Kërkim dhe Zhvillim
BER – Burime të Energjisë së Rinovueshme
LP – Lëndë të para
FRQ – Faciliteti i Rimëkëmbjes dhe Qëndrueshmërisë
TR - Turizmi Rural
RTSH – Radiotelevizioni Shqiptar
SASPAC - Agjencia Shtetërore e Programimit Strategjik dhe Koordinimit të Ndihmës
TQD - Turizmi i Qëndrueshëm dhe i Diversifikuar
NSH - Ndërmarrjet Shtetërore
TQ – Turizmi i Qëndrueshëm
SNT - Samiti Ndërkombëtar i Turizmit
QTER - Qendra për Teknologji Edukative për të Rinjtë
OKB – Organizata e Kombeve të Bashkuara
ATP - Arsimi dhe Trajnimi Profesional
RV - Realitet Virtual

Formati 61x86/8

Shtypshkronja e Qendrës së Botimeve Zyrtare
Tiranë, 2025

Adresa: Rr. “Nikolla Jorga”, Tiranë
Tel./fax: +355 4 24 27 004 Tel.: +355 4 24 27 006

Çmimi 1456 lekë

Vulosur elektronikisht nga Qendra e Botimeve
Zyrtare
Date: 2025/03/13 20:03:58 +02'00'
bb065ae1670c40ebbf662d0e3128985202503132
0033784031

Shënim : Ky dokument është gjeneruar dhe vulosur me anë
të një procedure automatike nga një sistem elektronik (Qendra e Botimeve Zyrtare)